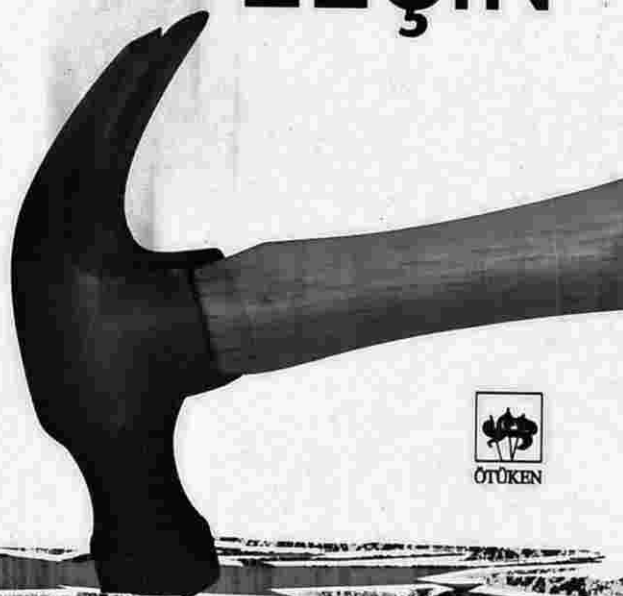

Höliim Hükmi

ELÇİN

ELÇİN

∞∞

ÖLÜM HÜKMÜ

Türkiye Türkçesine Aktaran:
Azad Ağaoglu

Ş-13010

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ÖTÜKEN

W 6 (2A)

YAYIN NU: 693
EDEBİ ESERLER: 308

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
1206-34-003178

ISBN 978-975-437-642-5

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.[®]

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi: 33/5 Yenışehir - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49

İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: grataNONgrata
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 2007

ELÇİN (Elçin İlyas oğlu Efendiyev); Çağdaş Azerbaycan edebiyatının ön-
de gelen isimlerinden, hikâye, eleştiri, senaryo, tiyatro yazarı. 13 Mayıs
1943'te Bakü'de doğdu. Babası İlyas Efendiyev de (1914-3 ekim 1996)
Azerbaycan'ın şöhretli yazarlarındandır.

Elçin, orta tahsilini Bakü'de yaptı. Azerbaycan Devlet Üniversitesi-
nin dil ve edebiyat fakültesinde öğrenim gördü. Bilim heyetinin kararı-
yla Azerbaycan İlimler Akademisi Nizami Dil ve Edebiyat Enstitüsüne
asistan olarak kabul edildi.

1968'de Sovyet Yazarlar Birliğine üye oldu. Azerbaycan Yazıcılar İt-
tifakı'nın idare heyeti sekreterliğinde, "Edebiyat ve İncəsənət" (güzel sa-
natlar) gazetesinin redaksiyon heyetinde görev aldı. Hariçteki Azerbay-
canlılarla kültürel ilişkileri yürüten "Vatan Cemiyeti" başkanı oldu.
1993'ten beri Azerbaycan hükümetinde Başbakan Yardımcısıdır.

İlk hikâyesi 1959'da yayımlandı. 1970'te "Azerbaycan Bedii Nesri
Edebi Tenkitte" adlı tez çalışmasıyla filoloji (dil ve edebiyat) doktoru ol-
du. Aynı zamanda Bakü Devlet Üniversitesinde edebiyat nazariyeleri
profösörüdür. Elçin'in hikâye ve romanları Rusça Almanca, İngilizce,
Fransızca, Macarca, Arapça, İspanyolca, Farsça ve Türkiye Türkçesinde
olmak üzere dünyanın belli başlı dillerinde yayımlanmıştır. Kendisi de
diğer dillerden çeşitli eserleri ana diline çevirmiştir.

Bir çok ödül kazanmıştır. Azerbaycan hikâye ve romanlığı hakkın-
daki tenkit yazısı "Drujba Narodov" (halklar dostluğu) dergisince 1973
yılıının "en güzel makalesi" seçilmiştir. Hikâyeleri 1982'de Sovyet Yazar-
lar Birliğinin, yine 1982'de "Nedelya" haftalık dergisinin, 1983'te "Litera-
turnaya Gazeta'nın" ve 1977 ile 1984'te "Smena" dergisinin mükâfatları-
na layık görülmüştür.

Eserlerinden, bugüne kadar Türkiye'de Ötüken Yayınevi tarafından
yayımlananlar şunlardır:

Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü (1994), Ölüm Hükmü (1996), Mahmut ile
Meryem (1997), Ak Deve (1999), Sarı Gelin (2003)

AKŞAM olmuştu; Bakü'nün aşağısından – Hazar yönünden hafif bir ilkbahar rüzgârı esiyordu; yine aynı rüzgâr, Tilki Geldi Mezarlığı'nda, Mezarlık İdaresi'nin bahçesindeki dut, incir, kiraz ağaçlarının taptaze yapraklarını belli belirsiz bir hışırtıyla seslendiriyordu ve bu hışırtı bahçeye yayılıyor, koca bahçenin o sıradaki geçici sessizliğine ve tekinliğine mahrem bir şeyler daha ekliyordu sanki.

Salakça, yaprakların hışırtısını duyuyordu elbette, ama ağaçlara doğru bakmıyordu; bekçi Eflatun'un kulübesinin damında, arka bacaklarını altına toplamış, ön bacaklarını ise ileriye doğru uzatmış olarak, o hafif ilkbahar rüzgârının estiği yöne – akşamüzeri uzaklarda kararmaya başlayan denize doğru bakıyordu.

Bekçi Eflatun'un kulübesinin damından bakılınca, aşağıya doğru Bakü'nün tamamı görülebiliyordu – Tilki Geldi Mezarlığı, şehrin tepelik kısmındaydı – ve gece olup da sokak lambaları, binaların ve sahil parkının ışıkları yanıncaya, Bakü'nün buradan görünen manzarası yeryüzünün en büyük mucizesi olacak, sırlarla dolu meçhul bir dünyaya dönüşüverecekti yine; *Salakça* da kaç gecedен beridir yaptığı üzere, işte böyle çömelip oturarak, gözlerini sırlarla dolu o meçhul dünyadan çekemeyecek, ışıklar teker teker sönünceye dek bakacaktı; gece yarısı Mezarlık İdaresi'ne gelen giden arabalara, girip çıkan, sağa sola koşturup du-

ran insanlara aldırmayacak, karanlığın bastırması olduğu Bakü'de o uzak ve meçhul binaların, sokakların, oradaki insanların ve köpeklerin kokusunu almaya çalışacaktı.

Son günlerin bütün geceleri aynıydı.

Ne var ki bu akşam dama erken bir saatte çıkmıştı; belki gece oluncaya değin buracıkta kalır, belki de inip gider, biraz dolaştıktan sonra tekrar çıkardı dama... Fakat şu bir gerçek ki, bu günün akşamı daha önceki günlerin akşamlarına pek benzemiyor gibiydi; bu akşam *Salakça* daha fazla endişeliydi, gerçi gözlerini şehre dikmişti ve başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordu, ama aynı zamanda ara sıra irkiliyordu da, bir şeyler düşünüyor ve aklına gelen düşüncelerden ürperiyor gibiydi.

Tilki Geldi Mezarlığı'nda kimsenin umurunda değildi *Salakça*; *Salakça*'yı umursayan (umursayan ve anlayan) biri bulunacak olursa, köpeğe bir şeyler olduğunu da fark ederdi şüphesiz; *Salakça*, eskiden beri bahçede sümsük sümsük dolanıp duran o bildik köpek değildi artık, son zamanlarda ortalıkta pek görünmüyordu da; umursayan (ve halden anlayan!) biri bulunacak olursa, köpeğin kap-kara ve hep hüzünlü bakan gözlerinde tuhaf bir ifadenin peydahlandığını da fark ederdi, üstelik bu tuhaf ifade, yiyecek bir şeyler bulmak, kendine savrulan tekmelerden kaçmak, soğukta sıcak, sıcakta ise serin bir yer aramak telaşından apayrı bir şeydi...

Salakça bütün hayatını Tilki Geldi Mezarlığı'nda geçirmişti. Kaderin, köpeği bu mezarlığa nasıl sürükleyip getirmiş olduğunu kimse bilmiyordu, bu konuya kafa yoran kimse de yoktu doğal olarak; şu var ki *Salakça*'yı Mezarlık İdaresi'nin bahçesinde gören ilk kişi Abdul Gaffarzade olmuştu.

Çiskinli – ve *Salakça* için çok çok uzaklarda kalmış olan – bir Eylül sabahıydı, ama o sonbahar çiskininin altında Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki ağaçların hazan sarısında hü-

zünden, üzüntüden ve gün gelip de yaşamın son bulacağına ilişkin ümitsizlikten zerre eser yoktu; o sonbahar çiskini hüznü de, üzüntüleri de, gün gelip yaşamın son bulacağına ilişkin ümitsizlikleri de yıkayıp götürmüş gibiydi; yine aynı ipince çiskin Abdul Gaffarzade'nin suratına indikçe adamın içini bambaşka bir huzur ve iyimserlikle dolduruyordu sanki, adam kendini daha sağlıklı, daha zinde hissediyordu ve o sonbahar sabahı bu duygular Abdul Gaffarzade'yi birilerini sevindirmeye, birilerine iyilik yapmaya (hem de beklenmedik bir iyilik yapmaya!) davet ediyordu. Bu gibi durumlarda Abdul Gaffarzade yeryüzündeki bütün kötülükleri de, terslikleri de, sahtekarlığı da, riyayı, ikiyüzlülüğü, ahlaksızlığı da –kısaca her şeyi– unutuveriyordu (en azından unuttuğuna inanıyordu); adamın içi dışı, fikri zikri aynen o sonbahar çiskini misali tertemiz oluyor, berraklaşıyordu sanki.

Abdul Gaffarzade, o çiskinli Eylül sabahı, içinde aniden başkaldırmış olan coşkun iyimserlik ve iyilikseverlik duyguları arasında, ellerini hep yaptığı üzere arkasında kavuşturarak genişçe göğsünü daha bir kabarttı ve kafasını kaldırarak bomboz sonbahar semasına baktı, ince çiskin adamın gözlüğünün camlarına serpeledi, Abdul Gaffarzade dünyayı bu ipince çiskin damlalarının arkasından seyretmeyi epey de zevkli buldu o sırada; hatta Tilki Geldi Mezarlığı'nın demir dış kapısının küçük kanadından Mezarlık İdaresi'nin bahçesine girerken gözüne takılan bekçi Eflatun – kısa boylu, kara kuru, yüzü gözü yıllardan beri güneşin altında ve tozun toprağın içinde yanıp kavrulmuş olan, ufak ve yemyeşil gözleri hep endişeyle parlayan bu adam bile Abdul Gaffarzade'ye yeryüzünün en kusursuz yaratılışa sahip mahlûklarından biri olarak göründü; gerçi bekçi Eflatun'u böyle görmek Abdul Gaffarzade'nin kendisinin bile komiğine gitmedi değil, ne var ki

her şeye rağmen hayat çok güzeldi ve Abdul Gaffarzade işte bu güzel hayatın gerçek sahiplerinden biriydi.

Bekçi Eflatun kulübesinin küçük penceresinden Abdul Gaffarzade'yi görür görmez hemen dışarı fırladı ve hızlı adımlarla adama yetişmek istedi; bekçi Eflatun, Abdul Gaffarzade'yi çok iyi tanıyordu ve adamın karartısını uzak bir mesafeden sezmekle, onun keyfinin yerinde olup olmadığını anlayabiliyordu; müdürün keyfi yerinde değilse, bekçi Eflatun saygı ve hürmetlerini uzaktan uzağa iletmeyi yeğliyordu elbette, adamın keyfinin yerinde olduğu anlarda ise (bu durum bekçi Eflatun'un fazladan bir miktar para ya da yeni bir imtiyaz koparabileceği anlamına geliyordu) hemen Abdul Gaffarzade'ye yaklaşarak halini hatırlarını soruyor, sonra lafı döndürüp dolaştırıp Hıdır'a getiriyor, Hıdır'ı rahmetle anarak hafiften ağlamaklı bir hal alıyor ve bakışlarını yere indirerek Hıdır'ın bu güzel günleri görmemesine ne kadar çok üzüldüğünden bahsediyor, neticede Abdul Gaffarzade'nin o anki iyi ruh halinin maddeyi yararlarından nasipleniyordu.

O sonbahar sabahı yine aynı durum yaşanacaktı muhtemelen, ama nereden peydahlandığı belli olmayan küçük bir köpek yavrusu, serçeler gibi cıvıdayarak bekçi Eflatun'un ayaklarının dibinde dolaşmaya başladı aniden, hatta adamın ayaklarının altında kalarak çiğnenecek gibi oldu neredeyse ve bekçi Eflatun, o güzel sonbahar sabahı karşısına çıkmış olan fırsatı kaçırmamak ve amacına ulaşabilmek için, eniği ayağının tekiyle bir kenara itti. Kahverengi siyah karışımı tüyleri çiskinde ıslanmış olan enik, bekçi Eflatun'un ayağı kendisine dokunur dokunmaz, tiz ve ince bir sesle havladı ve Abdul Gaffarzade hoşnutsuzlukla kafasını salladı. Bekçi Eflatun bu hoşnutsuzluğu hemen farketti elbette, olduğu yerde kalarak bir müdüre, bir de aniden ortaya çıkıvermiş olan o eniğe baktı ve ne yapacağına karar veremedi.

Abdul Gaffarzade:

"Al buraya getir bakayım onu." dedi.

Bekçi Eflatun, eniği, yeryüzünde herkesten fazla sevdiği bir mahlûkmuş gibi özenle kucağına alarak müdürün yanına koştu hemen. Kahverengi siyah karışımı tüyleri ıslanarak vücuduna yapışmış olan o enik, mezarlığa nereden gelmişti acaba? Tilki Geldi Mezarlığı'nda hiç köpek yoktu; zaten Abdul Gaffarzade, mezarlıkta kedi, köpek olmaması gerektiğine kaniydi ve Mirzaibi de, Vasili de, Ağa-kerim de bunu iyi bildiklerinden mezarlığa kedi, köpek sokmuyorlardı asla.

Enik, bekçi Eflatun'un kucağından kafasını uzatarak Abdul Gaffarzade'ye bakıyordu ve o bakışlarda bir güven, bir ümit vardı; zira henüz yeni doğmuştu ve yeryüzünün işlerinden büsbütün habersizdi, az önce bekçi Eflatun'dan yemiş olduğu tekme de hayatının ilk tekmesiydi muhtemelen. Evet, enik böyle bir güven ve böyle bir ümitle doğmuştu, ne var ki onun bu güveni de, ümidi de dünyanın umurunda bile değildi ve Abdul Gaffarzade, gözlerini enikten ayırmadan, o küçücük varlığın ileride nelerle karşılaşacağını düşünmeye başlamıştı. Daha ne tekmeler yiyecekti o enik? Bir süre sonra bakışlarındaki o güvenden de, ümitten de zerre eser kalmayacaktı (Abdul Gaffarzade'nin bundan hiç kuşkusu yoktu); peki neden böyleydi ki bu dünyanın işleri? Bu zavallı enik, dünyanın umurunda olmayacaktı madem, öyleyse neden gelmişti bu yeryüzüne? Boyuna tekme yiyerek nihayet açlıktan ölmek için mi? Bundan ne çıkardı? Amaç soyunun devam etmesi mi sadece? Böyle bir devamın ne anlamı olabilirdi?

Abdul Gaffarzade'nin işte böyle filozof kesildiği de vakiydi ara sıra.

Enik, bekçi Eflatun'un kucağından Abdul Gaffarzade'nin kucağına geçmek istiyor gibiydi; bekçi Eflatun'un da, Abdul Gaffarzade'nin de Tilki Geldi Mezarlığı'nda,

hatta bütünüyle yeryüzünde hangi mevkileri işgal etmekte olduklarını anlıyordu sanki. Abdul Gaffarzade siyah paltosunun cebinden bir mendil çıkarıp gözlüğünün camlarını sildi, dikkatlice eniğe baktı, sonra eniği bekçi Eflatun'un kucağından aldı ve kocaman elleriyle eniğin ıslak tüylerini okşadı. Abdul Gaffarzade bütün yaşamı boyu ilk kez kucağına bir köpek almış bulunuyordu, ilk kez bir köpeğin tüylerini okşuyordu; yine enik de o çiskinli sonbahar sabahı birkaç günlük yaşamında ilk kez olarak insan elinin (hem de kocaman ellerin!) sıcaklığını hissediyordu. Bu durum Abdul Gaffarzade'nin her şeyi gören bomboz gözlerinden kaçmadı elbette; adam, eniği bekçi Eflatun'a geri verirken, kemikli ve uzun parmağıyla bekçi kulübesini işaret ederek:

"Senin yanında kalıversin!" dedi.

"Baş üstüne!"

"İyi bak buna!" Abdul Gaffarzade tekrar eniğin kafasını okşayarak gülümsedi ve Mezarlık İdaresi'nin çift katlı binasına doğru yürüdü.

Bekçi Eflatun, Abdul Gaffarzade'nin keyfinin yerinde olmasından doğan bugünkü fırsatı eniğe kaptırdığını düşünüp bütün varlığıyla üzülmüyordu. O kadar ki, Abdul Gaffarzade Mezarlık İdaresi'nin binasına girince eniği asfaltın üzerine çakıvermek geçti içinden, ama hemen de kendini topladı elbette: koskoca adam bu eniği bekçi Eflatun'a havale etmişse eğer, bekçi Eflatun'un üzerine düşen görev eniğe elinden geldiğince iyi bakmaktır; zira Abdul Gaffarzade vermiş olduğu emirleri asla unutmazdı ve bekçi Eflatun adamın bu huyunu pek iyi biliyordu.

O çiskinli sonbahar sabahından itibaren, enik, Tilki Geldi Mezarlığı'nda bekçi Eflatun'la birlikte adamın kulübesinde yaşamaya başladı. Bekçi Eflatun, eniğe her gün bir kutu süt içiriyor, sucuk ve sosis, hatta bazen kurabiye bile alıyor ve Mezarlık İdaresi çalışanlarının gözleri önün-

de eniği besliyordu. Kısaca söylemek gerekirse, eniğe öyle şeyler yediyor ve eniğin hizmetinde öylesine özenle duruyordu ki şayet Abdul Gaffarzade haberdar olursa, emrine harfiyen uyulduğundan emin bulunsun.

Bekçi Eflatun her sabah eniği kucağına alıp kulübenin önüne çıkıyor ve Abdul Gaffarzade'nin otobüsten inerek Mezarlık İdaresi'ne gelmesini bekliyordu. Abdul Gaffarzade her sabah eniği görüp gülümsüyordu; bazen dış kapının önünde kısa bir süreliğine durunca ise bekçi Eflatun, enik kucağında olduğu halde hemen müdürün önüne koşuyordu ve Abdul Gaffarzade kocaman eliyle eniğin kafasını ve sırtını okşayarak:

"Afferim!" deyiveriyordu.

Bekçi Eflatun ise eniğe söylenen bu "afferim"i neredeyse kendine söylenmiş olarak kabul edip yeryüzünün en mutlu insanı oluyor, daha doğru ifade etmek gerekirse, Abdul Gaffarzade'nin nazarında yeryüzünün en mutlu insanı olarak görünmeye çalışıyordu. Şu bir gerçektir ki daracık kulübede köpekle birarada yaşamak, üstelik köpeğe hizmet etmek ve dahası her sabah köpeği kucağına alarak Abdul Gaffarzade'nin gelişini beklemek bekçi Eflatun'u fazlasıyla bıktırmıştı; bekçi Eflatun içinden köpeğe nefret ediyordu haliyle, fakat yapayalnızken bile, hatta gecenin geç saatlerinde dahi köpeği dövecek cesareti kendinde bulamıyordu. Tilki Geldi Mezarlığı'nda, mezarlığı çevreleyen çitin de, kapının da, asfaltın da kulağı vardı ve herhangi bir gelişmenin, anında Abdul Gaffarzade'ye ulaşması mümkündü.

Enik ise o küçücük boyuna göre değildi bu arada... Bekçi Eflatun her gün sabah ve akşam olmak üzere eniği dışarı çıkarıp dolaştırıyordu. Ne var ki bu itten türeyen, dışarıda hiçbir icraatta bulunmuyordu; bekçi Eflatun'un kılıktan kılığa girmesi, tatlı sözler söyleyerek eniği kandırmak istemesi de sonuç vermiyordu asla; kulübede dö-

ner dönmez ise enik ya midelerini boşaltmaya ya da sidiğini akıtmaya başlıyordu hemen. Bekçi Eflatun kulübesinin zeminindeki, bazen hatta yatağının üzerindeki köpek pisliğini, köpek sidiğini temizlerken, "Abdul Gaffarzade'nin teveccühüne mazhar bir köpek olmak, bekçi Eflatun olmaktan daha yeğ." diye düşünmeden edemiyordu. Kendi içinden eniğe en berbat küfürleri savurarak kulübeyi silip süpürüyor, kulübenin havası temizlensin ve pislik kokusu gidiversin diye kapıyı açık bırakıyordu; ne var ki o koku günden güne artıyordu ve bekçi Eflatun'un kulübesine girilince, köpek tuvaletine girilmiş gibi oluyordu neredeyse.

Her gece, taksiler Tilki Geldi Mezarlığı'nın dış kapısına yanaştıkça bekçi Eflatun koşar adım votka şişeleri götürüp getiriyor, kumarcıları karşılıyor veya yolcu ediyor, sonra da kulübesine girerek kazandığı paraları- bir, üç ya da beş rublelikleri¹ cebinden çıkarıp düzenlemeye, o gecenin hasılatını (onluk, yirmibeşlik, ellilik, hatta yüzlük banknotları!) saymaya koyuluyordu ve bütün bunlar olurken enik -cini tutmuş gibi- delicesine havlamaya başlıyordu. Gece hayatının böylesine hızlı ve sorumluluk talep eden saatlerinde köpek havlamasına alışmak bekçi Eflatun için mümkünsüz bir şeydi; bekçi Eflatun'un kalbi hızlı hızlı çarpmaya başlıyordu, adam tedirgin oluyor, gayriiradî bir huzursuzluk duyuyordu içinden. Bekçi Eflatun'un bir şeylerden ya da birilerinden korkması değildi söz konusu olan; (Tilki Geldi Mezarlığı'nın Abdul Gaffarzade gibi bir sahibi varken kimden korkacaktı ki? Brejnev'in mi yoksa Abdul Gaffarzade'nin mi daha güçlü olduğu bile tartışılırdı aslına bakılırsa); sorun şu ki kulübede cereyan eden bütün bu operasyonlar için bir yalnızlık ve tanıksız bir ortam gerekiyordu; hesap kitap işleri bir tek bekçi Eflatun'u ilgilendiriyordu, bu işler bekçi Efla-

tun'un yaşamının bir parçası -hem de güzel bir parçası- olmuştu ve bekçi Eflatun, bu yaşama yıllardan beri alışmış bulunuyordu; yine bu nedenledir ki gecenin bir saatinde eniğin havlamaya başlayıvermesi adamın keyfini iyice kaçıyordu.

Enik süt içip, sucuk, sosis ya da kurabiye yiyerek hızlı büyüyordu; Mezarlık İdaresi çalışanları da -eniğin kimin himayesinde olduğunu bildiklerinden- ara sıra dondurma, marmelat, hatta ithal bisküvi bile yediriyorlardı ona; bu gidişten anlaşılacağı üzere, Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki bu enik ileride yeryüzünün en şanslı köpeği oluverecekti. Üç aydan fazla bir süre, aynen böyle devam etti; sonra bardaktan boşanırcasına sonbahar yağmurunun yağdığı bir aralık günü -altı sene önce- müdürün genç ve sağlıklı sporcu oğlu aniden Hakk'ın rahmetine kavuşuverdi...

O cenaze törenini ve Abdul Gaffarzade'nin o cenaze töreninde söylediği sözleri her hatırlayışında bekçi Eflatun'un tüyleri diken diken oluyordu. Aynı cenaze töreni sırasında Abdul Gaffarzade, kalabalığın arasındaki (cenaze töreni öylesine kalabalıktı ki devlet büyüklerinden biri ölmüştü sanki) bekçi Eflatun'u görünce aniden bağırıvermişti:

"Ulan, Eflatun, git de duyur herkese! Düşmanlarımın istediği oldu işte, deyiver!"

Bekçi Eflatun, doğası itibariyle pek de coşkulu ve duygusal bir adam sayılmazdı; öte yandan şu yeryüzünde nice ıstırapların, nice işkencelerin tanığı olmuş, küçük yeşil gözleriyle uğursuzluğa mahkûm nice kaderler, aniden kayıveren nice hayatlar görmüş (bu arada kendisi de nice ocaklar söndürmüş) bulunuyordu; her şeye rağmen bekçi Eflatun o güne değin o suratı da, o bakışları da görmüş değildi kimsede (yaşamının sonuna kadar göremeyecekti de muhtemelen!); bomboz gözleriyle gözlüğünün camları arkasından bekçi Eflatun'a bakıp o sözleri söyleyen, in-

¹ Ruble - Rus para birimi. (ç.n.)

sanoğlu değil, acının, üzüntünün ve dehşetin ta kendisiydi sanki...

O felaketin arkasından Abdul Gaffarzade bir süre işe gelmedi; nihayet oğlunu kaybedişinin üzerinden geçen bilmem kaçınıcı gün yine otobüsten inerek Tilki Geldi Mezarlığı'nın dış kapısından içeri girdi. Bekçi Eflatun eniği kucağına alarak kulübesinin önüne çıkıverdi hemen. Ne var ki Abdul Gaffarzade eniğe bakmadı bu kez; bomboz gözleriyle gözülüğünün camları arkasından bekçi Eflatun'un gözlerinin içine baktı dimdik; o bakışların altında sırtına aniden bumbuz bir ter gelivermiş olan bekçi Eflatun ise yanlış yaptığını anlayarak müdürün karşısına enikle birlikte bir daha asla çıkmaması gerektiğinden emin oldu.

Akabinde oldukça belirsiz ve bekçi Eflatun'un aynı belirsizlik içinde ne yapacağını bilemez bir halde kaldığı bir durum çıkmış oldu ortaya: bekçi Eflatun eniğe ne şekilde davranması gerektiğine karar veremiyordu bir türlü, eniği eskisi gibi beslemeye devam etmeli miydi, yoksa onu kovmalı mıydı? Ne yapması gerektiğini Abdul Gaffarzade'ye soramazdı haliyle... Bekçi Eflatun bu konuda Mirzaibi, Vasili ve Ağakerim'e akıl danışmayı denedi; ne var ki Mirzaibi de, Vasili de, Ağakerim de omuzlarını kaldırmakla yetinerek bu işe karışmamayı yeğlediler, zira ortada Abdul Gaffarzade'yle ilgili belirsiz bir durum varsa, en iyisi bu işe hiç karışmamaktı.

Sabahları, bekçi Eflatun eniği alıp Abdul Gaffarzade'yi karşılamaya çıkmıyor; Abdul Gaffarzade de enikle ilgilenmiyordu artık. Enik, birkaç defa bahçede Abdul Gaffarzade'yi görerek adamın peşine takılmıştı da, müdür kendisini umursamamıştı bile. Genç ve sapaşğlam sporcu oğlunun ani ölümüyle Abdul Gaffarzade öyle bir darbe almış bulunuyordu ki, başkası olsa bir daha belini doğrultamazdı; Abdul Gaffarzade'nin kendini toparlayarak her gün işe

gelip gitmesi büyük bir kahramanlığı aslında; bekçi Eflatun tamı tamına işte böyle düşünüyordu.

Günler birbirinin arkasından geçip gitmekteydi...

Bekçi Eflatun eniğe süt, sucuk ya da sosis alma konusunda eskisi gibi özenli değildi gerçi; kendi sofrasından artanları eniğin önüne koyuveriyor, sinirlenince ayağıyla bir kenara ittiriyor ya da kulağını çekerek eniği inletiyor; karda kışta bile boğazına bir ip geçirerek bahçenin aşağı başındaki akasya ağaçlarından birine bağlıyor ve enik midisini boşaltmadan onu kulübeye almıyordu; ama her şeye rağmen enik henüz kulübede yaşıyordu, yani yiyecek bir şeyler, başını sokacağı sıcak bir yer vardı henüz. Eniğin şımarık zamanları mazide kalmıştı; Mezarlık İdaresi çalışanları da Abdul Gaffarzade'nin enikle artık ilgilenmediğini bildiklerinden (Abdul Gaffarzade'nin dış dünyayla ilişkilerindeki küçük bir ayrıntı bile Mezarlık İdaresi'nde kimsenin gözünden kaçmıyordu) eskiden olduğu gibi kendisine dondurma, marmelat veya bisküvi vermiyorlardı.

Nihayet bekçi Eflatun'un kendine bir türlü hâkim olmayarak eniği tekmeleyip kulübeden attığı gün gelip çatı.

Rüzgârlı bir gündü ve henüz akşam olmuştu. Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki defin törenleri sona ermiş bulunuyordu. Mezarlık İdaresi çalışanları çekip gitmişlerdi; buranın gece hayatı ise daha başlamamıştı. Bahçede kimsecikler yoktu. Rüzgâr öyle bir hızla esiyor ve öylesine uğulduyordu ki kulübesinin küçücük penceresinden dışarıyı seyretmekte olan bekçi Eflatun, "Böyle devam ederse bu gece müşteri az olacak." diye düşünmeye başlamıştı (yağmur, müşterileri etkilemiyor, hatta arttırıyordu bile; oysa rüzgârlı günlerde müşteri sayısında düşüş yaşanıyordu); müşterilerin azalması ise daha az kâr, dolayısıyla da daha fazla problem demekti haliyle. Öte yandan bekçi Efla-

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

tun'un oğlu Kolhoz, babasının vaat etmiş olduğu Jiguli² marka otomobili iple çekiyordu...

Bahçeyi seyrederek kendi kendine rüzgârdan yakınp duran bekçi Eflatun, Mezarlık İdaresi'nden çıkan hademe Nastya'yı gördü birdenbire. Nastya, Mezarlık İdaresi'ni hep en son terk ederdi.

Her sene kış gelir gelmez sırtına geçirdiği lacivert paltosunun bütün düğmelerini sıkıca kapatmış, kalınca yün şalını başına ve boynuna dolamış olan bu şişman (şişman, fakat sarkık değil) kadının yaşı ellinin üzerindeydi, ama hiç fena sayılmazdı henüz; alkolik kocası ölmüş, kızı Azeri bir çiçek tüccarıyla evlenerek Moskova'ya taşınmış bulunuyordu; oğlu ise askerdi ve halen Afganistan'da "düşman kuvvetlerle" savaş halindeydi. Bekçi Eflatun bütün bunlardan pek iyi haberdardı. Müşterilerin az olduğu böylesine rüzgârlı, yağmurlu, karlı veya fırtınalı kış akşamlarında bekçi Eflatun daha savaş yıllarından kalma kürküne sarınarak kulübesine zorlukla sığın demir yatağına uzanır uzanmaz, bu zayıf ve cüssesiz adamın aklına aniden hademe Nastya geliveriyordu. Nastya'nın, kalın kış paltosunun altından bile belli olan ve yürüdükçe iki tarafı ayrı ayrı salınan koca poposu, eğilerek Mezarlık İdaresi'nin zeminini süpürürken veya silerken elbisesinin yakasından görünen büyük göğüslerinin derin arası bekçi Eflatun'un gözlerinin önüne her geldiğinde, Tilki Geldi Mezarlığı'nda kazandığı paralara, Abdul Gaffarzade gibi bir adamın özel ilgi ve şefkatine mazhar olmasına ve kısa bir süre sonra Kolhoz'a bir otomobil alabilecek duruma gelmesine rağmen, adamın içini bir hüznün sarıveriyordu. Kader, bu ihtiyar yaşında adamın yüzüne gülüvermişti nihayet: onu Abdul Gaffarzade gibi bir azmana bağlamış, iyi kötü geçinip gidebileceği bir yaşam sunmuştu kendisine; ama her

² Sovyet üretimi bir araba markası. (ç.n.)

şeye rağmen dönüp dolaşıp sıradan bir bekçi oluvermişti işte (oysa Milli Eğitim Müdürü, hatta vali bile olabilirdi aslında!), yani ehemmiyetsiz bir insan olmuştu ve halihazırda hademe Nastya'ya olsun söz geçirebilecek bir konuma sahip değildi...

O rüzgârlı akşamda, bekçi Eflatun, kulübesinin küçük penceresinden rüzgâra karşı yürüyen hademe Nastya'nın lacivert paltosunun altından bile belli olan etli baldırlarına bakarak yutkundü önce; sonra da kulübeden çıkarak dış kapının önünde dikildi ve hademe Nastya tam da onun yanından yürüyüp geçmek isterken, Rusça:

Domoy idyoş?"³ diye soruverdi.

Hademe Nastya suratını rüzgârdan korumaya çalışarak:

"A kuda je eşyo?"⁴ diye cevapladı.

"Çto doma? Odna da doma!"⁵ Bekçi Eflatun tekrar yutkundü.

"A çto delat? Takova sudba!"⁶

"İdyom tuda."⁷

Bekçi Eflatun eliyle kulübeye işaret etti. Hademe Nastya o rüzgârlı akşamda böyle bir teklif beklemiyordu anlaşılan; açık seçik bir ilgiyle önce kendinden bir hayli kısa olan bekçi Eflatun'a, sonra kulübeye, nihayet tekrar bekçi Eflatun'a baktı.

"İdyom da! Vodaka toje yest... İdyom! Ladno da... Nikto ne videt... Horoşo budet..."⁸

³ "Eve mi gidiyorsun?" (Rusça) (ç.n.)

⁴ "Başka nereye gidebilirim ki?" (Rusça) (ç.n.)

⁵ "Ne yapacaksın evde? Yalnız değil misin zaten?" (Rusça) (ç.n.)

⁶ "Elden ne gelir? Kader bu!" (Rusça) (ç.n.)

⁷ "Oraya gidelim." (Rusça) (ç.n.)

⁸ "Gidelim işte! Votka da var... Gidelim! Haydi be... Kimse görmez... İyi vakit geçiririz..." (Rusça) (ç.n.)

“Tı eşyo na çto to spasoben?”⁹ Hademe Nastya kahkahayı patlattı.

Bekçi Eflatun bu cüsseli kadının kahkaha atmasından yüreklendi ve bu kez Nastya'nın lacivert paltosunun kolumundan tutacak cesareti buldu; hatta birazcık çekiştirerek ısrar etti:

“İdyom da!.. İdyom!.. Padarka toje dam da tebe...”¹⁰

Hademe Nastya aynı ilgi ve dikkatle bekçi Eflatun'a baktı yine; sonra da adamla birlikte kulübeye doğru yürüdü ve bekçi Eflatun'un peşinden kulübenin açık kapısından içeri girdi.

Rüzgârın uğuldayıp durması bir tarafa, daracık kulübenin içinde tuhaf bir durgunluk vardı; yine aynı durgunluk içinde bekçi Eflatun heyecanla (hem de ilk kez kadın görececek olan bir delikanlı heyecanı ile) çarpan kalbinin sesini duyuyordu. Yine yutkunarak:

“Snimay da palto,”¹¹ dedi ve heyecandan titreyen parmaklarıyla hademe Nastya'nın lacivert paltosunun düğmelerini açmaya çalıştı. O sırada bekçi Eflatun'un gözünde o daracık ve güzelim kulübenin dışında, paltosunun altında öyle bir vücut saklamış olan Nastya'nın dışında hiçbir şey, hiç kimse yoktu; bekçi Eflatun Tilki Geldi Mezarlığı'nı da, Abdül Gaffarzade'yi de (!) unutuvermişti bütünü. Bekçi Eflatun'un içini heyecanlı, fakat aynı zamanda hoş bir aldırışsızlık kaplamıştı.

Lacivert palto hademe Nastya'nın vücudunu sımsıkı sarmıştı; paltonun düğmeleri de çok zor açılıyordu bu nedenle. Bir tek düğmeyi açmak bile bekçi Eflatun'un parmaklarını sızlattı; ama her şeye rağmen düğmeler birer birer açılacaktı işte; karısı fazlaca ihtiyarlamış olan bekçi Eflatun da felekten bir gün çalmış olacaktı böylece...

⁹ “Hâlâ bir şey geliyor mu yani elinden?” (Rusça) (ç.n.)

¹⁰ “Haydi bel!.. Gidelim!.. Sana hediye bile veririm...” (Rusça) (ç.n.)

¹¹ “Çıkarsana paltonu.” (Rusça) (ç.n.)

Tam da o sırada enik aniden havlamaya başladı; yatağın üzerinde, ayaklarını bekçi Eflatun'un yıllar yılı rengini kaybetmiş kirli battaniyesinin üzerine öfkeyle basıp boynunu ileri uzatarak, hademe Nastya'ya ve bekçi Eflatun'a doğru havlıyordu. Bekçi Eflatun eniği de unutuvermişti haliyle; havlama sesine irkildi ve parmaklarını Nastya'nın lacivert paltosunun yakasından çekerek fısıltılı bir sesle:

“Sus!” dedi. “Sus!”

Enik daha yüksek sesle havladı.

“Sus diye kime söylüyorsunuz ben?!” Bekçi Eflatun ellerini uzatarak eniği yakalamak istedi, fakat enik yatağın yukarı başına doğru kaçtı ve kılıfının rengi kirden belli olmayan yastığın üzerine çıkıp kulübenin duvarına sinerek daha öfkeyle ve daha hızlı havlamaya başladı.

O sırada beklenmedik ikinci bir olay gerçekleşti: eniğin öylesine öfkeyle havlaması hademe Nastya'yı uykudan uyandırdı sanki, kadın votkayı da, hediyeyi de unuttu hemen; bu ihtiyar ve cılız adama yukarıdan aşağı bakarak yüksek sesle güldü ve:

“Tı je ne mojeş spravlyatsya daje sobakoy!”¹² diyerek o daracık kulübenin içinde geri dönüp paltosunun altından koca poposunu bekçi Eflatun'un yarım metre kadar ilerisinde sallayarak dışarı çıktı.

Bekçi Eflatun yutkunarak ve kalbi hâlâ heyecanla çarparak kulübenin daracık penceresinden hademe Nastya'yı izledi bir süre; Nastya Tilki Geldi Mezarlığı'nın dış kapısından çıkarak gözden kaybolunca bekçi Eflatun içinden taşan bir nefretle eniği boynundan yakaladı, yukarı kaldırarak hızla kulübenin zeminine çarptı, sonra da tekmeyle hayvanın göğsüne yapıstırarak onu kulübenin açık kapısından dışarı fırlattı.

¹² “Bir köpekle bile başedemiyorsun.” (Rusça) (ç.n.)

Ömr-ü hayatında ilk kez bir insan tekmesi yemiş olan enik kuyruğunu kısıp kulübeden uzaklara kaçtı, çitlerin dibindeki çalılığa girerek daha önce asla duymadığı dehesetli bir korkuyla kulübenin açık kapısına doğru bakındı; eniğin bütün vücudu zangır zangır titriyordu ve enik, Tilki Geldi Mezarlığı'nda insanların asla şakası olmadığını da artık öğrenmiş bulunuyordu muhtemelen...

Bekçi Eflatun, eniğe yüksek sesle en ağza alınmayacak küfürler savurarak kulübenin kapısını kapattı ve o rüzgârlı akşamda üçüncü beklenmedik olay gerçekleşiverdi: bekçi Eflatun aniden (yüksek sesle değil elbette, kendi içinden) Abdul Gaffarzade'ye de küfürler savurmaya başladı; Abdul Gaffarzade'ye ilk kez küfrediyordu bekçi Eflatun; Abdul Gaffarzade bekçi Eflatun'un bir parça ekmeğini kazanmasına yardımcı olmuştu gerçi, ama her şeyi bu bir parça ekmekle ölçmek imkânsızdı doğal olarak... "Abdul'un kardeşi Hıdır da şerefsizin tekiydi, Abdul da şerefsiz bir adamdı, babası Hamal Orduhan da, sülalesinin tamamı da şerefsizdi işte!" Bekçi Eflatun küfredip duruyordu, ne var ki öfkesi dinmek bilmiyordu...

Günlerin birinde -deminki olaydan üç dört ay kadar sonra, ilkbahar gelip de Tilki Geldi Mezarlığı'nın bahçesindeki erik, kayısı, vişne, nar ağaçları çiçek açınca- Abdul Gaffarzade Mezarlık İdaresi'ne doğru yürürken birdenbire bahçenin ortasında peydahlanan o eniği görüverdi; enik büyümüşü artık, gözlerindeki o güvenden ve ümittenden de zerre eser yoktu şimdi, her şeye rağmen Abdul Gaffarzade eniği tanıdı:

"Bu o enik değil mi?"

Bekçi Eflatun tedirgin bakışlarını enikten çekmeden ne söyleyeceğini bilemez bir halde bekledi. Abdul Gaffarzade uzunca bir zamandan beri enikle ilgilenmiyordu gerçi, ne var ki eniği bekçi Eflatun'a havale etmiş bulunuyor-

du nasıl olsa; dolayısıyla eniğin bu sahihsiz hali adamı öfkeli kılabilirdi şimdi (böyle bir şey olsa bekçi Eflatun'un hayatı kayardı elbette!); ama o aptal köpek bu yerde bekçi Eflatun'un imdadına yetişti işte: boynunu öfkeyle uzatarak Abdul Gaffarzade'ye doğru havlamaya başladı; Abdul Gaffarzade'yi tanımış ve bu hale düşmesinde asıl onu suçlu buluyormuş gibi bir hali vardı.

Abdul Gaffarzade yavaş bir sesle, bekçi Eflatun'la değil kendi kendine konuşuyormuşçasına:

"Ne kadar da zavallı bir şeydi." dedi. "Oysa şimdi!.. Böyledir işte bu dünyanın işleri... Köpeğe bile iyilik yapmayacaksınız!.."

Abdul Gaffarzade'nin, köpeklerin bile vefasız oluşuyla ilgili bu düşüncesinden cesaret bulan bekçi Eflatun, o köpek misali vefasız olmadığını vurgulamak istermişçesine adama yaranmaya çalıştı:

"Boş ver canım... Şey işte, sen söyleyiver adını, salakça bir şey zaten o köpek!"

O günden itibaren köpeğin ismi *Salakça* oluverdi.

Abdul Gaffarzade köpeğe sırt çevirmişti gerçi, ama onu kovmak hakkında herhangi bir emir vermiş de bulunmuyordu ve *Salakça* işte o zamandan beri Tilki Geldi Mezarlığı'nda sümsük sümsük dolanıp duruyordu.

Bugün, bütün bunların üzerinden altı yedi sene geçmiş bulunuyordu artık...

Salakça şimdi, yani bu Nisan gecesinde Tilki Geldi Mezarlığı'nda bekçi Eflatun'un kulübesinin damından Bakü'nün gece manzarasını seyrediyordu; Tilki Geldi Mezarlığı'nın dışındaki o meçhul dünyanın ışıkları teker teker söntüyor, ama *Salakça* yerinden kıpırdamıyordu bir türlü.

Bir süre, yani birkaç saat kadar önce *Salakça* biraz gezip dolaşmak için olsun damdan inmedi, damın üzerinde çömelerek geceyi bekledi ve Tilki Geldi Mezarlığı'nın ge-

ce hayatına –sık sık mezarlığa gelip giden taksilere, bekçi Eflatun'un müşterileri koşaradım karşılayıp ihtiyaçlarını görmesine, Mezarlık İdaresi'nin bahçesine girip çıkan gece misafirlerine, bağırıp çağıran, düşe kalka yürüyen sarhoşlara, Mirzaibi'nin, Ağakerim'in ve Vasili'nin bazı insanları çağırarak onlara çeşitler emirler vermelerine, yani bu üç kişinin Tilki Geldi Mezarlığı'nın gece hayatını düzenli tertipli bir şekilde yürütmesine –kısaca hiçbir şey aldirmeden, bütün geceyi kulübenin damından görünen şehir manzarasını seyrederek- geçirdi...

Bakü'nün ışıkları yavaş yavaş sönmekteydi...

Tilki Geldi Mezarlığı'nın dışındaki o meçhul dünya baştanbaşa sırlarla doluydu...

...Sonra gün ağarmaya başladı...

Mezarlık İdaresi'nin bahçesini bir sessizlik kapladı, ama *Salakça*, bunun geçici bir sessizlik olduğunu da çok iyi biliyordu: bir süre sonra Mezarlık İdaresi'nin çalışanları gelecekti, sabah saatleri geçecek, öğle olacak, defin törenleri bitecekti; imamlar, mezar kazıcı berduşlar ve dilenciler mezarlığı terk edecekti; akşam olunca Mezarlık İdaresi'nde de mesai bitecek ve gece hayatına hazırlık başlayacaktı. *Salakça* kendini bildi bileli Tilki Geldi Mezarlığı'nı, yani yıllardan beridir içinde yaşamakta olduğu bu dünyayı hep böyle görmüştü; ama bu dünyanın dışında sırlarla dolu meçhul bir dünya daha vardı, nitekim o meçhul dünya son günlerde *Salakça'yı* kendine doğru çekip duruyordu.

Salakça, artık Tilki Geldi Mezarlığı'nda yaşamak istemiyordu.

Salakça, artık Tilki Geldi Mezarlığı'nda yaşayamıyordu.

Köpek, bugüne değin Tilki Geldi Mezarlığı'nın geniş arazisinin dışına hiç çıkmamıştı, tesadüfen buralara gelen köpeklerle karşılaşmış, kancıklarla düşüp kalkmış (hep de kancıklar gelip bulmuştu *Salakça'yı*), ama hiçbir zaman

mezarlığın dışına çıkmayarak birbaşına yaşamıştı hep, çünkü diğer köpekleri kovuyorlardı Tilki Geldi Mezarlığı'ndan, *Salakça'ya* ise herkes alışmıştı artık, bağırıp çağırıyor, bazen tekmeliyor, hatta taş bile atıyor, fakat asla kovmuyorlardı.

Salakça, karnını doyuracak kadar yiyecek buluyordu hep: gece ziyafetlerinden artakalanlar köpeğe fazlasıyla yetiyordu.

Ne var ki *Salakça* artık burada kalmak istemiyordu.

Meçhul ve sırlarla dolu o dünya *Salakça'yı* kendine doğru çekiyordu.

Ve o Nisan sabahı erkenden *Salakça* damdan indi, sol bacağını kaldırarak sidiğini bekçi Eflatun'un kulübesinin taşlarla örülmüş duvarına boşalttı, bu hareketiyle bir tek bekçi Eflatun'la değil, Tilki Geldi Mezarlığı'nın tamamıyla vedalaşmış oldu sanki ve kulaklarını kısıp, yeni dünyasına, yeni hayatına– meçhul bir istikbale doğru koşarak Mezarlık İdaresi'nin dış kapısından çıktı.

İŞTE o Nisan sabahı gün ağarır ağarmaz, dana sabahın köründe, mahalledeki dış kapılar cırlıdayarak açılmaya, suyla dolu çaydanlıklar ocağa konmaya, insanlar bahçedeki tuvaletlere girip çıkmaya, mahalleli birbirine 'Günaydın' demeye, çocuklar ekmek almak için Ağabala'nın fırınına koşmaya başlayınca, yeni günün ilk haberi mahallenin tamamına ulaştı: Hatice kadın geceleyin Hakkın rahmetine kavuşmuş. Böylesine –yani kara haberli günlerde hep olduğu üzere- kadınlar siyah yemenilerini alelacele başlarına bağlayarak Hatice kadının evine akışmaya, erkekler ise zavallı Hatice kadının tek katlı, üç odalı evinin önündeki küçücük bahçede toplanmaya başladılar.

İnsanlar teker teker o küçücük bahçeye girdikçe, Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Bölümü'nün dördüncü sınıfında okumakta olan talebe Murat Yıldırım, 1 Eylül tarihinden itibaren sekiz aydan beri oturmakta olduğu bu mahallenin gözle görülemeyen telgraf sistemine şaşırp duruyordu: mahalledeki çıkmazların, evlerin duvarları, kapıları, pencereleri, hatta sokağa döşenmiş taşlar bile birbirine haber ulaştırıyordu sanki; olup biten her şeyden, bu civarda cereyan eden herhangi bir olaydan, üstelik gece ya da gündüz olmasına bakmaksızın, mahallenin tamamı bir anda haberdar olabiliyordu. Talebe Murat Yıldırım, sağ elinin baş parmağının tırnağı ağzında oldu-

ğu halde mahallenin erkeklerini izliyordu; sonra birdenbire tırnağını yemekte olduğunu fark etti ve elini ağzından çekiverdi.

Kadınlar ağlaya ağlaya eve girip çıkıyor, evin üç küçük odasını (o sıradan talebe Murat Yıldırım'ın ve Hüsrev Hoca'nın kirada kaldıkları odaları), balkonu silip süpürüyor, evlerinden un, yağ, şeker getiriyor, tas, tencere, kap kakak tedarik ediyor, helva pişirmek, yufka açmak için hazırlık yapıyorlardı. Erkekler ise ikişerli üçerli gruplar halinde yavaş sesle konuşuyor, cenazeyi camiye götürüp ykatmak, ölüm kâğıdı almak, mezarlıkta yer ayırtmak, zavallı Hatice kadının saat kaçta defnedileceğini belirlemek, başsağlığı dilemeğe gelecek olanları ağırlamak için çay, şeker, limon almak, merhumenin beceriksiz oğlu Fare Balaniyaz'a haber ulaştırmak gibi konuları müzakere ediyorlardı.

Küçücük bahçenin yukarı tarafında, tuvaletin yanı başında taşlarla örülü bir çeşme vardı ve talebe Murat Yıldırım işte o çeşmenin yanında, ne yapacağını bilemez bir halde dikilmekteydi. Bu genç adam kalabalıktan hazzetmeyen biriydi zaten, insanların arasında rahat edemiyor ve kısa boyunun, kaba yüz çizgilerinin, sırtındaki belli belirsiz kamburun, tarağa yatmayan diken diken, simsiyah ve sert saçlarının herkesin dikkatini çektiğini düşünürdü hep; böyle düşündükçe de içi sıkılıyor, heyecanlanıyor ve bir bahane bularak insanlardan uzaklaşmaya çalışıyordu. Ne var ki gece olup da yatağına yattığı zaman sabah, öğle veya akşam birbirleriyle konuşup eğlenen hep rahat tavırlı o insanların – şehirli talebelerin (özellikle aralarında talebe kızlar da varken), ya da yayınevlerinde, Yazarlar Birliği'nde düzenlenen çeşitli mülakatlardaki, edebiyat toplantılarındaki genç yazarların (özellikle de ateşli konuşmalarıyla ünlü ve sürekli olarak milletini düşünüyor gibi bir hali olan Selim Bedbin gibi yazarların!), genç edebiyat

meraklılarının – yanından dikkat çekmeden uzaklaşmanın utanıcı talebe Murat Yıldırım'ın bütün vücudundan soğuk terler boşanmasına neden oluyordu; kendisini büsbütün anlamsız ve lüzumsuz bir insan olarak görmenin doğurduğu çaresizlik duygusu o küçük odanın dört duvarı arasına sığmayarak yirmi yedi yaşına gelmiş olan bu adamı ağlatıyordu: talebe Murat Yıldırım gecenin ortasında yatağının içinde o zavallı Hatice kadın ve kapı komşusu Hüsvrev Hoca duymasın diye sesini boğmaya çalışarak ağlıyordu işte. Sonra yine sabah oluyor, üniversitede dersler başlıyordu tekrar; hep sağa sola koşturup duran, biraraya gelince de görüştükları kızlardan, beraber yaşadıkları kadınlardan bahseden (yoksa uyduruyorlar mıydı hepsini?) talebelerin akıllarının ucundan dahi geçmiyordu ki sabah-tan akşama değin kitap okuyan, çeşitli gazete ve dergileri bıkıp usanmadan takip eden, derslerde çok özenle notlar alan bu asık suratlı genç – talebe Murat Yıldırım öylesine zor geceler geçirebilirmiş meğersem; kimse, talebe Murat Yıldırım'ın bugüne kadar hiçbir kızla görüşmediğini, hiçbir kadınla beraber olmadığını, hatta hiç çıplak kadın görmemiş olduğunu, yirmi yedi yıllık yaşamı boyunca çıplak bir kadını gizlice olsun dikizleyemediğini aklının ucundan dahi geçirmiyordu işte. On dört, on beş sene önce memleketindeki o güzelim dağlardan kopup gelen nehrin kıyısında köylü kadınlardan biri kendi kızını yıkarken kızın çıplak göğüslerini görmüştü talebe Murat Yıldırım; kızlar gerçek yaşamda değil, hayal dünyasındaydılar talebe Murat Yıldırım için; yıllar geçtikçe bu genç adam kızlarla cismani değil, manevi bir arkadaşlık yapıyordu sadece. O zorlu gecelerin, yeryüzünde başka kimseye değil, sadece talebe Murat Yıldırım'a özgü olan o hisler dünyasının apayrı bir hüznü, kırılganlığıyla beraber tuhaf bir de tesellisi ve dayanıklılığı vardı. Talebe Murat Yıldırım, içinde yirmi yedi yaşına yakışmayan o tuhaf duygular baş kaldı-

rınca ninesinin sesini duymaya başlıyordu her şeyden önce. Talebe Murat Yıldırım, öldükten sonra da –ölüm duygusu köy kütüphanesinde çalıştığı dönemlerde sıkça rahatsız ediyordu kendisini– ninesinin sesini duyacağını vehmediyordu bazen; bu seste bambaşka bir mahremiyet vardı ve bu ses, özellikle Bakü'ye taşındıktan sonra talebe Murat Yıldırım'ı bir an olsun yalnız bırakmıyordu. Sıkıldığı anlarda, içinden sınavlara hazırlanmak ya da kitap okumak gelmeyince, gözleri matbaa harflerinin siyah renginden, parmakları kalem tutmaktan yorulunca, sinemalarda izlemeye değer bir film yoksa (hafiyeye filmlerinden de, Hint filmlerinden hazzetmiyordu talebe Murat Yıldırım; Sovyet filmlerinden ise sadece eleştiri alanları izliyordu: eleştiriliyorsa, bir şeyler var demektir), tiyatroya gidip her zamanki gibi ilk sıralardan birinde oturmak da istemeyince canı (sinemaya da, tiyatroya da, ara sıra konsere de hep yalnız gidiyordu) biraz dolaşmak için sahil parkına çıkıyor ve insanların gözlerinden uzak olmaya çalışarak ağaçların ya da çalılıkların arasından yürüyordu hep. İşte o zaman kendisine hiç nasip olmayan (hiçbir zaman da nasip olmayacakmış gibi görünen!) bir dünyada –topu-topu on adım ilerisinde el ele tutuşmuş, ya da birbirlerinin koluna girmiş olan, dertsiz tasasız, iyi giyimli gençleri – genç erkeklerle kızları görünce, o gençlerin önünde açılmış olan sonsuz bir genişliği, tertemizliği ve aydınlığı da görür gibi oluyordu talebe Murat Yıldırım; sonra da kendisini saran daracık, rutubet kokan, sıkışık tıktık bir dünyayı neredeyse cismani olarak hissediyordu ve benzeri durumlarda ninesinin sesi sonsuz bir özlemin de sesi oluveriyordu; o özlem köy, dağ, orman, çimen, nehir özlemi değildi artık, sevinç gibi, keder gibi, ya da arzular gibi bir şeydi, talebe Murat Yıldırım'ın bütün içine sinmiş olan mekânsız bir duyguydu yani. Talebe Murat Yıldırım o sesi seviyordu elbette, ama yine o seste kaderin ebedi-

mahkûmiyeti vardı talebe Murat Yıldırım için. Ninesinin sesi şöyle söylüyordu sanki:

“Ben senin ninenin sesiyim, o güzelim dağların, o güzelim ormanların sesiyim ben. Seni ben yetiştirdim, seni ben büyüttüm, ne var ki sen işte bu güzel sahil parkında hep şimdiki gibi yapayalnız olmaya, hep böyle yakışksız durmaya, hep böyle utangaç olmaya mahkûmsun; nitekim o güzelim dağların, o güzelim ormanların koynunda, yerden kaynayıp çıkan pınarların, şırl şırl nehirlerin yanında da şimdiki gibi anlamsız ve lüzumsuz bir mahluktur...”

Talebe Murat Yıldırım Ahundof Devlet Kütüphanesi'ne gidip Profesör Kraçkovski'nin¹³ Rusçaya çevirdiği Kuran'ı okuyor ve daha anlaşılır olması için bazı ayetleri Azericeye çeviriyordu. Bunu önceleri daha sıkça yapıyordu, son dönemlerde ise ara sıra yapar olmuştü. Devrimden sonra Kuran'ın Azericeye tercümesi yayınlanmamıştı, bu nedenle de kütüphanelerde Azerice Kuran bulmak imkânsızdı. Rusça neşirden yararlanmak için bile özel bir izin gerekiyordu ve talebe Murat Yıldırım büyük bir zorlukla o izni almayı başarmış bulunuyordu.

Kuran'ın Âl-i İmran suresinde şöyle buyruluyordu:

“Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder?”

Talebe Murat Yıldırım, Allah'ın, kendisini bırakıvermiş olduğuna ve bu nedenle hayatının hep böyle sürüp gi-

deceğine inanıyordu. Allah, ona yardım etmemişti işte, başka kimse de yardım edemeyecekti kendisine. Fakat bütün bunların sebebini bilmiyordu talebe Murat Yıldırım: ne günah işlemişti acaba, neden bırakıvermişti Allah onu, neden hep kendi kendisiyle mücadele etmek zorundaydı, neden içi içini yiyip duruyordu adamın?

Bir nedeni olmalı mutlaka... Kuran, sebepsiz ceza olmadığını buyuruyor zaten...

Ninesinin anlattığı bir efsane (bir efsane değil gerçekti belki) talebe Murat Yıldırım'ın bir türlü aklından çıkmıyordu: Peygamber her sabah bir gölün kenarından geçermiş. Birkaç erkek çocuk güle oynaya yıkanırılmış gölde. Bacakları sakat bir çocuk ise özlem dolu gözlerini gölde yıkananlara dikip hüznü hüznü bakarmış hep. Çocuğun özlem dolu bakışlarındaki hüzne daha fazla dayanmayan Peygamber, Allah'a dua eder: *“Bu çocuğu neden böyle sakat yarattın Allah'ım?”* Allahu Teâlâ şöyle buyurur: *“Sen Ben'im adaletimden şüphe mi ediyorsun?”* Ertesi gün Peygamber, sakat çocuğun iyileştiğini ve diğerleriyle birlikte güle oynaya gölde yıkandığını görür. Çocuğun gülen gözlerinde özlemde eser yokmuş artık. Bir gün, iki gün geçer. Üçüncü gün Peygamber o çocuğun sabah erkenden göle geldiğini görür. Çocuk, uçlarını yonarak sivrilttiği sazları, bir süre sonra yıkanmak üzere göle gelecek olan çocukların yüzüne, gözüne, karnına saplansın diye gölün dibine dikiyormuş teker teker. Peygamber şöyle dua eder: *“Affet beni Allah'ım...”*

Talebe Murat Yıldırım, o iyi giyimli, rahat tavırlı gençlerin birbirlerine sarılıp öpüşüklerini de görüyordu bazen; hemen de adımlarını hızlandırıyor, o sarılmadan ve öpüşmeden kaçıp kurtulmaya çalışıyordu bir an önce. Kıza sarılıp öpüşen genci tanıdığı da oluyordu talebe Murat Yıldırım'ın (Bakü'de geçirdiği dört seneye yakın bir süre

¹³ Kraçkovski İgnati Yulianoviç (1883-1951) – Sovyet şarkiyat okulunun kurucularından, SSCB Bilimler Akademisi üyesi. Petersburg Üniversitesi'nin Doğu Diller Bölümü'nü bitirmiş (1905), ortaçağ ve çağdaş Arap edebiyatının pek çok eserini Rusça'ya kazandırmış, Kuran-ı Kerim'in Rusça'ya açıklamalı çevirisini yapmıştır. 450'den fazla bilimsel çalışması vardır. (ç.n.)

zarfında pek çok insan tanımişti talebe Murat Yıldırım, ne var ki kendisini tanıyan kimse yoktu ve bu tek taraflı tanışıklık apayrı bir hüznün ve ümitsizlik kaynağıydı...), üniversitenin koridorlarında veya bahçesinde babalarının parasıyla aldıkları pahalı sigaraları içip, restoran, kafe ve barlarda gece yarısına değin süren eğlencelerin ardından hâlâ kafaları zonklayarak gezip tozdukları kızlarla ilgili ahlaksız muhabbetler eden talebelere biriyle karşılaşınca Murat Yıldırım'ın karamsarlığı ve ümitsizliği bir düşmanlığa dönüşüyordu hatta; kızı takip ederek adresini öğrenmeyi, sonra da imzasız bir mektup yazarak öpüştüğü gencin gerçek yüzünü ortaya çıkarmayı düşünüyor, hızlı adımlarla yürürken mektubun metnini kafasının içinde oluşturuyordu da. Fakat bir süre sonra az önceki yapayalnızlığın hüznü sarıyordu her şeyi.

Talebe Murat Yıldırım, öldükten sonra da ninesinin sesini duyacağını vehmediyordu gerçi, ama öldükten sonra her şeyin bitmesi gerekiyordu. Bu, göreceli bir gerçektir ne var ki, yani henüz hayatta olan insanlar açısından böyleydi durum, oysa asıl hakikat ölümle birlikte belirecekti kim bilir? Her şeyin bir oyundan ibaret olması mümkün değildi zira. Neyse işte... Talebe (şimdilik talebeydi de yarın kim olacaktı acaba: köy öğretmeni mi, bir taşra gazetesinde muhabir mi, tekrar kütüphaneci mi yoksa?) Murat Yıldırım yaşadığı sürece ninesinin sesini duyacağından emindi. Talebe Murat Yıldırım daha küçük bir çocukken, babası, herkesin unutuvermiş olduğu o köydeki yaşamın sıkıntılarında, Kruşçev'in,¹⁴ eşek beslemek için bile koymuş olduğu büyük vergilerden (o vergiler yüzünden her taraf sahipsiz eşeklerle dolmuştu zaten!..) bıkip usanarak genç karısını ve küçücük çocuğunu bırakıp Rusya'ya git-

¹⁴ Kruşçev Nikita Sergeyeviç (1894-1971) - 1953-1964 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Başkanı. (ç.n.)

miş, bir daha da kendisinden haber alınamamıştı. Annesi bir süre beklemiş, nihayet geçinemeyeceklerini anlayınca komşu köyden dul, çirkin ama yirmi seneden beri kolhozda¹⁵ muhasebecilik yaparak zengin olmuş bir adama varmış ve çocuğu ninesi büyütmişti. Ama bunlar değildi aslolan; aslolan şuydu (en azından talebe Murat Yıldırım böyle düşünüyordu işte): ninesinin sesi o güzelim dağların, ormanların ve nehirlerin sesiydi gerçekten de; o yerlerde talebe Murat Yıldırım'ın yapayalnızlığının dağlar, ormanlar ve nehirler dışında bir tanığı yoktu ve bu gerçek, talebenin, kendi mevcudiyetinin anlamsızlığı ve lüzumsuzluğuyla ilgili düşüncelerini biraz yumuşatıyordu; dağların, ormanların ve nehirlerin koynunda bir mahremiyet de vardı öte yandan, zira talebenin dertten tasadan uzak çocukluk yılları o yerlerde geçmiş bulunuyordu ve bütün bunlar onun kalbinde sıcak bir hatıra olarak yaşıyordu hâlâ.

O güzelim dağların eteklerinde, bir daha asla geri dönmeyecek olan o güzelim çocukluk yıllarında, geleceğin üniversite talebesi Murat Yıldırım'ın hayallerinin, zirvesi de, etekleri bembeyaz karla kaplı Babadağ'ın, çıplak yalçın kayaların, arasından coşun nehirlerin şırl şırl aktığı derin uçurumların koynuna sığmadığı o dönemde, o küçücük çocuk kendi hayal dünyası içinde en büyüğü ülkeleri dolaşıp zalim şahlarla, cesur ve âdil şehzadelerle, güzel prenseslerle, devlerle, cinlerle, konuşan kuşlarla, Süleyman Peygamber'le görüşüyordu; öte yandan küçük Murat, ninesinin geniş eteğinin dibinden ayrılmıyordu asla. Ninesi un bulup da tandırda ekmek, ya da saçta lavaş pişirdiği anlarda, semaver yakarken, bahçeden pancar toplarken o büyüğü dünyada olup bitenlerden bahsediyordu sürekli olarak. Talebe, ninesinin anlattığı olayların beyni-

¹⁵ Sovyet rejimince, tarlaların ve üretim araçlarının birleştirilmesi sonucu oluşturulan zirai üretim kooperatifleri. (ç.n.)

ne kazanmış olduğunu köy kütüphanesinde çalıştığı dönemde aklının ucundan dahi geçirmiyordu; Bakü'nün vurdumduymazlığı, mazotu, dumanı, asfaltı arasında o büyümlü sohbetleri aniden hatırlayacağını bilmiyordu henüz; ne var ki talebenin kendini kaptırıp gittiği o büyümlü memleket yoktu artık: cesur ve âdil şehzadeler de, güzel prensesler de işte o masalların ait olduğu bir uzaklıkta kalmışlardı.

Ninesi sabahın köründe kalkıyor, çuvalını kapıp geleceğin üniversite talebesini de yanına alarak biçilmiş, hasadı kaldırılmış buğday tarlasına gidiyordu. Ta öğleye değin yer yer dökülüp kalmış olan başakları topluyorlardı beraberce; güneş iyice yaktığı ve her ikisi yorgunluktan adım dahi atamaz bir hale geldikleri zaman kolhoza ait o biçilmiş buğday tarlasının orta yerindeki yalnız çitlembik ağacının gölgesinde oturuyorlardı. Ninesi Nuh nebiden kalma küçük bir boduçta getirdiği ve zaman zaman çitlembik ağacının altına gelerek yerini değiştirip hep gölgede tutmayı başardığı sudan birkaç avuç alıp yüzünü gözünü yıkıyordu. Sonra da torununun eline biraz su döküyordu ve geleceğin üniversite talebesi o yakıcı güneşin altında güzel bir serinlik hissediyordu. Ninesi sonra küçük dağarcığını açıp mayalanmış hamur ekmeğiyle iki üç yeşil soğan çıkarıyordu, torunuyla birlikte yavaş yavaş geveliyorlardı, daha sonra ise ninesi sırtını çitlembik ağacına yaslayarak uyuklamaya başlıyordu. Ne tuhaf: ninesi uyuklamaya başlar başlamaz serin bir rüzgâr çıkıyordu hep; çocuk, o serin rüzgârın, ninesinin anlattığı o uzak (aynı zamanda da yakın) ve büyümlü dünyadan estiğini düşünüyordu hep. Ninesi bir süre sonra kalkıp çalışmaya koyuluyordu tekrar, geleceğin üniversite talebesi ise o yalnız çitlembik ağacının altından kıpırdamıyordu artık: ninesinin sabahtan beri anlatıp durduğu o büyümlü dünyaya, cesur şehzadelerin, güzel prenseslerin, kuşların dilinden anlayan apak saçlı,

apak sakallı Süleyman Peygamber'in yanına gitmiş oluyordu.

Eve dönünce ninesi, topladıkları başakları sundurmayaya açtığı kilimin üzerine boşaltıyor, sonra başakları tokmakla dövüyor, sonra samanı rüzgârda savuruyor, sonra başağı kalburdan geçiriyor ve sürekli olarak bir şeyler anlatıyor, anlatıyor, anlatıyordu...

Bir adamın on çocuğu, bir de karısı varmış ve hep beraber küçük bir kulübede oturuyorlarmış. Kulübe çok sıkışık olduğundan geceleri birbirinin karnına yapışarak uyurlarmış. Karısı durmadan yakını, "Böyle hayat mı olur?" diye adamın kafasını şişirmiş. Nihayet adam dayanamayarak Kafdağı'nın tepesine çıkivermiş. Kafdağı'nın nasıl bir yer olduğunu bilir misin sen? Bizim işte şu dağlar yok mu; onlar Kafdağı'nın yanında küçük birer tepe bile değil yani... Neyse, adam Kafdağı'nın tepesine çıkıp ellerini kaldırarak dua etmeye başlamış: "Allah'ım." demiş; "O kulübede yaşamak imkânsız artık. Cehennem azabı görüyoruz orada. Ya bizi feraha erdir, ya da benim canımı al ki kurtulayım." Adam böyle dua edince, gök gürlemiş, yıldırımlar çakmış, fırtınalar kopmuş. Adam, duasının işitildiğini anlayarak geri dönmüş. Karısını kulübenin önünde saçını başını yolarak ağlarken bulmuş. "Ne oldu?" diye sormuş karısına. Karısı şöyle cevap vermiş: "Kulübede oturuyorduk, birdenbire gök gürledi, yıldırımlar çaktı, fırtınalar koptu, Hazret-i Mikail, yanında bir merkep olduğu halde çıkageldi ve 'Allahu Teâlâ, bu merkebin de sizinle birlikte kulübede yaşamasını emretti.' dedi. Merkep işte kulübede duruyor." O günden itibaren adam, karısı, on çocuk ve bir merkep aynı kulübede yaşamaya başlamışlar. Merkeple bir yatıp, merkeple bir kalkıyorlarmış. Bir süre böyle geçmiş. O sıkış tıkış kulübenin içinde karısının vır-vırı bir yandan, merkebin kahrı öteki yandan adamın ca-

nına tak etmiş. Dayanamayıp tekrar Kafdağı'na çıkmış adam. Ellerini kaldırıp duaya başlamış: "Allah'ım! Ya bizi şu merkebin zulmünden kurtar, ya da canımı al ki kurtulayım; böyle bir hayat olmaz çünkü..." Yine gök gürlemiş, yıldırımlar çakmış, fırtınalar kopmuş; adam, duasının işitildiğini anlamış yani. Geri dönünce karısının, çocuklarının kulübenin önünde toplanarak sevinçten zıplayıp oynadıklarını görmüş. "Ne oldu?" diye sorunca karısı şöyle cevap vermiş: "Kulübede oturuyorduk, birdenbire gök gürledi, yıldırımlar çaktı, fırtınalar koptu, Hazret-i Mikail gelip merkebi aldı götürdü." O günden beri adam, karısı ve on çocuğuyla birlikte aynı kulübede mutlu mesut yaşayıp durmuşlar hayatlarının sonuna kadar...

Talebe Murat Yıldırım iyi hatırlıyordu: ninesi sundurmadaki kilimin üzerinde başakları elekten geçirirken anlatmıştı bu hikâyeyi. Geleceğin üniversite talebesini en fazla şaşırtan şey, hikâyenin Kafdağı'yla ilgili kısmı olmuştu; köylerini dört bir taraftan çevreleyen, zirvesi karlı, koyu ormanlarla kaplı dağları, yalçın kayaları bile bir hiç hükmünde bırakan dağlar varmış meğersem yeryüzünde... Yıllar geçtikçe her şey unutulur gibi olmuştu gerçi, ne var ki bir türlü uyuyamadığı işte böyle gecelerden birinde, zavallı Hatice kadının işte bu evinde o hikâyeyi anımsayıvermişti talebe Murat Yıldırım; en tuhafı da o hikâye talebe Murat Yıldırım için bir nevi teselli olmuştu üstelik...

...Çocuklar, delikanlılar evlerinden getirdikleri sandalyeleri bahçeye diziyorlardı; kadınlar da bardak, tabak, kaşık falan getiriyorlardı evlerinden. Mahalle erkekleri arasında da bir vazife paylaşımı yapıyordu. Hüsrev Hoca ise tek kelime bile söylemiyordu yine; gölge misali dolaşıyordu mahalle erkeklerinin arasında. Sonra yine aynı mahallede oturan Molla Esedullah geldi, cenaze merasimiyle il-

gili yapılması gerekenleri söyledi ve eve çıkıp cenazenin bulunduğu odaya girdi. Mahalleden biri ölüm kâğıdı almak üzere gitti, bir diğeri ise yer ayırtmak için Tilki Geldi Mezarlığı'nın yolunu tuttu. Tilki Geldi Mezarlığı'nda yer ayırtmanın çok zor olduğunu biliyordu herkes, merhumun dedeleri ve ebeveyni de aynı yere gömülmüşse eğer, bin bir güçlkle onların mezarlarının yanı başında bir yer almak mümkün olabilirdi belki. Zavallı Hatice kadının atalarının nerede gömülü olduğunu ise kimse bilmiyordu. (Tilki Geldi Mezarlığı'nda gömülmüşlerdi kuşkusuz, ama koca mezarlığın hangi tarafındaydı acaba mezarları?) Fare Balaniyaz beceriksizin tekiydi zaten, o bile bilmiyordur bunu. Mezarları kaybolup gitmişti belki; ne var ki zavallı Hatice kadın namazında niyazında bir insandı ve kendisini Yeni Mezarlığa -Müslüman'ı, Yahudi'si, Hıristiyan'ı birbirine karışmış olan mezarlığa defnetmek yakışık almazdı. Böyle bir durum mahallelinin şanına uygun değildi asla. Zavallı Hatice kadının her ne suretle olursa olsun Tilki Geldi Mezarlığı'nda toprağa verilmesi icap ediyordu. Fırıncı Ağabala bir fırsatını bulup koca bir semaverle geldi o sırada (mahalledeki en büyük semaver fırıncı Ağabala'nın evindeydi), hemen de fırına geri dönmek zorundaydı adam; kapıdan çıkarken:

"Et için birini gönderdim." deyiverdi. Bu sözler, cenaze için kullanılacak etin teminini fırıncı Ağabala üstleniyor, demektir. Pirinç de, yeşillik de, baharat da, turşu da aynı şekilde mahalleli tarafından temin edilecek ve zavallı Hatice kadının defni mahallenin şanına uygun bir şekilde yapılacaktı.

Daha dün zavallı Hatice kadın da mahalle insanların biriydi. Sabah yatağından her günkü problemlerle kalkmış, günü her günkü problemlerle geçirmiş ve ertesi günden iyi şeyler umarak girmişti yatağına. O problemler de, o ümitler de yoktu artık. Günlerin birinde bir bebek

doğmuş, büyümüş, ihtiyarlamış, Hatice kadın olmuş ve işte bu gece o zavallı Hatice kadın göçüp gitmişti bu dünyadan. Burada şaşılacak bir şey yoktu elbette, ama bahçedeki çeşmenin yanında dikilmekte olan talebe Murat Yıldırım, bütün bunları düşündükçe dört bir yanını sarıp sarmalamış olan bir hüznün bulutunun içine giriyor gibi hissediyordu kendini. Mesele zavallı Hatice kadının ölümü değildi sadece. Sekiz ay kadar bir süreden beri kiracı olarak oturduğu bu evde Hatice kadının günlük yaşamını da, isteklerini de, problemlerini de çok iyi öğrenmiş bulunuyordu talebe Murat Yıldırım; oysa bütün bu istekler ve problemler şu an çok anlamsız, çok cılız görünüyordu. Öyle ki talebe Murat Yıldırım'ın kendi yaşamı, kendi istekleri, kendi problemleri, geçirdiği zorlu geceler, memleketindeki o güzelim dağlar, ormanlar ve nehirler, hatta ninesinin sesi bile bu anlamsızlığın ve cılızlığın içinde eriyerek kayboluyor gibiydi.

Talebe Murat Yıldırım tırnağını yediğini fark etti yine, hemen de elini ağzından çekiverdi. Üniversitede kızlar, kendi aralarında, "Zavallının midesinde kurt var galiba, o yüzden hep tırnağını yiyip duruyor." diye konuşuyorlardı. Erkekler ise, "Öyle olduğuna bakmayın onun," diyorlardı, "kurt midesinde değil kalbinde; hasetçinin tekidir..." Talebe Murat Yıldırım bu konuşmalardan habersizdi elbette, yine de tırnak yeme alışkanlığından kurtulmaya çalışıyordu olanca gücüyle. Ne var ki her defasında elini ağzına ne zaman götürdüğünden haberi bile olmuyordu kendisinin...

Bahçedeki çeşmeden gece gündüz su damlıyordu ve mahallenin tamamı uyuduktan, Hüsrev Hoca da, zavallı Hatice kadın da uykuya daldıktan, mahalle koyu bir sessizliğe gömüldükten sonra çeşmeden damlayan suyun sesi daha net duyuluyor, talebe Murat Yıldırım'ın yattığı odaya kadar ulaşıyordu hatta. Bu ses, talebe Murat Yıldı-

rım'ın sinirine dokunuyordu önceleri, uyutmuyordu adamı, ama günlerin birinde Hüsrev Hoca bir yerlerden bulunmuş olduğu koca bir kerpetenle çeşmeyi tamir etmeye kalkınca zavallı Hatice kadın şaşırarak: "A-a-a..." demişti, "Ne diye dokunuyorsun çeşmeye? Bırak aksın işte... Bırak ses gelsin... Siz çıkıp gidiyorsunuz hep, ben yalnız başıma kalıyorum burada; sokakta, kapı önünde ne kadar oturulur ki? Ses olmayınca sıkıntıdan patlayacak gibi oluyor insan..." Hüsrev Hoca tek kelime bile söylemeden odasına dönmüş, çeşmeden her zamanki gibi su damlamaya devam etmişti yine. Fakat en tuhafı şuydu ki Hatice kadının o sözlerinden sonra çeşmeden damlayan suyun sesi talebe Murat Yıldırım'ın sinirine dokunmuyordu artık; zor anlarında talebe o su sesiyle bir nevi iletişim kurar gibi olurdu hatta.

Hatice kadın her üç, dört günden bir Yeni Pazar'a giderek kiloyla çekirdek alıyor, eve gelip çekirdeği kavuruyor, sonra da sokak kapısının önünde, üzerine ince bir minder attığı tahta iskemlesinde oturup sokaktan gelip geçenlere, mahalle çocuklarına yüz elli gramlık bir bardak dolusu çekirdek on kapık¹⁶ olmak üzere satıyordu. Bardak kırılmasın diye içine kâğıt yapıştırmıştı Hatice kadın, ne var ki kâğıdı öylesine kalın yapıştırmıştı ki yüz elli gram yerine yüz gram ancak alırdı. Taze kavrulmuş çekirdek dolu torbanın yanı başında kâğıttan yapılma küçük torbacıklar da bulunurdu ve Hatice kadın, çekirdeği bu torbacıklara koyarak satıyordu. Torbacıkları yapmak için gereken kâğıdı ise talebe Murat Yıldırım'dan temin ediyordu hep. Talebe Murat Yıldırım her sabah okula giderken gazete alıyor, sabahları otobüsler çok kalabalık olduğundan gazeteleri gündüz ders dönüşü okuyor, otobüste okuyamadıklarına ise odasında göz atıyordu ve bütün bu süre zarfında Hati-

¹⁶ Kapık - Rus para birimi, rulenin 1/100'ne eşittir. (ç.n.)

ce kadın sabırla gazeteleri bekliyordu; kendisi para verip de gazete almıyordu asla, talebe Murat Yıldırım'dan gazeteleri alınca özenle keserek küçük torbacıklar yapıyordu ve keyfi basbayağı yerine gelmiş olarak:

"Sizleri çok beğeniyorum işte!.." diyordu. "Siz köylüler akıllı insanlarsınız. Karı kız peşinde de koşmuyorsunuz hiç!.. Köyden gelip okuyup adam oluyorsunuz!.. Bizimkiler de şoför falan oluyorlar işte!.. Benim geri zekâlı, fare avcısı oldu baksana!.. Sizleri çok beğeniyorum ben!.. Sen de çok akıllısın, yemin olsun; dikkat ediyorum da gece gündüz demeden okuyup yazıyorsun hep. İçki içmiyorsun, kızlarla da işin yok. Afferim!.. Oku!.. Okumaktan çıkar ne çıkarsa!.. Cahil kalmanın akıbeti budur işte: kapı önlerinde oturmuş çekirdek satıyorum, baksana!.."

Zavallı Hatice kadın, Murat Yıldırım'ın talebeliğinin ne zorluklar pahasına elde edildiğinden de, ne zorluklar pahasına sürdürüldüğünden de haberdar değildi elbette... Belki de haberdardı ama...

Geleceğin üniversite talebesi Murat Yıldırım liseyi bitirdikten sonra iki sene arka arkaya Bakü'ye gelerek üniversite sınavına girmiş, her defasında da başarısız olarak geri dönmek zorunda kalmıştı. İlk sene edebiyat yazılısından 'dört', sözlüsünden ise 'iki'; ikinci sene edebiyat yazılısından 'beş', sözlüsünden ise yine 'iki' almıştı. İlk sene sözlü sınavda kendisine sorulan suallerin tamamını cevaplamıştı Murat Yıldırım, oysa hoca onu dinlemiyordu bile. Sınav sabah erken yapıldığından sık sık esniyordu ve esnedikçe adamın kalın kaşlarının altından bakan pörtlek gözleri (aradan geçen onca yıla rağmen talebe Murat Yıldırım o pörtlek gözleri hâlâ anımsıyordu zaman zaman) yaşarıyordu; geleceğin üniversite talebesi Murat Yıldırım bütün sualleri cevapladıktan sonra hoca şöyle sormuştu:

"Azizimin Cefası romanının yazarı kim?"

Murat Yıldırım böyle bir roman duymamıştı, bu yüzden şaşkın gözlerle bakakalmıştı hocaya, hoca ise esneye esneye güzel bir 'iki' yazıvermişti sınav kâğıdına; sonra da sınavın Azerice yapılmasına rağmen Murat Yıldırım'ın kafasının üzerinden salona bakarak Rusça seslenmişti:

"Sleduyuşı!"¹⁷

Murat Yıldırım köye dönüp bir sene daha hazırlanmıştı sınavlara; *Azizimin Cefası* romanını bulamamıştı gerçi, bu romanla ilgili hiçbir bilgiye de rastlayamamıştı üstelik. Bir sene daha geceli gündüzlü çalıştıktan sonra tekrar Bakü'ye gelerek yazılı sınavdan 'beş' almış, sonra da sözlü sınavı girmişti. Kendisine sorulan suallerin hepsini cevaplamıştı yine; Murat Yıldırım anlattıkça genç bir adam olan hoca briyantın sürdüğü simsiyah saçlarını arkaya doğru taraya taraya gülümsüyor ve memnun bir ifadeyle kafasını sallıyordu. Geleceğin üniversite talebesi anlatmayı bitirince, hoca:

"Çok güzel!.." deyivermişti. "Sen iyi bir edebiyat bilgini olacaksın ileride!.. Şimdi ünlü Rus şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in büyük oğluyla küçük kızının isimlerini söyle bakalım."

Murat Yıldırım şaşakalmıştı yine. Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in ünlü Rus şairi olduğunu biliyordu elbette, eserlerini de okumuştü üstelik, ne var ki onun büyük oğluyla küçük kızının, dahası çocuklarından hiçbirinin ismini bilmiyordu işte.

"Sen iyi bir edebiyat bilgini olacaksın ileride!.. Birtakım anlatım bozuklukları var gerçi konuşmada; ama cevaplarını sevdim. İyi bir edebiyat bilgini olacaksın sen!.. Şimdi git bir sene daha hazırlan dostum!.. Seneye gel ama! Mutlaka gel! Mantık yürütmen de fena değildi..."

¹⁷ "Sıradaki!" (Rusça) (ç.n.)

Geleceğin üniversite talebesi bu olaydan sonra beş sene Bakü'ye adımını dahi atmadı; kısa boylu ve sıksa bir adam olduğundan askere de almadılar kendisini; köy kütüphanesinde çalıştı bir süre. Daha doğru ifade etmek gerekirse sözde kütüphane olan – yani resmi kayıtlarda kütüphane olarak geçen – gerçekte ise kolhoz idaresinin deposu olarak kullanılan bodrum katının bir köşesini suntaıyla ayırıp kütüphane kurmaya başladı. Eline geçen kitabı, gazeteyi, dergiyi okudu, durup dinlenmeden çeşitli kurumlara mektuplar yazdı, ricalarda, taleplerde bulundu ve nihayet kütüphaneye gerçekten de – kâğıt üzerinde bilgi vermek adına değil, hakikatte – gazete, dergi ve kitap temin etmeyi başardı. Kolhoz başkanı Emek Kahramanı'ydı, dört kez de Lenin Ödülü almış bulunuyordu; vilayet merkezine toplantıya giderken bütün ödülleri, madalyalarının tamamını yakasına takıyordu ve onca metalin ağırlığı altında ceketinin yakaları yırtılacak gibi oluyordu. Maaş listesinde kütüphanecinin yerine de imza atarak ayrılan parayı cebine indiriyordu adam, bu yüzden köyde kütüphaneci olmadığından kütüphane de yoktu doğal olarak. Ne var ki yıllar geçip ödülleri sayı arttıkça Bakü'yle, ülkenin diğer şehirleriyle mektuplaşması gerekiyordu başkanın. Azerbaycan Milli Meclisi'ne üye, Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Kurulu üyeliğine adaydı kendisi; SSCB Komünist Partisi XXV. Kurultayı'na delege olarak katılmış bulunuyordu üstelik. Bu yüzden sık sık çeşitli toplantılarda konuşmacı olması, gazetelerle söyleşi yapması icap ediyordu; bütün o mektupları ve konuşma metinlerini hazırlayacak (kendisi tek cümle bile yazamıyordu) birine ihtiyaç vardı ve köyde bu işi en iyi yapacak adam Murat Yıldırım'dı. Sonuç olarak kolhoz başkanı kütüphaneci maaşından vazgeçerek Murat Yıldırım'ı işe almıştı.

Murat Yıldırım bir taraftan kütüphanecilik yapıyor, bir taraftan da başkanın mektuplarını ve konuşmalarının metinlerini yazıyordu (konuşma vilayet merkezinde yapılacaksa partinin vilayet başkanlığı, Bakü'de yapılacaksa Merkez Kurulu çalışanları tarafından redakte ediliyordu metinler). Kaderiyle barışmış gibiydi, üstelik bir daha Bakü'ye gidip sınava katılmayı düşünmüyordu da; bunun hiçbir faydası olmayacağını anlamıştı zira: Allah onu böyle bir kadere mahkûm etmişti işte...

Köylerinden Bakü'ye giderek polis olan ve ancak yirmi beş yıl aradan sonra, ihtiyar annesinin vefatı üzerine iki günlüğüne köye dönen Asker isimli bir hemşehrisi günlerin birinde şöyle söylemişti geleceğin üniversite talebesine:

“Üniversiteye girmek istiyorsan boşu boşuna kalkıp Bakü'ye gitmenin ne anlamı var? Boşu boşuna üniversite mi olur be adam? Her şeyin bir bedeli var. Seninkinin bedeli on iki bin ruble mesela! Fiyatı elli bin ruble olan bölümler de var! Başkanın küçük oğlu yok mu, işte onun girdiği bölüm mesela! Senin işin olmaz o bölümlerde... Bir komşum var, üniversitede profesördür kendisi. Benim gibi köylünün teki o da, ne var ki okuyup adam olmuş işte. Bu işlerden anlıyor adam; benimle de arası iyi; bazen kebab yapmam için davet ediyor beni. İstersen konuşayım kendisiyle; on iki bin ruble ver –ninenin altınları varmış dededen kalma– vereyim adama, gir üniversiteye! Gözlerini ne diye belertiyorsun? Dağın başında oturuyorsun, dünyadan haberin yok ki! O paradan bana bir şey kalacak mı zannediyorsun? Anamın ruhu şad olsun diye köyden birine iyilik yapmak istiyorum ben. Parayı alıp profesöre vereceğim sadece. Profesör ne yapacak peki? Birazını kendine ayırıp geri kalanını verecek bir üstüne. Bir üstü ne yapacak dersin? O da birazını kendine ayırıp geri kalanını bir üstüne verecek. O ne yapacak? Birazını ayırıp geri ka-

lanını verecek kendi bakanına! Bakan ne yapacak? Birazını ayırıp geri kalanını SeKo'daki¹⁸ yöneticilere verecek. Onlar da birazını ayırıp geri kalanını Moskova'ya gönderecekler! Anladın mı şimdi? Böyle olmasa bu rejimin işleri yürümez asla!..”

Murat Yıldırım, polis memuru Asker'in zannettiği kadar habersiz değildi dünyanın işlerinden. Kolhoz başkanının eşek sıpası oğlu, Murat Yıldırım'la aynı sınıfta okumuştur mesela; evinde yaptığı akvaryumda küçük nehir balıkları besleyen ve gözlemleri konusunda vilayet gazetesinde bilimsel bir makale yayınlamış olan biyoloji hocasına kızdığı için gizlice adamın evine girerek akvaryuma işemişti de balıkların tamamı ölmüştü. İşte o eşek sıpası çocuk, okulu bitirir bitirmez üniversiteye girdi, Murat Yıldırım kütüphaneci sıfatıyla başkanın mektuplarını ve konuşmalarının metinlerini yazadursun, adam üniversiteden mezun oldu; şimdi de doktorasını vermek üzereydi artık. Onun ardından başkanın dört çocuğu daha Bakü'de üniversiteye girmişti; onların üniversiteyi kazanmalarında gizli saklı bir şey de yoktu üstelik; başkan, zaman zaman derin bir iç geçirip şöyle konuşuyordu: “Çocukların üniversiteyi kazanmaları, okumaları yolunda harcadım varımı yoğumu!..”

Geleceğin üniversite talebesi Murat Yıldırım dünyanın bu gibi işlerinden haberdardı yani, en azından nazari olarak biliyordu bunları; o kalın kaşlı üniversite hocasının pörtlek gözleri de, genç olanının saçlarını tararken gülümsemesi de aynen kendi elleriyle yaptığı raflara dizdiği yeni kitaplar, gazete ve dergiler gibi bodrum katındaki o kütüphaneye giriyordu zaman zaman. Her şeye rağmen bir

¹⁸ Komünist Partisi Merkez Kurulu'nun halk dilinde kullanılan ismi; Rusça 'SeKa'dan (Sentralny Komitet / Merkez Kurulu) bozmadır. (ç.n.)

yaz günü pınlını pırtını, defterini kâğıdını eski bavuluna tıkıp, başkana hiçbir şey söylemeden birdenbire Bakü'nün yolunu tuttu. Geleceğin üniversite öğrencisi, aradan geçen onca süre zarfında *Azizimin Cefası* romanını arayıp durmuş, fakat hiçbir şey bulamamıştı. Yazarlar Birliği'ne, Ahundof Devlet Kütüphanesi'ne yazdığı mektupların da faydası olmamıştı. Böyle bir romanın ismini dahi duymuş olan kimse yoktu. Nihayet, böyle bir eser olmadığını anlamıştı geleceğin üniversite talebesi. Ünlü Rus şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'e gelince, onun bütün çocuklarının, erkek ve kız kardeşlerinin, torunlarının, akraba ve dostlarının isimlerini tümüyle ezberlemiş bulunuyordu.

Murat Yıldırım yakıcı Ağustos sıcağında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Bölümü'nün sınavlarına girdi ve kendisi için bile şaşırtıcı olmakla birlikte üniversiteyi kazandı. Dört seneden beridir Bakü'de talebeydi artık. Bu dört seneden üçünü üniversite yurdunda geçirmiş, asık suratlılığı ve sinirliliği ile yurttaki diğer talebelerin hiç sevmediği biri olmuştu hep (bazılarının nefretini bile kazanmış olduğundan haberdardı kendisi de); talebe yurdunun ona göre olmadığını anlayıp oradan ayrılmaya karar vermişti nihayet. Herkes, özellikle de aynı odayı paylaştığı talebeler rahat bir soluk almışlardı bunun üzerine: talebe Murat Yıldırım zor adamdı; iyi niyetli mi yoksa art niyetli mi olduğu, açık kalpli biri mi yoksa hasetçinin teki mi bulunduğu anlaşılmıyordu bir türlü. Hep yalnız takılıyordu üstelik yurt banyosunda bile herkesle beraber değil, talebeler uyuduktan sonra yalnız başına yıkanıyordu...

Yaz tatilinin arkasından köyden dönünce bir hafta daha kaldı yurttan; kendine iş aradı bu sürede, nihayet Bayıl'daki¹⁹ bir otoparkta iş buldu: iki gecede bir olmak üzere

¹⁹ Bayıl - Bakü civarında sanayi bölgesi. (ç.n.)

re bekçilik yaparak aylık yetmiş ruble para alacaktı. Arayıp tarayıp Hatice kadının evini buldu sonra; sekiz aydan beridir her iki geceden bir Bayıl'a gidip otoparktaki arabaların bekçiliğini yapıyor ve her ayın başında aldığı yetmiş ruble parayı aynen getirip Hatice kadına (zavallı Hatice kadına) veriyordu ev kirası olarak. Kendisi ise aylık kırk ruble talebe bursuyla geçiniyordu.

Hatice kadın her üç, dört günde bir pazara gidip yarım kilo koyun eti alıyordu kendine, eve gelince talebe Murat Yıldırım'ı çağırıp: "Kurbanın olayım," diyordu, "fazlaca ihtiyarladım ben artık, hiç takatim yok... Gelip yardım et-sene bana, kıysana şu eti..."

Talebe Murat Yıldırım, Hatice kadının odasına girip bağdaş kurarak kilimin üzerinde oturuyor, eski satırı eline alıp kütüğün üzerinde et kıymaya başlıyordu. Hatice kadın da talebe Murat Yıldırım'ın yanında oturup dikkatlice ete bakarken (kütüğün altına açtığı bembeyaz masa örtüsünün üzerine bir parça et düşünce, hemen alıp kütüğün üzerine atıyordu tekrar) şöyle konuşuyordu:

"Ne iyi oldu da Allah seni bana gönderdi!.. Sen olmasan zavallı ben ne yapardım!.. Et kıyacak takat mi var bende sanki?.. İyice kıy! Afferim! Köfte bozbaş²⁰ yapacağım bu etten, sana da vereceğim... Ne diye vermeyecekmişim? Sabah akşam çayla ekmek yediğin yeter canım! Sen de bir insan evladısın sonuçta! Nane falan da ekeceğim üzerine, çok leziz bir şey olacak! Sen de yiyeceksin! İyice kıy! Afferim! Senin de ev yemeği yemen gerekmez mi canım? İyi tarafından vereceğim sana, yemin ederim, en iyi tarafından hem de!.."

Zavallı Hatice kadın böyle konuşarak eti talebe Murat Yıldırım'a kıydırıp pişiriyordu, köfte bozbaşın güzel kokusu odalara yayılıyordu, ama yemeğin tamamını kendisi yi-

yip bitiriyordu hep, talebeye hiçbir şey vermiyordu yani. Hatice kadın verecek olsa dahi talebe Murat Yıldırım karakteri icabı gururuna yedirerek kabul edecek değildi o yemeği; ne var ki gururunu göstermesine gerek kalmıyordu talebenin, Hatice kadını hiçbir şey ikram etmiyordu çünkü. İki üç gün sonra her şey tekrarlanıyordu: talebe tekrar kütüğün üzerinde et kıyıyor, Hatice kadın tekrar aynı sözleri söylüyordu... Zavallı Hatice kadın sığır eti yemiyordu asla, sığır eti yiyince midesi bozuluyordu zira, hep koyun eti alıyor, hep de köfte bozbaş yapıyordu. Bunun nedeni ağzında tek bir dişinin bile olmamasıydı belki, yediği şeylerin tamamını damaklarının yardımıyla çiğniyordu; sokak kapısının önünde oturup müşteri beklediği zamanlarda bazen bir çekirdek alıp kabuklarını ayıklıyor, sonra da parmaklarının arasında ezip ağzına koyuyordu.

Gece olup da Murat Yıldırım yatağına yatınca ve hassas, aynı zamanda da acımasız birtakım duygular bu genç adamın bütün sinirlerini çıplaklaştırınca, birdenbire Hatice kadın hakkında düşünmeye başlıyordu talebe. Sonra genel olarak insanoğlunun doğası hakkında düşünüyor, dönüp dolaşıp kendine geliyordu nihayet: kendine yabancı birinin gözleriyle bakıyor (bunu yapabildiğine inanıyor en azından) ve kendi iç dünyasının timsalinde insanoğlunun doğasını çözmeye çalışıyordu. İnsanoğlunun zavallılığı ve acımasızlığı, ince kalpliliği ve kötü niyetliliği, riyası ve saflığı, sadakati ve hakikatsizliği, yeryüzündeki ümit ve ümitsizlik talebeyi öyle bir karanlığa götürüyordu ki adam, Hatice kadının yetmiş rublelik o küçük odasında boğulacak gibi oluyordu; o küçük oda talebe Murat Yıldırım'ın içini sıkan manevi bir hapishaneye dönüşüyordu öyle zamanlarda. Yüzünü dahi hatırlayamadığı babasını, yıllardan beridir görmediği annesini düşünüyor ve bu iki insanın bir gecelik beraberliğinin yirmi yedi

²⁰ Kıyma, pirinç ve patatesle yapılan bir çeşit yemek. (ç.n.)

sene sonra kenarı şahsında Hatice kadının evindeki o dört duvarın arasında böylesine ıstırap çekmesi yeryüzünün en anlamsız işi olarak geliyordu talebe Murat Yıldırım'a. Bu baba - anne - talebe üçgeninde öyle bir anlamsızlık mevcuttu ki doğa kanunlarından yardım ummaya çalışmak bile abesti. İşte bu gibi anlarda bahçede damlayıp duran o çeşme vardı iyi ki...

Talebe Murat Yıldırım, yaşadığı duyguları anlatmayı düşünüyordu zaman zaman. Kendi şahsında inşanoğlunun doğasını hiçbir şeyden korkmadan, hiçbir şeyden utanmadan bütün çıplaklığıyla ortaya koymayı kuruyordu. Bu eserin bir itirafname olması gerekirdi ve ilk cümle talebe Murat Yıldırım'ın zihninde dolaşıp duruyordu sürekli olarak: "Yaşa ey güzel insan!"

Bu eserin işte o güzel insana hitaben kaleme alınması gerekiyordu, eserin sonunda insanın hakikaten güzel olup olmadığına karar vermek işi de okura bırakılmalıydı; ne var ki bu eser bir türlü kaleme alınamıyordu ve talebe Murat Yıldırım Ahundof Devlet Kütüphanesi'ne (bir zamanlar köyden arka arkaya mektuplar yazdığı kütüphaneye) giderek Jean Jacques Rousseau'nun *İtirafı*'nı tekrar okumaya başlıyordu...

...Bahçede yan yana dizili masaların üzerine mahalle kadınlarının evlerinden getirdikleri örtüler açılmıştı. Erkeklerden işe gitmesi gerekenler gitmişlerdi (merhume-nin defnine katılmak için izin alıp döneceklerdi hemen), işe gitmeyenler ise masaların arkasında yerlerini almış bulunuyorlardı. En başta Molla Esedullah vardı. Sayfaları iyice yıpranmış olan küçük boy bir Kuran-ı Kerim'i önüne koymuş, mine taşından yapılmış siyah tespihi (Kerbelâ'dan getirilen bu tespihler Bakü'deki Kuba Meydanı'nda karaborsacılar tarafından satılıyordu ve fırıncı Ağabala,

oğlunun askerden sağ salım dönmesi şerefine işte o tespihlerden bir tanesini alıp Molla Esedullah'a hediye etmiş bulunuyordu) yavaşça oynatarak sessizce oturuyordu. Bugünkü cenaze dolayısıyla Molla Esedullah para almıyacaktı elbette, mahalleden biri olduğu için zavallı Hatice kadının cenazesine ücret almadan katılacak ve merhume-nin ölümünün kırkuncu gününe değin her perşembe diğer taziye yerlerinden vakit bularak buraya da uğrayacaktı kuşkusuz; fakat deminden beri bahçedeki çeşmenin yanında dikilip kendi aczini ve lüzumsuzluğunu hissetmekte olan talebe Murat Yıldırım, Molla Esedullah'ın sessiz ve asık suratlı olmasının nedeni olarak zavallı Hatice kadının ölmüş olmasını değil, onun cenazesini ücretsiz olarak idare etmek zorunda kalmasını görüyordu.

Bir defasında (dünyanın işlerine bakar mısınız: topu topu üç dört gün kadar önceydi) Hatice kadın, talebenin getirdiği gazetelerden küçük torbacıklar yaparken şöyle konuşmuştu:

"Savaş biteli bir iki sene olmuştu henüz. Sen hatırlamazsın tabii. Ne hatırlaması canım, sen yoktun ki o zaman yeryüzünde! Bakü'ye öyle bir kar yağmıştı ki, öyle bir kar hiç görülmemiş değildi o güne değin. Hiç!.. Açlık yıllarıydı zaten. Dışe dokunur bir şey bulmak zordu. Savaş yıllarında Amerikalılar tosbağa yumurtası tozu veriyorlardı en azından. Ama o sene o bile yoktu yani!.. Gece kurt inmişti mahallemize. Molla Esedullah yok mu hani, Allah canını alasıca, işte onun evinin bahçesine sokulmuştu kurt. Kurt bile o açlık yıllarında bir şey bulabileceği kapıyı iyi tanıyormuş. Molla Esedullah'ın evinin bahçesine sokulup köpeğini alıp götürmüştü adamın. Köpek zincirliydi tabii de, boğazını kemirip öyle götürmüştü hayvanı. Kafasını bırakmış, bedenini alıp gitmişti yani. İşte o kurt, o köpeği götürceğine keşke Molla Esedullah'ın kendisini alıp götürseydi! O şerefsiz Molla Esedullah, savaş yılların-

da halktan faizle ne kadar para topladı, biliyor musun? Ne kadar mücevher topladı, biliyor musun? Ne yapacaksın sen bu kadar parayı be şerefsiz! Kefenin cebi mi var sanki? Onca parası var adamın, ama hâlâ daha sabahtan akşama kadar Tilki Geldi Mezarlığı'ndan çıkmıyor; para kazanıyor hâlâ daha... Kendinden, kızlarından, oğullarından başka kimsenin tek bir işine yaramış değil itten türeyen!..”

İşte aynı Molla Esedullah, Hatice kadının cenazesinde masanın başında oturuyordu şimdi; bugün para kazanmak için Tilki Geldi Mezarlığı'na gidecek de değildi, hayatının bir gününü para kazanmadan geçirecekti yani. Her şeye – Molla Esedullah'ın asık suratlılığına ve keyifsizliğine rağmen Hatice kadının ruhunun şad olması gerekiyordu şimdi, zira adam cenazeyi kaldırmak üzere orada bulunuyordu, merhumenin cenazesi usulüne uygun olarak kaldırılacaktı yani.

Bahçenin sokak kapısı açıldı ve fırıncı Ağabala'nın askerden henüz dönmüş olan oğlu bembeyaz beze sarılı bir kucak etle içeri girip Hatice kadının evine çıktı. Fırıncı Ağabala bu eti pahaliya –kilosu on rubleye- almıştı kuşkusuz, zira ihtiyar bir kadının cenazesinde devlete ait dükkânlarda satılan ve hangi şartlarda kesilip depolandığı bilinmeyen bayat et kullanmak mahallenin de, fırıncı Ağabala'nın da şanına yakışmazdı asla. Devlete ait dükkânlardan et almak zaten sorundu üstelik. Bakü'de et kişi başına bir kilo olarak karneyle satılıyordu uzunca zamandan beri. Tereyağı da kişi başına yarım kilo olmak üzere karneyle satılıyordu yine (son kez 7 Kasım²¹ kutlamaları dolayısıyla tereyağını kişi başına bir kilo olmak üzere satmışlardı). Mahalle halkı hem et, hem de tereyağı konusunda bayağı sıkıntı çekiyordu yani, ama böyle günlerde

her ne suretle olursa olsun, bir deve fiyatına bile mal olsa (fırıncı Ağabala gibi durumu iyi olan insanların sayesinde pek tabii) taze et bulup almak icap ederdi.

Mahalledeki gençlerin çoğu şoförlük yapıyordu ve şimdi o genç şoförlerden biri arabasını sokak kapısının önüne yanaştırmış bulunuyordu. Birkaç genç adam da ellerinde çekiçler ve kerpetenler olduğu halde sokak kapısının yıllardan beridir çivilerle sabitlenmiş olan ikinci kanadını açmak için uğraşıyorlardı. Gençler, kapının uzun ve paslı çivilerini söküp çıkarmaya çalışırken, hâlâ bahçedeki çeşmenin yanında dikilip duran talebe Murat Yıldırım, onların, kapının çivilerini değil, Hatice kadını yaşama bağlayan son paslı çivileri sökmeye çalıştıklarını düşünüyordu; çivilerin bu kadar zor sökülmesinin nedeni de buydu zaten: Hatice kadın o paslı çivileri bırakmak istemiyordu bir türlü...

Gençler kapının ikinci kanadını da ardına kadar açmayı başardılar nihayet; sonra zavallı Hatice kadının eski ve mavimtırak bir battaniyeye sarılmış olan naaşını camiye götürmek üzere bahçeye indirdiler ve tam o sırada Molla Esedullah yüzünü aniden talebe Murat Yıldırım'a tutarak boğuk bir sesle:

“Ne dikiliyorsun orada öyle?” dedi. “Gel, gel yardım et de cenazeyi camiye götürün!”

Molla Esedullah'ın boğuk sesinin, mahallenin tamamında yankılanarak talebenin aczini ve lüzumsuzluğunu herkese gösterdiğini düşündü Murat Yıldırım. Gözlerini yere indirdi ve kalbi hızla çarparak cenazeye doğru yürüyüp battaniyeye sarılı naaşın ayak tarafından tutuverdi. Talebe Murat Yıldırım o güne değin bir cesede dokunmuş değildi asla; şimdi de battaniyenin altından Hatice kadının pörsümüş bacağına avucunda hissedince, deminki boğuk sesin Molla Esedullah'a değil, kaderin ta kendisine ait olduğunu vehmetti birdenbire. Kader, talebe Murat Yıldırım

²¹ Ekim Devrimi yeni takvimle 7 Kasım gününe denk gelmektedir. (ç.n.)

rım'ın aczini ve lüzumsuzluğunu bir daha kanıtlamak istemişti. "Sevgili dost," demeye getiriyordu kader, "kendi içine kapanarak büyük düşüncelere dalmaktan kolay ne var? Gel de ölümü hisset ellerinle. Madem yirmi yedi yaşına geldin artık, sen de herkes gibi kendi ellerinle yokla bakalım ölümü." Talebe Murat Yıldırım, mavimtırak battaniyenin geceleri sarındığı battaniye olduğunu bütün dehşetiyle daha şimdi anladı; vücudundan soğuk terler boşanmaya başladı anında, kendini toparlamayı da başaramıyordu bir türlü; Hatice kadının cansız bacağı talebenin içine bir ölüm yayıyor gibiydi, mavimtırak battaniyeye sarılan naaş Hatice kadının değil, talebenin kendi naaşydı sanki, talebe kendi teninde o mavimtırak battaniyenin yıpranmışlığını hissediyordu. Talebe Murat Yıldırım'ın dizleri titremeye başlamıştı ve daha da kötüsü, içinde bulunduğu bu halin, vücudundan boşanan soğuk terlerin mahalledeki herkesçe görüldüğüne inanıyordu. Talebe Murat Yıldırım kendi aczinden de, yüreksizliğinden de nefret ediyordu; aynı nefret duygusu içinde Hatice kadının o mavimtırak battaniyeye sarılı naaşından tutarak mahalle gençleriyle birlikte bir iki adım attı ve tam da o sırada Hüsrev Hoca'nın bir rüyanın içinden geliyormuş gibi duyulan sesini işitti:

"Bırak sen... Bırak da ben götürüyüm... Bırak..."

Hüsrev Hoca kupkuru parmaklarıyla talebe Murat Yıldırım'ı kenara ittirdi ve Hatice kadının naaşından tutarak mahalle gençleriyle birlikte bahçeden çıktı; cenazeyi arabanın yük yerine kaldırdılar, sonra kendileri de (o sıradan Hüsrev Hoca da) arabaya bindiler ve araba hareket etti.

Talebe Murat Yıldırım'ın bir hafiflik hissetmesi, Hüsrev Hoca'ya minnettar olması gerekiyordu aslında, oysa o an talebenin içinde Hüsrev Hoca'ya karşı bir kin duygusu baş kaldırmış bulunuyordu: kendini zorlayarak herkesle birlikte cenazeyi götürüp arabaya kaldıracaktı talebe Mu-

rat Yıldırım, herkesle birlikte camiye gidecekti sonra da. Böylece, hayatın her türlü cilvesine hazır olduğunu kanıtlayacaktı kendi kendine. Hatice kadının o pörsümüş bacağına da aynen su içmek, yemek yemek, tuvalete gitmek, yeni doğmuş bir bebeği kucağına almak gibi hayatın bir parçası olduğunu kanıtlayacaktı yani talebe Murat Yıldırım kendini zorlayarak... O an mahalle halkı arasında büsbütün rezil olduğuna inanıyordu oysa...

Bahçede dizili masaların arkasında oturan erkekler yavaş sesle muhabbet ediyorlardı; mahalledeki çeşmeden her zaman olduğu gibi su damlıyordu; Hatice kadının evine toplanan kadınlar ağlamayı kesmişlerdi artık. Dört yıllık talebelik hayatı boyunca ilk kez dersten kalmış olan Murat Yıldırım ise bahçenin sokağa açılan kapısı önünde ne yapacağını bilemez bir halde dikiliyordu yine... Molla Esedullah, daha önce de mahallede birkaç kez gözüne takılmış olan bu kiracıya baktı; talebe Molla Esedullah'ın herkesin gözü önünde kendisini azarlayacağını zannetti önce, oysa Molla Esedullah aynı boğuk sesle:

"Ne diye ayakta dikiliyorsun?" dedi. "Gelip otursana..."

Talebe Murat Yıldırım masanın aşağı tarafında oturdu, Molla Esedullah'ın davetindeki aleladelik (hiçbir şey olmamıştı sanki!) ve erkeklerin yavaş sesle muhabbet etmeleri talebeye de sirayet etti zamanla (hiçbir şey olmamıştı gerçekten de) ve talebe Murat Yıldırım birdenbire o güzelim dağları, o güzelim ormanları anımsayıverdi. Zavallı Hatice kadın görmüş değildi o yerleri; bu bahçenin ve bu mahallenin dışında hiçbir yer görmüş değildi muhtemelen. Zavallı Hatice kadın yoktu artık bu mahallede, oysa gün gelip de bu mahalle yıkılıncaya değin Hatice kadının yokluğuna aldırmandan işte bugünkü haliyle var olacaktı. Talebe Murat Yıldırım o güzelim dağların, o güzelim ormanların koynunda değildi şu an, ama o dağlar da, o or-

manlar da aynen mevcutlardı işte... Talebe Murat Yıldırım böyle düşündü önce, ne var ki bütün bunlar tamamen sıradan düşüncelerdi; her şeye rağmen tuhaf olan şu ki... Sonra talebe Murat Yıldırım tırnağını yediğini fark ederek elini hemen ağzından çekti.

Molla Esedullah, gözlerini sağ elindeki tespihten ayırmadan boğuk sesiyle kendi kendine konuşuyormuş gibi:

“Şu Fare nerede kaldı acaba?” dedi. Sonra da sol eliyle bembeyaz sakalını sıvazladı ve talebe Murat Yıldırım, Molla Esedullah'ın dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme sezdi.

Masanın arkasındaki erkekler de rahat bir nefes aldılar sanki, deminden beri ortalığı kaplamış olan matem havası ve gerginlik azalır gibi oldu. Molla Esedullah'ın sorduğu soru o gerginliği yumuşatmıştı. Erkeklerden biri:

“Çocuklar gitti habere,” dedi. “Şimdilerde gelir.”

“Meşgul adam canım.”

Fırıncı Ağabala'nın askerden yeni dönmüş olan oğlu eti eve bıraktıktan sonra bahçeye inip masanın arkasında oturmuştu; yüzünü Molla Esedullah'a tutarak:

“Ne yapsın?” dedi. “Fareler sarmış şehri.”

Kimse gülmüyordu gerçi bu sözler söylenirken, ama talebe Murat Yıldırım bu sözlerdeki hafif istihzayı seziyordu besbelli: ölenle ölünmezdi ne de olsa, hayat kendi akarında devam ediyordu yine.

Zavallı Hatice kadının naaşı camide yıkıyor olmalıydı şu an, sonra kefene sarılacak, sonra mezarlığa götürülüp toprağa verilecekti; geride kalanlar ise bugüne değin nasıl yaşamışlarsa, aynı şekilde yaşamayı sürdürecektlerdi. Günlerin birinde onlar da ölecek, hayat ise devam edecekti yine. Bu gerçeğin farkında olan bir tek talebe Murat Yıldırım değildi elbette (bundan emindi ne de olsa!), ne var ki bu kadar basit bir düşünceyi kuşaktan kuşağa devredip duran şey, insanoğlunun bu basit gerçek karşısındaki ça-

resizliğiydi. Bugün talebe Murat Yıldırım'ın aklından geçenler bin sene sonra (insanoğlu atom bombalarının ve nükleer başlıkların yardımıyla kendini mahvetmezse eğer) başka birinin aklından geçecekti aynen. Yeryüzü çok değişmiş olacaktı o zaman, her şey bambaşka olacaktı elbette, ama bu basit gerçek aynı kalacaktı, talebe Murat Yıldırım bundan tamamıyla emindi.

Hatice kadının oğlu Fare Balaniyaz Sağlık Bakanlığı'na bağlı Hıfzussıhha Kurumu'nda çalışıyordu, görevi kapan ve fare zehri yardımıyla evlerde ve işyerlerinde fareleri ortadan kaldırmaktan ibaretti. Hatice kadının kocası savaşta ölmüştü ve talebe Murat Yıldırım, onun nasıl bir insan olduğundan habersizdi haliyle. Oysa Fare Balaniyaz'ı tanıyordu talebe. Hatice kadın şöyle anlatıyordu hep:

“Elâlemin bir sürü çocuğu oluyor, biri beceriksiz çıksa da öteki becerikli çıkıyor. Ben kadersizin bir tek oğlu oldu ama. Zavallı babası savaşa gitti, -boyu devrilsin inşallah Hitler'in, devrildi de nitekim,- öldü savaşta, bir başıma büyüttüm çocuğu. Çekirdek satarak büyüttüm... İyi de olsa, kötü de olsa bir tek evladım var işte...”

Hatice kadın, talebe Murat Yıldırım'dan ziyade kendi kendine anlatıyordu bunları. Hava kararınca küçük tahta iskemlesiyle yarıya düşmüş çekirdek torbasını alıp evine dönüyordu ve çekirdek kavururken de, gazete kâğıdından küçük torbacıklar yaparken de, bayat köfte bozbaş yerken de, hiçbir işle meşgul değilken de odasının kapısını açık bırakarak kendi kendine konuşuyordu sürekli. Gecedden ve sessizlikten korkuyor muydu yoksa?

“Evlenince karısının evine girdi de karısını benden daha fazla sever oldu... Ne yapsın ama, çocuklarının annesi ne de olsa... Fare yakalamakla geçindiriyor işte çocuklarını, zavallı... Karısı Tatar ya, çocuklar da Rusça konuşuyorlar hep. Ben ne anlarım Rusçadan? Hiç uğramıyor bana, görüyor musun? Kırk yılda bir uğruyor ancak... Para iste-

rim diye korkuyor... Ne yapacağım parayı? Bir başıma geçinip gidiyorum işte, açlıktan ölecek halim yok ya... Sovyet rejiminde açlıktan ölen mi var ki? Herkes iyi kötü geçiniyor... Ne yapacağım parayı?..”

Hatice kadın böyle konuşuyordu gerçi, oysa talebe Murat Yıldırım, o evde geçirdiği sekiz aylık süre zarfında Hatice kadının parayı çok sevdiğini ve cimrinin teki olduğunu çok iyi anlamıştı. Yetmiş ruble talebeden, yetmiş ruble de Hüsrev Hoca'dan alıyordu kira olarak. Kocasını savaşta kaybetmiş olduğundan belli bir miktar maaş bağlanmıştı kendisine. Öte yandan da çekirdek satıyordu. Yalnız kalamıyordu Hatice kadın, odasının kapısını da hep açık bırakıyordu; bazen kapıyı sıkıca kapattığı da oluyordu ama, işte o zaman paralarını sayıyor demekti: insanlar çekirdek alırken bozuk para veriyorlardı genelde, talebe Murat Yıldırım o kapalı kapının arkasından yere düşen, ya da birbirine dokunan madenî paraların sesini duyuyordu zaman zaman.

“Benimki iyi yine, yakama sarılıp para istemiyor en azından... Zavallı kör Amine'nin oğluna baksana... İtten türeyen... Babası da şerefsizin tekiydi zaten... Rus bir karı almış, nereden bulduysa artık orospuyu... Para isterim, diye zavallı kadının başında her gün... Nereden verecek sana parayı ulan deyyus? Para sokaktan mı toplanıyor sanki? Benimki fare yakalamakla olsun geçindiriyor işte çocuklarını... Benden para falan da istemiyor... Param olmadığını biliyor çünkü... Ne arar bende para... Biliyor tabii...”

Talebe Murat Yıldırım, Hatice kadının para konusundaki bu lafları kendine (belki hatta Hüsrev Hoca'ya da) işittirdiğini düşünüyordu zaman zaman. Aynı evde oturuyorlardı ne de olsa, geceleri odasının kapısını açık bırakıyordu üstelik; bu nedenle soyulmaktan korkuyor olmalıydı. Belki de yanılıyordu ama; Hatice kadının aklının ucun-

dan dahi geçmiyordu böyle şeyler, kim bilir? Her şeye rağmen talebe Murat Yıldırım böyle düşünüyordu ara sıra.

Mahallede herkesin Fare Balaniyaz diye bahsettiği adamı tanıyınca değin, onun gerçekten de fare suratlıının teki olduğunu sanıyordu talebe Murat Yıldırım. Hatice kadın kendi kendine konuşmaktan yorulup yatağına giderek ışığı kapatınca (odasının kapısını kapatmıyordu ama), Hüsrev Hoca'nın odasının anahtar deliğinden görünen ışık da sönmüştü ve talebe Murat Yıldırım gazete, kitap, dergi okumaktan bıkınca nihayet, o yapayalnız ve zorlu gecelerde, rüyasında kapının çalındığını, sırtında palto, boynunda atkı, kafasında buruşuk bir şapka olan bir farenin içeri girdiğini görürdü. Farenin küçücük ve tüylü suratı buruşuk şapkasının altında güçlkle görünüyordu; gözleri parıl parıl parlıyor, uzun ve simsiyah burnunun ucu hep ıslak oluyor, ince bıyıkları titriyordu. “Aylık kaç para ödüyorsun anneme?” diye soruyordu fare. “Kaç para? Parasının hesabını yapıyorum... Nereye sakladığını biliyorum paraları. Ölünce bana kalacak hepsi. Kaç para ödüyorsun aylık? Çakmadın mı daha durumu? Hatice kadın benim annem işte! Benzetemedin mi yoksa? Köylüsün işte! Köylüsünüz hepiniz! Hatice kadın benim annem! O da bir fare...” O buruşuk şapkalı farenin önünde dikilip söylediklerini dinleyen talebe Murat Yıldırım, kendisinin de bir fareye dönüşeceğinden korkup terlemeye başlıyordu, aynı korkuyla uykudan uyanıyor, fakat bir süre daha kurtulamıyordu gördüğü kâbusun etkisinden: Hatice farenin açık kapıdan geçip gelerek onun yatağına sokulacağını vehmediyordu...

Bir akşamüzeri talebe Murat Yıldırım Hatice kadının odasında oturmuş, satırla et kıyarken bahçe kapısı cırılda-yarak açıldı ve Hatice kadın, kapının sesini duyunca:

“Balaniyaz geldi.” deyiverdi.

Sanki kapının dili vardı da başka kimsenin değil, Balaniyaz'ın geldiğini Hatice kadına söylüyordu.

Hatice kadın ayağa kalkıp kütüğün üzerinde kıyılmakta olan ete tedirgin bir bakış fırlattı, Balaniyaz'ın gelip bu ete ortak olacağından korkuyor gibiydi. Kilimin üzerinde bağdaş kurup oturmuş olan talebe Murat Yıldırım Balaniyaz'la ilk defa olarak et kütüğünün arkasında, eli satırlı karşılaşmanın yakışık almayacağını düşündü elbette, ama daha ayağa kalkmadan Balaniyaz içeri girdi ve talebeyi elinde satırla birlikte kütüğün arkasında buldu. Hatice kadın:

"A-a-a..." dedi, "Hoş geldin? Hangi rüzgâr attı?"

Balaniyaz:

"Ne demek?" diye sordu. "Hiç uğramıyormuşum gibi..."

Balaniyaz'ın sesi fare sesine değil, kedi sesine benziyordu aslında, kendisi de fareyi değil kediyi andırıyordu bütünüyle: kısa boylu, tombul, yuvarlak yüzlü, mavi gözlü, kısa boyuyla uyuşmayan kocaman ve sivri uçlu kulakları olan bir adamdı. Talebe Murat Yıldırım ayağa kalkıp odadan çıkmak istedi, ama Hatice kadın talebeyi bırakmadı (oğluyla baş başa kalmaktan kaçınıyordu).

Balaniyaz, odadaki üç tahta iskemleden birine oturdu. Hatice kadın da ikinci iskemleye oturdu. Talebe Murat Yıldırım ise utancından terleyerek et kıymaya devam etmek zorunda kaldı. Hatice kadın:

"Ne iyi çocuktur bu talebe, bilir misin?" dedi. "Ne çok yardımı dokunuyor bana... Gazete alıp getiriyor bana hep, torbacıklar yapıyorum. Şimdi de et alıp gelmiş, yemek yapacağım ona!.. Sen nasılsın peki?"

Balaniyaz iyi olduğunu söyledi. Annesi, çocukları sordu. Balaniyaz onların da iyi olduklarını söyledi. Sonra annesi karısını sordu ve o an Balaniyaz'ın gözleri oda kapısının altına dikildi:

"O deliği kapatmak gerek!.." dedi. "Bittabi!.."

Hatice kadınla talebe Murat Yıldırım da gayriiradî olarak gözlerini Balaniyaz'ın baktığı yere çevirdiler ve orada güçlükle sezilen bir delik gördüler. Sonra Hatice kadın hayret ve korku dolu gözlerle oğluna baktı. Balaniyaz olanca dikkatini toplamış, bir şeylere kulak kesilmiş gibiydi. Hepsi sessizce bekledi bir süre, talebe Murat Yıldırım da elinde satır olduğu halde sessizliği bozmaya cesaret edemiyordu. Nihayet Balaniyaz:

"Fare işte," dedi ve gülümseyerek ekledi: "Duyamıyorsunuz, değil mi?" Bir süre dikkat kesildi yine: "Kesinlikle! Fare bu!.."

Hatice kadın:

"A-a-a, bizde hiç fare görülmedi ama." diye cevap verdi.

Balaniyaz ayan beyan bir gurur duygusuyla:

"Fareyle başa çıkmak kolay mı?" dedi. Bittabi! İtalya'da bir deney yapmışlar, fareyi yirminci katın tuvaletine atıp sifonu çekmişler üzerinden. Ne olmuş, biliyor musun? Birinci kattan canlı olarak çıkmış fare!.."

Hatice kadın olayı farklı anladı:

"İtalya'nın tuvaletleri ne de temizmiş, baksana!.."

Balaniyaz, mavi gözlerini fare deliğinden çekip suçlar gibi baktı annesine:

"O ayrı tabii... Sen asıl fareye bak, fareye!.."

Balaniyaz yine dikkatlice odanın duvar diplerine baktı, bir süre daha kulak kesildi, bir iki kez gözünün kuyruğuyla talebenin önündeki ete de baktı bu arada, ama annesinden hiçbir şey istemedi ve aniden geldiği gibi aniden de kalkıp gitti. Balaniyaz gidinde Hatice kadın torbacıklardan artan gazete kâğıdını dürüp oğlunu gösterdiği deliğe tükürken derin bir üzüntüyle:

"Ben hep korkmuşumdur fareden." dedi. "Babası za-

vallının da tüyleri diken diken olurdu fare görünce. Kime benzedi bu çocuk acaba? Ne diye farelerle uğraşır oldu?"

Aynı gece Murat Yıldırım'ın kapısını paltolu, atkılı ve buruşuk şapkalı bir kedi çaldı; şapkasının kenarlarından çıkmış kocaman ve kıllı kulaklarını dikmiş, fare arıyordu, mavi gözlerinde de fare bulma ihtirası parlıyordu. Talebe kapıyı açıp da kedi içeri girince, kendisinin de bir fare olduğunu anladı Murat Yıldırım: kendisi de bir fareydi ve kedi onu yakalayıp et kütüğünün üzerinde satırla kıymaya başlayacaktı. Hüsrev Hoca'nın da fare olduğu anlaşıldı sonra: uzun, zayıf, tüyleri dökülmüş bir fareydi Hüsrev Hoca, yüksek sesle ağlayarak kedi Balaniyaz'ın ayaklarına kapanmıştı: "Çocuklarım gözlerini yollara dikmiş beni bekliyorlar..." O güzelim dağlar, o güzelim ormanlar baştanbaşa fare delikleriyle kaplıydı. Ninesi de fareydi talebenin: kedi Balaniyaz'dan çok korktuğundan çenesi titreyerek seyrek dişleri birbirine dokunuyor ve fare Hüsrev'i gösterip ince sesiyle şöyle diyordu talebeye: "Bırakalım da onu yesin!.. Bırakalım da onu yesin!.. Biz kaçıp kurtulalım..." Sonra fare nine, torununu bile beklemedi: talebeyi yalnız bırakıp kaçtı...

Yine aynı gece talebe Murat Yıldırım kan ter içinde uyandı uykudan, sabaha kadar da uyuyamadı. Genç adam yastığındaki, çarşafındaki ter kokusunu hissederek, bahçedeki çeşmeden damlayan suyun sesini dinleyerek, o küçük odanın dört duvarı arasında, karanlıkta, kendini yer yüzünün en metruk insanı olarak gördü. Az önce rüyada gördüklerinin gerçek, yaşadığı hayatın ise büsbütün yalan olduğunu vehmetti.

Öteki odanın açık kapısından Hatice kadının huzurlu huzurlu soluk alıp verişini işitiliyordu. Hatice kadın, gece uyumadan önce takma dişlerini çıkarıp bir bardak suyun

içine koyduğundan (gündüz yemek yerken de çıkarıyordu dişlerini, o dişlerle bir şey çiğnemek imkânsızdı çünkü) rüyasında ağzını şapırdatıyordu bazen; o huzur dolu soluk alış da, o şapırtı da gerçek olmayan bir hayata ait sesler gibiydi.

...Hatice kadının cenazesini camiden getirdiler. Cenazeyi arabadan indirip eve çıkarırken mahalle kadınları ağlamaya başladılar yine. Hüsrev Hoca gelip masanın arkasında talebe Murat Yıldırım'ın yanına oturdu, her zaman ki sessiz haliyle gözlerini mahalle erkeklerinin üzerinde dolaştırdı teker teker, sonra bakışlarını Molla Esedullah'a dikti. Molla Esedullah dudaklarını kıpırdatarak fısıltıyla Kuran okuyordu ve her defasında sayfayı çevirmeden önce parmağını dudağına götürüyordu.

Fare Balaniyaz geldi nihayet; mahalle halkının kendisine başsağlığı dilemesi gerekirken:

"Allah rahmet eylesin!.. Başınız sağ olsun!.. Bittabi..." dedi ve özür dilemeye başladı: "Geç kaldım biraz... Çalışıyoruz işte, ne yapalım... İşlerimiz başımızdan aşıyor!.. Allah rahmet eylesin!.."

Sonra masanın arkasına geçip oturarak bahçenin duvar diplerine bakmaya başladı dikkatlice.

Bahçenin yukarı başındaki çeşmeden aralıksız olarak su damlıyordu ve talebe Murat Yıldırım, olup bitenlerin daha önce yaşanmış olduğunu vehmediyordu. Her şey, önce yaşanmış olayların tekrarından ibaretti: Hatice kadın bir kez daha ölmüş, bir kez daha tıpkı böyle bir matem yaşanmıştı; Hatice kadının cenazesini ikinci kez getiriyorlardı camiden; cesedi, talebenin geceleri üzerine açtığı mavimtırak battaniyeye ikinci kez sarmışlardı, Balaniyaz ikinci kez olarak mahalle erkeklerine başsağlığı diliyor, ikinci kez olarak yakınıyordu işlerinin çokluğundan, Molla Esedullah ikinci kez olarak yönetiyordu zavallı Hatice

kadının cenaze törenini, bir önceki cenaze töreni sırasın-
da da bahçenin yukarı başındaki çeşmeden su damlayıp
duruyordu yine.

Talebe Murat Yıldırım, tırnağını yediğinin farkına va-
rıp elini hemen ağzından çekti. Mahallenin delikanlıları
(cenaze dolayısıyla onlar da okula gitmemişlerdi bugün)
masa arkasındakilere (o sıradan talebe Murat Yıldırım'a
da) çay getirdiler. Mahallenin telgraf sistemi işini görmüş-
tü artık: bir zamanlar aynı mahallede oturup da Bakü'nün
çeşitli semtlerine: Ahmetli, Güneşli ve Sekizinci Kilomet-
re kasabalarına, diğer semtlere taşınmış olan insanlar te-
ker teker bahçeye giriyor, erkekler birbirleriyle görüşüyor,
birbirlerine başsağlığı diliyor, kadınlar ise eve çıkıyorlardı.
Hüsrev Hoca'nın da, talebe Murat Yıldırım'ın da odaları
kadınlarla dolmuştu artık, zavallı Hatice kadının cenazesi
ise kendi odasına konmuştu.

Yarın bahçede böyle bir matem kurulacağı kimsenin
aklının ucundan dahi geçmiyordu dün. Dün her şey bah-
çenin yukarı başındaki çeşmeden akan damlalar eşliğinde
ebedî (ebedî gibi görünen!) bir monotonluk içindeydi.
Mesai saati bitmiş, insanlar işyerlerinden, çocuklar okul-
dan dönmüşlerdi, sokak gitgide tenhalaşmış, karanlık
bastırıldığında ise iyice boşalmıştı, Hatice kadın çekirdek
torbasını ve tahta iskemlesini toplayıp evine girmişti,
Hüsrev Hoca her zaman yaptığı üzere kapısını kilitlemiş-
ti, talebe ise kendi odasında oturmuş kitap okumakla
meşguldü (talebe Murat Yıldırım, Hüsrev Hoca gibi kilit-
leyemiyordu kapısını, zira Hatice kadın bin bir çeşit baha-
neyle gelip kapıyı çalıyor, talebe de kalkıp açmak zorunda
kalıyordu; Hüsrev Hoca gibi asık suratlı bir adamın kapı-
sını çalmaya ise cesaret edemiyordu). Dün akşam toparla-
nıp evine dönerken talebenin odasına çekilip kitap okudu-
ğunu görmüştü Hatice kadın:

“Bir önceki kiracı da (aynı odada Murat Yıldırım'dan
önce beş sene boyunca kiracı olup, üniversiteyi bitirerek
memleketine dönen genci kastediyordu) çok kitap oku-
yordu, ama senin kadar değil. Sen bambaşkasın canım...
İyi yapıyorsun ama!.. Okumak iyidir... Molla Esedullah
yok mu – Allah canını alsın – işte onun oturduğu evin
bahçesinde Mürşit Gülcihanî diye bir adam vardı. Çok es-
kidendi canım. Yarımdemet Mürşit derlerdi adına. Pazara
gidince yeşilliği yarım demet alıyormuş çünkü. Sonra ki-
taplar yazdı, büyük adam oldu. Ben gözümle gördüm
onun kitabını. Gazetede resimleri basılıyordu. Kullanmı-
yordum o gazeteleri, saklıyordum. Sonra nereye kayboldu
bilmem. Hükümet ev de verdi kendisine, taşındı buralar-
dan...”

Talebe Murat Yıldırım, Azerbaycan'da yazar diye bili-
nen herkes gibi Mürşit Gülcihanî'yi de duymuştu elbette.
Adamın *Mesut Hayatlar Kolhozu* romanını okumuştü üste-
lik. Talebe Murat Yıldırım'a göre Mürşit Gülcihanî gibi ya-
zarların kalın kalın romanları Azerbaycan edebiyatının
yüz karasıydı, ama bu konuda Hatice kadınla tartışmaya
değmezdi haliyle. Karakter itibarıyla tartışmacı bir insan
olan, okulda diğer öğrenciler ve edebiyat derneği üyeleriyle
ateşli tartışmalara girişen, serbest şiiri savunan, eserle-
rine çok aşına olmamakla beraber Avrupa modernistleri-
nin ve egzistansiyalistlerin görüşlerini paylaşan, Yevgeni
Yevtuşenko, Voznesenski, Ahmadulina²² ve diğerlerinin
bazı şiirlerini Rusça olarak ezbere bilen ve giriştiği tartış-
maların sonunu beklemeden kızgınlıkla çekip giden Mu-
rat Yıldırım, bu kez Hatice kadının edebî beğenisini gör-
mezden gelmeyi başardı. Hatice kadın Muhtar Hudaven-
de gibi gazetede edebiyat sayfası sorumlusu değildi nasıl
olsa, onun edebî görüşleri Azerbaycan edebiyatının kade-
rini zerre kadar etkilemeyecekti.

²² Yevtuşenko, Voznesenski, Ahmadulina – Rusyalı şairler. (ç.n)

Hatice kadın sürekli bir şeyler anlata anlata dünden artakalan köfte bozbaşını yedi, çok titiz bir kadın olduğundan hemen de ayağa kalkıp (yine bir şeyler anlatmayı sürdürüyordu bu arada) talebe Murat Yıldırım'la Hüsrev Hoca'nın odalarının arasındaki küçük mutfığa girerek tabağını yıkadı, mutfak havlusuyla silip dolaptaki yerine bıraktı, dönüşte talebenin odasının önünden geçerken sesini kısarak Hüsrev Hoca'nın kapısına işaretle: "Ne erken kapatmış bu adam kapısını?" diye sordu (o saatte Hüsrev Hoca'nın kapısı hep kapalı oluyordu oysa); sonra sesini biraz daha kısıp: "Gece kalkıp lavaboya giderken zavallının uykuda ağladığını duyuyorum bazen." dedi. "Ölünce kim üstlenecek acaba masraflarını? Çoluğu çocuğu da yok garibin... Parası bari var mı acaba?" Hatice kadın bu soruyu ayan beyan bir ilgiyle sormuştu, ama talebe Murat Yıldırım'dan bir cevap alamayınca iyice yavaş bir sesle, neredeyse fısıltıyla: "Sen bakma adamın bu haline." dedi. "Bir defasında yazın Kislovodsk'a²³ gittiydi... Parası var demek ki... Ama ölünce fena olacak durumu..."

Bütün bunları daha dün söylüyordu Hatice kadın. Dilleri bembeyaz, üst tarafları ise horoz ibiği misali kıpkırmızı olan saçlarını (boyasının zamanı geçiyordu anlaşılan) eski (ama tertemiz) çitten yapılmış başörtüsünün altında sokarken, ince derili ve bumburuşuk suratında bir gülümsemeyle söylüyordu bunları...

Hüsrev Hoca'nın bazı geceler rüyasında ağladığını talebe Murat Yıldırım da duymuş bulunuyordu. Önceleri bu sesin ne olduğunu çıkarabilmiş değildi bir türlü, sonra anladı, ama bu konuda Hüsrev Hoca'ya hiçbir şey söylemedi. Hüsrev Hoca bazı geceler rüyada ağladığını kendisi bile bilmiyordu belki; bu zayıf, uzun boylu adam öylesine

suskun ve asık suratlı biriydi ki Hatice kadın bile bu konudan bahsedememişti kendisine.

Talebe Murat Yıldırım sekiz aydan beridir Hüsrev Hoca'yla aynı evde oturuyordu, fakat bu adamla ilgili olarak bildiği şeyler çok kısıtlıydı: eskiden orta dereceli okullarda Rusça öğretmenliği yaptığını, daha sonra gazete bayirinde çalıştığını ve nihayet emekli olduğunu, kendine ait bir evi bulunmadığından uzunca bir süreden beri Hatice kadının evinde aylık yetmiş rubleye kirada oturduğunu biliyordu. Hüsrev Hoca'nın evde bulunmadığı zamanlarda Hatice kadın şöyle konuşuyordu bazen:

"Hüsrev Hoca emekçi bir adammış! Onca çalışmış... Peki ne diye hükümetten ev talep etmiyor acaba? Zavallının teki işte, ne yapсын?.."

Hüsrev Hoca kendine ait bir eve sahip olursa, her ay Hatice kadına yetmiş ruble ödemeyecekti artık (Hüsrev Hoca olmasa başka bir kiracı bulunacaktı nasıl olsa!); ama Hatice kadın Hüsrev Hoca'nın durumunu gerçekten merak ediyordu işte. Hüsrev Hoca'nın içine kapanık hali talebeyi de düşündürüyordu bazen, yıllar geçtikçe kendisinin de aynen Hüsrev Hoca gibi bir adam olup çıkacağını zannediyordu talebe Murat Yıldırım. Yaşlarının, boylarının, yüzlerinin farklı oluşuna rağmen Hüsrev Hoca'nın da, kendisinin de aynı kalıptan çıkma insanlar olduklarına inanıyordu bazen...

Sonra Hatice kadın odasına gitti, sürekli bir şeyler anlatmaya devam ederken bir taraftan da gazete kâğıdından yeni torbacıklar yaptı, müşterilerin gitgide azaldığından yakındı, epey kavrulmuş çekirdek kaldığından yarın için çekirdek kavurmaktan vazgeçti, hatta talebeye, eğer canı çekiyorsa gelip bir avuç çekirdek alabileceğini söyledi. Sekiz aydan beridir ilk kez (ilk ve son kez!) böyle bir öneride bulunuyordu Hatice kadın; talebe ise çekirdek istemediğini bildirerek bu öneriyi reddetti elbette. Daha sonra

²³ Kislovodsk - Rusya'da, kaplıcalar ve maden sularıyla ünlü bir şehir. Ülkenin önemli tatil merkezlerinden biri. (ç.n.)

Hatice kadın kâğıt torbacıkları her zamanki ritizliğiyle iç içe geçirdi, kısaca ifade etmek gerekirse yarın (yani bugün!) için yaptığı hazırlıkları tamamladı; hep yaptığı üzere dış kapının kilitli olup olmadığını kontrol etti, tuvalete girdi, bahçenin yukarı başındaki çeşmenin altında ellerini ve yüzünü sabunla tertemiz yıkadı ve yatağına yattı (bir daha kalkmamak üzere yattı!); odasının kapısını ise yine de açık bıraktı.

Talebe Murat Yıldırım da ışığı kapatarak yatağına uzanıp o mavimtırak battaniyeyi üzerine açtı ve birdenbire bu odada kendinden önce yaşamış olan kiracıyı düşünmeye başladı. Murat Yıldırım o adamı görmüş değildi, ama dün gece o adamla kendisi arasında tuhaf bir yakınlık hissetti aniden: o da beş yıl boyunca aynı dört duvarın arasında yaşamış, Hatice kadına her ay yetmiş ruble para vermiş, geceler işte bu demir yatakta yatmış, üzerine ise aynı mavimtırak battaniyeyi açmıştı kuşkusuz. Geceleri gözlerini aynı tavana, aynı duvarlara dikmiş, bahçedeki çeşmeden damlayan suyun sesini dinlemiş, zaman zaman Hüsrev Hoca'nın rüyasında ağladığının tanığı olmuştu... Kim bilir, o da yıllarca *Azizimin Cefası* romanını aramıştı, ünlü Rus şair Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in aile fertleri ve akrabalarının isimlerini ezberlemişti belki. Üniversiteden mezun olunca Bakü'de tutunamayarak köyüne dönmüş olduğuna bakılırsa, *Azizimin Cefası* romanını bulamamıştı demek ki. Böyle bir roman mevcut değildi elbette, ama dört senelik talebelik yaşamı süresinde Murat Yıldırım, Azerbaycan'da da, Sovyetler Birliği'nin tamamında da aslolanın henüz yazılmamış bir romanı okuyabilmek olduğunu anlamış bulunuyordu. *Azizimin Cefası* diye bir roman yoktu, ne var ki sen işte o mevcut olmayan romanı okuyabilmek zorundasın – talebe Murat Yıldırım bundan emindi artık. Talebe Murat Yıldırım'ın emin olduğu bir şey daha vardı: içinde bulunduğu zaman diliminde, yaşamakta

olduğu ülkede henüz yazılmamış olan bir romanı okumayı beceremeyen birinin işleri asla yoluna girecek değildi...

Gece olup da talebe Murat Yıldırım böylesine karamsar düşüncelerin hücumuna uğrayınca, karanlıklar içinden çıkan bir el talebenin gözleri önünde canlanıveriyordu birdenbire; aynı elin parmaklarının belli belirsiz hareketi müstehzi bir tavırla şöyle der gibiydi: yeryüzünde herkesin yeri ayrıdır serserim şey; bugüne değin –ilkçağdan beri yani– hep böyle oldu, bugünden sonra da –bin yıl sonra mesela– hep böyle olacak. Ne var ki sen mevcudiyeti delikli kuruş etmeyen işe yaramazın teki olduğun için suçu zamanın ve mekânın üzerine yıkmaya çalışıyorsun. Senin gibi insanlar bütün dönemlerde, bütün ülkelerde işte bu elin gölgesi altında bir hayvan misali yaşayıp ölecek kara topraklara karışmışlar, çünkü onlarla (seninle de yani!) hayvan arasında gerçekte hiçbir fark yoktur.

Bazı geceler talebe Murat Yıldırım'ın gözlerinin önünde beliren o el, Leonid İliç Brejnev'in eliydi. Talebe dört sene önce Leonid İliç Brejnev'in kendisini değil, fakat elini görmüştü. Talebe –kendisi için de beklenmedik bir şekilde– üniversiteyi henüz kazanmış bulunuyordu o zaman; dersler yeni başlamıştı ve 1978 yılının Eylül'ünde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Başkanı ve SSCB Millet Meclisi Başkanı olan Leonid İliç Brejnev, Azerbaycan başkentinin Lenin Ödülü alması dolayısıyla Bakü'yü ziyaret etmişti. Leonid İliç Brejnev'e Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro azalığı adayları K. U. Çernenko ve A. M. Aleksandrof, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Teftiş Kurulu azası ve partinin Uluslararası Enformasyon Bölümü Başkan Yardımcısı V. M. Falin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Kurulu Özel Kalem Müdürü Yardımcısı M. Y. Magilevets eşlik ediyorlardı. SSCB Millet Meclisi İdari Kurul'unun almış olduğu bir kararla Bakü, devrim çalışmalarına, Azerbaycan'da Sovyet

rejiminin kurulmasına ve sağlamlaştırılmasına, 1941 – 1945 yılları savaşında işgalci Alman orduları üzerinde zafer kazanılmasına sağladığı katkılar ve şehir emekçilerinin elde etmiş oldukları büyük başarılar nedeniyle Lenin Ödülü'ne layık görülmüş bulunuyordu ve bu yüksek ödüllü şehrin bayrağına yoldaş Brejnev bizzat takacaktı. Yoldaş Brejnev Bakü'yü ikinci kez olarak ziyaret ediyordu. İlk defa 1970 senesinde, Azerbaycan'da Sovyet rejiminin elinci yılı kutlamaları dolayısıyla gelmiş bulunuyordu. Üniversitede talebelerin anlattıklarına bakılacak olursa, yakın zamanda yoldaş Brejnev'in Bakü'ye üçüncü ziyareti bekleniyordu, zira SSCB Millet Meclisi İdari Kurulu'nun almış olduğu bir kararla Azerbaycanlı emekçilerin Parti'nin XXV. Kurultayı'nda saptanan hedeflerin gerçekleştirilmesi yolunda gösterdikleri büyük başarı, tarım ve sanayi üretiminde beş yıllık planın vaktinden önce yerine getirilmiş olması nedeniyle Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Lenin Ödülü'ne layık görülmüş bulunuyordu ve ödüllü bu kez Azerbaycan'ın bayrağına yine yoldaş Brejnev bizzat takacaktı. Ne var ki hemen hemen her gün çeşitli ödüllendirmeler ve kutlamalar dolayısıyla yapılan televizyon yayınlarından, yoldaş Brejnev'in artık güçlükle konuştuğu görülüyordu ve adamın bu halde Bakü'ye gelebileceği pek inandırıcı değildi. Yine talebelerin anlattıklarına bakılacak olursa, yoldaş Brejnev, yani gerçek yoldaş Brejnev Kremlin'den ayrılmıyor ve çeşitli ziyaretleri Brejnev'e tıpatıp benzeyen başka bir adam yapıyordu; Bakü'ye de yoldaş Brejnev'in kendisi değil, benzeri gelecekti yani...

Neyse... İşte o 1978 yılının 20 Eylül günü – yani talebe Murat Yıldırım dünyanın birçok işlerinden habersiz olduğu (polis memuru Asker doğru söylüyormuş hakikaten!) o uzak (ama çok güzel!) dağların koynundan kalkıp gelerek Bakü'de talebelik yapmaya başlayalı henüz yirmi

gün olmuşken– o zavallı birinci sınıf talebesini, sabahın köründe, eline büyük bir pankart tutuşturarak Bakü tren garına göndermişlerdi. Yoldaş Brejnev Bakü'ye gelmek üzere trenle Moskova'dan ayrılmış bulunuyordu ve bütün gazeteler yoldaş Brejnev'in parti ve hükümet yetkililerince Moskova tren garından uğurlandığı haberini vermiş, bu haberin fotoğraflarını yayınlamıştı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Başkanı ve SSCB Millet Meclisi Başkanı Leonid İliç Brejnev'i Politbüro Üyeleri V. V. Grişin, A. N. Kosigin, K. T. Mazurov, A. Y. Pelşe, M. A. Suslov ve D. F. Ustinov, Politbüro üyeliği adayı P. N. Demişev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi başkanları İ. V. Kapitonov, V. İ. Dolgikh, M. V. Zimyanin ve K. V. Rusakov, Parti Merkez Kurulu Üyeleri G. S. Pavlov ve G. E. Sukanov, Parti Merkez Kurulu üyeliği adayları M. P. Georgadze, V. S. Paputin ve S. K. Svirun, Komünist Parti Merkezi Teftiş Kurulu üyeleri A. İ. Blatov, K. M. Bogolyubov, Y. M. Çurbanov, Ulaştırma Bakanı İ. G. Pavlovski, Dış Ticaret Bakan Yardımcısı Y. L. Brejnev uğurlamışlardı.

Üniversitede, talebeler arasında şöyle bir oyun mevcuttu: talebelerden biri Politbüro üyelerinden, Politbüro üyeliğine adaylardan, Parti başkanlarından, ya da Bakanlar Kurulu Başkanının yardımcılarında birinin soyadını söylüyor ve aynı şahsın adını, baba adını ve işgal ettiği görevi doğru olarak bilen, bir adet sigara kazanmış oluyordu. Bu soruları doğru cevaplayanlar genelde komsomol örgütünün²⁴ aktif üyeleri ve sigara alacak parası olmayan (bu yüzden bütün isimleri ezberlemiş bulunan!) talebe-lerdi. Talebe Murat Yıldırım ise komsomol örgütünün aktif üyelerinden biri olmadığı ve sigara içmediği halde bütün yöneticilerin adlarını, soyadlarını ve baba adlarını ezberliyor, görevlerini tam ve kesinlikle doğru olarak söylüyordu. Bahse giren talebeler, aralarında tartışma çık-

²⁴ Komünist Partisi Gençlik Kolları Örgütü. (ç.n.)

tığı taktirde (mesela: Boris Nikandroviç Ponomoryov mu, yoksa Boris Nikolayeviç Ponomoryov mu?) doğru cevabı Murat Yıldırım'a soruyorlardı hep. Murat Yıldırım'ın kendisiyle, pek renkli bir insan olmadığı gerekçesiyle, kimse bahse girmiyordu ama; öte yandan talebeler, Murat Yıldırım'ın bütün yöneticilerin isimlerini ve görevlerini bu kadar iyi ezberlemiş olmasını da adamın hasetçiliğine bağlıyorlardı...

O Eylül sabahı ellerinde Politbüro üyelerinin ve Politbüro üyeliğine adayların resimleri, sloganları ve pankartları olan talebeler, ellerinde çiçekler olan beyaz gömlekliler ve kırmızı kravatlı pionerler,²⁵ ellerinde Sovyetler Birliği'nin ve Azerbaycan'ın küçük bayrakları olan oktyabryatlar,²⁶ ellerinde geniş tepsiler içinde baklava, şekerbura,²⁷ şerbet, üzüm, incir olan, Azerbaycan Kültür Bakanlığı'nın Brejnev'in ziyaretine özel olarak yaptırdığı millî kıyafetleri giymiş kızlar ve polis memurları Bakü tren garını doldurmuşlardı. Son hazırlıkları yapmak üzere bütün geceyi tren garında geçirdikleri için gözleri uykusuzluktan kıpkırmızı kızarmış ve pek genç sayılmayacak olan komsomol örgütü mensupları, aşağı dereceli parti yöneticileri büyük bir telaşla sağa sola koşturup duruyorlardı; yoldaş Brejnev'i getirecek olan tren ise bir türlü gelmek bilmiyordu.

Beyaz gömlekliler pionerlerin ve oktyabratların, incecik millî kıyafetler giymiş olan kızların soğuktan dişleri takır-

²⁵ Pioner – Sovyetler Birliği'nde 10 – 15 yaş arasındaki çocukların celbedildiği Pioner Örgütü mensubu çocuk. (ç.n.)

²⁶ Oktyabryat – Sovyetler Birliği'nde 7 – 10 yaş arasındaki çocukların celbedildiği Oktyabryat Örgütü mensubu çocuk. Komünist ihtilalinin yapıldığı Ekim (Rusça Oktyabr) ayının isminden alınmıştır. (ç.n.)

²⁷ Un, şeker, yumurta, tereyağı, süt, fındık (badem, ceviz) içi ile yapılan ve tazeliğini uzun süre koruyabilen tatlı çeşidi. Genelde Nevruz öncesi yapılır. (ç.n.)

diyordu ve talebe Murat Yıldırım o devasa kalabalığın ortasında elindeki pankartın utancıyla kendini bir mikrop kadar küçük ve lüzumsuz hissederek üşüyen kızlara bakıyordu. O uzak dağların koynundan henüz kalkıp gelmiş olan bu genç adam, tren garındaki güzel kızların önünde kendini suçlu görüyordu neredeyse: kızların o hafif ipek kıyafetler içinde tirtir titremeleri talebenin gururuna dokunuyor, onu öfkeliendiriyordu.

Yoldaş Brejnev'in tren garının etrafındaki yüksek binaların balkon ve duvarlarındaki, talebelerin, öğrencilerin, komsomol örgütü mensuplarının ellerindeki resimleri de treni beklerken sabırsızlanıyor gibiydiler. Gözleri, yoldaş Brejnev'in kalın kaşlarına her takıldığında talebe Murat Yıldırım gerçek hayatta, sıradan insanların arasında değilmişçesine hissediyordu kendini; o resimleri de, kırmızı kumaş parçaları üzerine kocaman beyaz harflerle yazılı sloganları da – “Yaşasın Sovyetler Birliği Komünist Partisi!”, “Ülkemiz Halklarının Sarsılmaz Kardeşliğine Selam Olsun!”, “Dünya Barışı ve Sovyetler Birliği Halkının Refahı Uğruna Coşkulu ve Sürekli Çalışmaları İçin Leonid İliç Brejnev'e Şükranlarımızı Sunuyoruz!”, “Elde Etmiş Olduğumuz Emsalsiz Başarılar Komünist Partisi Merkez Kurulu ve Politbüro'nun Aktif ve Bilinçli Siyasi Çalışmalarının; Komünist Partisi Genel Başkanı ve SSCB Millet Meclisi Başkanı, Lenin Prensiplerinin ve Hakiki Sosyalist Demokrasinin Önderi, Barış Mücahidi Leonid İliç Brejnev'in Sürekli Teorik ve Pratik Faaliyetinin Bir Sonucudur!” – Bakü'nün parti yetkilileri ayarlatmış, onca insanı tren garına yine onlar toplamış değillerdi sanki; bütün bunları yapan tarihin ta kendisiydi: tarih, kendisinin ilginç dönemlerinden birini kayda geçiriyor gibiydi.

Talebe Murat Yıldırım'ın elindeki pankartta şöyle yazılıydı: “Sevgili Leonid İliç Brejnev! Mutluluğumuz İçin Ser-gilediğiniz Gerçek Baba Şefkatinden Dolayı Azerbaycan

Talebeleri Size Şükranlarını Sunuyor!" Dakikalar geçip saatler ilerledikçe Murat Yıldırım'ın elineki pankart daha bir ağırlaşıyordu; komsomol örgütü mensuplarıyla aşağı dereceli parti görevlileri hâlâ sağa sola koşturup duruyorlardı, ne var ki sabahki canlılıklarını kaybetmişlerdi.

O sırada tuhaf bir karşılaşma gerçekleşti: talebe, kalabalığı yararak yanından geçmekte olan köylüsü polis memuru Asker'le yüz yüze geldi. Polis memuru Asker sivil kıyafette bulunuyordu ve talebeyi görünce kaşlarını kaldırarak durdu: "Bayramın mübarek olsun!" Talebe bir şey anlamadı önce: "Ne bayramı?" "Ne demek ne bayramı? Bunca gürültü patırtıyı görmüyor musun? Bizi de sivil giydirdiler bugün, kalabalığın arasına karışıp göz kulak olalım diye!.." Polis memuru Asker, Murat Yıldırım'ın üniversiteyi kazandığından da haberdar olmuş, suratını talebenin suratına az kalsın dayayarak konuştu: "Hani nine-min parası yok, dediydin? Parası yoktu madem üniversiteye nasıl girdin?" Sonra da kafasını ayıplar gibi sallayarak kalabalığın arasına karışıp kayboldu.

Öğle üzeri yoldaş Brejnev'i getiren tren nihayet geldi. Ne var ki tam da önceden düşünülmüş olan yerde durmadı galiba, yoldaş Brejnev'in vagonu biraz ileride kaldı. Genel Başkan'ı karşılamak için gelen resmî yetkililer, ellerinde tepsiler olan millî kıyafetli kızlar, halk sazlarından ibaret koca bir orkestra yoldaş Brejnev'in vagonuna doğru koşmaya başladı, ortalık karıştı ve vagonun biraz uzağında kalan talebe Murat Yıldırım, heyecanlı kalabalığın arasından Brejnev'i, Çernenko'yu ve diğerlerini göremedi. Tren garını dolduran insanların çeşitli renklerde elbiseler giymiş olmalarına, kıpkırmızı kumaş parçalarına yazılı sloganlara rağmen talebe Murat Yıldırım, sesi arşa dayanan karazurnanın eşliğinde harekete geçen gölgelerden ibaret bir çizgi filmi izlemekte olduğunu sanıyordu. Tren garını sarmış olan o heyecan ve hareketlilik yoldaş Brej-

nev'in dört bir taraftan boy gösteren, trenin gelişi üzerine sayıları birdenbire yüz kat artan resimlerine sirayet etmiş değildi ama; Genel Başkan, Bakü tren garında cereyan etmekte olan o tarihî hadiseyi kalın kaşlarının altından temkinle izliyordu. Talebe Murat Yıldırım, liderlerin gerçekten de sıradan insanlar olmadığını vehmetti o an: sıradan insanlar gibi yemek yemez, su içmez, tuvalete gitmezlerdi liderler...

İki gün sonra, yani 1978 yılının 22 Eylül'ünde ise talebe Murat Yıldırım, yoldaş Brejnev'in sağ elini gördü. Aynı gün yine sabahın köründen itibaren talebeleri üniversitenin önünden geçen Komünist Caddesi'nin her iki kaldırımını boyunca serpiştirmişlerdi. Ellerinde yine Politbüro üyelerinin, Politbüro üyeliği adaylarının resimleri, sloganlar ve pankartlar vardı. Yoldaş Brejnev buradan geçerek parti yetkilileri, emekçiler ve askeriye mensuplarıyla birlikte, Bakü'ye büyük ödülün verilmesi şerefine Lenin Sarayı'nda düzenlenecek olan Komünist Partisi Bakü Örgütü'nün ve Şehir Halk Meclisi Üyelerinin toplantısına katılacaktı. Talebelere, yoldaş Brejnev geçerken, kendisini yüksek sesle ve sevinçle alkışlamaları emredilmiş ve herkese farklı bir slogan ezberletilmişti. Murat Yıldırım kaldırımın kenarında duruyordu ve önünde kimsecikler yoktu bu kez. Yoldaş Brejnev'i herkesten daha coşkulu alkışlayıp herkesten daha sevinçli olduğunu gösterebilen bir talebenin önünde birtakım olanaklar açılması ihtimali yok değildi: onu fakülte (hatta üniversite!) komsomol kuruluna üye yapabilirlerdi mesela (yani rektörlüğe çağırarak komsomol kuruluna üye olduğunu söyleyebilirlerdi kendisine!), bu ise ileride Bakü'de bir göreve atanabileceği, komsomol örgütü içinde mesafe kat ederek oradan partiye atlayabileceği, daha sonra ise hem kendi işlerini, hem de bütün sülalesinin durumunu düzeltebileceği anlamına gelirdi.

Caddenin yukarı başından alkış kopunca, talebe Murat Yıldırım rüzgârlı havada fazla beklemek zorunda kalma-yacaklarını, yoldaş Brejnev'in yaklaşmakta olduğunu an-ladı ve tam da o sırada simsiyah arabalar peşpeşe talebe-nin burnunun önünden geçip gitti. O arabaların en büyü-ğünün ve gösterişlisinin (muhteşem bir arabaydı!) içinde Brejnev oturuyordu: sağ elini arabanın camından dışarı çı-karmış, kendisini alkışlamak üzere toplanmış olan halkı (talebeleri, sivil kıyafetli askerî okul müdavimlerini ve po-lis memurlarını, komsomol örgütü mensuplarını, aşağı dereceli parti çalışanlarını) selamlıyordu. Talebe Murat Yıldırım o an yoldaş Brejnev'in kendisini görececek fırsatı bulamadı ne var ki; yalnızca elini görebildi.

Genel Başkan'ın eli sıradan bir insan eliydi, sıradan in-sanlarda olduğu gibi beş parmağı, parmaklarında tırnağı vardı; biraz etliydi, eti pörsümüş gibiydi ama, güneşte ha-fiften kararmış gibiydi üstelik, tamamen çıplak – tüysüz-dü. Talebe Murat Yıldırım o Eylül sabahı Genel Başkan'ın elini işte böyle görmüştü yani; aradan geçen onca zamana rağmen aynı el ara sıra talebenin gözlerinin önünde can-lanıyordu ve dün gece (zavallı Hatice kadının yaşamının son gecesi!) de aynı şey gerçekleşti.

Talebe uykuya dalacak gibi oluyor ve o el karanlıkta ya-vaş yavaş uzaklaşıyordu talebenin gözlerinin önünden; ama sonra kıpkırmızı bir pankart tutmuş olarak tekrar peydahlanıveriyordu; kıpkırmızı pankartlarda kocaman harflerle mutlu hayat üzerine çeşitli sloganlar yazılıydı. Talebe yatağının içinde bir sağına bir soluna dönüp duru-yor, ama kıpkırmızı pankartlarla birlikte beliren o elden kurtulamıyordu. Böyle anlarda talebe, yeryüzündeki bü-tün insanlardan nefret ediyordu.

Kuran'ın Nisa suresinde şöyle buyruluyor: *“Ey insanlar! Allah dilerse sizi yokluğa gönderip başkalarını getirir; Allah bu-na kadirdir.”*

Yani Allahu Teâlâ dilerse, uygun görürse, insanoğlunu mahveder, daha doğru ifade etmek gerekirse, yeryüzünde-ki yaşamı değiştirir, insanoğlunun yerine başka bir mahlûk yaratır; gece olunca, talebe yerine girip de dünya-nın bumbuzluğunu hissedince, bu genç adamın içinde çılgın bir arzu belirliyordu: bütün insanlar yok olsaydı keşke, insanoğlunun tarihi silinse ve yeryüzünde yeni bir mah-luk ortaya çıksaydı keşke...

Talebe Murat Yıldırım'ın kendinden nefret ettiği anlar da oluyordu gerçi; insanlara bunca kin duymasının nede-nini kendi işe yaramazlığında ve hiçliğinde görüyor, baş-kalarını da o hiçliğe çekip götürmek istemesinde buluyor-du. Hak etmediği kadar çok şeyler umduğunu ve bütün ısı-tıraplarının işte bu beklentilerden doğduğunu düşünü-yordu. Kuran, yine aynı suresinde şöyle buyuruyor: *“Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Al-lah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir.”*

O Nisan gecesi (dün gece yani) talebe Murat Yıldırım mavimtırak battaniyeyi (işte bu battaniyeyi) bir tarafa fırlatıp yatağın içinde oturdu. Bahçedeki çeşmeden damla-yın suyun sesi çok net duyuluyordu, ama o su sesiyle bir-likte bambaşka, tuhaf bir ses daha duyuluyordu ve talebe, gözlerinin önünde aniden peydahlanıveren o elin takibin-den henüz büsbütün kurtulamamış olduğu halde bir süre o tuhaf sese kulak kesildi ve nihayet bunun bir hırıltı ol-duğunu ve Hatice kadının odasından geldiğini anlayıver-di. Talebenin tüyleri diken diken oldu, çünkü Hatice kadı-nın boğulduğunu, üstelik onu boğanın Genel Başkan'ın eli olduğunu vehmetmişti birdenbire.

Sonra iyice kendine geldi, yataktan fırladı, soluğunu kısıp bir süre daha o tuhaf sese kulak kesildi: hırıltı kâh artıyor, kâh azalıyordu. Talebe korkmaya başladı, kendi odasının kapısını ittirerek açtı, bir süre daha dikkatlice dinledi ve gecenin sessizliği içinde hırıltıyla beraber ken-

di kalbinin çarpıntısını da ayan beyan duydu. Karanlıkta Hüsrev Hoca'nın kapısına doğru bakındı ve parmak uçlarında yürüyerek (birilerini uykusundan uyandırmak istemiyor gibiydi) Hüsrev Hoca'nın kapısının önüne geldi.

Talebe kapıyı çalar çalmaz Hüsrev Hoca telaşlı bir sesle: "Kim o diye?" diye sordu önce. Sonra ışığı yakıp kapıyı açtı ve Hüsrev Hoca'yı bembeyaz pijamalar içinde görünce talebe Murat Yıldırım, üzerine pantolon bile giymediğinin, ince, yamuk ve kıllı bacaklarıyla, üzerinde paçaları uzun lacivert bir don (bu donu henüz köyde kütüphanecilik yaptığı sırada almış bulunuyordu) olduğu halde adamın önüne çıktığının farkına vardı...

Hüsrev Hoca önde, talebe Murat Yıldırım arkada olmak üzere Hatice kadının odasına girdiler. Hüsrev Hoca ışığı yaktı ve talebe Murat Yıldırım, sekiz ay zarfında ilk kez Hatice kadını yatağının içinde gördü: yorganı göğsüne kadar çekmiş olan Hatice kadın boynunu yana kıvrımış, gözlerini kırpmadan kapının altına doğru bakmaktaydı. Talebe, Hatice kadının, Balaniyaz'ın gösterdiği fare deliğine baktığını zannetti hatta. Hatice kadının ağzından taşan bembeyaz köpük boğazına, beyaz gece gömleğinin yakasına, küçük çiçek desenli yastık kılıfının üzerine akmıştı. O beyaz gece gömleği de, küçük çiçek desenli yastık kılıfı da tertemizdi; kadının yatağında öyle bir sadelik ve tertemizlik vardı ki, talebe Hatice kadının cimriliğini de, açgözlülüğünü de, ikiyüzlülüğünü de unutuverdi hemen: yatağın o geceki tertemizliği Hatice kadının içinin tertemizliğini gösteriyor gibiydi...

Hatice kadın hırlamıyordu artık. Hüsrev Hoca, nikel kaplaması parlaklığını kaybetmiş olan eski demir yatağa yaklaşıp dikkatlice ev sahibesine baktı, sonra kadının gözkapaklarını kapattı ve sakin bir ifadeyle: "Gidip üzerimizi giyinelim." dedi. Talebe Murat Yıldırım, Hüsrev Hoca'nın o anki sakinliğinde dünyanın bin bir türlü halini görmüş

olan bir tecrübeyle, hayattan artık hiçbir şey ummayan bir çaresizliği bir arada gördü.

İkisi de üzerini giyinerek Hatice kadının odasına döndüler tekrar; talebe, kadının bembeyaz olmuş donuk yüzüne bakmamaya çalışıyordu elinden geldiği kadar. Hüsrev Hoca yukarıdan aşağı talebenin yüzüne bakarak (demin Hatice kadına da aynen böyle bakmıştı) aniden gülmüsed: "Kapıyı çalarken amma korkuttun beni." Hüsrev Hoca'nın gülümsemesinde, Hatice kadının bembeyaz gece gömleğinin yakasına, küçük çiçek desenli yastık kılıfının üzerine akmış olan o köpük misali, insanın tüylerini diken diken eden bir şey vardı ama...

...Molla Esedullah Kuran-ı Kerim'i kapatıp önüne koydu ve gözlerini elindeki tespihe dikerek bir süre sessizce bekledi; sonra gözlerini tespihten çekip Balaniyaz'ın yüzüne baktı ve boğuk sesiyle:

"İşler çok diyorsun yani, öyle mi?" diye sordu.

Balaniyaz da bakışlarını bahçenin gizli köşelerinden ayırıp cevapladı:

"Çok da laf mı yani molla dayı? Bittabi çok..."

"Ben şöyle bir şey duydum: hani eski bir değirmen var ya Hakani caddesinde, koca şehrin ekmeğini yetiştiremiyor artık, diyorlar. Ne var ki kapatamıyorlarmış da orayı, yıkamıyorlarmış değirmeni; o kadar fazla fare varmış ki değirmenin bodrumunda, kapatacak veya yıkacak olurlarsa, orayı terk edip bütün şehre yayılabilmemiş o fareler... Doğru mu duymuşum, söylesene?"

Molla Esedullah gayet ciddi bir tavırla konuşuyordu gerçi, ama bu sözleri söyleyince mahalle erkeklerinin yüzünde bir tebessüm belirdi yine; herkes aynı tebessümle Fare Balaniyaz'a baktı. Balaniyaz:

"Öyle." dedi. "Bittabi öyle! Farelerle başa çıkmak, onlarla harbetmek çok zordur. O değirmende öyle fareler var ki mesela, kedi bile o farenin korkusundan kaçıp saklanır."

Molla Esdullah:

“Vay canına!” dedi. “Sen kendine dikkat edesin ama!”

Sonra da gözlerini tekrar elindeki tespihe dikti ve onun yüzünde de hafif bir gülümseme belirdi.

Balanyaz ise aynı ciddiyetle, hatta gurur duyarak cevap verdi:

“Beni merak etme!”

Talebe Murat Yıldırım, Fare Balanyaz’a bakıyordu dikkatlice. Balanyaz, *Azizimin Cefası* romanını okumuş değildi elbette, hiçbir zaman da okumayacaktı, ne var ki Balanyaz mutlu bir adamdı, zira o romana ihtiyacı yoktu Balanyaz’ın. Kendini farelere karşı mücadeleye adanmış olan bu adam, o romanı okuyamamanın ıstırabını duymuyordu yani. Balanyaz, Hatice kadına benzemiyordu aslında, ama o an annesinin beyaz gece gömleğinde ve küçük çiçek desenli yastık kılıfında bulunan sadeliğin ve tertemizliğin aynısı vardı Balanyaz’ın halinde. Yine bu nedenledir ki Fare Balanyaz, talebe Murat Yıldırım’dan daha kayda değer bir insandı – o Nisan günü mahalle erkekleri arasında tam olarak işte böyle düşünüyordu talebe Murat Yıldırım.

Mezarlığa gitmiş olanlar, kötü bir haberle döndüler o sırada: Tilki Geldi Mezarlığı’nda yer yoktu, dolayısıyla zavallı Hatice kadını orada toprağa vermek mümkün olamayacaktı.

Molla Esdullah:

“Ben söylemedim mi ama?” dedi. “Onlardan yer almanın imkânı mı var?”

Haber mahalle kadınlarına da ulaştı ve zavallı Hatice kadının evinde toplanmış olan kadınlar tekrar ağlamaya başladılar. Erkeklerin yüzünde de deminki gülümsemeden eser bile yoktu:

“Böyle iş mi olur canım? Cenazemizi gömecek yer bile bulamıyoruz...”

“Ne yapalım şimdi? Zavallıyı sahranın ortasına mı götürüp gömelim yani?”

“Kadını Yeni Mezarlığa götürecektir olursak var ya, ruhu bize lanet okuyup durur vallahi...”

“Ne biçim bir yer lan burası? Başka hangi memlekette cenazesini gömecek yer bulamaz ki insan?”

“Böyle hükümet mi olur?”

O sırada fırıncı Ağabala’nın karısı kafasını zavallı Hatice kadının evinin penceresinden uzatıp bahçeye doğru bakındı ve utanıp sıkılmayı bir tarafa bırakarak oğluna şöyle bağırdı:

“Erkek değil misiniz lan siz? Ne diye yer bulamıyorsunuz zavallı kadıncağıza?”

Fırıncı Ağabala’nın askerden yeni dönmüş olan oğlu, onca erkeğin arasında annesinin böyle bağırmasından ve söylediği sözlerden daha fazla etkilenip gözlerinden öfke kıvılcımları saçılarak:

“Vallahi,” dedi, “bıçağı adamların ciğerine saplayıverceksin işte!”

Molla Esdullah, fırıncı Ağabala’nın oğluna baktı:

“Sen onların ciğerine bıçak mı saplayabilirsin lan?”

“Ne diye saplayamayacakmışım? Kafalarını bile uçururum adamların!”

Molla Esdullah sağ eliyle tespih çevirmeyi sürdürerek sol elini havada oynattı:

“Onlarla koca hükümet baş edemiyor!”

“Baş eder, gerçekten isteyecek olursa baş eder!”

“Neden istemiyor o zaman?..”

Fırıncı Ağabala’nın oğlu öfkeyle yerinden fırladı, ama Molla Esdullah her zamanki temkinli haline yakışmayan bir sertlikle:

“Otur,” dedi, hemen de sesini yumuşatarak: “Otur evladım, otur.” diye ilave etti. “Sen tanımazsın onları... Ters konuşmanın hiçbir faydası olmaz... Ne Allah’tan korkuyor

adamlar, ne hükümeti tanıyor... Ya iyi para vereceksin, ya iyi bir tanıdığın olacak... Veya..." Molla Esedullah bakışlarını teker teker mahalle erkeklerinin yüzünde dolaştırıp Hüsrev Hoca'nın üzerinde durdu: "Veya farklı bir dilde konuşacaksın onlarla, ilim sahibi bir adam gibi konuşacaksın yani..."

"İlim sahibi adam sensin işte aramızda!"

"Öyle değil... Beni kim dinler orada? Din iman mı kalmış sanki adamlarda? Rusça konuşan biri olursa mesela; basından falan çekiniyorlar enazından..."

Molla Esedullah'ın sözleri üzerine mahalle erkeklerinin tamamı kafalarını çevirip Hüsrev Hoca'ya bakmaya başladı, zira herkes, bu zayıf, uzun ve sessiz adamın eskiden Rusça öğretmenliği yaptığını ve bugün bile basını sürekli olarak takip ettiğini biliyordu. Bir tek Balaniyaz, Hüsrev Hoca'ya doğru bakmıyor, bakışlarını bahçenin gizli köşelerinde dolaştırıp duruyordu. Mahalle erkeklerinin bakışları altında kendini rahatsız hisseden Hüsrev Hoca ise gözlerini talebe Murat Yıldırım'a çevirdi ve bu hareketi anında yakalayan Molla Esedullah, talebeye hitaben:

"Zavallı kadın seni çok seviyordu," dedi. Sonra da ayan beyan bir kızgınlıkla Balaniyaz'a baktı.

Balaniyaz, Molla Esedullah'ın lafını onayladı hemen:

"Evet, bittabi çok seviyordu!.."

"Görüyorsun, değil mi? Zavallı kadın, seni, işte bundan..." -Molla Esedullah eliyle Fare Balaniyaz'a işaret etti- "işte bundan daha az sevmiyordu yani..."

Fare Balaniyaz, bir taraftan bakışlarını bahçenin gizli köşelerinde dolaştırırken, öbür taraftan kafasını sallayarak Molla Esedullah'ın sözlerini onayladı yine:

"Bittabi... Bittabi..."

Talebe Murat Yıldırım ise zavallı Hatice kadının çekirdek torbasını düşündü birdenbire, Fare Balaniyaz'ın, birkaç gün sonra, o torbadaki çekirdeği eve götürüp çocukla-

rına vereceğini, çocukların ise çekirdek çitlerken babaanelerini hiç anımsamayacaklarını geçirdi aklından. Çekirdek torbası da, küçük tahta iskemle de, Hatice kadın da bir tek bu bahçenin, bu mahallenin hafızasında yaşayacaktı artık ve bir gün buldozerler bu mahalleyi yerle bir edecekti...

Molla Esedullah, fırıncı Ağabala'nın oğluna baktı tekrar:

"Sen otur bakalım." dedi. "Onlar gitsin, Allah kerim..."

O Nisan günü talebe Murat Yıldırım'la Hüsrev Hoca, zavallı Hatice kadın için mezar yeri alabilmek umuduyla Tilki Geldi Mezarlığı'nın yolunu tuttular.

-III-
ABDUL GAFFARZADE

ABDUL Gaffarzade'nin yatağı, sokağa açılan pencerenin karşısındaydı. Adam her sabah, alışkın olduğu üzere erkenden uyanır uyanmaz, ilk önce pencereden gelen aydınlığı, daha doğru ifade etmek gerekirse dışarının rengini görüyordu ve çoğu zaman bu renk o günün tamamının da rengi oluyordu. Yatakta gözlerini açıp dışarının rengini bozuk görmüşse, o günü baştan sonra birtakım gaileler içinde, kötü hislerin pençesinde, içini ferahlatacak tek bir gelişme bile olmadan geçiriyordu. Bu, kendi kendine telkin ettiği bir şeydi belki, ne var ki gerçektir de; hatta kışın, hava daha aydınlanmadan gördüğü rengin - karanlığın bile iç karartıcı olanı, ya da gönül ferahlatıcı olanı vardı.

Çocukları öldüğü günden itibaren, yani altı seneden beri Karatel, Abdul Gaffarzade'yle değil aynı yatakta, aynı odada bile yatmıyordu artık. Bu altı sene boyunca, her gece Karatel'in neler çektiğini Allah bilirdi; ne var ki Abdül Gaffarzade de olup bitenleri görüyor ve hissediyordu; böyle anlarda Abdul Gaffarzade kendi zavallılığın da, dünyanın çözümü yok dertlerinden de fazlaca sarsılıp karamsarlaşıyor, hatta yaşamak bile istemiyordu; hayatı ve acıları Abdul Gaffarzade'ye yaşamın kendisi kadar anlamsız görünüyor.

Gece olup da Abdul Gaffarzade yatağına yatınca, uykuya dalmadan önce içinden bir filozof çıkıyor, dünyanın

işlerine bakıp yaşamın anlamsızlığını görüyordu. "Uyu," diye düşünüyordu Abdul Gaffarzade, "kafanı yorma. Senin gibi milyarlarca insan geldi bu yeryüzüne, milyarlarca da insan göçüp gitti bu dünyadan. Sen ne ilksin, ne de son." Yine de uyuyamıyordu ama; içindeki filozof her şeyi didik didik etmeye başlıyordu; Abdul Gaffarzade bazen hamamda gibi hissediyordu kendini: içindeki filozofun, onu yavaş yavaş soyduğunu, kat kat elbiselerini teker teker çıkarıp onu çıplak bıraktığını vehmediyordu. Geceleri ortaya çıkıveren bu filozof Abdul Gaffarzade'nin yaptıklarını, sözlerini, hareketlerini değerlendirmeye başlıyordu birer birer; sonra da uyku dalgınlığı içinde yavaş yavaş eriyerek kayboluyordu. Sabah, pencereden gördüğü ilk renkte yeni bir gün başlıyordu, geceler ortaya çıkıveren filozof unutuluyor, bir sonraki gece tekrar dönüp geliyordu ama. Sabahla gece arasındaki hayat ise her zamanki ve olağan seyrinde sürüp gidiyordu.

O Nisan sabahı Abdul Gaffarzade gözlerini açınca, kışın arkasından ilk kez güneşin sıcaklığını hissetti. Pencere camından süzülüp gelen ve kendini belli belirsiz hissettiren o sıcaklık, adamın içine ipince ve hafif bir ılıklik getirdi; bu ılıkliğin o ipinceliğinde ve hafifliğinde bir çocuk gülümsemesi saklıydı sanki; Abdul Gaffarzade, içi de, bütün azaları da tertemiz yıkanmış gibi hissetti kendini; tertemiz ve sapasağlıklı, aynen bir cam misali bir tarafından bakılsa öteki tarafı görünecek gibi olduğunu düşündü birdenbire. Yeryüzünde hiçbir kötülük, hiçbir dert tasa yokmuş gibi, kollarını genişçe açarak göğsünü kabarttı, ciğer dolusu bir nefes çekti; sonra gözlerini kısarak dışarıdan gelen o tertemiz ve ılık ışığa bakmak istedi yine, fakat anında işyerini ve makam odasını hatırlayıverdi, odasının penceresinden görünen mezar taşlarını gözlerinin önüne getirdi ve tanıdık bir sarsıntı Abdul Gaffarzade'nin bütün vücudunu sarıp adamı üşüttü, deminki hafif ve ipince ılıklik da bir pisliğin içinde kaybolup gider gibi oldu.

Abdul Gaffarzade'nin kendisi de, yeryüzündeki en iç karartıcı kurumlardan birinde çalıştığının farkındaydı: yıllardan beri Mezarlık İdaresi'nin müdürüydü. Müdürü olduğu mezarlık halk arasında Tilki Geldi Mezarlığı ismiyle biliniyordu ve Abdul Gaffarzade, o mezarlığın neden böyle bir adla anıldığına nice defalar kafa yormuştu. Tilki Geldi Mezarlığı, Sulu Dere diye bilinen mahallin biraz yukarısında, bir tepenin üzerindeydi. Anlatılanlara bakılırsa tarihî bir mezarlıkmış, ama Abdul Gaffarzade çok eskilere ait tek bir mezar taşı bile tespit edebilmiş değildi burada. En eski mezar 1913 yılında ölmüş olan Meşhedi Mirza Mir Abdullah Meşhedi Mir Mehmet Hüseyin oğlu'na aitti – Allah'ın rahmeti üzerine olsun – Tilki Geldi Mezarlığı'na gömülen ilk şahıs o rahmetliydi görünüşe göre. Daha önce gömülüp, mezarları kaybolup gitmiş olanlar da vardı belki; zira İslam'a uygun olanı mezarın toprağa karışarak kaybolup gitmesiydi zaten. Eskiden böyle değilmiş, ama şimdilerde, parası olan biri yakını için tumturaklı bir mezar yaptırıp üzerine bir de heykel diktiriveriyor. Oysa heykeli dikilecek adam mı var sanki? Yok tabii... Eskiden muhterem bir zat, bir âlim veya bir şair mesela, ya da hikmet sahibi biri –Şeyh Nizamî örneğin– ölünce insanlar onun mezarının üzerine makbere yapıyor, orayı ziyaret yerine çeviriyorlarmış. Fakat bugün mezarları baştanbaşa mermerden dökülen insanlar ya vali, ya dükkân sahibi veya kasap, kısacası hep paralı şahıslardır; şansları yaver gitmiş de varisleri o rahmetlilerin adına bir taş olsun dikivermiş. Abdul Gaffarzade ne valiye, ne dükkân sahibine, ne de kasaba karşıydı elbette; yeryüzünde herkesin kendi geçimini bir şekilde sağlaması gerektiğine inanıyordu, yani vali de, dükkân sahibi de, kasap da insandı, onlar da çoluğunun çocuğunun rızkını kazanmak zorundaydı; ama mesela bütün yaşamı boyu tek bir kitap bile okumamış olan bir kasabın, elinde bir kitapla uzaklara da-

lıp gitmiş halde bir heykelinin dikilmesini bir türlü kabullenemiyordu işte.

Abdul Gaffarzade'nin kendi mezarının üzerinde bir şey olacak mıydı acaba günü gelince? Çocuk yaşasa, olurdu elbette. Ya da Karatel eski Karatel olsa. Ömer mi yaptıracak yani onun mezarını? Sevil sağolsun yine...

Abdul Gaffarzade, bu düşünceleri çabucak kendinden uzaklaştırmaya çalışırdı hep; bu düşünceler sinirine dokunuyordu zira, bazen sarsıcı bile olabiliyordu hatta; ama her şeye rağmen, bütün bunların ne anlamı vardı ki? Mesela 1913 yılında rahmetli olan Meşhedi Mirza Mir Abdullah Meşhedi Mir Mehmet Hüseyin oğlu için, mezarının üzerinde hâlâ yazılı bir taş kalmış olmasının ne gibi bir faydası olabilirdi? Zavallının kemikleri bile çürümüştür şimdiye... Bunlar herkesçe bilinen şeylerdi gerçi, peki gerçek ne? Herkesçe bilinen bir şey, gerçeğin kendisi değil mi zaten?

Abdul Gaffarzade'nin kafası hızlı çalışırdı hep; insanlar gönülleriyle yaşayanlar ve kafalarıyla yaşayanlar diye iki kısma ayrılacaksa mesela, Abdul Gaffarzade daha ziyade kafasıyla yaşayan bir insandı ve böylesine karamsar anlarda kafasını çalıştırmak işine yarıyordu haliyle.

Rahmetli Meşhedi Mirza Mir Abdullah Meşhedi Mir Mehmet Hüseyin oğlu'nun kemikleri bile çürümüş olsun olmasın, deminki düşünceleri bir anlam ifade etsin etmesin, – Abdul Gaffarzade'ye sörarsanız – Tilki Geldi Mezarlığı'nın tarihini iyiden iyiye araştırmak icap ederdi. Kendisi bu konuya ilişkin olarak bazı kurumlara başvurmuş, Bilimler Akademisi'ne mektup bile yazmış bulunuyordu. Tarihî önem arz eden bazı mezarların, özellikle makberlerin onarıldığı, Kültür Bakanlığı'nın eski mezarlıklara yönelik birtakım çalışmalar yaptığı vakiydi gerçi; ne var ki mezarlıkların tarihi bir bütün olarak araştırılmıyordu henüz. Arkeologlar bazen tarihî bir mezarlık buluyor ve ora-

da kazı çalışmaları yapıyorlardı; ama Abdul Gaffarzade, halen kullanılmakta olan mezarlıkların da tarihinin araştırılması gerektiğine inanıyordu. Ne tuhaftır ki günümüzde oda musikisi için düzenlenen eski kiliseler, ya da halen mesela bir ayakkabı fabrikası olarak kullanılan eski bir cami, insanların dikkat ve saygısını daha fazla celp ediyordu (sokaktan gelip geçen insanlar bu yapıları görünce kafalarını hoşnutsuzlukla sallıyor, kızıyor, kendilerinden önceki kuşakları anarak onların mirasına karşı saygısızlık gösterildiğinden bahsediyorlardı), oysa halkın kullanımına açık tutulan kilise veya camiler aynı ilgiden yoksundular. Mezarlıklar için de aynı şey geçerliydi.

Günümüzde hiç değilse kayıt defterleri tutuluyor, mezarlığa gömülenlerin evrakı arşive gönderiliyor; ne var ki arşivlerin de hali harap ama. Abdul Gaffarzade (artık yaktan kalkmış, hatta yıkanmıştı) işte o ilkbahar sabahı, bir taraftan salondaki kanepeye uzanmış olan Karatel'in ayaklarını ovuşturuyor, diğer taraftan ise bu konulara kafa yoruyordu.

Karatel:

“Gerek yok Abdul, git artık, işe geç kalacaksın.” diyor, Abdul Gaffarzade ise karısının ısrarlarına aldırmadan, ev içinde giydiği erkek çoraplarının (Abdul Gaffarzade'nin çoraplarının) üzerinden Karatel'in ayaklarını ovuşturmayı sürdürüyordu.

Bugün İlçe İcra Kurulu'nun²⁸ başkanı Ferit Kâzımlı, hizmet sektörü çalışanlarının altı aylık plan durumuyla ilgili bir toplantı yapacaktı. Toplantının saat 10'da başlaması gerekiyordu. Parti'nin ilçe başkanı M. P. Garipli de katılacaktı toplantıya (Ferit Kâzımlı dün Abdul Gaffarzade'yi bizzat arayarak bu konuda bilgi ulaştırmıştı); Abdul Gaffarzade önce işyerine uğrayıp, oradan toplantıya gitmeyi

²⁸ İlçe İcra Kurulu – aşağı yukarı Türkiye'deki kaymakamlığa eşit bir devlet kurumu. (ç.n.)

düşünmüştü, ama sabahın köründe gözlerini açıp güzelim Nisan güneşinin sıcaklığını hissettikten, peşinden de durduk yerde mezar taşlarını hatırlayıverdikten sonra, her şey ters gitmeye başladı sanki.

Karatel kötüyse eğer, kötü olduğunu kocasından saklamaya çalışıyordu, ne var ki Abdul Gaffarzade hiçbir şeyi gözden kaçırmıyor ve karısının kendini kötü hissettiğini hemencecik anlıyordu. Bu sabah da, mezarlıkla ilgili düşünceler kafasına hücum eder etmez, bir şeyler seziverdi sanki; mutfığa girip çaydanlığı ocağa koymadan önce Karatel'e uğradı.

Karatel üzerini giyinmiş, salondaki kanepeye uzanmıştı; rengi bembeyazdı yine, bütün vücudu buz kesmişti, tir tir titriyordu üstelik ve Abdul Gaffarzade her şeyi (toplantıyı bile) unutarak karısını ovuşturmaya başladı, çay demleyerek ona içirdi, Karatel'in karşı çıkmalarına aldırmadan Sevil'i arayıp eve çağırdı; şimdi de karısının ayaklarını erkek çoraplarının üstünden ovuştura ovuştura Sevil'in gelmesini bekliyordu.

Sevil, Abdul'la Karatel'in kızı, yani biricik çocukları, daha doğru ifade etmek gerekirse artık biricik çocuklarıydı; zira Sevil'den iki yaş büyük olan erkek çocukları Orduhan, altı sene önce, topu topu üç günde ziyan oluvermişti...

Bir hafta kadar önce Sevil yirmi sekiz yaşını bitirdi, Abdul Gaffarzade de doğum günü dolayısıyla kızına GAZ-24²⁹ marka bir otomobil hediye etti. Daha önce de Jiguli almıştı kızına, ne var ki Ömer şehir içinde otomobil kullanırken fazla heyecanlanıyordu, Jiguli marka otomobili birkaç kez çarpmıştı da. Ömer piyanistti ve Abdul Gaffarzade o Nisan sabahı Karatel'in ayaklarını ovuşturmakla meşgulken bir yandan da Ömer'in ince ve uzun parmaklarını gözünün önüne getirerek gülümsedi: kızının koca-

²⁹ GAZ-24 – Sovyet üretimi araba markası. (ç.n.)

sının böylesine ince ve uzun parmaklara sahip olması Abdul Gaffarzade'nin hoşuna gidiyordu besbelli. Şimdi Jiguli'yi bir tek Ömer kullanıyordu artık, GAZ-24 ise Sevil'e aitti bütünüyle; hem Sevil Ömer'den daha dikkatli, daha hızlı ve daha soğukkanlıydı.

Sevil geç kalıyordu bu sabah. Abdul Gaffarzade, Bakü'nün neredeyse göbeğinde, geniş balkonları denize nazır, beş odalı bir daire almıştı kızına; aslına bakarsanız üç odalı bir daire almıştı önce, ama sonra komşuluktaki iki odalı dairede oturan aileyi üç odalı başka bir daireye taşınmaya ikna etti, bu suretle de Sevillerin dairesi beş odalı, çifte mutfaklı, çifte banyolu ve çifte tuvaletli oluverdi. Ömer'in basuru vardı bu arada, şimdi, yani çifte tuvaletli bir daireye sahip olduktan sonra istediği kadar tuvaletten çıkmayabiliyordu artık. Kendisi böyle şeylerin kıymetini bilir bir adam değildi gerçi; sabahtan akşama fikri zikri piyanodaydı Ömer'in; Abdul Gaffarzade bazen basbayağı şaşırıp kalıyordu hatta: bir insanda bu kadar istek, bu kadar sabır olabilir miydi gerçekten? Ömer'in babası Mürşit Gülcihanî geri zekâlinin tekiydi (kendini yazar sanıyordu, ama esamisi okunmuyordu adamın), oysa oğlu bıkip usanmadan çalışıp duruyordu işte. Allah'tan Sevil de müzisyendi, yoksa Ömer'in bu huyuna katlanabilmesi imkânsızdı. Sevillerin dairesinden piyano sesi sabah akşam eksik olmuyordu zaten; ama şimdilerde iyice zorlaşmıştı komşularının durumu, zira Sevillerin sekiz yaşındaki çocuğu Abdul, Ömer'i bile gölgede bırakmaya başlamıştı neredeyse. Ne oyuna, ne televizyona, ne de başka bir şeye ilgisi vardı çocuğun; okuldan (Bülbül Müzik Okulu'na³⁰ devam ediyordu) döner dönmez defterini kitabını bir tarafa fırlatıp piyanonun arkasına geçiyor, yemeden içmeden saatlerce çalıp duruyordu. Bu yüzden Abdul Gaf-

farzade torunu için ayrıca bir piyano bile almıştı ve küçük Abdul'u bu piyanonun arkasından kaldıracabilecek tek şey dedesinin (Abdul Gaffarzade'nin) geliyordu: kapının zili çalınıp da holden dedesinin sesi işitilir işitilmez, küçük Abdul çaldığı parçayı yarım bırakıp adama koşuyor ve Abdul Gaffarzade kalkıp gidinceye değin onun dizinin dibinden ayrılmıyordu.

Dairenin bir başında Ömer kendi piyanosunda, öteki başında ise küçük Abdul kendi piyanosunda ayrı ayrı çalışıyorlardı şimdi. Allah'tan Sevil piyano çalmıyor, yazmakla yetiniyordu. Bu iki piyanonun arasında yazmak da kolay değildi gerçi, ne var ki Sevil akıllı ve başarılı bir kızdı; doktora tezini yazıp savunmuştu artık, profesör olmasına da az kalmıştı üstelik. Bu konularda Abdul Gaffarzade'nin yardımı dokunmamış değildi kızına, ama günümüzde bu işleri sırf kendi alnının teriyle yapan yoktu nasıl olsa. Ömer'in profesörlüğü kendi başarısı mıydı sanki? Salak Mürşit Gülcihanî böyle düşünüyor olabilirdi belki, ne var ki kendisi bir kitap yayınlamak isteyince soluğu Abdul Gaffarzade'nin yanında alıyordu yine...

Sevil konservatuarda doçentti; Ömer ise profesör olarak bir kürsü sahibiydi zaten. Küçük Abdul henüz ikinci sınıfa devam ediyordu, buna rağmen Devlet Filarmonisi'nde dört konçertoya çıkmıştı: senfoni orkestrası eşliğinde Mozart'ın reminör ve Haydn'ın remajör konçertolarını çalmıştı. Sekiz yaşında bir çocuk...

Sevil, babasının ismini koymuştu çocuğa. Abdul Gaffarzade çok itiraz etmişti gerçi, "Eskidi bu isimler artık; yeni, güzel isimlerden birini koyalım." demiş, fakat dinletememişti. "Ya hoçu çtobi on bil kak papa, bil pohoj na pa-pu."³¹ diye ısrar etmişti Sevil; zavallı Orduhan da, "Pust

³⁰ Bülbül adıyla ünlenmiş ses sanatçısı Murtaza Memetof'un (1897-1961) şerefine adlandırılmış olan müzik okulu. (ç.n.)

³¹ "Onun babama benzemesini, babam gibi olmasını istiyorum." (Rusça) (ç.n.)

kak hoçet, tak i delayet. V konce koncov ona mat."³² diye belirtmişti kendi görüşünü. Nihayetinde çocuğun ismi Abdul oluvermişti; hem sadece Abdul olsa dert değil, çocuğun ismi Abdul Ali'ydi aslında, zira Abdul Gaffarzade de Abdul Ali Gaffarzade diye kayıtlıydı nüfus kütüğünde. Dolayısıyla Sevil inadından vazgeçmeyerek çocuğun ismini Abdul Ali koyuvermişti.

Çocuk da tuhaf bir çocuktü ama; küçük yaşına rağmen büyük bir müzik yeteneğine sahipti öncelikle (bu gerçek bir yetenek olup Abdul Gaffarzade'nin müdahalesiyle pohpohlanmış bir şey değildi), yine bu yeteneği ki Abdul Gaffarzade'nin içini gerçek bir gurur hissi ve aydınlık bir tebessümle dolduruyor, hatta zaman zaman adamı basbaşağı duygulandırıyor da, zira kendi emeğinin karşılığında her zaman olduğu gibi bir boşluk, bir hiçlik değil, gözle görülüp elle tutulabilen bir şeyler olduğunu anlıyordu Abdul Gaffarzade (adamın sağladığı iyi şartların ve harcadığı paraların karşılığında torununun müzik yeteneği duruyordu şimdi); öte yandan, çocuk daha pek küçükken Abdul Gaffarzade Sevillelere sık sık gidiyor, her defasında da torunu adamın kucasına atlayarak onun boynuna sarılıyordu; böyle anlarda Abdul Gaffarzade bütün yorgunluğunun çıkmakta olduğunu hissediyordu besbelli, ne var ki dedesini fazlaca seven torun, onun yorgunluğunu, kalp ağrılarını, derdini tasasını kendi zayıf ve savunmasız vücuduna çekiyormuş gibi geliyordu Abdul Gaffarzade'ye; böyle düşündükçe Abdul Gaffarzade dehşete kapılıyor, çocuğun hastalanacağından korkmaya başlıyordu. Yine bu yüzdendir ki Abdul Gaffarzade, Sevillelere daha az uğramaya, torununu daha az kucağa almaya çalışıyordu hep; fakat kızını bir süre ziyaret etmeyince de sıkılıp özliyordu hemen. Bütün bunların nedeni sinirlerinin gerilmiş olma-

³² "Bırak istediğini yapsın. Çocuğun annesi o nasıl olsa." (Rusça) (ç.n.)

sıydı herhalde; Orduhan'ın ardından Abdul Gaffarzade'nin sinirleri altüst olmuştu besbelli (bir tek Karatel değildi yani mahvolan); başkaları bunun farkında değillerdi belki ("Demir gibi adam." diyorlardı bazen), ama Abdul Gaffarzade neler çektiğini biliyordu işte. Orduhan'ın ölümü -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bir yürek dolusu dert, hem de çaresiz ve bitmek bilmeyen bir dertti...

Abdul Gaffarzade, karısının ayaklarını ovuşturmayı sürdürerek:

"Hızlı yapmıyorum, değil mi?" diye sordu. "Acıtmıyorum, değil mi?"

Karatel, kocasının yüzüne kederli bir gülümsemeye baktı:

"Yoo..."

Abdul Gaffarzade, karısının bu bakışına dayanamıyordu işte, kalbi bir boşluğa düşmüş gibi hissediyordu kendini, anılara dalıp uzaklara, küçücük bir çocuk olduğu yıllara gidiyordu birdenbire: rahmetli annesi de aynen böyle bakardı Abdul Gaffarzade'ye, Karatel'in bakışlarındaki mahremiyeti ve yakınlığı bir tek annesinin gözlerinde görmüştü Abdul Gaffarzade.

Karatel:

"Sen kalma işinden." dedi. "Git artık. Merak etme beni."

Abdul Gaffarzade her zaman olduğu gibi ciddi bir sesle:

"Yeter." dedi ve Karatel'in ayak parmaklarının uçlarını ovuşturmaya başladı. "Çorabı çıkarsam da elimin sıcaklığı geçse vücuduna?"

Karatel yine yorgun ve kederli bir gülümsemeye:

"Gerek yok." dedi. "İyiyim artık. Vallahi iyiyim. Sevil'i de boşuna çağırdın. İşini gücünü bırakıp gelecek şimdi."

"Olmaz bir şey..."

Abdul Gaffarzade, Karatel'i Moskova'ya götürebilir,

Sovyetler Birliği'nin en iyi doktorlarına muayene ettirebilirdi elbette, ne var ki bunu başarmak için Karatel'in elini kolunu bağlayıp kadını zorla götürmek gerekiyordu, zira Karatel doktora görünmeye, tedavi olmaya yanaşmıyordu asla; Doktor Bronştyen'i bile uğratmıyordu yanına. Bunun nedeni Karatel'in doktordan korkması değil, Orduhan'ın vefatından sonra içinde zerre kadar yaşama isteği kalmamış olmasıydı; kadın birdenbire ihtiyarlamıştı besbelli, kendini salıvermişti de üstelik, Karatel için hayatın hiçbir anlamı kalmamıştı artık.

Geçenlerde Abdul Gaffarzade bir doktora (geri zekâli Mürşit Gülcihanî'nin hemşehrisi olan Mürselbeyli diye bir profesöre) görünmüştü bir ara; arkasından da bir daha doktora gitmeyeceğine dair kendi kendine söz vermişti. Abdul Gaffarzade'ye göre, insan, doktorların eline düşmeyegörsün...

Son zamanlarda ara sıra soluğu tıkanıyor, öksürmeye başlıyordu Abdul Gaffarzade; bu yüzden de yaklaşık on gün kadar önce evlerinin yanı başındaki poliklinikte çalışan ve yıllardan beri Gaffarzadeler ailesinin sağlık hizmetini üstlenmiş olan Doktor Bronştyen'in yanına gidiverdi. Bronştyen, tıp eğitimini Vılñüs'te almış bulunuyordu; başından pek çok tatsız olay geçmiş, savaş sonrasında Bakü'ye yerleşmiş bir Yahudi'ydi. Yetmiş küsur yaşında olmasına rağmen saçlarını ve ince bıyıklarını hep siyaha boyuyordu ve Doktor Bronştyen'i her gördüğünde Abdul Gaffarzade gülmemek için kendini zor tutuyordu; zira kollar uzadıkça Bronştyen'in saçlarının ve bıyıklarının dibi bembeyaz oluyor ve bu beyazlık, o simsiyah gençlik rengini çok uygunsuz bir duruma düşürüyordu.

Doktor Bronştyen, Abdul Gaffarzade'yi sıkı bir muayene tabi tuttuktan sonra koluna girip röntgen odasına götürdü, röntgen uzmanıyla birlikte adamı bir daha muayene etti ve nihayet iyi bir doktora görünmesini salık

verdi. Abdul Gaffarzade, insanların kalbini onların gözlelerinden okumayı bilen bir adamdı ve bu sefer Doktor Bronştyen'in gözlerinde gizli bir endişe, hatta bir telaş sezivermişti. İçini saran bir tedirginlik duygusuyla birlikte, gayriiradî olarak, "Çattık galiba..." diye düşünmeden de edememişti bu arada. Poliklinikten ayrılırken Abdul Gaffarzade, Bronştyen'in cebine elli rublelik bir banknot sıkıştırıverdi, ne var ki doktor, keskin bir itirazla parayı iade etti ve onun bu hareketi Abdul Gaffarzade'nin içini sarmış olan tedirginliği daha da arttırdı.

Abdul Gaffarzade, ertesi gün Mürşit Gülcihanî'yle birlikte Profesör Mürselbeyli'nin yanına gitti. Mürselbeyli, Mürşit Gülcihanî'yle aynı köydendi, okulda da beraber okumuşlardı ve Bakü'nün saygın zatlarından biri olarak Sevil'in elçiliğini de kendisi yapmıştı bir vakitler. Profesörün randevusuna Gülcihanî'yle birlikte gitmesinin nedeni, dünürünün, Mürselbeyli'nin arkadaşı olması değildi; Abdul Gaffarzade'nin böyle bir aracıya ihtiyacı yoktu nasıl olsa; ne var ki içindeki tedirginlik öylesine büyümüştü ki Abdul Gaffarzade gibi bir insan bile yalnız başına doktora gidip kendisi için konacak olan teşhisi duyacak cesareti bulamamıştı. Mürselbeyli, Abdul Gaffarzade'yi gülererek karşılamış, Japon üretimi cihazlarda neredeyse bir saat kadar muayene ettikten sonra yine gülererek uğurlamıştı.

"Neyim var, doktor?" diye sormuştu Abdul Gaffarzade.

Profesör Mürselbeyli kısacık parmaklı, kalınca tırnakları olan kıllı elini tertemiz tıraşlı çopur suratında dolaştırdıktan sonra, kendinden memnun bir halde:

"Senin gibi bir adamın neyi olacak, canım?" demiş ve yüksek sesle gülmüştü.

Abdul Gaffarzade, içini saran o tedirginliğin arkasından, yavaş yavaş rahat bir soluk almaya başlamıştı nihayet:

“İlaç falan almayayım mı yani?”

“Hiçbir ilaca ihtiyacın yok.”

“Yiyip içeceğim şeylere dikkat etmem gerekiyor mu peki?”

“İstedğini yiyip içebilirsin.”

Mürşit Gülcihanî, belli etmemeye çalıştığı bir hasetle Abdul Gaffarzade'ye bakmış, ama Abdul Gaffarzade, dünürünün gözlerindeki o hasedi yakalayivermişti hemen; sonra da dünden – Doktor Bronştyen'in yanından ayrıldıktan beri ilk kez gülümsemişti: Mürşit Gülcihanî'nin midesinde yara vardı ve zavallı adam otuz senedir canının çektiğini yiyebilme saadetinden mahrumdu.

Kısa boylu bir adam olan Mürselbeyli sadece ceketini değil, gömleğini de çıkararak üzerine bembeyaz kolalı bir doktor önlüğü giymişti ve önlüğün yakasından adamın kıllı göğsü görünüyordu. Abdul Gaffarzade işte bu kolalı önlüğün cebine üç adet gıcır gıcır yüzlük banknot koyuvermişti. Mürselbeyli:

“Ne gereği vardı canım?” demiş, fakat bunu teşekkür eder gibi bir ifadeyle söylemişti.

Abdul Gaffarzade:

“Senin gibi birine helal bu para.” diye cevap vermişti; sonra da Doktor Bronştyen'in simsiyah boyalı, ama bazen dipleri bembeyaz olan saçlarını ve bıyığını gözlerinin önüne getirerek tekrar gülümsemişti: “Zavallı Doktor Bronştyen...”

Aynı günün akşamı Abdul Gaffarzade, Profesör Mürselbeyli'nin evine büyük bir mersin balığı göndermiş ve yasadışı yollardan avlanılarak karaborsada satılan o büyük balık Mürselbeyli'nin evine giderken, Abdul Gaffarzade'nin içindeki tedirginliği de büsbütün alıp götürmüştü sanki...

Karatel, kanepenin aşağı başında çaprazlamasına oturarak ayaklarını ovuştururken kocasına baktı:

“Abdul...”

“Efendim?”

“Benim mücevher kutusunu Sevil'e vereyim diyorum şimdiden... Ne yapacağım ki ben onu? Bir ayağım buradaysa, öteki orada, yavrumun yanında benim. Az kaldı evladımın yanına gitmeme, o kara topraklarda yavrumla beraber olmama az kaldı... Çok az kaldı...”

“Konuşacak başka laf bulamadın mı sen?”

Abdul Gaffarzade böyle cevap verdi gerçi, ama hemen de yüzünü çevirdi; Abdul Gaffarzade beyniyle yaşayan bir insandı elbette, ne var ki yürek de yürekte işte: Abdul Gaffarzade'nin gözleri doluvermişti aniden.

“Abdul...”

“Söyle.”

“Sen ne diyorsun?”

Deminki duygusallık geçivermişti artık; Abdul Gaffarzade karısının yüzüne baktı:

“Hangi konuda?”

“Mücevher kutusunu Sevil'e vereyim diyordum ya?”

“Bırak evde dursun.”

Abdul Gaffarzade'yle Karatel yaklaşık otuz iki senedir evliydi ve bu otuz iki senede Karatel, kocasının sesindeki bütün ahenkleri çok iyi bellemişti; şimdi de Abdul Gaffarzade'nin “Bırak evde dursun.” deyişinden, bunun ne kadar kesin bir karar olduğunu anladı hemen: bu konuda tek bir kelime bile söylenemezdi artık.

Abdul Gaffarzade, evde büyük bir servet bulundurmayaya karşıydı hep; bir gün işleri yolunda gitmeyebilir de, evinde arama falan yapılır diye değil: böyle bir korkusu yoktu adamın (eskiden vardı aslına bakılırsa, fakat yıllar geçip de Mezarlık İdaresi çeşitli ödüller ve teşekkürler aldıkça kaybolup gitti o korku hissi); böyle bir şeye ihtiyacı yoktu sadece: evde Karatel'in o mücevher kutusu, biraz da nakit bulunuyordu, o kadar. Kutuda Abdul Gaffarzade'nin

yıllardan beridir Karatel'e aldığı yüzükler, küpeler, kolyeler, bilezikler saklanıyordu ve bir gün bir olumsuzlukla karşılaşırsa dahi, bunların tamamının Karatel'in babası Ahont Mehmet Ali Ağa'dan miras kaldığını iddia etmek mümkündü. Ahont Mehmet Ali Ağa Bakü'nün en ünlü seyitlerinden biri olup vakti zamanında mükemmel bir tahsil de yapmış bulunuyordu ve arkasından bu kadar mücevher bırakmış olması kimseyi şaşırtmazdı; gerçi kendisi – Allah'ın rahmeti üzerine olsun – çeşitli hattatların kaleminden çıkmış olan yedi adet yazma Kuran-ı Kerim'le birkaç eski kitabın dışında bir şey bırakmış değildi geride. Abdul Gaffarzade, Kuran-ı Kerim'lerden bir tanesini kendine ayırdı, diğer altı nüshayı da, öteki yazma kitapları da Devlet Yazma Eserler Kütüphanesi'ne bağışladı. O zaman – yirmi sene önce yani – hem rahmetlinin ruhu şad olsun diye yapmıştı bunu (oldukça temiz, alicenap ve ilim sahibi bir adamdı Ahont Mehmet Ali Ağa); hem de Karatel'in ve çocukların hatırı için: bari dergilerden, ya da araştırmalardan birinde “Falanca yazma Ahont Mehmet Ali Ağa tarafından muhafaza edilmiş.” diye çocukların büyük babasının ismi çıksın.

Kutudaki mücevherlere gelince, hepsi de antika parçalardı gerçekten; tek bir tane bile çağdaş tasarım yoktu içinde. Mücevherlerin tamamını Abdul Gaffarzade çeşitli kuyumculardan, kaçakçılardan veya karaborsacılarından almıştı. Abdul Gaffarzade karakter itibarıyla çağdaş bir insan değildi zaten; uçak, teyp, video gibi şeylerden hoşlanmıyor, elektrikli çaydanlıktan bile hazzetmiyordu; gençlerin tavırları, giyim kuşamı, dinledikleri müzikler, özellikle de kızların pantolon giyip sigara içmeleri adamı büsbütün çileden çıkarıyordu.

Sevil geldiğinde saat onu geçiyordu artık; Abdul Gaffarzade de evden çıkınca otobüse binip doğrudan İlçe İcra Kurulu'na gitmek üzere durağa geldi. Özel otomobili yok-

tu Abdul Gaffarzade'nin, Bakü'de taksiye de binmezdi asla, zira ayda 135 ruble maaş alan bir aile reisi olarak herkesin gözü önünde taksiye binmesinin pek uygun olmayacağına kaniydi. Seviller ayrı tabii. Onlar sanatçıydı nasıl olsa. Ömer'in babası Mürşit Gülcihanî de iyi kötü yazardı öte yandan: kolhoz yaşamı üzerine romanlar yazıyordu; kendisi beceriksizin tekiydi aslında, ama Abdul Gaffarzade, her sene yeni bir romanını yayınlattırıyordu Mürşit Gülcihanî'nin (dünürüydü ne de olsa!). Sevil'e hediye ettiği GAZ-24'ü de Mürşit Gülcihanî'nin adına kaydettirmişti Abdul Gaffarzade. Sovyet rejiminde yazara kimse'nin bir lafı olamazdı nihayetinde!

Abdul Gaffarzade şık ve temiz giyinmeyi severdi, bu nedenle de aynı takımdan dört, beş tanesini birden alırdı hep; herkes adamın bir tek takım elbisesi olduğunu zannediyordu bu arada, bazıları, Abdul Gaffarzade'nin her Allah'ın günü aynı takımı giydiğini, fakat takımın hiç eskimediğini fark edip şaşıyorlardı bile.

Otobüs beklerken, Abdul Gaffarzade o güzelim ilkbahar güneşinin sıcaklığını yeniden hissetmeye başlamıştı; birdenbire de Roza gelivermişti aklına: Roza'nın balık misali kaygan vücudu, apak tombul baldırları ve memeleri gözlerinin önünde canlanıvermişti durduk yerde, ne var ki tam da o sırada beklediği otobüs geliverdi ve Abdul Gaffarzade'yi günlük yaşamın akışı içine çekti yeniden.

Hizmet sektörüyle ilgili bir kurum olarak Tilki Geldi Mezarlığı'nın da yıllık bir programı ve yerine getirmesi gereken bir planı vardı elbette. Yıllar geçtikçe bu plan durmadan artıyordu üstelik. Örneğin – Abdul Gaffarzade işiyle ilgili rakamların tamamını ezberinde tutuyordu hep; aslında hesap kitap konusunda Abdul Gaffarzade'nin kafası bir bilgisayar gibi çalışır ve hem kendi kişisel gelirlerini, hem de devlet gelirlerini ayrı ayrı büyük bir titizlikle hesaplardı – 1980 yılında yıllık plan 430 bin rubleydi,

1981 yılında 28 bin ruble artarak 458 bin olmuştu, 1982 senesinde ise 140 binlik bir artışla 598 bin rubleye fırlamış, nihayet 1984 yılının planı 770 bin rubleye varmıştı.

Tilki Geldi Mezarlığı pek büyük sayılmazdı, dolayısıyla bu rakamlara ulaşmak hiç kolay olmuyordu. Mezar kazdırma ücreti 4 ruble 42 kapık, mezar yeri almak için verilen belge 44 kapık, mezarın üzerine dikilecek yazılı levha 1 ruble 87 kapık, tabutla defin yapılması 41 ruble 50 kapık, özel olarak süslenmiş bir tabutla defin ise 46 ruble 92 kapıktı. Cenaze işleri için kiralanan arabanın saati 3 ruble 15 kapık, tabutun konduğu sedye 27 ruble 42 kapık, orkestra ise 54 ruble 78 kapıke mal oluyordu. Tabuta hemen hiç ihtiyaç olmuyordu, denebilir: insanlar hep sedyeye kaldırıyorlardı cenazeyi; orkestra da işe yaramıyordu aslında: çok parası olanlar ünlü sanatçılardan birini davet ediyor, parası olmayanlar ise teşrifatsız geçiştiriyordu cenazeyi (bu arada Mezarlık İdaresi kadrosunda kayıtlı bulunan tarzen, kemancı, tefçi, klarnetçi, zurnacı ve iki gazelhandan ibaret orkestra ise genelde Bakü'ye civar köylerdeki düğünlere katılarak ekmeleklerini kazanıyor ve her düğünden aldıkları ücretten Abdul Gaffarzade'ye ulaştırılması gereken meblağı aynı gün Vasili, Mirzaibi veya Ağa-kerim'e teslim ediyorlardı).

Tilki Geldi Mezarlığı'na her gün sekiz ila on beş arası insan gömülüyordu ve hükümetin belirlediği sudan ucuz fiyatlarla yıllık planın yerine getirilmesi imkânsızdı. Planı yerine getirebilmek adına Abdul Gaffarzade küçük bir atölye kurdu muştı mezarlıkta. Atölyede, metal çubuklardan renkli çelenkler yapılıyor ve cenaze sahiplerine zorunlu olarak satılıyor. Aslına bakılacak olursa, atölyede çelenk de üretilmiyordu uzun zamandan beri, zira cenaze sahipleri, kendilerine zorunlu olarak satılan o çelenkleri mezarlığın bir köşesine fırlatıyorlar, Mezarlık İdaresi çalışanları ise onları toplayarak tekrar atölyeye getiriyor-

lardı; rüzgârda, yağmurda fazlaca kalmış olan çelenkler ayda bir kez boyanıyor ve yeni çelenk diye insanlara satılıyor tekrar. Resmî kayıtlarda, atölyenin günlük olarak sekiz ila on beş arasında (günlük cenaze sayısı kadar) çelenk ürettiği geçiyordu, oysa otuz, kırk kadar çelenk koca bir seneyi bol bol karşılıyordu: metal dayanıklı bir malzeme nasıl olsa!

Atölyede çelenk yerine bavul, diş fırçası, sabunluk, ke-rata, kapı kolu, askılık, banyo askılığı, palto düğmesi ve çeşit çeşit tarak üretiliyordu artık; Abdul Gaffarzade, atölyeyi koca bir fabrikaya dönüştürmüştü neredeyse: modern üretim bantları ve Baltık cumhuriyetlerinden getirilmiş teknoloji bile vardı atölyede. Bazı ürünler resmî kayıtlara bile geçmiş bulunuyordu: bavul, diş fırçası ve palto düğmeleri çelenklerden artan malzemenin üretiliyordu sözde, dolayısıyla bu ürünlerin az bir kısmı (kayıtlara geçen malzemenin elverdiği ölçüde) resmî sözleşmeyle bir ticarî kuruma satılıyor ve elde edilen kâr, Mezarlık İdaresi'nin planından düşülmek üzere devletin kasasına giriyordu.

Her şeye rağmen planın yerine getirilmesi imkânsızdı ve Abdul Gaffarzade, rakamları şişirmek zorunda kalıyordu doğal olarak. Özellikle malî yılsonuna doğru, bir günde mesela topu topu beş defin yapılmasına rağmen, Abdul Gaffarzade, yirmi beş defin yapılmış olarak düzenliyordu evrakları. Yalancı isimler, yalancı adresler uyduruyor, bu sözde definlerden devletin kasasına girmesi gereken parayı da kendi cebinden ödüyordu üstelik; sonuç olarak planı dört beş bin ruble fazlayla kapatıyor ve her sene çeşitli ödüller, teşekkür belgeleri vesaire alıyor, hizmet sektörü kurumları arasında yapılan yarışmalarda ödül kazanan ilk üç sıradan birine yerleşiyordu. Sırf Meslek Odaları'ndan almış olduğu teşekkür belgelerinin sayısı yirmiye ulaşmış bulunuyordu. Ödüller ve teşekkür belgeleri için Mezarlık İdaresi'nde özel bir köşe yaptırmış; belgeleri, kendi çelenk

atölyesinde yapılmış olan gümüş rengi çerçevelerle çerçevelerek duvara astırmıştı.

Abdul Gaffarzade, çok beğendiği bu gümüş rengi çerçevelerin seri üretimine başlamayı düşünüyordu yakında. Çerçevelerin, özellikle köylerde çok iyi satılacağına inanıyordu: büyütülmüş aile fotoğrafları, aile büyüklerinin fotoğrafları, ya da gençlerin askerden gönderdikleri fotoğrafları çerçeveletmek için birebirdi. Bu gibi işlerde hisleri kolay kolay yanıltmazdı Abdul Gaffarzade'yi; şimdi de büyük illerden bari on tanesinin ticarî yönetimiyle anlaşılirse, bu çerçevelerin iyi kâr getireceğini hissediyordu işte. İleride çerçeve işi de bavul, diş fırçası ya da tarak gibi geliştirilebilirdi elbette: Dağıstan'da, Kafkasya'nın diğer bölgelerinde, Rostov vilayetinde işten anlayan ve nüfuz sahibi dostları vardı adamın (Gürcistan'la Ermenistan'ın ise Azerbaycan'dan hiçbir farkı yoktu onun nazarında).

Abdul Gaffarzade, ticari anlaşmaları en tepedeki adamlarla yapıyordu hep; dükkân müdürleri, hatta ticaret merkezi yöneticileri düzeyine bile inmiyordu asla. Operasyonun teşkilini de kendisi üstleniyordu, zira yeryüzünde herkesten fazla güvendiği insan kendisiydi bir tek. Proje tutarsa ne âlâ; ama tutmadığı zamanlarda da ortaya yepyeni ve daha kârlı fikirler çıkmış oluyordu. O çerçeveleri kaçak üretmeyi düşünmüyordu üstelik, atölyeler, fabrikalar ve okullarla anlaşmalar imzalamayı planlıyordu. Bu kurumlardan alınacak siparişler üzerine ucuz fiyata çeşitli ebatlarda çerçeveler yaptıracak (gayriresmî üretilecek olanlar hariç elbette) ve buradan elde edilen parayı yine plandan düşülmek üzere devletin kasasına ödeyecekti. Öte yandan Mezarlık İdaresi örnek bir kurum olarak görülecekti yine, çeşitli ödüller alacak, önemli toplantılarda iyi bir misal olarak zikredilecekti hep.

Her sene devletin belirlemiş olduğu plan arttırılınca, uygulamaya koyduğu yeni tedbirler sonucunda Abdul

Gaffarzade'nin kişisel kazancı da katbekat artıyordu, yani planın arttırılması, adamı yeni bir girişime teşvik ediyordu her defasında; buna rağmen planın arttırılmasıyla birlikte gerçek bir işadamı ve paranın hakiki değerini bilen bir insan olarak Abdul Gaffarzade'nin içinde gayriiradî bir itiraz dalgası başkaldırıyordu ve adamın, kendini tutamamaya çıkıp düşüncelerini dile getirdiği oluyordu. Plan konusunda kimsenin geri adım atmayacağını iyi biliyordu Abdul Gaffarzade, dolayısıyla boşa konuştuğunun da bilincindeydi; hem böylesi daha iyiydi aslına bakılacak olursa.

İşte o aydınlık Nisan sabahı, İlçe İcra Kurulu'ndaki toplantıda Abdul Gaffarzade yine söz alarak kürsüye çıktı:

“Yoldaşlar! Belirlenen hedefleri tutturmak hepimiz için vazgeçilmez olan bir görevdir. Bu hedefler yüzde yüz tutturulacaktır ve bu konuyu tartışmaya açmak dahi abes olur. Bizzat ben, neredeyse otuz seneden beridir hizmet sektöründe yönetici konumunda çalışmaktayım ve önüme konan hedefleri fazlasıyla gerçekleştirmedğim hiç vaki değildir...”

Partinin ilçe başkanı M. P. Garipli toplantıdaydı gerçekten de; hep yorgun ve uykusuz görünen altmış beş yaşındaki bu adam Abdul Gaffarzade'nin lafını yarım bıraktı:

“Bunları biliyor ve takdir ediyoruz yoldaş Gaffarzade. Deneyim ve vicdan sahibi bir yönetici olduğunuz için size büyük bir saygımız var. Bu nedenle kendinizi övmenize gerek yok. Biz sizi zaten her fırsatta övüyor ve diğerlerine örnek gösteriyoruz.”

Başkan, nazarlarını salonda dolaştırarak yorgun gözlerle gülümsedi, sonra da saatine baktı: sabah kahvaltı yapacak zamanı olmamıştı, uyanır uyanmaz partiye gitmiş, öğleden sonra yapacağı toplantının gündem maddeleri

üzerinde çalışmış ve yardımcılara gereken direktifleri verdikten sonra buraya yetişmişti alelacele; saat on ikide ise İlçe Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nde bir toplantıya katılması gerekiyordu (Moskova'da çıkan bir gazetede bu kurum hakkında eleştiri yazısı yayınlanmıştı) ve şu an saatin on biri geçiyor olduğu dikkate alınırsa, başkan yemek yiyecek zamanı bulamayacaktı yine. Açlıktan adamın midesi gurulduyor ve bu durum başkanı fevkalade rahatsız ediyordu; "Midemden gelen sesleri duyuyorlar mı acaba?" diye düşünerek yanında oturan yetkililere bakıyordu ara sıra, onlar ise hiçbir şey duymuyormuş gibi davranıyorlardı haliyle.

Başkan gözünü saatten çekerek Abdul Gaffarzade'nin yüzüne baktı:

"Beni yanlış anlamayın."

Abdul Gaffarzade de başkanın yüzüne baktı ve sözlerini kafasının hareketiyle onaylayarak:

"Ben sizi çok doğru anlıyorum yoldaş başkan." dedi. "Gösterdiğiniz saygıya ve duyduğunuz güvene göre size teşekkür ediyorum. Fakat amacım kendimi övmek değil. Ben komünistim ve burada dile getirmek istediğim konu başka: neredeyse yirmi beş senedir ben -hiçbirinizin yolu oraya uğramasın inşallah- Mezarlık İdaresi'nde çalışmaktayım. Bizim için de belirlenmiş olan hedefler vardır ve bu hedeflere ulaşmak adına gereken her şeyi yapacağız kuşkusuz. Bizzat ben, sayın başkanımızın da burada bulunmasını fırsat bilerek bu konuda huzurlarınızda bir daha söz veriyorum. Fakat şimdi aynı meseleye biraz farklı bir açıdan bakalım. Mezarlığımızda yapılan definlerin sayısında geçen sene, bir önceki yıla oranla 218'lik bir azalma görülmektedir. Bu durum karşısında ne yapmamız beklenir? Elbette sevinmemiz! Çünkü bu, daha az insan öldüğü anlamına gelir. Fakat biz, 'Ya plan ne olacak?' diye düşünüp sevinemiyoruz. Zira planı tutturmak için daha fazla defin yapmak zorundayız..."

Abdul Gaffarzade'nin lafını bu kez İlçe İcra Kurulu'nun başkanı Ferit Kâzımlı yarım bıraktı:

"Sizin bir öneriniz var mı yoldaş müdür? Plansız nasıl çalışılır ama?"

Salonu bir anda fısıltı sesleri sardı. Riyaset kürsüsündekiler şaşkınlıkla Ferit Kâzımlı'ya baktılar, zira parti yetkilisinin katıldığı bir toplantıda, diğer yöneticilerin konuşmacıya müdahale etmesi büyük bir izansızlık olarak değerlendirilmekteydi. Ferit Kâzımlı bunu çok iyi biliyordu elbette, yine bu nedenledir ki yavaş yavaş kızarmaya başlamıştı bile. Parti ilçe başkanı ise uykulu gözlerle salona bakmayı sürdürmenin dışında hiçbir şey yapmadı; ama içinden, "Besbelli yaşlandım işte; etik kurallarına bile uymuyorlar artık." diye geçirmeden edemedi.

Abdul Gaffarzade aynı temkin ve ciddiyetle konuşmayı sürdürdü:

"Özel olarak herhangi bir önerim yok, yoldaş Kâzımlı. Fakat söylemeye çalıştığım şu ki, defin işleriyle ilgilenen bir kuruma, kuru ekonomik ölçütler dayatılamaz. Annesi, kardeşi, oğlu, ne bileyim ben dayısı, halası, teyzesi, amcası ölen insanların sırtından, onların gözyaşları ve acıları sayesinde plan tutturmak bizim ideolojimizle ne derecede bağdaşmaktadır? Burada hamamdan, ya da kuaförden değil, Mezarlık İdaresi'nden bahsediyoruz. Şimdi size durumu daha net olarak anlatmaya çalışacağım. Maliye Bakanlığı, mezarlık idarelerinden toplanan paraların hemen tamamına el koymakta ve bu parayı konutların yapımı ve bakımına, ya da hizmet sektörünün birtakım şubelerine yönlendirmektedir. Ortaya nasıl bir manzara çıktığının farkında mısınız? Oturduğumuz evlerin bakımının daha iyi yapılması için, daha çok insan ölmesi gerekiyor demek. Ya da, mesela babasını defneden biri, aynı zamanda hiç tanımadığı bir insanın evinin tamirine de katkıda bulunmuş oluyor. Ne kadar yakışsız bir durum olduğunu görüyor-

sunuz, değil mi? Oysa biz, yeryüzünün en hümanist toplumuyuz ve başkalarının gözyaşları pahasına elde edilen bir şeye ne maddeten, ne de manevi olarak ihtiyacımız vardır.”

Ferit Kâzımlı yine kendini tutamadı ve bir kez daha kesti Abdul Gaffarzade'nin sözünü:

“Siz plana karşısınız demek?”

Bu kadarı da fazla oldu ama: parti ilçe başkanı yüzünü çevirerek Ferit Kâzımlı'ya baktı. M. P. Garipli'nin bu bakışında yaşlılığın ve yorgunluğun henüz ortadan kaldıramamış olduğu bir hüküm ve öfke vardı. Bu ifade bir anda oluşuvermişti başkanın suratında; Ferit Kâzımlı gibi uzun boylu, geniş omuzlu ve adaleleri iyi gelişmiş, sporcu vücuduna sahip bir adam o bakışın karşısında eriyerek küçülürdü; daha da mühimi salonun tamamı bu erimenin ve küçülmenin tanığı oldu.

M. P. Garipli, yüzünü Abdul Gaffarzade'ye çevirerek: “Devam edin yoldaş Gaffarzade.” dedi.

Abdul Gaffarzade ise her zamanki temkin ve ciddiyetini koruyarak:

“Teşekkür ederim sayın başkan.” dedi. “Hayır, yoldaşlar, ben plana karşı değilim. Ben, birtakım kurumların –o sıradan bizim kurumun da– özelliğinin göz ardı edilmesine karşıyım. Planın sürekli bir biçimde artırılması gerektiği konusunu bir tarafa bırakacak olursak, bu saygın ortamda konuşmak üzere çıktığım işbu kürsüden...”

Benzeri toplantılarda, kürsüde konuşma yaptığı sırada Abdul Gaffarzade'nin tuhaf bir vehme kapıldığı olurdu zaman zaman: kürsüden konuşanın, konuştuğu bakışlarını salonda dolaştırıp tanıdık simalar görenin, yumruğunu kürsüye vura vura kendi sözlerini onaylayanın kendisi değil, bambaşka biri olduğunu düşünürdü. Hem böyle düşünür, hem de konuşmaya devam ederdi. Beyninin bir kısmı nutuk atıyor, öteki kısmı ise atılan bu nutka, söylenen

sözlere şaşırıyor, dünyanın faniliği karşısında bütün uğraşp didinmelerin anlamsızlığını görüyor gibiydi.

“...başka bir problemimizi daha dile getirmek istiyorum. Mezarlıktaki yol, insanı son durağına götüren yoldur, yoldaşlar. Bu yolun büyük bir sembolik anlamı var. İnsanoğlu son durağına mamur bir yoldan geçerek gitmeli. Ya bizim mezarlığın yolunun ne halde olduğunu biliyor musunuz? Daha kötüsü düşünülemez: daracık, tozlu topraklı, çamurlu, çukurlarla dolu... Mezarlığın ortasında iki araba karşılaştığı zaman, kimin kolu daha güçlüyse, ötekini mezarlığın sonuna kadar geri geri gitmek zorunda bırakarak kendine yol açar. Bu konuyu defaatle dile getirdik. İlgili kurumlara defaatle yazılı müracaatlarda bulunduk. Hem kimseden bir şey istediğimiz de yok; sadece beş on kadroluk bir yol bakım şubesi oluşturmamıza izin verilmesini talep ediyoruz. Hem kendi yollarımızı düzene sokar ve her sene bakımını yaparız, hem de diğer mezarlıklara yardımcı oluruz. Bir hususu daha belirtmek zorundayım: mezarlıktaki işlerin tamamı halen elle görülmektedir: külünk, kürek ve zavallı işçi kardeşimiz... Bir tane olsun kazı makinemiz yok. Bir tane olsun buldozerimiz yok. Bir tane olsun kompresörümüz yok. Öte yandan ‘teknolojik devrim’den bahsediyoruz ama. Neyse yoldaşlar...” – Az sonra söyleyeceği sözlerin, her zaman olduğu gibi, kendi içinde doğurduğu gizli bir alay Abdul Gaffarzade'nin gözlüğünün arkasından bakan bomboz gözlerinin dibine güçlkle sezilecek bir parıltı ilham etti, hemencecik de kayboldu ve kimse bu gizli alayı fark edemedi tabii... – “Uzun lafın kisası yoldaşlar; bizler gelecek uğruna çalışıyor, gelecek uğruna yaşıyoruz... Her şey gelecek için!..”

Bunlar Abdul Gaffarzade'nin sevdiği sözlerdi; her defasında – kürsüde konuşurken, deneyim sahibi bir yönetici olarak gençlerle yaptığı görüşmeler ya da resmî kurum-

ların yetkilileriyle sohbet sırasında bu sözleri söylemekten büyük bir haz duyuyordu içten içe; bu sözler Abdul Gaffarzade'nin sırf kendine ait gizli bir nükte hükmündeydi...

Devrimciler, gelecek uğruna feda ettiler kendi hayatlarını. Asilzadeler, varlıklı insanlar, ait oldukları sınıftan ayrı gelecek uğruna koparılıp Karakum çölünde³³ kurşuna dizildi. İşçiler, sersem köylüler işlerini güçlerini bırakarak gelecek uğruna savaşmaya başladılar ve bu suretle evde ekmek bekleyen çocuklarının hayatlarını daha da zora soktular. Gelecek uğruna sürgünlere gönderildi insanlar, Sibiry'a'nın ormanla kaplı alanlarında gelecek uğruna vereme yakalanıp kurdun kuşun yemine çevrildiler, sonra da yine gelecek uğruna Çar'ı tahtından indirdiler; ne var ki o gelecek bir türlü gelemedi işte. Stalin de gelecek uğruna çalıştı geceli gündüzlü, insanoğlu gibi bir hayat bile yaşamadı kendisi (Kremlin'de, paltoya sarılıp meşin kanepede uyurmuş); başkalarını da yine gelecek uğruna durmadan çalıştırdı, hapishanelere tıktı, imha etti; hepsini de aydınlık bir gelecek uğruna yaptı elbette. Savaş sırasında milyonlarca insan feda etti kendini. Kruşçev Stalin'in naaşını mozolede çıkarıp ülkeyi sarmış olan korku ve baskı havasını dağıttı biraz (koca ülkenin şu an içinde bulunduğu başına buyrukluğun nedeni de bu aslında), fakat gelecek uğruna çalışma meselesi baki kaldı elbette. Kruşçev, o aydınlık geleceğe, yani komünist düzene yirmi sene sonra ulaşılmış olacağını duyurdu bütün dünyaya (Abdul Gaffarzade'nin şu an komünist düzende yaşıyor olması gerekiyordu o hesaplara; Abdul Gaffarzade, yirmi sene sonra komünist düzenin sağlanacağını ilan edilmesi üzerine Karatel'in şöyle sorduğunu çok iyi hatırlıyordu hâlâ: "Gerçekten gelecek mi yani komünist düzen?" Kendisi, "Elbet-

³³ Karakum - Orta Asya'da çöl. (ç.n.)

te." diye cevaplamıştı o soruyu. "Peki, nasıl olacak?" "Ne demek nasıl olacak? Nasıl olması gerekiyorsa, öyle olacak. Yirmi sene sonra, sabah uyanınca, gazetelerin şöyle yazdığını göreceksin: 'Artık komünist düzende yaşıyoruz'. Televizyonlar da şöyle söyleyecek: 'Nihayet komünist düzene ulaştık'. Radyolar duyuracak: 'Duyduk duymadık demeyin, bugünden itibaren komünist bir düzen sağlanmış bulunuyor'. Şairler, 'Yaşasın komünist düzen.' diye şiirler yazmaya başlayacaklar. Komünist düzende bile işçinin karnının zil çalmasına gelince, ne önemi var canım, insanın karnı her zaman zil çalabilir aklıktan. Komünist düzen olmuşsa ne var yani?")...

Dostumuz Brejnev geldi Kruşçev'in arkasından; piyasada ne kadar ödül, madalya varsa aldı, taktı yakasına. O kadar fazla kalori aldı ki dili söz tutmaz hale geldi; şimdi yazıp eline tutturdukları kâğıdı bile okuyamıyor, okuyunca da öylesine tuhaf sesler çıkarıyor ki ne dediği anlaşılıyor garibimin. Fakat insanlar gelecek uğruna çalışmaya, gelecek uğruna hesap vermeye, gelecek uğruna önlerine konan hedefleri tutturmaya, gece gündüz demeden yapılan toplantılarda gelecek uğruna Brejnev adına önceden düzenlenmiş olan mektuplar imzalamaya devam ediyorlar. Herkes (o hedefleri belirleyenler ve mektupları düzenleyenler değil elbette, zavallı halk!) kendini bir an olsun düşünmeden gelecek kuşakların refah içinde yaşaması uğruna çalışıyor, çalışıyor, çalışıyor... Nerede peki o aydınlık gelecek?

Abdul Gaffarzade o mücerret gelecek uğruna çalışmayı (ve ölmeyi) en anlamsız ve en aptalca bir iş olarak görüyordu; bazı geceler, uykuya dalmadan önce dünya işleri ve o aydınlık gelecek hakkında düşündükçe, "İnsanoğlu masallar ve efsaneler uydurduğu gibi, işbu rejim de mü-

cerret bir gelecek mefhumu uydurmuş ve bu mefhum sayesinde ki yüz milyonlarca insanı yönetebilmektedir.” diye bir karara varıyordu adam. Toplumun bu kadar bozulmasının nedeni de buydu işte. Abdul Gaffarzade’nin herkesten daha iyi bildiği bir şey vardı: işte bu kürsüden partiyle de, hükümetle de, rejimle de böylesine alay edebiliyorsa, üstelik konuşması salondakilerden –ki çoğunluğu parti ve komsomol örgütü mensubu insanlardır– alkış da alıyorsa, bundan daha büyük bir toplumsal ahlak bozukluğu düşünülemez. Böyle bir şey kölelik düzeninde bile mevcut olmamış, Roma İmparatorluğu’nda bile görülmemiştir. Kürsülerden atılan nutukların, gazetelerde yazılan yazıların gerçek düşüncelere ve davranışlara böylesine zıt olduğuna hiçbir toplumda rastlanmamıştır; Abdul Gaffarzade bu ikiyüzlülüğü gözlerinin önünde öylesine netlikle canlandırıyor ki gülümseyerek kafasını sallamaktan kendini alamıyordu: “Vay canına...”

Abdul Gaffarzade bütün bu işlerin bizzat içinde olan, deneyim sahibi bir adamdı, yine bu nedenle Sovyetler Birliği’nde işçiden parti yetkilisine, yöneticiden şaire ve bilim adamına değin devletten maaş alan, bütçeden geçinen insanların en az yüzde altmışının kapitalist bir ülkede açlıktan ölmesi gerektiğinden emindi; zira bu insanlar hiçbir şey yapmıyor, ama karşılığında maaş alıyorlardı, yaptıklarını da sırf kendi cepleri için yapıyorlardı zaten: mesela trolleybüs sürücüsü bilet paralarını kendi cebine indiriyordu, bu paradan bir kısmını kendi amirine veriyordu haliyle, o da kendi üstüne veriyordu, onun üstü de bir üstüne; bu suretle bilet parasından yüzde birlik bir pay olsun en tepeye kadar ulaşıyordu işte; şimdi o yüzde birlik payı milyonla, milyarla, hatta trilyonla çarp bakalım...

Stalin celladın tekiydi kuşkusuz. Kruşçev de güvenilecek biri değildi asla. En iyisi Brejnev yine: övgüyü daya, iş-

lerini yürüt. Ne var ki rüşvetin böylesine yaygın olduğu, bütün ödüllerin ve madalyaların, milletvekilliğinin ve astığı astık kestiği kestik olan yerel idarecilerden (M. P. Garipli gibi mesela) en tepelere değin bütün koltukların rüşvetle alındığı, köy muhtarlıklarından yurt çapındaki kurultaylara varıncaya kadar bütün toplantıların birer tiyatro oyunu olarak sahnelendiği (bu toplantılarda konuşanlar da birer oyuncu hükmündeydi nitekim!), istediğin yere sözde görev icabı gönderilmelerin gerçekte birer keyif ve eğlence gezisine dönüştüğü bir ortama yalnızca Sovyetler Birliği gibi bir ülke dayanabilir... Bütün bunları düşündükçe Abdul Gaffarzade Sovyetler Birliği’nin haline acıyacak gibi oluyordu neredeyse. Sonra da kendi kendine gülmüyordu: “Zararı yok, gelecekte her şey yoluna girecek nasıl olsa...”

İşte o güneşli Nisan sabahı, İlçe İcra Kurulu’ndaki toplantıda yaptığı konuşmasını “aydınlık gelecek” konusuyla noktlayan Abdul Gaffarzade, kürsüden indi. Arkasından iki kişi daha çıktı kürsüye; sonra da –saat on ikiye geliyordu artık– parti ilçe başkanı ayağa kalkarak toplantıyı kapatmaya hazırlandı ve yapılan bütün konuşmaların içinden bir tek Abdul Gaffarzade’nin konuşmasına değinme gereği hissetti:

“Görüyorsunuz değil mi yoldaşlar? Küçük bir kurumu yönetiyor aslında. Fakat hem ekonomik, hem de toplumsal problemlerden çok iyi haberdar. Düşüncelerini net bir biçimde ifade edebiliyor; en önemlisi ise Bakü ahalisinin iyiliğini istiyor ve halkı düşünüyor olması. Geniş bir vizyona sahip yani, anlıyor musunuz? Geniş bir vizyona! Burada çoğunuz konuşunuz, fakat elinizde yazılı bir kâğıt olmadan konuşmaya çalışınca, ne söylemek istediğiniz anlaşılıyor bile. Oysa Abdul Gaffarzade’nin konuşma-

sındaki sapasağlam mantık çizgisini fark etmemek elde değil. Neden böyle olduğunu söyleyeyim mi? Sürekli olarak işini düşündüğünden, kendini işine adanmış olduğundan; ne yapması gerektiğini bildiğinden, ne yaptığının, kimin için yaptığının farkında olduğundan! Çoğunuzla idareci koltuklarını havale etmiş bulunuyoruz, ne var ki yine çoğunuz kendi görevinizin bilincinde bile değilsiniz. Ben bütün bunlardan habersiz miyim sanıyorsunuz? Asla! Olup biten her şey anında ulaştırılıyor bana. Salonda gençlerin ağırlıkta olduğunu görüyorum. Abdul Gaffarzade'nin bilgi ve birikiminden yararlanmaya çalışın. Ve sen Kâzımlı," –başkan yüzünü Ferit Kâzımlı'ya doğru çevirdi ve yüzündeki ifade bir anda büsbütün değişti: deminden beri nasihatler vererek iyi niyetli bir adam izlenimi oluşturmaya çalışan birinin yerini acımasız bir surat aldı birdenbire – "onun lafını bölme!"

Ferit Kâzımlı salonu dolduran kalabalığın gözleri önünde bir anda eriyerek küçüldü yine; fakat aynı kalabalık bir şeyden emindi: Ferit Kâzımlı'nın bu küçülmesi geçici bir karakter arz ediyordu elbette, salondakilerin işi dönüp dolaşp yine Ferit Kâzımlı'ya gelecekti kuşkusuz.

"Her şeye rağmen, yoldaş Gaffarzade," başkan bu kez de yüzünü salonda oturan Abdul Gaffarzade'ye tuttu; "belirlenen hedefler hedef olarak kalmaktadır." Başkan, söylediklerinin etkisini arttırmak için parmağıyla kürsüyü dövdü ve önce riyasettekiler, onların arkasından ise salonun tamamı Garipli'yi alkışlamaya başladılar.

Başkan, planın öneminden bahsetti bir süre; salondaki herkesi, hükümetin belirlemiş olduğu hedefleri tutturmak uğruna ellerinden gelen her şeyi yapmaya davet etti, gerekli gördüğü birtakım direktifler verdi ve sık sık saatine bakarak (karnı da guruldama devam ediyordu bu arada) konuşmasını şu sözlerle topladı:

"Bütün hedeflerin (parmağıyla tekrar kürsüyü döverek alını çizdi: "Bütün hedeflerin!..") fazlasıyla tutturulması gerekmektedir ve ilçemizin bu konuda liderliği kimseye kapturmaması icap eder!"

Başkan, konuşmasını şu "harikulade" sözlerle tamamladı:

"Yoldaş Gaffarzade çok güzel ve çok derin bir söz söyledi demin: hepimiz gelecek uğruna çalışmalı, elimizden geleni ardımıza koymamalıyız."

İşte böyle... Al sana aydınlık gelecek!..

Toplantı bitince Abdul Gaffarzade, Karatel'in nasıl olduğunu öğrenmek için İlçe İcra Kurulu'nun zemin katından evi aradı. Telefona Karatel çıktı, iyi olduğunu ve Sevil'in konservatuara gittiğini söyledikten sonra öğle yemeği için ne pişireceğini sordu. Abdul Gaffarzade ise kızarak, "Hiçbir şey yapma sen," dedi; "uzanıp dinlenmene bak. Ben gelir bir şeyler uydururum."

Abdul Gaffarzade'nin İlçe İcra Kurulu'ndan çıkıp Mezarlık İdaresi'ne gelmesi kırk dakikadan az bir zaman aldı; fakat odasına girer girmez (bekleme odasında kısa boylu bir delikanlıyla garip görünüşlü tuhaf bir adam onu bekliyordu galiba) sekreter kız (Mezarlık İdaresi'nde sekreter kadrosu yoktu aslında; Abdul Gaffarzade bu kız amele adıyla –mezar kazıcıydı sözde– işe almış bulunuyordu) İlçe İcra Kurulu'nun başkanı Ferit Kâzımlı'nın sekreteri Ayna Hanım'ın aradığını söyledi: başkan Ferit Kâzımlı, Abdul Gaffarzade'yi yanına çağırıyordu.

Abdul Gaffarzade, masasının üzerindeki yeni gazetelelere baktı önce. Adam ne sigara içiyor, ne de alkol kullanıyordu –ara sıra, canı çekmişse eğer bir, bilemedin iki kadeh içerdi en fazla– ne var ki gazete okumadan bir gün bi-

le duramazdı (gazetenin dışında tarih kitapları okumayı seviyordu bir de). Gazete, bağımlılık yapan uyuşturucu madde misali girmiş bulunuyordu Abdul Gaffarzade'nin hayatına; adamın gazete okuması ise özel bir törene dönüşmüştü neredeyse: öğlen, saat on iki ile bir arasında -şimdi tam da zamanıydı işte- masa arkasına geçer, gözlüğünü değiştirir ve hep aynı sırayla dizmiş olduğu gazeteleri -önce Azerice, sonra ise Rusça olanları- teker teker okumaya başlardı. Gazeteleri ilk sayfadan başlayarak değil, sondan başa doğru okurdu üstelik. Her konudaki yazıyı okurdu. Mezarlık İdaresi çalışanları ve oraya gelip giden herkes, bu saatlerde adamın meşgul olduğunu -gazete okuduğunu- ve rahatsız edilmek istemediğini bilirdi.

O güneşli Nisan günü Abdul Gaffarzade'nin gazetesinin zamanı geçiyordu işte; buna rağmen adam gözlerini masanın üzerindeki gazetelerden çekerek sekreter kıza bakıp gülümsedi ve genç sekreter kız Abdul Gaffarzade'nin gülümsemesini kendi bildiği gibi yorumlayarak kızardı. Kız topu topu on günden beridir çalışıyordu Mezarlık İdaresi'nde; bu on gün zarfında Abdul Gaffarzade'nin kim olduğunu ve onun beğenisini kazanmak için elinden geleni etmesi gerektiğini anlatmışlardı kendisine. Sekreter kız, Abdul Gaffarzade'nin, isterse Tilki Geldi Mezarlığı'nın yanı başındaki Sulu Dere'nin suyunu bir günde kurutabileceğinden, ya da Bakü'nün girişinde Kurt Kapısı denilen yerde bulunan tepeyi yine bir günde yerle bir edebileceğinden haberdardı artık. Liseyi bitirdikten sonra birkaç yıl boyunca üniversiteyi kazanamamış ve nihayet Mezarlık İdaresi'nde sekreterlik yapmak zorunda kalmış olan bu genç kız, Abdul Gaffarzade'den çekiniyordu elbette; bütün içini tuhaf bir merak da sarmıştı öte yandan: "Sıradan birine benziyor ilk bakışta, işine otobüsle gidip geliyor, kimseyle bir işi olmaz, üstü başı düzgün gerçi, ama on günden beridir aynı takımı giyiyor..." Yirmi sene-

yi aşkın bir süreden beridir Mezarlık İdaresi'nde daktilo-culuk yapan Bedure Hanım üç gün önce Abdul Gaffarzade'nin odasını işaret ederek, "Çalış," demişti; "üniversiteye de sokar seni, mastır bile yaptırır; sonra profesör de eder hatta..." Bedure Hanım böyle söyleyip yüksek sesle gülmüştü; ama o gülüşte gizli bir kin de yok değildi aslında...

Genç sekreter kızın kızarması yersizdi, zira Abdul Gaffarzade'nin deminki gülümsemesinin kendisiyle hiçbir alakası yoktu gerçekte. Aradan geçen on gün zarfında Abdul Gaffarzade bu kıza doğru düzgün dikkat edecek zaman dahi bulamamıştı.

Abdul Gaffarzade yine otobüse binerek eve gitti önce, ceketinin iç cebine bir zarf koydu, sonra da tekrar Rayon İcraiye Komitesi'ne geldi. Başkanın bekleme odasında beş altı kişi vardı, fakat Ayna Hanım -hayatının son on beş yılında yalnızca Ferit Kâzımlı ile çalışmış olan ve Ferit Kâzımlı bir makamdan diğerine atandıkça eski işinden ayrılarak her yerde kendisine sekreterlik yapan (Ferit Kâzımlı'nın makam aracının şoförü de aynısını yapıyordu hep) bu yaşlı ve deneyimli kadın Abdul Gaffarzade'yi görünce:

"Bir dakika bekleyin Gaffarzade (Ayna Hanım da aynen Ferit Kâzımlı gibi alt kurumlarda çalışanlara soyadlarıyla hitap ediyordu)." dedi. Sonra başkanın odasına girdi ve hemen de dışarı çıkıp: "Buyurun geçin Gaffarzade." diye ekledi.

Abdul Gaffarzade içeri girdiğinde başkan, kocaman masasının arkasında oturuyordu ve *Azerbaycan Gençliği* gazetesini geniş açarak önüne tutmuş okumakla meşguldü. Masanın arkasından yalnızca genişçe açılmış gazete ve Ferit Kâzımlı'nın, gazeteyi iki tarafından tutan uzun ve etli parmakları görünüyordu.

Bazen gazetelerde komik ya da tuhaf resimler basıldığı ve altında "Bu resmin anlamını bulun bakalım." diye yazdığı oluyordu. Özellikle de *Literaturnaya Gazeta*'da³⁴ rastlanıyordu böyle resimlere. Abdul Gaffarzade de, "Masanın arkasında geniş açılmış bu gazetenin ve parmakların resmini çekip göndermeli." diye düşünmeden edemedi ve hafifçe gülümsedi, zira kendisi bu 'resmin' anlamını pek iyi biliyordu.

"Selam yoldaş Kâzımlı!"

Başkan, gazetenin arkasından sordu:

"Demin selamlaşmamış mıydık?"

"Allah'ın selamını da mı vermeyelim?"

Ferit Kâzımlı daha fazla dayanamayarak gazeteyi indirdi:

"Çok mu inanıyorsun Allah'a?"

"Benim inanıp inanmamam neyi değiştirir ki yoldaş Kâzımlı? Varsa var, yoksa yok..."

"Demin parti başkanının söylediği sapasağlam mantık çizgisine ne diyeceksin peki? Buldozer istiyorsun demek?"

Abdul Gaffarzade özel bir davet beklemeden başkanın karşısına geçip masaya en yakın sandalyeye oturdu.

"Teknoloji istiyorsun demek? Buldozer yani?"

Abdul Gaffarzade gülümsemekle yetindi.

"Ben bir buldozer verdireyim şimdi sana; nasıl olur?"

"Verdirmezsin ki!"

"Neden?"

"Sen işini bilen bir adamsın..."

"Madem öyle, ne diye lafazanlık yapıyorsun boş yere? Kendim için bir şey istiyorsam namerdim, hesabı yani, değil mi? Mezar kazıcıların yerine buldozer talep ediyorum sadece, demek için mi? Yarın bir mesele çıktığı zaman,

³⁴ *Edebiyat Gazetesi* (Rusça) (ç.n.)

toplantı tutanaklarına bakılsın, ben hep teknolojiden yana olmuşumdur da bazı yetkililer taleplerimi yerine getirmemişlerdir, diyebilmek için mi? Ben şimdi bir buldozer verdiresem sana, mezar kazıcı kadrosunu da asgariye indirsem bu arada, hoşuna gidecek mi yani?"

Ferit Kâzımlı, deminki - parti başkanının bakışları altında eriyerek küçülen adam değildi elbette, kendi makam odasında şimdi; ne var ki Abdul Gaffarzade'nin yanında, bu makam odasının hakkını verecek kadar heybet sahibi de olamıyordu. Kendisi de bu durumun farkındaydı elbette. Çocuk değildi Ferit Kâzımlı; kılı kırk yaracak bir dikkate sahipti üstelik. Abdul Gaffarzade'nin, isterse onu koltuğundan edebileceğinin farkındaydı, zira adamın Parti Merkez Kurulu'nda da, Moskova'da da çok iyi dostları olduğundan haberdardı. Hatta anlatılanlara bakılacak olursa (bunun gerçek mi, yoksa yalan mı olduğundan emin değildi ama) Abdul Gaffarzade'nin birilerine hediye etmiş olduğu yüzük, şu an Leonid İliç Brejnev'in kızı Galina'nın parmağında. O yüzüğün nasıl olup da o parmağa geçtiğini bilmiyordu Ferit Kâzımlı; zira yüzüğün bu kadar yüksekte uçurmuş olması karşısında kendisi çok ehemmiyetsiz kalıyordu.

Abdul Gaffarzade yine gülümseyerek:

"Yapmazsın!" dedi.

"Ben yapmasam dahi parti başkanı yapar! Buldozer de verir size, kompresör de! Adamın bir lafını iki edecek biri var mı?"

"O yapacak olsa on seneden beri yapardı zaten. Burada söylüyorsun, orada unutuyor hemen... Karnının nasıl guruldadığını görmedin mi? Fabrika gibi sesler çıkarıyordu."

"Sen onu iyi tanımamışsın daha. Demin bana nasıl baktığını görmedin mi? Kurdun tekidir o!"

"Kurtsa kurt canım. Ya biz neyiz? Tavşan mıyız sanki?"

Abdul Gaffarzade bu sözleri bir tek parti başkanı için söylemiyor, aynı zamanda Ferit Kâzımlı'yı da bir kere daha ikaz ediyordu. O sırada birdenbire eski bir olayı anımsadı Abdul Gaffarzade; diş doktoru Necef Ağayeviç'in çilli kızıl suratını, horozibiği misali kıpkırmızı saçlarını, kaşını, kipriğini gözlerinin önüne getirip gülümseyerek:

"Hani arkadaşınız başkanla?" dedi. "Kara kedi mi gir-di aranıza?"

Ferit Kâzımlı dirseklerini masaya dayayıp ince çenesi-ni ellerinin arasına alarak Abdul Gaffarzade'nin bomboz gözlerine baktı; bu bomboz gözlere dikkatlice bakmak Fe-rit Kâzımlı'yı tedirgin ediyordu her defasında, şimdi de gözlerini karşısındaki adamın bomboz (ve soğuk! Gülüm-serken bile soğuk!) gözlerinden çabucak çekti:

"Onunla arkadaş mı olunur? Onun gibi bir insan için arkadaşlığın önemi mi var sanki?"

"Büyük bir iyilik yaptın ama kendisine!"

Ferit Kâzımlı hafiften irkilir gibi oldu, çenesini elleri-nin üzerinden kaldırdı, sonra yumuşacık koltuğuna yasla-nıp elini sallayarak:

"Söylediğin şeye bak!" dedi. "Çocuk musun sanki? Adam iyilikten ne anlar? Bana bakma sen... O adama dağ-lar kadar iyilik yap, gerek gördüğü an gözünü bile kırpmadan uçurur kelleni! Dış görünüşüne aldanma; yaşlı bir adam işte, sabahtan akşama kadar da karnı gurulduyor... Ama kurt o, kurt! Kaz gibi de uyanık üstelik!..."

Tekrar gülümsedi Abdul Gaffarzade, diş doktoru Necef Ağayeviç'in çilli kızıl suratını, kıpkırmızı saçlarını, kaşını, kirpiğini gözlerinin önüne getirdi yine. Bu olay, birkaç se-ne önce gerçekleşmişti; aradan geçen süre zarfında kimse - o cümleden Ferit Kâzımlı da - Abdul Gaffarzade'nin o kaz gibi uyanık adama - Parti İlçe Başkanı M. P. Garipli'ye nasıl bir oyun oynadığından haberdar olmuş değildi...

...Ferit Kâzımlı, Abdul Gaffarzade'yi bizzat evden ara-mıştı telefonla, arayıp sabah erkenden yanına gelmesini söylemişti; Abdul Gaffarzade de çok önemli bir şey oldu-ğunu hemen anlayarak sabah erkenden İlçe İcra Kurulu'na gidip doğrudan başkanın odasına girmişti.

Ferit Kâzımlı tedirgindi basbayağı; Abdul Gaffarza-de'yi görür görmez, "Geç otur şöyle." demiş, sonra da zi-le basıp Ayna Hanım'ı çağırarak tembihlemişti: "Kimseyi içeri almayasın!" Ayna Hanım şaşırılmıştı hatta: başkanın yanında Abdul Gaffarzade varsa, kimseyi içeri almaması gerektiğini biliyordu zaten.

Ferit Kâzımlı, giriş mahiyetinde ne söyleyeceğini bile-meyerek (Abdul Gaffarzade'yle konuşurken girizgâha ih-tiyaç yoktu zaten) doğrudan sadede geçmişti:

"Adama altın bulmamız lazım!"

Abdul Gaffarzade, kocaman gözlüğünü düzelterek dik-katlice Ferit Kâzımlı'nın yüzüne bakmıştı:

"Hangi adama?"

"Başkana işte, anlasana, Garipli'ye!"

Kısa süren bir sessizlik ~~ölmüştü~~ önce; Ferit Kâzımlı bu sürede Abdul Gaffarzade'nin her şeyi ölçüp biçmekte ol-duğunu çok iyi anlıyordu aslında, böyle bir durum söz ko-nusu olunca Abdul Gaffarzade'nin beyninin pusuya yat-mış çok akıllı ve çok uyanık bir yırtıcıya dönüştüğünü de biliyordu Ferit Kâzımlı: av tamamen hazır ve ortam bütü-nüyle tehlikesizse hamlesini yapacak; değilse, birtakım sakıncalar görüyor veya bir şeylerden hoşlanmıyorsa eğer, saklandığı yerden asla çıkmayacaktı. Bütün bunları göz önünde bulundurarak, her şeyi açık açık anlatmaya karar vermişti Ferit Kâzımlı, zira Abdul Gaffarzade'nin kafasın-da herhangi bir soru işaretinin kalmasını istemiyordu:

"Dün yanına çağırılmıştı beni. Sağdan soldan konuştu önce: sokaklara çeki düzen vermek gerekiyormuş da, ka-nalizasyon sistemiyle doğalgaz boruları bilmem nasıl ola-

cakmış da, falan filan... Daha sonra da emekli olmayı düşünüyorum, işten ayrılmak için dilekçe yazdım; yaşlandıam artık, çok yoruluyorum falan demeye başladı. Konuşuyor işte... Kendi isteğiyle ayrılır mı hiç makamından? Bilmiyor muyuz biz sanki? Yavaş yavaş lafı döndürüp dolastırarak bu konuya geldi. Bir miktar param var, dedi; o parayı altına çevirmek istiyorum... Ben kuşkulandım önce. O kadar samimi değiliz ki kendisiyle; sen de biliyorsun; yılda üç dört kez kendisine ulaşacak olan meblağı veriyorum adama, o kadar. Ne ben onun kadrosundanım, ne de o benim kadromdan. Biliyorsun işte! Neden beni seçti acaba, diye düşünmeye başladım. Hâlâ da bulabilmiş değilim açıkçası... Neyse canım... İki yüz elli adet onluk altın istiyor. Senden başka güvenebileceğim kimsem yok benim. Bu işi başka kimseye havale edemem..."

Her şey Ferit Kâzımlı'nın anlattığı gibi olmalıydı gerçekten de. Altınları kendisi için isteyecek olsa, bunu saklamaya çalışmasının bir anlamı olamazdı, zira birbirlerini iyi tanıyorlardı. Başka biri için istese M. P. Garipli'nin ismini kullanması mantıksızdı. Dolayısıyla, Ferit Kâzımlı'ya inanmak icap ederdi.

Abdul Gaffarzade:

"Seni seçmesinin nedeni şu: iyi tanıyor seni!" demişti önce. Sonra da sözlerinin fazlaca kaba seslendirildiğini düşünerek eklemişti: "Güveniyor sana!"

Ferit Kâzımlı:

"Bilemeyeceğim orasını." demişti. "Neyse ne! Bana yardım etmen gerek!"

"Kaç paradan istiyormuş tanesini?"

"Fiyatı ben söyleyeceğim. Cimrinin teki olduğunu bilmez misin sanki? Çok az param var, ucuza bulmaya çalış, diye ısrarla söyledi kaç kere. Hay yalansa!.. İnsanı soyup soğana çeviriyor da cebinde delikli kuruş bile bırakmıyor!.."

Abdul Gaffarzade, bomboz gözlerini Ferit Kâzımlı'nın gözlerinden çekmeden:

"Tanesini bin rubleye bulurum," demişti.

Ferit Kâzımlı kollarını iki yana açarak:

"Çok pahalı." diye cevaplamıştı. "Korkarım kabul etmeyecek."

"Pahalı olur mu? Olaydan asla kimsenin haberdar olmayacağı garantisi beş yüz ruble eder zaten. Pahalı denmez ki buna!"

"İyi... Ben fiyatı söylerim kendisine. Sana da bir haber veririm sonra."

Ferit Kâzımlı, Abdul Gaffarzade'nin her bin rubleden en az iki yüzünü kendisi için ayırdığını çok iyi biliyordu elbette. Abdul Gaffarzade de, Ferit Kâzımlı'nın her altın için M. P. Garipli'den bin değil, en az bin iki yüz ruble isteyeceğinden emindi. Ne Ferit Kâzımlı'nın, ne de Abdul Gaffarzade'nin bu operasyondan kazanacakları paraya ihtiyaçları vardı; fakat bu bir oyundu işte; belki oyundan da öte, bağımlılık haline gelmiş olan bir çeşit tutkuydu... Her şeye rağmen -Abdul Gaffarzade'nin bomboz gözlerinde bir tebessüm parladı- bu işlerin sonunu kimse kestiremezdi henüz...

Ferit Kâzımlı, ertesi gün, M. P. Garipli'nin, söylenen fiyatı kabul ettiği haberini vermişti.

Diş doktoru Nefef Ağayevîç, Abdul Gaffarzade'nin, daha doğru ifade etmek gerekirse Mirzaibi'nin eski müşterilerindendi; bu kızıl ve kaç yaşında olduğu kestirilemeyen şişman adam çok iyi bir diş doktoruydu gerçekten de. Bakü'de diş ağrısından muztarip, özellikle de kendine takma diş yaptırmış olan pek çok insan arasında büyük bir nüfuza sahipti bu vesileyle; fakat o insanların çoğu doktor Nefef Ağayevîç'in yıllardan beri illegal olarak altın ticaretiyle de uğraşmakta olduğundan ve bu alanda da ne kadar büyük bir nüfuza sahip bulunduğu habersizdiler.

Doktor Necef Ağayevič fevkalade becerikli bir adamdı zaten; evinde kullandığı Alman üretimi dişçi cihazının önünde nasıl bir kendine güvenle duruyorsa, hayatın her türlü cilvesine karşı aynı güvenle durabilecek biriydi. Sovyetler Birliği'nin tamamında, o cümleden olarak Azerbaycan'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XXVI. Kurultayına hazırlık çalışmalarının sürmekte olduğu, her ortamda ekonomik ve kültürel alanlardaki kalkınmadan, SSCB'yi oluşturan çeşitli milletler arasındaki derin sevgiden bahsedildiği, herkesin ödüllendirildiği, şairlerin "Kızıl Bayrak Ödülü" hakkında uzun ve tumturaklı şiirler yazdıkları, gazetelerden, kürsülerden, radyo ve televizyonlardan L. İ. Brejnev'in SSCB halkına karşı gerçek bir baba şefkati sergilediğinin anlatılıp durduğu, iyi bir oyuncu olan Vyaçeslav Tikhonof'un Moskova Televizyonu'nda her akşam L. İ. Brejnev'in eserlerini kendine has ustalıkla seslendirmekte olduğu (bu hizmetine karşılık olarak SSCB Parlamentosu İdari Kurulu'nca Emek Kahramanı ilan edildi zaten!) bir dönemdi. Böyle bir ortamda, basın, tumturaklı görüşme ve oturumların coşkulu bir ruh halini yansıttığı bir sırada, doktor Necef Ağayevič'in tek derdi, Bakü'nün, diğer bölgelere oranla havası daha temiz olan tepelik kısmındaki dairesinin caddeye bakan geniş balkonunu camekânla kapatmaktan ibaretti.

Bina yapılırken Bakü'nün rüzgârı dikkate alınmamıştı galiba, zira doktor Necef Ağayevič'in balkonunu rüzgâr tutuyordu sürekli olarak, yine bu rüzgâr yüzünden yazın bile balkona çıkıp temiz hava almak, çay içmek veya tavla oynamak imkânsızdı neredeyse; öte yandan balkonu camekânla kapatmak için izin almak bir türlü mümkün olmuyordu (balkon camekânla kapatılınca sadece on katlı o binanın değil, caddenin tamamının mimarisine hanel gelmiş olacaktı sözde). Doktor Necef Ağayevič birkaç kez us- ta çağırarak balkonunu kapatmayı denemişti de, aynı ak-

şam zabıta ekipleri gelerek camekânı tekrar sökmüşlerdi; kısaca, iş öyle bir noktaya gelmiş bulunuyordu ki ne rüşvet, ne de hatırlı insanların araya girmesi bir fayda ediyordu. Bir camekân için yüksek makam sahiplerine başvurup onları rahatsız etmek yakışık almazdı elbette; daha aşağı makamları işgal eden insanlar ise üstlerinden çekindikleri için izin veremiyorlardı işte...

Fakat bir gün, doktor Necef Ağayevič, dört beş usta çağırarak önceden ayarladığı malzemeyle, tek gecede camekânı yaptııverdi, dördüncü kattaki camekânın caddeye bakan kısmına kocaman harflerle

"YAŞASIN SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ'NİN XXVI. KURULTAYI!"

sözlerini yazdırdı, Leonid İliç Brejnev'in mareşal üniformalı, göğsü Altın Yıldız, Lenin Ödülü ve sayısız diğer ödülle dolu kocaman bir resmini (resmi de önceden ayarlamış, Azerbaycan Ressamlar Birliği'ne sipariş ederek yaptırmış bulunuyordu) o sloganın üzerine asıverdi ve bütün bunlarla yetinmeyerek L. İ. Brejnev'in, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Kurulu'na henüz seçilmiş bulunan K. U. Çernenko'yla birlikte 1978 Eylül'ünde Bakü'yü ziyaret ettiği sırada, Azerbaycan'ın başkentine Lenin Ödülü'nün takdimini kutlamak üzere düzenlenmiş olan toplantıda sarf ettiği ve Sovyetler Birliği'nin tamamında meşhur olan sözleri -

ŞİROKO ŞAGAYET AZERBAYDJAN!³⁵

-Rusça olarak (bu sözleri de kocaman kırmızı harflerle yine Ressamlar Birliği'nde yazdırmıştı) camekânın yan

³⁵ Azerbaycan büyük adımlarla ilerliyor! (Rusça) (ç.n.)

tarafına astı. Sonuçta ne zabıta ekipleri, ne İlçe İcra Kurulu'nun, ne de daha üst kurumların yetkilileri doktor Necef Ağayeviç'in camekânını sökecek cesareti kendilerinde bulabildi. İlçe İcra Kurulu, binanın mimarisine hanel gelmesini önlemek için, olağanüstü bir toplantı yaparak, caddeye bakan balkonların tamamını en kısa sürede camekânla kapatma kararı almak zorunda kaldı. Bunun üzerine Nadejda Fyodorovna, kafasını hoşnutsuzlukla sallayarak kocasına şöyle bir sitemde bulundu:

*"İm vsem to oboşlos besplatno! A tı durak, istratil stolko deneg!"*³⁶

Komşular bu durumdan çok memnunnardı elbette; herkesin, hatta Necef Ağayeviç'ten hazzetmeyenlerin bile içinde bu kızıl adama karşı bir şükran duygusu başkaldırılmış bulunuyordu. Ne var ki İlçe İcra Kurulu'nun emri ve Evler Kurumu'nun çalışkanlığı sayesinde yeni camekânların üzerine Leonid İliç Brejnev'in o kadar çok resmi ve slogan asılmıştı ki, dairelere güneş ışığı giremez olmuştu. Necef Ağayeviç ise, bu durumu fırsat bilerek kendi balkonunun camekânına astığı sloganları ve resmi geceleri birer birer söküverdi; kimse de hiçbir şeyin farkına varamadı haliyle. Camekânlı balkon diğer komşulardan farklı olarak Doktor Necef Ağayeviç'e bedavaya mal olmamıştı gerçi; ama yine diğer komşulardan farklı olarak Doktor Necef Ağayeviç'in dairesi güneş ışığından mahrum da değildi ve bu durum Nadejda Fyodorovna'yı teselli etmek için yeterli oluyordu.

Doktor Necef Ağayeviç'in eşi, kendisi de çok iyi bir diş teknisyeni olan Nadejda Fyodorovna milliyetçe Rustu ve devletten birtakım imtiyazlar koparmak gerektiğinde (daha iyi bir polikliniğe atanmak, sırasını beklemeden otomobil almak isteyince mesela, ya da mesleğiyle ilgili ithal

³⁶ Hepsine bedavaya geldi. Sen aptal ise onca para harcadın! (Rusça) (ç.n.)

araç gereç ve teknolojiye ihtiyaç duyunca) Necef Ağayeviç, kendi aile durumunu halklar arasındaki kardeşliğin iyi bir örneği olarak göze sokuyor ve Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Kurulu'na, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Kurulu'na, Politbüro'ya, L. İ. Brejnev'e, çok özel durumlarda hatta Lenin'in mozolesine ("Sevgili Vladimir İliç! Sen ölmedin! Sen bizim kalbimizde hep yaşayacaksınız! Bu nedenle de çokuluslu ailemiz adına sana sesleniyoruz...") telgraf çekmekten kaçınmıyordu ve çocukları olmadığından iki kişilik bu aile Bakü'nün en müreffeh ailelerinden biriydi muhtemelen. Nadejda Fyodorovna bembeyazdı, Necef Ağayeviç ise kıpkırmızıydı; ama bu iki insan birbirlerini öylesine seviyor ve birbirleriyle o kadar iyi anlaşıyorlardı ki, aralarında dış görünüş itibarıyla bir benzerlik bulunmamasına rağmen, karı kocadan önce ikiz kardeş oldukları zannedilirdi.

Ferit Kâzımlı'yla konuştuğundan sonra Abdul Gaffarzade Mezarlık İdaresi'ne giderek Mirzaibi'yi yanına çağırması ve doktor Necef Ağayeviç'e haber ulaştırmasını istemişti: akşam beraberce doktorun evine gideceklerdi. Mirzaibi şaşırılmıştı bu habere, çünkü altın için Abdul Gaffarzade, doktorun evine gitmezdi asla, bu iş bütünüyle Mirzaibi'nin sorumluluğunda bulunuyordu. Doktor Necef Ağayeviç açısından bir tedirginliği yoktu Abdul Gaffarzade'nin, onun ne kadar dikkatli ve tedbirli biri olduğunu ve ülkenin tamamını sarmış olan bu ihtişam havası içinde yakayı ele verme ihtimalinin bulunmadığını biliyordu. Her şeye rağmen Necef Ağayeviç'le doğrudan irtibat kurmuş değildi bugüne kadar, hep Mirzaibi aracılık yapmıştı.

"Abdul Gaffarzade böyle uygun görmüş madem, demek ki böyle olması gerekiyor." Mirzaibi doktorla konuşmuştu önce; akşam olunca da Abdul Gaffarzade'le birlikte Necef Ağayeviç'in o güzel camekânlı balkonu olan evine gitmişlerdi. Nadejda Fyodorovna iyi bir diş teknisyeni

ve kocasının en büyük yardımcısı olmakla beraber, çok da iyi çay yapıyormuş meğerse. Abdul Gaffarzade, üzerine tertemiz bir sofraya açılıp gümüş çatal bıçak dizilmiş olan, meyve ve tatlılarla donatılmış yuvarlak masanın arkasında oturup o güzel çaydan (bir de kakule olsaydı keşke içinde) bir iki yudum aldıktan sonra ince belli bardağı tabağa bırakarak:

“İki yüz elli adet onluk altın istiyorum.” demişti.

Doktor Necef Ağayeviç de, Nadejda Fyodorovna da her şeyden haberdarlardı elbette, Mirzaibi'ye sattıkları altını aslında kimin aldığını da biliyorlardı. Necef Ağayeviç, bu kez Abdul Gaffarzade'nin bizzat geleceğini duyunca, daha önemli bir mesele konuşulacağını anlamıştı zaten. “Çok altın lazımmış, bu yüzden kendisi bizzat gelmiş.” diye düşünmüştü.

Doktor Necef Ağayeviç, karısının demlemiş olduğu çayı büyük bir zevkle içerken:

“İki yüz elli adet onluk mu?” diye sormuştu.

Abdul Gaffarzade de:

“Evet, iki yüz elli adet onluk.” diye yanıtlamıştı. “Fakat... iki yüz ellisi de sahte olacak.”

“Nasıl yani?” Necef Ağayeviç az kalsın boğulacaktı. “Sahte mi?”

Abdul Gaffarzade bomboz gözlerini Necef Ağayeviç'in gözlerinden çekmeden ve kafasını, sözlerini onaylar mahiyette sallayarak, her zamanki sakin haliyle cevap vermişti:

“İki yüz ellisi de sahte olacak.”

Mirzaibi sesini bile çıkarmıyordu, zira kendisinin asla müdahale edemeyeceği kadar ciddi bir konunun konuşulduğunu hemen anlayıvermişti.

Necef Ağayeviç, yuvarlak masanın etrafında, tam karşısında oturmakta olan Nadejda Fyodorovna'nın yüzüne bakmıştı: böyle bir insanla –yani Abdul Gaffarzade'yle

olan ilişkilerini bozmak asla işlerine gelemezdi elbette, Abdul Gaffarzade'nin bizzat onların kapısını çalması da bir nevi ikaz hareketi olmalıydı her halde; öte yandan Abdul Gaffarzade'nin bu meseleyle doğrudan ilgilenmesi, Necef Ağayeviç'in büsbütün güvende olacağını da garantiydi ve Necef Ağayeviç, az önce almış olduğu teklifi reddederse, Abdul Gaffarzade'nin şahsında öyle bir düşman kazanacaktı ki iki kişilik bu ailenin (çokuluslu aile olsa bile) eski huzuru kalmayacaktı– bu gerçek, gün gibi ortadaydı.

Doktor Necef Ağayeviç, gözlerini Nadejda Fyodorovna'dan çekerek Abdul Gaffarzade'nin yüzüne bakmıştı:

“Zor olacak...”

Abdul Gaffarzade:

“Biliyorum...” demişti.

Necef Ağayeviç derin bir nefes aldıktan sonra:

“Fakat size çok büyük bir saygım olduğundan... bulurum...” diye yanıtlamıştı.

Abdul Gaffarzade:

“Teşekkür ederim doktor.” demişti. “Ben böyle iyilikleri asla unutmam.”

İki yüz elli adet sahte onluğun tamamını elli bin rubleye anlaşmıştı (Necef Ağayeviç, “Kendim için hiçbir şey istemiyorum.” dedi; “Yalnızca sizin isteğinizi yerine getirmek için bazı insanlarla görüşeceğim ve bu işin ehlini bulacağım... Ben sizden bu iş için para alamam...”). Abdul Gaffarzade, Ferit Kâzımlı'dan aldığı iki yüz elli bin rublenin (acaba Ferit Kâzımlı, M. P. Garipli'den kaç para almıştı: üç yüz bin mi, yoksa biraz daha fazla mı?) elli binini Doktor Necef Ağayeviç'e vermiş ve yaklaşık on gün sonra iki yüz elli adet sahte altını, gerçek Nikolay³⁷ onluğu adıyla Ferit Kâzımlı'ya takdim etmişti.

³⁷ Romanoflar sülalesinin son imparatoru olan Nikolay Aleksandroviç Romanof (II. Nikolay) (1868-1918) kastedilmektedir. (ç.n.)

Abdul Gaffarzade'nin bu operasyondan kazandığı para iki yüz bin rubleydi. Necef Ağayeviç ise topu topu on bin ruble kazanmıştı (sahte altınları kırk bin rubleye yaptırmıştı aslında), fakat Necef Ağayeviç için bu operasyonun değeri gerçekten de çok daha büyüktü: artık Abdul Gaffarzade'nin arkadaşları sırasına geçmiş bulunuyordu ve Bakü'de kurt misali burun buruna dayanmış olan rakiplerinin arasında rahat bir yaşam sürebilecekti...

Bir torba dolusu sahte altın, bir gün mutlaka patlayacak olan bir bombaydı aslında; ne var ki Abdul Gaffarzade'nin umurunda bile değildi bu; Ferit Kâzımlı'yı da pek alakadar etmezdi bu olay, kendisi bile farkında olmadan M. P. Garipli'ye bir torba dolusu bomba vermişti Ferit Kâzımlı; belki M. P. Garipli bile haberdar olamayacaktı bu bombadan – torbadakini hakiki altın bilerek yaşamının sonuna kadar mutlu mesut yaşayacaktı. Ya da altınların sahte olduğunu anlayacaktı birgün belki; bomba patlayacaktı yani, bomba patlayınca da M. P. Garipli kalp krizinden gidecekti doğal olarak; adamın davacı olacak, "Beni yıllardan beri parti üyesi olan, yöneticilikler yapan, Parti İlçe Örgütü başkanlığında bulunmuş olan bir insanı kandırıp, Nikolay onluğu yerine iki yüz elli adet sahte onluk vermişler." diyecek hali yoktu ya. "İki yüz elli adet onluk altın alacak parayı nereden buldun sen yoldaş başkan?" diye sorarlardı adama elbette. Her neyse canım; gerisi Abdul Gaffarzade'nin değil, M. P. Garipli'nin problemiydi artık...

...İşte o Nisan günü, bu olay eskide kalmıştı çoktan, bomba da patlamış değildi henüz. Dış doktoru Necef Ağayeviç'in çilli kızıl yüzü, kıpkırmızı saçları, kaşı, kirpiği kaybolup gitti nihayet Abdul Gaffarzade'nin gözlerinin önünden; adam, Ferit Kâzımlı'yla yaptığı sohbetle döndü tekrar:

"Kurt diyorsun yani?"

"Tabii. İstifa edeceğim, demiyor muydu geçenlerde? Niye etmiyor hâlâ?"

"Koltuk tatlıdır canım."

Abdul Gaffarzade'nin bu sözleri iki tarafa da çekilebilir nitelikteydi; zira Ferit Kâzımlı da koltuk sahibiydi nihayetinde, bekleme odasında oturup kendisiyle görüşmeyi uman pek çok insanın kaderi bu adamın elinde bulunuyordu.

"Tatlıysa naz yapmasın bari... Kurt o, kurt!"

Abdul Gaffarzade deminki sözlerini yineleme ihtiyacı hissetti:

"Kurtsa kurt canım. Biz de tavşan değiliz ya!"

Bu açık seçik tehditten kendi hissesini alması gerekliyordu Ferit Kâzımlı'nın.

"Vallahi," dedi, "sizlerin aranızda ayakta kalabilmek çok zor. Sen her açıdan kendini garantiye almışsın zaten. Ya ben ne yapacağım? Bunu düşündün mü hiç?"

Abdul Gaffarzade bu kez gülümsemedi, her zamanki ciddi ifadeyle:

"Onu da sen kendin düşüneceksin ama." diyerek ayağa kalktı ve evden aldığı zarfı ceketinin iç cebinden çıkarıp başkanın masasına bıraktı.

Başkan zarfa baktı önce, sonra masanın orta gözünü açıp zarfı oraya koydu ve Abdul Gaffarzade'nin ayan beyan hissettiği bir yakınmayla:

"Yüzünü gören cennetlik bu arada." dedi.

"Bu kez birkaç gün geciktirdim, kusura bakma. İş o kadar çok ki kafamı kaşıyacak zamanı bulamıyorum vallahi... Gidebilir miyim ben?"

"He, bir şey isteyecektim senden..." Ferit Kâzımlı, kendinden katbekat aşağı bir makam sahibi olan Abdul Gaffarzade'ten bir ricada bulunacağı zaman sıkılıp zorlanırdı hep: "Baldızım oğlunu evlendirdi ya..."

"Mesut olsunlar!"

“Şimdi de Moskova’ya gidiyorlar, balayına...”

“Sağ salim gidip dönerler inşallah!”

“Moskova’da otel konusunda yardımcı olabilir misin?”

“Ne zaman gidiyorlar?”

“Yarın.”

“Akşam telefon açar, hangi otele inmeleri gerektiğini söylerim sana. Gidebilir miyim şimdi?”

“Git madem...”

Abdul Gaffarzade makam odasından tam çıkacakken durdu, geri dönüp başkana doğru yürüdü:

“Az kalsın unuttuyordum... Sen de yol bakım şubesi açabilmem için elinden geleni yap. Ne yapabiliyorsan işte. Bırak da oluşturayım o şubeyi. Başka kimseye söylemiyorum şimdilik, bir tek sana ricada bulunuyorum; yardım et...”

Ferit Kâzımlı, bunun da bir ikaz olduğunu çok iyi anlıyordu elbette; Abdul Gaffarzade’nin sözde değil, gerçekte sahip olduğu olanaklardan da haberdardı.

Abdul Gaffarzade tekrar etti:

“Yardımcı ol... Hem mezarlığın yolu düzene girer, hem plan konusunda işimiz kolaylaşır, hem de... Hem de iyi olur işte... Bakü’nün eski mahallelerindeki binaları alalım bir tek. Hepsinin damı ziftle kaplı. Böyle sayısız bina var. Sonbaharda, ya da kışın akıtıyor damları, onaramıyorlar da. Şehirde hiç ziftçi kalmadı neredeyse. Ben o binaların damını onarmaya başlasam neler olur, biliyor musun? Bu işten gelecek olan para saymakla bitmez. Senin için de iyi olur...”

Ferit Kâzımlı, güzel gözlüklerinin arkasından yine dik katlice Abdul Gaffarzade’ye baktı:

“Düşünürüz...”

Abdul Gaffarzade başkanın odasından çıktı.

Zarfıta, her zaman olduğu gibi, bin ruble vardı.

MURAT Yıldırım, dört yıllık talebelik yaşamı boyunca yalnızca bir kez şehir mezarlığına uğramış (*Her şey Geçiyor* isimli bir hikâye yazıyordu o sırada –hâlâ da Muhtar Hudavende’nin masasında bekliyor hikâyesi– ve mezarlığı görmesi gerekiyordu) ve bir köşeye çekilerek bir cenaze törenini izlemişti. Mezarlığın bu kadar geniş, böylesine ucu bucağı yok bir yer olduğunun farkına varamamıştı ilk gelişinde. O Nisan günü, Hüsrev Hoca’yla birlikte Mezarlık İdaresi’nde oturup müdürü beklerlerken de Tilki Geldi Mezarlığı hakkında düşünüyordu talebe Murat Yıldırım; hatta o küçük bekleme odasını dolduran havanın çeşitli gazlardan değil de, minik minik mezar taşlarından oluştuğunu vehmediyordu. Liseyi bitirip köyünden ilk kez çıkarak Bakü’ye geldiği sırada, bu şehrin azameti ve aldırışsızlığı, birbirini tanımayan ve sürekli olarak biryerlere yetişmeye çalışan insanların çokluğu, hıncahınç otobüsleri ve trolleybüsleri Murat Yıldırım’ı nasıl sarsmış idiyse, Tilki Geldi Mezarlığı’nın genişliği, yan yana dizili ve ucu bucağı yok gibi görünen mezar taşlarının dilsiz sükûtu da talebeyi aynı derecede etkilemiş, aynı derecede sarsmıştı.

Mezarlık İdaresi’ni tanımadıklarından Hüsrev Hoca’yla birlikte Tilki Geldi Mezarlığı’nın aşağı başında inmişlerdi otobüsten; mezarların arasından geçerek epeyce yürümek zorunda kalmışlardı yine bu yüzden. Mezarlık

bomboştu ve talebe Murat Yıldırım ile Hüsrev Hoca, Mezarlık İdaresi'nin nerede yerleştiğini sorabilecekleri kimseye rastlayamıyorlardı bir türlü. Biri zayıf, uzun ve adımlarını geniş atan, öteki ise kısa boylu, biçimsiz vücutlu ve yanındaki adama yetişmek için neredeyse koşar adım yürümek zorunda kalan bu iki kişi – bu ihtiyarla bu genç adam- arasındaki tek uyum, yıpranmış giysilerinden fakirlik yağıyor olmasındaydı; bir de her ikisinin bakışlarında, suratlarında ve hareketlerinde bir acz ve çaresizlik seziliyordu ki bu halleriyle o kimsesiz mezarlıkta daha miskin görünüyorlardı ve bu iki insanın miskinlikleriyle, aralarından yürüyüp geçmekte oldukları mezarlar arasında tuhaf bir benzerlik var gibiydi.

Hüsrev Hoca her zamanki gibi suskundu yine, ama talebe Murat Yıldırım'ın bütün vücudunu bir korku sardı birdenbire: Hüsrev Hoca, Mezarlık İdaresi'nin yolunu mezar taşlarına soruverecek şimdi, diye vehmetmişti durduk yerde...

Mezarların arasında dolaştıkça, o hesaba gelmez sayıdaki mezar taşlarına kazınmış ihtiyar, genç, çocuk, kadın, erkek, oğlan, kız resimlerine baktıkça, talebe Murat Yıldırım, dünyanın baştanbaşa böylesine soğuk resimlerden ibaret olduğunu düşünüyordu; kendisi de buradakiler gibi bir resimdi işte, Mezarlık İdaresi'ni arayıp bulmanın, zavallı Hatice kadın için mezar yeri alarak mahalleliyi sevindirmenin hiçbir anlamı yoktu öyleyse. Talebe Murat Yıldırım için sadece kendi yaşamı, kendi duygu ve düşünceleri, kendi acıları değil, yaşamın tamamı büsbütün gereksiz bir şey oluvermişti o sırada.

Hüsrev Hoca, uzun siyah pardösüsünün, koyu lacivert pantolonunun, yanlarına özenle yama yapılmış olan siyah ayakkabılarının içinde büsbütün eriyip kaybolmuş gibiydi; o siyah ayakkabılar da, o koyu lacivert pantolonun yer yer çamura ve toza toprağa bulanmış paçaları da, o uzun si-

yah pardösü de sanki canlı bir insanın üzerinde değillerdi, içleri bomboştu ve kendiliğinden hareket ediyorlardı.

Şimdi Mezarlık İdaresi müdürünün kapısı önünde, bekleme odasında oturuyorlardı ikisi de; bir zamanlar çok güzel olduğu anlaşılan, fakat yaşlanmış ve –böbreklerindeki rahatsızlık dolayısıyla olacak– gözlerinin altında torbacıklar oluşmuş bir kadın kafasını önüne indirerek daktiloda hızla bir şeyler yazmaktaydı; daktilo dillerinin sesi eşliğinde deminki içi boş pantolon paçaları da, ayakkabılar ve pardösü de talebe Murat Yıldırım'ın zihninde mezar taşlarının arasında aynı hızla dolanıp durmaya devam ediyordu. Sonra talebe Murat Yıldırım, tırnağını yemekte olduğunu fark ederek sağ elini ağzından çekti hemen.

Hüsrev Hoca, pardösüsü üzerinde ve şapkası başında olduğu halde bekleme odasının en dibindeki sandalyede oturarak ellerini dizlerinin üstünde kavuşturmuş bulunuyordu; ara sıra parmaklarını çıtlatıyor ve gözlerini müdürün, kahverengi meşin kaplı kapısından çekmiyordu. (...Şirin'in kocaman gözlerinin rengi uzak ve ebedî bir mazide kalmış olan o tedirginliğe siyah bir renk ilave ediyordu...).

Daktilocu kadın hızını kesmeden gözlerini kaldırıp Hüsrev Hoca'ya bakıyordu ara sıra. Sonra kafasını tekrar aşağı indiriyordu ve daktilonun üzerinde dolaşan parmakları daha bir hızlanıyordu. Daktilonun dilleri sadece beyaz kâğıtları değil, o küçük bekleme odasının duvarlarını dövüp duruyordu sanki.

Genç ve güzel sekreter kızın önündeki ahşap masanın üzerinde bir tane kıpkırmızı telefon vardı sadece; telefon sık sık çaldıkça sekreter kız ahizeyi kaldırıp ilk gençlik tizliğini henüz kaybetmemiş olan sesiyle üç kelimelik bir cevabı papağan gibi tekrarlıyordu:

"Sayın Gaffarzade yoklar..."

"Sayın Gaffarzade yoklar..."

“Sayın Gaffarzade yoklar...”

Sekreter kız, telefonun sesini kısmıştı ve cihaz her defasında inler gibi ötünce talebe Murat Yıldırım, Gaffarzade’yi arayanların, demin aralarında dolaştıkları mezar taşları olduğunu vehmediyordu...

Bazı defalar, telefonla bir şeyler söylüyorlardı ve sekreter kız büyük bir özenle notlar alıyordu; daktilocu kadın ise sekreter kıza bakıp belli belirsiz bir tebessümle (alay mı, kıskançlık mı, yoksa başka bir duygu muydu?) gülümseyordu.

Genç ve güzel sekreter kız Gaffarzade’nin soyadını her telaffuz ettiğinde Hüsrev Hoca gözlerini meşin kaplı kapıdan çekerek telefona bakıyor, sonra bakışlarını tekrar kapıya dikiyordu.

Telefonun kıpkırmızı rengiyle meşin kaplı kapı, daktilonun monoton tıkırtısı, Hüsrev Hoca’nın bir köşede sessiz sedasız oturarak gözlerini müdürün kapısına dikmiş olması, o küçük bekleme odasının zeminini kaplayan eski halı, gri renkli duvarlar ve yine gri renkli tavan arasında nedeni belirsiz, ama ayan beyan bir tezat vardı.

Müdür odasında değildi. Demin odasına uğrayıvermiş, hemen de çıkıp gitmişti ve talebeyle Hüsrev Hoca, kendisiyle görüşecek fırsatı bulamamışlardı. Şimdi müdürün geri dönmesini bekliyorlardı, saatler ilerliyordu ama; zavallı Hatice kadının evinin bahçesinde, sokak kapısının önünde toplanan mahalle erkekleri, Hatice kadının evini dolduran mahalle kadınları ise Mezarlık İdaresi’ni değil, talebeyle Hüsrev Hoca’yı suçlayarak sabırsızlanıyorlardı muhtemelen.

Talebe, yere açılmış olan halıya baktı; bu halının yıllardan beridir gömülme üzere götürülen cenazelerin (sahipsiz cenazelerin üstelik) üzerine açılmış olduğunu, iyice yıpranıp kullanılamaz hale gelince işte bu odaya getirildiğini düşündü kendi kendine. Ayaklarının altındaki o ha-

lıda bir pörsümüşlük hissediyor gibiydi; Hatice kadının mavimtırak battaniyeye sarılı bacağı bu halının altındaydı sanki. O küçük bekleme odasındaki her şeyde bir mezar soğuğu var gibi zannediyordu talebe; daktilocu kadınla genç ve güzel sekreter kız da belli zamanlarda daktilonun başına geçerek bir şeyler yazan, ya da telefonları cevaplayan cesetlerdi aslında: biraz sonra Tilki Geldi Mezarlığı’ndaki mezarlarına döneceklerdi tekrar...

Hüsrev Hoca, parmaklarını ara sıra epey yüksek bir sesle çıtlatıyordu ve talebe Murat Yıldırım, o ince, uzun ve kıllı parmakların da aynen ayaklarının altındaki halı misali tabut, ceset ve mezar gibi şeyleri çağrıştırdığını düşünüyordu.

Talebenin içi sıkılıyordu.

Talebe şurasını da iyi anlıyordu ki kendi yerine başka biri olsa, bu saate kadar müdürü bekleyeceğine Mezarlık İdaresi’nde birilerini bulup konuşarak pazarlık yapar, zavallı Hatice kadın için mezar yeri ayırtırdı. Ne var ki talebe kimseyle konuşabilmiş değildi, yanına yaklaşmaya çalıştığı herkes yüzüne dahi bakmadan “Bilmem... Bilmem...” diyerek başından savmıştı onu. Hüsrev Hoca ise aynı sessiz haliyle talebeye eşlik ediyor ve ağzını açıp tek kelime bile söylemiyordu. Talebe, içten içe Hüsrev Hoca’ya karşı öfke duyuyor, onun gölge misali dolaşıp durmasına ve beceriksizliğine kızıyordu; ne var ki Hüsrev Hoca’da, talebenin henüz çok iyi anlayamamış olduğu tuhaf bir özellik vardı: Hüsrev Hoca’ya uzun bir süre kızmak imkânsızdı, adama karşı duyduğu öfke çabucak geçiyor ve bu duygunun yerini, kendi beceriksizliğinin Hüsrev Hoca tarafından da görülmesinden doğan daha büyük bir iç sıkıntısı alıyordu.

Mezarlık İdaresi’nin o küçük bekleme odasının dışında karınca yuvasını andıran bir hareketlilik vardı: herkes bir yerlere doğru acele ediyor, kimse birbiriyle tek kelime

olsun konuşmuyordu. Herkes bir şeylerle meşguldü ve "Bilmem... Bilmem..." diyerek talebeyle Hüsrev Hoca'yı başlarından savıyorlardı. Talebe Murat Yıldırım'ın ve siyah kıyafetli, yeşil şapkalı zayıf ve uzun adamın buraya neden geldiklerini, onlardan ne istediklerini kimse merak etmiyordu. Nihayet, iki elinde çimento dolu iki kova olan bir amele Mezarlık İdaresi'nin bahçesinin yukarı başında durup işçilere birtakım direktifler veren ve dış görünüşü itibarıyla Rus olduğu anlaşılan genç bir adamı gösterip:

"Gidip ona anlatın derdinizi." dedi. "Vasili işe... Gidip anlaşın kendisiyle..."

Genç adam Azerice aksansız olarak konuşuyordu; kocaman ve masmavi gözlerini işçilerden ayırmadan talebenin alelacele söylediği sözleri dinledi ve:

"Burada yer yok." diye cevap verdi. Sonra gözlerini işçilerden çekip bakışlarını talebenin ve Hüsrev Hoca'nın üzerinde dolaştırdı: "Belki bir yer ayarlarım ama." diye ilave etti. "Aşağı tarafta, zeytin ağaçlarının yanında bir yer ayarlarım belki. Gidip görürsünüz. Dört yüz ruble vereceksiniz."

Talebenin cebinde dört yüz kapik bile yoktu ve genç adam bunu hemen anladı:

"Yer yok burada... Zeytinlikte de yer yok... Yeni Mezarlığa gidin..."

Talebe bir şeyler daha söylemek istedi, ama genç adam onu dinlemeyerek işçilere direktifler vermeye başladı yine.

İşte şimdi, bekleme odasında müdürü bekliyorlardı epey zamandır.

Fazlaca şişman, elma misali kıpkırmızı ve pürüzsüz yanakları olan bir polis binbaşısı içeri girip sekreter kıza:

"Beyefendi gelmedi mi daha?" diye sordu.

Kız ayağa fırlayıp:

"Hayır, gelmedi." diye cevap verdi.

Daktilocu kadın deminki tebessümüyle gülümsedi yine.

Şişko polis binbaşısı üçüncü kez soruyordu müdürü, genç sekreter kıza ise adamı her gördüğünde ayağa fırlıyordu. Binbaşının omuzlarındaki apoletler kıza çekip yerinden kaldıran mıknatıs gibi bir şeydi sanki ve bu durum, görmüş geçirmiş bir kadın olan daktilocunun gözlerinden kaçmayarak dudaklarına hafif bir gülümseme konduruyordu.

Polis binbaşısı geri dönerek bekleme odasından çıkmaya hazırlanırken müdür bahçe kapısından içeri girdi ve yerine oturacak fırsatı henüz bulamamış olan genç sekreter kıza olduğu yerde dimdik kalıverdi. Fakat daha da ilginç, polis binbaşısının sarkık karnı birdenbire içeri çekilir gibi, düşük omuzları yukarı kalkar gibi oldu. Binbaşı:

"Merhaba beyefendi." dedi.

Müdür, gözlüğünün arkasından dikkatlice adamın yüzüne baktı:

"Sen de mi buradasın? Gel bakalım..."

Müdür ne sekreter kıza, ne daktilocu kadına, ne ayağa kalkmış olan talebe Murat Yıldırım'a, ne de köşedeki sandalyesinde oturan Hüsrev Hoca'ya aldırarak kendi odasına girdi, binbaşı da onun peşinden yürüyerek içeri girdi ve kapı kapandı.

Talebe, kahverengi meşin kaplı kapıya baktı önce, sonra da gözlerini Hüsrev Hoca'ya çevirdi.

Hüsrev Hoca parmaklarını daha fazla bir gayretle çıltlatıyordu şimdi.

Talebe ne yapacağını şaşırılmış durumdaydı, fakat o sırada daktilocu kadın kafasını makinenin üzerinden kaldırarak:

"Siz de gidip derdinizi anlatın." dedi. "Öteki bizim karakol amiri. Bir bakarsınız iki saat oturur içeride. Girin siz..." Sonra da tedirginliği ayan beyan okunan sekreter kıza baktı: "Karışma sen, bırak girsinler..."

"Kızarmış ama..."

"Bir şey olmaz... Dört saatten beridir bekliyorlar..."

Genç ve güzel sekreter kız gözlerini şaşkınlıkla kırpıştırıp daktilocu kadına baktı.

Hüsrev Hoca ayağa kalktı ve talebe önde, Hüsrev Hoca arkada olmak üzere müdürün odasına girdiler. Karşısındaki polis binbaşısına bir şeyler anlatmakta olan müdür şaşırmış gibi baktı onlara.

Talebe:

"Merhaba." dedi.

Müdür:

"Merhaba." diye cevap verdi, ne var ki bu bir cevaptan ziyade soru gibi seslenmişti, sanki burada ne işiniz var ve izinsiz olarak içeri neden dalyorsunuz demeye getiriyordunuz.

Talebe aceleyle:

"Bizim..." dedi; "bizim... Sizden rica ediyoruz ki... İhtiyar bir kadın rahmetli olmuş... Onu burada defnetmek istiyoruz... Burada defnedilmesi lazım yani..."

Müdür bu kez şaşkınlıkla değil ilgiyle baktı karşısındaki kısa boylu, saçları diken diken ve esmer yüzünde kaba çizgiler olan adama:

"Defnedilmesi mi gerekiyor yani?"

"Evet..."

"Defnedin öyleyse... Benden ne istiyorsunuz peki?"

"Yer istiyoruz..."

"Ben yer mi dağıtıyorum burada? Bu kim?" Müdür Hüsrev Hoca'ya işaret etti.

"O da... O da kiracı benim gibi..."

"Ölen annen mi?"

"Hayır, ev sahibesi..."

"Allah rahmet eylesin... Kimse kazık çakacak değil zaten dünyaya... Hepimiz öleceğiz bir gün... Benden ne istediğinizi anlamadım ama..."

"Yer istiyoruz işte... Mezar yeri istiyoruz kadına..."

"Ben mezar yeri dağıtmıyorum burada, evladım. Devlet yeni bir mezarlık ayırmış, rahmetliyi götürüp işte orada defnetsenize..."

Talebe polis binbaşısına baktı ve bu durumda sonuna kadar mücadele etmek gerektiğini düşündü. Devlet kurumundaki rezaleti meydana çıkarmak, hatta müdürün kendisinin bile ne mal olduğunu ortaya koymak gerektiğine karar verdi:

"Yer var! Ama yer için bizden para isteniyor!..."

"Parasız yer olmaz ki ama!" Müdür bu kez Hüsrev Hoca'yı tepeden tırnağa gözden geçirdi ve gülümsedi, talebenin coşkulu coşkulu konuşmasına mı, Hüsrev Hoca'nın kıyafetine mi güldüğü anlaşılamadı ama.

Talebe öfkeyle ve kalbi hızlı hızlı çarparak bu kez müdüre değil, polis binbaşısına baktı:

"Hayır!.. Rüşvet istiyorlar bizden!"

"Rüşvet mi?" Müdür de polis binbaşısına bakıp büyük bir hazla gülümsedi: "Yok canım!"

"Dört yüz ruble istediler bizden!" Biraz daha cesaret bulan talebe rakamı tekrar etti: "Dört yüz ruble!"

"Sen rüşvetle savaşıyor musun yoksa?"

Talebe bu soruyu nasıl cevaplayacağını bilemedi. Müdür de onun cevabını beklemeyerek -deminki ilgisi kaybolmuştu adamın- suratını birdenbire ciddileştirip: "Git cenazenle uğraş!" dedi. "Vaktimi alma benim!"

Müdürün sözleri, yüzündeki ifade ve bütünüyle dünyanın işleri talebe Murat Yıldırım'ın içini bir itiraz, bir isyan duygusuyla doldurdu birdenbire; sinirinden çenesi titreyerek:

"Haksızlık bu!" dedi. "Yasalara aykırı! Sovyetler Birliği'nin yasalarına aykırı bu!"

Müdür polis binbaşısına baktı, yavaş bir sesle, ama aynı sert ifadeyle:

“Kalk bakalım Memetof,” dedi, “kalk da Sovyetler Birliği'nin yasalarını anlat şuna!”

Polis binbaşısı hemen ayağa fırladı, hızla yaklaşır talebeyi kolundan yakaladı ve talebe Murat Yıldırım, polis binbaşısının parmaklarında o şişko vücuda yakışmayan bir çelik sertliği hissetti.

“Gel bakalım! Gel...”

Polis binbaşısı tek eliyle talebe Murat Yıldırım'ı çekerek odadan çıktı, gözleri belere kalmış olan sekreter kızın yanından hızlı adımlarla geçip bekleme odasının kapısını açtı –talebenin kolunu bırakmadı bu arada– ve onunla birlikte dışarı çıktı, aynı hızlı adımlarla talebeyi bahçenin ortasındaki dış kapıya doğru sürükledi.

Talebe hiçbir tarafa dönemiyor, binbaşının peşinden neredeyse koşar adım yürümek zorunda kalıyor ve öfkeden boğularak hiçbir şey söyleyemiyor, ağzını açıp bağırıyordu bile. Hüsrev Hoca da elleri siyah pardösüsünün ceplerinde olduğu halde hızlı adımlarla onları takip ediyordu. Binbaşı sol eliyle dış kapının bir kanadını açtı ve sağ eliyle talebeyi hızlıca dışarı itirdi:

“Bir daha burada görmeyeyim seni!”

Hüsrev Hoca da Mezarlık İdaresi'nin bahçesinden çıktı, bir süre yokuş aşağı beraberce yürüdüler ve talebe kendini daha fazla tutamayıp burnunu çeke çeke, sesini kısma çalışarak ağlamaya başladı. Gözlerinden süzülen yaş dudaklarına vardı ve talebe kendi gözyaşının tuzunu ağzında hissedince daha için için ağlar oldu. Hüsrev Hoca ise yine tek kelime söylemeden talebe Murat Yıldırım'ın yanı başında yürümeye devam ediyordu...

...Durakta bir süre bekleyerek henüz mesai saatinin sonu olmadığından boş gelen otobüse bindiklerinde talebe Murat Yıldırım sakinleşmişti artık. Kendi beceriksizliğinin ve miskinliğinin utancı içindeydi, fakat birdenbire

kafasını kaldırıp gözlerini meçhul bir noktaya dikmiş olan Hüsrev Hoca'ya bakınca, adamın gözlerinde öyle bir hüznü gördü ki bütün içini sarmış olan utanç duygusu kaybolup gidiverdi. Talebe –gözlem yapmayı iyi bilen bu genç adam– Hüsrev Hoca'nın gözlerindeki hüznü o ana değin kimsede görmüş değildi.

BAHÇEDEKİ koca armut ağacının dalına tünemiş olan rengârenk ve büyükçe horoz kaz boynunu andıran kalınca boynunu uzatarak kart bir sesle bir kez daha ötünce, faytoncu Ovanes Usta, oturduğu yerde döndü ve elindeki dizgini sallayarak bakışlarını kuru böğürtlen dallarından yapılmış çitin üzerinden horoza dikip bahçeye doğru seslendi:

“Öğlen oldu be uçitel!³⁸ Biraz çabuk ol yahu!”

Sonra da kendi kendine konuşmaya başladı:

“Şu Müslümanlar komşu köye giderken bile evden öyle bir merasimle ayrılıyorlar ki, gören, Amerika’ya gidiyorlar zanneder!”

Faytona koşulu atların ikisi de kafalarını indirmiş dinleniyorlar, uzun bir yolculuk öncesi güç toplamaya çalışıyorlardı sanki; ikisi de, yine kendilerinden önceki atlar gibi, faytoncu Ovanes Usta’nın böyle kendi kendine konuşmalarına alışkındı.

Hadrut lisesinde Rusça öğretmenliği yapan Hüsrev Hoca, 1929 yılının bir ilkbahar sabahı, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Eğitimi Bakanlığı’nın Şuşa’da düzenlediği seminere katılacaktı ve otuz seneden beridir Şuşa ile Hadrut arasında yolcu götürüp getiren, hem ken-

³⁸ “Öğretmen!” (Rusça) (ç.n.)

disi, hem faytonu, hem de muhabbetleri aynen kıvrılıp açılan yokuşlar, ormanlar ve yalçın kayalar misali o güzelim Hadrut – Şuşa yolunun bir parçasına dönüşmüş olan Ovanes Usta’yla, sabah erkenden gelip kendisini alacağına dair daha dün akşamdan anlaşmıştı.

Kaba ve güçlü kuvvetli pençeleriyle koca armut ağacının dalını sıkıca kavramış olan o kocaman horoz kart sesiyle bir kez daha boğazını temizledi, ama bu kez ötmeye fırsat bulamadan faytoncu Ovanes Usta yüzünü bahçeye doğru çevirerek:

“Yahu uçitel! Yahu öğlen oldu!” diye bağırdı.

O koca gövdeli horoz, tünediği dalın üzerinden faytoncu Ovanes Usta’ya kızgın ve yan bir bakış fırlattı, gıdaktayarak bahçeye atladı ve göğsünü kabartıp kafasını dimdik tutarak aynı hoşnutsuz tavırla tavukların arasında dolaşmaya başladı.

Sabahın köründe Hadrut’tan Şuşa’ya çıkıp, genelde öğlen üzeri Şuşa’dan yine müşteriyle Hadrut’a dönen Ovanes Usta, Hüsrev Hoca’nın evinin önünde bu kadar vakit kaybetmekten dolayı keyifsizdi iyice; yine kendi kendine konuşuyordu:

“Bunlarla anlaşmak doğru değil mezhebim hakkı için!”

Böyle kendi kendine konuşup durması bir tarafa, Ovanes Usta, Hüsrev Hoca’yı severdi aslında; uzun boylu, zayıf, kimseyle bir alıp veremediği olmayan, fikri zikri okulda, eğitimde olan sessiz sakin bu adam iyilikseverliği ve ince ruhuyla Hadrut halkının tamamının, o cümleden Ovanes Usta’nın da saygısını kazanmıştı.

Bin bir türlü derdi olan insanlar –bir tanesinin akrabası haksız yere hapsedilmiş, bir diğeri bahçesine el konmuştu mesela, ya da birinin oy kullanma hakkı elinden alınmıştı (oy kullanma hakkı elinden alınan bir insan her

türlü seçime katılmaktan da, herhangi bir kuruma şikâyetle bulunmaktan da mahrum edilmiş oluyordu aynı zamanda); insanlar sudan nedenlerle tutuklanıyor ve sürgün ediliyorlardı- sık sık Hüsrev Hoca'nın yardımına başvuruyor, yoldaş Stalin'e, yoldaş Rıkof'a, yoldaş Bukharin'e ve diğerlerine onların adına Rusça dilekçe yazmasını rica ediyorlardı. Hüsrev Hoca bu ricaların hiçbirini geri çevirmiyor, haklı bulduğu insanlara elinden gelen yardımı esirgemiyor, dilekçeleri ise karşılıksız olarak yazıyordu: ne bir para alıyor, ne de Azerilerin getirdikleri tereyağını, tulum peynirini, eti, hatta bütün bir koyunu, ya da Ermenilerin getirdikleri tavuğu, sucuğu, yumurtayı, çeşit çeşit turşuyu ve dut rakısını kabul ediyordu. Öğretmen, her şeyden önce cisimleşmiş bir iyilik numunesi olmalı, diye düşünüyordu Hüsrev Hoca; öte yandan devir kötüydü zaten: yepyeni bir rejim henüz kurulma aşamasındaydı ve bu kurulma aşamasında kendilerine haksızlık yapılan bazı insanlar bulunabilirdi, nitekim bu insanlara yardım etmek görevi herkesten önce öğretmenlerin üzerine düşüyordu; hem insanlar zaten fakir, hatta çok fakir bir yaşam sürüyorlardı ve böylesi zor bir devirde onların rızkına ortak olmak bir öğretmene yakışmazdı asla.

Faytoncu Ovanes Usta'nın, Hüsrev Hoca'yı evinin önünden almaya gelmiş olmasının nedeni de adama karşı duyduğu saygıydı zaten; yoksa yolcularını hep pazar başından alırdı faytonuna. Ovanes Usta, Hüsrev Hoca'dan para almamayı da önceden kafasına koymuş bulunuyordu; Hüsrev Hoca'nın rahat etmesi için iki kişilik, üstü açık faytonuna ikinci bir yolcu bile almayacaktı bugün, zira Hüsrev Hoca, Ovanes Usta için de birkaç defa dilekçe yazmıştı karşılıksız olarak: yerel hükümet Ovanes Usta'nın faytonuna el koymak istemiş, Ovanes Usta da bir tanesini Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Ka-

rar Yürütme Kurulu başkanı G. Musabeyof'a,³⁹ diğerini ise SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı A. İ. Rıkof'a gönderdiği dilekçeleri okuma yazması olmadığı için Hüsrev Hoca'ya yazdırmış ve imza yerine de parmak basmıştı.

Hüsrev Hoca'nın ailesiyle birlikte oturduğu tek katlı küçük evin kapısı açıldı nihayet: önce Hüsrev Hoca elinde küçük bir valizle birlikte dışarı çıktı, peşinden Hüsrev Hoca'nın üç çocuğu, en son da Hüsrev Hoca'nın genç karısı Şirin kapının önünde göründüler.

Faytoncu Ovanes Usta, çitin üzerinden Hüsrev Hoca'yı görünce iyice sabırsızlanarak yine kendi kendine:

"Şükür hele, mezhebim hakkı için!" deyiverdi. Fakat Hüsrev Hoca'nın küçücük çocuklarını görünce, o çocukların da, o genç kadının da evin erkeğini nasıl yolcu ettiklerini biraz izleyince, yaşamı yolculuklarda geçmiş olan Ovanes Usta'nın bütün siniri yatıştırdı; hatta kendini suçlayarak: "Bende de sabır diye bir şey kalmamış ha!" dedi.

Hüsrev Hoca'nın üç çocuğu vardı; üçü de erkekti: Cafar altı, Aslan dört, Azer iki yaşındaydı. Çocuklar, babalarını hayatlarında ilk kez bu kadar uzak bir yolculuğa uğurluyorlardı; Hüsrev Hoca bugüne kadar ailesinin yanından hiç ayrılmış değildi, biryerlere (aslında gidecek bir yerleri de yoktu pek) giderken ailesini de beraberinde götürmüştü hep; hem çocuklar, hem de Şirin, Hüsrev Hoca'ya o kadar fazla alışmışlardı ki bir aylık Şuşa seminerinin haberini alır almaz, yani bir haftadan beri Hüsrev Hoca'yı uğurlamak için hazırlanıp duruyorlardı.

Şuşa'da, yerel okullarda Rusça öğretimi konusunda düzenlenecek olan seminere sadece Bakü'den değil, Mos-

³⁹ Gazanfer Musabeyof (1888-1938) - 1922-1929 yılları arasında Azerbaycan Başbakanı; daha sonraki dönemde Azerbaycan ve SSCB çapında bazı önemli görevlerde bulunmuştur. (ç.n.)

kova, Tiflis ve Erivan'dan da uzmanların katılması bekleniyordu; Hüsrev Hoca bu seminere sevinerek gidiyordu dolayısıyla, ama öte yandan içinde bir endişe de yok değildi: çocuklar, Şirin'le birlikte bir ay boyunca Hadrut'ta yalnız başlarına kalacaklardı. Hadrut halkı – Azerisi olsun, Ermenisi olsun – iyi ve sıcakkanlı insanlardı gerçi, Hüsrev Hoca'yı da severlerdi; her şeye rağmen Hüsrev Hoca bir ay boyunca evden uzak kalacaktı. Üstelik bu kadar karışık bir dönemde: kolhoz kargaşası, çekistler⁴⁰, bir de şu kıtlık... Hüsrev Hoca Şirin'i ve çocukları yanına almayı bile aklından geçirmişti önce (keşke de alsaydı!), fakat daha sonra Şuşa'da nerede kalacaklarını düşünüp vazgeçti.

Yedi senelik evliliği süresince ilk kez çıkacağı bu yolculuk öncesinde Hüsrev Hoca, bir ay yetecek kadar un, pirinç, şeker ve yağ tedarik etti – insanlar öğretmeni sevip sayıyordu ne de olsa – ve 1929 yılının o ilkbahar sabahında altı yaşındaki Cafer, dört yaşındaki Aslan, iki yaşındaki Azer de Şirin'le birlikte Hüsrev Hoca'yı yolcu etmek üzere evin bahçesine çıkıverdiler.

Bu uğurlamanın son görüş olacağı, o ayrılığın ebedî bir ayrılık olacağı, bütün bu insanların – Hüsrev Hoca'yla altı yaşındaki Cafer'in, dört yaşındaki Aslan'ın, iki yaşındaki Azer'in ve Şirin'in bir daha asla görüşmeyecekleri kimin aklının ucundan geçebilirdi o sırada?

Deminki büyücek kart horoz kuvvetli adımlarını öfkeyle atarak ve hâlâ gıdaklayarak bahçenin ortasında bir sağa bir sola yürüyüp duruyordu; tavuklar da horozun bir şeylerden hoşnut olmadığını hissedip onun karşısına çıkmaktan çekinerek saklanmışlardı.

Çocukların sesi bahçeyi kaplamıştı:

⁴⁰ Çekist – bir istihbarat kurumu olan Fevkalade Komisyon'da (Rusça: Çerezviçaynaya Kamissiya) görevli kimse. İsim, Fevkalade Komisyon'un Rusça kısaltması olan "Çeka"dan türetilmiştir. (ç.n.)

"Güle güle baba!" – Cafer böyle söylemişti.

"Çabuk dön baba!" – Aslan böyle söylemişti.

"Baba... Baba..." Bunu da iki yaşındaki Azer söylemişti; küçücük elleriyle babasının bacağına sarılmıştı ve henüz başka bir şey söyleyemiyordu.

Cafer büyüktü artık, hatta babasının bu kadar uzak (Hadrut'la Şuşa arasındaki mesafe 41 kilometreydi) bir yolculuğa çıkmasıyla gurur bile duyuyordu. Ama yıllar sonra –bu son görüşün üzerinden epey bir vakit geçtikten sonra– bitip tükenmek bilmeyen yapayalnız geceler boyunca, Hüsrev Hoca bu son görüşü her hatırlayışında ilk önce Aslan'ın ağlamaklı oluşu canlanıyordu gözlerinin önünde; bir de Şirin'in iri iri açılmış simsiyah gözlerindeki o ifade...

Şirin gülümsüyordu gerçi, fakat Şirin'in gülümseyen simsiyah gözlerinde tuhaf bir tedirginlik de vardı aynı zamanda; hatta o tedirginlik, Şirin'in gözlerinin rengini almış gibiydi, kadının gözlerindeki tedirginliğe siyah bir gölge sinmişti sanki. Belki de Hüsrev Hoca çok sonraları eklemişti bu düşünceyi hayalindeki manzaraya. Ne olursa olsun, o son görüşte tuhaf bir tedirginlik vardı muhakkak; hem bu, sadece yolculuk öncesinin tedirginliği de değildi: Hüsrev Hoca, Şirin, hatta Aslan önceden bir şeyler sezmiş gibiydiler. Yoksa bunları da mı Hüsrev Hoca sonradan uydurmuştu?..

Fayton yerinden kıpırdayınca, Şirin, bir tas su attı faytonun arkasında (ne var ki o bir tas su uğur getirmedi bu yolculuğa) ve Ovanes Usta:

"Allah bağışlasın dıgaları⁴¹ uçitel," dedi. "mürüvvetlerini göresin inşallah."

"Sağolasın Ovanes Usta!"

⁴¹ Dıga – Ermenice "çocuk". (ç.n.)

Fayton Hadrut'tan ayrılıp Şuşa'ya doğru hareket etmeye başladı ve o ilkbahar sabahı gözlerini yolun iki tarafında uyanmış toprağın çimeninden çiçeğinden ayırmadan yarın başlayacak olan semineri düşünen Hüsrev Hoca, Azeri okullarında Rusça derslerinin öğretimi ve genel olarak eğitim öğretim konularına kafa yoruyor, bu konulardaki görüşlerini tekrar gözden geçiriyordu. Her sene onlarca (hatta yüzlerce!) okul açılıyor şimdi, çocuklar hep beraber okula gidiyor, eğitim alıyordu; bütün bunlar çok güzel ve Hüsrev Hoca'nın henüz ilk gençlik dönemlerinden beri arzu ettiği şeylerdi kuşkusuz. Ne var ki üzerinde çok önemle durulması gereken bir husus vardı: nicelik niteliği etkilememeli, kaliteyi düşürmemeliydi. Oysa böyle bir tehlike sadece hissedilir değil, açık seçik görülür bir hale gelmiş bulunuyordu: anlayıştan yoksun öğretmenler yetişmeye başlıyordu yavaş yavaş, dahası, gerçek öğretmenleri sıkıştırıyorlardı da. Bütün bu işlerin akıbeti nereye varacaktı acaba?

Hüsrev Hoca, Rusça öğretiminin büyük önem taşıdığını ve Azeri okullarında Rusça öğretimi üzerine yeni ders kitapları yazılması gerektiğini düşünüyordu. Bilim, kültür ve sanayi alanlarında görülen gelişmenin hızı, ilerleyen yıllarda Rusçanın, Azerbaycan için dünyaya açılan bir pencere hükmünde olacağını ve Rusça bilmeyen birinin bir tarafının eksik kalacağını anlatıyordu daha şimdiden. Bu nedenle Azeri okullarında Rusça öğretiminin kalitesinin, ebeveynleri, Rusçayı daha iyi öğrensinler diye çocuklarını Rus okullarına göndermekten alıkoyacak düzeye yükseltilmesi gerekirdi. Öte yandan, Azerbaycan'daki Rus okullarında Azericenin öğretiminin de aynı ciddiyet içinde yürütülmesi ve iki dil arasında karşılıklı bir etkileşim olması icap ederdi; ağacın sırf bir tarafa doğru eğilerek yönlendirilmesi değil, daha iyi gelişerek dallanıp budaklanması için doğal haline bırakılması gerekirdi. Hüsrev Hoca, ge-

lecekteki gelişmelerin, bugün atılmakta olan temel üzerinde gerçekleşeceğini anlıyor ve bu temeli pek de beğenmiyordu aslında. Lenin, "Eğitim, eğitim, yine de eğitim!" demişti gerçi, ama "Nasıl bir eğitim?" konusu bugün cahil ellerde şekilleniyordu...

Hüsrev Hoca, yüzyılın başında doğmuş ve Azerbaycan'da Sovyet rejiminin kurulduğu 1920 senesinde Kazak⁴² Öğretmen Okulu'nu bitirmiş bulunuyordu; o günden beridir Hadrut'ta Rusça öğretmenliği yapıyor ve topu topu 29 yaşında olmasına rağmen deneyimli bir eğitimci sayılıyordu artık. Eğitimini sürdürmeyi, Azerbaycan Devlet Üniversitesi'ne kaydolmayı düşünüyordu üstelik; karakteri gereği pek atılgan bir insan olmamasına rağmen, eğitimle ilgili konularda girişimci biriydi: Bakü'de yayınlanan gazetelere makale gönderiyor, eğitim öğretim, özellikle de Rusça öğretimi hususunda ortaya çeşitli öneriler atıyordu ki bu önerilerin çoğu yerel idarecilerin pek de hoşuna gitmiyordu...

Hadrut'un yeşil ağaçları, kırmızı kiremit kaplı damları geride kaldı.

Ovanes Usta kafasını çevirip:

"Uçitel," dedi, "zavallı Ayrapet de gitti bu dünyadan, haberin var mı?"

Hüsrev Hoca irkildi. Daha sonraki dönemlerde, Bakü'de, ya da Sibiry'a'da bulunduğu yıllarda faytondaki konuşmayı her hatırlayışında yine aynı şekilde irkiliyor ve o günkü - 1929 yılının o ilkbahar günü Şuşa yolunda yaşadığı tedirginliği tekrar tekrar yaşıyordu.

"Berber Ayrapet mi?"

"Evet!.."

"Ne zaman?"

"Dün gece..."

⁴² Kazak - Azerbaycan'ın batı vilayetlerinden. (ç.n.)

Daha sonraki yıllarda, faytoncu Ovanes Usta'yla konuşmasını her hatırlayışında, o an – yani sapasağlam ve güler yüzlü bir adam olan berber Ayrapet'in ölüm haberini alınca Hadrut – Şuşa yolunun iki tarafında çiçeklerin üzerine kapkara bir gölge sindiğini de anımsar gibi oluyordu Hüsrev Hoca; bu kapkara gölge, Şirin'in gözlerindeki tedirgin ifadenin gölgesi idi...

"Sapasağlam adamdı be uçitel. Damı aktarıırken düştüydü de, bacağı kırıldıydı... Balnisaya⁴³ yatalı bir hafta bile değildi. Doktor Hudyakof çok rahatsız bu durumdan! Komşum olur ya kendisi, zamanını hep balnisada geçiriyor adam. Ayrapet o balnisada ölen dördüncü kişi oldu be uçitel. Hem de sapasağlam olduğu halde. Doktor Hudyakof çok rahatsız!.."

Hudyakof, Hadrut hastanesinin başhekimiydi. Hüsrev Hoca dün okulda da hastaneyle ilgili iç açıcı olmayan bir takım şeyler duyduğunu hatırladı: aynı koğuştan üç genç adam arka arkaya ölmüştü hastanede. Bu da dördüncü vaka işte... Deminki tedirginlik duygusu tekrar sarıp sarmaladı Hüsrev Hoca'yı; o ilkbahar sabahı Şuşa'ya uzanan dağ yolunun güzelliği ile Hüsrev Hoca'nın içini dolduran tedirginlik duygusu asla birbirleriyle uyuşmuyorlardı.

Ovanes Usta'nın faytonu, Hüsrev Hoca'yı, içindeki tedirginlik duygusuyla birlikte Şuşa'ya götürdü ve topu topu üç gün sonra Hadrut'un girişine kara bir bayrak asıldı. Hadrut'a giriş çıkışlar büsbütün yasak edildi. Hadrut'un sokakları bomboş kaldı, evlerin kapıları ve pencereleri sıkı sıkıya kapandı.

Uzaklarda beliren dağların zirvesi bembeyazdı ve Hadrut'un girişindeki kara bayrağa karşılık o bembeyazlık yer yüzündeki güzelliklerin ve yaşamın ebediliğinin simgesi gibiydi. Hadrut'ta tespit edilen taun salgını o ebediliğe kı-

43 Balnisa ("bolnitsa"dan bozma) – hastane. (Rusça) (ç.n.)

yasla zerrenin milyarda biri kadar bile önem arz etmiyordu, bir "hiç" hükmündeydi yani, ama yine aynı "hiç" yüzlerce, binlerce insanın kaderini belirliyordu.

Profesör Lev Aleksandroviç Zilber başkanlığında Bakü'den gelmiş olan bakteriyolojik ekip tauna karşı başlattıkları savaşı geceli gündüzlü sürdürüyor ve her akşam Hadrut okulunun (okulda dersler yapılmıyordu artık) en geniş odasında toplanarak o gün gördükleri işleri gözden geçiriyor, yarının programını hazırlıyordu. Yine aynı odada Profesör Zilber, onun deneyimli yardımcısı Yelena İvanovna Vostrukova, patolojik anatomi profesörü Şirokogorof, Moskova'dan özel olarak gönderilen bakteriyolog Doktor Vera Nikolayevna, Zilber'in ekibine yardımcı olmak üzere Saratof'dan katılan Profesör Suknef ve Rostov'dan katılan Doktor Tinker ve bakteriyolojik ekibin diğer üyeleri gözlemlerini birbirleriyle paylaşıyorlardı. Taun acımasız ve çok kurnaz bir düşmandı, durup-dinlenmek bilmeden geceli gündüzlü çalışan bu ekip ise insanla beslenen o düşmanı vahşi bir hayvan misali yakalayarak kafese kapatmak, zararsız bir hale getirmek için uğraşıyorlardı.

Aynı oda, okulda, daha önce millî güvenlik derslerinin yapıldığı odaydı. Duvarlarında çeşitli tabanca ve tüfek resimleri asılıydı; bir tarafta gaz maskeleri bulunuyordu ve boş kurşun kovanları ders gereci olarak pencere önlerine dizilmişti. Profesör Zilber, meslektaşlarını dinlerken bu resimlere, maskelere ve kovanlara bakıyordu bazı bazı. Bu silahlar korkunç değil, gülünçtü o an için; yine bu silahlar insan doğasındaki anormalliğin (bu söz profesörün zihninde özel bir ahenkle vurgulanıyordu) belirtisiydi: bir taraftan taun (kanseri! cüzzam!) mahvediyordu insanoğlunu, öteki taraftan ise insanlar birbirlerini mahvetmek için tüfekler ve tabancalar yapıyor, zehirli gazlar hazırlıyor, öldürücü bakteriler yetiştiriyorlardı; bir taraftan bunların nasıl kullanılacağı öğretiliyordu, öteki taraftan ise bunlar-

dan nasıl korunulacağı. Profesör Lev Aleksandroviç Zilber her şeyden önce bir doktoru elbette, silaha ve insanların öldürülmesine karşıydı hep, ama insanların birbirlerini öldürmek için silahlar yapmaları ve silahın kendisi hiçbir zaman – Hadrut olaylarının üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra bile – o okul odasındaki kadar anlamsız görünmüş değildi.

Moskova'da SSCB Sağlık Bakanlığı Mikrobiyoloji Enstitüsü'nde bölüm başkanı olarak görev yapan Profesör Zilber, birkaç ay önce Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın daveti üzerine Azerbaycan'a gelmiş ve Bakü Mikrobiyoloji Enstitüsü'nün müdürü görevine atanmış bulunuyordu. Öte yandan Azerbaycan Tıp Üniversitesi Mikrobiyoloji Bölümü'nün başkanlığı görevini de yürütüyordu.

Üç gün önce –Ovanes Usta'nın faytonu Hüsrev Hoca'yı o güzelim dağ yolundan geçirip Şuşa'ya götürdüğü günün gecesinde– saat iki sularında, gecenin sessizliği içinde daha bir telaşlı öten telefonun sesi Profesör Zilber'i uykudan uyandırdı. Profesör Zilber, yarı uykulu bir halde elini uzatarak ahizeyi kaldırdı ve arayanın sesini henüz duymadan, bunun sıradan bir telefon olmadığını içgüdüsel olarak anladı; fakat bunun nedeni, telefonun, gecenin sessizliği içinde telaşla ötmesi değildi asla (Profesör Zilber böylesi telaşlı telefon seslerini daha önce de çok duymuştu); odanın karanlığı içinde görülemeyen siyah renkli o telefonun ahizesinde sıra dışı bir ağırlık ve profesörün avucuyla hissettiği yine sıra dışı bir kabalık vardı; gecenin o saatinde telefonun ahizesindeki ağırlık ve kabalık yeryüzündeki kötülüklerin habercisi gibiydi sanki...

Heyecanlı bir erkek sesi, ahizeyi kaldıranın kim olduğunu dahi sormadan, bariz bir Azeri aksanıyla şöyle dedi:

*"Govorit sekretar narodnogo komissara zdravoohraneniya. Narodny komissar prosit vas nemedlenno priyehat k nemu. Maşına uje vıslana."*⁴⁴

Profesör Zilber hemen üzerini giyip evden çıkarak Sağlık Bakanı'nın göndermiş olduğu arabaya bindi, hiç hesapta olmayan Hadrut yolculuğu aslında işte o zaman başladı.

Margolin soyadlı bir askerî Doktor Sağlık Bakanlığı'na acil telgraf çekerek Hadrut'ta taun salgını başladığı haberi iletmış bulunuyordu ve Profesör Zilber, aynı gece birkaç saat zarfında oluşturduğu bakteriyolog ekibiyle birlikte sabah altı treniyle Bakü'den yola çıktı.

Bakteriyolog ekibinin oluşturulması için elinden geleni yapan ve Profesör Zilber'in acil ricalarıyla gecenin o saatinde bizzat ilgilenen Sağlık Bakanı, çevresindekileri değil, kendi kendini teselli etmeye çalışır gibi sık sık aynı sözleri yineleyip duruyordu:

*"No, vozmojno eto i ne çuma. Ne mojet bit çtobı na naşem zameçatelnom zemle zavelas takaya gadost!"*⁴⁵

Profesör Zilber, trenle Hadrut'a giderken sürekli olarak Bakan'ın o sözlerini düşünüyor ve askerî Doktor Margolin'in yanılmış olmasını umuyordu...

Ama Margolin yanılmış değildi ne yazık ki. Hadrut'ta taun salgınının nasıl başladığı Profesör Zilber için de, onun ekibindeki diğer doktorlar için de gün gibi açıktı artık: tauna yakalanan ilk hasta komşu Ermeni köyünden getirilen genç bir adammış, başhekim Hudyakof, hastayı krupoz iltihabı teşhisiyle hastanenin koğuşlarından birine yatırmış, önce o genç adamla aynı koğuşta bulunan hasta-

⁴⁴ "Ben Sağlık Bakanı özel kalem müdürü. Sayın Bakan, vakit kaybetmeden makamına gelmenizi istirham eder. Sizi almak için bir araba gönderildi bile." (Rusça) (ç.n.)

⁴⁵ "Taun olmayabilir de. Şu güzelim memleketimizde böylesine iğrenç bir şeyin baş göstermesi imkânsız!" (Rusça) (ç.n.)

lar (o cümleden berber Ayrapet) peş peşe tauna yakalanıp ölmüşler, sonra doktor, hastabakıcı ve nihayet Hudyakof'un kendisi yakalanmış tauna; ama bunun bir taun salgını olabileceği kimsenin aklına gelmemiş.

Hudyakof hastalanınca, Hadrut yakınındaki askeri Doktor Lev Margolin'e başvurulmuş ve taun salgını ilk tespit eden Doktor Margolin, hemen Bakü'ye telgraf çekmiş.

Profesör Zilber Hadrut'a varır varmaz, Doktor Margolin'in görevli bulunduğu askeri birliğe telefon açtı ve bütün bu bilgiyi bizzat Margolin'den aldı. Birkaç gün sonra Doktor Margolin de hastalandı ve Profesör Zilber'in bütün gayretlerine rağmen kurtarılamadı.

Askeri Doktor Margolin henüz yirmi dört yaşında bulunuyordu. Hastalığa yakalandığını hissedince, askerlerle doğrudan irtibatı keserek odasından dışarı çıkmamış ve kimseyi odasına sokmamıştı. İki gün sonra, hastalığının şiddetlenmesi üzerine gece odasının kapısını kilitledikten sonra askeri birlikten ayrılıp ateşler içinde yanmasına rağmen yalnız başına Hadrut'a, Profesör Zilber'in yanına gelmişti.

Doktor Margolin'in kendi etrafında almış olduğu tedbirler dolayısıyla taun, askeri birlik içinde yayılmadı. Margolin'in ölümünden bir gün sonra, birliğin komutanı Profesör Zilber'e bir zarf gönderdi. Zarfta Doktor Margolin'in yazdığı son mektup vardı:

*"Sevgili yoldaşlar!
Yanılmıyorsam başlıyor. Ateşim 39.5.
Diğerlerinin de hastalanmaması için burayı terk ediyorum. Sakin bir şekilde ölmek için buradan gidiyorum, çünkü artık başka bir yol kalmadığını biliyorum. Sosyalist*

toplumun iyimser ve sağlıklı inşa edicileri olarak, hoşça kalın.

Elveda. Lev Margolin."

Profesör Zilber, asla unutamayacağı bu mektubu okurken, Doktor Margolin'in hayatının son anlarını gözlerinin önünde canlandırdı tekrar: böyle bir adam, yani böyle bir mektubu yazma (ve orada yazılanları gerçekleştirme!) iktidarındaki bir adam – Doktor Margolin, ölüm anlarında sık sık gözlerini açıp, "Anne! Anne!" diye bağıyordu...

Hadrut'ta Profesör Zilber, Yelena İvanovna Vostruhova, Profesör Şirokogorof, Profesör Suknef ve bakteriyolog ekibinin diğer üyeleri sadece taunla uğraşmıyorlardı. Ekiple birlikte Bakü'den üç kişi daha gelmişti Hadrut'a: bunlardan biri Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın, ikincisi Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Kurulu'nun, üçüncüsü ise Azerbaycan Baş Siyasi İdaresi'nin yetkilisiydi. İlk ikisi Hadrut'a girmeyerek yaklaşık on kilometre uzaktaki bir istasyonda, özel olarak ayrılan bir vagona kalmışlardı. Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi ise bakteriyolog ekibiyle birlikte Hadrut'ta bulunuyordu.

İstasyondakiler Profesör Zilber'den bir sürü rapor, açıklama ve zabıt isteyip duruyorlardı ve sabahtan akşama kadar tauna yakalanan hastaların sağlık durumu ve onların evlerinin dezenfekte edilmesi işleriyle ilgilenen, hastalarla temas halinde olan insanları kasabanın diğer sakinlerinden tecrit eden, çok sayıda insana aşı yapan, cesetlerin, kasabanın dışında özel olarak ayrılan alana nakledilmesini denetleyen, bütün bunlarla beraber çeşitli bakteriyolojik deneyler yapan Profesör Zilber ve yardımcılarını, açıklamalar yazmak, salgının seyrine ilişkin anlamsız listeler tertipleme, raporlar düzenlemek zorunda kalıyorlardı.

İstasyondakiler, Hadrut'a adımlarını bile atmış değillerdi; Profesör Zilber'le de bir süvari aracılığıyla ilişki kuruyorlardı: süvari, içinde çeşitli belge ve kâğıtlar olan zarfları vagonun önüne bırakarak elli altmış metre kadar geri çekiliyor, istasyondakilerden biri eldiven giyerek vagon-dan inip zarfı alıyor, ya bağırarak yeni emirler veriyor veya Profesör Zilber'e ulaştırılmak üzere vagonda yazmış oldukları emirleri aynı yere bırakıyordu. Bunca önleme rağmen, dezenfekte olma amacıyla sabahtan akşama kadar Hankendi'nden getirdikleri dut rakısı içiyordu adamlar, yetmiş dereceli bu içkinin insanın aklını başından alması için çok da iyi yemek yemek lazımdı kuşkusuz...

Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi ise -bu adamın adı Murat Yıldırım'dı- sabahtan akşama kadar bakteriyolog ekibiyle beraberdi ve Hadrut'a geldiği ilk günden beri sırtına bindiği demirkırı kısırağı sağa sola koşturup durdukça, herkes kendisinin taunla ilgilendiğini biliyordu.

Yaklaşık otuz yaşlarında bulunan Murat Yıldırım'ın sarışın ve yakışıklı bir yüzü, mavi gözleri, uzun boyu, düzgün bir vücudu vardı ve büyük bir çaresizlik içinde neredeyse aklını kaybedecek bir raddeye gelen Hadrut halkı, bu adama *Çeka*⁴⁶ diyordu:

"Çeka seni istiyor!"

"Çeka seni soruyordu!"

"Çeka düşman yakalamış! Taunu düşmanlar yaymış!"

"Çeka az önce atını koşturup gitti!"

Henüz taun virüsü kapmamış olan insanlar, hastalık karşısında hayvani bir korku hissi duyuyorlardı ve halkın gözünde taunu yenebilecek tek kişi *Çeka*'ydi. Bu yerlerde - devrim öncesinde de, devrimden sonra da - her şeyden daha fazla Baş Siyasi İdare'den (daha önce Fevkalade Ko-

⁴⁶ Baş Siyasi İdare'nin eski ismi olan Fevkalade Komisyon'un Rusça isminin (Cerezvıçaynaya Kamissiya) kısaltması. (ç.n.)

mision'dan) korkuluyordu; taunu da ancak bu güç yenebilirdi işte.

Murat Yıldırım yorulmak nedir bilmiyordu ve Profesör Zilber, takatinin büsbütün kesildiği anlarda uykusuzluk-tan kızarmış gözleriyle bu adama bakınca, yeni bir güç kazanmış gibi hissediyordu kendini. Murat Yıldırım, Hadrut'ta taun salgının düşmanlar tarafından gerçekleştirildiğinden, bu işte yabancı hafife kurumlarının ve onların yerli işbirlikçilerinin, zorbaların parmağı olduğundan kesinlikle emindi ve düşüncesini Profesör Zilber'e de defaatle söylemiş bulunuyordu. Profesör Zilber'in bilimsel deliller göstererek yaptığı itirazlar, adamın düşüncelerini asla değiştirmiyordu ve zor günlerin birinde Murat Yıldırım heyecanlı bir şekilde Profesör Zilber'in yanına gelerek, yeni almış olduğu bilgiyi paylaştı: düşmanlar, taundan ölen insanların mezarlarını açıyor, vücutlarından parçalar koparıyor ve bu suretle hastalığın daha da yaygınlaşmasını sağlıyorlarmış.

Bu korkunç ve mantık dışı bir haberi elbette, ama Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi, ısrarlarını sürdürerek:

"Siz çok iyi bir profesörsünüz, ama halk düşmanlarının neler yapabileceğinden haberdar değilsiniz." diyordu. "Olup bitenler hep düşmanlarımızın başının altından çıkıyor. Bu işlerin arkasında İngilizler bulunuyor! Hadrut'taki taun salgını doğal bir afet değil, sınıflar arasında-ki çatışmadan kaynaklanan bir sabotajdır."

Profesör Zilber, Murat Yıldırım'a bir şeyler anlatmayı sürdürdükçe, adamın şüphelerinin daha da arttığını ve onun, hatta Profesör Zilber'den bile kuşkulananmaya başladığını hissediyordu. Profesör Zilber'in hastaları muayene ettiği ya da bakteriyolojik tahliller yaptığı bazı anlarda Murat Yıldırım adamın yanı başında dikilerek yaptıklarını dikkatlice izliyordu ve Baş Siyasi İdare yetkilisininin bu davranışı bir çeşit kontroldü zaten. Öte yandan Profesör Zil-

ber, Murat Yıldırım'a acıyordu da, çünkü adam ne aşı olmayı kabul ediyor, ne eldiven giyip maske takıyordu, sabahdan akşama kadar hastaların ve cesetlerin arasında bulunmasına rağmen kendisiyle ilgili hiçbir koruyucu önlem almaya yanaşmıyordu; taunun bile *Çeka*'ya hiçbir şey yapamayacağından emindi sanki.

Nihayet Profesör Zilber, Hadrut halkının haberdar olmaması için gecenin bir yarısında, petrol lambasının ışığı altında mezarları açtırarak taundan ölenlerin cesetlerini muayene etmek zorunda kaldı.

Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi yalnızca savaş meydanlarında, ya da emekçi kitleler yararına yapılan adaletli idam hükümleri yerine getirildiği sırada (daha doğru ifade etmek gerekirse, yerine getirildikten sonra) ceset görmüş bulunuyordu; oysa o gece yarısı mezarlarından çıkarılan cesetler korkunç hastalığın kurbanı olan insanlara aitti (bütün bunları İngiliz ajanları ve onların yerli işbirlikçileri yapmıştı kuşkusuz!), bu cesetler öylesine çürümüşlerdi ve o kadar kötü kokuyorlardı ki Baş Siyasi İdare yetkilisinin kafası dönüyor, midesi bulanıyordu, ne var ki Profesör Zilber'in cesetleri muayene edişini izlerken gözünü bir an olsun ayırmıyor, her şeyi kontrol altında tutmaya çalışıyordu; emekçi kitlelerin, halkın düşmanlarının hiçbir cinayeti onu yıldırılmazdı çünkü! Hatta kendine bir türlü hâkim olamayarak biraz kenarda kismaya başlayınca bile gözlerini cesetten ve Profesör Zilber'in eldivenli ellerinden ayırmıyordu.

Sonra tekrar profesörün yanına döndü ve birdenbire hissettiği soğuktan titreye titreye cesetlere bakarken, içinde düşman güçlere karşı sonsuz bir nefret uyandı; Baş Siyasi İdare yetkilisi, uzun yıllardan beri devrim karşıtları ve "halk düşmanları"yla sürdürdüğü acımasız savaşın hiçbir aşamasında böyle bir nefret ve öfke hissetmiş değildi. Aynı gece herkesi, özellikle de Profesör Zilber'le mes-

lektaşlarını sarsan ve taundan bile daha fazla dehşete düşüren bir gelişme yaşandı: mezardan çıkarılan dördüncü cesedin –beş gün önce ölen faytoncu Ovanes Usta'nın cesedinin– göğüs kafesinde bıçak yarası tespit edildi. Profesör Zilber, bıçak yarasını petrol lambasının ışığı altında dikkatlice inceledi: definden sonra mezarın açılarak cesedin göğüs kafesinin yarılmış olduğu kesindi.

Aynı gece diğer birkaç cesette daha rastlandı böylesi izlere; hepsinin de göğüs kafesi veya karın bölgesi yarılmıştı. Profesör Zilber böyle bir şeyi ne görmüş, ne de işitmiş bulunuyordu o güne değin; gecenin bir yarısında cesetlerden birinin karın bölgesindeki bıçak yarasını inceleyen büsbütün şaşkınlık içindeydi; fakat Baş Siyasi İdare yetkilisinin sözlerine de ("Taun, emekçi kitleler arasında devrim karşıtları ve zorbaların yaydığı bir felakettir. Bu işlerin arkasında İngiliz ajanlarının olduğu kuşkusuz! Emekçi halkların zalim düşmanı uluslararası kapitalist güçler var bunların arkasında!") inanamıyordu asla.

Profesör Zilber, kaç gündün beri bir arada buldukları bu adamın – Murat Yıldırım'ın cesaretine ve dayanıklılığına saygı duyuyordu elbette, ama onun körü körüne nefretten doğan bağınaz düşüncelerini kabul edemiyordu bir türlü. Eğer düşman güçler Hadrut'a gelerek mezarları açıyor ve cesetleri çıkarıp keserek taunu yaymak için bir takım parçalar alıyorsa, her şeyden önce kendilerini ölüme mahkûm ediyorlar demektir. Bunu yapanlar, çok iyi eğitim almış uzmanlar değilse, taundan ölen insanların cesetlerini keserken kendilerinin de hastalığa yakalanmaları gerekiyordu mutlaka. Baş Siyasi İdare yetkilisinin sözlerine bakılacak olursa bu işi yapanlar İran ve Türkiye sınırını geçip gelmiş olan Müsavat Partisi⁴⁷ mensubu milli-

⁴⁷ Sovyet işgali öncesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve yönetiminde en büyük söz sahibi olan parti. (ç.n.)

yetçiler, monarşi yanlısı unsurlar, daşnaklar, İngiliz ajanları, onlarla beraber yeni rejimin aleyhinde bulunan zor-balarla civar vilayetlerden gizlice Hadrut'a sokulan bazı "halk düşmanları"ydı. Murat Yıldırım'ın bu düşüncesi doğruysa, işte o Müsavat Partisi mensuplarından, daşnaklardan, monarşi yanlılarından, ajanlardan veya diğer vilayetlerden gelen "halk düşmanları"ndan en az birkaçının cesedinin, taundan ölenlerin cesetleri arasında bulunması icap ederdi. Oysa taundan ölenler yalnızca Hadrut halkıyla komşuluktaki üç Ermeni köyünün sakinleriydi. Tanınmayan, akrabaları tarafından tespit edilmeyen, sahipsiz hiçbir ceset yoktu; öte yandan mezarların açılarak cesetlerin kesildiği gerçeği göz önündeydi.

Bir süre sonra, bakteriyolog ekibin neredeyse insanüstü gayretleri sayesinde taunun Hadrut'taki firavunluğunun sona ermesine çok az kalmışken, profesör Zilber tesadüf eseri öğrenecekti her şeyi: bazı mezarların açılarak cesetlerin yaralanması, batıl bir inançtan kaynaklanmış meğerse; taunun, cesetlerin göğüs kafesine veya karnına saplanan bıçaktan korkarak geri çekileceğine inanan birileri, salgın hastalıkla kendi yöntemleriyle savaşmak istemiş, ama bu savaş kendilerine çok pahalıya mal olmuştu – hepsi de hastalığa yakalanarak ölmüşlerdi...

Profesör Zilber, aynı gece, petrol lambasının solgun ışığı altında, cesetlerin hangi vücut azasından ne miktarda hücreler alındığını tam olarak tespit edemiyordu elbette, ama bir tek bıçak teması bile, hastalık mikroplarının bu işi yapanın elbiselerine geçmesi için yeterliydi; kumaş ise taun mikroplarının gelişip yayılması için çok uygun bir zemindi. Çok acil önlemler alınması gerekiyordu dolayısıyla.

Profesör Zilber, Hadrut'ta kendisine ayrılan odaya vardığında sabahın beşiydi. Sırtüstü yatağa uzandıysa da on dakika bile uyuyamadı, yatağında sağa sola dönüp durdu

bir süre; ortalık aydınlanmaya – zirveleri karla kaplı dağlar, Zilber'in yaşadığı o küçük okul odasının penceresinden görünmeye henüz başlarken Bakü'den Bakanlar Kurulu'nun acil telgrafı ulaştırıldı profesöre: Hadrut'taki durumla ilgili geniş bir rapor sunması ve özel önlemler paketi hazırlaması için Profesör Zilber acil olarak Bakü'ye davet ediliyordu. Baş Siyasi İdare yetkilisinin vermiş olduğu raporlar etkisini göstermiş olmalıydı.

Profesör Zilber yedi maddelik bir önlemler paketini yolculuk sırasında hazırladı; aynı paket, Bakü'de, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Baş Siyasi İdare'si'nin Başkanı Mir Cafer Bağirof'un da katılımıyla yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında detaylı ve ciddi bir müzakerenin arkasından onaylandı. Profesör Zilber'in önerdiği yedi madde şunlardan ibaretti:

1. Hastalık mikrobu taşıyabilecek herhangi bir şeyin Hadrut sınırları dışına çıkarılmasının önlemesi amacıyla, salgının görüldüğü bölgenin, ordu tarafından çevrilmesi gerekir.
2. Bütün cesetlerin yakılması şart.
3. Bölge halkı için sıcak çadırların ve iç çamaşırından üst giyime ve ayakkabıya varıncaya kadar her türlü giyeceğin gönderilmesi gerekir.
4. Bütün bölge halkının, kendi elbiselerinin tamamını çıkarıp yeni gönderilen kıyafetleri giyerek evlerinden çadırlara taşınması; yeni kıyafetlere taun mikroplarının bulaşmasını önlemek amacıyla bu işlemin çok sıkı bir denetim altında gerçekleşmesi icap eder. Eski kıyafetlerin tamamı, terk edilen evlerde bırakılmı.
5. Evlerden çadırlara taşınma işlemi sırasında taunlu hastalarla birinci ve ikinci derecede temas halinde olan herkesin tecrit edilmesi sağlanmalı.
6. Salgının görüldüğü bölgeye dezenfekte ekipleri gönderilerek bütün evlerin ve diğer yapıların chloropicrinle dezen-

fekte edilmesi gerekir. Chloropicrin tauna karşı en etkili dezenfekte edici madde olarak taun mikrobu, bitleri ve kemirgenleri mahvediyor ve hastalığın insanlar arasında yayılmasını önleme olanağı sağlıyor.

7. Salgının görüldüğü bölgeye koruyucu hekim ekiplerinin gönderilmesi gerekir.

Toplantı bitip de profesör dışarı çıkmak isteyince, Baş Siyasi İdare'nin başkanı Mir Cafer Bağirof, Zilber'in karşısına dikilerek bir süre dikkatlice gözlerinin içine baktı. Asık suratlı, ömr-ü hayatında hiç gülümsememiş gibi duran bu ciddi adam, henüz bitmiş olan toplantı boyunca çok az konuşmuştu; fakat Profesör Zilber, Baş Siyasi İdare başkanının ağzından çıkan her önerinin anında kabul edildiğinin farkına varmış bulunuyordu; diğer bakanlar, o arada Bakanlar Kurulu Başkanı Hadrut'ta tauna karşı yürütülen mücadelenin bazı meseleleriyle ilgili olarak birbirleriyle tartışıyorlardı bazen, oysa bu asık suratlı adamın hiçbir önerisine asla itiraz etmiyorlardı. Son zamanlarda taunla yatıp taunla kalktığından olacak, Profesör Zilber, Mir Cafer Bağirof'un gözlüğünün yusuvarlak camlarının arkasından bakan gözlerinde bir taun vahameti olduğunu düşünmeden edemedi...

Profesör Zilber, aklından geçen bu kötü benzetmeden irkildi. Mir Cafer Bağirof ise kaba parmağını tehditkâr bir ifadeyle sallayarak, birkaç saniyeden beri devam eden sesizliği bozdu:

"Smotrite professor, mı sledim za vsem hodom sabıtiy! A vas mı toje horoşo znayem! İmeyte eto v vidu! İ ne zabıvayte konsperatsiyu! Konsperatsiya obyazatelna!"⁴⁸

⁴⁸ "Bütün gelişmeleri dikkatle takip ediyoruz, profesör! Sizin kim olduğunuzu da çok iyi biliyoruz! Bunu asla aklınızdan çıkarmayın! Bu arada gizlilik kuralını unutmayın! Gizlilik esastır!" (Rusça) (ç.n.)

Profesör Zilber bir şey söylemek istedi önce, ama hemen de vazgeçti; sadece yorgun olduğundan, Hadrut'taki durumu çok merak ettiğinden ve bir an önce oraya dönmek istediğinden değil, nafile konuşacak zamanı ve kimseyle tartışacak şevki kalmış değildi adamın, öte yandan Mir Cafer Bağirof'un gözlüğünün yusuvarlak camları arkasından bakan gözlerindeki taun vahameti, bu adama itiraz etmeyi olanaksız bir hale getiriyordu sanki.

Profesör Zilber, Hadrut'taki taun salgınını gizli tutmak amacıyla, Bakü'ye gönderdiği bütün resmî bilgi ve mektuplarda (gayriresmî, yani özel mektuplarda bu konudan bahsedilmesi zaten yasaktı) "taun" kelimesi yerine "filiz" (Rusça "ruda") kelimesini kullanma emrini almış bulunuyordu. Hadrut'taki o cehennem işkencesi arasında bu "filiz" kelimesinin anlamsızlığı Profesör Zilber'in sıkıntılarını arttıran şeylerden biri oluvermişti; profesör zaman zaman şaşırıyor ve onca yorgunluk ve vakit darlığı içinde aynı mektubu iki üç defa yeni baştan yazmak zorunda kalıyordu. Hatta istasyondaki yetkililer bile, "taun" yerine "filiz" yazılmasını talep eder olmuşlardı; Profesör Zilber, istasyona gönderdiği raporlardan birinde yanlışlıkla "taun" kelimesini kullanınca, yetkililer kendisini istasyona çağırdılar, Profesör Zilber vagonun önünde ayakta dikildi, Sağlık Bakanlığı'nın ve Parti Merkez Kurulu'nun yetkilileri taun korkusuyla vagonun çıkarmaya (veya profesörü vagona davet etmeye cesaret edemeyerek) kafalarını vagonun camından çıkarıp birbirlerine fırsat vermeden adama bağırıp çağırmaya başladılar; hatta işi, profesörü düşman ve sabotajcı ilan etmeye kadar vardırıdılar neredeyse...

Bakanlar Kurulu toplantısının ardından hemen Hadrut'a dönen Profesör Zilber, zaman zaman Mir Cafer Bağirof'la karşı karşıya olduğu anları hatırlıyor, Mir Cafer Bağirof'un gözlüğünün yusuvarlak camları arkasından bakan gözlerini yeniden görüyormuş gibi oluyor ve "Vah

o güne ki böyle bir adam iktidara gele..." diye düşünmeden edemiyordu...

Civar vilayetlerde, Hadrut'la ilgili olarak çeşitli söylentiler dolaşıyordu; Şuşa'da Hadrut yolunun kapatıldığı ve kimsenin kasabaya sokulmadığı haberi yayılmıştı; Hadrut'ta bir grup düşman unsur yakalandığı, onların faaliyetinin yerinde incelendiği ve kasaba çapında sorgulamaların sürdüğü anlatılıyordu.

Bütün dikkat ve ilgisi seminere yönelmiş olan Hüsrev Hoca, önce bu söylentilere aldırılmıyordu: düşman unsurların yakalanması çok doğal bir şeydi ve bu yüzden koca kasabaya giriş çıkışların yasaklanması mantıksızdı elbette; hem öyle olsa bile, Hüsrev Hoca'nın düşman unsur olarak yakalanacak kimsesi yoktu Hadrut'ta; altı yaşındaki Cafer, dört yaşındaki Aslan, iki yaşındaki Azer, bir de Şirin vardı, o kadar. Azerbaycan'da Sovyet rejimi kurulalı dokuz sene olmuştu da altı, dört ve iki yaşlarında düşman pazarbaşında görülmez olunca ve Hadrut'la her türlü bağlantı gerçekten kesilince, Hüsrev Hoca'nın içinde, sızısını hayatının sonuna kadar kalbinde taşıdığı bir tedirginlik baş kaldırdı. Yine aynı tedirginlik, Şuşa'daki semineri yarım bırakarak hiçbir izin almadan Hadrut'a dönmesine neden oldu.

Sabah erkenden Şuşa'dan ayrılıp yolu üzerinde rastlandığı faytonlara, arabalara binerek akşama doğru Hadrut sınırına varan Hüsrev Hoca, yamaç boyu yolu kapatmış olan kızıl askerleri ta uzaktan fark etti: askerler, Hadrut'a gitmek isteyen herkesi - faytonları, arabaları, atlıları, omuzlarında hurç olan yayaları durdurarak geri çeviriyorlardı.

Hüsrev Hoca, bu yasağın kendisini alakadar etmeyeceğini sanmıştı önce; Hadrut halkı Hüsrev Hoca'yı iyi tanıyordu ne de olsa, Hüsrev Hoca'nın Hadrut'ta üç çocuğu

ve karısı vardı üstelik, onun Hadrut'a girmesine kimse engel olamazdı yani. Yolun üzerindeki faytonların, arabaların, atların, merkeplerin arasında toplanan ve yakınları Hadrut'ta bulunan tedirgin insanların ortasından geçip askerlere yaklaşarak komutanlarını sordu ve kendini tanıtmaya çalıştı, fakat milliyet itibariyle Rus olan kızıl askerler hep aynı cevabı yineleyip durdular:

"Nelzya!.. V Gadrut nelzya!.."49

"Ya je tam jivu! Tam moya semya, moi deti, moya jena!"50

"Nelzya!.."51

"Poçemu? Poçemu nelzya? Hot obyasnite!"52

"Nelzya!.."53

Hüsrev Hoca, o genç askerlere, Hadrut'a girmeye çalışanlarla konuşmalarının ve Hadrut'ta olup bitenler hakkında herhangi bir şey söylemelerinin de kesinlikle yasaklanmış olduğundan habersizdi elbette (askerlerin çoğu gerçekten neler olduğunu bilmiyorlardı zaten); her şeye rağmen fazlasıyla tedirgindi Hüsrev Hoca, ne var ki onun bu tedirginliği Hadrut faciasıyla kıyaslanacak olursa, bir hiç hükmündeydi aslında, Hüsrev Hoca ne kadar müthiş bir faciayla karşı karşıya bulunduğu farkında değildi henüz, bu facianın boyutlarını aklının ucundan bile geçirmiyordu o sırada...

Bir şeyler yolunda gitmiyordu besbelli, çok ciddi birtakım sorunlar olduğu muhakkaktı yani; yine de -zamanenin karmakarışıklığı ve acımasızlığına rağmen- altı, dört ve iki yaşlarındaki üç çocuğun, bu çocukların annesinin başına neler gelmiş olabilirdi ki? Hüsrev Hoca bir tek si-

49 "Yasak!.. Hadrut'a giriş yasak!.." (Rusça) (ç.n.)

50 "Ama ben orada oturuyorum! Ailem, çocuklarım, karım orada!" (Rusça) (ç.n.)

51 "Yasak!.." (Rusça) (ç.n.)

52 "Neden? Neden yasak? Bari nedenini söyleyin!" (Rusça) (ç.n.)

3 "Yasak!.." (Rusça) (ç.n.)

yasi nedenler yüzünden çıkabilecek olayları geçiriyordu aklından; doğal afetler, mesela yangın ya da deprem ihtimalini düşünmüyordu bile.

*"Poslušayte, ya uçitel, prepodayu russkiy yazık! Sprosite lyubogo Gadrutca! Vse znayut menya! Pozvonite v ispolkom, pozvonite rukovoditelyam rayona, vse menya znayut!"*⁵⁴

*"Nelzya!.. V Gadrut nelzya!.."*⁵⁵

*"Nu poçemu? Poçemu nelzya? V çyom priçina? Mojet mogu bit poleznim? Ya je prepodovatel russkogo yazıka!"*⁵⁶

*"Nelzya!.."*⁵⁷

O akşam evine varabilme ümitlerini büsbütün kaybetmek üzere olan Hüsrev Hoca, yolu kapatan bariyerin öteki yüzünde kızıl askerlerden birine yaklaşarak bir şeyler söyleyen Kızıl Yakup'u gördü birdenbire. Kızıl Yakup, aslında solgun çehreli ve sıska vücutlu bir adamdı; devrim öncesinde bölgenin en ünlü nalbandıydı kendisi; ama sonra emekçi halkın bir temsilcisi olarak partiye kaydoldu ve Kızıl Yakup oluverdi. O tarihte, yani 1929 senesinde Hadrut kasaba idaresinde görevde bulunuyordu. Kızıl Yakup'u görünce, Hüsrev Hoca'nın gözlerine ışık geldi sanki:

"Yoldaş Yakup! Yoldaş Yakup!"

Kızıl Yakup, yüzünü çevirip Hüsrev Hoca'ya doğru baktı. Hüsrev Hoca şapkasını yukarı kaldırdı, atkısını çenesinin üzerinden aşağı çekti:

"Benim, ben!.. Tanımadın mı? Hüsrev Hoca'yım iştel.. Uçitelim!.."

⁵⁴ "Ben öğretmenim, Rusça öğretmeniyim, anlıyor musunuz? Herhangi bir Hadrut sakinine sorunuz! Beni herkes tanırl! Vilayete, yöneticilere telefon açınız, beni tanırlar!" (Rusça) (ç.n.)

⁵⁵ "Yasak!.. Hadrut'a giriş yasak!.." (Rusça) (ç.n.)

⁵⁶ "Ama neden? Neden yasak? Yasağın nedeni nedir? Belki bir yardımım dokunabilir? Ben Rusça öğretmeniyim!" (Rusça) (ç.n.)

⁵⁷ "Yasak!.." (Rusça) (ç.n.)

Kızıl Yakup, genç askerlerden ayrılıp bariyerin yanına gelerek Hüsrev Hoca'nın önünde durdu:

"Tanımaz mıyım?"

Hüsrev Hoca, Kızıl Yakup'un sesinde yeryüzünün en müthiş acısını sezdi o an, Hüsrev Hoca'nın içindeki tedirginlik hissi de müthiş bir korku hissine dönüşüverdi; en fena bir haberi duymanın eşliğinde, kalbi yerinden fırlayacakmış gibi şiddetle çarpmaya başladı. Çok çok yıllar sonra bile Kızıl Yakup'la karşı karşıya olduğu o anı hatırlayınca, Hüsrev Hoca'nın kalbi, hiçbir şey bilmiyormuş da o müthiş haberi henüz alacakmış gibi aynı şiddetle çarpıyordu yine. Kızıl Yakup'un sesi büsbütün değişmişti o gün; sıskalığına rağmen hep yüksek perdeden konuşan ve yeni rejimin bir temsilcisi gibi davranan o adam, devrim öncesine – nalbantlık yaptığı yıllara dönmüştü sanki.

"Tanıdıysan neden geçirmiyorsun beni?"

"Gitme uçitel, Hadrut gidilecek gibi bir yer değil artık!.."

"Neden?" Bunu Hüsrev Hoca değil, eşliğinde olduğu o müthiş facianın ta kendisi sordu sanki.

Hadrut'taki parti yetkililerinin tamamı, o cümleden de Kızıl Yakup, dışarıdan kimseye taunla ilgili tek kelime bile söylememeleri konusunda kesin emir almışlardı ve o an Kızıl Yakup'un, bariyerin yanına gelerek Hüsrev Hoca'yla konuşması bile, bu emrin ihlali demekti; Kızıl Yakup, bu hareketinin karşılığı olarak kurşuna dizilebileceğini anlıyordu, ne var ki boğazına takılıp kalmış gibi hissettiği büyük bir kederle boğuluyor ve Hüsrev Hoca'yı oracıkta bırakıp gidemiyordu bir türlü.

"Sorma uçitel, sorma..."

"Ne olduğunu anlatsana!"

"Kaç git bu yerlerden uçitel, kaç kurtul bu yerlerden! Bir daha da asla dönme!"

“Sen ne söylediğinin farkında mısın be adam?! Benim üç çocuğum var orada, ailem var! Ne söylediğinin farkında mısın sen?”

Hüsrev Hoca bariyerin üzerinden uzanıp Kızıl Yakup'un paltosunun yakasına sarıldı ve adamı sarsmaya başladı, fakat sarstıkça paltonun içindeki vücudun sıskalığını, hafifliğini de hissetti, hatta yakasını hemen bırakmazsa adamın öleceğini bile düşündü; kolları takatsiz bir halde yanına düşen Hüsrev Hoca, ayan beyan bir ümitsizlik duyulan sesiyle:

“Benim orada,” diye yineledi, “...benim orada üç çocuğum, ailem var ama...”

“Yok artık uçitel, senin kimsen yok artık orada!..”

Kızıl Yakup, Hüsrev Hoca'nın yuvalarından fırlayacakmış gibi iri iri açılan gözlerine daha fazla bakamadı, sırtını dönüp yorgun adımlarla bariyerin yanından uzaklaştı.

Kızıl Yakup, olayların içinde bulunan bir insandı ve tandan ölenlerin tamamını tanıyordu; Kızıl Yakup, Hüsrev Hoca'nın üç çocuğunun da, karısının da arka arkaya öldüklerinden haberdardı...

Kızıl askerlerin komutanlarından biri kuşkulu gözlerle Kızıl Yakup'u izliyordu –Kızıl Yakup'un, alınan direktiflere rağmen Hadrut'a girmeye çalışanlardan biriyle konuştuğunu görmüştü– ama bu kuşku dolu bakışlar Kızıl Yakup'un umurunda değildi artık; ayakları Kızıl Yakup'u cehennemine içine– Hadrut'a sürüklüyordu...

Bakü'den henüz dönmüş olan Profesör Lev Aleksandroviç Zilber öylesine yorgundu ki ayakta bile güç duruyordu; bazen olduğu yere yığılıvereceğini ve bir daha hiç uyanmamak üzere uykuya dalacağını düşünüyordu hatta; profesörün içindeki uyku özlemi, upuzun ve çok ıstıraplı bir susuzluğun ardından suya rastlayan birinin, içtikçe içmesine rağmen doymak bilmemesine benziyordu; Profesör Zilber, vücudunun bütün hücrelerini zapt etmiş olan

o uykusuzluğa nasıl dayanabildiğine kendisi bile şaşıyordu.

Odunlardan ve cesetlerden oluşan kocaman ateşin alevi gitgide arttıkça ve bu alevin ışığı gecenin kapkara bir muma benzeyen karanlığını eriterek etrafı aydınlattıkça, Profesör Zilber'in uykusu dağılıyor ve adamın gözleri uykusuzluk ve yorgunluktan değil, o gecenin bıçak gibi kesen ayazında sıcaklığı gitgide daha fazla duyulan o ateşin saçtığı aydınlığın getirdiği nihayetsiz kederden kapanıyordu artık.

Odunların üzerine istif edilen cesetlerin en tepesinde Doktor Hudyakof'un cesedi bulunuyordu ve alevler arttıkça bir kenarda heyecandan dizleri titreyerek, kalpleri hızlı hızlı çarparak dikilip ateşi izleyen parti ve komsomol örgütünün yerel yetkilileri ve aktif üyeleri Doktor Hudyakof'u hemen tanıdılar. Faytoncu Ovanes Usta'nın kapı komşusu olan bu güler yüzlü, iyiliksever ve tok gözlü adam, parti yetkililerini ve komsomol örgütü mensuplarını da az tedavi etmiş değildi; oysa şimdi kendi cesedinin ateşte yanıyor olması, onca cesedin üzerinde, en tepesinde bulunması o geceki ateşin vahametini daha da arttırıyor gibiydi.

Alevler arttıkça Doktor Hudyakof'un kolu yavaş yavaş yukarı kalkmaya başladı; ateşi izleyenler, sıcaklığın artması dolayısıyla kasların gerildiğini ve kolun bu nedenle kalktığını anlıyorlardı elbette, ama o manzaranın kendisinde bile bir tehdit saklıydı sanki: taun, parmağını silkererek bütün yeryüzünü tehdit ediyordu. Doktor Hudyakof'un kolunun yukarı kalkışında, yeryüzündeki kötülüklere bir ikaz da vardı öte yandan; uzaktan ateşi izlemekte olan parti ve komsomol örgütü yetkililerinin çoğunun içinde (birbirlerinden habersiz olarak) korku, suçluluk ve pişmanlık duygularının karışımından oluşan tuhaf bir his baş kaldırmış bulunuyordu. Bir zamanlar yaptıkları (belki

farkına bile varmadan yaptıkları!) haksızlıkları, ezdikleri (ve çoktan unuttuklarını sandıkları!) masum insanları hatırlamaya başlamışlardı birdenbire; daha doğru ifade etmek gerekirse, müthiş bir pişmanlık içinde bir şeyleri itiraf etme, hatta ağlayarak af dileme ihtiyacı hissediyor gibiydiler; bütün bunlar, böylesine kötü bir günde yine böyle bir ateşte yanmanın korkusuydu belki...

Sonra Doktor Hudyakof'un kolu, kopmuş gibi ateşin içine düştü...

Silahlı kızıl askerlerin muhafazası altındaki o kocaman ateşte yaşama vedalaşan yalnızca cansız cesetler değil, o ceset sahiplerinin – daha düne, ya da bugüne kadar hayatta olan, nefes alan insanların sırf kendilerine özgü bulunan ve bir daha asla tekrarlanmayacak olan duyguları, heyecanları, sevinçleri ve üzüntüleri, sevgileri, saygıları ve nefretleriydi. Henüz otuz beş yaşında olmasına rağmen, önemli bir immünoloji, virüsoloji ve mikrobiyoloji uzmanı sayılan ve hayatın kötü yüzüyle sıkça karşılaşmış (gelecekte de sıkça karşılaşacak) olan Profesör Lev Aleksandroviç Zilber, geceyi kapkara bir mum misali eriten o kocaman ateşe bir türlü alışamıyordu; ne doktor ve bilimadamı soğukkanlılığı, ne de içinde bulunulan durumda bu ateşin kaçınılmazlığını anlaması yardım ediyordu adama; o gecenin ayazı altında, Profesör Zilber, o kocaman ateşin karşısında duyduğu büyük bir ıstırapla kavruluyordu.

O kocaman ateş için Hadrut'a yaklaşık altı kilometre mesafede, çukurda kalan bir yer seçilmişti. Alevlerin Hadrut'tan ve civar köylerden görülmemesi gerekiyordu, çünkü salgının acımasızlığı karşısında aklını yitirecek raddeye gelmiş bulunan Hadrut halkı, üstüne üstlük yakınlarının ve sevdikleri insanların yakıldığı haberini almaya dayanamazdı; öte yandan, profesör Zilber, Hadrut halkının geri kalanının kurtarılması ve taunun Hadrut sınırlarının dışına taşmasının önlenmesi amacıyla böyle bir ateşin -

en az taun kadar acımasız bir ateşin kaçınılmaz olduğu kanaatindeydi...

Ateşin yaklaşık altmış yetmiş metre kadar uzağında, tüfekli elli asker, bakteriyolog ekibinin üyeleri ve diğer sağlık görevlileri, ikişer üçer adımlık aralıklarla durup ateşin etrafını çevirmişlerdi. Askerlerin tamamı, kendi aralarında herhangi bir anlaşma yapmaksızın, gayriiradi olarak, sırtlarını ateşe dönmüşlerdi; bunu, ateşi muhafaza ettikleri ve karanlıklar içinden ateşe yaklaşmak isteyecek birilerine izin vermemek için yapmış değillerdi ama, ateşe bakmaya dayanamıyorlardı sadece, ateşten yayılan yanmış et ve kemik kokusu askerlerin midelerini bulandırıyor, hatta odunların çatırtısı bile, insan kemiklerinin çatırtısıymış gibi geliyordu kendilerine.

Murat Yıldırım da bakteriyolog ekibinin üyeleri ve diğer sağlık görevlileri gibi ateşe bakıyordu önce, ama çok acıların ve ölümlerin tanığı olmuş, nice zorluklar görmüş ve ne çatışmalardan çıkmış olan bu adam, kendi içinde verdiği müthiş bir mücadeleye rağmen, bebeklerinde hasta kıvılcımlar oynayan gözlerini o ateşe sonuna kadar bakmaya zorlayamadı ve genç kızıl askerler gibi sırtını ateşe döndü. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Baş Siyasi İdaresi'nin yetkilisi, korkaklık, ciğersizlik yaptığının bilincindeydi; düşmanın gözüne dimdik bakmak gerektiğini, taunun bir düşman olduğunu ve o kocaman ateşin de taunun sonucunda yakıldığını hesaba katınca, o ateşi sonuna kadar izlemesi gerektiğini bütün şuuruyla anlıyordu. Cesaretsizliğinden dolayı kendini affedemiyordu elbette: işçi ve köylülerin kuduz düşmanları olan ajanlar, zorbalar kendi kötü hedeflerine ulaşmak ve Sovyet rejimine karşı yaptıkları mücadeleyi sürdürmek adına Hadrut'ta yaydıkları taun salgınının bir sonucu olan ve çatırtılarla yanan o kocaman ateşten, hedeflerine ulaşmışlarcasına bir zevk duymaktaydılar kuşkusuz, oysa Murat Yıldırım kendini o ateşe bakmaya zorlayamıyordu bir türlü...

Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi kaba derili eliyle yüzünü gözünü ovuşturdu; sabahtan akşama kadar demirkırı kışrağın sırtında bulunduğu için elinden dizgin kokusu geliyordu adamın; o geceki ateşten yayılarak etrafı saran kokunun arasında, hayatın devam ettiğini, yine güneş doğacağını, yine sabah olacağını, Kremlin'in zirvesindeki Kızıl Bayrak'ın dalgalandığını ve hep de dalgalanacağını anlatan tek şey o dizgin kokusuydu üstelik. Aynı dizgin kokusu, Baş Siyasi İdare'nin yetkilisini ebedî ve ulaşılmaz bir uzaklıkta kalmış olan bir maziye -Hadrut'tan çok uzaklarda, Babadağ'ın eteklerindeki bir köyde henüz sabahın köründe atları köyün aşağı başındaki buz gibi suyu olan Nurlu pınara götürdüğü yıllara uçuruverdi birdenbire... Fakat neden hatırlamıştı ki o yılları? Avuçlarındaki dizgin kokusuna göre mi sahiden? Ne tuhaf... Atları eyersiz dizginsiz olarak götürürdü ama pınara, kendisi de o çıplak atlardan birinin sırtına binerdi üstelik...

Baş Siyasi İdare yetkilisinin içinde yine çok tuhaf -mahrem ve yakın, ama aynı zamanda uzak ve umutsuz bir istek baş kaldırdı: yıllardan beridir hiç hatırlamamış olduğu (hatırlayacak zaman bulamadığı) ve büsbütün unuttuğunu sandığı o Nurlu pınarın suyundan bir avuç alarak yüzünü yıkamak istedi sanki; bir avuç su almak istercesine kaba derili elini gayriiradî olarak yüzünden çekti hatta; ama hemen de ateşten yayılan o kokuyu hissederek eliyle burnunu kapattı. Murat Yıldırım'ın elindeki o dizgin kokusunda uzak Babadağ'ın eteklerinde kalmış olan köynün, o köydeki evinin mahremiyeti vardı; adam dertten tasadan uzak çocukluk yıllarında - evlerinin bahçesinde donsuz koşup zıpladığı o yıllarda olduğu gibi annesine sarılmak, babasının ömr-ü hayatında bir kez gitmiş olduğu şehirden getirdiği renk renk kâğıtlara sarılı şekerleri severek ve açgözlülükle ceplerine doldurmak istedi; oysa geçmiş asla geri gelmezdi ve bütün bu duygular o asla ge-

ri gelmeyecek olan geçmişte kalmıştı artık. Murat Yıldırım, Babadağ'ın eteklerindeki köyünü görmeyecekti bir daha... O köyde kalmış olan, şimdi epey ihtiyarlayarak büsbütün takatten düşen annesinin karşısına geçip oturmayacaktı asla... Babasının, geçim sıkıntıları içinde bitmek tükenmek bilmeyen dertlerle gölgelenmiş olan gözlerine bakamayacaktı asla...

Murat Yıldırım geride bir evlat da bırakmış değildi: zorlu mücadele yılları içinde aile kuracak zamanı olmamıştı hiç; ama buna üzülmeye gerekmiyordu adamın: geleceğin bütün mesut çocukları Murat Yıldırım'ın da çocukları sayılırdı. Geleceğin o mesut çocukları, adı Murat, soyadı Yıldırım olan bu adamı tanımayacaklardı kuşkusuz, ama bunun ne önemi vardı ki? Geleceğin o mesut çocukları, Devrim'in çocukları olacaktı ve bu, Murat Yıldırım'ın çocukları oldukları anlamına da gelirdi. Murat Yıldırım, Devrim'in ta kendisiydi çünkü; Devrim, yüzlerce, binlerce Murat Yıldırımlar'ın emeli ve hayatıydı çünkü. Yüzlerce, binlerce Murat Yıldırımlar, Rus, Azeri, Ukraynalı, Tatar, Gürcü, Özbek, Belorusyalı Murat Yıldırımlar yepyeni bir yaşamı kuruyorlardı ve gelecekte artık kurulmuş olan o yaşamın mesut çocukları, yüzlerce, binlerce Murat Yıldırımlar'ın da çocukları demektir...

Murat Yıldırım'ın erkek kardeşleri de uzak Babadağ'ın eteklerindeki o köyü terk ederek sağa sola gitmişlerdi hep; köyde, şimdi epey ihtiyarlayarak büsbütün takatten düşen annesiyle gözlerine bitmek tükenmek bilmeyen dertlerin gölgesi sinen babasının yanında Murat Yıldırım'ın on dört, on beş yaşlarında kız kardeşi kalmıştı bir tek. O genç kızın ismi Zeliha'ydı.

Yıllar geçecek ve bugünün utangaç genç kızının - Zeliha'nın çocukları, torunları da o yeni yaşamın mesut çocukları oluverecekti; onların o mesut yaşamlarında Murat Yıldırım'ın küçücük, zerre kadar dahi olsa bir katkısı vardı ama...

Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi Murat Yıldırım, iki günden beri tauna yakalanmış bulunuyordu; bu gerçeği kendisinin dışında kimse –Profesör Zilber bile– bilmiyordu henüz. Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi hastalandığını hemen anlamıştı, ama buna bir türlü inanmak istemiyordu da. Böylesine zor ve sorumluluk dolu bir dönemde, hastalığın kendisini alt ettiğini kabullenemiyordu. Her şeye rağmen, hastalığa yakalandığından emindi ve bunun nasıl bir sonla nihayetleneceğini iyi biliyordu. İki günden beri kimseyle doğrudan görüşmüyor, insanlardan uzak durmaya çalışıyordu; herkesle uzaktan uzağa, demirkırı kısırağın sırtından inmeden konuşuyordu ve hem kendini, hem de sırtına bindiği demirkırı kısırağı (Hadrut'ta hayvanlar, koyunlar, atlar, eşekler de sürüler halinde ölüyorlardı) tecrit etmiş bulunuyordu. Daha kaç gün sürecekti acaba? İki gün mü? Üç gün mü? Peki sonra? Her şey hastanede bitecekti kuşkusuz... Hayır! Murat Yıldırım kesin kararını vermişti artık: her şeyin bugün bitmesi gerekiyordu! Baş Siyasi İdare'nin yetkilisi yatağında can verecek, taundan imdat dileyecek değildi asla; taundan imdat dilemekle düşmandan imdat dilemek arasında hiçbir fark yoktu çünkü.

Aynı ayazlı gecede, o kocaman ateşin kenarında, kararını vermiş olduğu üzere hayatının son saatlerini yaşayan Murat Yıldırım'ın vücudu ateşler içindeydi, ama taunun pençelerine geçmiş olan beynine (her zaman olduğu gibi) bir tek öfke – düşmana karşı sonsuz öfke hâkimdi; bir de esef vardı elbette, düşmanlarla çatışmalarda ölen pek çok silah arkadaşı gibi, mücadeleyi sonuna kadar sürdürümemiş olmanın verdiği esef duygusu... Oysa bunun fazla bir önemi yoktu: işçi köylü rejimi başarılı olmuştu ve hiçbir taun salgını komünizmin zaferini önleyemezdi!.. Gelecek, komünizm rejiminin ellerinde olacaktı!.. Vladimir İliç Lenin beş sene önce ölmüştü, ama bunun da hiçbir önemi yoktu ve gelecek Vladimir İliç Lenin'in ellerinde olacaktı!..

O kocaman ateşin alevleri, gecenin sessizliği içinde, ateşin başına toplanmış olan bakteriyolog ekibi üyelerinin, diğer sağlık görevlilerinin, parti ve yerel hükümet yetkililerinin yüzlerini aydınlatıyordu ve yaşları, renkleri, biçimleri birbirinden çok farklı olan o yüzlerin tamamında aynı müthiş acı donup kalmış bulunuyordu. Bir tek ateşten gelen sesler –odunların çatırtısı– duyuluyordu ve genç kızıl askerler, bu seslerin yanan insan kemiklerinin ve saçlarının çatırtısı olduğunu düşünüp ürperiyorlardı hâlâ.

Bir de kurbağa sesleri vardı o gecenin içinde: ateşin yaklaşık yüz elli metre kadar ilerisinde, küçük bir dereден kurbağa sesleri geliyordu; köpekler aya nasıl havlarsa, kurbağalar da o gecenin ortasında birdenbire peydahlanıvermiş olan kocaman ateşe karşı ötüyorlardı sanki. O geceki kurbağa seslerinde, ateşin başındaki insanların çoğunun asla unutamayacakları bir soğukluk ve gayritabiilik vardı; bu kurbağa ötüşleri doğanın değil, kaderin sesiydi sanki.

O sırada uzaklardan bir uğultu yavaş yavaş ateşe doğru yaklaşmaya başladı. Profesör Zilber'in de, bakteriyolog ekibinin diğer üyelerinin de, parti ve yerel hükümet yetkililerinin de, kızıl askerlerin komutanlarının da asıl korktukları buydu işte – Hadrut halkı ateşten haberdar olarak oraya akışmaya başlamıştı...

Gecenin karanlığı içinden kopup gelen uğultu ateşin sesini de, kurbağaların ötüşünü de bastırdı ve ateşin sesleri ve alevleri altında azap çekmekte olan genç kızıl askerler, arkalarındaki o kocaman ateşten katbekat daha vahim bir durumla karşı karşıya kalacaklarını düşündüler. Genç kızıl askerler, ateşin başındaki yerlerini almadan önce kendilerine verilmiş olan direktifin gereğini yerine getirerek tüfeklerini omuzlarından indirdiler ve namlularını yukarı kaldırarak karanlığın bağrından gelen ve tüyleri di-

ken diken eden bir hızla yaklaşmakta olan uğultuya karşı hazır beklediler.

Hadrut halkı –kocaları, karıları, çocukları, babaları, aneleri, kardeşleri ateşte yanmakta olan ihtiyarlardan, gençlerden ve çocuklardan ibaret o kitle– ateşten nasıl haberdar olmuş, ateşin yerini nasıl tespit etmişlerdi acaba? Bunu çok sonra bile ne Profesör Zilber, ne de olayla ilgili soruşturmayı yürüten yetkililer anlayabilmişlerdi – çok sayıda insan hapsedilmiş olmasına rağmen (bu hapisler taundan daha az korkunç değildi üstelik). Bu, aynen sel, ya da kasırğa gibi bir doğa olayıydı belki...

Uğultulu kalabalık iyice yaklaşıp ayın ve o kocaman ateşin ışığı onların acı, ısırap ve işkenceden tanınmayacak bir hale gelmiş olan yüzlerini aydınlatınca ve hareket eden insan karartıları karanlığın içinden belirince ateşin etrafını sarmış olan yerel hükümet yetkilileri, polis memurları, bakteriyolog ekibinin üyeleri ve diğer sağlık görevlileri arasında karışıklık baş gösterdi ve kızıl askerler havaya ateş etmeye başladılar.

Seller misali uğuldayarak gelen o kalabalığın her ne suretle olursa olsun ateşe yaklaştırılmaması gerekiyordu, zira o ateşle temas, öylesine müthiş sonuçlar doğurabilirdi ki bunu aklından geçirmek dahi Profesör Zilber'in tüylerini diken diken olmasına yetti. Profesör Zilber öne çıkarak bağırma, konuşma, bir şeyler anlatmaya çalıştı, fakat kendisini dinleyen ve umursayan kimse olmadı.

Kızıl askerler havaya kurşun sıkmayı sürdürüyorlardı, ne var ki kalabalık buna da aldırmadan askerlere saldırdı ve onların arasından geçerek ateşe ulaşmaya çalıştı. Askerler artık kurşun sıkamaz olmuşlardı, zira insanlar onların ellerine, kollarına, tüfeklerinin dipçiklerine sarılmışlardı. Genç kızıl askerler kendi aralarında yardımlaşarak ve yavaş yavaş geri çekilerek tüfeklerinin dipçiği ve namlusuyla insanları itmeye, onlara vurmaya başlamışlardı,

ama o gece aklını büsbütün kaybetmiş olan Hadrut halkını durdurmaya muvaffak olamıyorlardı; o deli heyecanın önünü alabilecek hiçbir güç yoktu.

Çıldırılmış gözleri alevlerin ışığı altında parlayan insanların feryatları içinde kimse – Profesör Zilber de, bakteriyolog ekibinin diğer üyeleri de –kendilerini düşünmüyorlardı artık; ayaklar altında çiğneneceklerini, bu delirmiş kalabalığın önünde mahvolacaklarını akıllarından bile geçirmiyorlardı; günlerden beri Hadrut'taki taun salgınıyla savaşıyor bu doktorlar, virüsoloji, mikrobiyoloji uzmanları ve sağlık görevlileri kendilerini büsbütün unutmuş gibiydiler; herkes bir tek korkunun – taun salgınının daha da yayılması korkusunun dehşeti içinde eriyerek kaybolmuştu sanki. Bu da bir sevk-i tabii, ya da bir doğa olayıydı belki...

Uğuldayan kalabalıkla kızıl askerlerin, karşı karşıya geldikleri andan itibaren tabancasını çıkarıp sağa sola koşturarak (o durumda bile kimseye fazla yaklaşmamaya, kimseyle çarpışmamaya dikkat ediyordu; insanlar ise Çeka'yı tanımıyor, tanımak bile istemiyorlardı artık) arka arkaya havaya ateş eden Murat Yıldırım, birdenbire tabancasını bir kenara fırlattı, ateşe doğru koşarak koca bir odunu ateşten çekip çıkardı ve meşale gibi yanan o kalın ve uzun odun parçasını elleriyle havaya kaldırıp (hasta olmasına rağmen kollarına o güç nereden geldi acaba?!) başının üzerinde döndürerek kalabalığa saldırdı, kızıl askerlerin arasından geçip halkın arasına girdi.

Murat Yıldırım, meşale gibi yanan o koca odun parçasıyla birkaç kişiye hızlıca vurup onları yere devirdi; bunu yaparken öylesine hayvani bir sesle bağırıyor ve gecenin karanlığı içinde başının üzerinde salladığı ateşten öyle bir dehşet saçılıyordu ki insanlar yavaş yavaş uyanmaya başlar gibi oldu, uğultu azaldı, kalabalık olduğu yerde kaldı; bazıları kendilerini yerlere atarak yüzlerini gözlerini top-

rağa sürüp ağlamaya başladı, bir kısmı ise dizleri üzerine çökerek takatleri tamamen kesilmiş bir halde sustu; Murat Yıldırım'ın başının üstünde salladığı meşale, bu insanların kollarındaki, bacaklarındaki gücün son damlasını da onların elinden almış gibiydi.

Yavaş yavaş Murat Yıldırım'ın hayvani bağirtisi duyulur oldu yalnızca, sonra gecenin sessizliği Baş Siyasi İdare yetkilisinin sesini de yuttu büsbütün; Çeka da takatini birdenbire kaybetmiş gibi dizleri titreyerek ateşe doğru yürüdü, alevi sönmüş (o da tükenmişti sanki), kıpkırmızı kor haline gelmiş odun parçasını iki eliyle ateşin üzerine fırlattı, yine dizleri titreyerek geri dönüp tabancasını yerden aldı, kenara çekilip kendisine yol açan kızıl askerlerin ve Hadrut halkının arasından geçerek uzaklaştı, karanlığın içinde büsbütün kayboldu.

Kurbağalar da sanki deminki uğultudan, dalga dalga yayılarak o yerleri sarsmış olan heyecandan korkup susmuşlardı; şimdi tekrar ötmeye başladılar, ama o küçük dereden gelen kurbağa sesleri bu kez gecenin ta kendisinin ıstırap ve matem dolu sesine dönüşmüştü.

Ateş deminki çatırtılarla yanıyordu yine, ama o çatırtılar genç kızıl askerleri deminki gibi etkilemiyordu artık; uğuldayan kalabalıkla karşı karşıya kaldıkları sekiz on dakikalık bir zaman dilimi içinde birdenbire büyümüş, daha dayanıklı hale gelmiş gibiydiler. Öte yandan, takatlerini tamamen kaybederek oldukları yerde düşüp kalmış Hadrut halkının, alevlerin ışığı altında parlayan gözlerinde öylesine müthiş bir acı, öylesine çılgın bir ıstırap vardı ki ateşin çatırtıları o acıyla, o ıstırapla mukayesede ehemmiyetsizleşerek bütün etkisini kaybetmiş gibiydi...

Profesör Zilber, oldukları yerde düşüp kalmış o insanlara bakıyordu; o insanların hissettikleri acı ve ıstırap Profesör Zilber'in içinden geçiyordu sanki, profesör o acıyı ve ıstırapı bütün mevcudiyetiyle duyuyordu. Aynı dakikalar-

da Profesör Zilber, Baş Siyasi İdare yetkilisine karşı öyle bir minnettarlık hissiyle doluydu ki bunu herhangi bir şeyle kıyaslamak da, sözle ifade etmek de olanaksızdı (yıllar sonra bile aynı minnettarlık duygusuyla, hatta vecitle anacaktı Baş Siyasi İdare yetkilisini). Profesör Zilber o dakikalarda Murat Yıldırım'ın kabalıklarını da, kuşkuculuğunu da, inatçılığını ve sertliğini de büsbütün affetmişti artık; Murat Yıldırım bunca insanı kesin bir ölümden kurtarmıştı çünkü; Murat Yıldırım, bakteriyolog ekibinin üyelerini de ayaklar altında çiğnenerek ölmekten kurtarmış bulunuyordu.

O gece, insanı etkileyebilecek herhangi başka bir şey olamazdı sanki, ama Profesör Zilber'in gözleri birdenbire kızıl askerlerin biraz ilerisinde bir adama takıldı: bu adam köpekler gibi - elleri ve dizleri üzerinde durmuş, alev alev yanan gözleriyle o kocaman ateşe bakıyor ve yine köpek ulumasını andıran bir ses çıkarıyordu...

Profesör Zilber, elleri ve dizleri üzerine çökmüş o adamın, alevlerin ışığı altındaki görüntüsünü ve yüzünü hiçbir zaman unutamayacaktı; daha sonraki yıllarda - "halk düşmanı" olarak hapsedilip işkenceler gördüğü dönemde bile Hadrut'a altı kilometre mesafedeki o kocaman ateşin kenarında elleri ve dizleri üzerinde duran o adamı anımsayacaktı; yeryüzünde çok daha büyük acılar olduğu düşününce profesöre, maruz kaldığı engizisyon işkencelerine dayanma gücü verecekti sanki. Acıları, elleri ve dizleri üzerine çökmüş bulunan o adamın timsalinde insanoğlunu çok çok eskilere, tarihin başladığı dönemlere, insanın henüz iki ayağı üzerinde doğrulmamış olduğu, "homo sapiens"ten önceki dönemlere götürmüştü sanki...

Profesör Zilber, büsbütün sarsılmış olarak:

"Kto etot nesçastny?"⁵⁸ dedi yavaş sesle.

⁵⁸ "Kim bu zavallı?" (Rusça) (ç.n.)

Deminden beri kızıl askerlerle birlikte Hadrut halkını durdurmaya, kalabalığı ateşe yaklaştırmamaya çalışan Kızıl Yakup, şimdi Profesör Zilber'in yanı başındaydı ve hâlâ derin derin soluyarak yüzünün gözünün terini siliyordu; profesörün boğuk ve heyecandan titreyen sesini duyunca onun baktığı yöne baktı, dizleri ve elleri üzerinde durarak parlayan gözlerini ateşe dikip hırıltılı bir sesle köpekler gibi uluyan o adamı gördü ve tanıdı.

"Tot çelovek..."⁵⁹ – Kızıl Yakup hem iyi Rusça bilmediği, hem de o adamın, içinde bulunduğu içler acısı durumundan fazlaca etkilendiği için söyleyecek kelime bulmakta zorlanıyordu. – "Uçitel... Russkiy yazık dayot v škole... Tri malenkih sina pagibli!... Tri sina... Malenkih, malenkih... Jena toje pagib... Sam zdes ne bil..."⁶⁰

"A kak oçutilsya zdes? Kak prorvalsya v Gadrut?"⁶¹

"Ne znayu... Kak ptica..."⁶²

Kızıl Yakup'un gözleri yaşlarla doldu ve Azerbaycan'da Sovyet rejiminin ilan edildiği günden beri geçen dokuz sene zarfında hep başkalarını ağlatmış olan bu adam çocuklar gibi içini çekerek ağlamaya başladı.

Hüsrev Hoca'nın Hadrut'a girmeyi nasıl başardığını Kızıl Yakup gerçekten de anlayabilmiş değildi. Kızıl askerler sadece yolları kapatmakla kalmamış, Hadrut'un tamamını – dağı taşı, ormanları ve dereleri de çevirmişlerdi ve bu ablukayı delmek olanaksızdı. Peki, Hüsrev Hoca, zavalı "uçitel" bu yerlere nasıl gelmişti acaba? Bu yerlere geleceğine, kafasına düşüveren bir taşın altında kalıp can verse daha iyi olmaz mıydı aslında?

59 "O adam..." (Rusça) (ç.n.)

60 "Öğretmen... Rusça dersleri veriyor okulda... Küçük yaşta üç oğlu ölmüş... Üç oğlu... Çok küçük yaşlarında... Karısı da ölmüş... Kendisi burada değildi..." (bozuk Rusça) (ç.n.)

61 "Peki burada ne arıyor? Hadrut'a girmeyi nasıl başarmış?" (Rusça) (ç.n.)

62 "Bilmiyorum... Kuşlar gibi..." (Rusça) (ç.n.)

Hadrut'a girmeyi nasıl başardığını Hüsrev Hoca da hatırlayamıyordu bir türlü. Evlerinin o bomboş bahçesine nasıl vardığını, ilaçlanarak kapıları sıkıca kapatılmış evlerini, armut ağacının dibinde ölüp kalmış olan horozu (bahçede en son o horoz ölmüştü anlaşılan) nasıl gördüğünü, kalabalığa katılarak o geceki ateşin başına nasıl gittiğini hatırlayamıyordu bir türlü. Evlerinin bomboş bahçesini de, ilaçlanarak kapısı penceresi sıkıca kapatılmış olan evi de, renk renk tüyleri ay ışığının altında parlaklığını henüz kaybetmemiş olan o ölü horozu da, o geceki ateşi de, adamlardan birinin iki eliyle kavradığı bir meşaleyi başının üzerinde sallayıp durduğunu da hatırlıyordu Hüsrev Hoca, hayatının sonuna kadar da unutamayacaktı bütün bunları, oysa kızıl askerlerin arasından nasıl geçebildiğini hatırlayamıyordu işte. Akşamüzeri, bariyerin yanında Kızıl Yakup'la konuştuğundan sonra kendini dağlara taşlara vurduğu, bir dereden diğerine geçtiği, bir kayadan diğerine atladığı hayal meyal aklındaydı; Hüsrev Hoca'yı geri çeviriyor, itiyor, tüfek dipçığıyle vuruyor, kovuyor, kovuyor, yakalamaya çalışıyorlardı; Hüsrev Hoca ise kaçıyor, turnaklarıyla taşlara tutunuyor, tepelere tırmanıyor, çalılıkların arasına dalıyor, ağaçların arkasında saklanıyordu...

O geceki ateş sonuna kadar yandı...

Sonra alevler azaldı, azaldı ve söndü...

Gecenin karanlığı o yerleri tekrar sarıp sarmaladı ve karanlığın koynunda ateşten kalan kıpkırmızı kor parçalarını görünür oldu bir tek...

Her tarafı bir sessizlik kapladı yine; aynı sessizlik dalga dalga yükselmiş olan o heyecanı da büsbütün yattı...

O geceki ateşin kokusu da dağılıp gitti o yerlerden...

Hadrut halkı, kızıl askerler ve bakteriyolog ekibinin üyeleri – herkes – o yerleri terkettiler...

O yerler bomboş kaldı...

Bir tek, yakındaki küçük dere den gelen kurbağa sesleri işitilir oldu ve o kurbağa seslerinde hiçbir sıradışılık sezilmiyordu artık; şimdi o kurbağa sesleri, karla kaplı zirveleri ay ışığında güçlkle sezilen uzak dağların, karanlıkta görünmeyen ormanların ve o dereye dökülen sıska dağ çayının sesiydi...

Doğanın ta kendisinin sesiydi...

Babadağ'ın eteklerindeki o uzak köyde de kurbağalar aynen öyle ötüyordu...

O uzak köyde ihtiyar bir kadınla, geçim sıkıntılarının iyice yordduğu ihtiyar bir adam kalmıştı; bir de Zeliha isimli genç bir kız kalmıştı o uzak köyde...

Gelecek, o genç kızındı...

Gelecek, o genç kızın çocuklarının ve torunlarındı...

Biraz sonra yine sabah olacaktı...

Günler geçecek, yine yağmurlar yağacak, yine karlar yağacaktı...

Sonra yıllar da geçecekti...

O geceki ateşin izinin tozu bile kalmayacaktı bir gün; o geceki ateşin yerinde çiçekler açacaktı ve emekçi kitlelerin mesut çocukları o çiçeklerin arasında koşup oynayacaklardı...

O zaman Murat Yıldırım hayatta olmayacaktı ama...

Hadrut kasabasına da, köylerin tamamına da elektrik gelecekti bir gün...

Traktörler gelecekti köylere...

Sosyalizm amacına ulaşmış olacak, komünizm gerçekleşmiş olacaktı...

Kapitalist dünya mahvedilerek dünya proletaryası topyekûn kurtarılacaktı...

Bugünün acıları ilelebet tarihe gömülmüş olacaktı...

Azerbaycan Baş Siyasi İdaresi'nin yetkilisi Murat Yıldırım, demirkırı kısırağı peşinden çekip götürerek yer yer kolları kızaran ateşe doğru yürüyordu; Murat Yıldırım iş-

te o Gelecek'in sevincini ve gururunu da, işte o Geçmiş'in acısını ve ıstıraplarını da kalbinde aynı anda hissediyordu.

Demirkırı kısırak da hastalığa yakalanmıştı ve Murat Yıldırım bundan haberdardı. Hayvancağız, o takatsiz yürüyüşün son yürüyüş olduğunu, sahibinin, onu son duruşuna doğru götürdüğünü anlıyordu sanki; gitmemek için direniyordu, ama Murat Yıldırım, kaba derili eliyle dizginini çekerek demirkırı kısırağı peşinden götürüyordu.

Ateşin yerinden gelen sıcaklık gitgide artıyor, koku gitgide daha fazla duyuluyordu; demirkırı kısırak boynunu geri çekerek kurtulmaya çalışıyor, ama bütün vücudu ateşler içinde kavru lan Murat Yıldırım, dizginini elinden bırakmıyordu.

Gelip korların iyice yakınında durdular, demirkırı kısırak yine boynunu geri çekerek sahibinin elinden kurtulmak istedi, ama başaramadı.

Baş Siyasi İdare yetkilisi dizginini sol bileğine dolaya dolaya hayvanı kendine iyice yaklaştırdı, atın kocaman ve terdirgin gözlerine baktı bir süre, sonra tabancasını kaldırdı ve demirkırı kısırağın şakağına ateş etti.

Atın ön bacakları büküldü önce, kocaman gözleri uzak bir noktaya kilitlendi, bakışları dondu, sonra hayvan yere devrilerek kafasını uzattı, yüzü, kıpkırmızı kor parçalarının üzerine düştü, ama demirkırı kısırak boynunu geri çekemedi artık.

O yerlere yeni yakılan tüyün, yeni kızaran etin kolku su yayıldı...

Ateş sesinden sonra bir süreliğine susmuş olan kurbağalar tekrar ötmeye başladılar.

Baş Siyasi İdare yetkilisi tabancayı kuburluğuna soktu, büsbütün yanmamış olan, odun parçalarını çekip çıkararak demirkırı kısırağın üzerine yığmaya başladı ve sabaha karşı Hadrut'un altı kilometreliğindeki aynı yerde küçük bir ateş daha alev aldı.

Baş Siyasi İdare yetkilisinin elleri ve yüzü vücudundaki ateşten değil, alevlerden yayılan sıcaklıktan yanıyordu artık; bu sığağa daha fazla dayanmak olanaksızdı. Baş Siyasi İdare yetkilisi elindeki son odun parçasını da alevlerin üzerine attı, derin bir nefes aldı, tabancayı kuburlugundan çıkarıp kendi şakağına dayadı, kesin bir hareketle ateşin üzerine doğru atladı ve yine aynı anda tetiği çekti.

Baş Siyasi İdare yetkilisi bir anlığına, topu topu bir anlığına, alevlerin sıcaklığı arasında tabanca namlusunun şakağındaki serinliğini hissetti; sonra her şey bitti...

Sonra o ikinci kurşun sesiyle susmuş olan kurbağalar, tekrar ötmeye başladılar...

Üç gün sonra Hadrut hastanesinin profilaksi bölümündeki insanları muayene eden Profesör Lev Aleksandroviç Zilber, Hüsrev Hoca'nın yatağının yanında oturunca, bu adamı tanıdı. Tuhaf olan şu ki, Lev Aleksandroviç Zilber, bu adama baktıkça, kendini suçlu gibi hissediyordu; aslında Hadrut'a geldiği ilk günden beri bu his profesörü bir türlü terk etmiyordu: taunun insanları öldürmesinin, geride kalanlara böylesine müthiş acılar yaşatmasının, onlara asla iyileşmeyecek yaralar vurmasının suçu onda - Profesör Zilber'deymiş gibi hissediyordu.

Yatağının içindeki zayıf, uzun boylu, gözlerinden müthiş bir acı okunan adamda taun mikrobuna rastlanmış değildi. Profesör Zilber, üç gün önce, o kocaman ateşin ışığı altında dizleri ve elleri üzerine çökerek hırıltılı sesiyle köpekler gibi uluyan bu adama bir şeyler yapmak... bir şeyler vermek... hatıra olarak saklayabileceği bir şey vermek istiyordu. Profesör Zilber hastanedeki odasına geldi; profesörün biraderi Veniamin Kaverin genç bir yazardı, bir süre önce *Konets Hazı*⁶³ isimli kitabı Moskova'da basılmış

⁶³ *Hazanın Sonu* (Rusça) (ç.n.)

ve profesör o kitabı beraberinde Hadrut'a getirmişti; masasının arkasına geçip kitabın iç kapağına hiç düşünmeden şöyle yazdı:

*"Çeloveku uvidevşego i perejivşego ad.⁶⁴
Lev Zilber."*

Sonra kitabı getirip Hüsrev Hoca'ya verdi.

Taun salgını ortadan kaldırılınca Profesör Zilber Hadrut'tan ayrıldı, bir süre sonra Hüsrev Hoca da Hadrut'u terketti (Hadrut'taki her şey altı yaşındaki Cafer'i, dört yaşındaki Aslan'ı, iki yaşındaki Azer'i anımsatıyor, Şirin'i hatırlatıyor, o kocaman ateşi aklına getiriyordu...), Bakü'ye yerleşip okullardan birinde öğretmenliğe başladı ve Profesör Zilber'i hayatının sonuna kadar bir daha görmedi. Bazen rüyasında görürdü Profesör Zilber'i; aynen Hadrut hastanesinde olduğu gibi, ağızlarını açıp tek kelime söylemeden birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı. Otuz yedi yıl sonra - 1966 yılının Kasım günlerinden birinde gazetelerde yayınlanan ölüm ilanında Hüsrev Hoca, Lev Aleksandroviç Zilber'in resmini gördü.

⁶⁴ "Cehennemi görmüş ve bizzat yaşamış bulunan insana." (Rusça) (ç.n.)

DUVARLARI yeni mavimtırak badanalı bu çıkmaz, daracık, bomboş, tertemiz ve o Nisan gününün yaz sıcaklarını anımsatan havası altında gölgelik bir yerd. Belli belirsiz duyulan bir badana kokusu, bu dar çıkmazdaki sessizliğin, huzurun ve tertemizliğin sürekli oluşuna bir işaret gibiydi; yani bu kısa ve dar çıkmazın o sessizliği, huzuru ve tertemizliği her daim mevcut olan bir şeydi sanki – bin yıl önce de böyleydi burası, bin yıl sonra da böyle olacaktı yine. Koyu sarı boyalı üç bahçe kapısı açılıyordu çıkmaza; o koyu sarı boyalı üç bahçe kapısı da hep böylesine sıkı sıkıya kapalıymış sanılırdı, hiçbir zaman da açılmayacaktı üstelik; hatta çakıl taşı döşeli ensiz sokaktan geçen arabaların sesi bile o Nisan gününde bu dar çıkmaza hızlı bir gürültü olarak değil, usulca geliyor gibiydi, o araba sesinde bile bir yumuşaklık, bir latiflik vardı.

Salakça, çıkmazda neredeyse duvara bitişmiş bir elektrik direğinin dibinde, karnını asfalta dayayıp uzanmıştı ve köpeğin simsiyah gözlerinden uyku akıyordu. *Salakça*, Tilki Geldi Mezarlığı'nı terk ettikten sonra iki gün boyunca Bakü'nün yukarı mahallelerinde dolaşarak nihayet bu küçük ve sessiz çıkmaza gelivermişti; burası rahat ve temiz bir yerd anlaşılın, iki günlük serseriliğin arkasından bu sessizlik, rahatlık ve temizlik köpeğin hoşuna gitmiş olmalıydı.

Bu dar çıkmazın sessizliği Tilki Geldi Mezarlığı'nın derinlerindeki o mezarlık sükûtundan başka bir şey miydi acaba? Dahası, *Salakça* bunun farkında mıydı? Tilki Geldi Mezarlığı'nda, Mezarlık İdaresi'ndeki hareketliliğin, gece hayatının, defin törenlerinin, imam seslerinin, cenaze müziklerinin (hem Avrupa hem de millî musikinin), sadaka toplayan dilencilerin sağa sola koşuşturmalarının ötesinde, günün her saatinde – sabah, öğle, akşam ya da gece saatlerinde mezar taşlarının arasına sinmiş olan ölü bir sükût da mevcuttu hep. Tilki Geldi Mezarlığı geniş bir yerd ve bir başında cenaze müziği çalınarak defin töreni yapılıyorsa bile öbür başında çeşitli ebatlardaki ucuz pahalı, eski yeni mezar taşlarının üzerinde o ölü sessizlik hâkim olabiliyordu; yine o ölü sessizliktir ki mezar taşları arasındaki tüm farkları hiçe indirerek onların tamamını aynı yapıyordu. Bazen *Salakça*'nın Mezarlık İdaresi'ndeki gürültüden, gece hayatından, kendisine savrulan tekmelemlerden ve atılan taşlardan kaçarak o ölü sükûtun içine girdiği de oluyordu; ne var ki orada fazla kalamıyor, şimdi yaptığı gibi rahatça uzanıp uyuklayamıyordu, dolayısıyla köpek, o ölü sükûtta kaçıp kurtularak tekrar insanların arasına karışıyordu.

Salakça gözlerini açtı, karşısındaki mavimtırak duvara baktı, sonra kulaklarını dikti ve kafasını hafifçe yana çevirerek bu kez dar çıkmazın girişine doğru baktı; o güzelim sessizliğin, huzurun ve tertemizliğin ortasında *Salakça* aniden alkol kokusu duyuvermişti. *Salakça* bu kokunun ismini bilmiyordu elbette, ama Tilki Geldi Mezarlığı'nda yıllardan beridir çok iyi aşına olduğu bu koku, kendisini uyanık, tedbirli ve dikkatli olmaya davet ediyordu. *Salakça*, yılların kazandırmış olduğu bir tecrübeyle, bu kokunun duyulduğu ortamda her şeyin mümkün olabileceğini iyi biliyordu: seni okşayıp öper, sonra da ani bir tekmeyle kaburgalarını kırarlardı mesela. *Salakça* sabahın kö-

ründe, ya da akşam üzerleri Tilki Geldi Mezarlığı'na sevk edilen kasalar dolusu votka şişelerini, hayatının hemen her gününde görmüş ve insanların, o şişelerdeki sıvıyı içmelerinin de, bunun akabindeki bütün gelişmelerin de en ince ayrıntılara varıncaya değin şahidi olmuş bulunuyordu; bütün bu ayrıntılar *Salakça* için Tilki Geldi Mezarlığı'nda her gün karşılaştığı insanlar, geceleri Mezarlık İdaresi'ne girip çıkan arabalar, mezarlığın demir dış kapısı, bekçi Eflatun'un kulübesi ya da sayısız mezar taşları misali sıradan bir şeydi artık; ama bu sıradanlıkla birlikte, hep de dikkatli ve tedbirli olmayı gerektirdiği kesindi.

Alkol kokusu bu dar çıkmazda daha belirgin bir şekilde hissediliyordu; zira buradaki evlerden de, insanlardan da alkol kokusunu çağrıştıracak hiçbir koku gelmemekteydi. *Salakça*, o koyu sarı boyalı kapıların arkasındaki insanları görmüyordu haliyle, ama onların soluğunu duyuyor, mutfaklarından gelen kokuyu alıyordu ve bu mutfak kokularında bile *Salakça*'nın asla alışkın olmadığı bir temizlik vardı sanki. Bu dar çıkmazdaki elektrik direğinin dibinde, bu dar çıkmazın sessizliği ve huzuru içinde deminden beri uzanıp kalmış olan *Salakça*, koyu sarı boyalı kapıların arkasındaki o görünmez insanların şefkatini bile hisseder gibiydi.

Dar çıkmazın önünde bir adam peydahlandı; üzerinde toza toprağa bulanmış lacivert bir pantolon, yakası açık ve düğmelerinin çoğu kopmuş siyah bir gömlek ve büsbütün kirlenmiş kahverengi bir ceket olan, göğsü ve kolları fazlaca kıllı zayıf bir adam eliyle çıkmazın köşesine dayanarak olduğu yerde bir süre salındı; sonra kayıp gitmiş olan gözlerini kısarak sokağın iki başına doğru bakındı, nihayet gözlerini çıkmaza çevirdi ve elektrik direğinin dibinde uzanarak simsiyah gözlerini kendisine dikmiş olan köpeği görünce hem sevinmiş, hem de şaşırılmış gibi bir ifadeyle:

"A-a-a..." dedi; "sen de mi bu-rada-sın?.."

Bu sözler, o dar çıkmazın içinde fazla şefkatlice yankılandı galiba, zira *Salakça* ne irkildi, ne de rahatsız oldu; fakat adam çıkmazın içine doğru yürümeye başlayınca, köpek ayağa kalktı.

"Kalk-ma... Kalk-ma... Uzan... *Proşu da tebya...*⁶⁵"

Adam olduğu yerde kalarak eliyle köpeğe kalkmamasını işaret etti; sonra birdenbire kendisi dizleri üzerine çöktü ve emekleyerek *Salakça*'ya doğru gitmeye başladı. Tilki Geldi Mezarlığı'nda insanların arasında yaşamış olduğu onca yıl boyunca *Salakça* herkesi ilk bakışta tanıma ve tehlikeyi önceden hissetme sezisi de kazanmış bulunuyordu demek ki; zira emekleyerek kendine doğru yaklaşmakta olan bu adamın kötü niyetli olmadığını sezerek korkup kaçmadı bile. O zayıf adam, emekleyerek köpeğin önüne geldi ve *Salakça*'yla burun buruna durunca aniden ağlamaya başladı.

Adamın bütün vücudundan keskin bir alkol kokusu yayılmaktaydı, yine bu keskin kokudan *Salakça*'nın soluğu tikanacak gibi oluyordu; ama ne gariptir ki köpek kenara çekilmiyor ve simsiyah gözlerini adamın rengini kaybetmiş ve sulanmış gözlerinin içine dikerek bakıyordu. *Salakça*, bu zayıf adamın işlerinin yolunda olmadığını da, bu adamın ağladığını da, bu adamın zavallının teki olduğunu da anlıyordu sanki. Hatta bu zavallılık duygusu, şu öğle saatinde o dar çıkmazda bu adamla *Salakça* arasında tuhaf bir yakınlık peydahlanmasına neden olmuş gibiydi.

Adam, elektrik direğinin dibine, köpeğin yanı başına siniverdi, kemikleri çıkmış olan sırtını direğe yasladı, bacaklarını uzattı ve ağlaya ağlaya elini uzatarak köpeğin çenesini okşadı. *Salakça* kafasını çekmedi, bilakis biraz daha yakına geldi; adamın alkol kokan nefesi köpeğin burnuna

⁶⁵ "Rica ederim." (Rusça) (ç.n.)

doluyor, fakat köpek buna katlanıyordu, zira çenesini okşayan o elin şefkati, burnuna dolan o kokunun acısından katbekat fazlaydı; köpek, bu şefkatli okşamaların o koku sayesinde olduğunu bile anlamıştı kimbilir.

Zayıf adam gözlerini ve burnunun suyunu eliyle sileerek uzamış tırnaklarının arası simsiyah olmuş parmaklarını sakalı kırılmış suratında dolaştırdı:

“Vahit⁶⁶ ne der bilir misin? Vahit... Vahit der ki... Uğruna... Uğruna canımı bile veri-rim sev-gilim!.. Görüyor-sun değil mi? Bana böyle söyleyen olmadı hiç... Hiç olmadı!.. Ne demiş, görüyor-sun değil mi? Uğruna canımı bile veririm sev-gilim... Köpek olsaydım keşke! Köpek olmak ne iyi... İnsan olmaktan yüz kat... yüz kat yeğ köpek olmak!..”

Adam yine gözlerini sildi ve birdenbire bir tedirginlik sinmiş olan bakışlarını çevirerek dar çıkmazın girişine göz gezdirdi; büsbütün güvende olduğuna kani olunca elini kahverengi ceketinin iç cebine sokarak dolu bir şişe çıkardı, sonra aynı tedirginlikle bir daha dar çıkmazın girişine doğru bakındı, kirli tırnaklarıyla şişenin kapağını açtı ve tatlı kırmızı şarabı yudumlayarak içmeye başladı.

“Annem beni köpek olarak doğursaydı keşke!.. Kötü bir kadındı işte annem... İtin kızı!.. Köpek olarak doğurmadı işte beni... Köpek olsam ber-r-r-berce dolaşırdık sokaklar-r-r-da... Ar-r-rkadaşlık yapardık seninle ne güzel... İnsanlar çok şerefsiz bel!.. Çok şer-r-refsiz!.. Ben köpek olmak istiyorum... İşte böyle...”

O zayıf adam birdenbire köpekler gibi havlamaya başladı ve onun havlaması *Salakça*'nın gözünde o dar çıkmazın huzurunu ve tertemizliğini biraz daha arttırdı sanki;

⁶⁶ Azerbaycanlı şair Ali Ağa Vahit kastedilmiştir. (ç.n.)

bu havlama sesi dar çıkmazdaki sükûtu da bozmadı asla, bilakis o sükûtun devamına dönüşüverdi bir nevi.

Zayıf adam elini dizine çarptı:

“Yas-s-sla kafanı şuraya... Yas-s-sla... Benim kardeşim-sin sen... Sana hep yiyecek getireceğim. Seni evime götürüp bes-s-sleyeceğim. Ne güzel bir evim var, biliyor musun? *Dvar-r-r-es!*..⁶⁷ Seni arabalarda dolaştıracağım. On tane... on tane arabam var... Hangisinde istersen onda dolaştıracağım seni... İster misin? He? Şoförlerim de var bel!.. Fakat ben köpek olmak istiyorum!” Adam tekrar ağlamaya başladı: “Köpek olmak istiyorum!”

O sessiz, huzur dolu ve tertemiz çıkmazda yeryüzünün en tuhaf olayı gerçekleşti: köpek adamı uzunca bir süre izledikten sonra aniden dizlerini kırarak karnı üzerine yattı ve çenesini o zayıf adamın bacağına dayayarak aşağıdan yukarıya doğru onun yüzüne bakmaya başladı. O zayıf adam da köpeğin bu hareketini alelade bir şey olarak kabullendi bu arada (zaten böyle olması ve köpeğin, onun söylediklerini harfiyen yapması gerekiyormuş gibi); sol elini uzatarak *Salakça*'nın kafasını okşamaya ve kulaklarının altını kaşımaya başladı.

“Köpel olmak istiyorum.” Sağ elindeki şişeden bir yudum daha aldı. “Vahit ne der biliyor-r-r-r musun? Vahit bel!.. Ali Ağa Vahit!.. Der ki insanlarda vefa yok... İnsanlar şer-r-refsiz, der! Ama ben şerefsiz değilim!.. Seni nasıl besleyeceğim, biliyor musun?.. İsteddiğini alacağım sana!.. Sucuğun en âlâsını alacağım!.. Bulacağım işte!.. İki kilo... Hepsini de sana vereceğim... Hepsini!.. Ama ben de köpek olmak istiyor-r-rum!.. Köpek olsam sucuğu da beraberce yerdik!..”

Salakça, adamın söylediği sözleri anlamıyordu elbette, ama bu sözlerde köpeğe hoş gelen tuhaf bir ahenk vardı

⁶⁷ “Sarayı” (Rusça)

aynı zamanda. Bu hoş ahenk o dar çıkmazın sessizliğini ve tertemizliğini tamamlıyordu üstelik. Köpek, çenesini o zayıf adamın bacağına yaslamış duruyordu, hep de böyle kalacak, kafasını bu şefkat dolu vücuttan hiç ayırmayacak gibiydi. Alkol kokusu, özellikle de şişeden yayılan o koku, güçlkle sezilen badana kokusunu ortadan kaldırmıştı; keskin alkol kokusu dar çıkmazın o huzuru ve tertemizliği ile pek uyuşmuyordu aslında, ne var ki köpeğin kafasını okşayan, kulaklarının altını kaşıyan elin şefkati her şeyi bastırıyor, yeryüzünün en kötü kokularını bile bertaraf ediyordu; *Salakça*, böylesine bir şefkati asla tatmamıştı sanki. *Salakça* daha küçücük bir enikken uzunca bir süre kocaman bir insan elinin sıcaklığını hissetmiş bulunuyordu, zamanla bu sıcaklık çok uzaklarda kalır oldu; şimdi dar çıkmazda çenesini o zayıf adamın bacağına yaslamış uzanan *Salakça* uzak bir geçmişe, minicik bir enik olduğu maziye dönüvermiş gibiydi ve çoktan unutulmuş olan bir şefkatin hatırasını duymaktaydı...

Birden kokular birbirine karıştı ve bunu ilk olarak fark eden *Salakça*, kafasını tedirginlikle kaldırıp dar çıkmazın girişine doğru bakındı; o zayıf adam da köpeğin tedirginliğini hemen fark etti, aniden hayvani bir korkunun sindiği renksiz gözleriyle sokağı taradı, sağ elindeki yarım kalmış şişeyi gayriiradî bir hareketle kahverengi ceketinin iç cebine soktu ve heyecandan titreyerek hızlı hızlı fısıldamaya başladı:

"Köpek olmak istiyorum!.. Köpek olmak istiyorum!.. Köpek olmak istiyorum!.."

O sırada dar çıkmazın girişinde iki kişi, bir adamla bir kadın, belirdi; ikisi de oldukları yerde salınarak çıkmazın içine doğru baktılar, sonra kadın elini uzatıp elektrik direğinin dibindeki o zayıf adamı göstererek tiz bir sesle bağırdı:

"Vot on, pederas!.. Spryatalsya zdes da, kurva?!"⁶⁸

O iki kişi elektrik direğine doğru yürümeye başlayınca dar çıkmazı kesif bir alkol kokusu baştanbaşa sardı; ikisi de direğin dibindeki zayıf adamın tepesini öyle bir hızla tuttular ki zavallı adam kıpırdamaya bile fırsat bulamadı. Gelenlerden biri – uzun boylu adam, direğin dibindeki o zayıf (ve titreye titreye "Köpek olmak istiyorum!.. Köpek olmak istiyorum!.." diye fısıldayıp duran) adamın suratına hızlı bir tekme salladı; üstelik bunu öylesine sert bir hareketle yaptı ki kendisi de dengesini kaybederek sırtüstü yere devrildi.

Elektrik direğinin dibine sinerek titreye titreye fısıldayıp duran o zayıf adam:

"Öldüm!" diyerek elleriyle suratını kapattı ve adamın parçalanmış dudaklarından akan kan parmaklarının arasından sızarak kirli tırnaklarını kıpkırmızı kızarttı.

Kadın, yere devrilen arkadaşına aldırmandan, direğin dibinde oturup elleriyle suratını kapatmış olan o zayıf adamın kırılmış saçlarına asıldı:

"Ubejat hotel da? Pederas!.. Gde vino?"⁶⁹ Sonra da zavallı adamın kafasını elektrik direğine çarpmaya başladı: "Skajji, gde vino? Ubyom tebya!.. Ubyom!.. Kurva!.." ⁷⁰

Demine yere devrilmiş olan uzun boylu adam da ayağa kalktı. Kadın Rus'tu ve Rusça konuşuyordu; uzun boylu adam ise Azerice konuşarak:

⁶⁸ "O ibne burada işte!.. Bizden saklanmaya çalışırsın demek, çatlak herifi" (Rusça) (ç.n.)

⁶⁹ "Kaçıp kurtulabileceğini mi zannettin? İbne herifi!.. Şarap nerede?" (Rusça) (ç.n.)

⁷⁰ "Şarap nerede, söylesene! Öldürürüz ulan seni!.. Öldürürüz!.. Çatlak herifi!.." (Rusça) (ç.n.)

"Gavat!" dedi; "Bizi kandırıp kaçarsın demek! Yalnız mı içecektin hepsini?! Beni kandırabileceğini mi düşündün?"

Kadın bir türlü sakin olamıyor ve suratından kanlar akan o zayıf adamın kafasını direğe çarpmaya devam ederek:

"Gde vino?"⁷¹ diye bağıyordu. "Gde, kurva? Gde vino?"⁷²

Uzun boylu adam ayağını kaldırarak bir tekme daha sallamak istedi direğin dibine, tam da o sırada *Salakça*, içinden fıskıran bir öfkeyle yüksek sesle havlamaya başladı; köpek deminden beri ne yapacağını bilemez bir haldeymiş de şimdi kendine gelmiş gibiydi; tekmenin tadını bildiğinden uzun boylu adama fazla yaklaşmıyordu gerçi, ama adamın çevresinde dört dönerek olanca sesiyle havlıyordu.

Kadın:

"Paşol!"⁷³ diye bağırdı ve zavallı adamın saçlarını bırakıp köpeğin üzerine yürüdü; önce bir tekme salladı, tutturamayınca ikinci kez denedi ve *Salakça* ömrü hayatında ilk defa olarak dişleriyle bir insan bacağı yakaladı.

Kadın:

"Oy!"⁷⁴ diye bağırarak bacağı kurtarmaya çalıştı, *Salakça* kadının topuğunu bırakmak istemeyince de zaten ayakta zor duran kadın sırtüstü yere devrildi; o sırada elbisesinin etekleri havaya kalktı ve altında iç çamaşırını da bulunmadığından, vakitsiz solup pörsümüş olan vücudu neredeyse göbeğine kadar çırılçıplak kaldı.

71 "Şarap nerede?" (Rusça) (ç.n.)

72 "Nerede? Çatlak herif, şarap nerede?" (Rusça) (ç.n.)

73 "Defol" (Rusça) (ç.n.)

74 "Aman!" (Rusça) (ç.n.)

Salakça kanın tadını alınca kadının topuğunu bıraktı ve bir kenara çekilerek daha yüksek sesle havlamaya başladı.

Koyu sarı renkli üç bahçe kapısı, birbirleriyle anlaşmışlar gibi aynı anda açıldı ve büyüklü küçüklü bir sürü insan dar çıkmazı doldurdu. Kalabalık bütünüyle kadınlardan ve çocuklardan oluşmaktaydı; aralarında hiç erkek yoktu, zira bu mahallede erkeklerin böylesine sudan sebeplerle sokağa, kapı önüne çıkmaları ayıp ve erkeğe yakışmayan bir hareket olarak değerlendirilmekteydi. Dar çıkmazdaki evlerde o sırada öğle yemeği hazırlıkları sürüyormuş anlaşılın, çünkü kadınların elleri kıyma, un ve yağa bulanmıştı. Dar çıkmazı dolduran o kadınlar ellerini önlüklerine sileyerek, çocuklarla birlikte öyle bir gürültü patırtı koparmaya başladılar ki bu gürültü patırtı bin yıldan beridir devam ediyormuş ve bin yıl daha sürecekmış gibiydi. .

"Vah, itten türeyenler!.."

"Şuna bak kız, şu kancığa bak!.."

"Vah vah vah!.."

"Don bile giymemiş be!.."

"Yuh sana!"

"Berduşlar işte!.."

Dar çıkmazı dolduran kalabalığın arasında on dört, on beş yaşlarında, bıyıkları henüz terlemeye başlayan şişko bir çocuk da bulunuyordu ve dışarı çıkar çıkmaz çocuğun bakışları yerde boylu boyunca yatan deminki kadının bacaklarının arasına saplandı.

"Kovun bunları kız!.."

"Yuh size!"

"Kapat şu orospunun üstünü!"

"Hadisene!.."

"Yuh sana, kancık!.."

"Ötekinin dudağını patlatmışlar!.."

"Kalkın bakalım ayağa, itten türeyenler!.."

"Vurun şu orospuya!.."

"Al bakalım!.."

"Vurun, vur kız; insan değil ki bunlar!.."

Kalabalık, deminki üç kişinin – dudağı patlatılmış olan zayıf adamın, o uzun boylu adamın ve topuğundan kanlar akan kadının üzerine yürüdü; damarları şişip kabarmış olan boğazlardan çıkan sesler dar çıkmazın yeni badanalı duvarlarına siniyordu, ilelebet de bu duvarlarda kalacak gibiydi üstelik; kalabalıkla birlikte çıkmazın duvarları da bağırıp duruyordu sanki:

"Şerefsizin evladı!.."

"Alçak berduş!.."

"Orospu seni!.."

"Vur, vur!.."

"Al bakalım!.."

"Don giysene içine, kancık!.."

"Al bakalım!.."

Salakça çıkmazın bir köşesine sinmiş, gözlerinin önünde savrulan tekmelere, atılan yumruklara, patlayan tokatlara hırlayarak bakıyor, kalabalıktan ve dar çıkmazın duvarlarından kopan gürültüyü dinliyordu; köpeğin kahverengi siyah karışımı tüyleri diken diken olmuştu ve *Salakça*, insanların arasından geçerek çıkmazdan uzaklaşamıyordu bir türlü.

"Al bakalım!.."

"Bir daha gelir misiniz buraya?.."

"Yuh sana, kancık!.."

"Sana bu bile az, deyyus!.."

"Al bakalım!.."

"Şerefsiz!.."

Dar çıkmazdan ilk kaçıp kurtulan uzun boylu adam oldu; sonra da dudağı patlatılan o zayıf adam kaçtı (kırılmasını, ya da eğilip dökülmesini önlemek için yüzünün kanına boyanmış olan sağ eliyle kahverengi ceketinin üzerinden şarap şişesini sıkıca kavramıştı deminden beri); en

sonda kadın topallaya topallaya kaçmayı başardı ve kadın çıkmazı terk edip kaçarken deminki şişman çocuk kargaşadan faydalanarak elini elbisesinin üzerinden kadının bacaklarının arasına bastırdı. Annesi, çocuğun bu hareketini anında gördü ve öfkeden kudurarak:

"Yaptığın ne lan?" diye bağırdı. "Kara topraklara giresice!" Sonra da oğlunun yaz öncesi usturaya vurulmuş olan kafasına okkalı bir tokat indirdi. Bu tokadın sesi dar çıkmazdaki o gürültü patırtının son sedası oldu; koyu sarı boyalı üç bahçe kapısı birdenbire açılıp insanlar çıkmazı doldurdukları gibi, yine herkes birdenbire içeri girdi ve kapılar sıkı sıkıya kapanıverdi.

Dar çıkmazda bir tek on dört, on beş yaşlarındaki o şişko çocukla, çıkmazın bir köşesine sinmiş olan *Salakça* kaldı.

Deminki üç kişi çoktan kaçıp gitmişlerdi, bahçe kapılarından çıkan gürültücü kalabalık da yoktu artık; on dört, on beş yaşlarındaki şişko çocuk susmuş, *Salakça* de hırlamayı kesmişti; her şeye rağmen dar çıkmazın mavimtirak badanalı duvarları hâlâ uğulduyor gibiydi.

Salakça kafasını önüne indirdi, kuyruğunu sallayarak yavaş adımlarla çekip gitmek istedi; ama o şişko çocuk *Salakça*'yı gördü ve demin yediği tokadın acısını çıkarmak isteyerek:

"Paşol otsyuda!"⁷⁵ deyiverdi. Sonra da eğilerek yerden bir çakıl taşı aldı.

Salakça, acı bir darbe alacağını anladı hemen, öne doğru sıçradı ve hızlı adımlarla kaçıp gitmek isterken çocuğun fırlattığı taş köpeğin kaburgalarının altına isabet etti. *Salakça*, yediği darbeden uluyarak sokak boyu yokuş aşağı kaçmaya başladı.

⁷⁵ "Defol buradan!" (Rusça) (ç.n.)

Salakça olanca gücüyle dar çıkmazdan bir an önce uzaklaşmaya çalışıyordu. Duvarları yeni badanalı o dar çıkmaz, sıkı sıkıya kapalı koyu sarı boyalı kapılar geride kaldı.

1939 yılının kış günlerinden biriydi; havaların uzun zamandan beridir ılıman geçmesinin arkasından, birdenbire başlayan kar bütün gece aralıksız olarak yağmış, Bakü'nün sokaklarını, binaların damını, balkonları, özellikle de gidiş gelişin fazla yoğun olmadığı yukarı mahalleleri (Ali Asker Hoca'nın iki odayla bir mutfaktan oluşan daireyi Bakü'nün yukarı mahallelerinden birindeki tek katlı küçük bir binadaydı) baştanbaşa kaplamıştı; fakat en tuhafı, böylesine beklenmedik bir zamanda bastıran soğukların, hep sıcağı ve rahatı seven bir insan olan Ali Asker Hoca'yı tedirgin etmemiş olması, bilakis her tarafı kapatan o tertemiz kar beyazının, adamın içine bir coşku, bir ruh yüksekliği, hatta -belki mantıksız gelecek, ama- bir sıcaklık getirmiş olmasıydı (kar ve sıcaklık!); o kış günü, o tertemiz kar beyazı, artık ak günlerin yetiştiğinin habercisi gibiydi, yine o kar beyazında, bundan sonraki her işin hep hayra yorulması gerektiği inancı saklıydı sanki. Ali Asker Hoca, mutfak duvarına çakılıp, altına da yusuvarlak bir tas konmuş olan çeşmede, içini dolduran aynı coşku ve güzel duygularla ellerini tertemiz yıkadıktan sonra: "Şu tavukları getir de ben doğrayıvereyim." dedi.

Ali Asker Hoca'nın karısı Firuze Hanım, haşlanmış pirinci süzgece dökmekle meşguldü ve tombul suratını pirincin buğusundan korumaya çalışıp hızlı hızlı soluyarak:

“Sen merak etme.” dedi. “Sen merak etme... Her şey zamanında yetişecek. Sen merak etme...”

Firuze Hanım haklıydı ve işyerinde, arkadaşları ve akrabaları arasında çok temkinli biri olmasına rağmen evde ve aile ortamında pek aceleci ve sabırsız bir insan olduğunu Ali Asker Hoca kendisi de çok iyi biliyordu zaten: örneğin her sene yaz tatilini geçirmek üzere ailece –Ali Asker Hoca, Firuze Hanım ve Arzu– Kislovodsk’a giderlerken hem karısını, hem de kızını o kadar acele ettirirdi ki, hep trenin kalkışından üç saat önce istasyonun yolunu tutmuş olurlardı. Bugün de sırf Firuze Hanım’a yardım edebilmek için erken dönmüştü okuldan: bir haftadan beri bu akşamki ziyafetin heyecanını yaşıyordu adam; her şeyin yolunda gideceğini biliyordu gerçi: yine güzel bir sofraya oturacaktı Firuze Hanım, şişmanlığına ve ilk bakışta ağır bir insan olarak görünmesine rağmen çok da hızlı biriydi aslında, her şey tam zamanında yetişecekti dolayısıyla; misafirler Arzu’nun şerefine kadeh kaldıracak, yiyip içip eğleneceklerdi yine, her seneki gibi güzel bir ziyafet olacaktı yani; bütün bunlardan emindi Ali Asker Hoca, her şeye rağmen bir türlü rahat olamıyordu ama.

“Alınacak bir şey var mı?”

Firuze Hanım, pilavı demlenmesi için dededen kalma bakır tencerede gazyağı ocağının üzerine koyarken:

“Yok, her şey alındı.” dedi. “Merak etme sen...”

“Ekmek yetecek mi?”

“Yeter, yeter. Merak etme sen, her şey yolunda olacak...”

Ali Asker Hoca, Firuze Hanım’ın terli yüzüne bakıp gülümsedi: aile içinde hep öylesine sabırsız biriydi ki, bu huyu Firuze Hanım’a da geçmiş bulunuyordu ve kadının, “merak etme sen” deyişinde biraz da tedirginlik yok değildi aslında; her şeye rağmen güzelim kar tam da zamanında yağmıştı işte: zira fazlaca şişman bir kadın olan Fi-

ruze Hanım, böylesi bir ziyafet öncesinde hep kan terinde kalıverirdi doğal olarak; oysa şimdi gazyağı ocağının birinde pilav demleniyor, ötekinde yaprak sarma pişiyordu, bir tarafta haşlanmış tavuklar vardı, Ali Asker Hoca’nın dün Kömürcü meydanı’nda bir Salyanlı’dan⁷⁶ almış olduğu iki Kura kocaağız balığının da ızgarası hazırda üstelik, fakat bütün bunlara rağmen mutfak hâlâ serindi ve Firuze Hanım eskisine oranla daha az terliyordu haliyle.

Ali Asker Hocalar’ın evine fazla kimse gelmiyordu zaten, dolayısıyla üç kişilik bu aile birbirlerine öylesine alışmıştı ki eve bir misafir geldiği zaman pek rahat olamıyorlardı da. Firuze Hanım’ın akrabaları uzakta –Nahçıvan’da oturuyor ve Bakü’ye pek ender uğruyorlardı. Yazın Ordubat⁷⁷ şeftalisi, kayısı, armut ya da kara erik getiriyorlardı gelirken– bu meyvelerin tamamını da yine annesi gibi şişman olan Arzu yiyip bitiriyordu zaten; kışın ise ceviz, fındık veya badem içi, kayısı, dut, vişne kurusu getiriyorlardı ve Firuze Hanım bütün bu çerezleri, her sene tertiple dikleri işte bu biricik ziyafet sırasında sofraya koymak üzere saklıyordu. Ali Asker Hoca’ya gelince, yakın bir akrabası yoktu adamın, olanlar da Kuba’da⁷⁸ oturuyor ve Bakü’ye hemen hemen hiç uğramıyorlardı.

Ali Asker Hoca’yla Firuze Hanım 1921 senesinde evlenmişlerdi. Ali Asker Hoca otuz bir yaşındaydı o sırada, Bakü’de bir okula müdür olarak henüz atanmıştı. Firuze Hanım ise yirmi altı yaşındaydı, babası rahmetli Gazanfer Hoca, aynı okulda teknik işler sorumlusuydu. Firuze Ha-

⁷⁶ Salyan – Azerbaycan’ın Hazar kıyısındaki vilayetlerinden. Vilayet merkezi Bakü’ye 190 kilometre mesafede olup, Kura nehri kıyısındadır. (ç.n.)

⁷⁷ Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti’ni oluşturan vilayetlerden biri. (ç.n.)

⁷⁸ Azerbaycan’ın kuzey vilayetlerinden. (ç.n.)

nım, yine böylesine şişmandı o sırada, Ali Asker Hoca ise şişman kadınlardan hoşlanıyordu işte.

Evlendikten sonra, sekiz sene boyunca çocukları olmadı Ali Asker Hoca'yla Firuze Hanım'ın. Firuze Hanım, her türlü kocakarı ilacını denedi; Ali Asker Hoca ise daha geçen yüzyılda İstanbul Üniversitesi'nde okumuş olan, Bakü'de yediden yetmişe herkesin tanıdığı ve sevip saydığı Profesör Fazıl Ziya'dan birtakım yararlı nasihatler aldı; nihayet 1929 yılının kışında bir kızları doğdu -Ali Asker Hoca, kızına Arzu ismini verdi- ve her sene, kışın, Arzu'nun doğum gününde Ali Asker Hocalar'ın evinde güzel bir ziyafet tertiplenir oldu.

Önceleri, bu ziyafetlere Ali Asker Hoca'nın özel davetlisi olarak Profesör Fazıl Ziya da katılırdı hep. Çok aydın ve tuhaf bir adamdı, sokakta gezerken hep türküler mırıldanırdı kendi kendine; muayene ettiği insanlara da -hastalıkları ne olursa olsun- "Sık sık tiyatroya gidin!" derdi. Bir de, "Pilav yiyin, ama az yiyin." derdi. Daha sonra fazlaca yaşlandığı için -sekseni devirmişti- evinden pek çıkmaz olmuştu ve kış gününde kalkıp Ali Asker Hocalar'a geleliyordu haliyle; bu yüzden de Arzu'nun doğum gününde Ali Asker Hoca, bir demet gül götürerek profesörü bizzat evinde ziyaret ediyordu. Ne var ki... geçtiğimiz sene Fazıl Ziya "halk düşmanı" olarak tutuklandı; daha on dokuzuncu yüzyılda Türkiye'de eğitim almış olduğu için Türk ajanı ve katı bir pantürkist ilan edildi, Azerbaycan'da faşizm ideolojisini yaymakla suçlandı ve kurşuna dizildi. Neyse... Bu kadar güzel bir günde bunları anımsamaya hiç gerek yoktu aslında...

Arzu güzel ve akıllı bir kızdı; daha beş yaşını bile bitirmeden hem Azeri, hem de Rus alfabelerini öğrenmişti ve her iki dilde neşredilmiş olan kitaplar Arzu'nun her şeyi olmuştu; çocuk kitabı keşfetmişti yani; bütün oyuncakların, bütün oyunların, bütün sohbetlerin -büyüklerinin

sohbetlerinin bile- kitapla kıyaslandığı zaman bir hiç hükmünde olduğunu anlayıvermişti. Arzu öylesine çok kitap okuyordu ki sadece Firuze Hanım değil, Ali Asker Hoca bile tedirgin oluyordu bazen; çocuğu sahil parkına çıkarıp dolaştırıyor, konsere, sinemaya veya tiyatroya götürüyordu. Arzu, yine babasıyla birlikte Gliyer'in⁷⁹ *Şahsanem* operasını, Devlet Tiyatrosu'nda *Otello*'yu, Rus Tiyatro Sahnesi'nde *Anna Karenina*'yı ve *Ryui Blaz*'ı izlemiş, Gürcistan Halk Sanatçısı, büyük ödülleri sahibi Arakişvili'nin, Rusyalı sanatçı Darya Spirışevskaya'nın konserlerine gitmiş, sirkte Allı-Vad atraksiyonunu izlemiş, Suren Koçaryan'ın seslendirmesinde Şota Rustaveli'nin⁸⁰ *Kaplan Postu Giymiş Kahraman* eserini dinlemişti. Besteci Çişko'nun *Potyomkin Zırhlısı*⁸¹ isimli operasını çok seviyordu Arzu; bu operayı arka arkaya beş kez izlemiş bulunuyordu; ne var ki 1937 senesi gelip de Üzeyir Hacıbeyof'un⁸² *Köröğlü* operası sahneye çıkınca, Arzu, Ali Asker Hoca'yla birlikte her ay en az üç kez bu operayı izler oldu; bir defasında Firuze Hanım'ı bile zorla operayı götürmeyi başardı üstelik; üçü - Ali Asker Hoca, Arzu ve Firuze Hanım ömr-ü hayatlarında ilk kez beraberce operaya gitmiş oldular bu suretle.

Bütün bunlar çok güzel şeylerdi elbette, ama kitabın yerini tutmuyorlardı işte. Arzu biraz büyüyünce, evlerin-

⁷⁹ Gliyer Reyngold Moritseviç - besteci, orkestra şefi ve müzik eleştirmeni. 1875 yılında Kiyev'de doğmuş, 1956 yılında Moskova'da ölmüştür. Azerbaycan Halk Eğitimi Bakanlığı'nın daveti üzerine 1923 yılında Azerbaycan'a gelmiş ve Azerbaycan folklorundan esinlenerek *Şahsanem* isimli operasını yazmıştır. (ç.n.)

⁸⁰ XII. Yüzyıl Gürcü şairi. (ç.n.)

⁸¹ Potyomkin - Rusya'da 1905-1907 devrimleri çerçevesinde, isyana katılmış olan zırhlı mayın gemisi. (ç.n.)

⁸² Üzeyir Hacıbeyof (1885-1948) - Azerbaycanlı besteci, müzik bilimci, eğitici ve yazar. Çağdaş Azerbaycan müziğinin ve opera sanatının kurucusu. Azerbaycan millî marşının bestecisi. (ç.n.)

den dört sokak ileride yeni açılmış olan L. M. Kaganoviç⁸³ kütüphanesine kaydoldu ve oradaki kitapları teker teker okuyup bitirmeye girişti. Geçtiğimiz sene L. M. Kaganoviç'in 50. doğum yılı kutlanıyordu ve kütüphane idaresinin, yoldaş Stalin'in bu en yakın silah arkadaşına göndermiş olduğu kutlama mektubunda, kütüphanenin en aktif okuru olarak Arzu'nun da imzası bulunuyordu. Yine aynı kütüphanenin, Kuzey Kutbu'nda yaptığı çalışmalarla ünlü ve devletçe 'Sovyetler Birliği Kahramanı' unvanına layık görülmüş olan araştırmacı, aynı zamanda SSCB Millet Meclisi azasından bulunan İvan Dmitriyeviç Panin'e göndermiş olduğu mektupta da (bu zatın da 50'nci yaş günü kutlamaları yapılıyordu) bolşeviklerin, komsomol üyelerinin tebrikleriyle beraber pioner örgütü mensuplarının da tebrikleri iletiliyordu ve isimleri zikredilen pioner örgütü mensubu beş çocuktan biri Arzu'ydu.

Arzu dördüncü sınıfa devam ediyordu halen, ama sekizinci, dokuzuncu sınıflar için öngörülen matematik problemlerini kolayca çözebiliyordu; okulun en ciddi ve en kaliteli öğretmenlerinden biri olan Alibaba Hoca, Arzu'ya Sofya Kovalevskaya⁸⁴ ismini takmıştı. Ara sıra şöyle konuşuyordu Alibaba Hoca:

"Benim bu konulardaki geleceği görme yeteneğim çok iyidir. Yirmi yılın hocasıyım nasıl olsa! Bu çocuk çok ünlü biri olacak ileride! Bizler de, onun öğretmenleri olduğumuz için gurur duyacağız o zaman. Görürsünüz siz. Bugüne kadar hangi öğrencim hakkında ilerisi için ne tahminde bulunmuşsam hepsini tutturmuşumdur. Arzu Azerbaycan'ın Sofya Kovalevskaya'sı olmazsa eğer, ben hiçbir

⁸³ Kaganoviç Lazar Moiseyeviç (1893-1991) - Sovyetler Birliği parti ve hükümet yetkililerinden; 1935-1944 yıllarında aralıklarla Ulaştırma Bakanı olmuştur. (ç.n.)

⁸⁴ Sofya Vasilyevna Kovalevskaya (1850-1891) - Rusyalı ünlü matematikçi ve yazar. (ç.n.)

şeyden anlamıyorum demektir. Öğretmen bile değilim demektir. Öğretmen değil, sıradan bir mahalle muhtarıym demektir! Bu çocuktaki yetenek bir Tanrı vergisidir! Tanrı vergisi!"

Arzu dikey geçiş sınavına girip sekizinci veya dokuzuncu (hatta onuncu!) sınıfa kaydolabilirdi; ne var ki Ali Asker Hoca istemiyordu böyle olmasını. Çok yemek yemesine, tombul ve kanlı canlı bir çocuk olmasına rağmen, Arzu henüz çocuktan ne de olsa; birdenbire bu kadar ağır bir yükün altına girmesine ne gerek vardı? Yavaş yavaş yetişmesi, bütün diğer çocuklar gibi zamanla büyümesi daha iyi olurdu. Dikey geçiş sınavlarına gelince, Ali Asker Hoca, bu sınavlara gelecekte de girilebileceğini düşünüyordu; yani Arzu liseyi bitirip üniversiteyi kazandığı zaman doğrudan ikinci ya da üçüncü sınıftan başlayabilirdi okumaya. Mastır yerine doğrudan doktora girebilirdi ya da. Alibaba Hoca'nın sözünü ettiği Tanrı vergisi olduktan sonra (Ali Asker Hoca inançlı bir adamdı, ama bunu okulda kimseye belli etmiyordu doğal olarak) kim engelleyebilirdi Arzu'yu? Öte yandan Ali Asker Hoca okul müdürüydü nasıl olsa, Arzu da aynı okulda okuyordu ve müdürün kızının sınıfları hızlı hızlı atlaması birtakım dedikodulara neden olabilirdi; Ali Asker Hoca böyle dedikoduları sevmezdi hiç.

Ali Asker Babazade daha devrim öncesinde Bakü'nün petrol bölgelerinde -Ramana'da, Surahani'da, Sabuncu'da yeni açılmış olan iptidai dereceli okullarda müdürlük yapmıştı. On sekiz seneden beri Bakü'de okul müdürlüğü ve coğrafya öğretmenliği yapıyordu yani. Siyasete asla bulaşmayan (halen de partili değildi mesela), kimseyle işi olmayan, herkesle geçinip gitmeye çalışan, olanaklarının elverdiği ölçüde insanlara yardımcı olmayı yeğleyen bu adam elli yaşına bile gelmiş değildi henüz, ne var ki Bakü'deki eğitim camiası arasında nüfuz ve saygınlık sahibi

biriydi. Yine bu nedenledir ki 1937-1938 yıllarının felaket fırtınası Ali Asker Hoca'nın okulundan topu topu iki kişiyi alıp götürebilmişti: yüzyılın başında Sorbonne'dan pekiyi dere .eyle mezun olduktan sonra bir süre aynı üniversitede hocalık yapmış, kendi halkına hizmet etmek amacıyla Bakü'ye dönerek uzunca bir süre Azerbaycan başınında çalışmış, Azericenin yeni gramerini yazmış, Molier, Hugo ve Stendhal'in eserlerini Azericeye çevirmiş, devrim sonrasında ise orta dereceli okullarda Fransızca öğretmenliği yapmış bulunan İvaz Bey Mıganlınski'yi (o da partili değildi bu arada) ve Moskova Akademisi mezunu, genç edebiyat öğretmeni, parti üyesi Ferit Şirinli'yi. Ali Asker Hoca'nın okulundan "halk düşmanı" damgası yiyerek hapsedilmiş olan bu iki kişi vardı sadece (ikisinin de kurşuna dizildiği söyleniyordu, ama resmî bir bilgi yoktu bu konuda); oysa Bakü'de öğretmen kadrosunun yüzde ellisini, yüzde altmışını, hatta yüzde yetmişini kaybetmiş olan okullar da yok değildi ve böyle okulların müdürleri ve parti kolu başkanları, eğitimle ilgili toplantılarda kürsüye çıkınca "ifşa ettikleri halk düşmanlarının" sayısına ilişkin rakamları gururla telaffuz ediyorlardı; ne var ki bir süre sonra aynı okul müdürlerinin veya parti kolu başkanlarının da "halk düşmanı" damgasıyla hapse tıklandığı haberi geliyordu bazen, deminki rakamlar göreve yeni gelen müdür ve başkanların dilinden düşmüyordu bu kez de...

Ferit Şirinli hikâyeler de yazıyor ve ara sıra yayınlattıyordu; Moskova'da Ali Nazım'la⁸⁵ beraber okumuşlardı, Mikail Müşfik'le⁸⁶ de arkadaşlardı üstelik. Her ortamda ikisini de savunup duruyordu, bu yüzden akıbeti feci oldu zaten. İvaz Bey ise... Başında bir felaket olduğunu önceden sezmişti zavallı. Günlerin birinde aniden ortadan kay-

⁸⁵ Ali Nazım (1906-1941) - Azerbaycanlı edebiyat bilimci ve eleştirmen. Petersburg ve Moskova üniversitelerinde okumuştur. (ç.n.)

⁸⁶ Mikail Müşfik (1908-1939) - Azerbaycanlı şair. (ç.n.)

boldu. Karısı okula haber verdi, polise, kocasının kaybolduğuna dair dilekçe yazdı, nihayet komşulardan birinin ihbarı üzerine polisler İvaz Bey'i kendi evindeki elbise dolabının içinde buldular. Karısı, İvaz Bey'i dokuz aydan beridir o dolabın içinde saklıyormuş meğerse...

Partinin vilayet başkanlığında şube müdürlüğü görevini yürüten Cümşütlü'nün bizzat katılımıyla düzenlenen okul parti kolunun, komsomol ve pioner örgütlerinin ortak toplantısında İvaz Bey "halk düşmanı" damgası yedi, sonra da terör hazırlıkları içinde bulunan bir İngiliz ajanı olduğu gerekçesiyle hapsedilerek kurşuna dizildi.

İvaz Bey, Arzu'nun doğum günü partilerine sekiz sene arka arkaya katılmış bulunuyordu. Getirdiği hediyeleri -güzel kitaplar getirirdi hep- Arzu'ya "*Je vous félicite mademoiselle!*"⁸⁷ diyerek bizzat takdim ederdi. İki seneden beridir Arzu'nun doğum gününe atılmıyordu haliyle. Arzu'nun hafızası çok keskindi ve çocuk, üç, dört yaşındaki bazı olayları bile iyi anımsıyordu. Geçen seneki parti sırasında da -o güzel kitapları hatırlamış olacak ki- "İvaz Baba yok aramızda." deyiverdi birdenbire. Parti bittikten sonra Ali Asker Hoca, neredeyse fısıltılı bir sesle şöyle söyledi Arzu'ya: "Sen İvaz Baba'nın ismini anma artık." Arzu şaşkınlıkla: "Neden ama?" diye sordu. İvaz Bey'in "halk düşmanı" olduğunu söylemeye dili varmadı Ali Asker Hoca'nın, sadece: "Böyle icap ediyor." demekle yetindi. Arzu, okulda "Pavlik Morozof"⁸⁸ Grubu'nun aktif bir üyesiydi, kendi sınıflarının çıkardığı duvar gazetesini de Arzu hazırlıyordu ve okul kütüphanesinde oturarak, kim-

⁸⁷ "Sizi kutluyorum matmazel!" (Fransızca) (ç.n.)

⁸⁸ Pavlik Morozof (1918-1932) - Tarım kooperatiflerinin yaygınlaştırıldığı dönemde, köy zenginlerine karşı mücadele etmiş, doğduğu köyde pioner örgütünü kurmuş ve yönetmiştir. Kooperatifleştirme aleyhtarlarınca öldürülmüştür. (ç.n.)

seden yardım almadan, Hüseyin Cavit'in⁸⁹ pioner örgütünün düşmanı olduğunu kanıtlayan bir makale yazmış bulunuyordu. Her şeye rağmen Arzu çocuktuk henüz, bir süre daha Ali Asker Hoca'nın peşini bırakmadı: "Neden böyle icap ediyor ki?"

Firuze Hanım, Arzu'ya bir şeyler söylemiş olacak ki çocuk bu soruyu sorup durmaktan vazgeçti nihayet. Ali Asker Hoca ise, ne olur ne olmaz diye, İvaz Bey'in hediye ettiği kitapları evlerinin bodrumunda sakladı. Arzu o kitapları görmedi bir daha, İvaz Bey'in adını da anmadı. Ali Asker Hoca, Fuzulî'nin ve Vakıf'ın şiirlerinin toplandığı iki yazmayı da evinin bodrumunda saklıyordu, zira bu kitaplar, Arap alfabesiyle kaleme alınmış bulunuyordu haliyle.

Arap alfabesiyle yazılmış kitaplar okuyan, mektuplarını halkın bin seneden beri kullandığı bu alfabeyle yazan herkes "halk düşmanı" olarak damgalanıyordu anında. Evinde Arap alfabesiyle yazılmış bir kitap varsa eğer, sen dini tebliğ eden yobaz ve gerici bir insansın demekti (bu kitapların Fuzulî'nin, ya da Vakıf'ın şiirleri olduğunu kim anlatabilirsin?); yahut Müsavat Partisi ajanı, burjuva milliyetçisi, pantürkist (en müthiş suçlama buydu işte: pantürkist!), panislamistsin! Hem, bir tek kitaplara karşı güdülmüyordu bu husumet. Adamlar taşları bile düşman bellemişlerdi. Güzelliğiyle herkesi hayrette bırakan Bibi-heybet camiini yıkarak yerle bir etmişlerdi. Maştağa'daki⁹⁰ tarihî cami de aynı akıbeti paylaşmak zorunda kalmıştı. Azerbaycan'da yıkılan tarihî camiler saymakla bitmez-

⁸⁹ Hüseyin Cavit (1882-1941) - Azerbaycanlı şair ve drama yazarı. Tebriz Talibiye Medresesi'nde ve İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'nde okumuştur. Sürgün edildiği Sibiry'a'nın İrkutsk vilayetinde ölmüştür. (ç.n.)

⁹⁰ Maştağa - Bakü civarındaki köylerden. (ç.n.)

di aslında. Şeki'deki⁹¹ o eski ve çok güzel cami mesela... Dünyanın en masum yeri olan mezarlıklara bile uzatmışlardı ellerini, mezarlıkta bile bir art niyet arıyor, türbeleri yıkıp yerle bir ediyorlardı... Be şerefsiz, be alçak, be nankör insanlar! Yeni bir hayat kuracağım derken, her şeyi yıkıp yıktınız. Camileri, İslam'a düşman olduğunuz için yerle bir ettiniz de, Bakü'nün en güzel yerindeki kocaman Aleksandr Kilisesi'nin ne diye taşını taş üstünde bırakmadınız peki?

Ali Asker Hoca bu konulara kafa yordukça, her zaman ki sakin haline rağmen öfkeleniyor ve adamın içinden kapkara kanlar akıyordu. Mesele İslam ya da Hıristiyanlıkla ilgili değil demek ki; yakıp yıkmak, harap bir hale getirmek, yerle bir etmek bu insanların hamurunda varmış. Şeytana tapıyor bunlar besbelli. Evlat babasını ispiyonluyor, kardeş kardeşe ihanet ediyor, kız annesini reddediyor, kadın kocasıyla ilgili şikâyet dilekçesi yazıyor, komsomol örgütü toplantılarında kız kardeşler arasında kavga gürültü kopuyor; camiler yıkılıyor, kiliseler yıkılıyor, insan, gece karısıyla konuşurken bile politik bir hata yapmaktan korkar hale geliyor. Bütün bu işlerin sonu nereye varacak Allah'ım? Bu ne biçim bir devir, ne biçim bir memleket, ne biçim bir rejimdir? İnsan kafası kesmekle tavuk kafası kesmek arasında zerre kadar fark kalmamış. Başka hangi ülkede, hangi dönemde bunca masum kanı akıtılmıştır? Marks böyle mi öngörmüştü sanki? Engels böyle mi olsun istemişti? Lenin'in yapmaya çalıştığı bu muydu? Neyse... Bunları düşünmek doğru değil aslında (insan kendinden bile şüphe duyar olmuştur!).

Ali Asker Hoca'nın okulunda, on dokuz öğrenci komsomol örgütü saflarından ihraç edilerek okuldan atılmış bulunuyordu. Öğrencilerden on birine kimse yardım ede-

⁹¹ Şeki - Azerbaycan'ın kuzey vilayetlerinden. (ç.n.)

mezdi, zira "halk düşmanı" çocuğuydular. Diğer sekiz çocukla ilgili olarak Ali Asker Hoca hep tetikteydi ve ortalık birazcık yatışır yatışmaz onları tekrar okula almayı planlıyordu (çocuklardan ikisi okula dönmek üzereydi artık). Ali Asker Hoca'nın Okulu, Bakü'nün diğer okulları ve kurumlarıyla kıyaslanacak olursa, çok daha sakın ve fesatçı insanlardan uzak bir yerdi. 1936 yılında parti vilayet başkanlığınca okula gönderilmiş olan Eflatun Hoca vardı bir tek, okul parti kolunun başkanlığını yürütüyordu adam, daha sonra başka bir okula müdür olarak atandı Allah'tan. Gerçi Eflatun Hoca'nın müdür olduğu okulun hali harap olsa gerekti, ama Ali Asker Hoca'nın okulu tehlikeyi biraz olsun atlattığı bulunuyordu işte.

Eflatun Hoca, öğretmen değildi aslında. Okulda teknik işler sorumlusu ve parti kolu başkanıydı. Bir zamanlar vatmanlık yapmış olan bu adam, 1936 yılında Moskova'da "Troçkist⁹² ve Zinovyevci⁹³ Terör Örgütü"nü mahkemesi başladıktan ve Zinovyev, Kamenyev ve diğer on dört sanığın kanlı cinayetleri, Sovyetler Birliği halkı, Lenin ideolojisi ve bizzat büyük önder yoldaş Stalin aleyhinde yürüttükleri çalışmalar gazetelerde çarşaf çarşaf yayınlanmaya başlayınca partiye kaydoldu. Aynı sene zarfında iki vatan arkadaşının Troçkist, bir kondüktörün ise Zinovyevci olduğunu "ortaya çıkardı" ve toplumsal çalışmalarını sürdürerek her ortamda "halk düşmanları"nın yakalanması konusunda özel bir gayret sergilemeye başladı. Ne var ki Ali Asker Hoca'nın yanında Eflatun Hoca'nın fendi yürümüyordu.

⁹² Meneşvik bir akım olan Troçkizm yanlısı. (ç.n.)

⁹³ 1926-1927 yılları arasında SSCB Komünist Partisi içinde muhalif bir grup olan Zinovyevcilik yanlısı. Zinovyevciler, parti aleyhindeki faaliyetlerinde Troçkistler'le işbirliği yapmışlardır. (ç.n.)

Ali Asker Hoca aslen Kubalı, yani Mir Cafer Bağirof'un hemşehrisiydi ve kendisi bu konuda tek kelime etmese bile, Ali Asker Hoca'nın Mir Cafer Bağirof'la şahsen tanıştığı ve çocukluklarını birlikte geçirdikleri söylentileri dolaşıyordu ortalıkta. Ali Asker Hoca, Mir Cafer Bağirof'tan altı yaş büyüktü gerçi: Mir Cafer Bağirof 1896, Ali Asker Hoca ise 1890 yılında doğmuşlardı, fakat bu husus kimse'nin dikkatini çekmiş değildi henüz. Kimse bu konuyu Ali Asker Hoca'ya sormaya da cesaret edemiyordu, zira Mir Cafer Bağirof'la ilgili bir konuda fazla meraklı olmak pek iyi sonuçlanmayabilirdi. Ortalıkta dolaşan söylentilerden parti vilayet örgütü yetkilileri ve sık sık yenilenen Milli Eğitim müdürleri de -eski müdür "halk düşmanı" sıfatıyla yakalanıyor, yerine yenisi atanıyor ve bir süre sonra o da hapsediliyordu- haberdarları elbette. Kimse bu konuyu derinlemesine araştırmış değildi (Ali Asker Hoca sizin çocukluk arkadaşınız mı gerçekten, diye soracak halleri yoktu ya Mir Cafer Bağirof'a) ve ne olur ne olmaz diye Ali Asker Hoca'ya karşı dikkatli davranmaya çalışıyorlardı.

Eflatun Hoca, büyük oğlunun ismini Stalin'in kooperatifleştirme politikası şerefine "Kolhoz" koymuştu ve düşüncelerini pek net ifade edememesine karşın parti kolu oturumlarından pioner örgütü toplantılarına değin her fırsatta yaptığı konuşmalarda herkesi "halk düşmanları"na karşı tetikte olmaya davet ediyordu. Eflatun Hoca, okulda birilerini "halk düşmanı" ilan etmek için kolları sıvayarak malzeme toplamaya girişince, Ali Asker Hoca her zamanki ağırbaşlılığıyla işe karışıp:

"Sen insancıl ve herkese iyilik yapmaya çalışan bir adamsın Eflatun Hoca, aceleye getirme bu işi..." diyordu.

Ali Asker Hoca'nın sözlerinden ayan beyan hoşnut olduğu görülen Eflatun Hoca, dili büyük olduğundan kaba konuşmasıyla:

"Tamam da Ali Asker Hoca," diye cevap veriyordu, "fakat biz her daim, şey işte, sen söyleyiver adını, tetikte olmak zorundayız. Dört bir tarafımız, şey işte, sen söyleyiver adını, maskeli düşmanlarla çevrilmiş! Yakala yakala bitmiyor bir türlü!.. Adam tiyatrocü mesela görünürde, şey işte, sen söyleyiver adını, Ulvi Recep;⁹⁴ oysa halk düşmanının hasıymış meğersem!"

"Haklısın Eflatun Hoca, haklısın da, yine de acele etme derim ben."

Ali Asker Hoca, yoldaş Stalin'in en yakın silah arkadaşlarından ve en iyi öğrencilerinden biri olan Mir Cafer Bağırof'un hemşehrisi ve çocukluk arkadaşı olmasa, Eflatun Hoca, büyük bir memnuniyetle herkesten önce adamı yakalatırdı:

"Ama parti vilayet başkanlığı benden talepte bulunuyor Ali Asker Hoca!.. Okulumuzda, şey işte, sen söyleyiver adını, halk düşmanı sıfatıyla topu topu iki kişi yakalanmış. Onları da biz yakalamış değiliz zaten. Topu topu iki kişi, Ali Asker Hoca! Biz bolşevik değil miyiz? Hep şey işte, sen söyleyiver adını, tetikte olmamız gerekmez mi? Partide soruyorlar bana bunları. Haklı olarak soruyorlar üstelik. Topu topu iki kişi, onları da biz yakalamadık zaten." Eflatun Hoca ayan beyan bir kıskançlıkla şöyle söylüyordu: "El âlem on halk düşmanını bir çırpıda yakalıyor."

"Anlıyorum tabii Eflatun Hoca. Parti üyesi değilsem bile, çok iyi anlıyorum seni. Partiye kayıtlı olmasam da ben de bolşevik'im aslında, biliyorsun. Fakat senin gibi iyilik-sever bir insan bu işleri aceleye getirmemeli asla, yüz ölçüp bir biçmeli."

Eflatun Hoca, son çare olarak kolhoza sarılıyordu:

⁹⁴ Ulvi Recep (1903-1938) – Acar asıllı tiyatro sanatçısı. 1925 yılında Azerbaycan'a yerleşmiş, pek çok önemli sahne eserinde rol almıştır. (ç.n.)

"Kolhoz, kendisi için belirlenmiş olan planı yerine getirmese ne olur, biliyor musun? Devletin belirlediği planı fazlasıyla yerine getiriyor kolhoz. Oysa biz burada, şey işte, sen söyleyiver adını, halk düşmanı yakalayamıyoruz yeterince!"

Ali Asker Hoca, elini karşısındaki kısa boylu, sıksa adamın omzuna koyuyordu:

"Çok doğru Eflatun Hoca! Çok haklısın! Acele etmek lazım ama..."

Eflatun Hoca, büsbütün ümitsiz bir hale gelince, başka konuya atlıyordu:

"Öyleyse, okul olarak bir öneride bulunalım: şey işte, sen söyleyiver adını, Yeni Pir Camii yıkılsın! Halkın gözü önünde dimdik ayakta duruyor, dine davet var burada!"

Ali Asker Hoca, temkinli ve terbiyeli bir adam olmasına karşın içinden Eflatun Hoca'nın sülalesine sövüp sayıyor ve yutkunarak şöyle cevap veriyordu:

"Bu iyi fikir işte Eflatun Hoca! Ama yine de acele etmek lazım..."

Yaklaşık bir sene kadar önce, 1938 yılının Mart ayı başlarında Bukharin, Rıkof ve diğerlerinin yönettiği "Sağcı Troçkist Cephe"yle ilgili SSCB başsavcısı Vişinski'nin düzenlediği ithamname gazetelerde yayınlandı ve bu olayın akabinde gazeteler her gün iki üç sayfayı mahkemenin giğişine ayırmaya başladılar. Başsavcı Vişinski Bukharin ve Rıkof'la birlikte diğer hainleri – Krestinski, Rakofski, Rongolts, İkramof, Çernof ve Hocayef'i de sayfalar boyu sorguluyordu. Aynı dönemde Bakü'de tuhaf bir durum vardı: insanlar sokakta veya evde kendi aralarında neredeyse fısıltıyla konuşuyor, toplantılarda kürsüye çıkınca ise coşup köpürerek sağcı Troçkist ajanlara lanetler yağıyor ve kendi içlerinden onların yeni işbirlikçilerini buluyorlardı. Eflatun Hoca da şöyle konuşuyordu:

“Maskeli düşmanları görüyor musunuz Ali Asker Hoca? Kirof’u,⁹⁵ şey işte, sen söyleyiver adını, Mic... Mej...” –Eflatun Hoca bu soyadını aklında tutmakta zorlanıyordu hep– “Menjinski’yi, Kuybişef’i, Gorki’yi ve Gorki’nin zavallı oğlunu işte bu hainler öldürmüşler! Svoluşlar!⁹⁶ Molotof’u,⁹⁷ Kaganoviç’i, Vorosişof’u,⁹⁸ hatta... hatta... insanın dili varmıyor; atamız yoldaş Stalin’i bile öldürmeyi planlıyorlarmış! Başaramazsınız! Yapamazsınız! Yapırmayız! Şey işte, sen söyleyiver adını, tetikteyiz! Svoluşlar! Fakat okulda Bukharinci, ya da şerefsiz Rıkof taraftarı olan tek bir kişi bile tespit edebilmiş değiliz henüz! Bana sorarsanız, bu durum bizim için büyük bir, şey işte, sen söyleyiver adını, kusurdur!”

Ali Asker Hoca okulda çeşitli toplantılar düzenliyor, etkinlikler gerçekleştiriyordu. Bu toplantılarda öğretmenlerin tamamı Moskova’da yargılanmakta olan Troçkistleri lanetliyor, komsomol ve pioner örgütü mensubu öğrenciler genç kuşağın politik açıdan iyi yetiştirilmiş ve hep tektikte bulunan temsilcileri olarak yoldaş Stalin adına raporlar hazırlıyor, yoldaş Stalin’le, özellikle de yoldaş Stalin’in devrimci faaliyetinin Bakü dönemiyle ilgili –“Nina”

⁹⁵ Kirof Sergey Mironoviç (1886-1934) – Devrimsel çalışmalara aktif olarak katılmış, Ekim Devrimi’nin akabinde bazı üst düzey görevlerde bulunmuş, o cümleden Azerbaycan Komünist Partisi Genel Başkanı olmuştur. Parti aleyhtarlarınca düzenlenen bir suikast sonucunda öldürülmüştür. (ç.n.)

⁹⁶ Svoluş (svoloç’tan bozma) – Aşağılık, rezil. (Rusça) (ç.n.)

⁹⁷ Molotof Vyaceslav Mihayloviç – SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı (1930-1941), Devlet Savunma Kurulu Başkan Yardımcısı (1941-1945), Dışişleri Bakanı (1941-1949, 1953-1957). Birtakım dış temsilciliklerde çalışmış, II. Dünya Savaşı’nın hemen akabinde bazı çok önemli barış görüşmelerine katılmıştır. (ç.n.)

⁹⁸ Vorosişof Kliment Yefremoviç (1881-1969) – Sovyetler Birliği marshali ve devlet adamı. (ç.n.)

matbaasında⁹⁹ yürüttüğü çalışmalardan veya 1907 yılının Eylül’ünde Bakü’de vahşicesine öldürülen Hanlar Saferalief’in¹⁰⁰ defninde yaptığı konuşmadan bahseden– canlandırmalar yapıyorlardı. Ali Asker Hoca, bu toplantılar, raporla ve canlandırmalarla oyalıyordu Eflatun Hoca’yı; okulda kimseyi “halk düşmanı” olarak damgalamasına fırsat vermemeye çalışıyordu:

“Acele etmemek lazım, Eflatun Hoca; acele etmemek lazım. Her şeyin bir zamanı vardır...”

Okuldaki etkinliklerden en yaygını “izhar-ı nefret toplantıları”ydı. Bu toplantılar okulun spor salonunda yapılıyor ve hem öğretmenler, hem de öğrenciler “halk düşmanı” sıfatıyla yakalanan birtakım ünlülere –Ahmet Cevat,¹⁰¹ Abbas Mirza Şerifzade,¹⁰² Selman Mümtaz¹⁰³ ve daha pek çok isme– karşı duydukları nefreti dile getiriyorlardı. Öğrencilerden birinin ebeveyni “halk düşmanı” ilan edilince yine aynı şey yapılıyor ve bazı durumlarda, okuldan atılmaktan, komsomol veya pioner örgütünden ihraç edilmekten kurtulmayı uman öğrenci, konuşmasında kendi ebeveynini lanetliyordu: “Babamın bu kadar alçak bir adam olduğunu tahmin etmezdim!”

Eflatun Hoca, ebeveynine karşı duyduğu nefreti ortaya koyan öğrenciyi dinledikçe daha bir coşuyor ve:

⁹⁹ Komünistlerin Bakü’de kullandıkları illegal matbaa. 1901-1906 yılları arasında faaliyet göstermiş, Komünist Partisi Transkafkasya ve Rusya örgütlerine devrimci edebiyat temin etmiştir. (ç.n.)

¹⁰⁰ Hanlar Saferalief (1885-1907) – Bakü’de işçi grevlerinin liderlerinden ve aktif katılımcılarından. (ç.n.)

¹⁰¹ Ahmet Cevat (1892-1937) – Azerbaycanlı şair, Azerbaycan milli marşının söz yazarı. (ç.n.)

¹⁰² Abbas Mirza Şerifzade (1883-1938) – Azerbaycanlı tiyatro sanatçısı. Pek çok önemli sahne eserinde rol almıştır. (ç.n.)

¹⁰³ Selman Mümtaz (1884-1941) – Azerbaycanlı şair ve edebiyat bilimci. (ç.n.)

"Afferim!" diyordu. "Gerçek komsomol (veya pioner) mensubu işte böyle olmalı! Görüyorsun değil mi, Ali Asker Hoca? Biz ise bir köşeye sinmiş, bekliyoruz hâlâ!"

Ali Asker Hoca, müthiş bir keder okunan gözlerini öğrenciden çekip Eflatun Hoca'nın yüzüne bakıyordu:

"Acele etme Eflatun Hoca, acele etme! Yüz ölç, bir biç!.."

Ali Asker Hoca'nın bu sözlerinin gerçekte düşmanca bir ifade olduğunu ve kendisini uyutmayı amaçladığını düşünüyordu Eflatun Hoca. Ne var ki yapacak fazla bir şey yoktu:

"Peki parti ne olacak Ali Asker Hoca? Vilayet başkanlığı benden şey işte, sen söyleyiver adını, talepte bulunup duruyor. Sen neden halk düşmanı tespit edemiyorsun, diye soruyorlar bana."

"Oradakiler de senin gibi iyi niyetli, tertemiz insanlar Eflatun Hoca! Senin gibi güzel insanlar hep!"

Eflatun Hoca "parti" derken Cümşütlü'yü kastediyordu öncelikle; Cümşütlü, partinin vilayet başkanlığında kadro şubesini yönetiyordu ve Ali Asker Hoca'nın nereli olduğundan da, kimlerle tanıştığından da haberdardı elbette. Bir defasında Eflatun Hoca, partide, Cümşütlü'nün yanında bulunurken Ali Asker Hoca'nın liberalliğinden bahsetmeyi denedi çekinerek. Ama Cümşütlü, sabık vatanın lafını yarım bırakıp bağırarak:

"Beni provoke etmeye mi çalışıyorsun sen?" dedi. "Ağzımdan laf almaya mı çalışıyorsun? Senin gibilerini çok gördüm ben! Elinden beş paralık iş gelmiyor, ama beni provoke edebileceğini sanıyorsun! Düşman bellenecek onca insan varken, bulaşmak istediğin isme bak! Beceriksiz herif! Git de okuldaki halk düşmanlarını tespit et!"

Eflatun Hoca son bir girişimde daha bulundu:

"Fırsat vermiyor ama..."

Cümşütlü'nün cevabı netti:

"Öyleyse biz seni içeri tıktırırız halk düşmanı olarak!"

Eflatun Hoca partide Ali Asker Hoca aleyhinde konuşamadı bir daha. Kısa bir süre sonra ise kendisinin de beklemediği bir şekilde ve Ali Asker Hoca'nın yardımıyla ("Eflatun Hoca belli bir düzeye gelmiş bulunan arkadaşımızdır ve kendisine daha büyük sorumluluklar verilebilir kanaatindeyim! Öte yandan, emekçi kesimin içinden çıkmış bulunuyor. Eflatun Hoca'ya bir okul havale etmenin zamanı gelmiştir!" - Ali Asker Hoca öyle konuşarak Eflatun Hoca'dan kurtulmaya çalışıyor, fakat onu başka insanların başına bela olarak gönderdiğini de biliyordu; zaman kötüydü işte!) başka bir okula müdür olarak atandı. Bu atama Cümşütlü'nün de işine geliyordu, zira deneyimi ve yıllardan beridir cereyan altındaki çıplak tel misali hassaslaşmış olan içgüdüsel kısa boylu, şişman, ensiz siyah bıyıklı, sırtında hep "Stalin üniforması"yla dolaşan bu adama, Ali Asker Hoca'nın müdür olduğu okuldan uzak durmak gerektiğini söylüyordu.

Okuldaki hava yumuşamıştı epey. Ali Asker Hoca didi-nip uğraşarak, partideki ilgili yetkililer ve o arada Cümşütlü'yle görüşerek Eflatun Hoca'nın yerine Firudin Hoca'nın okul parti kolu başkanı olmasını sağlayabilmiş bulunuyordu çünkü. Firudin Hoca sessiz ve aydın bir adamdı, on beş seneden beri parti saflarında bulunuyordu ve Ali Asker Hoca'yla omuz omuza vererek okulun huzurunu korumaya çalışıyordu. İki de aslı görevleriyle - çocukların eğitimiyle uğraşıyorlardı artık.

Okula yeni atanan beden eğitimi öğretmeni Hıdır Hoca ara sıra siyasi konulara giriyordu gerçi, ama Ali Asker Hoca, yavaş yavaş Hıdır Hoca'yı da etkisi altına alarak kendi tarafına çekmeye gayret ediyordu. İşte bugün kendisini Arzu'nun doğum gününe bile davet etmiş bulunuyordu.

Dünya duruluyordu galiba. 1937 - 1938 yıllarının korkunç fırtınası geride kalıyordu en azından. Yeşof görevden alınmış, Komünist Partisi Merkez Kurulu ve SSCB Bakanlar Kurulu'nun 18 Kasım tarihli kararıyla sorgulama sırasında cebir ve şiddet kullanılması kesinlikle yasaklanmış bulunuyordu. Bakülüler bu karara "Stalin kararı" adını takmışlardı hemen: herkes, yoldaş Stalin'in halkı düşünüp masum insanları savunmaya çalıştığına, dolayısıyla böyle bir karar aldırıldığına inanıyordu. Öte yandan Beri-ya¹⁰⁴ İçişleri Bakan'ı olmuştu ki kendisi hem yoldaş Stalin'in yakın silah arkadaşı ve güvenilir adamı, hem de bir zamanlar Bakü'de çalışmış olması dolayısıyla Azerbaycan'ı iyi tanıyan biriydi. Partili olmayanlar kıymete binmiş, öne çıkmaya başlamışlardı. Kısaca anlatmak icap ederse, ileride bir ışık var gibiydi (keşke olsaydı!) ve o kişiyi her tarafı kaplamış olan karın tertemizliği ve bembeyazlığı da her şeyin yoluna gireceğinin habercisiydi sanki.

Arzu onuncu yaşını bitiriyordu bugün. Okulda öğrenci olduğundan henüz dönmemişti. Ali Asker Hoca, haşlanmış pilici doğrayıp tabaklara diziyordu. Firuze Hanım ise ellerini yıkamış, akrabalarının bir ay kadar önce Ordubat'tan getirdiği ve yemeğin arkasından çay faslı başlayınca sofraya koyacağı ceviz içiyle kuru kayısıyı küçük tabaklara yerleştiriyordu.

"Kızın üzeri sıkı mıydı? Dışarı çok soğuk..."

Firuze Hanım:

"Sıkıydı, sıkıydı." dedi. "Merak etme. Hüsrev Hoca karısıyla mı gelecek?"

"Karısıyla gelir herhalde. İkinizi de bekliyoruz dedim ben."

¹⁰⁴ Beriya Lavrenti Pavloviç (1889-1953) - Devlet adamı, Stalin'in silah arkadaşlarından biri. (ç.n.)

"Sen de görmedin değil mi, karısını?"

"Görmedim, nerede göreceğim?"

Firuze Hanım kafasını sallayarak:

"İyi adam şu Hüsrev Hoca." dedi. "Allah uzun ömürler versin, huyu rahmetli dedeminkinin aynısı: konuşurmasan ağzını bile açmaz. Evlenmekle iyi yapmış adam, iyi bir gün görmüş olur bari zavallı! Öyle değil mi?"

"İnşallah, hanım, inşallah! Kendi halinde bir adam..."

Hüsrev Hoca, yüzyılın başında doğmuştu, ama 39 yaşındaki zayıf, uzun boylu bu adamın gözlerinin etrafı derin kırışıklıklarla doluydu. Sadece saçları değil, yazın gömleğinin yakasından görünen göğsünün kılları da, hatta kolundaki kıllar bile beyazlamıştı. Sivri kemikli uzun burnu vardı, gırtlak çıkıntısı da aynen burnuna benziyordu ve her yutkunduğunda gırtlakındaki çıkıntı yukarı kalkıp aşağı indikçe, adam acı çekiyormuş gibi geliyordu herkese. Aslında Hüsrev Hoca'nın bakışlarında, hareketlerinde, hatta kırk yılın başında bir kez rastlanabilen gülümseyişinde bile bir ıstırap, bir acı seziliyordu.

Hüsrev Hoca'nın başından büyük bir felaket geçtiği söyleniyordu, üstelik bu, siyasi değil, doğal bir felaketmiş (doğal felaket anlayışı biraz tuhaf ifadeydi elbette, insanlar doğal felaketleri büsbütün unutmışlardı zira) ve Hüsrev Hoca, ailesinin tamamını kaybetmişmiş. Ali Asker Hoca doğru düzgün bir bilgiye sahip değildi bu konuda, ne Hüsrev Hoca bir şey anlatmış, ne de Ali Asker Hoca bir şey sormuştu elbette. Adamın derdini deşmenin ne anlamı olabilirdi? Ali Asker Hoca, kimsenin bir diğerinin kalbine sokulma hakkına sahip bulunmadığına inanıyordu, çünkü kalp, sadece kendi sahibine ait olan bir şeydi, isterse yabancı birinin karşısında açılır, istemezse açılmazdı ve eğer açılmamışsa, oraya girmeye çalışmak abesti.

Hüsrev Hoca konuşmaktan hiç hazzetmeyen bir insandı; yedi seneden beri Ali Asker Hoca'nın müdür olduğu

okulda Rusça öğretmenliği yapıyordu ve bu yedi sene zarfında Ali Asker Hoca, Hüsrev Hoca'nın birilerine tek kelime bir şey sorduğunu, herhangi bir muhabbet başlattığını, herhangi bir şeyden yakındığını veya herhangi bir şeyden memnun olduğunu söylediğini görmüş değildi. Hüsrev Hoca, hep sessizce oturup konuşulanları dinler ve yalnız kendine bir şey sorulduğu zaman cevap verirdi.

Okulda, Hüsrev Hoca'nın kafayı birazcık üşütmüş olduğu söylentisi bile dolaşıyordu, başından geçen o felaketten (doğal felaketten!) sonra akıl hastanesinde bir süre tedavi görmüşmüş sözde; oysa Ali Asker Hoca, Hüsrev Hoca'da böyle bir hal sezmiş değildi; ara sıra, bambaşka bir dünyaya gidivermiş gibi çevresindeki kimseyi duymadığı, hiçbir şeyi görmediği oluyordu gerçi, suratı bembeyaz kesiliyor ve kendi içinde birileriyle konuşuyormuş gibi oluyordu, ne var ki bütün bunlar Hüsrev Hoca'nın kafayı üşüttüğünü söylemek için yeterli değildi. İnsan işte... Herkesin bin bir türlü derdi var nasıl olsa...

Eflatun Hoca, Hüsrev Hoca'yı gözüne kestirmişti galiba, parti kolunun toplantısında iki üç kez Hüsrev Hoca'nın durumunu masaya yatırmaya çalışmıştı da her defasında Ali Asker Hoca engel olmuştu adama:

"O zavallıdan halk düşmanı mı olur Eflatun Hoca? Sürekli kara kara düşünüp duruyor, görmüyor musun?"

"Mesele de bu ya Ali Asker Hoca? Neyi düşünüyor kara kara? Kişisel problemlerini şey işte, sen söyleyiver adını, toplumun çıkarlarının üstünde mi görüyor yani? Böylesine mesut bir hayata kavuşmuşken, yoldaş Stalin'le aynı dönemde yaşıyor ve onunla aynı havayı soluyorken, bu adam neden mutlu olmuyor peki? Komünizmin zafer kazanması mı yoksa adamın içini karartan şey?"

"Olur mu Eflatun Hoca? Sen insan karakterinin ne kadar karmaşık olduğunu iyi bilirsin. Herkes farklıdır hani. Hüsrev Hoca da böyle bir adam işte."

Eflatun Hoca pes etmeye yanaşmıyordu ama:

"Emin ol Ali Asker Hoca, bu adam gizli şey işte, sen söyleyiver adını, Troçkist'tir kesin! Ya da Zinoviyev yanlısıdır! Gözlerinden belli!.."

Ali Asker Hoca ise her zamanki temkinli haliyle Eflatun Hoca'nın ne kadar ince ruhlu, iyiliksever bir insan olduğundan bahsediyor ve Hüsrev Hoca'nın başı üzerinde dolanan kara bulutları dağıtmaya çalışıyordu.

Bir defasında Eflatun Hoca kendini müdür odasına dar atarak:

"Olup bitenlerden haberin var mı Ali Asker Hoca?" dedi.

Ali Asker Hoca, Eflatun Hoca'dan hayırlı bir haber beklemiyordu nasıl olsa, bu nedenle tedirgin bir ifadeyle sordu:

"Ne oldu Eflatun Hoca?"

Eflatun Hoca hızlı hızlı ve sık sık şaşırarak anlatmaya başladı:

"Bir tane gazete var ya hani, şey işte, sen söyleyiver adını, *Azerbaycan Pioneri* diye, işte o gazeteden şey gelmiş, gazetede çalışan insana ne diyorlar yahu, şey işte, sen söyleyiver adını, muhabir gelmiş, Hüsrev Hoca da okulumuza övmüş muhabire."

Ali Asker Hoca şaşırarak:

"Övmüş mü okulumuzu?" diye sordu.

"Evet, övmüş işte, hem de bayağı övmüş!"

"Ne güzel... Sağ olsun..."

Eflatun Hoca yine, "Asıl halk düşmanı Ali Asker Hoca'nın ta kendisi." diye geçirdi içinden. "Ama Adam'la çocukluk arkadaşımış, ne yaparsın..." Eflatun Hoca hasta bir balık avcısıydı sanki, Ali Asker Hoca ise kocaman, yağlı bir balıktı ve Eflatun Hoca, gözlerinin önünde sağa sola yüzüp duran bu balığı yakalama saadetinden mahrumdu. Geceli gündüzlü ufak tefek balıklar arıyor, onları bile bulamıyordu üstelik.

“İyi mi etmiş yani okulumuzu överken, Ali Asker Hoca? Belki bizi uyutmaya çalışmıştır adam, olamaz mı? Ben, bunun şey işte, sen söyleyiver adını, bir düşman hilesi olduğundan eminim!..”

Ali Asker Hoca gibi dünyanın bin bir türlü haline hazır bir adam bile Eflatun Hoca'nın mantığı karşısında şarşıp kaldı...

Hüsrev Hoca yalnız yaşıyordu. Okula tam zamanında gelir, okuldan tam zamanında giderdi. Hiçbir arkadaşı, tanıdığı falan yoktu ve okulda da kimseyle arkadaşlık etmiyordu. Gömleği, çorabı hep tertemiz oluyordu, muhtemelen kendisi yıkıyordu çamaşırlarını. Üzerindeki takım da fazla kullanılmış olmakla beraber temiz ve düzgündü hep. Düğmeleri yerinde, pantolonu ütülü bulunurdu. Dört mevsim giydiği siyah ayakkabılarını hep tertemiz fırçalıyor, tabanı yıprandıkça yeni taban çaktırıyordu altına. Karlı, yağmurlu günlerde ayakkabısının üzerinden lastik pabuç giyiyordu. Ali Asker Hoca, Hüsrev Hoca'yı susuz kalıp sararmış ve büsbütün kurumak üzere olan upuzun saplı bir yaprağa benzetiyordu kendi içinden. O yaprakta hiçbir hayat emaresi kalmamıştı artık, yaprağın toprağa karışıp gitmesi an meselesiydi. Ne var ki iki ay kadar önce aynı yaprak birdenbire yeşermeye başladı: Hüsrev Hoca ayan beyan değişiverdi ve adamın gözlerinin çevresindeki kırışıklıklar bile azalır gibi oldu. Yeryüzünün en beklenmedik haberlerinden biri Ali Asker Hoca'yı iyice keyiflendirdi: Hüsrev Hoca evlenmişti.

Firuze Hanım çalışmıyordu gerçi, hayatını Ali Asker Hoca'yı rahat ettirmeye ve Arzu'yu yetiştirmeye adanmıştı; ama okuldaki gelişmelerden haberdar oluyordu sürekli. Her gece karısının yanı başında uykuya dalmadan önce, Ali Asker Hoca konuşup içini döküyor ve Firuze Hanım

okulda olup bitenleri teker teker öğreniyordu. Sonra da Arzu'nun doğum günlerinde topu topu iki kez karşılaşmış olduğu Eflatun Hoca'ya beddua etmeye başlıyordu mesele:

“Tramvay sürdüğü yerde tramvayın altında kalsaydı ya o herif!”

Ali Asker Hoca, karısının sinirini yatıştırmaya çalışarak:

“Bırak canım.” diyordu. “O da bir insan işte, onun da çoluğu çocuğu var. Beddua etmemek lazım.”

Firuze Hanım'ın öfkesi dinmiyordu ama:

“Onun gibi insanın boyu devrilsin inşallah. O insan da diğerleri insan değil mi? Diğerlerinin çoluğu çocuğu yok mu?”

Ali Asker Hoca bu kez fısıltıyla:

“Onun bir suçu yok.” diyordu. “Devir kötü.”

Firuze Hanım içlenerek:

“Zavallı İvaz Bey.” diyordu ya da; “İngiliz ajanı olduğunu itiraf etmiş yani. O yaşında adama kim bilir neler yapmışlar demek ki... Fransa'da bulunmuştu hani, bari Fransız ajanı yapsalardı adamı... Zavallı adam... Karısını, kızını da Kazakistan'a sürmüşler...”

Ali Asker Hoca da derin bir iç geçirdikten sonra:

“Yat uyu,” diyordu, “yat uyu...”

Geçen senenin sonlarına doğru Eflatun Hoca okuldan ayrılınca Firuze Hanım kimseye beddua etmez oldu artık. Ali Asker Hoca'ya sorarsanız yeni beden eğitimi öğretmeni Hıdır Hoca sakıncalı bir tipti gerçi, yine de Firuze Hanım'ın bedduasını hak edecek bir şey yapmış değildi henüz. Hıdır Hoca'yı Eflatun Hoca'nın referansı ve ısrarı üzerine işe almış bulunuyordu Ali Asker Hoca; bunu yaparken, Eflatun Hoca'nın okulda “halk düşmanı” arama çalışmalarının hızını almayı ummuştu bir de. Eflatun Hoca, Hıdır Hoca'yı şu sözlerle övüyordu hep:

"Sporcunun hasıdır, Ali Asker Hoca! Yoldaş Stalin'in görmek istediği gibi bir sporcudur! Sahil parkındaki kuleden şey işte, sen söyleyiver adını, paraşütle atlamış adam!"

Hüsrev Hoca'nın beklenmedik evliliği Ali Asker Hoca gibi Firuze Hanım'ı da mutlu etmişti. Hüsrev Hoca da her kış Arzu'nun doğum gününe katılıyor, iki üç lokma bir şey yiyip yüz yüz elli gram kadar votka içiyor ve ağzını açıp tek kelime etmiyordu yine; her şeye rağmen Firuze Hanım, Hüsrev Hoca'nın iyi adam olduğuna karar vermiş bulunuyordu:

"Vallahi iyi adam şu Hüsrev Hoca! Düzgün bir adam olduğu belli oluyor hemen. Edep sahibi bir adam yani. Başından neler geçmiştir kim bilir. Ailesini kaybetmiş, değil mi?"

"Bilmem, öyle söylüyorlar..."

"Ne korkunç!..."

"Korkunç tabii..."

Arzu'nun onuncu yaşını bitirdiği o gün Firuze Hanım ceviz içiyle kayısı kurusunu küçük tabaklara yerleştirdikten sonra, hâlâ piliçleri doğramakla uğraşan Ali Asker Hoca'ya bakıp:

"Karısı kendine layık olsa keşke Hüsrev Hoca'nın!..." dedi.

"Olur canım, ne diye olmayacakmış. Birbirlerini beğenerek evlenmişlerdir, çocuk değiller ya..."

"Zavallı adam paltosunun düğmelerini kendisi dikiyordu hep, bize gelince paltosunu çıkarıp asarken dikkat ettiydim. Şimdi biraz rahat eder bari garibim..."

Hava erken karardı, ama her tarafı kaplamış olan kar, tertemiz beyazlığını o karanlık içinde de muhafaza ediyordu. Ali Asker Hoca iyi hatırlıyordu: 1937 yılının Ocak ayında Bakü'de müthiş bir kar fırtınası oldu, Ali Asker Hoca böyle bir fırtına görmüş değildi henüz. O fırtına sı-

radan bir doğa olayı değilmiş meğer, 1937 yılının dehşetlerinin bir habercisiymiş! İki sene önceki o kar fırtınası sırasında Ali Asker Hoca -çok iyi hatırlıyor- işte şu pence-
renin önünde durmuş dışarıyı izlerken, nedenini bir türlü çıkaramadığı bir tedirginlik duymuştu içinden. Oysa bugün, karanlıklar içinden parlayan bembeyaz kar, bir huzuru muştuluyor gibiydi. O güzel kış akşamında Ali Asker Hoca'nın içinden geçenler bunlardı işte...

Arzu okuldan geldi, üzerini değiştirdi, pioner kravatını çıkarıp ütiledikten sonra tekrar boynuna geçirdi ve her zaman olduğu üzere Arzu'yla birlikte eve bir canlılık, bir hareket de gelmiş oldu. Arzu mutfığa girmeyi, annesine yardım etmeyi sevmiyordu asla, bir tek pioner kravatını -annesine bile güvenmeyerek- her gün kendisi ütülüyordu. Ders çalışmadığı ve kitap okumadığı zamanlarda sürekli konuşur ve çeşitli yeni önerilerde bulunurdu. İşte o kış akşamında da Ali Asker Hoca'yla Firuze Hanım'a yeni bir haber verdi:

"Evde haftalık duvar gazetesi yayınlayacağım bugünden itibaren."

Firuze Hanım şaşırıldı:

"A-a-a... Evde de duvar gazetesi mi yayınlanırmış?"

"Yayınlanır! Ben yayınlayayım da görün! Size söyleyeceklerim var çünkü!"

"Kendi ağzınla söylesen de duysak olmaz mı?"

"Olmaz! Söyleyeceklerimi duvar gazetesine yazacağım! Başyazıda da sizi tenkit edeceğim üstelik!"

Ali Asker Hoca şaşkınlıkla:

"Bizi mi?" diye sordu.

"Evet! Köroğlu operasını da tenkit edeceğim!"

Ali Asker Hoca büsbütün hayretler içinde kaldı:

"A-a-a... Hani seviyordun o operayı. Beni de zorla sen götürmemiş miydin oraya?"

“Ne var yani sevmişsem? Besteci kandırmış işte bizi, Gözümüzü boyamış. Ama artık biliyorum! Üzeyir Hacıbeyof, güncel konulardan kaçabilmek için yazmış *Köroğlu*’yu! Güncel konulardan uzak durmaya çalışmış hep! Kolhoz yaşamı üzerine bir opera yazması gerekirdi oysa! Şimdi sultan mı var, paşa mı var? *Köroğlu*’nun zorbalarla mücadele etmesi gerekirdi asıl! Kütüphanede pioner toplantısı yapacağız! Ben de bu konuda konuşacağım orada! Besteci’yi de davet edeceğiz! Duysun da ileride gerekeni yapsın bari!”

Ali Asker Hoca:

“Ama bizim kendi tarihimizden bahsediyor o opera.” dedi. “*Köroğlu* da halk uğruna sultanlar ve paşalarla mücadele eden bir kahraman!”

“Ya Pavlik Morozof kim?”

“O da bir kahraman elbette. İtiraz eden mi var?”

“*Köroğlu* sultanlara, paşalara karşı savaşmışsa, Pavlik Morozof zorbalara karşı savaşmış! Bu uğurda öz babasının ve dedesinin bile maskelerini yırtmış üstelik! Hangisi daha önemli sence? *Köroğlu* operasının güncel bir konudan bahsetmesi gerekirdi!”

Ali Asker Hoca teslim olmak istemeyerek:

“Her konunun yeri ayrı ama.” dedi.

Arzu bir süreliğine sustu, sonra yeni bir şeyler keşfetmiş gibi:

“Baba,” diye konuşmaya başladı; “sen güncel konularda eser yazılmasına karşı mısın yoksa?”

“Hayır canım, karşı olur muyum hiç?” Ali Asker Hoca’nın kalbi hızlanmaya başlamıştı hafiften.

“Bu kadar işte!”

Arzu’ya laf yetiştirmek zordu; Arzu’nun deminden beri söylediklerinde de, sorduğu sorularda da pek iç açıcı olmayan bir şeyler vardı gerçi, o kadar ki Ali Asker Hoca, durduk yerde Eflatun Hoca’yı anımsayıvermişti hatta;

ama sonra gülümseyerek kafasını salladı: “Zamane çocuğu işte... Böylesi daha iyi belki. Böyle atak olması daha iyi. Kız çocuğu hem. Ali Asker Hoca hep yanı başında olacak değil ya Arzu’nun. Dünyaya kazık çakacak hali yok ya. Vadesi dolunca göçüp gidecek işte. Arzu kendi hakkını arayabilsin bari. Zamane Eflatun Hoca gibi insanlar yetiştirmiş madem, Arzu işte o insanlarla baş edebilsin bari.”

Arzu, kitaplarını koyduğu küçük dolabının üst tarafında duvara astığı büyük resmi gösterip:

“O resmin küçüğünü alıp duvar gazetesinin ortasına yapıştıracağım. Bu resim hep gazetenin ortasında olacak!” dedi.

Ali Asker Hoca gözlerini resme doğru çevirdi, ama hiçbir şey söylemedi.

Arzu’nun çok sevdiği ve parıl parıl bir nikel çerçeve yaptırmış olduğu resimde Stalin ata ile küçük bir kız vardı: Kremlin’deki bir kabul resmi sırasında bu küçük kız, Stalin ata’ya bir demet çiçek uzatmış, Stalin ata ise kızı kucaklayarak göğsüne bastırmıştı. İkisi de gülüyordu resimde. Arzu bir şeylere kızdığı zaman, ya da herhangi bir nedenle keyfi yerinde değilse eğer, bu resmi gözlerinin önünde canlandırırды hemen: Stalin ata’nın da, o küçük kızın da gülen gözleri Arzu’nun kalbini sevinç ve iyimserlikle doldururdu.

Aynı resmi, Ali Asker Hoca okuldaki sınıfların tamamına astırmıştı zaten; fakat bu, yeterli değildi Arzu için: posterlerin satıldığı dükkândan resmi alıp eve getirmiş ve dolabının üzerine asıvermişti işte. Arzu, resimdeki şanslı kızın isminin Gelya Markizof olduğunu okumuştur bir yerlerde. Resmi öylesine çok seviyordu ki, Gelya Markizof’u kıskanmıyordu bile. Bazı bazı gözlerini kapatarak resimdeki Gelya Markizof’un yerinde kendini hayal ettiği de oluyordu gerçi: Stalin ata’ya bir demet çiçek veren de Arzu’ydu, Stalin ata’ya sarılıp onu öpen de... Bu, Arzu’nun

en tatlı hülyalarından biriydi... Gelya Markizof ise, kuşku yok, Sovyetler Birliği'nin en bahtiyar çocuğuydu...

...Arzu, resimdeki o küçük kız çocuğunun –Engelsina (Gelya) Markizof'un o sırada, yani 1939 yılının o soğuk kış günlerinde Kazakistan'da sürgünde olduğundan habersizdi elbette. O küçük Buryat kızının babası– Buryat Moğol Vilayet Parti Örgütü'nün başkanı ve Buryat Muh-tar Cumhuriyeti'nin kurucularından biri olan Erdan Markizof, 1937 yılının Aralık ayında "halk düşmanı" damgasıyla tutuklanmış ve Japon ajanı olmakta suçlanarak kurşuna dizilmişti. Gelya'nın annesi de tutuklanmıştı üstelik; o küçücük kız çocuğu kendinden iki yaş büyük erkek kardeşi Vladilen'le bir başına kalmıştı nihayet; ne baba vardı artık, ne de anne; Kremlin'deki o kabul sırasında Stalin ata'nın Gelya'ya hediye ettiği güzel bir gramofon vardı yalnızca. Gramafonun üzerine raptedilmiş olan küçük metal tabelada da şunlar yazılıydı: "Markizovoy Gele ot vojdy partii İ. V. Stalina. 27.1.36 g."¹⁰⁵

Ali Asker Hoca da habersizdi bütün bunlardan elbette. Gözlerini kitaplığın üst tarafında asılı resimden çekerek, "Böylesi daha iyi." diye düşündü kendi kendine. "Zamane çocuğu işte; böylesi daha iyi. Eflatun Hoca gibi alçakların arasında çok zorlanır yoksa."

Ali Asker Hoca, böyle olması gerektiğine inanıyor, böyle olması gerektiğini anlıyordu, ne var ki bu konuda düşünmeye başlayınca içini özleme benzer tuhaf bir duygunun kaplamasına da engel olamıyordu bir türlü; Arzu'nun üç dört ay kadar önce doldurmuş olduğu bir anketi anımsıyordu hep de.

Okulda pioner kolu başkanınca dağıtılan ve beş sorudan oluşan o anketi Arzu eve getirmiş ve anketteki soruları şöyle cevaplamıştı:

¹⁰⁵ "Parti'nin rehberi İ. V. Stalin'den Gelya Markizof'a. 27.1.36." (Rusça) (ç.n.)

1. En çok sevdiğin insan?

Arzu kocaman kırmızı harflerle yazmıştı cevabını: *Stalin*.

2. Kendine en yakın hissettiğin insan?

Arzu yine kocaman kırmızı harflerle yazmıştı: *Stalin*.

3. En sevdiğin edebî kahraman?

Arzu bu kez alelade mürekkeple cevaplamıştı: *Pavlik Morozof*.

4. En çok sevdiğin yazar?

Arzu bu kez yine alelade mürekkeple cevaplamıştı: *Vitali Gubaryof*.

Ali Asker Hoca, böyle bir yazar tanımıyordu önce; sonra araştırarak, 1932 yılında pioner örgütü mensubu öğrenci Pavlik Morozof'un katlini inceleyen mahkeme sürecine katılmış olan bu insanın *Odin İz Odinatsati*¹⁰⁶ isimli bir kitap kaleme almış olduğunu öğrendi; sözkonusu kitap Arzu'nun masaüstü kitabıydı bu arada.

5. Nefret beslediğin insanlar?

Arzu kocaman siyah harflerle şöyle cevaplamıştı: *Hüseyin Cavit, Abbas Mirza Şerifzadeh, Mikail Müşfik, Ulvi Recep, Yusuf Vezir Çemenzeminli*,¹⁰⁷ *Neriman Nerimanof*,¹⁰⁸ *Ruhullah Ahundof*¹⁰⁹ ve diğer bütün alçak faşistler. Çünkü onların amacı Sovyet pionerlerinin mesut yaşamını mahvetmektir!!!

Sondaki üç ünlem işaretini Arzu kırmızı kalemle yazmıştı yine.

¹⁰⁶ *On Bir Kişiden Biri*. (Rusça) (ç.n.)

¹⁰⁷ Yusuf Vezir Çemenzeminli (1887-1943) – Azerbaycanlı yazar. (ç.n.)

¹⁰⁸ Neriman Nerimanof (1870-1925) – Devlet adamı, yazar ve doktor. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başbakanı olmuş, Azerbaycan, Transkafkasya ve Sovyetler Birliği çapında bazı önemli devlet görevlerini yürütmüştür. (ç.n.)

¹⁰⁹ Ruhullah Ahundof (1897-1938) – Mütercim, gazeteci, bilimadamı. Azerbaycan Halk Eğitimi Bakanı olmuş, diğer bazı önemli görevler işgal etmiştir. (ç.n.)

Arzu, anketi doldurduktan sonra, babasına uzatarak onun da düşüncesini öğrenmek istemişti. Ali Asker Hoca ankete bakmış ve "Güzel." demişti gerçi, fakat kahırla hü-zün arası bir duygu gırtlığına takılıp kalıvermişti işte.

Arzuların okulunda altıncı sınıfa devam eden bir çocuk, aynı anketin ilk sorusunu "Stalin" diye cevaplamış, ikinci sorunun karşısında ise "Babam Esedullah ve annem Fatma" yazmıştı; bunun üzerine öğrenciler, pioner kolu başkanının da katılımıyla olağanüstü bir toplantı yaparak çocuğu, babasıyla annesini kendine Stalin ata'dan daha yakın hissetmekle suçlamışlardı. Ali Asker Hoca, bu toplantıdan haberdardı şüphesiz; çocuğu suçlayanların başında gelenlerden birinin Arzu olduğunu da biliyordu. Pioner kolu başkanı, bu haberi büyük bir sevinçle ulaştırmıştı Ali Asker Hoca'ya:

"Pionerler, kızınızla ne kadar öğünseler yeridir, Ali Asker Hoca! Çok gelişkin bir politik şuura sahip kızınız!"

Şimdi de beşinci sınıfa devam eden çocuklar dolduracaktı aynı anketi...

Ali Asker Hoca, anketi kızına geri verdikten sonra, Othello rolünde Abbas Mirza Şerifzade'yi anımsamıştı birdenbire: Abbas Mirza Şerifzade -Othello- elinde bir mumla karanlık sahneye çıkıp Desdemona'nın yatağına yaklaşırken insanın tüyleri diken dikert oluyordu sahiden de. Ali Asker Hoca da sahnede olduğunu düşünürdü bazı bazı: bütün olup bitenler sahnede cereyan ediyordu aslında, Arzu da sahnede doldurmuştu o anketi, o büyük adamla o küçük kızın resmi de sahnede çekilmişti ve bir gün perde kapanacak, gösteri bitecekti...

Bitecek miydi yani sahiden de?

Kim bilir!..

O karlı kış akşamı önce Firudin Hoca geldi karısıyla; Firudin Hoca'yı her görüşünde Ali Asker Hoca rahat bir soluk alıyordu hep: ikisi de -Eflatun Hoca da, Firudin Ho-

ca da- insandı, ikisi de aynı yetkilere sahipti üstelik; okul parti kolu başkanlardı yani, ikisi de aynı dönemde yaşıyordu; ne var ki bu iki insandan birinin kalbi başkalarına kötülük yapma ihtirasıyla yanıp tutuşuyordu hep, diğeri-nin kalbi ise iyilikle doluydu işte. Herkesin iki bacağı, iki kolu, iki gözü, bir kalbi vardı da, yani zahiren bütün insanlar birbirinin aynıydı da, yaratılışları neden bu kadar farklıydı ki? Ali Asker Hoca şurasını da düşünmeden edemiyordu ki, bir gün gelip de (neler neler oluyor şu yeryüzünde!) insanlara bugün yaptıklarının hesabı sorulacak olursa, Eflatun Hoca, ya da parti ilçe başkanlığındaki Cümşütlü gibi insanlar bütün suçu zamanenin üzerine yıkmaya çalışır muhtemelen. Oysa sen kendi elinle bir insanın (suçsuz bir insanın; zavallı bir insanın, bir aile reisinin) ölüm fermanını imzalamışsan eğer, bunda zamanenin ne gibi bir suçu olabilir? Zamane sana ortam hazırlamıştır en fazla. Dünya yaratıldığı günden beri Ehrimen'le Hürmüz birbirleriyle mücadele edip durmuyorlar mı? Yusuf Vezir Çemenzeminli ne güzel anlatmıştı işte bunları; kendisi de Ehrimen'in kurbanlarından biri oluverdi sonunda: kim bilir nerededir şimdi zavallı, herkes bir farklı anlatıyor adamın akıbetini...

Sonra Hıdır Hoca geldi yalnız başına; Arzu'yu çok samimi bir şekilde kutladı ve bu kadar akıllı bir kız olup derslerine de iyi çalışmakla beraber, iyi bir sporcu da olmasını dilediğini söyledi. Ali Asker Hoca, uzun boylu, geniş omuzlu, sağlıklı bir vücuda sahip olan bu adama bakıp, "Hıdır Hoca, Eflatun Hoca'yla kıyaslanmaz canım." diye düşündü kendi içinden; "Eflatun Hoca'nın ilgisini çeken tek şey birilerinin halk düşmanı olduğunu ortaya çıkarmaktır; oysa Hıdır Hoca sporla ilgileniyor basbayağı, sporcuların adlarını soyadlarını ezbere biliyor, spor da bir üretim alanıymış gibi çeşitli istatistikler söylüyor; beden eğitimi derslerini de iyi yürütüyor. Hıdır Hoca için beden eğitimi ilk sıradaydı en azından..."

Bir süre sonra Kelenter Hoca'yla karısı geldiler. Kelenter Hoca kimya öğretmeni idi. Kendi alanını iyi bilen, şakacı ve iyimser bir adamdı. *Meşhedi İbat*'ı¹¹⁰ Rusça'ya çevirmeyi düşünüyordu ne zamandan beridir. Yedi kızı vardı, hiçbiri de evli değildi henüz. Karısı da çalışmıyordu üstelik ve koca aile Kelenter Hoca'nın maaşıyla geçiniyordu. Kelenter Hoca şöyle konuşuyordu bazen:

"Benim keyfim yerinde, baştan şanslıyım çünkü. Yedi kız babasıysam ne var; bizim karı yarım kilocuk etten hem o kadar çeşitli, hem de o kadar leziz yemekler yapıyor ki ye ye bitmez. Karın tok oldu muydu, tamamdır! Okulda kimya dersinde hiçbir sorun olmayacak demektir!.."

Bayram günlerinde okulda düzenlenen kutlamalar sırasında üst sınıfların öğrencileri müzik çalmaya başlayınca Kelenter Hoca ortaya çıkıp dansa başlıyordu hemen. Böyle işlerden pek hazzetmeyen İvaz Bey ("halk düşmanı" sıfatıyla hapsedilmeden önceki dönemlerde yani) kendi kendisiyle konuşuyormuşçasına yavaş bir sesle:

"Utanmadıktan sonra oynamaya ne var." diyordu.

Sonra Alibaba Hoca yalnız geldi:

"Bizim Sofya Kovalevskaya'nın onuncu yaş günü bugün. Şimdilik bir tek bizler kutluyoruz onun doğum gününü, ama ileride bütün bilim dünyası kutlayacak! Görürsünüz!"

Alibaba Hoca ağırbaşlı bir adam ve ciddi bir öğretmendi gerçi, ama votkayı birazcık fazla seviyordu; şimdi de hafif çakırkeyf geldiği anlaşılıyordu ziyafete. Bir defasında Ali Asker Hoca, Alibaba Hoca'yı odasına çağırıp:

"Biraz azalt şu içkiyi." dedi.

¹¹⁰ Üzeyir Hacıbeyoğlu'nun *O Olmazsa Bu Olsun* (1910) isimli müzikli komedi eserinin halk arasında yaygın ismi. Eserin kahramanı *Meşhedi İbat*'ın isminden yaygınlaşmıştır. (ç.n.)

Alibaba Hoca, Azerbaycan'da komünist rejimin ilanından önce, 1919 yılında kaydolmuş bulunuyordu Komünist Partisi'ne; on sekiz seneden beri Ali Asker Hoca'nın okulunda çalışıyordu ve birbirlerini çok iyi tanıyan bu iki insan arasında karşılıklı bir güven vardı. Ali Asker Hoca'nın ikazı üzerine şöyle cevap veriydi Alibaba Hoca:

"İçmeyip de ne yapayım? Şerefsizlerin neler yaptıklarını görmüyor musun sanki? Biz böyle mi olsun istedik?"

Hemen yerinden fırlayıp oda kapısının iyice kapalı olup olmadığını kontrol eden Ali Asker Hoca, içki konusunda bir daha tek kelime söylemiş değildi Alibaba Hoca'ya.

Nihayet Hüsrev Hoca karısıyla birlikte geldi ve her defasında ne zaman gelip ne zaman gittiğini kimsenin fark etmediği bu adam, her tarafı kaplamış olan tertemiz ve bembeyaz karın mutluluğunu da beraberinde getirdi sanki. Herkes, hatta o sırada kendi doğum gününden ziyade evde çıkaracağı duvar gazetesini düşünmekte olan Arzu bile Hüsrev Hoca'ya ve Hüsrev Hoca'nın eşine ilgiyle bakıyordu. Hüsrev Hoca'nın yeni eşi otuz beş yaşlarında, güzelce, tombul vücutlu, beyaz tenli bir kadındı; kıpkırmızı yanaklarından sağlıklı ve ihtiras dolu bir vücuda sahip olduğu anlaşılıyordu. Her şeyden daha ilginç, Hüsrev Hoca'nın büsbütün değişerek bambaşka bir insan olup çıkmasıydı: gözlerinin çevresindeki kırışıklıklara, beyazlamış saçlarına ve gırtlakındaki sivri çıkıntıya rağmen, gençleşmiş gibiydi. Gözlerinde arzu ve aşk dolu öyle bir ifade parlıyordu ki, bu adamın her zamanki sessiz sakin Hüsrev Hoca olduğuna insanın inanası gelmiyordu. Sesinde bile iyimserlik ve şevk dolu bir ahenk belirmişti. Sanki hayat sevgisini, iyimserliği ve şevki, daha önceki Hüsrev Hoca'nın şahsında paslı bir kabın içine tıkıvermişlerdi de, o paslı kap birdenbire ortadan kaybolunca, içindeki hayat sevgisi, iyimserlik ve şevk serbest kalarak açılıp saçılmıştı.

Ali Asker Hoca'yla Firuze Hanım misafirleri evdeki yuvarlak masanın etrafına yerleştirdi, en iyi yerlere Hüsrev Hoca'yla karısını oturtular üstelik; ev sahipleri de, misafirler de bugünkü ziyafet Arzu'nun değil, Hüsrev Hoca'yla karısının şerefine düzenlenmişmiş gibi davranıyorlardı hep. Hıdır Hoca, imrenmeye başlamıştı hatta Hüsrev Hoca'ya; bu konulardan çok iyi anladığından, Hüsrev Hoca'nın gözlerindeki sevinci ve mutluluğu bir erkek olarak hissedebiliyordu. Hep sporcu kadınlarla görüşen, özellikle jimnastiği sevdiğinden jimnastikçi kadınlarla beraber olmayı yeğleyen Hıdır Hoca'nın kalbinde, birdenbire sporun hiçbir dalıyla (jimnastikle bile!) ilgilenmeyen, vücudunda hiçbir kas olmayan, işte Hüsrev Hoca'nın karısı gibi bir kadınla beraber olma isteği belirdi.

Hüsrev Hoca herkese gülümsüyor, herkese hoş sözler söylüyor ve ara sıra karısına öyle bir sevgiyle bakıyordu ki, adamın gözlerindeki ayan beyan mutluluğu görebilmek için Hıdır Hoca gibi tecrübe sahibi olmaya gerek yoktu aslında; Hüsrev Hoca'nın bakışları, yeni evlenmiş bir çiftin geçirdikleri güzel gecelerin gün boyu süren devamıydı sanki ve ileride onları yeni bir gece bekliyordu...

Firuze Hanım da görmüş geçirmiş bir kadını nasıl olsa, çocukları olmadığı dönemde o kadar çok kocakarı yönemine başvurmuş, o kadar fazla doktora görünmüştü ki bilmediği şey kalmamıştı artık; Firuze Hanım da Hüsrev Hoca'nın karısının gözlerinde açık seçik bir sevgi görüyordu, fakat o açık seçiklikte asla bir utanmazlık değil, bir mutluluk vardı ve kadının gözlerindeki bu ifade Firuze Hanım'ın hoşuna gidiyordu. Hüsrev Hoca'nın karısı da heyecanlıydı (mutluydu çünkü!) ve sürekli gülümsüyordu.

Hüsrev Hoca'nın da, onun yeni eşinin de hareketlerinde, tebessümlerinde bir çocuk saflığı ve bağlılığı, öte yandan yıllarca yüzü gülmemiş olan sessiz sakin Hüsrev Ho-

ca'yla bugünkü Hüsrev Hoca arasında öylesine bariz bir fark vardı ki oradaki herkes ilk kez beraber gördükleri bu karı kocaya sevmişti hemen. Bir tek Arzu, masanın arkasında oturmuş dikkatlice Hüsrev Hoca'yla karısına bakıyordu ve Ali Asker Hoca, "Arzu evde çıkaracağı duvar gazetesinde Hüsrev Hoca'yla karısını eleştirecek de şu an malzeme topluyor." diye vehmetti birdenbire...

Dışarıda her tarafı kaplayan tertemiz ve bembeyaz kar tekrar başlamıştı yağmaya; Ali Asker Hocalar'ın o küçük odasında, o dopdolu masanın arkasındaki herkes -Arzu dâhil on bir kişilerdi- dışarıdaki o karın tertemizliğini so-luyorlardı sanki. Hüsrev Hoca'yla karısı, monotonluğu sıradanlaşmış o küçük odaya bile yenilik getirmiş ve o yenilik, odadaki herkesin bütün dertlerinin, bütün tasalarının üstünü dışarıda tekrar yağmaya başlayan kar misali örtmüş gibiydi.

Hıdır Hoca bir tek spor müsabakalarını izlerken heyecanlanan, sevinen veya üzülen bir adamdı, ama o kış gecesi, Ali Asker Hocalar'ın evinde, Hüsrev Hoca'yla karısının heyecanı kendisine sirayet etmiş gibi bir hali vardı; Hıdır Hoca iyi bir şey yapmak, iyi bir şey söylemek istiyordu bütün kalbiyle.

Ziyafeti yönetme görevi oybirliğiyle Kelenter Hoca'ya verildi ve Kelenter Hoca:

"Kadehlerinizi doldurun!" diyerek coşkulu bir şekilde ayağa kalktı. Konyakla dolu kadehini eline alıp (Kelenter Hoca, ailesinin büyüklüğü ve maaşının yetersizliği nedeniyle kendisi konyak alamıyor, bu yüzden ziyafetlerde hep konyak içiyordu) Arzu'ya bakarak bir şeyler söylemek istedi, ama o an Hıdır Hoca birdenbire ayağa fırlayıp kollarının, ceketinin üzerinden bile belli olan kaslarını oynatarak:

"Bir dakika sevgili dostlar! Bir dakika!" dedi. Sonra votka dolu büyük kadehini yukarı kaldırıp devam etti: "Bu

güzel günde ilk sözü söylememe müsaade edin. Tek bir söz! Kelenter Hoca daha sonra istediği kadar konuşabilir! Kalbimden gelen tek bir söz söylemek istiyorum! Bu güzel gecede, ilk kadehleri atamız ve önderimiz yoldaş Stalin'in şerefine kaldıralım! Yaşasın İosif Vissarionoviç Stalin! Yoldaş Stalin, tarihin yetiştirmiş olduğu en dahi insandır. Yoldaş Stalin, yetmiş iki yabancı dil bilen büyük bir zekâdır!"

Hıdır Hoca, votkanın insan sağlığını kötü yönde etkilediğini bilmekle beraber, lafını bitirir bitirmez kadehindeki içkinin tamamını kafasına dikti, sonra da içinde bir damla olsun votka kalmadığını herkese göstermek istemişesine, kadehi ters çevirip masanın üzerine bıraktı.

Masa arkasında kısacık bir sessizlik oldu, sonra Ali Asker Hoca hemen ayağa kalkıp:

"Pek güzel!" dedi. "Ayağa kalkın dostlar! Hıdır Hoca tam da kalbimizden geçenleri okudu sanki! Dahi yoldaş Stalin'in şerefine içelim!"

Arzu ve kadınlar da dâhil olmak üzere herkes ayağa kalktı ve diğer günlerde koca bir ziyafet boyunca yarım kadeh bile votka içmeyen Ali Asker Hoca, elindeki dolu kadehi kafasına dikti. Kelenter Hoca da, Alibaba Hoca da, Firudin Hoca da kadehlerindeki votkanın tamamını içtiler. Hüsrev Hoca, karısının kulağına, "Senin şerefine!" diye fışıldadı ve kadehini kafasına dikti.

Sonra herkes oturdu.

Hıdır Hoca'nın konuşmasından sonra ziyafetin eski şevki kalmamış gibiydi. Kimse konuşmuyordu ve sofrada kullanılan çatal bıçağın sesinde bile bir tedirginlik seziliyordu sanki. Bir tek Hıdır Hoca'nın keyfi yerindeydi, kendi hareketinden fevkalade hoşnuttu ve demin Ali Asker Hoca'nın mutfakta doğrayıp tabaklara dizdiği tavuğun budunu büyük bir keyifle yerken, kendisiyle gurur duyuyordu.

Hüsrev Hoca'nın karısı Gülzar Hanım, anaokulu öğretmeni idi. Hüsrev Hoca, çok tuhaf bir rastlantı sonucu Gülzar Hanım'la tanışınca, yıllardan beri demir bir çerçevenin içinde sıkışıp kalmış olan bütün hisleri serbestliğe kavuşmuştu sanki. Hadrut'tan sonra Hüsrev Hoca bir daha mutlu olmayı arzu etmek bir yana, hayattan herhangi bir şey beklemiyordu bile. Oysa Gülzar Hanım birdenbire, hiç beklenmedik bir şekilde onun hayatının bir parçasına dönüşünce Hüsrev Hoca'nın bütün hislerinin, bütün heyecanlarının ve bütün vücudunun işte böyle bir sevgiyi çok özlediği belli oluvermişti. Hadrut ve Hadrut'tan sonraki yıllar Hüsrev Hoca'yı öylesine yormuş, ezmiş ve yıpratmıştı ki şimdi o yorgunluğun da, acılarının da vücudunu yavaş yavaş terk ettiğini bütün azalarıyla hissediyordu.

Gülzar Hanım, berberlik yapan kocasından, yedi senelik bir evliliğin arkasından, çocuğu olmadığı gerekçesiyle boşanmış bulunuyordu (aynı berberin ikinci evliliğinden dört çocuğu vardı şimdi) ve anaokulunda öğretmenlik yapıyor, yani çalışıyor olmasına rağmen, aslında tam bir ev kadını olarak yaratıldığından fikrini zikrini ve bütün vücudunu sarıp sarmalayan ateşli duyguları kendi içinde boğmayı başararak yedi yıl (yedi koca yıl!) boyunca yapayalnız yaşamıştı. Yalnız yaşadığı yıllarda bu güzel ve kanlı canlı kadına göz diken çok olsa da Gülzar Hanım kimseyi yanına uğratmamış, içini yakıp kavuran hislerine rağmen namusundan vazgeçmeyerek hiçbir erkekle yatağa girmemişti. Komşu evlerden birinde oturan Hüsrev Hoca birdenbire ve hiç beklenmedik bir şekilde girmişti Gülzar Hanım'ın hayatına; yapayalnız geçirdiği yedi seneyi dolduran tatlı hülyaları gerçeğe dönüşüvermişti kadının. Hüsrev Hoca hem bir erkek ve aile reisi, hem de -o uzun boyuna ve beyazlamış saçlarına rağmen- Gülzar Hanım için bir evlat mesabesindeydi: iki aydan beri Gülzar Hanım Hüsrev Hoca'ya hem bir kocaya, hem de bir evlada bakar gibi hizmet ediyordu.

Hüsrev Hoca elini masanın altında Gülzar Hanım'ın apak ve etli elinin üzerine koydu, bu hareketi kimse görmedi elbette, ama Gülzar Hanım'ın yanakları daha bir kızardı ve kadının içinde, çılgınca bir kocasına sarılma isteği baş kaldırdı; şakaklarındaki damarlar nabız misali atmaya başladı ve Gülzar Hanım kendine güçlkle hâkim oldu, elini Hüsrev Hoca'nın kuru, ama sıcak elinin altına çekmedi fakat.

Ortamdaki gergin hal yavaş yavaş geçip gitmekteydi. Kelenter Hoca yine konyak dolu kadehini eline alıp ayağa kalktı, ama aşağıdan yukarı Kelenter Hoca'yı gözetleyen Hıdır Hoca bu kez de aniden ayağa fırladı:

"Sevgili dostlar! Kelenter Hoca'dan binlerce defa özür dilemekle beraber, kalbimden kopup gelen sözleri burada mutlaka dile getirmek zorundayım. Kadehlerimizi bu kez yoldaş Stalin'in yakın silah arkadaşı ve öğrencisi, Azerbaycan komünistlerinin lideri, Azerbaycan emekçilerinin atası yoldaş Mir Cafer Bağirof'un şerefine kaldıralım! Yaşasın yoldaş Mir Cafer Bağirof!"

Ortalığı yine kısa bir sessizlik kapladı, ama bu kez Hıdır Hoca kadehini hemen kafasına dikmedi ve bir şeyler hissederek masa arkasındaki insanların yüzlerine baktı teker teker.

Hüsrev Hoca elini Gülzar Hanım'ın elinin üzerinden çekmeyi düşünmüyordu bile, ama birdenbire, hiç beklemediği bir anda, Hadrut'taki o müthiş ateşi tekrar görür gibi oldu sanki, o ateşin sıcaklığını bile hissetti; yine aynı sıcaklık, Gülzar'ın elinin sıcaklığını alıp götürdü Hüsrev Hoca'nın avucundan; Hüsrev Hoca yıllardan beridir geceli gündüzlü, yatağında yatarken ya da sınıfta ders anlatırken işte o ateşin sıcaklığı takip edip durmuştu adamı; Gülzar Hanım dâhil o ziyafete katılanlardan kimse bundan haberdar değildi ne var ki. Hıdır Hoca'nın az önce söylediği sözler Hüsrev Hoca'nın iki aydan beridir Gülzar

Hanımla birlikte geçirmekte olduğu hayata da, Gülzar Hanım'la birlikte ilk kez katıldığı bu ziyafetteki duygularına ve heyecanlarına da o kadar yabancıydı ki Hüsrev Hoca ne zaman ayağa fırladığının farkına kendisi bile varamadı ve Hıdır Hoca'nın yüzüne bakıp öfkeden titreyen bir sesle:

"Yoldaş Mir Cafer Bağirof bizim önderimizdir elbette," dedi, "ama izin verseniz de karşımızdaki şu güzel kızın..." - Hüsrev Hoca uzun kolunu kaldırıp parmağıyla Arzu'yu gösterdi - "şerefine içsek artık!.. Onu tebrik etsek artık!.."

O an Ali Asker Hocalar'ın o küçük evini öylesine derin bir sessizlik kapladı ve masa arkasındaki herkesin, o cümleden de Hıdır Hoca'nın gözleri öyle bir şaşkınlıkla açıldı ki gayriiradî olarak Hüsrev Hoca'nın dizleri titremeye başladı; Hüsrev Hoca, ne söylediğinin, ne yaptığının daha şimdi farkına varmış gibiydi ve bu sefer de kedine ilk gelen Ali Asker Hoca oldu, hemen ayağa kalkıp:

"Bir dakika Hüsrev Hoca," dedi, "bir dakika!" Sonra da heyecanla yutkunarak şöyle devam etti: "Arzu bizim nasıl olsa, şerefine de içeriz, tebrik de ederiz; acelesi yok. Ama bu kez kadehlerimizi Hıdır Hoca'nın söylediği gibi yoldaş Mir Cafer Bağirof'un şerefine kaldıralım. Hıdır Hoca bizden hızlı davrandı gerçi, hepimizin kalbinden geçeni okudu bu kez yine; senin de kalbinden geçeni okudu Hüsrev Hoca! İyi de etti hani... Yaşasın yoldaş Mir Cafer Bağirof! Gölgesi bizim başımızın üstünden eksik olmasın! Hep bizim önderimiz olarak kalsın, hep bizim yolumuzu aydınlatsın!"

Masa arkasındakiler yine ayağa kalkıp kadehlerini kafalarına diktiler; Hüsrev Hoca da titreyen elini uzatıp kadehini götürerek yoldaş Mir Cafer Bağirof'un şerefine içti. Hüsrev Hoca yanlış yaptığını, çok büyük bir hataya yol verdiğini anlamış; bu hatanın çok pahalıya mal olabileceğinin, Gülzar'ı ondan ayırabileceğinin farkına varmıştı.

Hüsrev Hoca tekrar yalnız kalmaktansa, iki aydan beri hissettiği mutluluğun sonsuza değin kaybolduğunu görmektense ölmeyi yeğlerdi.

Herkesin şevki ve neşesi bir daha yerine gelmeyecek şekilde kayboldu; masa arkasındaki misafirler ve Ali Asker Hoca'yla Firuze Hanım ürkek nazarlarla sık sık Hıdır Hoca'ya bakar oldular. Hıdır Hoca ise suratını asmış sigara içiyordu; ne kimsenin yüzüne bakıyor, ne de tek kelime konuşuyordu.

Hüsrev Hoca'nın içinde müthiş bir korku baş kaldırmış bulunuyordu; o kocaman ateşin sıcaklığı vücudundaki tüyleri ütüyormuş, adamlardan birinin elleriyle havaya kaldırıp başının üzerinde çevirdiği ateşli dal parçası yüzünü gözünü yakacakmış gibi hissediyordu. Yutkundukça, gırtlakındaki sivri çıkıntı bir yukarı bir aşağı hareket ediyordu ve adamın, baştanbaşa acılar içinde kıvranıyormuş gibi bir hali vardı.

Bir tek Gülzar Hanım hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi (gerçekten de farkında değildi muhtemelen!) gülümsemeye devam ediyor, sevgi ve okşayış dolu bakışlarla kocasına bakıyordu. Sonra Gülzar Hanım elini masanın altında Hüsrev Hoca'nın elini üzerine koydu, ama Hüsrev Hoca, Gülzar Hanım'ım elinin sıcaklığını hissedemedi bu kez...

Ali Asker Hoca:

"Şimdi Arzu bize bir şiir söylesin!" dedi.

Arzu, kendi doğum günlerinde yeni ezberlemiş olduğu şiirler söylüyordu her sene. Bu şiirler toplumsal politik konulu şiirlerdi hep, zira Arzu böyle şiirleri seviyordu. O kış gecesinde de Arzu ayağa kalkıp ellerini arkasında kavuşturdu, ütülü kırmızı ipek kravatının örttüğü göğsünü kabartıp her kelimeyi özel bir vurguyla telaffuz ederek şiir söylemeye başladı:

Beşer dehasının parlak yıldızı
Büyük önderimiz, atamız Stalin
Kalbimizin, sevgimizin sonsuzu
Her zaman Sen'indir, her zaman Sen'in!
Sen bizim ülkenin ilk kahramanı
Bizi zaferlere sevk edensin Sen
Sensin aydınlatan bütün cihanı
Şu sözler kopuyor bugün dilimden:
Yaşasın Stalin!
Yaşasın Stalin!
Hayatın mânâsı yalnızca O'dur!

Şiir bitince herkes alkışladı; Ali Asker Hoca fırsatı kaçırmayarak –gözlerini Hıdır Hoca'dan ayırmadan– bir daha yoldaş Stalin'in şerefine kadeh kaldırmayı önerdi. Yine herkes, o cümleden Hüsrev Hoca da ayağa kalkarak kadehlerindeki içkiyi son damlasına kadar içtiler.

Arzu şimdi de Rusça bir şiir söylemek istedi. Bu şiiri geçen sene *Ogonyok*¹¹¹ dergisinde okumuş ve çok beğendiğinden ezberlemişti. Şiirin bir bölümü özellikle hoşuna gidiyordu ve Arzu yine her kelimeyi özenle vurgulayarak: "Osip Koliçef, Priglaşeniye k Pesne, otrivok iz stihotoreniya,"¹¹² dedi. Sonra da şiiri söylemeye başladı:

Vı bili vçera bezımennı
Sedaya zurna Suleymanı,
Djambula
sedaya dombra...
Tak poyte je Stalinu slavu

¹¹¹ Moskova'da 1923 yılından itibaren yayınlanmakta olan haftalık, toplumsal, edebî, resimli dergi. Kelime anlamı: kıvılcım; küçük ateş. (Rusça) (ç.n.)

¹¹² "Şarkıya Davet, şiirden bir parça" (Rusça) (ç.n.)

*Stikhami,
podobnimi splavu
Zolota i serebra!..¹¹³*

Yine herkes alkışladı. Ali Asker Hoca, "Acaba bir daha mı içsek Stalin'in şerefine?" diye geçirdi içinden, fakat bu kez iyice abartmış olacağını ve kaş düzeltmeye çalışırken göz çıkarabileceğini düşündü.

Arzu'nun böyle şiirler ezberlemesi Ali Asker Hoca'nın pek hoşuna gitmiyordu aslında. Ama yapacak bir şey yoktu işte, Arzu zamane çocuğuydu; bu gece Arzu'nun iki şiir söylemesi çok iyi olmuştu öte yandan; Hıdır Hoca büsbütün eşek değildi ne de olsa, okul müdürünün nasıl bir ailesi olduğunu görecekti ve Hüsrev Hoca'nın deminki hareketinin tamamen tesadüf olduğunu anlayacaktı.

Önceki yıllardan birinde -İvaz Bey İngiliz ajanı olmakla suçlanıp hapsedilmeden önceki yıllardan birinde- doğum gününde Arzu yine ellerini arkasında kavuşturup göğsünü kabartarak (o zaman pioner örgütü üyesi değildi henüz) sevgili Stalin ata hakkında önce Azerice, sonra da Rusça şiir söyleyince, Ali Asker Hoca'nın yanında oturan İvaz Bey fisiltıyla, "İyi ki Fransızca böyle şiirler söylemiyor." dedi. Ali Asker Hoca hiçbir şey duymamış gibi davranmıştı gerçi, ama kalbi hızlı hızlı çarparak masa arkasındakilere, özellikle de Eflatun Hoca'ya bakmıştı dikkatlice. İvaz Bey'in fisiltıyla söylediği sözleri kimse duymuş değildi, Eflatun Hoca ise basbayağı sarhoşturmuştu ve İvaz Bey'in fisiltısını kimse duymamıştı, ama bugün İvaz Bey hayatta değildi artık: hapsedilerek kurşu-

¹¹³ Dün ne adınız belliydi ne de sanınız / Ey Süleyman'ın kadim zurnası / Ve ey Cambul'un kadim dombrası / Fakat bugün Stalin'in şanına / Altın ve gümüşlerle işlenmiş şiirlerden / Şarkılar söyleyiniz (Rusça) (ç.n.)

na dizilmişti; üstelik, kurşuna dizildikten sonra okulda yapılan "izhar-ı nefret toplantıları"nda bizzat Ali Asker Hoca, İvaz Bey'in de ismini zikrediyor, maskeli "halk düşmanları"na karşı tetikte olmaya çağırıyordu herkesi. Fısıltının duyulup duyulmaması önemli değildi yani; Ali Asker Hoca, ilgili kurumların insanın kalbine sokulabildiklerini, düşüncelerini okuyabildiklerini vehmediyordu bazen. Böyle olunca da Ali Asker Hoca'nın büsbütün keyfi kaçıyor ve kendini güçlkle toparlayıp tatlı dille Eflatun Hoca'yı tavlama, sorumluluğu altındaki insanları idare etmeye çalışıyordu...

O karlı kış gecesinde Hıdır Hoca sigarasını durmadan tütürüyor, ara sıra votka içiyor ve kimseyle konuşmuyarak kara kara düşünüyordu. Hıdır Hoca dünyanın işleri, insanoğlunun nankörlüğü, hakikatsizliği ve alçaklığı hakkında düşünüyordu o sırada: "Devrim öncesinde ne durumdaydık biz? Bir hiç durumunda... Kayda değer tek bir sporcumuz bile yoktu. Koca Azerbaycan'da beş altı güreşçiyle, beş altı haltercinin dışında kim vardı ki? Onlar da uluslararası arenaya çıkamayacak kadar ilkel bir haldelerdi. Bakü'de iki spor kulübü vardı topu topu: Sokol'la Unitas. Rusya da aynı! Poddubni¹¹⁴ ve Zaikin'in¹¹⁵ dışında sporcu mu vardı? Sporun gelişerek bugünkü düzeye ulaşmasını yoldaş Stalin sağladı! Bugün altmış bin (altmış bin!) spor kulübü bulunuyor ülke çapında; profesyonel sporcu sayısı beş milyona ulaşacak neredeyse; bin kadar kapalı spor salonu, üç yüz (üç yüz!) adet stat var! Daha fazla ne istiyorsunuz be alçaklar! Sovyet jimnastikçileri Antwerpen'de Üçüncü İşçi Olimpiyatları'na katıldı! Bun-

¹¹⁴ Poddubni İvan Maksimoviç (1871-1949) - Rusyalı ünlü güreş ustası. 1908 yılında Paris'te profesyonel güreş dalında dünya şampiyonu olmuş ve unvanını 40 yıla yakın bir süre muhafaza etmiştir. (ç.n.)

¹¹⁵ Zaikin İvan Mihayloviç (1870-1948) - Rusyalı ünlü sporcu; ağırlık kaldırma dalında büyük başarılarla imza atmıştır. (ç.n.)

ca gelişmeyi görmemek mümkün mü? Peki kimin sayesinde olmuş bunlar? Yoldaş Stalin'in! Ya Azerbaycan'daki gelişmeler kimin sayesinde olmuş? Yoldaş Mir Cafer Bağirof'un! Jimnastik, atletizm, basketbol, voleybol... Devrimden önce var mıydı bunlar? Top bile yoktu ki devrimden önce; yuvarlak bir torbanın içini paçavrayla doldurup ağzını dikiveriyorlardı top diye, bir de Kömürcü Meydanı'nda futbol oynuyorlardı onunla. Sözde öğretmen diye geçiniyorsun bugün, genç kuşakları yetiştirecek olan adamsın yani, 'kutsal Sovyet öğretmeni' demeye dilim varmıyor sana! Koskoca adamın, koskoca önderin şerefine içmeyi reddediyorsun! Tipine bakan zavallının teki zanneder, ama şerefsizin hasıymış! Ne biçim bir karı bulmuş bir de, baksana! Kadın değil sanki, balık, balık..."

Hıdır Hoca nefret dolu bakışlarını Hüsrev Hoca'ya dikti; Hüsrev Hoca bu bakışların altında bembeyaz kesildi, küçüldüğünü, büsbütün ufaldığını hissetti; dünyanın birbir türlü halini görmüş bir adam olmasına rağmen neredeyse çocuklar gibi ağlayacak oldu hatta. Hüsrev Hoca, mutlaka çok fena sonuçlanacak olan büyük bir hataya yol verdiğini içgüdüsel olarak anlıyordu. İki aydan beri Hüsrev Hoca evden çıkıp okula her gidişinde (okuldan başka gittiği bir yer yoktu zaten) Gülzar'la birlikte yattığı yatağın, yastığının o sevgi ve okşayış dolu sıcaklığını da götürüyordu beraberinde; sınıfta ders anlatırken aynı sıcaklığı ensesinde ve sırtında hissediyordu; yatağın, yastığının o sıcaklığı Gülzar'ın dolgun ve pürüzsüz teninin sıcaklığıydı aslında. Arzu'nun onuncu yaşını bitirdiği o kış gecesinde Hüsrev Hoca, birilerinin o sıcaklığı zorla vücudundan ve duygularından çekip çıkarmaya çalıştığını hissediyor gibiydi.

Kelenter Hoca biraz içince dostluk, arkadaşlık, samimiyet, vefa ve iyilikseverlik üzerine güzel sözler söyledi,

Fuzulî'den, Seyyit Azim'den¹¹⁶ örnekler verdi. Ali Asker Hoca, ziyafetin siyasi havasını iyileştirmeye çalışıyordu sürekli, bir fırsatını bularak Mir Cafer Bağirof'un şerefine tekrar kadeh kaldırdı (masa arkasındakiler ayağa kalkıp kadehlerini kafalarına diktiler yine), sonra devrimci faaliyetlerinin bir kısmı Bakü ve Azerbaycan bolşevikleriyle ilgili bulunan Anastas İvanoviç Mikoyan¹¹⁷ ve Lavrenti Pavloviç Beriya'nın şerefine de birer kadeh kaldırıldı; masa arkasındaki herkesin şerefine teker teker içildi (bir tek Hüsrev Hoca'yla Gülzar'ın şerefine kadeh kaldıracak cesareti kimse, o cümleden Ali Asker Hoca da bulamadı kendinde), Firudin Hoca iki üç türkü okudu, ama bütün bunlara rağmen ziyafeti saran o gizli gerginlik havası sonuna değin sürdü. Bir tek Gülzar Hanım her şeyden habersizdi yine; onların şerefine içilmemiş olması bile keyfini bozmuş değildi kadının, aynı samimiyet ve şefkatle gülümseyip duruyor ve aynı sevgi dolu gözlerle Hüsrev Hoca'ya bakıyordu. Gülzar Hanım'ın kocaman ve simsiyah gözlerinin derinlerine sinmiş olan ve o kocaman ve simsiyah gözleri parıl parıl parlatan saadet, ziyafetin sonuna kadar kadını terk etmedi. Hıdır Hoca ise sporcu iradesini toplayarak ziyafet bitinceye kadar masa arkasında oturmaya zorladı kendini, erken kalkacak olursa, meydandan kaçtığı düşünülebilirdi zira, oysa meydandan kaçmak, rakip karşısında geri çekilmek Hıdır Hoca'nın sporcu karakterine büsbütün yabancıydı: "Bu insanlar Hıdır Hoca'nın kim olduğunu bilmiyorlar henüz!"

¹¹⁶ Seyyit Azim Şirvanî (1835-1888) - Azerbaycanlı şair ve eğitimci; Azeri Türkçesi'nde ve Farsça şiirler yazmış, memleketi olan Şamahı'da usul-ı cedit mektebi açmıştır. (ç.n.)

¹¹⁷ Mikoyan Anastas İvanoviç (1895-1978) - SSCB Başbakan Yardımcısı (1947-1955), SSCB Dış Ticaret Bakanı (1946-1949), SSCB Ticaret Bakanı (1953-1955), SSCB Parlamento Başkanı (1964-1965). 1935 yılından Politbüro azası. (ç.n.)

Gece, misafirler gidince Ali Asker Hoca bütün ziyafet boyu oynadığı rolden kurtulamıyormuşçasına, gururla sordu:

“Beğendin mi bakalım? Nasıl bir doğum günü yaptık sana, gördün mü?”

Arzu kafasını sallayarak:

“Evet, güzeldi.” dedi ve ekledi: “Ama duvar gazetesinde Hüsrev Hoca’yı da eleştireceğim!”

Ali Asker Hoca, yüzünün kızardığını hissetti:

“Neden?”

“Görmedin mi?”

“Ne oldu?”

“Stalin ata’nın öğrencisi Mir Cafer Bağirof’un şerefine kadeh kaldırmadı!”

Hep temkinli davranan Ali Asker Hoca bu kez kendini tutamayıp yana yakıla:

“Ne biçim insanlarsınız siz be!” dedi. “Senin şerefine içmek istiyordu adam, görmedin mi?”

“Ne fark eder. Benim şerefime sonra da içilebilirdi, sen kendin böyle söylemedin mi hem? Önderlerin şerefine herkesten önce içmek lazım! Sen de bir hata yaptın ama!”

“Ben mi? Ben ne hata yaptım ki?”

“Sen, Arzu bizim nasıl olsa, dedin; onun şerefine daha sonra da içebiliriz. Önderlerimiz bizim değil mi yani?”

Ali Asker Hoca şaşırıp kaldı:

“Ben sana söyleyecek laf bulamıyorum artık!”

“Haklı değil miyim? Onlar bizim değil mi yoksa?”

Ali Asker Hoca kendini toparlamaya çalıştı:

“Onlar da bizim elbette, bizim olmaz mı? Ben yanlış ifade etmişimdir belki düşüncemi. Sen de Hüsrev Hoca’yı yanlış anlamışsın ama. Hüsrev Hoca öyle söylemek istemişti...”

“Ne söylemek istemişti peki?”

“Şöyle söylemek istemişti Hüsrev Hoca... Birtakım şeyleri sen anlamazsın daha, çok ufaksın...”

“Anlamaz mıyım diyorsun?”

“Evet... Sen akıllı bir kızsın, fakat yine de birtakım şeyler vardır ki...”

“Pekâlâ! Öyleyse duvar gazetemizde sen bana cevap yazısı yazarsın!”

“Bunları yazmak doğru değil...”

“Nedenmiş?”

Ali Asker Hoca geçip kızının yanına oturdu, Arzu’yu öptü ve onun çok sevdiği bazı ilginç olayları anlatmaya başlayarak çocuğun dikkatini dağıtmak istedi. Firuze Hanım (içinden Hıdır Hoca’nın sülalesine sövüp sayarak) mutfakta bulaşık yıkamakla meşguldü, Ali Asker Hoca ise bütün bu süre zarfında Arzu’ya sürekli olarak güzel sözler söylemekteydi ve birdenbire o karlı kış gecesinde kızına yaranmaya çalıştığını hissediverdi...

Ertesi sabah kar her tarafı kaplamıştı yine, ama karın beyazlığı dünkü tertemizliğini kaybetmiş gibiydi; karın üzerinin gözle görülemeyen bir pislik tabakasıyla örtülü olduğunu vehmediyordu Ali Asker Hoca, kar bir irindi de incecik kabuğunu deşip dışarı çıkarak etrafı pisletecekti sanki.

Ali Asker Hoca geceyi büyük bir tedirginlik içinde geçirmiş bulunuyordu. Yatağında, her yirmi otuz dakikalık uyuklamanın ardından irkilerek uyanıp kendi kendini tescilli etmeye çalışmıştı hep: “Bir şey olmaz canım... Ne oldu ki sanki?.. Her şey çok güzeldi... O da bir laftı işte öyle, adamın ağzından çıkıverdi... Gerisi iyi oldu ama, her şeyi yıkayıp götürdü... Dörtgözün (Mir Cafer Bağirof gözlük kullandığından, insanlar onunla ilgili bir şey düşünürken veya en güvendikleri biriyle, çevrelerine dikkatlice göz gezdirdikten sonra fısıltıyla konuşurken, bu ismi kullanıyorlardı bazen: Dörtgöz) şerefine iki kere içildi... Bir şey olmaz canım...”

Sabah olunca Ali Asker Hoca kalkıp o soğuk havada mutfaktaki çeşmenin altında iyice yıkandı (soğuk havalarda böyle yıkanmıyordu asla) ve o buz gibi su adama biraz gayret aşıladı sanki, ama ayağının altındaki karı hışırdatacak okula yaklaştıkça, içindeki tedirginlik artmaya başladı yine.

Okulda müdürün odasına ilk giren Kelenter Hoca oldu. Kelenter Hoca yeryüzündeki en dertli tasalı adamlardan biriydi o sabah.

"Güzeldi dün akşam," dedi. "Yirminci yaşımı da beraber kutlarınız inşallah!"

"Sağ ol..."

"Firuze Hanım'ın yemeklerine de diyecek yoktu elbette!.."

"Evet..." Ali Asker Hoca gülümsedi, ama kalbi daha hızlı çarpmaya başladı adamın, zira Kelenter Hoca'nın da çok tedirgin bir gece geçirdiği gözlerinden okunuyordu.

"Güzeldi her şey," Kelenter Hoca gözlerini Ali Asker Hoca'nın gözlerinden kaçırdı. "Ama şu Hüsrev Hoca'ya Allah biraz akıl verse keşke..."

"Boş ver, geçti... Bu konu ne kadar az konuşulsa, o kadar iyi. Hiçbir şey olmamış gibi yani... Hiç söz etme sende..."

"Ben ne söz edeceğim canım?" O hep şakacı ve iyimser adamın dudakları titredi birdenbire: "Korkuyorum ama! Korkuyorum! Yedi kız babasıyım ben!"

Ali Asker Hoca hep masasının üzerine duran kalınca sürahiden bir bardak su döküp Kelenter Hoca'ya uzattı:

"Toparlan canım. Hem seninle ne ilgisi var? Senin bir suçun yok ki? Kabak patlasa o zavallı Hüsrev'in başında patlayacak."

"Benimle ilgisi yok mu diyorsun?"

"Yok tabii!"

"Ya seninle?"

Ali Asker Hoca'nın kalbi biraz daha hızlandı:

"Benimle mi? Ben de senin gibi işte! Benimle de bir ilgisi yok!"

"Senin evinde oldu ama olay!"

"Ne fark eder?"

Suyu içtikten sonra biraz toparlanmış gibi görünen Kelenter Hoca omzunu kaldırdı önce, sonra da sordu:

"Hıdır şerefsizi ihbar edecek mi sence, ne düşünüyorsunuz?"

Bakü'nün yerlisi olduğundan doğma büyüme Bakülüler'in çoğunu tanıyordu Kelenter Hoca.

"Bunlar," diye devam etti konuşmaya, "Hıdırlar işte, sülalecek şerefsizlermiş! Babası hamal Orduhan, bir kap yemek için Bakü'nün tamamını satmaya hazırlanmış diyorlar."

Ali Asker Hoca bir şey söylemedi. Sabah okula girince Hıdır Hoca'yı yanına çağırmak istemişti aslında, ama sonra yanlış anlaşılacağını düşünerek bundan vazgeçti. "Hıdır Hoca olsa bile, insanların hayatını kaydırmanın kötü bir iş olduğunu biliyordur adam, herkesin ailesi, çocuğu var üstelik." diye geçirmişti içinden.

Kelenter Hoca'dan sonra Firudin Hoca heyecanlı heyecanlı girdi içeri:

"Şerefsizi görüyor musun?"

Ali Asker Hoca, kimden bahsedildiğini biliyordu elbette, ama Firudin Hoca gibi hep düzgün ve edepli konuşan bir adamın bile böyle heyecanlanıp küfür etmesi Ali Asker Hoca'nın zaten gergin olan sinirlerini biraz daha gerdi:

"Kime küfrediyorsun? Neyiniz var sizin? Kimi kastediyorsun?"

"Ne demek kimi? Hıdır'ı! Az önce yanıma gelip sorduğu şeye bak: dünkü olayı parti kolunun toplantısında masaya yatırarak mısın bugün, diyor. Hem de tehditle soruyor bunu..."

Ali Asker Hoca kendini tutamadı:

“Hay imansız alçak!”

“Sen de onun gibi birini evine davet ediyorsun...”

“Sizin için davet ettiydim işte! İmansız alçak sizlerle uğraşmasın artık, diye davet ettiydim! Hüsrev aklını kaybetmişmiş, ne bileyim ben? Müneccim miyim?”

Firudin Hoca odadan çıkınca, Ali Asker Hoca birdenbire İvaz Bey’i, daha doğru söylemek gerekirse İvaz Bey’in karısını ve kızını hatırladı. Herkes bir gün göçüp gidecek bu dünyadan; İvaz Bey de gidivermişti işte. Asıl o kadın, o kız çekiyorlardı şimdi. “Halk düşmanı” ilan edilen bir adamın ailesi olarak evlerinden yurtlarından çıkarılıp ta nerelere sürülmüşler... Giden gidiyor da, vah geride kalanın haline... “O zavallı kadın, o zavallı kız yalnız başlarına ne yapıyorlar acaba şimdi Kazakistan’ın çöllerinde?.. Şu Hüsrev’in yaptığı şey de neyin nesiydi? Kaderin bir oyunu muydu yoksa?..”

Alibaba Hoca içeri girdi:

“Günaydın.”

“Günaydın.”

“Ne var ne yok?”

“Ne olsun...”

“Bak ne söyleyeceğim; dün gece onca içtim ya, ama hiç etkilemiyordu beni votka; bütün geceyi de düşünüp durdum. Yirmi seneden beridir parti üyesiyim! Çocuk değilim ben! Göğsümü gerip Hüsrev’i savunacağım! Ben komünist şerefimi kaybetmedim henüz! Çokları kaybetmiş ama! Hem de çoktan kaybetmiş! Ben...”

“Yahu dur biraz.” Ali Asker Hoca, Alibaba Hoca’nın da bütün geceyi kendine teselli vermekle geçirmiş olduğunu anladı, “Neler oluyor?”

“Haberin yok mu, dün gece Ali Asker Hoca’nın evinde neler olmuş, diye soruyor herkes. Hıdır anlatmış herkese. Karşısına çıkan herkese, mertek kılıklı herife –Hüsrev’i

kastediyor işte– neler yapacağım görürsünüz, diyor adam.”

Ali Asker Hoca yine tutamadı kendini:

“Ne şerefsizmiş meğerse bu adam!”

Müthiş bir heyecan Ali Asker Hoca’nın bütün içini sarmış bulunuyordu, adam, kendi kalbinin küt küt diye attığını duyuyor ve uzak Kazakistan çöllerinde İvaz Bey’in karısıyla kızının yerinde Firuze Hanım’la Arzu’yu görür gibi oluyordu. Ali Asker Hoca, içinde bulunduğu yılların korkusunu bu kadar derinlemesine hissetmiş, felaketin kendine bu kadar yakın olduğunu duymuş değildi asla. Kazakistan’ın o ıssız çöllerinde, kar fırtınası içinde avına bakan kurt gözleri gibi çılgın erkek gözlerinin şehvet dolu bakışları altında tombul anneyle kızın – Firuze Hanım’la Arzu’nun yaşamı Ali Asker Hoca’nın hayalinde öyle bir netlikle canlandı ki adamın midesi bulandı, vücudundan soğuk terler boşanmaya başladı.

Ali Asker Hoca yılların idarecilik deneyimine sahip ve iradeli bir adamdı, en zor anlarda bile tedbirli olmayı asla ihmal etmiyordu üstelik, ama o kış günü, okulda, on sekiz seneden beri oturmakta olduğu o müdür odasında küçücük bir çocuk misali yekpare bir ümitsizlik içinde kaybolup gitmekteydi.

Bir süre odaya giren olmadı, ama o süre zarfında Ali Asker Hoca, birilerinin kapının arkasında kalbi heyecanla çarparak beklediğini ve içeri girecek cesareti bir türlü bulamadığını vehmetti. Bu vehminde ne kadar isabetli olduğu bilinmez ama, nihayet kapı açıldı ve Hüsrev Hoca içeri girip kapının önünde dikildi.

Ali Asker Hoca, baştanbaşa bir zavallılık içinde bulunan bu zayıf ve uzun boylu adama baktı: Hüsrev Hoca’nın dünkü bahtiyarlığından eser bile yoktu bugün, hatta Gülzar’la henüz tanışmamış olduğu o eski günlere oranla daha fazla bir miskinlik içindeydi sanki. Ali Asker Hoca,

Hüsrev Hoca'nın saçlarının da aslında son bir gecede be- yazlamış olduğunu düşündü kendi kendine; o sırada Ali Asker Hoca, Hüsrev Hoca'ya değil, yaşama ümidi büsbü- tün tükenmiş olan çaresiz bir hastaya bakıyordu sanki, hatta bir anlığına, topu topu bir anlığına Hüsrev Hoca'nın artık bir tabutun içinde olduğunu ve işte o tabutun dikey bir şekilde kapının önüne bırakıldığını vehmetti; gözleri- nin önünde canlanan bu manzaradan irkilen Ali Asker Hoca ayağa kalkıp Hüsrev Hoca'nın yanına yaklaştı ve onun karşısında durdu.

"Yahu," dedi Ali Asker Hoca, "o... o..." –Ali Asker Ho- ca "Dörtgöz"e küfretmemek için kendine güçlülük hâkim oldu– "onun şerefine içsen ne olurdu yani? İçmek istemi- yorsan dahi, içinde bir başkasını tut canım! Senin içine gi- ren mi var sanki? Çocuk musun sen? Bunca gürültü patır- tıyı görmüyor musun? Şimdi de bembeyaz olmuşsun kor- kudan!"

Hüsrev Hoca gırtlığının sivri çıkıntısını bir yukarı bir aşağı hareket ettirip yutkunarak:

"Nasıl oldu ben de bilmiyorum vallahi." dedi. "O söz- leri nasıl söylediğimi bilmiyorum ben de... Ben neyse de, sizin de başınıza dert açmaktan korkuyorum asıl..."

Ali Asker Hoca iyiden iyiye telaşlandı bu kez:

"Bizimle ne ilgisi var? Biz bir şey mi yaptık ki?"

Hüsrev Hoca:

"Ne bileyim?" dedi. "İnsanın aklına bin bir türlü şey geliyor..."

O sırada müdür odasının kapısı açıldı ve gözlerinden öfke yağan Hıdır Hoca içeri girmek istedi, ama Ali Asker Hoca'yla Hüsrev Hoca'nın karşı karşıya ayakta dikildikle- rini görünce kapıyı çarparak (hem de imalı bir şekilde çar- parak!) kapattı.

Ali Asker Hoca gözlerini kapıdan ayırıp Hüsrev Ho- ca'ya baktı tekrar; ayan beyan bir ümitsizlik içinde:

"Bunu görmüyor muydun orada, be adam?" diye sor- du. "Söyleyecek başka bir laf bulamıyor muydun yani? Daha yeni kurtulmuşsun sıkıntıdan, yeni evlenmiştin da- ha!..."

Hüsrev Hoca sabaha kadar uyuyamamıştı. Ziyafetten eve dönünce soyunup yatağa girmişlerdi, tramvayla dön- düklerinden üşümüşlerdi biraz ve dışarının soğuşundan sonra dünyanın işlerinden haberdar olmayan Gülzar Ha- nım, yatakta Hüsrev Hoca'yı sıcacık ve dolgun kucasına bastır- dı; Hüsrev Hoca o sıcacık ve dolgun kucakta her şe- yi unuttu bir süreliğine; iki aydan beridir devam etmekte olan ve o geceki ziyafet sırasında birdenbire neredeyse büsbütün kaybolup giden mutluluğu geri döndü sanki; o mutluluk anlarında Hüsrev Hoca için ne Hıdır Hoca var- dı, ne de Mir Cafer Bağirof; Gülzar'ın yapayalnız yaşadığı yedi sene boyunca kendi içinde boğduğu hisler her defa- sında yepyeni bir coşku ve artık önlemek istemediği bir ihtirasla kabarıyordu ve Gülzar'la Hüsrev Hoca iki aydan beri işte o coşku ve ihtirasla dolu olarak yaşıyorlardı; o karlı kış gecesinde de aynı şeyler oldu yine, nihayet Gül- zar büsbütün yorulup güzel bir uykuya daldı ve Hüsrev Hoca iki ay öncesine değin yapayalnız yaşadığı o küçük odanın loşluğu içinde bambaşka bir dünyaya –iki ay önce ulaşılmasına imkân yokmuş gibi görünen upuzak bir dün- yaya ait büyümlü bir efsane misali Gülzar'ın bembeyaz ve etli kollarına, büyük ve sıcacık göğüslerine baktıkça yer- yüzünde Hıdır Hoca'nın, Mir Cafer Bağirof'un ve bu ikisi arasında gitgide büyüyen, biri diğerinden daha yüksekte duran çok sayıda (çok çok sayıda!) onca insanın olduğu- nu hatırlayıverdi birdenbire; bu insanlardan herhangi biri Hüsrev Hoca gibi bin kişiyi sarıp sarmalayarak gözünü bi- le kırpmadan sıvı azota daldırılmeye hazır- dı; o sıvı azo- tun soğuşu Hüsrev Hoca'nın gözünde Gülzar'ın sıcacık tenini de bumbuz yaptı ve o tenin pürüzsüzlüğü buzla kaplı bir sathın pürüzsüzlüğü oluverdi aniden.

Hüsrev Hoca sabaha kadar yatağının içinde oturdu, o sıvı azotun soğuşunu içinde hissederek Gülzar'la kendi arasına sokulmaya çalışan felaketi bütün mevcudiyetiyle kavradı; uzaklarda bir yerlerde yanmakta olan kocaman bir ateşin alevlerinden de sıcaklık değil, bir sıvı azot bum-buzluğu saçılıyordu artık...

Sabah olunca, BİR KEZ DAHA Ovanes Usta'nın faytonuna binecekmiş, dönüşü olmayan o yolculuğa BİR KEZ DAHA çıkacakmış gibi hissediyordu Hüsrev Hoca. Çocuklar kapının önünde BİR KEZ DAHA bağırıyorlardı:

"Güle güle baba!" – Cafer böyle söyleyecekti.

"Çabuk dön baba!" – Aslan böyle söyleyecekti.

"Baba... Baba..." – Bunu da iki yaşındaki Azer söyleyecekti.

Şirin bir tas su atacaktı faytonun arkasından.

Sonra Şirin de, altı yaşındaki Cafer de, dört yaşındaki Aslan da, iki yaşındaki Azer de BİR KEZ DAHA mahvolacaklardı. Onu BİR KEZ DAHA sokmayacaklardı Hadrut'a. O kocaman ateş BİR KEZ DAHA yanacaktı gecenin karanlığı içinde.

Hüsrev Hoca yatağından kalkmak, elini yüzünü yıkayıp biraz kendine gelmek istiyordu gerçi, ama küçük bir hareket bile kendini, o gecenin ortasında Ovanes Usta'nın faytonunda Şuşa'ya gidiyormuş gibi hissetmesini sağlıyordu: fayton salınarak ilerliyordu ve Şuşa'ya uzanan dağ yolu kapkara bir renkle kaplanmıştı artık; Hüsrev Hoca o kapkara rengi de bütün mevcudiyetiyle hissediyordu yine; o kapkara rengin zift gibi yüzüne gözüne sıvanacağını vehmediyordu; dahası o kapkara rengin Gülzar'ın bembeyaz tenini de baştanbaşa kaplayacağını düşünüyordu.

O kış gecesinde, yatağında oturmakta olan Hüsrev Hoca'nın içinden, aynen Hadrut'taki kocaman ateşin başında olduğu gibi, bir inleme sesi yükselmeye başladı; daha doğru ifade edilecek olursa, bu insan sesinden ziyade bir

ulumayı andırıyordu; Hüsrev Hoca'nın içinden yükselen o uluma sesi gitgide artıyordu, o kadar ki Gülzar bile rüyasında o uluma sesini duydu galiba; duydu ve... gülümse-di.

Hüsrev Hoca, odanın loşluğu içinde Gülzar'ın yüzündeki o tebessümü ayan beyan gördü. Gülzar yatağın içinde döndü, kollarını daha da geniş açarak Hüsrev Hoca'ya doğru uzandı. Bembeyaz ve etli kollarını yastık boyu uzatmıştı Gülzar; koltuğunun yumuşak tüyleri odanın loşluğu içinde görülebiliyordu ve göğsünün teki, ipek geceliğinin yakasından dışarı çıkmıştı. Hüsrev Hoca, o göğüslerin sıcaklığını hissetmeye başladı birdenbire, bu his adamın içine bir ılık yayılmasını sağladı sanki; yine aynı duygu, Hüsrev Hoca'nın deminki ulumasına da son verdi.

Hüsrev Hoca, karşılaşabileceği felaketten korkmuyordu aslında –felaket denen şey bu adam için korkunç değildi artık– ne var ki Hüsrev Hoca Gülzar'ın duygu ve heyecanlarının, son iki ayı dolduran sıcaklığının buz kesmesini, aynen sıvı azota dönüşüvermesini istemiyordu asla. Sonra Ali Asker Hoca'yı düşündü Hüsrev Hoca; Kelenter Hoca'yı, Alibaba Hoca'yı, Firudin Hoca'yı düşündü; bütün bu insanların ailelerini düşündü, Firuze Hanım'la Arzu'yu gözlerinin önünde canlandırdı ve ne kadar büyük bir hata yapmış olduğunu anladı: bu hatanın sonucunda Kelenter Hoca'nın yedi kızından Arzu'ya değin herkes çöllere düşebilirdi...

Ali Asker Hoca gözlerini kapının önündeki Hüsrev Hoca'dan çekip masasına doğru yürüdü, sonra Hüsrev Hoca'ya bir şeyler daha söylemek ister gibi oldu, ama hiçbir şey söylemeyerek elini sallayıp iç geçirmekle yetindi: Hüsrev Hoca'nın saçları son bir gecede beyazlamış gibiydi sahiden de:

Hüsrev Hoca gitti. Ali Asker Hoca, odasının, okulun bahçesine bakan penceresine yaklaştı. Pencerenin kenarına irili ufaklı saksılar diziliydi, o saksılarda çeşit çeşit çiçekler vardı ve o çiçeklerin her türlü rengi –kırmızısı da, sarısı da, moru da, yeşili de– dünyanın derdinin, kederinin habercisiydi sanki. O güzel çiçekleri Firuze Hanım yetiştirmiş ve Arzu’yla birlikte okula, işte bu müdür odasına göndermiş bulunuyordu; o güzel ve zarif çiçekler insanoglunun bazen ne hale düştüğünü, içinden neler neler çektiğini ve vicdanın nasıl ağladığını bilmiyorlardı elbette...

Ali Asker Hoca, oda kapısının açıldığını hissetti, ama geri çevrilmeyerek bir süre daha pencere önündeki çiçekleri seyretmeyi sürdürdü; sonra birdenbire, otuz yıllık öğretmenlik hayatında ilk kez, birilerinin, onun sırtını nişan aldığını hissetti sanki: tetik çekilecek, kurşun onun sırtını delip geçecek, sonra da Firuze’ye ve Arzu’ya isabet edecekti; Ali Asker Hoca sırtında kurşun yarasının sızısını da duyar gibi oldu üstelik; sert bir hareketle geri döndü.

Hıdır Hoca kapının önünde durmuş, öfkeli gözlerle Ali Asker Hoca’ya bakıyordu. Hıdır Hoca da heyecanlı ve zor bir gece geçirmişti aslında. Evleri şehrin Bayıl denilen kısmındaydı ve dün gece Ali Asker Hocalar’dan çıkınca tramvaya binmeyerek uzunca bir yol yürümüşü yağın kara rağmen: yürümek sağlık açısından faydalıydı nasıl olsa, öte yandan Hıdır Hoca’nın düşünmesi gereken birtakım konular vardı.

Toplumun Hüsrev Hoca gibi hainlerden arındırılması gerektiğine inanıyordu Hıdır Hoca. Daha fazla beklemenin bir anlamı yoktu. Daha ne kadar bekleyebilirdi ki? Atağa geçme zamanı gelmişti artık. Hangi takım –futbolda olsun, basketbolda olsun– atağa geçmeden maç kazanabilir? Derisi delikli kuruş etmeyecek olan bazı insanlar atağa geçiyor, Hüsrev Hoca gibilerinin ihanetini ortaya çı-

karıyor da yükseliyor. Hıdır’ın onlardan eksik bir yanı mı var? Emekçi bir ailede yetişmiş üstelik. Azerbaycan sporunu kim Hıdır’dan daha iyi yönetebilir? Alanına çok iyi hâkim olmakla beraber, sporcuların hepsini de tanıyor. Ne var ki Hıdır’ı tanıyan kimse yok. Çünkü Hıdır dönemin şartlarına ayak uyduramıyor henüz. Hüsrev Hoca basbayağı “halk düşmanı” işte, hiçbir kanıtı ihtiyacı yok bu meselenin. Ali Asker Hoca’nın tatlı dili bile kurtaramaz adamı artık. Koskoca Mir Cafer Bağirof’un şerefine kadeh kaldırmayı reddetti! Herkesin gözü önünde reddetti hem de! Böyle bir adama kim yardım edebilir? Hıdır, bu fırsatı da değerlendiremeyecek olursa, bir fırsat daha çıkmayabilir belki önüne. Bu fırsatı da değerlendiremeyecek olursa, asla yükselmeyebilir Hıdır. Hayatının sonuna kadar o geri zekâlı okulda, kıçlarını yerinden zor kıpırdatan hasta masta öğretmenlerin arasında, iki metre bile ileri zıplayamayan aptal öğrencilerin içinde kaybolup gidebilir. Yukarılarda kimsesi yok Hıdır’ın, kimse yardım edecek değil kendisine; bugüne kadar elde ettiği her şeye kendi çabalarıyla sahip olmuş; fakat pek az bir şeye sahip olmuş şimdilik...

Hıdır’a yardımı dokunmuş olan tek insan tramvay sürücüsü Eflatun Hoca’ydı. Ne rezil bir durum!.. Eflatun Hoca bugün okul müdürü oluvermişti gerçi, ileride bakan bile olabilirdi hatta; ama her şeye rağmen tramvay sürücüsü Eflatun olmaktan kurtulamayacak, hep aynı karaktere sahip bulunacaktı. Tramvay sürücüsü Eflatunlar için asla kazanılamayacak bir ödül mesabesinde olan bir makama yükselmesi gerekiyordu Hıdır’ın.

Hıdır’ın bilgisi, cesareti ve yetenekleri bir tek kendine değil, Azerbaycan sporuna faydalı olabilirdi. Hıdır hareket geçmek zorundaydı artık; Hüsrev’in ihanetinin ifşası Hıdır için bir antrenman olmalı, sonra Hıdır sürekli saldırmalı, hedefine doğru ataklarını sürdürmeli, bu antren-

manın ardından gelecek olan daha büyük maçlara hazırlanmalı...

Hıdır, bütün toplumu düşman unsurlardan arındıracaktı! Hıdır Azerbaycan sporunu yönetecekti!

O karlı kış gecesinde Hıdır Hoca'nın içinde öyle bir azim vardı ve bu azim zaten fazlasıyla sağlıklı ve güçlü olan bu adamın bütün vücuduna öyle bir kuvvet vermiş bulunuyordu ki, karın içinde adımlarını daha geniş atıp, ayaklarını yere daha sıkı basmaya başladı ve eve varınca Abdul'ü her zamanki gibi uyanık buldu. Abdul, uyumayarak ağabeyini beklemişti yine.

Hıdır Hoca'nın babası Orduhan, devrim öncesinde ve devrimi müteakip ilk yıllarda Bakü'nün en ünlü hamallarındandı. Tersanelerde gemilere mal yükleyen insanlar hamal Orduhan'ı Bakü'nün en ünlü hamalı, efsanevi hamal Dadaş'a¹¹⁸ bile tercih ediyorlardı bazen. Abdul'ün doğduğu 1929 yılının bir yaz gününde, hamal Orduhan'ın kalbi Kömürcü Meydanı'nda yüz yirmi kiloluk bir soğan çuvalının altında duruvermişti. Sonra Hıdır Hoca'nın annesi de ölmüş ve Hıdır Hoca, küçük kardeşi Abdul'le bir başına kalmıştı. Abdul'ün gerçek ismi Abdul Ali'ydi gerçi, ama herkes Abdul diye hitap ediyordu kendisine; bunca seneden beridir Hıdır, Abdul'e hem babalık, hem de analık yapmaya çalışmıştı. Abdul, ağabeyini çok sevmenin ötesinde, onunla gurur duyuyordu ve Hıdır, biraderinin kendinden daha yüksek mertebelere ulaşmasını sağlamak için elinden geleni yapmak zorundaydı. Hamal Orduhan'ın evlatlarının, kimseden yardım almadan, kendi alınlarının teriyle hangi mertebelere ulaştığını herkesin gör-

¹¹⁸ Hamal Dadaş, 20. yüzyılın ilk yarısında Bakü'de yaşamış ve geçimini gündüzleri hamallık, akşamları sirkte gösteriler yaparak sağlayan, çok iri cüsseli bir adammış. Bakü'de herkesçe tanınır, en ağır yükler kendisine taşıtırılmış. (ç.n.)

mesi gerekiyordu! Hıdır atağa kalkacaktı artık! Hıdır, istediği her şeyi hayattan zorla çekip alacaktı!

O karlı kış gecesinde, yatağının içinde sabaha karşı uykuya dalmadan önce Hıdır Hoca, insanın içini ısıtan bir hayal dünyasında Azerbaycan sporunu yönetmeye başladı, yeni statlar yaptırdı, yeni spor kulüpleri kurdu, yeni sporcular yetiştirdi, bayram resmigeçitlerinde parti ve hükümet yetkilileriyle bir arada sporcuları selamladı, yüksek kürsülerden nutuklar attı, hatta... hatta... Mihail İvanoviç Kalinin¹¹⁹ Kremlin'de Hıdır Gaffarzade'nin yakasına spor ve beden eğitimi alanındaki hizmetlerine karşılık yüksek bir ödül taktı ve Mihail İvanoviç Kalinin'in Kremlin'de Hıdır'ın elini tutarak onu tebrik ettiği anın resimleri Sovyetler Birliği'nde çıkan gazetelerin tamamında, o cümleden *Krasny Sport*¹²⁰ gazetesinde de basıldı...

Belki... Belki yoldaş Stalin'le bile tanıştırdı Hıdır, yoldaş Stalin sporcuları severdi çünkü. Yoldaş Stalin'e ihanet eden şerefsizlere sporcular arasında bile rastlanıyordu gerçi. Nikolay Kovtun mesela!.. Kovtun'un ismi anılınca Hıdır'ın içine bir mutluluk doluyordu eskiden. Zira Kovtun iki metreden daha yükseğe zıplayabilen ilk Sovyet sporcusu olmuş ve bir dünya rekoruna imza atmıştı. Resimleri *Krasny Sport*'ta basılıyordu adamın! Peki ya sonra? "Halk düşmanı" olduğu ortaya çıktı sonra! Yoldaş Stalin'e ihanet etti! "Yoldaş Stalin olmasa, be şerefsiz alçak, sen iki metre bir santimetre yüksekliğe zıplayabilir miydin sanki? Şimdi herkes nefretle anıyor Kovtun'u. İki sene önce tıktılar içeri! Hüsrev Hoca'yı spor salonuna çıkaracak olursan, bir metre bile zıplayamaz, ama yediği halta bak-sana adamın!" Hıdır'ın hep tetikte olması gerekiyor yani!

¹¹⁹ Kalinin Mihail İvanoviç (1875-1946) - SSCB Parlamento Başkanı (1938-1946). (ç.n.)

¹²⁰ *Kızıl Spor* (Rusça) (ç.n.)

En ünlü sporcuların bile maskelerini yırtabilmesi gerekiyor; yarının sporcularını yoldaş Stalin'in adına yakışır bir şekilde yetiştirmesi gerekiyor.

Hıdır Hoca öylesine heyecanlı, aynı zamanda da hülyalar koynunda tatlı bir gece geçirmiş bulunuyordu ve şimdi müdür odasının kapısı önünde Ali Asker Hoca'ya öfkeli gözlerle bakarak:

"Ali Asker Hoca," diye konuşmaya başladı: "Onun gibi bir halk düşmanına sahip çıkamazsınız artık. Oysa siz hep koruyup kollamaya çalışıyorsunuz onu! Dün yoldaş Mir Cafer Bağirof'un şerefine tekrar kadeh kaldırmayı neden önerdiğinizi anlamadım mı sanıyorsunuz? Halk düşmanının hatasının üzerini kapatmaya çalışıyordunuz! Böyle bir savunma stratejisiyle beni pes ettiremezsiniz! Ben açık sözlü bir insanım, ringde hep açık dövüşmüşümdür. Size, o düşman unsurun tarafında olmamayı öneririm. Kaybeden siz olursunuz çünkü! Ben bu işin peşini bırakacak değilim! Yoldaş Mir Cafer Bağirof'la bile görüşürüm gerekirse!"

Hıdır Gaffarzade, odadan çıkıp arkasından kapıyı çarptı.

Zavallı profesör Fazıl Ziya, muayene ettiği insanlara, tedavi ettiği hastalara, sık sık tiyatroya gitmelerini önerirdi. Güzel ve zavallı insan! Sık sık tiyatroya gitmek bile kurtarmadı kendisini...

Ali Asker Hoca büsbütün perişandı şimdi, müthiş bir tedirginlik adamın bütün mevcudiyetini kemiriyordu. Bu tedirginliği nedeni, geçirdiği o müthiş korku hissi değildi sadece, Ali Asker Hoca biraz sonra yapacağı şeyin de tedirginliğini yaşıyordu...

Hıdır Hoca ilgili kurumlara ihbarda bulunacaktı besbelli. Hüsrev Hoca'nın dünkü hareketini rapor edecekti.

Bundan hiçbir kuşkusu yoktu Ali Asker Hoca'nın. Öyle olunca da... Öyle olunca da...

Ali Asker Hoca, gözlerini saksıdaki o güzel ve zarif çiçeklere dikmişti gerçi, ama o an, Kazakistan'ın ıssız çöllerinde, kar fırtınası içinde, şehvet dolu erkek bakışları altında çaresiz kalmış olan iki kişiyi - Firuze'yle Arzu'yu gördü yine... Hayır... Hızlı hareket etmek gerekirdi... Yapacak başka bir şey yoktu... Erken davranmak lazımdı... Şu Hıdır Gaffarzade şerefsizinden daha erken davranmak lazımdı... Yoksa Ali Asker Hoca'nın da başı ağrıyacak ve Firuze'yle Arzu sahiden de çöllere düşecekti... Şu itten türeyen Hıdır'dan önce ihbar etmek gerekiyordu Hüsrev Hoca'yı... Hüsrev Hoca'nın hayatı kaymıştı zaten; onu kurtarmanın hiçbir yolu yoktu... Ali Asker Hoca kendisi yapmak zorundaydı ihbarı... Hıdır'ın yapacağı bir ihbardan sonra Ali Asker Hoca'yı da, diğerlerini de Hüsrev Hoca'yla birlikte hapsederlerdi çünkü... Hüsrev Hoca'ya yardım edemezdi nasıl olsa, öyleyse kendini, Firuze'yi, Arzu'yu kurtarması lazımdı... Diğerlerini kurtarması lazımdı... İhbarı kendisi yapmak zorundaydı... Kendisi yapmak zorundaydı... Polise değil... Partiyeye... Cümşütlü'ye...

Ali Asker Hoca gözlerini o dertli çiçeklerden çekerek takati büsbütün kesilmiş bir halde, kalbi hızlı hızlı çarparak masasına yaklaştı ve titreyen eliyle telefonun ahizesini kaldırdı...

-VIII-
KABUL

AYNI günün akşamı saat dokuz sularında Azerbaycan Komünist Partisi Başkanı Mir Cafer Bağirof, makam odasının penceresi önünde durmuş, pencereden açılan şehir manzarasını seyrediyordu. Buradan Bakü'nün aşağı mahallelerinin tamamı, sahil parkı ve deniz iyi görünüyordu ve Mir Cafer Bağirof sabahtan gece yarısına kadar çokça çalışıp yorulunca, özellikle de ilkbahar günlerinde, bu pencerenin karşısına geçip denizi seyretmeyi seviyordu. Denizin genişliği, temkini ve sürekliliği ile Mir Cafer Bağirof'un yaşadığı günlük hayatın koşuşturması, birbirini hızla takip eden olaylar, biri bitmeden öteki başlayan operasyonlar, gerilen sınırlar ve yorgunluk arasında öyle tuhaf bir tezat vardı ki bu tezat adamı rahatsız edecek yerde daha bir huzur veriyordu ona. Yoldaş Stalin neredeyse öğle saatlerinde başlıyordu çalışmaya, gece yarısına değin sürdürüyordu çalışmalarını; bütün bu süre zarfında Mir Cafer Bağirof da görevi başında bulunuyordu doğal olarak: Stalin gecenin birinde bile arayabilirdi çünkü; ne var ki sabahları erken kalkmayı çocukluğundan beri alışkanlık haline getirmişti Mir Cafer Bağirof; öte yandan görülecek işler de bitip tükenmiyordu bir türlü ve Mir Cafer Bağirof, görülecek onca iş varken rahat duramazdı asla. Bütün bu nedenler yüzünden çoğu zaman uykusuz olurdu adam; denizin pencereden görünen genişliği, temkini ve sürekliliği adamın uykusuzluğuna da iyi geliyor, uzaktan

uzağa sınırlarını yatıştırıyordu sanki. Ama o kış akşamı Mir Cafer Bağirof denize bakmıyor, caddelerde sağa sola gitmekte olan, tramvay bekleyen insanları izliyordu; o insanlar ise Mir Cafer Bağirof'un gözlüğünün yusuvarlak camlarının altından bakan gözlerinin kendilerini takip etmekte olduğunu akıllarının ucundan dahi geçirmiyorlardı elbette.

Bu düşünce Mir Cafer Bağirof'un kalın ve kaba dudaklarında bir tebessüm belirmesine neden oldu; vakitsiz ihtiyarlamış kırk üç yaşındaki bu adam iki eli arasında tutmakta olduğu bir avuç kalemi şakırdatarak birbirine sürdü: adamın avuçlarında egzama vardı, bu nedenle de çoğu zaman bir avuç kalem bulunurdu elinde, kalemleri kocaman ellerinde oynattıkça kaşıntısı diner gibi oluyordu. Mir Cafer Bağirof daha sonra bakışlarını insanlardan ayırıp deniz istikametine doğru çevirdi ve binaların karla kaplı damlarında dolaştırdı.

Denizin karartısı, damları kaplayan, sokak diplerinde biriken karın beyazı o sakin kış akşamında sağa sola koşturmuş paltolu, şapkalı insanların, caddeden geçen arabaların, tramvayların ve ara sıra görünen faytonların hareketiyle karşılaştırılınca çok durgun, hatta ölgün görünüyordu; Mir Cafer Bağirof'un bakışları yine insanları izlemeye başladı ve adam düşünmeden edemedi ki şu an sıradan bir insan olarak onların arasında bulunsa, kaç kişiyi tanırdı mesela, kaç kişiyle merhabalaşır, kaç kişinin halini hatırlar sorardı hatta; şu an değil gerçi, on altı, on yedi sene önce olabilirdi bunların tamamı; şu an herkes Mir Cafer Bağirof'u tanırdı anında, olduğu yerde donakalanlar, kaçıp uzaklaşmaya çalışanlar, topluca selam vermeye kalkanlar ve daha kim bilir neler yapanlar çıkardı şu an; ama hepsinin de içini bir korku, bir telaş kaplamış olurdu - bu kesindi! Toplantılarda, çeşitli oturularda, ya da işte bu makam odasındaki masasının arkasında oturup her kade-

meden insanın suratına bakınca, birbirine hiç benzemeyen bu insanların hepsinin gözlerinin derininde bir korku, bir telaş olduğunu görmüştü Mir Cafer Bağirof. Mir Cafer Bağirof, insanların gözlerindeki o korkuyu çok iyi hissediyordu her seferinde; zaten hiçbir şey kaçmazdı adamın gözünden; ne var ki işte bu korku olmasa devrin icabı olan büyük işlerin başaramayacağını da iyi biliyordu. Bundan kesinlikle emindi Mir Cafer Bağirof; zira insanoğlu kendi doğası gereği rahatına düşkündür, hazıra konmayı yeğler hep; o korku olmadan sloganlar da, ideoloji de, sayısız nutuklar da faydasız kalacaktı; ne ihtiyaç olduğu kadar petrol çıkarılacak, ne gerektiği kadar pamuk üretilecek, ne de düşman unsurlar ayıklanacaktı parti saflarından. Parti de, Sovyetler Birliği'nin tamamı da Mir Cafer Bağirof'un nazarında yoldaş Stalin'den ibaretti; partinin ve ülkenin çıkarları da yoldaş Stalin'in çıkarları demektir ve Mir Cafer Bağirof, yoldaş Stalin'e sadık bir biçimde hizmet etmeyi sürdürüyordu. Yoldaş Stalin de haberdardı bundan doğal olarak; Beriya da, diğer Politbüro üyeleri de haberdardır. Azerbaycan'a gelince, burada parti ve hükümet, yoldaş Stalin'le birlikte hem de Mir Cafer Bağirof demektir; yani Mir Cafer Bağirof, aynı sadakati bekliyordu kendine karşı, ne var ki korku duygusundan vareste bir sadakat düşünülemezdi. İnsanoğlunun doğasında nankörlük vardı çünkü; hiçbir ideoloji, hiçbir başka çaba, korkunun yarattığı sadakat duygusunun yerini tutamazdı.

Hülyalara dalacak, ya da kendini romantik hislere kaptıracak bir insan değildi Mir Cafer Bağirof, ama o kış akşamında özlem duygusuna benzer bir şeyler baş kaldırdı içinde birdenbire: sıradan bir insan olmak, sıradan insanların arasına karışıp işte bu caddelerde, bir yerlere yetişmeye çalışır gibi yürümek istedi; bu gelip geçici bir duyguydu fakat, hemen de kaybolup gitti ve Mir Cafer Bağirof bir avuç kalemi kocaman ellerinde şakırdatarak makam odasındaki sessizliği bozdu.

Partinin XVIII. Kurultayı'nın bu senenin, yani 1939 senesinin Mart ayında yapılacağı duyurulmuştu ve Sovyetler Birliği'nin tamamı Kurultay'a hazırlanıyordu. Mir Cafer Bağirof da Azerbaycan Komünist Partisi'nin XV. Kurultayı'nın 25 Şubat tarihinde yapılacağını ilan etmişti bu arada; kendisi de zamanının tamamını Kurultay hazırlıklarına ayırıyordu her gün. Caddelerde sağa sola giden o insanlar için Kurultay bayram gibi bir şeydi aslında, soyut bir şeydi öte yandan: nutuklar atılacak, yoldaş Stalin'e övgüler düzülecek, elde edilen büyük zaferlerden, temin edilen mesut ve dertsiz tasasız yaşamdan bahsedilecekti; bütün bu konuşmalar gazetelerde yayınlanacaktı sonra; emekçiler Kurultay şerefine daha fazla çalışacaklarını duyuracak, çeşitli vaatler verilecekti. Mir Cafer Bağirof içinse Kurultay hep daha fazla, daha fazla, daha fazla çalışmak anlamına geliyordu.

Sokaktaki insanlar çok küçük görünüyordular pencereden, yürüyüşlerinde, hareketlerinde de bir tuhaflık vardı sanki; paltolu, şapkalı küçük kuklalar gibiydiler, hareketleri de kuklaların hareketini andırıyordu. Çocukken, kendinden beş altı yaş büyük bir çocuk vardı komşuları arasında, Ali Asker'di adı (soyadı neydi peki? Gözlerini kısır düşündü bir anlığına, parlak hafızası binlerce soyadının arasından hemen bulup çıkardı o çocuğun soyadını: Babazade, evet, Ali Asker Babazade; çok kitap okurdu çocuk, öğretmen oldu galiba büyüyünce, daha sonrasında haberi yoktu; bir defasında işte o Ali Asker Babazade'den bir kitap almıştı okumak için; kitap Rusçaydı ve küçük Mir Cafer o kitabı iki kere okudu, çok da sevmişti kitabı, geri vermek istemiyordu, takas etmek için neyi varsa önerdi Ali Asker'e, ama Ali Asker Babazade kabul etmedi, kitabı çekip aldı Mir Cafer'in elinden; Mir Cafer Bağirof daha dün gibi hatırlıyordu her şeyi: elma bahçesinin bir köşesine çekilip ağlamıştı sinirinden. Kitap Jonatan Swift'in Gü-

liver romanıydı ve 1939 yılının o sakin kış akşamında makam odasının penceresinden caddedeki insanları seyerden Mir Cafer Bağirof o romanı anımsadı birdenbire; kendini –aynen Güliwer misali– cüceler ülkesine düşmüş gibi hissetti: pencereden izlediği insanlar o cücelerde işte.

Mir Cafer Bağirof tekrar şakırdattı kalemleri kocaman ellerinin arasında, sonra da duvardaki büyük saate baktı: dokuza yedi vardı. Her akşam olduğu gibi İçişleri Bakan'ıyla görüşecekti birazdan; saat tam dokuzda bakan makam odasına girecekti yine (bekleme odasında vaktin bitmesini bekliyor olmalıydı şu an), günün olayları konusunda bilgi verecek, soruları cevaplayacak, emirler alacaktı, yani böylesine sıradan bir günde olması gereken şekilde geçecekti görüşme, sonra da dosyasını koltuğunun altına sıkıştırıp gidecekti adam. Ona çeyrek kala ise Azneft'in¹²¹ yeni yöneticilerini çağırmişti Mir Cafer Bağirof (onlar da şimdiden bekliyor olmalıydı bekleme odasında), Poskrebışef Moskava'dan arayıp ertesi sabah (öğle on bir sularında yani) Mir Cafer Bağirof'un Azneft'in durumuyla ilgili olarak yoldaş Stalin'e telefonla bilgi vermesi gerektiğini söylemişti.

Mir Cafer Bağirof pencerenin önünden çekildi nihayet, masasının arkasına geçmek isterken, karşı duvarda asılı Stalin portresinin önünde durdu bir anlığına. Ceviz ağacından yapılma enlice çerçevesi bu resim, ressam R. Maloletkof'un karakalem çalışmasının reproduksiyonu idi. Mir Cafer Bağirof bu resmi daha yeni astırmıştı makam odasının duvarına. Önceleri yoldaş Stalin'in yağlı boya resmi vardı bu portrenin yerinde, o daha gösterişliydi gerçi, Maloletkof'un çalışmasında ise siyahla beyazın dışında renk yoktu ve bu çalışma yoldaş Stalin'in sadeliğini daha iyi vurguluyordu. Yoldaş Stalin'in bakışlarında, özenle arka-

¹²¹ Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan Petrol Kurumu (ç.n.)

ya taranmış olan sık ve simsiyah saçlarında, siyah pala bıyıklarında bir azamet vardı aynı zamanda. Üzerindeki üniformanın yalnızca yakası görünüyordu ve yoldaş Stalin'in insanları aydınlık geleceğe davet eden gözlerinde şefkatli bir parıltı vardı. Resmin altında ise "İ. Stalin" ismi bulunuyordu sadece, ama beyaz zeminde kalın siyah harflerle yazılmış olan o imzadan da bir ihtişam okunuyordu.

Bu resim yoldaş Stalin'e benzemiyordu aslında, daha doğru ifade etmek gerekirse benziyordu da, gerçek yoldaş Stalin değildi ama. Resimdeki daha yakışıklı, kızıl değil simsiyah bıyıklı olması değildi bunun nedeni; yıllardan beridir yoldaş Stalin'le defalarca görüşmüş, saatlerce konuşmuş olan, Moskova'daki evinde ve yazlığında yoldaş Stalin'le yemeğe katılmış olan Mir Cafer Bağirof, bu resimdeki gülümsemeyi, gözlerdeki bu ifadeyi asla görmüş değildi yoldaş Stalin'in yüzünde; bütün bunlar ressamın uydurduğu şeylerdi, ama iyi bir uydurmaydı işte, Azerbaycan'ın ressamları Mir Cafer Bağirof'un resmini gerçek hayatta nasılsa öyle çiziyorlardı çoğu zaman ve bu durum adamın pek de hoşuna gitmiyordu.

Mir Cafer Bağirof, bir avuç kalemi ellerinin arasında oynatmayı sürdürerek gözlüğünün yusuvarlak camları arkasından bakışlarını resme dikti bir süreliğine; ressamın uydurduklarına – yani gözlerdeki o yalancı ifadeye, dudaklardaki o yalancı gülümsemeye rağmen yoldaş Stalin'in içinde bir yapayalnızlık hissetti.

Mir Cafer Bağirof asla yalnız hissetmemişti kendini, kendini yalnız hissedecek zamanı da yoktu aslında; ama yoldaş Stalin'le her görüştüğünde – toplantılarda, yoldaş Stalin'in makam odasındaki müzakerelerde, ikili sohbetlerde, ya da yazlıktaki öğle yemekleri sırasında hep aynı duyguyu hissediyordu. Yoldaş Stalin'in konuşmalarını, emirlerini, fikir yürütmelerini ya da yaptığı espirileri pürdikkat dinlediği bir sırada Mir Cafer Bağirof, insanlık tari-

hinde eşine rastlanmamış bu büyük liderin, bu emsalsiz öğreticinin içinde herkesten saklamaya çalıştığı müthiş bir yalnızlık olduğunu vehmederdi birdenbire. Bir defasında Moskova'da (bir kış günüydü yine) Parti Merkez Kurulu'nun misafirhanesinde Beriya ile (Beriya daha Moskova'ya taşınmış değildi o sırada, Gürcistan'ı yönetiyordu henüz) gece yarısına değin süren bir muhabbete dalmışlardı; eski günleri anımsamış, Azerbaycan Fevkalade Komisyonu'nda beraberce çalıştıkları günlerde tanıdıkları insanları, üst düzey parti ve hükümet yetkililerini teker teker hatırlamışlar, görüş alışverişinde bulunmuşlardı ve o sırada Beriya, ömr-ü hayatında başka kimseye söylemeyeceği bir şey söylemişti yoldaş Stalin hakkında:

"A tı znayeş Mir Djafar, ved on v suşnosti odinokiy çelovek."¹²²

Bu sözleri duyunca irkilmişti Mir Cafer Bağirof; Beriya, onun, yoldaş Stalin'le ilgili düşüncelerini okumuş gibiydi çünkü. Böyle tesadüfler sık sık görülüyordu ne var ki: Lavrenti Beriya ile Mir Cafer Bağirof çoğu zaman aynı şekilde düşünüyor, aynı duygulara sahip oluyorlardı.

Mir Cafer Bağirof gözlerini yoldaş Stalin'in resminden ayırdı, masasına geçmeden önce pencereye bir bakış fırlattı yine: yoldaş Stalin sadece Azerbaycan'ı değil, Sovyetler Birliği'nin tamamını ayakta tutmak, "halk düşmanlarını" tespit ve imha etmek, milyonlarca insanın ruhunu yükseltmek ve politik coşkunluğunu temin etmek için bir sancak hükmündeydi ve bu sancağın hep yüksek tutulması icap ederdi. Daha devrim öncesinde yoldaş Stalin (Koba)¹²³ Bakü'de illegal devrimci faaliyet göstermiş bulun-

¹²² "Ama biliyor musun Mir Cafer, kendisi gerçekte çok yalnız bir insandır." (Rusça) (ç.n.)

¹²³ Stalin'in, gizli devrimsel faaliyeti sırasında kullandığı takma ismi. (ç.n.)

yordu; Bakü ahalisi kendisini "Gürcü Yusuf" olarak tanıyordu o sırada; Mir Cafer Bağirof Bakü'yü işte o "Gürcü Yusuf"un - yoldaş Stalin'in muhteşem açık hava müzesi haline getirmeye çalışıyordu; bu, Mir Cafer Bağirof'un coşkun ve önlenemez bir isteği, hedefi haline gelmişti.

Yoldaş Stalin şöyle söylemişti:

"V Tiflise yeşyo bil revolyuçionnum mladencem i tolko v Baku dostig stepeni uçenika mirovoy revolyucii."¹²⁴

Bu sözleri otuzlu yılların başında yaptığı konuşmalardan biri sırasında dile getirmiş bulunuyordu; bugün ise yoldaş Stalin işte o "dünya devriminin" önderi ve öğreticisiydi.

Koba'yla Bakü arasındaki bu bağ sadece Bakü'nün değil, Azerbaycan'ın tamamının ve bütün Azeri halkının gurur kaynağı olmuş bulunuyordu ve bu fırsatı iyi değerlendirmek icap ederdi. Koba, Gürcüce'den tercümede "en iyi" demektir ve Koba'yla ilgili bütün işlerin "en iyi" düzeyde görülmesi gerekiyordu. Yoldaş Lenin ise Stalin'i "çudesny gruzin"¹²⁵ diye tanımlamış ve kendisine "Stalin"¹²⁶ (Stalin yani) diyenlerden biri olmuştu. Çok da doğrudu bu hüküm, yoldaş Stalin çelikti hakikaten de, ama sıradan bir çelik değil, en iyisindedir!

Daha devrim öncesinde salak entelektüel menşevikler¹²⁷ Koba'nın kabadayı olduğu yönünde duyurular yapıyorlardı halka, ne var ki aynı faaliyetin bir sonucu olarak

¹²⁴ "Tiflis'teyken henüz devrimin küçük bir çocuğuydum, fakat Bakü'de dünya devriminin bir öğrencisi düzeyine ulaştım." (ç.n.)

¹²⁵ "Efsane Gürcü" (Rusça) (ç.n.)

¹²⁶ Çelik, çelikten yapıma (Rusça) (ç.n.)

¹²⁷ Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin II. kurultayında (1903) Lenin'in, "yeni bir parti" kurma çalışmalarına karşı çıkararak azınlıkta kalan ("menşe" - Rusça "az" demek) grubun üyeleri. Daha sonra küçük burjuva partisi oluşturmuşlardır. (ç.n.)

Koba ahali arasında daha çok ünlendi, insanoğlu güce baş eğiştir çünkü hep. Salak menşevikler, Koba'yı kabadayı ve eşkiya olarak tanımladıkları zaman, aslında kendisini övüyor olduklarını anlayamıyorlardı bir türlü. Menşevikler halka asla yakın olamadılar zaten, çünkü halkı tanımıyorlardı ve onun psikolojisinden de habersizlerdi.

Lavrenti, *Transkafkasya Bolşevik Örgütleri Tarihinin Bazı Meseleleri* isimli kitabında Koba'nın Bakü'deki faaliyetini genişçe ele almış. Bu kitap, Lavrenti'nin 1935 senesinde partinin Tiflis örgütü üyelerinin toplantısında yaptığı konuşmaydı aslında; aradan geçen üç buçuk senede on beş yabancı dile çevrilerek kırktan fazla baskı yapmıştı. Lavrenti bu baskılarla övünürdü hep, kitabının çeşitli neşirlerini misafirlerine göstermekten zevk alırdı. Lavrenti işte... Öyle bir makama ulaşmış, ama mutlu olduğu anlarda çoklaşıyor iyice, küçücük bir bebek oluveriyor sanki...

Aynı kitap Azerbaycan'da da doksan dokuz bin adet -bugüne değin görülmemiş bir tirajla yani- basılmış bulunuyordu. Mir Cafer Bağirof, *Bakü ve Azerbaycan Bolşevik Örgütleri Tarihinden* isimli kitabında Lavrenti'nin çalışması hakkında güzel şeyler söylemişti:

"*Transkafkasya Bolşevik Örgütleri Tarihinin Bazı Meseleleri* isimli kıymetli eserinde yoldaş Stalin'in Transkafkasya'daki devrimsel faaliyetini, bolşevizmin kurucusu ve lideri olarak üstlendiği rolü, Lenin'le birlikte yeni ve mücadeleci bir proletarya partisi oluşturmasını fevkalade bir parlaklık ve selislikle anlatan Lavrenti Pavloviç Beriya -yoldaş Stalin'in denenmiş talebesi ve halefi- partimiz ve hükümetimiz karşısında müstesna bir hizmette bulunmuştur."

Bütün bunlar yeterli değildi fakat; yoldaş Stalin'in Bakü'deki faaliyetlerini daha fazla anlatmak, duyurmak ve bunu diğerlerinin -hatta Lavrenti'nin de- gözüne daha fazla sokmak icap ederdi...

Aynı dakikalarda Azerbaycan Dışişleri Bakanı, Mir Cafer Bağirof'un bekleme odasındaydı gerçekten de; gözlerini duvardaki saatten çekmiyordu adam, dokuza üç kala daha fazla sabredemeyerek ayağa kalktı, üniformasına çeki düzen verdi, ellerini saçında dolaştırdı, sonra da gelip kapının önünde durdu. Azerbaycan'ın tamamı göreve yeni atanmış olan bu adamdan korkuyordu, bu adam ise katbekat daha fazla bir korku hissediyordu Mir Cafer Bağirof'a karşı. Mir Cafer Bağirof'un makam odasının kapısı önünde her durduğunda -her gün yani- aynı korku hissi adamın bütün içini sarıyordu ve *Bakan*, kendini toparlayabilmek için ciddi bir çaba sarfetmek zorunda kalıyordu.

Mir Cafer Bağirof'la daha yirmili yılların başından itibaren tanışıyorlardı. O vakitler Mir Cafer Bağirof Azerbaycan istihbaratçılarının lideriydi. Daha sonra Baş Siyasi İdare'nin başına geçti; *Bakan* ise İçişleri örgütünde sıradan bir memurdu henüz; zamanla hem Bağirof'un, hem de Bağirof'un yönetimi altında Azerbaycan'da çalışmakta olan Beriya'nın dikkatini çekti ve sadakatinin karşılığı olarak sürekli bir biçimde terfi etti. Topu topu bir ay önce ise Mir Cafer Bağirof'un önerisi ve Beriya'nın da rızasıyla Azerbaycan İçişleri Bakanı oldu. Mir Cafer Bağirof'u iyi tanıdığından adamın deliliklerinden de haberdardı doğal olarak; Mir Cafer Bağirof'la her randevusundan önce kendini en beklenmedik suallere hazırlıyor ve verilen emirlerle ilgili olarak tek kelime bile görüş bildirmiyordu; büyük bir titizlik ve özenle emirleri yerine getirmeğe çalışıyordu sadece. Şimdi de üzerindeki üniformanın düğmelerini kontrol ederken, zihninde az sonraki randevuya hazırlıyordu kendini.

Azneft'in yeni yöneticileri; başkan, yardımcılar, başmühendis ve şube başkanları (Azneft'in eski yönetici kadrosu "halk düşmanı" olarak tutuklanıp kurşuna dizilmişti toplu olarak) ellerinde birer dosya olduğu halde bekle-

me odasının bir köşesinde oturuyorlardı o sırada. İçişleri Bakanı'nı görüp, adamın randevuya ne denli bir tedirginlik ve titizlikle hazırlandığına tanık oldukça içlerindeki telaş daha bir artıyordu ve adamlar sorumlu oldukları alanlarla ilgili rakamları kendi içlerinden tekrarlayıp duruyorlardı.

Saatler tam olarak dokuzu gösterince bekleme odasındaki masasının üzerinde hepsi de aynı biçimli siyah renkli çok sayıda telefon dizili bulunan sekreter - yardımcı, içeri girilebilir anlamında bir işaret yaptı kafasının hareketiyle; *Bakan* son bir kez daha kontrol etti koltuğundaki dosyayı (dosya bir yerlere kaybolabilirmiş sanki), sonra da kapıyı açıp içeri girdi ve Rusça:

"Merhaba sayın yoldaş Bağirof." dedi. "Gelebilir miyim?"

Mir Cafer Bağirof masanın arkasındaki yerini almış ve kalın parmaklarını birbirine geçirerek dirseklerini masaya dayamıştı, deminki bir avuç kalem de adamın önünde duruyordu. Kafasını salladı hafiften: bu hareket hem merhaba, hem de *Bakan*'ı içeri davet etme anlamına geliyordu. *Bakan*, masanın karşısındaki sandalyelerden birine yaklaşmış ayakta bekledi. Mir Cafer Bağirof:

"Otur." dedi.

Bakan oturdu ve dosyasını önüne koyup açtı, ama hiçbir şey söylemeden Mir Cafer Bağirof'un neyle ilgileneceğini ve hangi konudan başlamak isteyeceğini bekledi.

Mir Cafer Bağirof uykusuzluktan ve yorgunluktan kırmış gözlerini *Bakan*'dan çekerek karşı duvardaki resme baktı yine. Odanın tavanındaki sade avizenin ışığı resmin camına vurarak onu parlatıyordu. Mir Cafer Bağirof belki hayatında ilk kez olarak gün gelip de yoldaş Stalin'in de öleceğini ve onun naaşının da aynen Lenin'ininki gibi cam

bir mahfazanın altında saklanacağını düşündü kendi içinden. Bu ani düşüncesinden irkildi adam, kalbi bir anlığına, topu topu bir anlığına hızlandı da üstelik: içinden geçen bu düşüncenin *Bakan* tarafından anlaşıldığını vehmetmiş gibiydi Mir Cafer Bağirof. Sonra da gözlerini resimden çekerek:

"Dışarıda hava soğuk mu?" diye sordu.

Bakan gayriiradi olarak önündeki dosyaya baktı önce, sonra da -Mir Cafer Bağirof'un sorduğu sorunun cevabının bu dosyada olmadığını henüz anlamış gibi- şaşırıp kaldı bir süreliğine. Mir Cafer Bağirof hep doğrudan konuya geçer ve emrindeki insanların hava durumuyla ilgili görüşleriyle asla alakadar olmazdı normalde. Mir Cafer Bağirof, *Bakan*'ın cevabını beklemeden:

"Sen de arabayla dolaşıyorsun..." dedi. Sonra da karşı duvardaki resme işaretleyerek sordu: "Nasıl olmuş?"

Bakan kafasını çevirerek yoldaş Stalin'in resmine baktı ve yine gayriiradi olarak ayağa kalktı, ama bu kez de ne söyleyeceğini bilemedi, bu sorunun neden sorulduğunu da anlamış değildi öte yandan; adamın içini bir huzursuzluk sardı. Mir Cafer Bağirof anlamsız sorular soran ve duygularıyla yaşayan bir insan değildi, *Bakan* çok iyi biliyordu bunu; ne var ki Mir Cafer Bağirof her an en beklenmedik bir hareketi yapabiliyordu ve *Bakan* bunu da yakinen biliyordu.

Ender durumlarda, Mir Cafer Bağirof'un, kalbinin en derinlerinde bir yerlerde santimental ve kırılabilir duygular saklandığını ve onun, bu duygularını olanca gücüyle çevresindeki herkesten gizlemeye çalışarak gaddar ve sert biri olduğunu kanıtlamak istediğini düşündüğü vakiydi *Bakan*'ın; ne var ki çok kısa bir süre sonra yanıldığını anlıyordu adam: böyle bir insanın santimental ve kırılabilir duygulara sahip bulunması imkânsızdı; ara sıra görülen o santimentallik ve kırılabilirlik emareleri ise kasıtlı olarak

ortaya çıkarılıyordu. Mir Cafer Bağırof'un beyni, her sözün, her hareketin etkisini bütün versiyonlarda ve çok dakik bir biçimde hesaplamasını bilen bir satranç ustasının beyni gibi çalışıyordu. Arada bir tek fark vardı: satranç ustası yalnızca oyun sırasında, satranç tahtasının arkasındayken yapıyordu bunu, Mir Cafer Bağırof ise gün boyu aralıksız olarak, bütün hayatıyla oyunun içinde bulunuyordu: Mir Cafer Bağırof hep oyuncuydu aslında.

Bir defasında Azerbaycan'da kış çok sert geçmiş ve yün planını yerine getirmek hiçbir şekilde mümkün olamamıştı. Bunun üzerine makam odasında –işte bu makam odasında– düzenlediği bir toplantıda Mir Cafer Bağırof'un nasıl bağırdığını, adamın suratında en ilkel insanlara özgü (birbirleriyle ölüm kalım savaşına girdikleri zamanki) bir ifadenin belirlediğini, gözlerindeki öfkeyi ve buz soğuşunu hâlâ unutabilmiş değildi *Bakan*. O toplantının ardından, öylesine sert geçen bir kışın ortasında Mir Cafer Bağırof'un bizzat vermiş olduğu ve icrasını yine bizzat denetlediği bir emirle emniyet görevlileri yün üretimiyle ilgili vilayetleri köy köy dolaşarak ahalinin yorganını, yatağını çekip aldılar, yünlerini sökerek el koydular ve yün planı bu sayede yerine getirildi. Hayır, Mir Cafer Bağırof'un kalbinde hiçbir inceliğe, hiçbir kırılmalığa asla yer yoktu – *Bakan*'ın bu konudaki kanaati kesindi. Daha 1922 senesinde parti saflarının arındırılması amacıyla kurulmuş olan Kafkasya Vilayet Komisyonu, siyasi tutukluları bizzat dövdüğü gerekçesiyle Mir Cafer Bağırof'u kınamış bulunuyordu; ne var ki bu olaydan on beş yıl sonra Mir Cafer Bağırof Azerbaycan Halk Eğitimi Bakanı Mehmet Cuvarlinski'yi ve Sinematografi Kurumu Başkanı Gulam Sultanof'u yine bizzat kurşuna dizdi.

Bakan, Mir Cafer Bağırof'un makam odasındayken, onun yoldaş Stalin'le telefon görüşmelerinin tanığı olmuştu birkaç defa. Mir Cafer Bağırof, yoldaş Stalin'le bü-

yük bir saygıyla konuşuyordu elbette, ama bu görüşmelerin tamamında bir yakınlık, mahrem bir şeyler de vardı; Mir Cafer Bağırof, yoldaş Stalin için sıradan bir devlet adamı değil, kişisel sadakatiyle önemli bir yere sahip bulunan biriydi aynı zamanda. Mir Cafer Bağırof, Azerbaycan'ın İçişleri Bakanı olmuş, sonra bakan yardımcılığı, tekrar bakanlık ve yeniden bakan yardımcılığı yapmış Markaryan'ı "*Moy verniy, cenniy pyos.*"¹²⁸ diye adlandırırdu bazen; Mir Cafer Bağırof herkesten aynı sadakati bekliyordu ve kendisi de yoldaş Stalin'e işte aynı sadakatle bağlı bulunuyordu.

Devrimden epey önce – 1909 yılında yoldaş Stalin Bakü'de Bayıl hapishanesinde 38 numaralı koğuşta yatmış bulunuyordu. O vakitler siyasi tutukluları demir prangalarla götürdükleri zaman Koba'nın şöyle bağırmış olduğu söyleniyordu: "*Niçego tovarişi, niçego! Eti kandalı eşyo nam prigodyatsya!*"¹²⁹ *Bakan*, o demir prangaların buz soğuşunu sık sık kendi teninde hissediyordu...

Bayıl hapishanesinde 1500 tutuklu vardı o zaman: caniler, hırsızlar, ayyaşlar, bir de Transkafkasya ve Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinden getirilmiş olan siyasi tutuklular: bolşevikler, Sağ Eserler, Sol Eserler,¹³⁰ menşevikler, demokratlar, milliyetçiler... Yoldaş Stalin Bayıl hapishanesinde siyasi tutuklularla sıkı tartışmalar yapıyor, bolşevizm ideolojisini yaymaya çalışıyor, Marks ve Lenin'in eserlerini okuyor, Esperanto'yu öğreniyordu, çünkü yoldaş Stalin geleceğin ortak diline inanıyordu...

Gelecek – yani bugün. Ama bugünün ortak dili Esperanto değildi artık: ifşalar, hapisler, katillerdi. Aynı ifşalardan, hapislerden ve katillerden çok korkan *Bakan* da bu

¹²⁸ "Benim sadık, değerli köpeğim" (Rusça) (ç.n.)

¹²⁹ "Zararı yok yoldaşlar, zararı yok! Bu prangalar bizim işimize daha çok yarayacak!" (Rusça) (ç.n.)

¹³⁰ Sağ Eserler, Sol Eserler – Rusya'da küçük burjuva partisi. (ç.n.)

ortak dili büyük bir gayretle hayata uygulayanlardan biriydi. Bakan, ortak dili yaygınlaştırma yolunda, korkusunun büyüklüğü ölçüsünde gayret gösteriyordu.

Bayıl hapishanesi İçişleri Bakanlığı'nın bugünkü bodrumlarına benzemiyordu; orada tutuklular serbestçe dolaşabiliyor, siyasi tartışmalara girebiliyorlardı. Orconikidze¹³¹ de bir süreliğine yoldaş Stalin'le beraber Bayıl hapishanesinde bulunmuş ve bir tartışma sırasında Koba'nın işareti üzerine Eserler'den İliko Karzevadze'ye yumruk atarak onun dudağını patlatmıştı. Yoldaş Stalin bu olayla ilgili şöyle söylemişti: "*Protiv partiynogo protivnika vsyo doz-veleno!*"¹³² Gerçi Eserler daha sonra hapishanede Orconikidze'yi yalnız yakalayarak bayıncaya değin dövmüşlerdi; ne var ki yoldaş Stalin'in o sözü bugün partinin asıl sloganı niteliğindedir artık. "Bütün dünya proletaryası, birleşin!" –bu slogan her yerde rastlanıyor, bütün gazeteler bu sloganla yayınlanıyordu; ama bu, kuru bir söz olmaktan öteye gidemiyordu işte. "Partiye muhalefet edenler aleyhinde başvurulacak her yol mubahtır!" – bu slogan ise hiçbir yerde yazılı değildi, ne var ki pratikte harfiyen uygulanıyordu. Parti demek, yoldaş Stalin demekti; Azerbaycan'da ise parti demek, Mir Cafer Bağirof demekti.

Bakan sürekli bir gerginlik içindeydi, zira yoldaş Stalin'in (partinin yani) işlerinden anlamak, bu işleri mantıklı bir sıralamaya tabi tutmak çok zordu; yoldaş Stalin çok daha öncelerden, pek gençken bile baştanbaşa sırlarla doluydu zaten. Bakülü Ermeniler, yüzyılın başında Sta-

¹³¹ Orconikidze Grigori Konstantinoviç (1886-1937) – 1903 yılından Komünist Partisi azası; devrimsel çalışmalara aktif olarak katılmış, Ekim Devrimi'nin akabinde bazı üst düzey görevleri yürütmüştür. (ç.n.)

¹³² "Partiye muhalefet edenler aleyhinde başvurulacak her yol mubahtır!" (Rusça) (ç.n.)

lin'in yakın arkadaşı Stepan Şaumyan'ın¹³³ tutuklandığını, sonra da Bakülü zenginlerden Şibayef'in özel ricası üzerine bizzat genel vali tarafından serbest bırakıldığını anlatıp duruyorlardı hâlâ. Şibayef'in vali hazretlerinden ricada bulunmasını Koba sağlamıştı; fakat bunu nasıl yaptığını bir kendisi biliyordu, bir de artık kemikleri bile çürümüş olan Şibayef...

1907 yılında sürgünde bulunduğu Sibiry'a'dan kaçarak Bakü'ye gelen Koba'nın başlıca üç rakibi vardı: Bakü polis şefi Albay Martınof (eskiden beri tanışıyorlardı Martınof'la, adam önceleri Tiflis'in polis şefiydi ve Koba'yı Sibiry'a'ya sürgüne ilk kez gönderen de kendisiydi), menşevikler ve Bakülü kabadayılar. Koba kısa sürede Bakülü kabadayılarla anlaşmayı başardı, onlarla bir olup menşevikleri sindirdi; Albay Martınof ise bir sene kadar sonra Balahani¹³⁴ petrol madenlerinde Koba'nın saklanmakta olduğu kulübeyi tespit ederek onu Vologda'ya sürdü. Koba Vologda'dan da kaçtı (şimdi kaçabiliyorlar mı bakalım sürgünden!) ve yine Bakü'ye döndü. Martınof aptalın tekiydi! Koba, devrim propagandasında kullanılan evrakı gizlice adamın matbaasında bastırıyordu!..

Devrimci faaliyetlere katıldıkları nedenle Bayıl hapishanesinde tutuklu olarak bulunan eski bolşevikler bütün bu olayları çok iyi hatırlıyorlardı hâlâ; bugün "halk düşmanı" olmadıklarını ispat etmeye çalışırken, kendilerine yapılan işkenceler sırasında emniyet mensuplarına, o cümleden bizzat İçişleri Bakanı'na anlatıyorlardı üstelik; ne var ki anlattıklarının hiçbir faydası dokunmuyordu eski bolşeviklere – tamamı "halk düşmanı" adı altında kurşuna diziliyorlardı teker teker.

¹³³ Stepan Şaumyan (1878-1918) – Ermeni asıllı komünist devrimci. (ç.n.)

¹³⁴ Bakü'nün, petrol madenleriyle ünlü kasabalarından biri. (ç.n.)

Bakan, milliyet itibariyle Rus'tu ve gençliğinde Bayıl civarında berberlik yapmış bulunuyordu. Fakat bunun ne zararı olabilirdi? Yoldaş Stalin, SSCB İçişleri Bakanı görevini ilk kez Yagoda'ya havale etmemiş miydi? Yagoda ise eczacıydı gençliğinde. Ya da Yejof mesela! Yirmili yıllarda Yejof'u tanıyan mı vardı? Asla! Kazakistan'da sıradan bir işte çalışıyordu adam...

Yagoda'nın düşman olduğu anlaşıldı sonra...

Bakan, ayakta dikiliyordu hâlâ, gözlerini de yoldaş Stalin'in resminden çekemiyordu; bir taraftan da Yagoda'yı düşünüp yutkundu adam: Henrich Grigoryeviç Yagoda'nın ismi anılınca herkes kendini toparlama ihtiyacı hissediyordu, *Bakan* da dört beş sene öncesine değin emniyet mensuplarından birini övmek isteyince, "Yagoda'nın izinde!" diyordu hep, Yagoda çok sayıda "halk düşmanı" yakalamış, maskeli rejim karşıtlarının ifşa edilmesini sağlamış, Sovyet toplumuna yabancı olan pek çok unsuru - yüz binlerce insanı oy kullanma yetkisinden mahrum etmiş bulunuyordu. Fakat daha sonra en azılı "halk düşmanları"ndan birinin bizzat kendisi olduğu ortaya çıktı. Mahkemede Vişinski, Yagoda'yı, Nikolay İvanoviç Yejof'u tedrici bir surette zehirlemekle itham etti, Yagoda da itiraf etti suçunu; kurşuna dizdiler adamı haliyle. Yagoda diye biri hiç olmamıştı sanki. Böyle itirafların değerini iyi biliyordu *Bakan*, kendisi de az katkıda bulunmamıştı benzeri itirafların imzalanmasına.

Vişinski mahkemede şöyle konuşmuştu:

"Görüldüğü üzere Yagoda sıradan bir katil değil. O, yalanlanmayacağından emin olan bir katildir. Fakat onun ümitleri suya düşmüştür. Onun çürük teminatı mahvolmuştur. Yagoda'nın alçakça yürüttüğü cinayet faaliyeti ifşa edilmiştir. Bu faaliyet hain Yagoda'nın oluşturarak Sov-

yet rejimi aleyhinde kullandığı hain istihbarat kurumu tarafından değil, yoldaş Stalin'in en iyi haleflerinden biri olan Nikolay İvanoviç Yejof'un yönettiği gerçek bolşevik istihbaratınca ifşa edilmiştir."

Bakan, Andrey Yanuaryeviç Vişinski'yi iyi tanıyordu; adam daha devrimden önce Bakü'deki geveze vekillerden biriydi. Hangi yuvanın kuşu olduğu bilinmiyordu kendisinin. Fakat işe bakın ki bu menşevik, SSCB Başsavcısı oldu ve Yagoda'yı katille itham etti. Bu yüzden kendi istikbalinden, yarınki gününden bile emin değildi *Bakan*.

Yagoda'nın arkasından Yejof'un yerinin çok sağlam olduğunu düşünüyordu herkes. Ne var ki onun da sonunun yaklaştığını anlaşıyor şimdi. Gerçi henüz yoldaş Stalin'le birlikte onursal riyasetlere seçiliyor, Lenin'in ölümünün on beşinci yılı dolayısıyla Bolşoy Tiyatrosu'nda yapılan anma toplantısına katılıyordu; ama *Bakan*, topu topu bir buçuk sene önce Kalinin'in imzalamış olduğu bir emirle İstihbarat Başkomiseri rütbesine yükselen Yejof'un başının üzerindeki kara bulutları görebiliyordu. Birkaç ay önce Yejof hem de Deniz Ulaştırma Bakanı olunca *Bakan*'ın içine kurt düşmüştü. Geçen senenin Aralık ayında ise Yejof SSCB İçişleri Bakanı görevinden alındı, onun yerine ise Lavrenti Pavloviç Beriya atandı. Şimdi Yejof Deniz Ulaştırma Bakanı'ydı bir tek. Bundan daha tuhaf ne olabilirdi? Her şey açıldı: Yejof'un sonu gelmek üzereydi. Henrich Yagoda da 1936 senesinde İçişleri Bakanlığı koltuğundan ayrıldıktan sonra kısa bir süreliğine Ulaştırma Bakanlığı görevini yürütmüş bulunuyordu...

Bakan, Nikolay İvanoviç Yejof'la çeşitli toplantılarda çokça karşılaşmış, adamın makam odasında görüşmüştü kendisiyle (Her defasında da Yejof şu sözlerle uğurlamıştı *Bakan*'ı: "Peredayte moy bolşevistskiy privet tovarişu Bagi-

rof'u!"¹³⁵ Yejof, Komünist Partisi Kadro ve İstihdam Bölümü başkanı olduğu dönemden beri tanıştıyordu Mir Cafer Bağırof'la. İletilen selamlar da özel bir saygının ifadesiydi doğal olarak), ama 1937 yılının Aralık ayında yapılan bir toplantıyı bir türlü unutamıyordu *Bakan*. *Çekistler*'in yirminci yılı kutlamaları dolayısıyla Moskova'da Bolşoy Tiyatrosu'nda düzenlenen muhteşem toplantıda Yejof, yoldaş Stalin, Molotof, Kaganoviç, Voroşilof, Kalinin, Andreyev,¹³⁶ Mikoyan, Jdanof,¹³⁷ Kruşçev, Bulganin,¹³⁸ Dimitrof, Khoze Dias'la birlikte salona girmişti; Kosior ve Çubar da "halk düşmanı" adıyla yakalanmamışlardı daha, onlar da toplantıda bulunuyorlardı o sırada. *Bakan*, Bolşoy Tiyatrosu'nun parterinde oturmuş sahneye bakıyordu; esasında yoldaş Stalin'i izliyordu elbette, ama gayriiradi olarak bakışlarını sık sık Yejof'a çevirmekten de alamıyordu kendini. Kısa boylu bir adam olan Yejof Bolşoy Tiyatrosu'nun sahnesine sığmıyordu sanki o gün: o kadar büyümüş gibiydi ki neredeyse yoldaş Stalin'le aynı duruyordu; işte tam da o sırada *Bakan* şöyle geçiriverdi içinden: "Yejof'un çok dikkatli olması lazım." Ne var ki Yejof, artık kendini garantiye almış olduğuna inanmış bulunuyordu...

Aynı toplantıda konuşmacı kısmında Yejof değil, Mikoyan vardı. Mikoyan, boğazına kadar ilikli "Stalin gömleği" giymişti, gömlek de aynen Mikoyan'ın bıyığı ve saçları gibi simsiyahtı ve o simsiyahlıkta dünyanın kara kara işle-

¹³⁵ "Yoldaş Bağırof'a benim bolşevik selamımı iletin!" (Rusça) (ç.n.)

¹³⁶ Andreyev Andrey Andreyeviç (1895-1971) - Politbüro azası (1932-1952), SSCB Ulaştırma Bakanı (1931-1935), SSCB Arazi Bakanı (1943-1946), SSCB Başbakan Yardımcısı (1943-1946). (ç.n.)

¹³⁷ Jdanof Andrey Aleksandroviç (1896-1948) - 1939 Mart'ından Politbüro azası. (ç.n.)

¹³⁸ Bulganin Nikolay Aleksandroviç (1895-1975) - Sovyetler Birliği devlet adamı, mareşal. (ç.n.)

rinden bahseden bir hal vardı... Yejof neden kendisi yapmamıştı ki konuşmayı? Boyunun kısalığı ve Bolşoy Tiyatrosu'nun sahnesindeki kürsünün arkasında iyi durmaya çağı için mi acaba? Ya da Yejof'u övmesi için mi konuşmacı olarak Mikoyan'ı çıkarmışlardı sahneye? Methiyecilik konusunda ustalaşmıştı Mikoyan, bu alanda adamın eşi yoktu kuşkusuz. Parti'nin dört beş sene kadar önceki XVII. Kurultay'ında (Zafer Kurultayı'nda!) yapmış olduğu kısacık konuşmada yoldaş Stalin'in ismini tamı tamına otuz kez zikretmişti mesela; yoldaş Stalin'i övmüş, onun herkese bir örnek teşkil etmesi gerektiğinden bahsetmişti. Nikolay İvanoviç Yejof'un astığı astık, kestiği kestikti gerçi, her şeye rağmen Yejof, yoldaş Stalin değildi elbette; ne var ki Yejof olmak da pek fena sayılmazdı henüz...

Yejof, Mikoyan'ın hayat hikâyesinden de, görmüş olduğu işlerin tamamından da haberdardı doğal olarak. Her şey bir tarafa bırakılacak olursa, SSCB Dış Ticaret Bakanı Mikoyan'ın kurşuna dizilmesi -hem de birtakım asılsız suçlamalarla değil, haklı olarak kurşuna dizilmesi- için yeterli olacak nedenlerden biri şundan ibaretti: Anastas Mikoyan, eski arkadaşlarından ve Irak petrol şirketlerinin hepsini eline geçirmiş bulunan Galust Gülbenkyan'ın herkeslerden gizli olarak Leningrad¹³⁹ Ermitaj'ından¹⁴⁰ Rubens, Rembrandt, Batts, Watto, Terborch, Lankra'nın pek çok çalışmasını kendi özel koleksiyonuna katmasına yardımcı olmuştu. Galust Gülbenkyan, Pyatkof'un genel müdür olduğu SSCB Merkez Bankası'na döviz bazında bir miktar ödeme yapmıştı gerçi, ne var ki ödenen para, alınan eserlerin hakiki değeri mukabilinde bir hiç hükmündeydi, dahası bu eserler sonsuza değin Sovyetler Birli-

¹³⁹ Leningrad - Petersburg'un Sovyet dönemindeki ismi. (ç.n.)

¹⁴⁰ Ermitaj - Rusya'nın ve sabık Sovyetler Birliği'nin en büyük sanat müzesi; dünyanın en ünlü sanat müzelerinden biri. 1764 yılında kurulmuş, 1852 yılında halka açılmıştır. (ç.n.)

ği'nden çıkarılmış oluyordu, yani Mikoyan, Rusya'yı manen gasbetmiş sayılırdı. Bütün bunlar gerçektir ve *Bakan* bu gerçeklerden haberdardı pek tabii (Mir Cafer Bağırof da haberdardı aynı gerçeklerden). Ne var *Bakan*, Yejof'un, insanları haklı nedenlerle kurşuna dizmediğini de biliyordu. Yejof'un aradığı gerçek suçlar değil, yalan ve uydurma şeylerdi. Anastas Mikoyan ise işte o yalanları uyduran ve uydurulan yalanlardan kendi menfaati için faydalanan biriydi...

Mikoyan'la Gülbenkyan arasındaki ilişkiden yoldaş Stalin de haberdardı elbette. Mikoyan'ın, döviz bahanesiyle Rusya'nın manevi servetlerini zengin hemşehrisine sattığını biliyordu haliyle, ne var ki yoldaş Stalin için Mikoyan'ı kendi yanında hep suçlu durumda bulundurmak ve adamdan gönlünce yararlanabilmek, Rusya'nın manevi zenginliklerinin gasp edilmesinden daha önemliydi. Bu konulara kafa yorunca, *Bakan*'ın içinden, bir Rus olarak isyan dalgası başkaldırıyordu, ama aynı isyan dalgası, zamanın korkunçluğu içinde hemen kaybolup gidiyordu.

Anastas İvanoviç Mikoyan, Bolşoy Tiyatrosu'ndaki konuşması sırasında şöyle söylemişti:

"İçişleri Bakanlığı, halk düşmanlarına karşı yoldaş Stalin'in göstermiş olduğu şekilde mücadele etmektedir, çünkü bu bakanlığı yoldaş Stalin'in öğrencisi olan yoldaş Yejof yönetmektedir. Yoldaş Yejof, İçişleri Bakanlığı'nda Sovyet ajanlarının gözbebeğini bir araya getirmiş bulunuyor. Yoldaş Yejof, Sovyet ajanlarını gerçek bir bolşevik şefkatiyle, Dzerjinski'nin¹⁴¹ ruhuna yakışır bir şekilde yetiştirmiş ve onların daha da ileri bir düzeye ulaşmalarını sağlamaya çalışmıştır. Yoldaş Yejof, kendi emrindeki memur-

¹⁴¹ Feliks Edmundoviç Dzerjinski (1877-1926) – Polonya asıllı olup, Polonya ve Rusya'daki devrim hareketlerine aktif biçimde katılmıştır. Ekim devriminden sonra Sovyetler Birliği'nde birtakım üst düzey görevlerde bulunmuştur. (ç.n.)

lara sosyalizme ve halkımıza karşı sonsuz bir aşk, hasımlarımıza karşı ise sonsuz bir nefret telkin etmiştir. Bu nedendir ki İçişleri Bakanlığı mensupları ve bizzat yoldaş Yejof, Sovyetler Birliği halkının sevgilisi haline gelmiş bulunuyor."

İşte aynı "sevgili yoldaş Yejof" bugün Deniz Ulaştırma Bakanı görevini işgal ediyordu. Şimdilik bu görevi işgal ediyordu yani. Bu görevde bir ay mı, yoksa bir gün mi kalacağı belli değildi ama. Tam da bu gecenin, adamın kaderini belirleyen gece olmadığına kimse garanti veremezdi.

Yakov Kristoforoviç Peters, Dzerjinski döneminde Fevkalade Komisyon'un başkanlığını yapmış ve geçen sene "halk düşmanı" damgası yiyerek kurşuna dizilmişti. Dzerjinski'nin ölümü bile muammalı bir şekilde gerçekleşmişti aslında; bu konu da *Bakan*'ı düşündürüp duruyordu zaman zaman. Yagoda'dan önce Baş Siyasi İdare Başkanı görevini işgal eden Menjinski'nin ölümü de akıl sır erdirilemez bir olaydı. Yagoda kurşuna dizildi, Yejof da dipsiz bir uçurumun kenarında bulunuyor şimdi, bir fiske vurulacak olursa, adamın izinin tozu bile belirmeyecek ortalıkta. Şimdi de şu Beriya var...

Geçen sene, Kirof'un haincesine öldürülmesinin dördüncü yılı dolayısıyla Azerbaycan Komünist Partisi Bakü Örgütü'nce düzenlenen toplantıya katılan Mir Cafer Bağırof, kendi konuşmasında "halk düşmanları" R. Ahundof, S. M. Efendiyef,¹⁴² A. H. Karayef¹⁴³ birlikte daha 1925 yılında vefat ederek Moskova'da Kızıl Meydan'da Lenin'in

¹⁴² Sultan Mecit Efendiyef (1887-1938) – 1904 yılından Komünist Partisi azası; devrimsel faaliyetlere katılmış, Ekim Devrimi'nin akabinde Azerbaycan ve Transkafkasya çapında bazı üst düzey görevlerde bulunmuştur. (ç.n.)

¹⁴³ Ali Haydar Karayef (1896-1938) – Devrimsel faaliyetlere katılmış, Ekim Devrimi'nin akabinde Azerbaycan ve Transkafkasya çapında bazı üst düzey görevlerde bulunmuştur. (ç.n.)

anıt mezarının yanına gömülmüş olan Neriman Nerimanof'u da suçlamış ve ilk bakışta çok alakasız gibi görünen şu sözleri sarfetmiş bulunuyordu:

"Bir süre partinin Transkafkasya örgütlerini yönetmiş bulunan, yoldaş Stalin'in denenmiş halefi Lavrenti Pavloviç Beriya Transkafkasya'da eşkıyalığı ve başına buyrukluğu sona erdirme, Troçkistleri ve Bukharincileri, milliyetçi burjuvaziye mensup katilleri ortadan kaldırma yolunda emsalsiz bir iş başarmıştır."

Mir Cafer Bağirof hiçbir kelimeyi nedensiz yere söyleyecek bir adam değildi ve *Bakan*, Beriya'yla ilgili ciddi bir şeyler olacağını hemen hissetmişti. Nitekim Beriya, topu topu dört gün sonra SSCB İçişleri Bakanı görevine atandı.

Peki ya Beriya ne kadar kalabilecekti görevde? Bugün herkes, hatta Mir Cafer Bağirof bile övüp duruyor adamı, ama bunun ne önemi var ki? Yejoj'u da herkes, o sıradan Mir Cafer Bağirof, övüp durmuyor muydu sanki? Geçen sene Azerbaycan Millet Meclis'i oluşturuldu ve ilk milletvekili adayları belirlenirken yoldaş Stalin'den sonra en çok övülen şahıs Yejoj oldu. gazetelerde, Yejoj'la ilgili olarak Molotof, Kaganoviç, Mikoyan, Voroşilof hakkında bile dile getirilmeyen övgüler yayınlandı. Kendi makamında sürekli olarak kalacağı kesin olan tek şahıs yoldaş Stalin'di, vesselam. Azerbaycan'da kendi makamında sürekli olarak kalacağı kesin olan tek şahıs ise Mir Cafer Bağirof'tu.

Yoldaş Stalin, Mir Cafer Bağirof'u Beriya gibi Moskova'ya, daha büyük bir göreve alacak değildi muhtemelen. Mir Cafer Bağirof Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Kurulu'nun sıradan bir üyesiydi. Ama bu sıradan üye, Azerbaycan'ın hâkimiydi işte (parti çalışanları kendi aralarında Mir Cafer Bağirof'u tam da bu isimle anıyorlardı: *hozyayin!*¹⁴⁴)

144 "Sahip!" (Rusça) (ç.n.)

Azerbaycan, İran ve Türkiye'yle sınır komşusuydu; Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne ait olan kısmında yaşayan ahalinin üç katı kadar Azeri vardı İran'da. Bu yüzden Azerbaycan'ı yoldaş Stalin'in en çok güvendiği bir ismin yönetmesi gerekiyordu kesinlikle. Daha da önemlisi, yoldaş Stalin'in de, Beriya'nın da yaşamlarının belli bir dönemi Bakü'yle ilgiliydi. Bakü'de yoldaş Stalin'i de, Beriya'yı da bizzat tanımış olan çok sayıda insan vardı. Bu insanların büyük bir kısmı 1937 - 1938 yıllarında Mir Cafer Bağirof'un özel gayretleriyle "halk düşmanı" damgasıyla yakalanarak kurşuna dizilmişti gerçi; ne var ki ortada arşivler dolusu belge bulunuyordu ve bu belgelere karşı koyabilmek için yine çok güvenilir bir isme ihtiyaç vardı.

Bakan, Bakü'nün arşivlerinden kaybolan belgelerin akıbetini iyi biliyordu elbette. Beriya, SSCB İçişleri Bakanı olunca Merkulof'u kendine yardımcı olarak atadı, birkaç gün sonra Merkulof, Mir Cafer Bağirof'un özel davetlisi olarak Bakü'yü ziyaret etti ve yılbaşına doğru Moskova'ya dönerken Bakü'nün arşivlerinden bizzat seçtiği dosyalar dolusu resmî evrakı da beraberinde götürdü. O dosyalarda yoldaş Stalin'le ve Beriya'yla ilgili olarak neler vardı kim bilir? Bunu öğrenmenin hiçbir yolu kalmamıştı artık...

Bütün bunlara ilaveten, partinin Bakü örgütü, Sovyetler Birliği'ndeki en etkili örgütlerden biriydi. Bakü proletaryası sahip olduğu devrimci gelenekler açısından Lenin-grad işçilerinden sonra ikinci sırada yer almaktaydı ve yine bu nedenle Bakü'de güvenilir bir ismin bulunması şarttı. Ülkenin bu karışık döneminde Bakü proletaryasının yoldaş Stalin'e rakip olabilecek Kirof gibi ikinci bir lider yetiştirmemesi gerekiyordu asla (Kirof'un yetişmesinde Bakü proletaryasının büyük rolü vardı kuşkusuz). Mir Cafer Bağirof sadece Azerbaycan Komünist Partisi

Merkez Kurulu Başkanı değil, aynı zamanda partinin Bakü örgütünün de başkanıydı; Mir Cafer Bağirof rakip değildi ama, Moskova'ya alınmayı istemeyeceği de açıktı; Moskova'da kendisine verilen emirleri yerine getiren bir memur olacaktı sadece, oysa Azerbaycan'da yoldaş Stalin'in emrinde çalışan bir memur olmakla beraber, hem de bir hâkim (*hozyayin!*) konumunda bulunuyordu.

Azerbaycan'da yoldaş Stalin'in bunca övülmesinin bir nedeni de herkesin Mir Cafer Bağirof'tan çok korkmasıydı aslında. 1937 - 1938 yıllarının ardından Azerbaycan'ın tamamı Mir Cafer Bağirof'un avucunun içindeydi ve Mir Cafer Bağirof avucunu dilediği kadar sıkabilirdi (sıkıyordu da nitekim!); Mir Cafer Bağirof'a bu yetkiyi bizzat yoldaş Stalin vermiş bulunuyordu. Mir Cafer Bağirof'un kendisi ise parti ve hükümet yetkililerinin tamamı gibi yoldaş Stalin'in avucundaydı elbette, ama ilk bakışta tuhaf görünmekle beraber, yoldaş Stalin'in Mir Cafer Bağirof'a ihtiyacı vardı. Azerbaycan'ın tamamı Mir Cafer Bağirof'tan müthiş derecede korkuyordu ve yine aynı korku yüzünden herkes yoldaş Stalin'i daha fazla sevmek zorundaydı. Azerbaycan'ın şairleri yoldaş Stalin'i methetme konusunda birbirleriyle yarışıyor ve bunu Mir Cafer Bağirof'un dikkatini çekebilmek, ödülleri alabilmek, milletvekili olabilmek, Mir Cafer Bağirof'un kendilerinden memnun kalmasını sağlamak için yapıyorlardı, zira "halk düşmanı" damgası yiyerek hapsedilmiş olan Hüseyin Cavit'in, Mikail Müşfik'in akıbeti herkesin malumuydu. Azerbaycan şairleri tek bir ayda, Azerbaycan'ın bütün tarihi içinde saray şairlerinin hükümdarlara dizmiş oldukları övgülerden daha fazlasını söylüyorlardı yoldaş Stalin adına. Basında yer alan montaj resimlerde yoldaş Stalin bir güneş gibi gösteriliyor, Azerbaycan ise ellerini o güneşe doğru uzatarak istikbaldeki maddi ve manevi zaferlere doğru yürüyordu.

Bakan, gençliğinde berberlik yapmıştı gerçi, ama kıt akıllı biri değildi haliyle, bütün bunları pek iyi anlıyordu; öte yandan kendisinin çok şeyler bildiğinin ve çok şeyler bilmenin pek hayra alamet olmadığına da farkındaydı. *Bakan*, çok şeyler bildiğinden Mir Cafer Bağirof'un da haberdar bulunduğu ve Mir Cafer Bağirof'un bu durumu kulak arkası yapacak biri olmadığına da farkındaydı üstelik.

Evet, kendi makamında sürekli olarak kalacak olan tek şahıs yoldaş Stalin'di, Azerbaycan'da kendi makamında sürekli olarak kalacak olan tek şahıs ise Mir Cafer Bağirof'tu. Azerbaycan'ı büyük bir şişenin içine doldurulan havaya benzetecek olursak, Mir Cafer Bağirof, yoldaş Stalin'in bu şişenin ağzına kapatılarak üzerini katranla sıvıdığı tıpa gibiydi. O tıpa orada hep kalacaktı üstelik, zira yoldaş Stalin'in o tıpayı çıkarmasını gerektirecek hiçbir durum yoktu ortada. Öte yandan o tıpa, şişenin ağzını öylesine sıkıca kapatmış bulunuyordu ki, onu çıkarınca, yerine yeni bir tıpa sıkıştırılıncaya değin, dışarıya hava sızması kaçınılmazdı ve durum kimsenin, özellikle de yoldaş Stalin'in işine hiç gelmiyordu. Yoldaş Stalin, Mir Cafer Bağirof'u ülke çapındaki operasyonlarda da kullanıyordu zaman zaman. Mir Cafer Bağirof'un yoldaş Stalin'e ve Beriya'ya ne kadar yakın olduğunu bildikleri için Sovyetler Birliği'nin bütün bakanları, hatta Politbüro üyeleri bile kendisinden çekiniyorlardı.

Topu topu bir buçuk sene kadar önce, SSCB Adalet Bakanı görevinde bulunan Nikolay Vasilyeviç Krilenko nüfuz sahibi biriydi. Herkes Krilenko'nun Lenin'in yakın silah arkadaşlarından biri ve Sovyetler Birliği'nin hukuk sistemi içinde büyük bir nazariyeci olduğunu biliyordu. Ne var ki SSCB Millet Meclisi'nin ilk oturumunda Mir Cafer Bağirof, Krilenko'ya öyle bir saldırı gerçekleştirdi ki Adalet Bakanı'nın akıbeti pek feci oldu.

Mir Cafer Bağirof, oturumdaki konuşmasında şöyle söylemişti:

“Yoldaş Stalin, kadro seçiminin her şeyden önemli olduğunu vurgular. Kadro seçimi hususunda dikkatli davranmak, seçilenleri yetiştirerek daha ileri düzeye getirmek Adalet Bakanlığı'nın mühim görevlerinden biridir. Oysa Krilenko bu konuya hiç önem vermemektedir. Krilenko, önceleri zamanının büyük bir kısmını turizme ve dağcılık sporuna ayırıyordu, bugün ise vaktinin çoğunu satranca harcamaktadır. Ben, ülkemizde turizmin ve sporun bütün çeşitleriyle beraber dağcılıkla satrancın da geliştirilmesinden yanayım. Fakat Adalet Bakanlığı gibi mühim bir bakanlığın, görevlerini yerine getirme konusunda sergilediği gevşekliği hoş görmem mümkün değil. Her şeyden önce şu soruya cevap bulmak zorundayız: Krilenko'nun şahsında biz kimi görmeyi arzu ediyoruz: bir dağcıyı mı, yoksa bir Adalet Bakanı'nı mı? Krilenko'nun, kendini dağcı olarak mı, yoksa Bakan olarak mı gördüğünü bilmiyorum, fakat Adalet Bakanı olarak görevini çok kötü yürüttüğünü söyleyebilirim. Sayın Molotof'un, Bakanlar Kurulu'nun yeni listesini Millet Meclisi'ne sunarken, bu hususu göz önünde bulunduracağını umuyorum.”

Molotof bu hususu göz önünde bulundurmakla kalmayıp, kendi konuşmasında Mir Cafer Bağirof'a atıfta bile bulundu ve Millet Meclisi'nin ilk üyelerini Mir Cafer Bağirof tarzında güldürdü:

“Sayın Bağirof'un, çok objektif konuştuğunu itiraf etmemek elde değil. Kendisi, Krilenko'dan bahsederken, Adalet Bakanı'nın sadece olumsuz yönlerini değil, dağcılık, turizm ve satrançla ilgili olarak olumlu yönlerini de dile getirmiştir.”

Oturumun ardından kısacık bir süre geçtikten sonra, tamı tamına bir sene önce, yani 1938 yılı başlarında -Ocak

ayıydı galiba- Yeşof'un emri üzerine satranç meraklısı Krilenko hapsedildi. Sabık Adalet Bakanı, Bukharin, Pyatakof ve Preobrajenski'yle bir olarak Sovyet rejimi ve bizzat yoldaş Stalin aleyhinde çalışmakla itham edildi; zavallı adam bütün bu suçlamaları kabul etmek zorunda kaldı; mahkeme topu topu yirmi dakika sürdü ve Krilenko kurşuna dizildi.

Bakan, Rudzutak, Kosior, Eykhen, Postışev ve daha pek çoklarının “halk düşmanı” damgasıyla yakalanmasında Mir Cafer Bağirof'un büyük rolü olduğundan da haberdardı: Bakü'de Mir Cafer Bağirof'un emri üzerine yakalanan “halk düşmanları” verdikleri ifadelerde işte bu şahıslarla işbirliği yaptıklarını belirtiyorlardı. Bu ifadelerin alınması operasyonlarına Mir Cafer Bağirof'un emri üzerine *Bakan* bizzat katılmış bulunuyordu...

Mir Cafer Bağirof'u kaale almayanların ya da kaale almak istemeyenlerin, Mir Cafer Bağirof'u küçümseyenlerin akıbetinden de haberdardı *Bakan*. Mareşal Yegorof mesele... Havalardaydı adam, Sovyetler Birliği ordusunun mareşaliydi nasıl olsa, Mir Cafer Bağirof'a kafa tutabileceğini zannediyordu... Aleksandr İliç Yegorof daha 1923 yılında, Kafkas Kızıl Ordusu'nun başındayken Mir Cafer Bağirof'la pek anlaşamıyorlardı. İlerleyen tarihlerde ikisi arasındaki ilişki gerçek bir husumete dönüştü ve geçen sene Transkafkasya Ordu Komutanı Yegorof, Mir Cafer Bağirof'un bizzat katıldığı bir operasyonla “halk düşmanı” ilan edilerek kurşuna dizildi.

Bugün Orconikidze'nin resimlerine dört bir tarafta rastlanabilir. Kalp rahatsızlığı dolayısıyla yaşama erken veda eden Orconikidze'yi - yoldaş Stalin'in en yakın silah arkadaşlarından biri ve cesur bir bolşevik olan Orconikidze'yi - herkes saygıyla anıyor; oysa *Bakan*'ın çok iyi bildiği üzere 1935 yılında ve 1936 yılı başlarında Mir Cafer Ba-

ğirof'un emri üzerine Orconikidze aleyhinde ifadeler toplanıyor ve bu ifadelerde, Azerbaycan'da faaliyet gösteren devrim karşıtı örgütler olan "Azerbaycan Devrim Karşıtı Burjuva Nasyonalist Örgütü" ve "Azerbaycan Devrim Karşıtı Nasyonalist Cephe"nin Moskova'daki bir merkezden yönetildiği ve o merkezin başında Orconikidze'nin bulunduğu gösteriliyordu. Mir Cafer Bağirof, bu ifadelere dayanarak kaleme aldığı gizli mektupları doğrudan yoldaş Stalin'e gönderiyordu...

Halen bulunduğu yerde dikilerek gözlerini yoldaş Stalin'in portresinden çekmeyen *Bakan* bütün bunlardan haberdardı ve adamın kalbi tedirginlikle doluydu.

Mir Cafer Bağirof, *Bakan*'ın bembeyaz kesilmiş yüzüne bakıp gülümsedi ve:

"İyi resim." dedi.

Bakan yutkunarak:

"Evet sayın yoldaş Bağirof," dedi. "çok iyi bir resim."
"Otur!"

Bakan oturdu; şair Hüseyin Cavit'ten profesör Bekir Çobanzade'ye¹⁴⁵ değin on binlerce "halk düşmanı"nın, o cümleden Mir Cafer Bağirof'la omuz omuza çalışan yüzlerce parti ve hükümet yetkilisinin, daha devrim öncesinde parti saflarına sızmayı başarmış bulunan yüzlerce düşmanın yakalanarak ortadan kaldırılması operasyonlarında hep Mir Cafer Bağirof'un yanında bulunan bu adam yoldaş Stalin'in portresiyle ilgili sorunun ne anlama geldiği-

¹⁴⁵ Bekir Çobanzade (1893-1938) - Kırım asıllı filoloji uzmanı. 1909-1914 yıllarında İstanbul Sultanisi'nde okumuş, Budapeşte Üniversitesini (1918) bitirmiştir. Budapeşte, Lozan, Kırım ve Azerbaycan üniversitelerinde çalışmış, Paris Dilcilik Akademisi'nin azası olmuştur. Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin Halk Eğitimi Bakanı görevini yürütmüştür. (ç.n.)

ni çıkarmaya çalışıyordu hâlâ. Öte yandan hava durumuyla ilgili sual... Arabayla dolaşma konusu...

Halen hapiste bulunan ve "halk düşmanı" olduğunu itiraf etmek zorunda kalan onca insandan herhangi birinden *Bakan* aleyhinde ifade alarak onu da hapse tıkmamanın Mir Cafer Bağirof için bir bardak su içmek kadar kolay bir iş olduğunu çok iyi biliyordu *Bakan*. Mir Cafer Bağirof, akşam aynı sofranın arkasında oturup yemek yediği, kadeh tokuşturduğu ve gelecekle ilgili ortak projelerinden bahsettiği bir adamı aynı gece verdiği bir emirle yakalatabiliyordu; bizzat *Bakan*, pek çok defalar böyle olayların tanığı olmuş bulunuyordu. Beriya, *Bakan*'ı şahsen tanıyor ve kendisine güveniyordu, ama bu, Beriya'yla Mir Cafer Bağirof arasındaki arkadaşlıkla kıyaslandığı takdirde hiçbir şey ifade etmiyordu elbette.

Bakan şurasını da iyi biliyordu ki (bunca çok şey biliyor olması *Bakan*'ı müthiş derecede korkutuyordu bazen) Azerbaycan'da Sovyet rejimi öncesinde, Beriya Bakü'de, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin -yani Müsavat Partisi hükümetinin- karşı istihbarat örgütü saflarında hizmet etmiş bulunuyordu; Beriya bu işe partinin gizli görevlendirmesiyle girişmişti muhtemelen. Neyse... Bu konudan sadece bahsetmek değil, bu konu üzerine kafa yormak bile sakıncalıydı bugün. Kimsenin akıl sır erdiremediği ve hiçbir zaman açıklığa kavuşmayacak olan konulardan biriydi bu. Merkulof, Müsavat Partisi dönemiyle ilgili olarak Bakü'de bir bodrum katında muhafaza edilen (*Bakan* birkaç defalar o bodrum katında bulunmuştu ve Merkulof'un dönüşünün ardından bunun da tedirginliğini yaşar hale gelmişti; bu konuyu anımsayınca, *Bakan*, o bodrum katının mezar rutubetini bütün ruhu ve vücuduyla hissetmişti hemen) belgelerin tamamını toplayıp Moskova'ya götürmüştü. Merkulof'un Bakü ziyaretiyle Mir Cafer Bağirof bizzat alakadar oluyordu o sırada...

Mir Cafer Bağirof'la Beriya arasındaki arkadaşlık 1910'lu yılların sonunda başlamıştı; Mir Cafer Bağirof 1921 yılında Azerbaycan Fevkalade Komisyonu'nun başkanı olunca Beriya'yı yanına alarak önce Azerbaycan Fevkalade Komisyonu Gizli Operasyonlar Şubesi başkanı, sonra da kendi yardımcısı yaptı. Beriya, Mir Cafer Bağirof'un yönetimi altında Sovyet rejiminin düşmanlarına karşı yürütülen mücadelede kendini kanıtladıktan sonra yine Mir Cafer Bağirof'un ısrarı ve referansıyla Gürcistan Fevkalade Komisyonu'na atandı. Azerbaycan'ın, bugün hepsi birer "halk düşmanı" ilan edilmiş olan 1927 yılındaki yöneticileri, Mir Cafer Bağirof'u İçişleri Bakanlığı kadrosundan uzaklaştırmaya çalışarak Transkafkasya Su Sanayii Kurumu başkanı olmasını uygun gördüler. Bu kez Mir Cafer Bağirof, Beriya'dan yardım aldı ve iki senelik bir aradan sonra, ismi değişmiş olan eski görevine geri döndü: Azerbaycan Baş Siyasi İdaresi'nin başkanı oldu. Bir sene Moskova'ya giderek Marksizm - Leninizm Kursu'na katıldı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Kurulu'nda çalışmaya başladı ve artık Komünist Partisi Transkafkasya Örgütleri başkanı olan Beriya, Mir Cafer Bağirof'la yoldaş Stalin arasında bir yakınlaşma husule gelmesini temin etti. 1933 yılı sonunda Mir Cafer Bağirof, Azerbaycan Komünist Partisi'nin ve partinin Bakü örgütünün başkanı seçildi; buradaki "seçildi" kelimesi kulağa çok komik geliyor elbette...

Bu olayların tamamı *Bakan*'ın gözleri önünde cereyan etmişti ve dahası *Bakan* bu olayların izleyicisi değil, katılımcısı olmuş bulunuyordu. Aradan geçen onca süre zarfında Mir Cafer Bağirof'a hep büyük bir bağlılıkla hizmet etmiş, adamın yüzüne bakar bakmaz ne istediğini anlayıvermiş, bu sadakatının karşılığı olarak Azerbaycan İçişleri Bakanı görevine atanmıştı. Mir Cafer Bağirof, kişisel hassımlarının ve hazzetmediği insanların çoğunu bizzat *Bakan*'ın eliyle göndermişti öteki tarafa.

Öteki tarafta güzel bir dünya olması gerekiyordu, zira asıl cehennem azabı bu dünyadaydı...

Bakan, kalbinin en derinlerinde, kendisinin bile inmek istemeyeceği kadar derinlerde, çok gizli bir pişmanlık duygusu besliyordu. Azerbaycan'da Sovyet rejimi kurulduğu sırada, akıllı insanlarla birlikte kaçıp gitse, bu cehennemden uzak olsaydı keşke. Bugün Avrupa'nın o güzelim ülkelerinden birinde (Fransa'da, ya da Almanya'da mesela; ama Almanya olmaz, orada da Hitler var zira, Almanya da gırtlığına kadar politikaya gömülerek bir korku ve endişe yuvası haline gelmiş... Almanya olmaz... İsviçre, ya da İsveç olabilir; uzak, uzak olduğu kadar mutlu - orada yaşayan sersemeler o mutluluğun farkında değiller fakat - ada, yani İzlanda veya...) küçük bir kuaför salonu, belki hatta küçük bir lokantası vardı şimdi. Gecenin ortasında, Mir Cafer Bağirof'un adamları tarafından alınıp götürülecek de sesi, gördükleri işkenceden köpekler gibi uluyan diğer mahpusların sesine karışiverecek diye düşünüp pantolonunu kirletmezdi en azından. Korkudan ürküden uzak bir memlekette, küçük bir lokantanın loş bir köşesinde oturup müşterilerini izleyebilirdi şimdi. Bir tarafta dertten tasadan uzak, hafif, şehvet dolu (!) bir müzik çalınıyor olabilirdi hatta...

Mir Cafer Bağirof, Transkafkasya Su Sanayii Kurumu başkanı olunca, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Müsavat Partisi Başkanı, Mehmet Emin Resulzade, iltica etmiş olduğu Türkiye'de şöyle yazmıştı:

"Azerbaycan halkının cellâdı Bağirof, Su Sanayii Kurumu başkanı olmuş, umarız Transkafkasya nehirlerinin suları, Azerbaycan evlatlarının kanına bulanmış olan ellerini yıkayıp temizlemesine yardım eder..."

Mir Cafer Bağirof, bazen kızgınlıkla, bazen ise gülerек -Mir Cafer Bağirof'un o gülüşü insanı ayaz misali kesiyor-

du- Mehmet Emin Resulzade'nin bu sözlerine atıfta bulunmuştu birkaç defalar.

Mehmet Emin Resulzade, bu sözleri on, onbir sene önce, yani 1937-1938 yıllarına henüz gelinmeden söylemişti. Oysa bugün 1939 yılına gelinmişti artık. Acaba bugün neler söylüyor Mehmet Emin Resulzade? Adam kordandan türküden uzak ne de olsa: sınırın öteki tarafında bulunuyor, ne karısının akıbetinden endişe etmesine gerek var, ne anasının, ne de bacısının. Çocuklarının başına neler geleceğini düşünmek zorunda da değil...

Sınırın öteki tarafında oturup şarap içerken Mir Cafer Bağirof'a (hatta yoldaş Stalin'e bile) sövüp saymak kolay elbette; bir de bu cehennemine içine düşüver de halini görelim.

Neyse...

Mir Cafer Bağirof, ara sıra konyak içip çakırkeyf olunca Beriya'yı anımsayıveriyordu aniden, "Gde moy Lavrenti?"¹⁴⁶ diyerek önceleri Tiflis'i, şimdi ise Moskova'yı arayıp telefonda Beriya'nın şerefine kadeh kaldırıyordu.

Beriya SSCB İçişleri Bakanı olunca, Moskova'da, Krapotkin caddesinde, İçişleri mensuplarına ait binanın en üst katını -yedi odalı kocaman daireyi- Mir Cafer Bağirof'a tahsis etmişti. Mir Cafer Bağirof'un, Moskova'ya gelince otelde, ya da parti misafirhanesinde değil, kendi evinde kalmasını istiyordu Beriya.

Mir Cafer Bağirof'la Lavrenti Pavloviç Beriya arkadaşlardı elbette, bu, göstermelik veya siyaset gereği yürütülen bir arkadaşlık değildi üstelik. İkisi arasında gerçek bir dostluk vardı, ama her şeye rağmen, hem kendi karakterleri, hem de kaderin hükmüyle buldukları yüksek mevkiler icabı aralarındaki bağlılığın ve birbirlerini hep desteklemelerinin tek nedeni arkadaşlık (gerçek arkadaşlık!)

146 "Benim Lavrenti'm nerede?" (Rusça) (ç.n.)

olamazdı. Başka bir neden daha olması gerekiyordu ve Bakan, bu nedeni kolayca tahmin edebiliyordu: Beriya da çekiniyordu Mir Cafer Bağirof'tan, Beriya istese dahi Mir Cafer Bağirof'u mahvedebilecek güçte değildi, zira Mir Cafer Bağirof, yoldaş Stalin'in, Beriya aleyhine kullanılmak üzere kendi elinde bulundurduğu bir silahtı. Mir Cafer Bağirof, Beriya'yla ilgili olarak çok şeyler biliyordu, Mir Cafer Bağirof'un Beriya'yla ilgili olarak çok şeyler bildiğinden yoldaş Stalin de haberdardı...

Mir Cafer Bağirof'un yoldaş Stalin'e Molotof, Miko-yan, Voroşilof, Kagonoviç, Kalinin, Andreyev, Jdanof (şimdi bir de Beriya!) kadar yakın olmadığı ortadaydı elbette; ama Mir Cafer Bağirof, yoldaş Stalin'in değer verdiği insanlardandı kuşkusuz. Bakan, Moskova'ya her gidişinde SSCB İçişleri Bakanlığı'nda Mir Cafer Bağirof'un özel bir saygınlığı bulunduğuna tanık oluyordu; hatta Mir Cafer Bağirof'a yakın bir isim olması dolayısıyla Bakan'a da saygı duyuluyor, bazen bu saygıyı abartıyorlardı da. Bütün bunların tek nedeni yoldaş Stalin'in Mir Cafer Bağirof'a değer veriyor olmasıydı elbette...

Mir Cafer Bağirof, ihtimam sahibi bir bahçıvan misali Beriya'yı -bugün gözlük taktığı gözleriyle Sovyetler Birliği'nin tamamını izleyen irili ufaklı resimleri yoldaş Stalin'in resimleriyle birlikte kurum ve işyerlerinin duvarlarını süsleyen, yoldaş Stalin'in en iyi talebelerinden ve en yakın silah arkadaşlarından biri olarak zikredilen Lavrenti Pavloviç Beriya'yı- yeşertti, besledi ve istikbalde daha fazla dallanıp budaklanması için daha usta ve sezgi sahibi bir ziraat mühendisine - yoldaş Stalin'e teslim etti...

Mir Cafer Bağirof, masasının üzerindeki kalemleri avucuna topladı ve yerinden kalkarak odanın içinde dolaşmaya başladı. Onun bu hareketi Bakan'ın içini kemirip duran şüpheleri daha da arttırdı: Mir Cafer Bağirof, genelde sınırlı olduğu anlarda yapıyordu bunu; hatta toplantı sıra-

sında riyaset kürsüsünden kalkıp dolaştığı da oluyordu aynen yoldaş Stalin gibi.

Mir Cafer Bağirof pencerenin önünde durarak kalemleri kocaman ellerinin arasında oynatmaya başladı ve kalemlerin şakırtısı eşliğinde *Bakan*, gitgide artan bir tedirginlikle Stalin'in duvardaki resmine baktı önce, sonra da sırtını kendisine dönmüş olan Mir Cafer Bağirof'a baktı yine. Mir Cafer Bağirof, *Bakan*'ın yıllardan beri sergilemiş olduğu bağlılığı, gerçekleştirdiği hizmetleri bir anda unuttu verebilirdi kuşkusuz; işte o an her şey biterdi; *Bakan*, hapiste bulunan (şimdilik hapiste bulunan) binlerce "halk düşmanı"ndan birine dönüşebilirdi yani. Ostaşko gibi mesela.

Ostaşko, partinin Bakü örgütünün sabık başkanı ve Mir Cafer Bağirof'un neredeyse her gün görüştüğü bir adamdı. Sonra "halk düşmanı" damgasıyla tutuklandı ve Rudzutak, Postişef ve Kosior aleyhinde ifade vermesi, onlarla işbirliği yaparak yoldaş Stalin'e suikast düzenlediklerini itiraf etmesi gerekiyordu. Mir Cafer Bağirof, bu operasyonu bizzat Sumbatof-Topuridze'ye havale etmiş bulunuyordu. *Bakan*, uzun yıllardan beri Azerbaycan'da yüksek görevler işgal etmiş bulunan, sadakati ve iş bitiriciliğiyle Mir Cafer Bağirof'un en güvenilir adamlarından biri ve Beriya'nın da arkadaşı olan Sumbatof-Topuridze'ye havale edilen işlerin özel bir ehemmiyet kesbettiğinden ve Moskova'ya rapor edileceğinden haberdardı.

Yuvelian Davidoviç Sumbatof-Topuridze 1937 yılında Azerbaycan İçişleri Bakanı'ydı. Saçlarını hep usturayla kazıtı, karpuz gibi yusuvarlak kafalı bu adam, Azerbaycan'da Sovyet rejiminin kurulduğu 1920 yılından itibaren Mir Cafer Bağirof'un emrinde çalışmaktaydı. Sumbatof-Topuridze de aynen Vışinski gibi eski menşeviklerdendi. 1927 yılında Azerbaycan Komünist Partisi'nin başkanı Ali Haydar Karayef'in (daha sonra "halk düşmanı" damgasıy-

la yakalanıp kurşuna dizildi) ısrarı üzerine Mir Cafer Bağirof, Azerbaycan Fevkalade Komisyonu başkanlığından alınarak Transkafkasya Su Sanayii Kurumu Başkanı görevine atanınca, Sumbatof-Topuridze de İçişleri örgütünden uzaklaştırıldı. Ne var ki Mir Cafer Bağirof 1929 yılında görevine gelir gelmez Sumbatof-Topuridze'yi yanına aldı yine.

SSCB Millet Meclisi'nin ilk üyelerinden biri olan bu dazlak, Ostaşko'yu bizzat sorgulamış ve gereken ifadeyi imzalamasını sağlamıştı. Ne var ki ertesi gün Ostaşko, verdiği ifadeyi reddetmişti. Milliyet itibariyle Rus olan ve parti içinde üst düzey görevler işgal etmiş bulunan Ostaşko'nun vereceği ifade özel bir öneme sahipti.

Mir Cafer Bağirof'la *Bakan* (o sırada Bakan değildi henüz) gece yarısı Sumbatof-Topuridze'nin odasına girdiklerinde Ostaşko da orada bulunuyordu. *Bakan*, Ostaşko'yu tanımakta güçlük çekmişti; eskiden sıkça görüştüğü, Bakü'de düzenlenen pek çok bayram kutlaması sırasında bir araya geldiği bu adam yirmi üç günde tanınmayacak bir durumda gelmiş bulunuyordu: yüzü gözü şişmiş ve mosmor kesilmiş, patlak dudakları açık kalmış, elleri ve ayakları titriyordu.

Ostaşko, içeri giren Mir Cafer Bağirof'u görünce onun ayaklarına kapanarak hırıltılı bir sesle konuşmaya başladı:

"Ne iyi ettiniz de geldiniz... Ne iyi ettiniz de geldiniz... Sayın Bağirof... Sayın Bağirof... İçişleri Bakanlığı'nda ne korkunç olaylar döndüğünü bilmiyorsunuz siz. Çok korkunç şeyler oluyor burada. Tahmin bile edemeyeceğiniz şeyler oluyor. Ne iyi ettiniz de geldiniz... Benden, devrim karşıtı çalışmalar yaptığıma dair ifade vermemi istiyorlar. Ben devrim karşıtı çalışmalar yapmışım yani, bu mümkün mü? Ne iyi ettiniz de geldiniz... Burada üst düzey parti yetkilileri ve yoldaş Stalin'in yakın mesai arkadaşları aleyhinde birtakım dolaplar çevriliyor. Yardım ediniz. Yardım ediniz sayın Bağirof."

Mir Cafer Bağırof'un yüzünde, *Bakan*'ın içini üşüten bir gülümseme belirdi, sonra Mir Cafer Bağırof tekmesiyle Ostaşko'yu kendinen uzaklaştırdı ve açık bir memnuniyetsizlikle Sumbatof-Topuridze'ye baktı. İki kişi, kollarından tutup sürükleyerek Ostaşko'yu komşu odaya götürdü ve bir süre oradan Ostaşko'nun hayvani bağırtısı duyuldu. Ertesi gün Sumbatof-Topuridze yeniden imzalanmış olan ifadeyi Mir Cafer Bağırof'un masasının üzerine koydu: Ostaşko bu ifadesini reddetmiyordu artık.

Komsomol örgütünün ünlü lideri ve herkesin yoldaş Stalin'in varisi olarak gördüğü Aleksandr Kosarev,¹⁴⁷ 1937 yılındaki konuşmalarından birinde şöyle söylüyordu:

"Bazı arkadaşlarımız Troçkist halk düşmanlarını her tarafta arıyorlar, oysa kendi içlerinde – komsomol örgütü saflarında aramıyorlar ve bu nedenle düşmanla yapılan mücadeleyi gerektiği kadar sert bir şekilde yürütemeyerek örgüt saflarını Troçkistler'den ve diğer devrim karşıtı unsurlardan arındırma hususunda gevşeklik gösteriyorlar."

Ne var ki bu konuşmasının üzerinden henüz bir sene bile geçmeden Mir Cafer Bağırof'un yardımı ve doğrudan iştirakiyle "halk düşmanı" ilan edilerek yakalandı ve kurşuna dizildi.

Mir Cafer Bağırof Azerbaycan'ın hâkimiydi gerçi, ama kolu uzundu adamın, gerektiği zaman Moskova'ya da ulaşabiliyordu yani. Mir Cafer Bağırof için yoldaş Stalin'le Beriya dışında nüfuz sahibi kimse bulunmuyordu.

¹⁴⁷ Aleksandr Vasilyeviç Kosarev (1903-1939) – 1919 yılında Komünist Partisi'ne kaydolmuş, iç savaşa katılmış, komsomol örgütü içinde birtakım görevler almış ve nihayet SSCB Komsomol Örgütü Genel Başkanı (1929 – 1939) olmuştur. (ç.n.)

İşte o kış akşamında, Mir Cafer Bağırof'un karşısında oturmakta olan *Bakan*, şakakları beyazlamış, burnunun altındaki ensiz ama kalın bıyıkları da kırılmaya başlamış olan bu adamın Ostaşko'ya indirdiği tekmenin aynısını onu suratına indirebileceğinden hiç kuşku duymuyordu.

Mir Cafer Bağırof tekrar masasına döndü ve:
"Evet, yeni bir şey var mı?" diye sordu.

Bakan, heyecandan ayan beyan titreyen parmaklarıyla dosyasındaki en son sayfayı çekip çıkardı gayriiradî. Bu son sayfadaki haber doğrudan Mir Cafer Bağırof'la ilgiliydi ve *Bakan* bu haberi en sona bırakmayı düşünmüştü. 1937 – 1938 yıllarında "halk düşmanı" ilan edilerek kurşuna dizilen sabık parti ve hükümet yetkilileri – Ruhullah Ahundof, Ali Haydar Karayef, Gazanfer Musabeyof, Dadaş Bunyatzade, Sultan Mecit Efendiyef, Ayna Sultanof,¹⁴⁸ Hüseyin Rahmanof,¹⁴⁹ Hamit Sultanof,¹⁵⁰ Memet Cuvarlı¹⁵¹ ve diğerleri – sorgulama sırasında Mir Cafer Bağırof'la ilgili birtakım iftiralar söylüyorlardı ve o iftiralar işte bu odada verilen raporların en başında yer alıyordu. Daha sonra "halk düşmanları" suçlarını –Sovyet rejimi aleyhinde terörist eylemler hazırladıklarını ve Azerbaycan

¹⁴⁸ Ayna Sultanof (1895-1938) – 1918 yılından itibaren devrimsel harekate katılmış, Azerbaycan Halk Eğitimi Bakanı, daha sonra Azerbaycan Adalet Bakanı olmuştur. (ç.n.)

¹⁴⁹ Hüseyin Rahmanof (1902-1938) – Azerbaycan komsomol örgütünün kurucularından; 1933-1938 yıllarında Azerbaycan Başbakanı. (ç.n.)

¹⁵⁰ Hamit Sultanof (1889-1938) – Ekim Devrimi öncesinde devrimsel çalışmalara aktif olarak katılmış, devrim sonrasında Azerbaycan ve Transkafkasya çapında bazı üst düzey hükümet görevlerinde bulunmuştur. (ç.n.)

¹⁵¹ Memet Cuvarlı (1900-1938) – Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Kurulu'nda çalışmış, Azerbaycan Halk Eğitimi Bakanı olmuş ve diğer bazı üst düzey görevleri yürütmüştür. (ç.n.)

bolşeviklerinin lideri Mir Cafer Bağirof'a iftira attıklarını itiraf ediyorlardı elbette. Bir zamanlar katıldıkları toplantılarda herkesin ayakta alkışladığı (şimdi herkes Mir Cafer Bağirof'u ayakta alkışlıyor!) bu adamların – Azerbaycan'ın nüfuz sahibi parti ve hükümet yetkililerinin sorgulamalar sırasında gördükleri işkenceler yüzünden ne halere düştüklerini *Bakan* bizzat gözleriyle görmüş bulunuyordu. Transkafkasya Bakanlar Kurulu Başkanı Gazanfer Musabeyof bir ses duyar duymaz koğuştaki demir yatağın altına saklanıyordu ve kendisini oradan çıkarıp sorgulama odasına götürmek ciddi bir sorun oluyordu. *Bakan* şunu da iyi biliyordu ki Gazanfer Musabeyof'la Mir Cafer Bağirof'un aileleri Kuba'da komşu evlerde oturuyolarmış ve Gazanfer'in annesi kendi çocuğuyla –Gazanfer'le– birlikte Mir Cafer'i de emziriyormuş. Mir Cafer Bağirof sadece Gazanfer Musabeyof'u değil, onun kız kardeşini– Azerbaycan Adalet Bakanı Ayna Sultanof'u ve Ayna'nın kocası, çeşitli bakanlıkları yönetmiş olan Hamit Sultanof'u da (bu insanların tamamı daha devrim öncesinden itibaren Komünist Partisi üyesiydiler üstelik) yakalatarak kurşuna dizdirmiş ve nihayet Gazanfer'in annesini –kendi sütannesini yani– Bayıl hapishanesine tıktırması bulunuyordu. *Bakan*, dövülerek yüzü gözü kanlar içinde olan o ihtiyar kadının Bayıl hapishanesinde bağırarak: "Allah'ım, Mir Cafer'e göğsümden verdiğim südü haram kıl, onu dünya ışığından mahrum bırak!" diye beddua ettiğinden de haberdardı. Ayna Sultanof ise kurşuna dizilirken şöyle söylemişti:

"Stalin için ölüyorum."

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Merkez Karar Yürütme Kurulu başkanı, Transkafkasya Merkez Karar Yürütme Kurulu Eşbaşkanı, SSCB Merkez Karar Yürütme Kurulu başkanı Kalinin'in yardımcısı Sultan Mecit Efendiyef ise Mir Cafer Bağirof'un en güvenilir adamlarından bir

ri olan Borşef ve "Boksör" takma isimli sorgu hâkimi Musatof tarafından sorgulanıyordu ve "Boksör", indirdiği her darbeden sonra keyifle soruyordu:

"Söyle bakalım başkan, terörist olduğunuzu itiraf ediyormusun?"

Zavallı Sultan Mecit... Mir Cafer Bağirof'un elinden kurtulabileceğini sanıyor, yoldaş Stalin'e güveniyordu. Yoldaş Stalin'le daha 1907 yılından itibaren tanışıyorlardı ve Bakü'de beraberce gizli devrimci çalışmalar yapmışlardı. Daha sonra Sultan Mecit Moskova'da Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Kurulu başkan yardımcısı oldu ve yoldaş Stalin'le çalışmaya devam etti. Mir Cafer Bağirof kendisini sıkıştırmaya başlayınca, zavallı saf ihtiyar Stalin'e ve Kalinin'e mektuplar yazarak karısı Ziver Hanım aracılığıyla Moskova'ya gönderdi. Mektuplar gereken adreslere ulaştı; Ziver Hanım, eskiden beri tanıdığı Krupskaya¹⁵² ile görüşüp konuştu, Krupskaya yoldaş Stalin'e gidip özel olarak ricada bulundu fakat bunca girişimin sonunda Sultan Mecit burjuva milliyetçisi ve terörist damgasıyla kurşuna dizilmekten kurtulamadı. Zavallı saf ihtiyar... Kalinin'e güveniyordu... Oysa Kalinin kendi derdindeydi o sırada, her fırsatta yoldaş Stalin'e yaranmaya çalışıp duruyordu. Mir Cafer Bağirof ise, keyfi yerinde olduğu zamanlarda Kalinin'der "keçi sakallı" diye bahsediyordu.

1937 – 1938 yılları geride kalmıştı ve Gazanfer Musabeyof, ya da Sultan Mecit Efendiyef gibi ünlü ve nüfuz sahibi kimse yoktu artık ortalıkta: hepsi yakalanarak kurşuna dizilmiş, aileleri ise sürülmüştü. Yakalananların ifadelerinde Mir Cafer Bağirof'un ismine rastlanmıyordu artık,

¹⁵² Nadejda Konstantinovna Krupskaya (1869-1939) – Lenin'in hayat arkadaşı; Lenin'le birlikte devrimsel çalışmalar içinde bulunmuş, devrim sonrasında ise eğitimcilik faaliyeti yürütmüştür. (ç.n.)

rastlansa bile, mahpuslar bu ismi büyük bir saygıyla anıyor ve kendileri aleyhindeki suçlamaların gerçek dışı olduğunun Mir Cafer Bağirof'un dikkatlerine sunulmasını istiyorlardı. Oysa bugün biraz farklı bir durum söz konusuydu...

Bakan, elindeki kâğıda bakıp yutkunarak:

"Bugün bir halk düşmanı hapsedilmiş." dedi.

Mir Cafer Bağirof bakışlarını, gözlüğünün yusuvarlak camlarının arkasından *Bakan*'ın yüzüne dikti. Gözlerindeki şaşkın ifadeye, "Ne var yani bunda?" der gibi bir hal vardı...

Bakan, deminki sözlerinin tuhaf kaçtığını anlayıp bir şeyler daha söylemek istediye de, cümlesini toparlamadı:

"Sizin... Sizi..."

Mir Cafer Bağirof birdenbire gülümsedi:

"Ne oldu, küfür mü etmiş bana yoksa?"

Bakan aceleyle:

"Yoo... Hayır..." diye cevapladı. "Sizin şerefimize kadeh kaldırmayı reddetmiş..."

Mir Cafer Bağirof aynı gülümsemeyle önündeki bir avuç kalemi alıp ellerinde oynatmaya başladı:

"Kimmiş?"

Bakan, gözlerini kâğıttan ayırmadan:

"Bir öğretmen," dedi. "Hüsrev Aliakperli..."

"Nereliymiş?"

"Hadrutlu. Şu an Bakü'de oturuyor ama..."

"Hadrutlu mu?"

"Evet."

"Hadrut'ta taun salgını başlatan bunlardı işte..."

Mir Cafer Bağirof ayağa kalkıp odanın içinde dolaşmaya başladı yine. Kaba çizgili suratında deminki gülümsemeden hiçbir eser yoktu artık.

"Nerede gerçekleşmiş olay?"

"Dün akşam okul müdürünün kızının doğum gününde."

"Kim haber vermiş?"

"Bugün bizzat okul müdürü, partinin vilayet başkanlığını arayarak bilgi vermiş."

Kalemler daha yüksek bir sesle şakırdadı bu kez; kendi durumuyla ilgili şüphelerden henüz kurtulamamış olan *Bakan*, Mir Cafer Bağirof'un bir sonraki sorusunu beklemeye başladı.

"Kim o?"

"Okul müdürü mü sayın yoldaş Bağirof? Babazade diye biri."

Mir Cafer Bağirof olduğu yerde durdu:

"Kim?"

"Babazade, efendim." *Bakan*, gözlerini kâğıttan ayırıp Mir Cafer Bağirof'a baktı ve Bağirof'un o adamı tanıdığını anladı.

Mir Cafer Bağirof sordu:

"Ali Asker Babazade mi?"

"Evet efendim. Yirmi seneden beridir okul müdürü..." *Bakan*, okul müdürünün, Mir Cafer Bağirof'un hemşehrisi olduğunu belirtme ihtiyacı hissederek (Mir Cafer Bağirof'un makam odasına girmeden önce burada ismi zikredilecek herkesle ilgili olarak ayrıntılı bir rapor hazırlıyordu): "Kuba'da doğmuş." diye ekledi. "Hakkında iyi şeyler söyleniyor..."

Ne tuhaf! Mir Cafer Bağirof'un durduk yerde anımsayıverdiği bir isim, aynı akşam veya aynı gece, birdenbire işte böyle bir dosyanın arasından çıkıveriyordu kaçınıcı defadır.

Yine o uzak çocukluk yıllarını hatırladı Mir Cafer Bağirof; *Güliver* kitabının bunca sene sonra bile büsbütün kaybolmayan hoş etkisini hissetti, ama bu hoş etkiye bir de özlem karışıyordu ve elma bahçesinin bir köşesine sine-

rek sinirinden ağlayan o çocuk, Mir Cafer Bağirof'un gözlerinin önünde canlandı. Mir Cafer Bağirof'un kendini yalnız hissettiği anlar olmuyordu gerçi, ama bazen çocukluk yıllarını hatırladıkça içini bir özlem duygusu dolduruyordu hemen. Yıllar geçtikçe bu özlem artıyordu üstelik: dertten tasadan uzak o güzelim çocukluk yılları sonuza değin mazide kalmıştı ve bir daha asla geri dönecek değildi...

Mir Cafer Bağirof masasına döndü yine; *Bakan*'ın içini üşüten soğuk bir ifadeyle:

"Ne biçim bir okul müdürüymüş bu, teröristleri evine toplamış?" diye sordu.

Bakan derhal:

"Çok doğru efendim." diye cevapladı az önce övdüğü insan bambaşka biriymiş gibi.

Her şey açıktı: okul müdürünün, terörist sıfatıyla kurşuna dizilmesi gerekiyordu. 1 Aralık 1934 tarihinde çıkmış olan bir yasayla, terörizmle itham edilen şahıslar, kendilerini savunma ve af başvurusunda bulunma haklarından mahrum bırakılarak hemen kurşuna diziliyorlardı. Mir Cafer Bağirof'un, İçişleri'ndeki güvenilir adamlarından biri olan Atakişiyof'un, emrindekilerden istediği bir şey vardı hep: "İtiraflarda bir parça terör bulunsun." Mir Cafer Bağirof'un ve Beriya'nın Azerbaycan'daki kişisel hassımlarının tamamı terörist sıfatıyla kurşuna dizilmişlerdi.

...Aynı gece, saat birle iki arasında, Mir Cafer Bağirof'un Azneft yöneticileriyle yaptığı görüşme henüz sürerken Ali Asker Hoca, Kelenter Hoca, Firudin Hoca, Alibaba Hoca ve Hıdır Hoca teker teker evlerinden alınarak terörist sıfatıyla hapsedildi ve aileleri bu insanları bir daha görmedi.

BAKÜ'nün batısında bulunan Keşle hapishanesinde, bir koğuşta on iki kişi yatıyordu: Şair, Drama Yazarı, dört profesör -Edebiyat Eleştirmeni, Halkbilimci, Filozof ve Dilbilimci- Yayınevi Müdürü, Okul Müdürü, Kütüphaneci, Genel Yayın Yönetmeni, Hüsrev Hoca ve Bir Adam.

Sonuncusu -Bir Adam- muammalı bir tipti biraz: parti saflarında görev yapmış olduğunu söylüyordu bazen, bazen de Azneft'te mühendis, ya da Kızıl Ordu'da siyasi görevli olduğunu anlatıyordu. Diğer on bir kişi, sonuncuya -Bir Adam'a- pek güvenemiyorlardı kısacası; kendisinden çekiniyor, onun yanında fazla konuşmamaya çalışıyorlardı. Bu güvensizliğin bir nedeni de adamın dış görünüş itibarıyla Mir Cafer Bağirof'a benzemesiydi belki: Mir Cafer Bağirof'la aynı boyda, aynı simadaydı; burnu da, çenesi de benziyordu Mir Cafer Bağirof'unkine, yine aynı şekilde ensiz, fakat daha kalın bıyıkları vardı, hatta yusuvarlak camlı gözlüğü bile Mir Cafer Bağirof'un gözlüğünün aynısıydı...

Şair, Bir Adam'ı koğuşta ilk görüşünde irkilmiş ve "Mir Cafer Bağirof'a bu kadar benzediği halde, adamı halk düşmanı ilan ederek hapse tıkmaya kim cesaret etmiş acaba?" diye düşünmüştü kendi kendine. "İnsanın bu derece gözü kara olması lazım..."

Konuşmalarındaki karmakarışıklığa ve bazen yerli yer-siz şeyler sormasına rağmen, Keşle hapishanesinde sürdürülen sorgulama, Bir Adam'ı büsbütün sindirerek şahsiyetsizin tekine çevirememişti henüz: adam koğuştakilerin güvensizliğini anlamış ve kabullenmiş gibi görünüyordu, yemin billâh ederek kendini temize çıkarmaya da çalışmıyordu asla; yatağında uzanarak gözlüğünün yusuvarlak camlarının arkasından bakışlarını tavana dikiyordu sessizce. Sorgulama sırasında fazlaca hırpalandığı zaman, içlerindeki kuşkuyla rağmen ("Bizi kandırmak ve ağzımızdan laf almak için yalandan dövmüşler adamı...") Bir Adam'a ellerinden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyordu diğerleri: adamı yatağına yatırıyor, yüzünün gözünün kanını siliyorlardı.

Mahpuslar (bu adamların hukukî durumları da netlik kazanmamıştı henüz: mahpus muydular, yoksa tutuklu mu; sanık mıydılar, yoksa tanık mı? Ama hepsini birleştiren ortak bir anlayış vardı nasıl olsa: "halk düşmanı"!)-kendisine ellerinden geldiği kadar yardım etmeye çalışmalarına rağmen- o Bir Adam'ın gerçekten tutuklanmış olduğundan emin değillerdi henüz; gündüzün veya gecenin herhangi bir saatinde sorgulamaya götürülüp tekrar koğuşa getirilmesi bile ikna edemiyordu diğerlerini; sorgulama sırasında aldığı yaraları bile bir kandırmaca olarak görüyorlardı: Mir Cafer Bağirof'a bu kadar çok benzeyen biri gerçekten tutuklanmış olamazdı zira; Şair, Drama Yazarı, Genel Yayın Yönetmeni, ya da Kütüphaneci'yle aynı kaderi paylaşamazdı yani...

Sorgulama her gün, daha doğru ifade etmek gerekirse sürekli olarak yapılıyordu. Hapishanede gün, saat kavramları da geçerli değildi zira; koğuştaki insanlar (mahpuslar mı demek icap ederdi yoksa?) gece veya gündüz, herhangi bir saatte sorguya çekilebileceklerinden haberdarlardı (çekiliyorlardı da nitekim). Kendilerinden, Sov-

yet rejimi ve bizzat yoldaş Stalin aleyhindeki faaliyetlerini birlikte yürüttükleri diğer suçluları salık vermeleri talep ediliyor, hiç tanımadıkları insanların isimlerinden oluşturulmuş uzun listelerin altına imza atmaları isteniyor (bu imzaları attırıyorlardı da haliyle!), Mir Cafer Bağirof'a suikast girişiminde bulduklarını itiraf etmeleri sağlanıyordu.

Bu koğuş yeryüzünün tamamına, yani istediğin yere varabileceğin caddelere, istediğin zaman kafanı kaldırıp bakabileceğin gökyüzüne, istediğin an elini uzatıp dokunabileceğin ağaçlara o kadar uzaktı ki... Bu koğuşun beton duvarlarına, zeminine, tavanına bir kör kuyu umutsuzluğu sinmişti büsbütün; bu kuyu çok da derindi aynı zamanda: ağzını göremeyeceğin, çatlayıncaya değin bağırсан bile sesini duyuramayacağın kadar derindi. Sen bir "halk düşmanı"ydın zira; bu koğuşa da "halk düşmanı" olduğunu inkâr etmek, birilerine derdini anlatmak için değil, her şeyi kabullenerek itiraf etmek üzere tıklmıştın gerçekte.

Bu koğuşta da -aynen yeryüzünün tamamında olduğu gibi- bir fanilik vardı aynı zamanda: bir taraftan dolup diğer taraftan boşalıyordu.

Kapı açılıp da içeridekilerden birinin soyadı seslenince:

"Sorgulamaya!" demişlerse eğer, bu, gerçekten de sorgulamaya götürecekleri anlamına gelirdi.

"Eşyalarını topla!" demişlerse, işte bu, başka bir yerlere gidileceğinin işaretiydi; deli bir ümit -belki de salıvereceklerdir ümidi- de yok değildi aslında.

Ama içeridekilerden birinin sadece soyadı söylenmişse eğer -soyadına başka hiçbir kelime ilave edilmemiş, başka hiçbir emir verilmemişse yani- bu dehşetti işte; hem öyle bir dehşetti ki kör kuyunun dibi bile bu dehşetle kıyaslandığı zaman, nefes almak, inleyip sızlamak için bile olsun çok daha uygun bir yerdi. Soyadına hiçbir kelime

eklenmemişse eğer, mahpus kurşuna dizilmek üzere götürülüyor anlamına gelirdi burada. Kapı açılıp da bir tek soyadı söylenen mahpus bağıra çağıra kendini yerlere atıyor, suçsuz olduğunu anlatmaya çalışıyor, diğer mahpusların koluna, bacağına sarılarak koğuştan çıkmak istemiyor, korkudan pantolonunu bile doldurduğu oluyordu hatta. Böyle yapanları, kollarından tutarak bağırta bağırta, sürükleye sürükleye götürmek zorunda kalıyorlardı. Bazı mahpuslar ise nutkunu kaybetmiş gibi gıkını bile çıkarmıyor, içinde kurulu bir yay varmışçasına yerinden fırlayarak aynı sessizlik içinde terk ediyordu koğuşu. Soyadını duyunca küfürler savurmaya, içini boşaltmak için en uygun fırsatı bulmuşçasına en ağza alınmayacak hakaretlerle gardiyanlara saldırarak onlarla boğuşmaya başlayan ve üç dört gardiyanın zorlukla zapt edebildiği mahpuslara da rastlanıyordu. Ayağa kalkıp bir süre sustuktan sonra (belki de soyadlarının arkasından birkaç kelime daha duymayı umuyorlardı hâlâ):

“Ben suçsuz olarak ölüyorum! Yaşasın yoldaş Stalin!” diyenler bile çıkıyordu.

Yeryüzündeki insanlar nasıl çeşit çeşitse, o koğuştaki mahpuslar da –artık insandan sayılamayacakları gerçeği bir tarafa– öyle çeşit çeşitlerdi işte.

Yine bu koğuşun, yani o kör kuyunun dışındaki hayatta -istediğin zaman tramvaya binebileceğin, istediğin an su ısıtarak yıkanabileceğin, ya da istediğin vakit sahile giderek denizin sesini dinleyebileceğin hayatta– tuhaf, hatta aklın alamayacağı ve hiçbir mantığa uymayacak kadar tuhaf olaylar da cereyan ediyordu bazen. O akla mantığa ters olaylardan biri de Ali Asker Hoca'nın, Kelenter Hoca'nın, Firudin Hoca'nın, Alibaba Hoca'nın, hatta Hıdır Hoca'nın bile tutuklanır tutuklanmaz 'terörist' damgasıyla kurşuna dizilmelerine karşın, Hüsrev Hoca'nın hâlâ daha sorgulanıyor olmasıydı...

Hüsrev Hoca, diğer zavallılardan birkaç saat önce, yalnız olarak yakalanmış bulunuyordu; her gün çok sayıda insanın tutuklandığına bakılırsa Hüsrev Hoca'nın dosyası, apar topar kurşuna dizilen diğer 'teröristlerin' dosyasından ayrı düşmüş olsa gerekti. Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, Hüsrev Hoca'ya terörist muamelesi yapmıyordu en azından, yani Hüsrev Hoca sıradan bir "halk düşmanı" olmakla suçlanıyordu. Sorgu hâkimi, kurşuna dizilen 'terör örgütü mensuplarından' haberdar değil miydi acaba; yoksa onları büsbütün unutmuş muydu sahiden de? Her nasılsa artık, sorgulama sırasında bu konuda tek kelime bile etmiş değildi. Hüsrev Hoca bu duruma şaşırıyordu da aslında; kendisi de 'teröristler' hakkında hiçbir şey bilmiyordu zira. Ali Asker Hoca'nın, Kelenter Hoca'nın, Firudin Hoca'nın, Alibaba Hoca'nın, Hıdır Hoca'nın kurşuna dizilmiş olduklarından da habersizdi. Kendisi Keşle hapisanesindeyken, okulda arka arkaya yapılan "izhar-ı nefret toplantılarından" da, bu toplantılarda tutuklanan öğretmenlere nefretler yağdırılmasından da, Cümşütlü'nün sırf bu toplantılara katılmak için her gün okula uğradığından da, yine her gün kürsüye çıkan Arzu'nun Ali Asker Hoca'nın maskesini yırtıp gerçek yüzünü gösteren konuşmalar yapmasından, babasının evin bodrumunda sakladığı kitapları bularak maddi delil hükmünde "Pavlik Morozofçular Grubu"na teslim edişinden de, grup üyelerinin katılımıyla bir vakitler İvaz Bey'in hediye ettiği kitapları ve tarihî yazmaları yakmış olmasından da habersizdi büsbütün...

Koğuşta hep on üç mahpus bulunurdu aslında (on üç kişilik bir koğuştu burası); daha düne kadar ('bugün' ve 'yarın' kavramları gibi, 'dün' kavramı da sembolikti bu koğuşta: zaman, yekpare – yani 'dün'süz, 'bugün'süz ve 'yarın'sızdı) on üç mahpus vardı içeride. Ama on üçüncü mahpusu –halk sazlarından oluşan bir orkestranın yöneti-

cisiydi kendisi, sorgulamalar sırasında fazla bağırıktan sesini de kaybetmişti üstelik- dün gece alıp götürmüşlerdi koğuştan; çok da feci olmuştu akibeti: sadece soyadını söylemiş, başka da bir şey dememişlerdi zavallıya; kendini yerlere atmış, büsbütün kısılmış sesiyle bağırarak ve tırnaklarıyla koğuşun beton zeminini kazıyarak tutunacak bir şey aramış, dışarı çıkmamak için çırpınıp durmuştu adam; bacaklarından yakalayıp sürükleyerek götürmüşlerdi zavallıyı.

Koğuşa yeni bir mahpusun getirilmesi gerekiyordu dolayısıyla; koğuşun tamamı hiç bitmeyen bir ümitle o yeni mahpusu dört gözle beklemekteydi: yeni bir mahpus bu kör kuyunun dışındaki hayata dair yeni haberler getirebilirdi belki; yeni bir mahpus yeni bir gazete gibiydi aslında ve bu gazetenin, sayısız mahkemeler, daha düne kadar yüksek görevlerde bulunan, ya da büyük bir bilim adamı, ünlü bir yazar, iyi bir yönetici olarak bilinen insanların birer "halk düşmanı" olarak tutuklanmaları, "izhar-ı nefret toplantıları" haberleriyle birlikte, o kör kuyuya iğne ucu kadar olsun ışığın muştusunu da getirebilme ihtimali bulunuyordu...

Kapı açıldı; Şair de, Drama Yazarı da, Edebiyat Eleştirmeni de, Halkbilimci de, Filozof da, Dilbilimci de, Yayınevi Müdürü de, Okul Müdürü de, Kütüphaneci de, Genel Yayın Yönetmeni de, Hüsrev Hoca da, Bir Adam da bir türlü alışamadıkları cıvıltı sesine dönüp endişeli gözlerle kapıya baktılar: kimin soyadı duyulacaktı acaba? Soyadının arkasından ne söyleyeceklerdi peki? Daha da önemlisi: bir şey söyleyecekler miydi yani?

Bu kez kimsenin soyadını seslenmediler ama; iki gardiyan, kollarından yakaladıkları yeni bir mahpusu sürükleyerek bir çuval toprak misali koğuşun beton zemininin üzerine fırlattılar; sonra kapı aynı cıvıltıyla kapandı; gardiyanlar kapıyı arkadan kilitlediler ve ayak seslerinin yankı-

sı mahpushanenin koridorundan diğer koğuşlara yayılarak uzaklaştı.

Yeni mahpus, daha önce sorgulanmıştı anlaşılan; o kadar fazla dövülmüş, öylesine işkence görmüştü ki (İngiliz ajanı mıydı acaba? Bukharinci miydi? Troçkist miydi? Maskeli bir Müsavatçı mıydı, yoksa gaddar bir pantürkist mi? Belki de aynı anda hem İngiliz ajanı, hem Bukharinci ve Troçkist, hem maskeli bir Müsavatçı, hem de gaddar bir pantürkist, fakat bütün bunları itiraf etmeye yanaşmayan biriydi?) inleyip sızlayacak kadar olsun takati kalmamış gibiydi. Yeni mahpus, kendisini yerden kaldırmak isteyen Şair'e, Drama Yazarı'na, Edebiyat Eleştirmeni'ne, Halkbilimci'ye, Filozof'a, Dilbilimci'ye, Yayınevi Müdürü'ne, Okul Müdürü'ne, Kütüphaneci'ye, Genel Yayın Yönetmeni'ne, Hüsrev Hoca'ya ve Bir Adam'a baktı önce; sonra gözlerini tekrar Drama Yazarı'na çevirdi ve şişip mosmor olmuş gözkapaklarının altından gülümsedi.

Yeni mahpusun yüzü tanınmayacak bir haldeydi, buna rağmen çok da tanıdıktı aslında; yediği tekme ve yumruklardan büsbütün yabancılaşmıştı gerçi, fakat Şair, yine de kendisini tanıdı ve heyecanla bağırarak: "Hamlet bu!" dedi. "Hamlet! Dikkat edin! Dikkatlice kaldırın! Hamlet bu!"

Koğuştaki diğer mahpuslar daha şimdi tanıdı zavallıyı; Azerbaycan'da herkesin seve seve Hamlet ismini taktığı (sahnede akıllardan silinmesi zor bir Hamlet rolü çıkarılmış olduğundan) bu oyuncunun gerçek adı ve soyadı Bakü'nün batısında bulunan Keşle hapishanesinin o koğuşundaki mahpusların tamamının aklından çıkıvermişti sanki; bu yeni mahpus ortaçağ Danimarkası'nın Elsinor malikânesinden yakalanıp getirilmiş gibiydi sahiden de. Bir süre sonra Hamlet yerinde doğruldu; yine Şair'e, Drama Yazarı'na, Edebiyat Eleştirmeni'ne, Halkbilimci'ye, Filozof'a, Dilbilimci'ye, Yayınevi Müdürü'ne, Okul

Müdürü'ne, Kütüphaneci'ye, Genel Yayın Yönetmeni'ne, Hüsrev Hoca'ya ve Bir Adam'a – izleyicilerine baktı teker teker. Birdenbire sahip olduğu gizli bir güç ve şevkle ayağa kalkmak istedi, fakat başaramayarak dizlerinin üzerinde oturdu. Şişip mosmor olmuş suratında aniden bir ışık belirdi sanki. Sonra da ne mahpuslar görmüş, ne inleyip sızlamaların tanığı olmuş o koğuşun duvarlarına ilelebet sinecek, hatta beton döşemesini ve tavanını delip geçecek gibi bir sesle kendi monologunu söylemeye başladı:

*“Olmak ya da olmamak. İşte mesele! Hangisi daha şerefli? Düşman bir kaderin ağır tokatlarına boyun eğmek mi, yokluk se-
linin coşkun dalgalarına karşı koyup onu kurutmak, ezmek mi?..
Ölmek, uyumak... Kalbin ıstıraplarını, bütün mahlûkatın nasibi
olan binlerce acıyı bir uykuyla bitirmek... Böyle bir son arzulan-
maz mı?”*

Hamlet kendi monologunu söyledikçe Hüsrev Hoca bir türlü tutamıyordu kendini; her şeyi –bütün yaşamını, kaderini, altı yaşındaki Cafer'i, dört yaşındaki Aslan'ı, iki yaşındaki Azer'i, Şuşa'ya gitmek üzere yola çıkan o faytonun arkasından bir tas su atan Şirin'i, o ölmüş horozu, o yanan ateşi, geceler kollarını genişlemesine açarak uyuyan Gülzar'ı– evet her şeyi unutmak, unutmak istiyordu. Bir tek Hamlet'i dinlemek, bir tek Hamlet'in o monologuyla yaşamak istiyordu. Yeryüzünde ne Eflatun Hocalar vardı, ne de Hıdır Hocalar. Bir tek Hamlet vardı işte... Ne var ki Hüsrev Hoca hiçbir şeyi aklından çıkaramıyordu asla. Beyni, Hüsrev Hoca'yı çılgın bir ihtirasla sorgulama saatlerine çekiyor, sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof'la yüze getiriyordu yine...

Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, diliyle sık sık etli dudaklarını yalayıp, sorgulama odasındaki küçük masanın üzerinde duran lambanın gür ışığını Hüsrev Hoca'nın gözlerinin içine doğrultarak:

“Hım...” diyordu. Sonra da küçük birer fıçıyı andıran etli parmaklarını masanın üzerinde oynatarak soruyordu: “Hadrut'ta Rusça dilekçeler yazdığını itiraf ediyor musun?”

Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, Hüsrev Hoca'nın özgeçmişini bütün ayrıntılarıyla ezbere biliyordu. Hüsrev Hoca, bir tek kendisi hakkında bu kadar bilgi edinmiş olan bu adamların, geride kalan sayısız “halk düşmanı” uğraşacak zamanı nasıl bulduklarına şaşırıyordu hatta.

“İtiraf ediyor musun Hadrut'ta Rusça dilekçeler yazdığını?”

Hüsrev Hoca yutkunuyor, lambanın gür ışığı nedeniyle hiçbir şey göremez olan gözlerini kapatıyor, tekrar yutkunuyordu. Gırtlığındaki çıkıntı, ince boynunda bir yukarı çıkıp bir aşağı iniyordu. Kafasının hareketiyle sözlerini doğrulayarak:

“Yazdım, evet...” diye cevaplıyordu.

Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, Hüsrev Hoca'nın itirafından aldığı zevkle etli dudaklarını yalayıp üç kat gerdanını kaşıyarak tekrar soruyordu:

“Yazıyordun yani?”

“Yazıyordum...”

“Kime yazıyordun?”

“İnsanlar gelip dilekçe yazmamı rica ediyorlardı, ben de yazıyordum...”

“Hayır, hayır, dur bakalım!” Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof parfüm kokan yumuşak ve etli parmağını Hüsrev Hoca'nın tam burnunun hizasına getirerek: “Dur bakalım!” diyordu. “Beni yanıltamayacağını biliyorsun, değil mi? Benim adım Memetağa Aliakperof! Anlıyor musun? Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof! Anlıyor musun, sana soruyorum?” Sonra da kadınlar gibi gülererek: “Dilekçeleri kime hitaben yazdığını soruyorum.” diye sürdürüyordu sorgulamayı. “Cevap versene!”

"Yöneticilere hitaben..."

Memetağa Aliakperof, karşısındakini tek sıçrayışta mahvedecek gibi ciddileşiyordu birdenbire:

"Bukharin'e hitaben mi yazıyordun?"

"Ne bileyim ben?.."

"Evet mi, hayır mı?"

"Belki yazmışımdır..."

"Belki mi?" Sorğu hâkimi Memetağa Aliakperof, omuzlarını oynatarak kahkaha atıyordu tekrar. "Belki bir cevap değil! Evet mi, hayır mı? Cevap ver!"

"Yazmışımdır..."

"Evet yani! Rıkof'a hitaben de yazdın mı dilekçe?"

"Rıkof Bakanlar Kurulu'nun başkanıydı ama..."

"Yazdın yani!"

"İnsanlar gelip dilekçe yazmamı rica ediyorlardı... Herkesin başında bir dert vardı işte... Gelip rica ediyorlardı, ben de hükümetin başındaki şahıs adına dilekçe yazıyordum..."

"Öyle demek! Senin gerçek yüzün şimdi çıkıyor ortaya! İşte böyle itiraf ettirim ben insanı! Memetağa Aliakperof'tan bir şey saklayabileceğini mi sanıyordun? Bukharin'den, Rıkof'tan yardım umuyordun yani! Bukharin, Rıkof gelip sizi kurtaracak diye kandırıyordun yani halkı? Doğru mu? Cevap versene!"

Hüsrev Hoca susuyor, yutkunuyor, tekrar konuşuyordu:

"Ama... Yoldaş Stalin'e hitaben de yazıyordum ama..."

Yoldaş Stalin'in adı, Keşle hapishanesindeki o sorgu odasına gerilimli bir sessizlik getiriyordu her defasında. Hüsrev Hoca, o sessizliğin içinde sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof'un yastık gibi tostoparлак vücudunda kalbinin çarpıntısının hızlandığını duyar gibi oluyordu hatta. Sessizlik sürüyor, Memetağa Aliakperof ne söyleyeceğini bilemiyor ve aniden Hüsrev Hoca'nın yüzüne tükürerek:

"Şerefsiz seni!" diyordu. "Beni provoke etmeye mi çalışıyorsun?!"

Bir okka tükürük Hüsrev Hoca'nın suratından akıp dizlerinin üzerine koyduğu ellerine dökülüyordu...

"Ölmek... Uyumak... Uyumak... Belki rüyalar görmek. En çetrefil olanı da bu işte... Yaşamın kasırgalarını atlattıktan sonra, ölüm uykusunda nasıl rüyalar göreceğiz? Yolumuz üzerinde dikilen, bizi yaşamın bitmek tükenmek bilmez sürüklenmelerine mecbur bırakan bu işte! Felaketlerimizin böylesine sürekli oluşunun nedeni de bu..."

Bu felaketler Hamlet'i yeniden sarsmıştı sanki; yepyeni bir güç kuvvet bulmuş gibiydi tekrar. Doğrularak, tırnakları mosmor olmuş yalın ayaklarını koğuşun beton zeminine bastı ve yataktan kalktı. Gözlerinde parlayan ışık yüzünün tamamına yayılmış, suratındaki yara izlerini görünmez yapmıştı. Aynı ışıklı gözlerle teker teker Şair'e, Drama Yazarı'na, Edebiyat Eleştirmeni'ne, Halkbilimci'ye, Filozof'a, Dilbilimci'ye, Yayınevi Müdürü'ne, Okul Müdürü'ne, Kütüphaneci'ye, Genel Yayın Yönetmeni'ne, Hüsrev Hoca'ya ve Bir Adam'a baktı yine. Hamlet'in ışıklı gözleri kör kuyunun dibindeki o insanların kalbine ılık, hatta sıcak bir parıltı saçtı; aynı zamanda bu kalpleri kahırla da doldurmuş oldu, yine aynı kahır koğuştaki mahpusların girtlağına takılıp kalıverdi.

"Yeryüzündeki bunca zulümlere, hükümdarların kibirine, güçlülerin hakaretine, reddedilmiş ve çiğnenmiş bir aşkın acılarına, yasaların gevşekliğine, hâkimlerin yüzsüzlüğüne, rezillerin hizmetlerine karşı çoşan nefretlere dayanmayı kim ister? Oysa bir hançer darbesi bizi bunların tamamından sonsuza kadar kurtarabilir!.."

...Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof diliyle etli dudaklarını yalayıp üç kat gerdanını kaşıyarak, tombul parmaklarıyla masanın üzerindeki kitabın sayfalarını çeviriyordu. Bu, Veniamin Kaverin'in *Konets Hazı* kitabıydı. Hüsrev Hoca'nın evinde yapılan arama sırasında Hadrut'tan (hayatının Hadrut döneminden!) kalmış olan biricik hatıra el koymuşlardı ve şu an aynı kitap, adamın devrim karşıtı çalışmalar içinde bulunduğuna dair suçlamalar için bir maddi delil hükmündeydi.

"Hım... Bu kitap senin, öyle mi?"

"Evet..."

"Senin tabii! Bunu inkâr mı edeceksin?"

"İnkâr etmiyorum ki..."

"Edemezsin zaten!"

"Evet, benim... O kitap benim... İnkâr etmiyorum..."

"Bize yardımcı olmak istediğin için mi itiraf ediyorsun sanki? Hayır!" Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, parfüm kokan parmağını Hüsrev Hoca'nın gözlerinin hizasına getirerek: "Hayır!" diye bağıırıyordu. "İtiraf ediyorsun, çünkü başka çaren yok! Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof seni kısıvrak yakalamış çünkü!.. Okudun mu bu kitabı?"

"Evet..."

"Kaç kez okudun?"

"Bir kez..."

"Doğru söyle!"

"Doğru söylüyorum işte..."

"Yok ya! Memetağa Aliakperof'u mu kandıracaksın sen? Topu topu bir kez mi okudun yani?"

"Evet..."

"İnkâr ediyorsun yani! Sorgulamayı saptırmaya çalışıyorsun! Görürsün sen!.. Nereden aldın bu kitabı?"

"Hediye..."

"Kimin hediyesi?"

"Profesör Zilber'in... Bu, Profesör Zilber'in kardeşinin yazmış olduğu bir kitap... Profesör Zilber, Hadrut'ta hediye ettiydi..."

"Yahudi mi bu adam?"

"Bilmem?"

"Bilmiyorsun, öyle mi? Anlarınız şimdi... 'Çeloveku uvideşego i perejivşego ad.'¹⁵³ Sana mı yazmış bu sözleri?"

"Evet..."

"Haberin var yani bu sözlerden?"

"Hangi sözlerden?"

"Çeloveku uvideşego i perejivşego ad."

"Var tabii..."

"Öyle mi! Herkes komünizmi kutlarken sen cehennemde hissediyordun yani kendini? Sovyetler Birliği ve komünist Azerbaycan senin için cehennemdi yani? Öyle mi? Cevap versene! Çabuk cevap ver! Öyle mi, değil mi? Düşünmeden, hemen cevap ver!"

"Hayır... O sırada taun salgını vardı Hadrut'ta..."

"Yahudilerle bir olup o salgını gerçekleştiren sen miydin yoksa?"

"Hadrut'u o adam kurtardı taundan..."

Hüsrev Hoca bu sözleri söylerken Profesör Zilber'in suratını gözlerinin önünde canlandırmıştı. Profesör Zilber, aynen Hadrut hastanesinde olduğu gibi, Hüsrev Hoca'nın yatağının yanına oturmuştu sanki yine... Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, masanın üzerindeki lambanın ışığını Hüsrev Hoca'nın gözlerine doğrultmuştu gerçi, ama Hüsrev Hoca lambanın o gür ışığıyla değil, Profesör Zilber'le yüz yüze bulunuyordu o sırada; Profesör Zilber de taunla boğuşuyordu hâlâ. Profesör Zilber yanılmıştı zira: taun salgınını yendiğini sanmıştı, taun salgını süriyordu oysa...

¹⁵³ "Cehennemi yaşayan ve ona katlanan kişiye."

Hüsrev Hoca, Profesör Zilber'in de "halk düşmanı" damgasıyla tutuklandığından habersizdi o sırada. Hem bu, Profesör Zilber'in Hadrut yaşamından sonraki ikinci tutuklanışydı. İlk kez 1934 yılında tutuklanmıştı Zilber; ikinci defa ise ilkbahar-yaz kenesi virüsünü buluşunun ardından tutuklandı. Daha sonra -1940 yılında- bir kez daha tutuklanacaktı üstelik... Hüsrev Hoca müneccim değildi nihayetinde ve bütün bunlardan habersizdi doğal olarak.

Profesör Zilber'in "halk düşmanı" ilan edilerek tutuklandığından Hüsrev Hoca habersiz olabilirdi; ama sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof her şeyden haberdardı elbette. Diliyle etli dudaklarını yalayıp:

"Biz bilmiyor muyuz sanıyorsun olup bitenleri?" diye soruyordu. "Kaç kez okudun bu kitabı? İtiraf et! Kaç kez?"

"Bir kez..."

Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof kısa bir suskunluğun arkasından Hüsrev Hoca'nın suratına tükürüyordu yine:

"Şerefsiz! Sorgulamayı saptırmaya çalışıyorsun, değil mi? Svoloç!"¹⁵⁴

Hüsrev Hoca'nın suratı çöp kutusuydu sanki; sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof sinirlenerek tükürmek istedikçe oraya tükürüyordu her seferinde...

"Acılarla dolu bir yaşamın ağır ıstıraplarını nefret ve gözyaşları içinde kim taşımak ister? Fakat şu korku: orada neler olacağı korkusu... Orada... Bugüne kadar kimsenin geri dönmediği o meçhul vadi... Bu korku bizim irademizi sarsıyor ve kendimizi meçhul bir dünyanın koynuna atacak yerde, yaşamın acılarına katlanmayı yeğlemeye zorluyor. Korkak bir düşüncenin müthiş itirafları... Kesin bir iradenin canlı renkleri, düşüncemizin ka-

¹⁵⁴ Svoloç - aşâğılık, rezil. (Rusça) (ç.n.)

ranlıkları karşısında soluyor. Düşünmeye devam ettikçe, aceleci heyecanların cesareti azalıyor... Düşünmek işe yaramıyor... Sus Ofeliya! Güzel peri! Dualarında benim günahlarımı da an..."

Oyuncu mahpustu. İzleyiciler mahpustu. Bir tek Şekspir bütün dönemlerin Şekspiri'ydi. Şekspir sonsuz bir özgülüğe kavuşmuştu artık; aşamayacağı duvar, geçemeyeceği sınır yoktu Şekspir için. Şekspir, sorgu hâkimi Memetağa Aliakperoflar'ın tükürükleri arasından, Hamlet'in vücudundaki çürüklerin mosmorluğu içinden geçerek o kör kuyunun dibine ulaşabiliyordu işte...

Sonra Hamlet gülümsedi. Gülümseye gülümseye olduğu yerde yalpaladı, ama düşmedi. Eliyle, izleyicilerin uzattığı bir çiçek demetini alır gibi yaptı; çiçekleri koklayıp göğsüne bastırarak:

"Bu, benim sahnede aldığım son çiçek demetidir!" dedi.

Yatağına doğru bir adım atmak isterken dizleri büküldü, yüzükoyun beton zemine devrildi, burnu ve dudakları patladı ve kan, ağzının suyuna karıştırarak koğuşun beton zeminine aktı. Şair hemen fırlayarak Hamlet'i yerden kaldırdı ve Hamlet, gözlerini bu genç Şair'e dikerek monologunun devamını söyler gibi:

"Elini benden çek zavallı!" dedi. "Benim kim olduğumu bilmiyor musun yoksa? Ben bir "halk düşmanı"yım! Ben bir teröristim! Ben bir ajanım! Elini çekmezsen, bunlar bir hastalık misali sana da bulaşır! Elini çek Şair! Ah zavallı! Bu hastalıklar sana artık bulaşmış mı yoksa?"

Hamlet'in gözündeki o ışık artık Danimarka prensinin değil, hasta bir tefekkürün parıltısıydı.

Şair, Hamlet'i yatağına yatırdı.

Ortalığı öyle bir sessizlik kapladı ki, Keşle hapisanesinin o koğuşunda asla böylesi bir sessizlik görülmüş değildi.

Ne kadar zaman geçti? Bir saat mi? Üç saat mi? Beş saat mi?

Sonra kilidin sesi duyuldu; kapı aynı cırtlıyla açıldı ve Hamlet'in soyadı işitildi. Başka hiçbir şey söylenmedi.

Hamlet'in yerinden kalkacak takati yoktu. İki gardiyan adamı kollarından yakaladı ve beton zeminin üzerinde sürükleyerek alıp götürdü.

Hamlet tek bir kelime bile etmedi. Son izleyicileriyle vedalaşmadı bile. Nereye götürüldüğünü bilmiyordu belki...

Kapı cırtlıyla kapandı, kilidin sesi işitildi. Sonra tekrar bir sessizlik sardı koğuşu. Aynı sessizliğin içinden Filozof'un fısıltısı duyuldu:

"Lenin yaşıyor olsa, onu da tutuklarlar mıydı acaba?"

Fısıltıyla söylenen bu sözleri koğuştaki herkes duydu, ama kimse, gardiyanların da duymuş olabileceklerini düşünüp endişelenmedi bu kez...

Yaşamını Marksizm'e adanmış olan Filozof'un o koğuştaki ateşler içinde yanmakta olan beyni Marks'ın da, Engels'in de yüzlerini çok net çizgiler ve ayan beyan renklerle adamın gözlerinin önünde canlandırdı. Filozof, Marks'ın da, Engels'in de Keşle hapishanesindeki o koğuştaki yatmakta olduklarını vehmetti birdenbire. İkisi de her türlü haktan mahrum, yeryüzünde mevcut bütün yasaların dışında olan, kesin bir ümitsizlik ve yapayalnızlık içinde bulunan mahlûklardı. İkisi de Hamlet'in gördüğü işkencelerin aynısını görüyorlardı: dişleri sökülüyor, tırnak altlarına iğneler sokuluyor, tekmelerle kaburgaları kırılıyor, patlak dudaklarının kanı sakallarından süzülüyordu...

Sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof, Marks'ın da, Engels'in de suratlarına tükürüyordu aynı zamanda. Japon, ya da Alman ajanı olduklarını itiraf etmelerini istiyordu. Troçkist, pantürkist, Müsavatçı olduklarını, yoldaş Mir

Cafer Bağirof'u öldürmeyi planladıklarını, doğrudan yoldaş Stalin'i hedef alan terörist bir eyleme katılmak üzere olduklarını itiraf etmelerini istiyordu...

Filozof'un ateşler içinde yanan zihni, Karl Marks'ı da, Fridrich Engels'i de yakıcı bir güneşin altında, beyaz badanalı bir duvarın karşısında görür gibi oldu birdenbire. İkisinin de sırtı o bembeyaz badanalı duvara dönüktü; ikisinin de bembeyaz gömlekleri paramparçaydı; ikisinin de açıkta kalmış göğsü birer kurşun beklemekteydi. Filozof tüfekleri göremiyordu gerçi, ama paramparça gömleklerin altından görünen o çıplak göğüslere birer tüfek doğrultulmuş olduğundan emindi...

Filozof, o göremediği tüfekleri ellerinde tutan insanlara bağırarak: "Yapmayın! Bu adamlar Marks'la Engels! Bunları kurşuna dizemezsiniz! Bu adamları kurşuna dizeyin!" demeye çalışıyor, ama çok korktuğu için sesini bile çıkaramıyordu. Kendisini de yakalayarak kurşuna dizeceklerinden korkuyordu zira...

Tüfekler patlamadan önce Marks da, Engels de göğüslerini daha bir kabarttılar, olanca takatlerini toplayarak ellerini ileri uzattılar ve "Yaşasın yoldaş Stalin!" diye bağırdılar...

"Yaşasın yoldaş Stalin!.."

"Yaşasın yoldaş Stalin!.."

"Yaşasın yoldaş Stalin!.."

"Yaşasın yoldaş Stalin!.."

...

Sonra o göremediği tüfeklerin tetiği çekildi; Marks'ın da, Engels'in de göğüslerinden kanlar fışkırdı...

Sonra Marks da, Engels de kaybolup gitti...

Bembeyaz badanalı o duvardaki kocaman kan lekeleri yakıcı güneşin altında kıpkırmızı parladı...

Aynı gece Hüsrev Hoca, Keşle hapishanesindeki koğuştaki güneşin altına asla girmemiş olan bir adamı gördü rüyada.

Hüsrev Hoca, Mir Cafer Bağirof'u bir kez -1935 yılı Nisan ayının 28'inde Azerbaycan'da Sovyet rejiminin zaferinin on beşinci yılı kutlamaları çerçevesinde düzenlenen büyük toplantıda- görmüştü ömr-ü hayatında. Cümşütlü okula üç davetiye göndermiş, Ali Asker Hoca o davetiyelerden birini Hüsrev Hoca'ya vermeyi uygun görmüştü. Hüsrev Hoca, toplantının yapıldığı büyük salonda en son sırada oturmuştu, Mir Cafer Bağirof ise sahneye kurulmuş olan riyaset masasındaydı. Ne var ki herkes, gazete ve dergilerde resmini bolca gördüğü Mir Cafer Bağirof'u canlı olarak görmüş gibi hissediyordu kendini.

Evet, aynı gece Keşle hapishanesindeki koğuştta Hüsrev Hoca rüyasında Mir Cafer Bağirof'u gördü: Mir Cafer Bağirof'un suratı karanlığın içinden, derin, çok derin bir kuyudan çıkar gibi çıktı, hızla yaklaşarak Hüsrev Hoca'nın tam karşısında durdu. Hüsrev Hoca bu surata, yusuvarlak gözlük camlarının arkasından kendisine dikilmiş olan gözlere baktı ve rüyasındaymışcasına buz gibi soğuk bir ter boşandı vücudunun tamamından; çünkü Mir Cafer Bağirof'un yusuvarlak gözlük camlarının arkasından kendisine dikilmiş olan gözlerinde on yıl önce Hadrut'a altı kilometrelik mesafede yanan o ateşin ışığı vardı ve bu ışıktan taun saçılıyordu. Hüsrev Hoca ellerini önüne tutup yüzünü kenara çevirerek kendini o taundan korumaya çalışıyordu, ama ne yaparsa yapsın kurtulamıyordu yusuvarlak gözlük camlarının arkasından kendine dikilmiş olan gözlerden; o gözlerden saçılan taun simsiyah bir zift misali Hüsrev Hoca'nın suratına, göğsüne bulaşıyordu; tam da o sırada canlı canlı ateşte yakılan altı yaşındaki Cafer'in, dört yaşındaki Aslan'ın, iki yaşındaki Azer'in bağırtısı duyulur gibi oldu uzaklardan; o bağırtıları duyan Şirin de ateşte yana yana kurt gibi uludu...

"Sen taunsun! Taunsun! Taunsun! Taunsun! Sen taunsun!" Hüsrev Hoca gece yarısı Keşle hapishanesinin koğu-

şunda Bir Adam'ın yakasına sarılmış, olanca gücüyle sarıyor ve yine olanca gücüyle bağıriyordu. Hüsrev Hoca o Bir Adam'ı - Mir Cafer Bağirof'u yırtıp parçalamak istiyordu: "Taun! Taun! Sen taunsun! Taun!"

Hayvani bir bağırtıyla uykusundan uyanan Bir Adam nutkunu kaybetmişti sanki, hiçbir şey söyleyemiyordu; yakasını Hüsrev Hoca'nın tahta gibi kupkuru ellerinden kurtarmayı da başaramıyordu ve neredeyse boğulacaktı.

"Taun! Taun! Taun!" Hüsrev Hoca deliler gibi bağıriyordu.

Uykudan uyanarak yetişen Şair, Hüsrev Hoca'ya sarılıp onu kenara çekmeye çalıştı, ama genç Şair'in bile gücü yetmedi Hüsrev Hoca'ya. Hüsrev Hoca bir türlü kendine gelemiyordu hâlâ, soğuk terler akan ince boğazının damarlarını şişirerek aynı hayvani sesle bağırmayı sürdürüyordu:

"Taun!.. Taun!. Taun!.."

Hüsrev Hoca boğup öldürmek istiyordu Bir Adam'ı, Şair de baş edemiyordu kendisiyle; sonra Filozof'la Genel Yayın Yönetmeni yetişti yardıma, üçü bir olarak Bir Adam'ın yakasını Hüsrev Hoca'nın elinden kurtardılar ve Hüsrev Hoca'yı çekerek kendi yatağına getirdiler.

Hüsrev Hoca zorlukla soluyordu, kalbi de göğsünü delip dışarı fırlayacak gibi çarpıyordu. Yavaş yavaş kendine geliyordu Hüsrev Hoca. Yatağından nasıl kalktığıнын, Mir Cafer Bağirof sandığı Bir Adam'ın üzerine nasıl yürüdüğüünün ise farkında değildi...

Sonra koğuşu bir sessizlik kapladı ve sessizliğin içinde Bir Adam çocuklar gibi hüngürerek ağlamaya başladı aniden:

"Siz benden ne istiyorsunuz? Siz, siz, siz bana ne diye eziyet ediyorsunuz?"

Ve günün birinde kapının kilidi cınladı yine, kapı cınl-

tıyla açıldı, Hüsrev Hoca'nın soyadı duyuldu, arkasından da "Eşyalarını topla!" sözleri işitildi. Hüsrev Hoca'yı rejime karşı sabotaj suçuyla on yıl hapis cezasına çarptırıldı ve Sibiryaya, Tomsk vilayetinin Kolpaşevo bölgesine, bir zamanlar yoldaş Stalin'in de sürgün edilmiş olduğu Narım'a gönderdiler.

İosif Vissarionoviç Stalin devrimden önce Narım'da sürgünde bulunmuştu; şimdi ise İosif Vissarionoviç Stalin'in hapsedtiği adamları gönderiyorlardı Narım'a.

Stalin 1912 senesi yazında Petersburg'da hapsedilmiş ve Temmuz sonlarına doğru siyasi tutuklu olarak Kolpaşevo gemisiyle Tomsk kentinden Narım'a gönderilmişti. Tomsk emniyet müdürlüğü, "İosif Vissarionoviç Cugaşvili'nin¹⁵⁵ 8 Haziran 1912 tarihinden itibaren açık polis denetimi altında üç yıl süreyle Narım'a sürgün edilmesi" konusunda gizli bir dosya açmıştı. Yoldaş Stalin köylü Yakov Agafonoviç Alekseyef'in Poloy gölü kıyısındaki küçük ahşap evinde yaşadı ve aynı senenin 1 Eylül'ünde Tümen'e giden bir gemiyle Narım'dan kaçtı.

Yoldaş Stalin'in dışında Narım'a sürgün edilmiş olan pek çok bolşevik vardı ve yoldaş Stalin bu bolşeviklerin yardımıyla kaçmıştı Narım'dan. Devrimci çalışmalar içinde buldukları nedenle II. Nikolay iktidarı emniyetinin çeşitli dönemlerde Narım'a sürdüğü bolşeviklerden 1898 yılından itibaren parti üyesi olan ve Lenin'in ölümü üzerine altı yıl süreyle Sovyetler Birliği hükümetini yöneten Aleksey İvanoviç Rıkof, 1899 yılından itibaren parti üyesi Aleksandr Vasilyeviç Şotman, yine 1899 yılından itibaren parti üyesi Veniamin Davidoviç Vegman ve daha pek çokları sürgün edildikleri Narım'dan müteaddit defalar kaçmayı başarmışlar, hatta Narım'dayken bile devrimci faaliyetlerini sürdürmüşler, Ekim Devrimi'nin ardından parti ve hükümette yüksek kademeler işgal etmişler ve 1937 -

¹⁵⁵ Cugaşvili, Stalin'in gerçek soyadıdır. (ç.n.)

1938 yıllarında "halk düşmanı", terörist ve ajan adıyla yakalanıp kurşuna dizilmişlerdi...

Hüsrev Hoca'nın Narım'da karşılaştığı tanıdık ilk adam Kızıl Yakup oldu. O da bir siyasi tutukluydu. Eksi kırk beş derecede yüzünü gözünü sarıp sarmaladığı paçavraların altından zorlukla duyulan bir sesle konuştu:

"Bukharincisin sen, dediler hocam. Ama Bukharincinin ne olduğunu anlatmadılar işte. Ne yaparmış Bukharinci? Ne yaparmış da on beş seneyi dayayıp Sibiryaya sürerlermiş adamı? Ama olsun hocam, biz seninle taun gördük be! Sibiryaya ne ki? Biz seninle hocam, taunu yendik..."

Hüsrev Hoca, paçavralarla yumak gibi sardığı ellerini birbirine vurarak yerinde hareket edip duran Kızıl Yakup'a bakıp hiçbir şey söylemedi önce; sonra da o uzak Sibiryada, o karın ve dondurucu soğuğun altında Kızıl Yakup'la değil, kendi kendisiyle konuşuyormuş gibi:

"Yendiniz yani taunu?.." deyiverdi.

Hüsrev Hoca daha sonraki yıllarda da bu soruyu bir türlü aklından çıkaramadı...

O uzak Sibiryada Hüsrev Hoca'nın çok şaşırtıcı görüşleri oldu; ama bütün görüşlerin içinde en unutulmazı 1947 yılının bir yaz gününde Ob nehrinin (İosif Vissarionoviç Stalin 1912 Eylül'ünde bu nehirden bindiği bir kayıkla kaçmıştı sürgünden) kıyısında gerçekleşti: Hüsrev Hoca, Tümen'den getirilen siyasi tutuklular arasında Memetağa Aliakperof'u gördü.

Memetağa Aliakperof hiç zayıflamış değildi.

Memetağa Aliakperof, sürgünde ölen Müslüman mahkûmların cenazelerinde imamlık yapıyordu ve bu hizmetinin karşılığında her mahkûm kendi yemek payından birazını bu adama veriyordu.

Memetağa Aliakperof parfüm kokmuyordu artık, ama başka bir koku geliyordu adamdan; fakat Hüsrev Hoca bunun ne kokusu olduğunu çıkaramıyordu bir türlü...

Memetağa Aliakperof Hüsrev Hoca'yı tanımış mıydı acaba? Hüsrev Hoca bunu bilmiyordu, bu konuda hiçbir şey söylemiyor ve sormuyordu da; ama çok iyi dikkat edilirse Memetağa Aliakperof'la Mir Cafer Bağirof'un -birbirlerine asla benzememekle, hem dış görünüşleri, hem de açıktır ki karakterleri ve kişiliklerinin çapı itibariyle bambaşka insanlar olmakla beraber- aslında ikiz kardeşler misali benzediklerine inanıyordu zaman zaman. Hatta Mir Cafer Bağirof'un saklanmak için Memetağa Aliakperof kılığına girmiş olduğunu vehmediyordu Hüsrev Hoca... Peki Sibiryaya nasıl gelmişti adam?..

Kızıl Yakup'u da Ob nehri kıyısında Müslüman geleneklerine uygun bir şekilde Memetağa Aliakperof defnetti ve Azeri, Tatar, Özbek, Çeçen, Lezgi, Kazak, Kabardin, Balkar, Karaçay, İnguş, Tacik, Kırgız mahkûmlarla beraber Hüsrev Hoca da kendi yemek payının birazını Memetağa Aliakperof'a verdi.

Hüsrev Hoca on yedi sene sonra, 1953 yılının sonbaharında aklanarak Bakü'ye döndü, ama artık öğretmenlik yapmayarak bir gazete bayiiinde oturup gazete ve dergi satmaya başladı.

O karlı kış günü Hüsrev Hoca yakalanıp götürüldükten sonra Gülzar kendisiyle irtibat kurmamış (irtibat kuramamıştı herhalde...), gözlerini yollara dikip Hüsrev Hoca'yı beklememiş ve Derbentli¹⁵⁶ bir sürücüyü vararak Derbent'e taşınmıştı. Hüsrev Hoca tek bir defa -altmışlı yılların ortasında- Bakü'ye gelmiş olan Gülzar'la görüştü ve otuz yıllık ayrılığın ardından o kısa görüş yaşlı bir kadınla yaşlı bir adamın samimi görüşüydü; iki yakın akraba görüşüyor gibiydi; o kısa ve samimi görüşten sonra bu iki kişi birbirini bir daha asla görmedi, birbirinden bir daha asla haberdar olmadı...

¹⁵⁶ Derbent - Dağıstanda bir şehir. (ç.n.)

O gün denizin üzerinde ufuk çizgisi boyunca kıpkırmızı bir sabah oluyordu. Şafak kızılığı Hazar'ın sularını da kıpkırmızı yapmıştı; suyun altında koca balık sürüleri yaralanıp parçalanmış da balıkların kıpkırmızı kanı suyun üzerine çıkmış gibiydi.

Tuhaf olan şu ki bütün hayatı boyunca taze ve kanlı et özleminde olan *Salakça*, o şafak kızılığında ve denizin o anki renginde tedirgin edici bir şeyler seziyordu; şafak kızılığı hep özlenen taze bir et parçasını değil, nefret ve hiddetle kızaran gözleri, savrulan tekmeleri, atılan taşları çağırıyordu *Salakça*'ya; sahil parkındaki çalılardan birinin dibine karın-üstü sinerek çenesini ön bacaklarına dayamış olan köpek henüz tam açılmamış uykulu gözlerini çalının yaprakları arasından ufuk çizgisinin ve denizin kırmızısına dikmişti. *Salakça*, tedirginlik içinde geçirdiği gece boyunca gözlerini birkaç kez açıp karanlığa bakmıştı; şimdi o karanlığın yerini kıpkırmızı bir renk almış bulunuyordu ve *Salakça* bakışlarını bu kıpkırmızı renge dikmişti...

Salakça'nın yaralanmış boğazından akan kan boynundaki kahverengi siyah karışımı tüylerin üzerinde gevrek bir tabaka oluşturmuştu; köpek, boğazındaki yaranın acısını bütün gece boyunca vücudunun tamamında hissetmişti; küçük bir hareket acıyı daha fazla artırıyordu ve bakışlarını o şafak kızılığına dikmiş olan *Salakça* biraz

sonra ayağa kalkması, yürümesi, koşması, saklanması, yiyecek bir şeyler bulması gerektiğini biliyor, bütün bunların ne acılara mal olacağını hissediyordu. Kendini bekleyen bu acıların ağır yükü *Salakça*'yı eziyor gibiydi; köpeğin çenesini ön bacaklarının üzerine öylesine yapıştıran şey, bu yükün ağırlıydı sanki.

Dün gece *Salakça* Bakü'nün büsbütün yabancı sokaklarını dolaşmış, şehrin tamamını kendi aralarında taksim etmiş gibi görünen sahipsiz köpeklerden saklanarak, sayısız araba, otobüs, trolleybüs ve motordan korunmaya çalışarak, duvar diplerine ve çitlere sinerek sahil parkının tam karşısındaki kocaman binalardan birinin bahçesine ulaşmıştı. Duvar dibine sinerek bir süre çevresindeki sesleri dinlemiş ve havayı koklamıştı. Binanın tamamı televizyondan yayınlanan futbol maçını izlemekteydi o sırada; binadan kâh bir gürültü yükseliyor, kâh da ortalığı bir sessizlik kaplıyor ve o sessizlik içinde futbol spikerinin aceleci yorumu duyuluyordu. Binadan gelen bu seslerde korkulacak hiçbir şey sezmemişti *Salakça*; üstelik bahçenin yukarı başındaki çöp bidonlarının üzerine tırmanmış üç dört kedi hariç in cin yoktu ortalıkta; dolayısıyla geniş kanatlı kapıları ardına kadar açık bu bahçede, Bakü'nün diğer irili ufaklı binalarından, bahçelerinden, parklarından ve meydanlarından farklı olarak, *Salakça*'yı tedirgin edecek hiçbir şey sezilmemekteydi. Köpek kafasını önüne indirip simsiyah gözleriyle dikkatlice bakarak çöp bidonlarına doğru yürümüştü.

İçleri çöp dolu demir bidonların üzerindeki kedilerin hareketsizliği ve aldırışsızlığı, orada yiyecek hiçbir şey olmadığını da habercisiydi aslında; ne var ki *Salakça* mutlaka bir şeyler bulmak zorundaydı, zira Tilki Geldi Mezarlığı'nı terk ettiği o günden beri köpek hemen hemen hiçbir şey yememişti ve bu birkaç günün yorgunluğu, sefilliği ve serseriliği içinde aç kalmaya daha fazla dayanması imkânsızdı.

O sırada işitilen bir cırıltı sesi bahçenin sükûtunu bozdu ve *Salakça* kafasını hemen kaldırarak sesin geldiği yöne baktı: üst kattaki dairelerden birinin bahçeye bakan balkon kapısı cırıltıyla açıldı, bir kadın balkona çıkarak kafasını bahçeye uzattı, sağa sola bakınıp kimsenin kendisini görmediğinden emin olunca elindeki gazeteye sarılı bir paketi çöp bidonlarına doğru fırlatıverdi.

Paket, çöp bidonlarının yanına, asfaltın üzerine şap diye düştü ve *Salakça* gençlik dönemlerinden kalma bir hız ve şevkle üç büyük sıçrayışta o kısımete ulaşarak paketi yerden kapıverdi. Kediler öfkeyle hırlayıp geri çekildiler, *Salakça* ise ellerine bir şey geçmediği için kızgın olan kedilere aldırmadan paketi duvar dibine taşıdı hemen, ağzından sular akarken, ön pençelerinin yardımıyla gazete kâğıdını aceleyle yırtıp parçaladı ve paketteki yemek artıklarını yine aynı aceleyle atıştırmaya başladı: sucuk parçaları; kıkırdakları ve hatta yer yer etleri bile üzerinde kalmış olan tavuk kemikleri; ısırılmış ve doğranmış olan haşlanmış yumurta parçaları; birtakım yağlı yemeklere bulanmış ve o güzel yemeklerin lezzetini kendine çekmiş olan ekmek parçaları vardı. Fazla bir şey sayılmazdı gerçi (iki kişilik bir yemekten artakalanlardı muhtemelen), ama tavuk kemiklerini bazıları kırılmış ya da yerinden oynamış, seyrilmeye başlayan dişleriyle midesine gönderdikçe *Salakça*, vücudunun yepyeni bir güç kazandığını hissedebiliyordu, o gecenin karanlığı içinde köpeğin gözlerine ışık geliyordu sanki.

Kediler *Salakça*'nın beş altı adım ilerisinde durmuş, birdenbire ortaya çıkan bu meçhul köpeğin o güzel nimetleri mideye indirmesini öfke ve nefretle izliyorlardı. Daha önce hiç karşılaşmadıkları bu köpeğin yaşlılığını da, güçsüzlüğünü de anlamış olmalıydı, köpekten korkmuyorlardı, hatta saldıran o güzel nimetleri alıp kaçacak gibiydiler, ne var ki *Salakça* tavuk kemiklerini de, sucuk, yu-

murta ve ekmek parçalarını da yiyip bitirmişti artık, şimdi de gazete parçalarını kokluyor, az önce yediklerinin asfalt üzerindeki yerini yalıyordu; kafasını yerden kaldırmadan, gözlerinde ayan beyan bir minnettarlık ifadesiyle aşağıdan yukarıya – kapısı cırlıtiyla açılmış olan o balkona doğru bakıyordu ara sıra.

Binadan bir gürültü koptu birdenbire (takımlardan biri gol atmış olmalıydı), bu gürültü *Salakça*'yı alakadar etmiyordu ama, bu gürültüde korkup ürkmesi gereken hiçbir şey yoktu, bilakis aynı gürültü, deminki gibi hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkıveren kismetleri anımsatıyor gibiydi.

Salakça gazete parçalarını kokluyor, asfaltın üstünü yalayıp duruyordu yine, kedilerin ne zaman ortadan kaybolduklarının farkında da değildi bu arada; gazete kâğıdına sarılı paketteki o güzel yiyeceklerden sonra koku alma, ses işitme yetenekleri körelmişti sanki. *Salakça* neler olduğunu anladığında çok geçti artık; kocaman ve o gece gibi kapkara bir köpek bir sıçrayışta keskin dişleriyle *Salakça*'yı boğazından yakalayiverdi. *Salakça* acıdan ve o ani saldırı karşısında duyduğu korkudan öyle bir uludu ve sesi, Kara köpeğin öfke dolu korkunç hırlamasıyla karşılaştırıldığında o kadar zavallı çıktı ki o kocaman binada oturup televizyondan maç izleyen insanlardan bazıları pencere-lerden bahçeye bakma ihtiyacı hissettiler.

Genç, sağlıklı ve kocaman Kara köpek o civardaki bütün köpeklerin korkulu rüyası ve kancıkların gerçek sahibiydi, doğan eniklerin çoğunun babası da oydu zaten. Kara köpeğin damarlarında çeşitli it cinslerinin kanı kaynıyordu ve on, on beş kuşak boyunca birbirine karışmış olan o kanlar Kara köpeği ortaya çıkarmıştı. Kara köpek, sahipsiz seleflerinin kentin sokaklarında on, on beş kuşaktan beri çekmiş oldukları acıların öcünü almak için (peki kimden alacaktı bu öcü?) doğmuştu sanki; tanımadığı bütün

köpekler Kara köpeğin düşmanıydı ve Bakü'nün bu mahallesine ayak basmamaları icap ederdi.

Salakça boğuluyordu ve yuvalarından fırlayacakmış gibi açılmış, imdat dileyen gözlerini kocaman binanın üst katlarına (kapısı cırlıtiyla açılan deminki balkona!) doğru çevirerek bir kez daha (galiba son bir kez daha!) o müthiş sesiyle uludu.

Bu bir mucize miydi gerçekten de? Balkonun –deminki paketin atıldığı balkonun– kapısı aynı cırlıtiyla açıldı, bu kez kadın değil bir adam çıktı balkona (sucuğu, tavuğu, yumurtayı yemiş olanlardan biriydi herhalde) ve yanı başındaki sepetten büyükçe bir patates alarak köpeklere doğru fırlattı:

“Poşol!..”¹⁵⁷

O Nisan gecesinde bahçeye yayılan “Poşol!” sözü *Salakça*'nın ömr-ü hayatında duyduklarından büsbütün farklı ve güzeldi ve köpeğin sönmekte olan zihninde bir ümit ışığı doğdu. Balkondan hızla atılan büyükçe patates Kara köpeğin böğrüne isabet etti ve öfkeden yerinde duramayan Kara köpek *Salakça*'nın boğazını bırakarak kafasını balkona doğru çevirdi, kaba ve korkunç sesiyle havlamaya başladı. Balkondan ikinci patates de atıldı, bu kez Kara köpeğe isabet etmedi, ama onun öfkeden iyice kudurmasına neden oldu: köpek daha yüksek sesle ve daha hiddetle havlamaya başladı.

Bir gol daha atıldı galiba, binadan bir gürültü daha koptu ve Kara köpeğin sesi o kocaman binadan kopan gürültüye karıştı.

Salakça bahçeden çıkmış, deminki müthiş korkunun verdiği bir hızla o kocaman binayla sahil parkını birbirinden ayıran geniş caddeyi geçmekteydi. Her iki yönden ge-

¹⁵⁷ “Defoli” (Rusça) (ç.n.)

len araçların şoförleri boynundan kanlar sızarak koşmakta olan ve arabalara aldırmayan bu köpeğe çarpmamak için fren yapmak zorunda kalıyor ve frenlerin tüyleri diken diken eden sesi *Salakça'yı* daha fazla korkutuyordu. *Salakça* nihayet caddeyi geçerek sahil parkına ulaştı ve sık yetişmiş zeytin ağaçlarının arasına daldı hemen; olduğu yerde bir süre bekleyerek derin derin soludu ve o kocaman binaya doğru baktı: genç, sağlıklı ve güçlü kuvvetli o Kara köpeğin sesi soluğu duyulmuyordu, o geniş cadde ise *Salakça'nın* hiç görmediği coşkun bir nehir gibiydi, *Salakça* işte o nehirden geçerek canını kurtarmayı başarmış, Kara köpek ise nehrin öteki yakasında kalmıştı; nehrin coşkunluğu –hızla geçip giden arabalar- *Salakça'yı* o müthiş korkudan kurtarmış olduğu gibi, şimdi de köpeği koruyordu.

Salakça biraz soluklanmıştı, ama derin derin soluyordu yine; zeytin ağaçlarının arasından geçerek özenle makaslanmış çalılardan birinin arkasında durup sahil parkına baktı: asfalt kaplı uzun ve geniş parkta kimsecikler yoktu, deniz de zifiri bir karanlığa gömülmüştü ve bu nihayetsiz genişliğin bomboşluğu köpeğin zaten hüznü bakan gözlerine daha fazla bir hüznü getirdi; *Salakça* çalının dibinde yere yatıverdi.

Salakça boynundan akan kanın sıcaklığını ve yarasının nabız misali attığını hissediyordu. Hava rüzgârsız olduğundan karşıdan denizin yavaş uğultusu duyuluyor, arka taraftan – zeytin ağaçlarının ötesinden ise o koskocaman binayla sahil parkını birbirinden ayıran geniş caddeden geçen arabaların sesi işitiliyordu. Araba farlarının ışığı zaman zaman zeytinliğin arasından geçerek çalılardan dibini de az çok aydınlatıyordu; sahil parkının asfalt kaplı zeminini ise sokaklar gibi mazot, lastik ve demir kokuyordu; ne var ki *Salakça* bütün bunlara aldırış edecek halde değildi; köpeğin vücudunu sarıp sarmalamış olan acı ve takatsiz-

lik, onun içindeki tedirginliği de, araba korkusunu da bastırılmış gibiydi...

Ve şimdi kıpkırmızı bir sabah oluyordu işte...

Salakça geceyi burada geçirmişti; yaprakları özenle makaslanmış çalının dibinden gözlerini ufuk çizgisinin kırmızısına dikmiş, artık ayağa kalkma, güvenli bir yer ve yemek arama zamanı geldiğini anlıyordu muhtemelen, ne var ki yerinden kıpırdamıyor, çenesini ön pençelerinin üzerine uzatmış yataarken, uyku akan simsiyah gözleriyle aynı kırmızı rengi seyrediyordu hâlâ. En azından kafasını geri çevirerek o koca binaya bakmayı arzu ediyordu *Salakça*, Kara köpek tedirginliği *Salakça'yı* bütün gece terk etmiş değildi çünkü, o genç, sağlıklı ve güçlü kuvvetli köpeğin *Salakça'yı* burada bulması ihtimali vardı yani; oysa *Salakça* kafasını geri çevirip bakmıyordu bile: çok küçük bir hareket bile köpeğin boğazındaki acının bütün vücuduna yayılması için yeterli oluyordu.

Salakça, gözlerini ufuk çizgisinin kırmızısından çekti, hiç hareket etmeden, yerinden dahi kıpırdamadan Bakü'nün yukarı kısmına doğru baktı bu kez: Tilki Geldi Mezarlığı'nın işte o yönde olması gerekiyordu. *Salakça*, bir süre aynı yöne bakmayı sürdürdü ve köpeğin Tilki Geldi Mezarlığı'nın olduğu istikamete dikilmiş bakışlarında bir aldırışsızlık vardı...

Sonra *Salakça'nın* kulakları gayriiradî olarak dikiliverdi ve köpek, sabahın köründe sahil parkına giren arabanın sesini duyarken, aynı anda lastik, mazot ve demir kokusunu da alıverdi ve *Salakça'nın* içinde zaten var olan tedirginlik duygusu biraz daha arttı.

Sabahın erken saatlerinden itibaren çalışmaya başlayan Hıfzıssıhha Kurumu'na ait bir araba sahil parkına girerek henüz çalıştırılmamış olan fiskiyenin yanına park etti ve beyaz önlüklü iki adam arabadan inerek etrafı dik-

katlice gözden geçirmeye başladılar. Arabanın şoförü ise göğsünü direksiyona dayayarak gerindi ve esneye esneye:

“Köpekler bile uyuyor bu saatte.” dedi.

Arabadan inenlerden birinin elinde tüfek vardı. Bu adamlar, kenti hastalıklı ve kuduz köpeklerden arındırmakla görevliydi; görev talimatnamelerinde böyle yazılıydı yani, oysa adamların o gülünç talimatnameyi uygulayacak (köpeklerin hastalıklı olup olmadığını araştırarak) zamanları da, hevesleri de yoktu. Sahipsiz sokak köpeklerinin tamamı kuduz ve hastalıklıydı adamların gözünde.

Tüfekli adam, bu işi uzunca zamandan beridir yapıyor olacak ki sahip bulunduğu meslekî bir içgüdüyle, *Salakça*'nın saklandığı çalılığa yürüdü doğrudan. İkinci görevli de meslektaşını takip etti.

Salakça, çalının arkasından, dalların ve yaprakların arasından, arabayı da, yaklaşmakta olan görevlileri de görüyor, adamların bir kötülük peşinde olduklarını da anlıyordu muhtemelen; bu yerlerden kaçıp gitmesi, hem de kimseciklere görünmeden kaçıp gitmesi gerektiğinin farkındaydı. *Salakça* arka tarafını yerden kaldırdı, kafasını ise çalının dibinden çıkarmadı henüz, ne var ki tüfekli adam köpeğin kahverengi siyah karışımı tüylerini çalının arkasından hemen fark etti ve tüfeğin dipçliğini göğsüne dayayarak tetiği çekti.

Ateşin boğuk sesi denize, sahil parkına, arabaların henüz pek seyrek geçtiği geniş caddeye yayıldı; *Salakça* arka bacağına üst tarafında önce bir darbe, sonra ise bir acı hissetti, ama ulumadı bile, o an asla sesini çıkarmaması gerektiğini anlamıştı çünkü. *Salakça* tekrar yere sinerek neredeyse sürüne sürüne ikinci çalının arkasına geçti. İkinci çalıdan sonra sık bir zeytinlik başlıyordu ve *Salakça*, bir fırsatını bulup ağaçların arasına atlayarak kaçıp kurtulmak zorundaydı.

Tüfekli adam çalılara doğru dikkatlice bakıyor, köpeğin yerini belirlemeğe çalışıyordu; ama tam da o sırada beklenmedik bir olay gerçekleşiverdi: galiba *Salakça*'nın peşine takılmış ve sabahın köründe gizlice ona yaklaşmak üzere olan genç ve sağlıklı Kara köpek zeytin ağaçlarının arasından sıçrayarak asfaltın üzerine çıktı ve öne doğru koşarak her zamanki hiddetiyle kaba ve öfke dolu bir sesle görevlilere havlamaya başladı.

Arka arkaya açılan iki ateş sesinin yankısı yine etrafa yayıldı, Kara köpeğin havlaması önce ulumaya, sonra ise inlemeye tebdil etti; köpek olduğu yerde yalpaladı, kafası önüne düştü, bacakları büküldü; Kara köpek karnından ve göğsünden akan kanın içine böğrü üstü uzandı, köpeğin bacakları birkaç kez hareket etti, sırtı uzandığı yerde gerildi ve nihayet Kara köpek büsbütün hareketsiz kaldı.

Ateş eden görevli tüfeği omzuna aldı, önlüğünün cebinden kocaman lacivert eldivenler çıkarıp eline geçirdi, meslektaşını da eldivenlerini cebinden çıkarıp giydi, sonra ikisi de o sersem Kara köpeğin leşine yaklaştılar, biri ön, diğeri arka bacaklarından yakalayarak kaldırıp arabanın arkasına takılı karavana doğru götürdüler.

Hayatını, güzel bir hediye misali tüfeğin önüne vermiş olan Kara köpek, adamların bugünkü ilk işiydi ve şansları aynı şekilde sürecek olursa, günlük planı yerine getirecekler demektir. Adamlar sahipsiz sokak köpeklerinin sığınmış olabileceği yerlerde dolaşacak, çeşitli salgın hastalıkların yayılmasına fırsat vermemek için sokak köpeklerini –sadece hastalıklı olanları değil, bütün köpekleri– arayacak, karşılıklarına çıkan sahipsiz köpekleri avlayacak –planı yerine getirmeleri için köpek leşi gerekiyordu çünkü– ve bu suretle kenti salgın hastalıklardan koruma görevlerini yapmış olacaklardı...

Çalılardan arkasından, olup biten her şeyi gören *Salakça*, bu beklenmedik gelişme karşısında boynundaki ve baca-

ğindeki acıyı unutmuş gibiydi; sesini çıkarmadan adamları izliyordu ve onlar, karavanın kapısını açıp Kara köpeğin leşini içeri atar atmaz hızlı sıçrayışlarla zeytinliğe dalıyordu, vücudundaki acılara aldırılmadan kaçıp giderek o yerlerden uzaklaştı.

İki görevliden tüfeksiz olanı:

“Ya öteki ne oldu?” diye sordu.

Tüfekli olanı ise kafasını çevirerek önce çalılığa, sonra zeytin ağaçlarına doğru baktı ve *Salakça*'nın hangi istikamette kaçtığını doğru tespit ederek büyük bir esefle:

“Kaçıp kurtuldu şerefsiz!” dedi.

Sonra ikisi de arabaya bindi.

Şoför bir kez daha esneyerek motoru çalıştırdı ve hoşnutsuzlukla konuştu:

“Cenaze arabasında çalışmak daha iyi. Burada köpek leşi taşıyorum...”

Daha sonra araba hareket etti.

Tan kızılığı yavaş yavaş kayboluyor ve Bakü'de yepyeni bir gün başlıyordu.

-XI-
ABDUL GAFFARZADE
(DEVAMI)

İŞTE o Nisan sabahı Abdul Gaffarzade, ikinci kez İlçe İcra Kurulu'ndan çıkıp trolleybüsle Mezarlık İdaresi'ne geldikten sonra, iki kişi makam odasına girerek birazcık keyfini kaçırdılar adamın. Biri kısa boylu bir gençti, diğeri ise mertek gibi ince uzun bir tipti (demin toplantıdan dönerken de aynı adamları görmüştü bekleme odasında); cenazeleri için mezar yeri talebinde bulunuyor ve rüşvetle mücadele ediyorlardı... Sersem! Abdul Gaffarzade, böyle miskin insanları görmeye dahi dayanamıyordu: berberiksiz ve lüzumsuz mahlûklar oldukları için ceplerinde delikli kuruş bulunmaz, bu yüzden adalet arar, yasalardan bahsederler boyuna... Kısa boylu aptal, Sovyetler Birliği'nin yasalarından medet umuyordu; Sovyetler Birliği'nde yasaların uygulanmasını sağlamakla görevli binbaşı Memetof da Mezarlık İdaresi'ndeydi o sırada (ne isabet ama!); yasaların gücünü gösterdi işte o geri zekâliya!..

Tilki Geldi Mezarlığı, yıllardan beri karakol amiri olarak görev yapan Binbaşı Memetof'un yetki alanında bulunuyordu. Adam bu göreve geldiğinde üsteğmendi henüz. Abdul Gaffarzade sayesinde binbaşı olmuştu şimdi. Ne var ki -insanoğlunun gözü doymuyor işte bir türlü- karakol amirliğini kendine yakıştırmıyordu artık. Son günler-

de hep daha fazla yararlanmaya çalışıyordu Abdul Gaffarzade'ye. Adamın, Bakü Emniyet Müdürlüğü'ne, ya da İçişleri Bakanlığı'na gidip kendisi için özel bir ricada bulunacağını umuyordu besbelli. İlçe Emniyet Amiri olmak istiyordu; ya da şimdilik en azından İlçe Emniyet Amiri yardımcısı... Önceleri Abdul Gaffarzade ara sıra Mirzaibi, Ağakerim, ya da Vasili aracılığıyla cep harçlığı ulaştırırdı Memetof'a. Oysa şimdi Memetof fırsatını buldukça yine Mirzaibi, Ağakerim, ya da Vasili aracılığıyla (doğrudan Abdul Gaffarzade'ye söylemeye çekiniyordu) Abdul Gaffarzade'ye para önererek amirlik hayalini gerçekleştirme için yardımını talep ediyordu. Çulsuzun tekiydi de karakol amiri olduktan sonra kendini toparladı biraz. Sorumluluğundaki bölgede bir sürü kebabçı, dükkân, dondurma imalathanesi, kemer atölyesi, seramik üreticisi, birahane bulunuyor. Her birinden aylık en az beş yüz ruble rüşvet alıyor olsa, bayağı iyi bir para geçiyor demektir eline. Hiç fena sayılmaz yani! Her neyse canım!.. Memetof da bir insan sonuçta. O da iyi bir yaşam sürmek için didinip duruyor haliyle. Belki de yardım eder Binbaşı Memetof'a. Henüz kesin kararını vermiş değil ama.

İyice acıkmıştı Abdul Gaffarzade. Yeni sekreterini yanına çağırıp ekmekle peynir alması için bakkala gönderdi. Kız, deminki iki kişiyi izinsiz olarak içeri almakla ciddi bir ihmale yol vermişti gerçi; Abdul Gaffarzade ise ihmalden, özellikle de görev başında yapılan ihmalden hiç hazzetmezdi. Ne var ki genç ve güzel kızları severdi Abdul Gaffarzade; şimdi de bir ihmal yüzünden sinirlenerek sekreteri işten atmayı uygun görmüyordu. Öte yandan -Abdul Gaffarzade kesinkes emindi- deminki iki kişinin içeri alınması sekreterin değil, gitgide daha sık hata yapmakta olan Bedure'nin suçuydu. Bedure yaşlandığı gerçeğini kabullenmek istemiyordu bir türlü; Abdul Gaffarzade'yi kıskanıyordu hâlâ. Kimse farkında değildi belki bu durumun

(hatta Bedure kendisi bile böyle düşünmüyordu muhtemelen!); ama Abdul Gaffarzade her şeyi çok iyi anlıyordu elbette... Azeriler böyle işte... Muhasebeci Yevdokiya Stanislavovna, ya da veznedar Margarita İosifovna da yaşlanmışlar, ama kafaları önünde kendi işleriyle meşguller. Gençken Abdul Gaffarzade'yle neler neler yaşamışlardı oysa. Bedure'yle ciddi ciddi konuşmak icap ediyor demek ki; sekreter kızın durumuna ise daha sonra bakılacak, şimdi değil. Nihayet günlük gazeteleri okuma fırsatını bulabilmişti Abdul Gaffarzade...

Genç ve güzel sekreter kız Abdul Gaffarzade'nin verdiği buruşuk iki ruble parayı şaşkınlıkla almıştı: "Herkes neler anlatıyor bu adam hakkında, ama cebinden iki ruble çıkarıyor sıradan bir mezar kazıcı gibi; yine sıradan bir mezar kazıcı gibi peynirle ekmek yiyecek öğle yemeğinde." Kız, bir elindeki paraya, bir de Abdul Gaffarzade'nin az önce içeri girip arkasından kapatmış olduğu içi pamukla doldurulmuş kahverengi meşin kaplı kapağı bakıyordu hâlâ.

Daktilocu Bedure Hanım Mezarlık İdaresi'nin de, Abdul Gaffarzade'nin de her halini çok iyi biliyordu (yirmi seneden fazla bir süredir Mezarlık İdaresi'nde çalışan bu kadın, kendisi öyle düşünüyordu en azından!); bu nedenle de kendi köşesinde oturup yazısını yazmayı sürdürürken, bir taraftan da genç sekreter kıza baktı ve kıpkırmızı boyanmış olduğu dudaklarında bir tebessüm belirdi. Yirmi iki sene önce Mezarlık İdaresi'ne yeni geldiği ve Abdul Gaffarzade'yi yeni tanımaya başladığı günlerde Bedure Hanım'ın böylesine şaşırıp kaldığı çok olmuştu; ama şimdi kendi köşesinde oturmuş, tezini yazıyordu işte. Abdul Gaffarzade, Mezarlık İdaresi'yle ilgili bir iş olmadığı zaman (Mezarlık İdaresi'yle ilgili daktilo işi çok azdı zaten; Abdul Gaffarzade'nin üst kurumlara gönderdiği birtakım raporlar, bazı dilekçeler falan vardı, o kadar) kendine ça-

lışması için izin vermişti Bedure Hanım'a. Bedure Hanım da durmadan bir sürü –edebiyattan felsefeye kadar en çeşitli konularda– tezin dizgisini yapmakla meşguldü daktilosunda.

Genç ve güzel sekreter kız, Abdul Gaffarzade gibi bir adamın öğle yemeği için neden peynirle ekmek istediğini nereden bilecekti ki? Neden Bakü'deki sayısız kebabçıdan (bir tanesi –Elveda Kebabçısı– Tilki Geldi Mezarlığı'nın hemen yanı başındaydı ve buranın gerçek sahibi Abdul Gaffarzade kendisiydi zaten) yemek istemediği nereden gelecekti aklına? Bunun nedenlerinden biri çok basitti mesela: Abdul Gaffarzade şimdi doğru düzgün bir şeyler yerse, eve gidince yemek yiyemeyecekti artık; o yemeyince Karatel de ağzına lokma bile koymuyordu. Oysa öğle yemeğini peynir ekmekle geçiştirdikten sonra, eve gidip yiyecek bir şeyler hazırlayacak (Karatel söz dinlemeyerek acılar içinde kalkıp yemek yapmamışsa eğer) ve iştahla yerken biraz yemesi için Karatel'i de zorlayacaktı. Böyle tuhaf işleri vardı işte bu dünyanın; genç sekreter kız nereden bilecekti bunları?

Abdul Gaffarzade masasının arkasına geçip gazeteleri okumaya başlayınca, demin Ferit Kâzımlı'nın gazetesinin arkasına saklanmasını anımsadı birdenbire; sonra da –neden olduğunu bilmiyordu ama– Burun geliverdi aklına; sabahki keyifsizliğin ve öğlene kadarki koşuşturmacanın ardından kollarını genişçe açarak zevkle gerinip gülümse-di.

Ferit Kâzımlı'yla Burun bambaşka insanlardı; toplum içinde işgal ettikleri yerler de çok farklıydı; ne var ki o an Abdul Gaffarzade'nin nazarında bu iki insan arasında tuhaf bir yakınlık, hatta bir akrabalık var gibiydi.

Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki Mezarlık İdaresi'nin bahçesinde morg olarak düşünülmüş küçük bir bina vardı. Fakat beyaz badanalı, tek katlı, üç odalı bu binada cenaze ol-

duğu görülmüş değildi. Zaten kim cenazesini definden önce getirip morga bırakacaktı ki? Mezarlık İdaresi'nde usta, marangoz, demirci, hamal (böyle bir kadro da vardı Mezarlık İdaresi'nde: tabutu arabadan indirip mezara kadar taşınması gereken adamdı hamal), mezar kazıcı berduşlar ve o berduşların kadrolu olmayan berduş arkadaşları morgun binasına su ve doğalgaz boruları çekmiş, içeriye soba kurmuşlardı ve bu soba öyle bir yanıyordu ki zemini ve duvarları beyaz fayans kaplı odalar kışın en sert günlerinde bile sıcaktan terliyordu.

Morgda gündüzleri kimsecikler olmuyordu çoğu zaman; berduşlardan bir ikisinin küçük odada sızıp kaldığı oluyordu ara sıra. Fakat akşam olunca, özellikle de gece yarısına doğru morgda hareketli bir hayat başlıyordu: Mezarlık İdaresi'nin bahçe kapısına arabalar yanaşıyor, buranın daimî müşterileri olan insanlar arabadan inip morga doğru gidiyor, ya da taksilerle gelen müşteriler için bekçi Eflatun morg binasına koşuyordu şevkle. Olay şu ki geceleri şehirdeki bütün dükkân ve restoranlar kapandıktan sonra morgda hızlı bir votka ticareti başlıyor, şişe şişe votkalar üç veya beş kat fazla bir fiyata (müşteriye ve dışarıdaki havaya bağlı olarak daha da fırladığı oluyordu fiyatların; karlı, fırtınalı gecelerde votka fiyatları da ateşi yükselmiş olan bir hastanın koltuğundaki termometre misali yükseliyordu anında) satılıyordu. Geceleri morg binasında yapılan bu ticaretin kendi kuralları oluşmuştu zamanla; Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki gece hayatının kaderi ve elde edilen kâr Abdul Gaffarzade'nin Mezarlık İdaresi'ndeki en güvenilir üç adamının – ocakçı Mirzaibi'nin (bu adam üniversitenin Şarkiyat Bölümü'nü bitirmiş, Mısır ve Lübnan'da çevirmenlik yapmış, Bilimler Akademisi'nde çalışmış bulunuyordu bir vakitler; on yıl önce ise Abdul Gaffarzade tarafından ocakçı olarak işe alınmıştı), demirci Ağakerim'in ve mezar kazıcı kadrosunda olan Vasili

Mitrofanof'un elindeydi. Burun ise bu üç kişinin gayri-resmî ortağı gibiydi.

Mezarlık İdaresi'nde ne Mirzaibi kazan dairesinde çalışıyor, ne Ağakerim demircilik yapıyor, ne de Vasili Mitrofanof mezar kazıyordu haliyle. Bütün bu işleri mezar kazıcı berduşlar ve onların berduş arkadaşları yapıyorlardı. Bu üç kişi ise Abdul Gaffarzade'nin gözü kulağıydı Mezarlık İdaresi'nde; bütün işleri kontrol eden güvenilir kimselerdi ve Mezarlık İdaresi'nin sadece gece hayatı değil, gündüz yaşamı da bu üç kişinin elindeydi esasında. Mirzaibi, Ağakerim ve Vasili'nin hizmetlerinde öyle bir tertiplilik vardı ve bu üç kişi kendi aralarında öylesine uyumlu bir surette çalışıyorlardı ki birbirlerine hiçbir şekilde mani oldukları görülmemişti. Üçü bir arada daha iyi hizmet ediyorlardı Abdul Gaffarzade'ye; zira kendi patronlarını çok iyi tanıyor, nasıl bir adam olduğunu çok iyi biliyorlardı. Birkaç sene önce üç değil, dört kişilerdi (dördüncüsü, şimdi kimsenin, ismini bile ağzına almaya cesaret edemediği, Kubalı bir Yahudi olan Alyoşa'ydı) ve dördü birlikte hizmet ediyorlardı Abdul Gaffarzade'ye. Dördü de Abdul Gaffarzade'nin güvendiği adamlardı, ne var ki günlerin birinde Alyoşa şeytana uyarak kötü bir şey yaptı (Abdul Gaffarzade'yi ispiyonlamış mıydı, neydi; zavallının gerçek suçunun ne olduğunu ne Vasili, ne Mirzaibi, ne de Ağakerim biliyordu) ve adamın cesedi denizden bulunuverdi: gece sahil parkında kurşunlanıp denize atılmıştı ve rüzgâr, cesedi ta nerelere kadar sürüklemişti. Evet, Vasili, Mirzaibi ve Ağakerim Alyoşa'nın neden öldürüldüğünü bilmiyorlardı hâlâ, ama kim tarafından öldürüldüğünü yakinen biliyorlardı...

Bu üç kişinin, ortak işlerin dışında sorumlu oldukları belirli alanlar vardı: Mirzaibi Abdul Gaffarzade'nin malî işleriyle ilgileniyordu; Ağakerim güçlü kuvvetli, sert ve kaba adamdı: taksi şoförlerinden berduşlara değin herkes-

le Abdul Gaffarzade adına konuşuyor, Tilki Geldi Mezarlığı'nın düzen ve asayişini sağlıyordu, Elveda Kebapçısı da Ağakerim'in sorumluluğundaydı bu arada; Vasili Mitrofanof ise Abdul Gaffarzade'nin aşk ilişkilerini yönetiyordu.

Morg binasındaki odalardan biri votka deposu olarak kullanılıyordu. Votkalar Mirzaibi, Vasili ve Ağakerim'in görevlendirdikleri şahıslar tarafından bazı dükkânlardan alınıyordu; dükkân müdürleri ise bu votkaları devletten değil bazı özel üreticilerden alıyorlardı ve alınan votkaların tamamı sahteydi haliyle. Bunun dışında Mezarlık İdaresi çalışanlarının sırf kendilerine ait votkaları da burada saklayıp satma izni vardı. Bunlar, çalışanların dükkânlardan alıp getirdikleri votkalar değil, cenaze sahipleri tarafından kendilerine verilen şişelerdi. Herkes kendi votkasını tanıyor, kendi hesabını biliyordu. Çalışanların küçük çaplı bu ticareti, morgdaki asıl votka ticaretiyle karşılaştırılacak olursa bir nevi özel girişim sayılırdı. Ara sıra mezar kazıcı berduşların bile cenaze sahiplerinden yalvar yakar koparıp tamamını içemedikleri bir iki şişeyi burada saklayıp sattıkları oluyordu. Mirzaibi, Vasili ve Ağakerim temizlikçi Nastya'dan ta daktilocu Bedure Hanım'a değin Mezarlık İdaresi çalışanlarının ve mezar kazıcı berduşların bu ufak tefek kazancını görmezden geliyordu; uzunca bir zamandan beridir Abdul Gaffarzade'yle çalıştıklarından, adamın karakterinin bazı yönlerini benimsemiş gibiydiler: fakir fukarayla uğraşma, bırak da bildikleri gibi geçinip gitsinler, ama çizmeyi aşacak olurlarsa hizaya getiriver hemen.

Morg binasının ikinci ve en büyük odası kumarhaneydi. Mezarlık İdaresi çalışanları, bazı müşteriler, taksiciler (özellikle Burun), şehrin başka bölgelerinden, hatta Kislovodsk, Rostov, Tallin, Tiflis, Erivan gibi diğer şehirlerden bu kumarhaneyi duyup gelen bazı oyuncular (küçük çaplı oyuncular elbette) burada kâğıt, tavla oynuyor, aşık ve zar atıyorlardı.

En dipteki küçük odada ise mezar kazıcı berduşlar ve içip sızan müşteriler yatıyordu. Mezarlık İdaresi'nde kol gücüyle görülen bütün işleri berduşlar yapıyorlardı. Bunlardan bir kısmı mezar kazıcı kadrosunda çalışıyorlardı, geri kalanı ise kadrolu değillerdi. Mirzaibi, Vasili ya da Ağakerim cenaze sahipleriyle konuşuyor, mezar kazmanın ücretini belirliyordu. Üçü de mezarlığa gelen cenaze sahibinin maddî durumunun ne olduğunu hemen anlayabiliyor, bu duruma uygun olarak fiyat belirliyordu ve bu fiyat en az yüz, en fazla ise üç yüz, üç yüz elli ruble (ender durumlarda dört yüz ruble) oluyordu; bu para sadece mezarın kazılması için istenen meblağdı. Bütün işi berduşlar görüyordu. Ailelerinden ayrılmış, dostlarından ve arkadaşlarından kopmuş olan bu adamlar maaş da almıyorlardı aslında, maaş listesinde isimlerinin karşısına imza atıyorlardı sadece. Onların maaşı ise toplanarak son kuruşuna kadar Abdul Gaffarzade'ye takdim ediliyordu. Berduşlar kazdıkları her mezar başına Ağakerim, Vasili veya Mirzaibi'den –kendilerine işi havale eden hangisiyse artık bir iki ruble alıyorlardı; bir de cenaze sahibinden bir votka parası koparıyorlardı valvar yakar.

Tilki Geldi Mezarlığı'nı çok iyi tanıyanlar, geceleri bekçi Eflatun aracılığıyla morgdan, iki ya da üç kat fazla bir fiyata uyuşturucu da alınabileceğinden haberdarları. Morga uyuşturucu temin eden şahsın Burun olduğunu da biliyorlardı bu arada.

Tamı tamına dört seneden beridir Burun, kardeşi Gülbala'yla birlikte her iki, üç ayda bir kez olmak üzere Taşkent'e, oradan ise Semerkant'a uçuyor, orta dereceli okullarda otuz seneden beri fizik öğretmenliği yapmakta olan Sayzulla Mirzamuhametof'tan en iyi kalite uyuşturucu olarak Bakü'ye dönüyor, uyuşturucuyu beş altı taksici ve mahallelerindeki beş altı genç aracılığıyla sattırıyor, yol masrafı ve aracılara ödediği para hariç, her bin rubleye üç

bin ruble net kâr elde ediyordu. Öğretmen Sayzulla Mirzamuhametof on iki çocuk babası, görmüş geçirmiş, güler yüzlü, akıllı ve tedbirli bir adamdı. Burun'un her gelişinde kollarını sıvayıp bizzat kendisi çok güzel Özbek pilavı yapıyordu. Yine dört seneden beridir bu iki şahıs arasında karşılıklı bir saygı ve güven vardı: ne Burun aldığı uyuşturucuyu tartma, ne de Sayzulla Mirzamuhametof aldığı parayı sayma ihtiyacı hissediyorlardı. Burun, Semerkant'tan getirdiği uyuşturucunun büyük bir kısmını geceleri Tilki Geldi Mezarlığı'nda sattırıyor; satılan uyuşturucudan gelen paranın her on rublesinden dördü yer sahiplerinin (dolayısıyla Abdul Gaffarzade'nin) cebine giriyordu. Her on rublenin otuz kapık'ı ise özel bir gayret sarf etmesinin karşılığı olarak bekçi Eflatun'un hakkıydı. Bekçi Eflatun birkaç defalar burnunu çeke çeke kendi hissesinin arttırılması –bari kırk kapık yapılması– için girişimde bulunmuş, ama muvaffak olamamıştı; zira Burun cimri bir adamdı ve bekçi Eflatun çekinerek konuyu açar açmaz lafı adamın ağzında bırakıyordu. Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki bu uyuşturucu ticaretinden Ağakerim, Vasili ve Mirzaibi'ye ulaşacak olan parayı ise bizzat Abdul Gaffarzade belirliyor ve uygun gördüğü zamanlarda kendilerine veriyordu.

Geceleri taksiciler –bunlar yaklaşık on, on iki kişiydiler– votka isteyen müşterilerini Tilki Geldi Mezarlığı'na getiriyorlardı. Eğer müşteri burayı tanımıyor ve arabadan inmek istemiyorsa, taksici önce kendisi için üç ruble alıyordu müşteriden, votkanın fiyatını ise girişteki kulübesinde oturan bekçi Eflatun söylüyordu. Bir şişe votka, yirmi beş rubleyse mesela, bekçi Eflatun parayı müşteriden alıp morga gidiyor, yirmi dört ruble verip (Abdul Gaffarzade'nin bizzat vermiş olduğu izinle her şişeden bir ruble kalıyordu bekçi Eflatun'a) votkayı alıyor ve gazeteye sarıp müşteriye getiriyordu. Bekçi Eflatun geceler mezarlığa gelen taksicilerin hepsini tanıyor ve kendi defterinde notlar

alıyordu: her şişeden bir buçuk ruble taksicinin cebine giriyordu (müşteriden aldıkları üç ruble ayrı tabii); taksiciler sabaha karşı iş saatlerini doldurup arabayı otoparka sürmeden önce Tilki Geldi Mezarlığı'na uğruyor ve hesaplarındaki parayı bekçi Eflatun, Mirzaibi, Ağakerim veya Vasili'den alıyorlardı. Bütün bu operasyonlar sırasında her şey büyük bir titizlikle yapılıyor ve hiçbir karışıklığa mahal bırakılmıyordu: yaz kış hep burnunu çeke çeke votka getirmek için koşturan, müşterileri saygıyla uğurlayan, taksi şoförlerini güler yüzle karşılayan bekçi Eflatun, defterinde yalnızca kendisinin anlayabileceği bir yazıyla güvenilir notlar almış oluyordu zira.

Bekçi Eflatun daha savaş yıllarından önce Abdul Gaffarzadeler'in mahallesinde yaşıyormuş; Abdul Gaffarzade'nin ağabeyi Hıdır'la ahabmış üstelik. Bakü'nün ilk tramvay vatmanlarından biriymiş kendisi; otuzlu yıllarda parti üyesi olmuş, orta dereceli okullardan birinde müdür yardımcılığı ve parti kolu başkanlığı yapmış, b şka bir okula müdür olarak atanmış, devletin parasını iç ettiği gerekçesiyle partiden ihraç edilmiş ve bu suretle eğitim alanındaki ilerleyişini noktalamak zorunda kalmış, daha sonraki dönemlerde hafif dolandırıcılık suçlamasıyla iki kez hapis yatmış, savaş yıllarında yalandan topallayarak çaycılık yapmış, kısacası yaşamın her türlü cilvesini görmüş ve zor geçen onca yılın ardından nihayet Abdul Gaffarzade'ye rastlamış bulunuyordu. On yıldan fazla bir süredir adamın hizmetindeydi; halinden de memnundu şimdi, hatta o kadar ki bir matbaada dizgici olarak çalışan büyük oğlu Kolhoz'a Jiguli marka bir araba almayı vaat etmişti.

Kumarhane olarak kullanılan odada ara sıra kavga gürültü çıkacak gibi oluyordu, zira ortadaki para bazen on, on beş bin rubleye ulaşıyor ve sınırlar geriliyordu haliyle. Ama Burun kavganın büyümesine müsaade etmiyordu asla. Kendisi geceleri taksiden çok kumarhanede bulunuyordu ve burada tartışma kabul etmez bir nüfuza sahipti.

Abdul Gaffarzade geceleri bir defa olsun Mezarlık İdaresi'ne ayak basmış değildi elbette; Ağakerim, Vasili veya Mirzaibi Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki gece hayatından Abdul Gaffarzade'ye ulaşması gereken parayı her cuma adama takdim ediyorlardı. Bu, hatırı sayılır bir paraydı üstelik: kumarhanede oynanan irili ufaklı bütün paraların yüzde yedisi yer sahibi olarak Abdul Gaffarzade'nin cebine giriyordu, votkadan elde edilen kârın her on rublesinden altısı da Abdul Gaffarzade'nindi. Bütün bu meblağlar titiz bir şekilde hesaplanmış oluyordu, zira Vasili de, Mirzaibi de, Ağakerim de bir rubleciklik bir hatanın bile (aldatma söz konusu dahi olamazdı) anında Abdul Gaffarzade tarafından fark edileceğinden emindiler: Tilki Geldi Mezarlığı'nda mezar taşları bile Abdul Gaffarzade'nin gizli ajanlarıydı sanki.

Her şeye rağmen morgdaki gece hayatı Abdul Gaffarzade'nin pek de hoşuna gitmiyordu. Gece gündüz uyanık bulunan içgüdüğü, bu votka ve uyuşturucu ticaretinin, kumarın bir aksülamelinin görüleceğini söylüyordu. Abdul Gaffarzade'nin şahsiyle ilgili olarak hiçbir şey kanıtlanamazdı gerçi, fakat bugüne kadar kendisini hiç yanıltmamış olan içgüdüğü morgdaki bu gece hayatını kabul etmiyorsa eğer, buna bir çözüm bulmak gerekir demektir. Günlerin birinde Abdul Gaffarzade Ağakerim'i, Vasili'yi ve Mirzaibi'yi odasına çağırıp morgun gece hayatını – kumarı ve uyuşturucuyu yasakladı (votka ticaretine müsaade ediyordu şimdilik).

Gözleri belere kalmış olan Ağakerim, Vasili ve Mirzaibi ağızlarını açıp tek kelime söyleyemediler, zira bunun hiçbir anlamı yoktu. Abdul Gaffarzade hep "bin ölçüp bir biçen" adamdı ve bir konuda kararını vermişse eğer, bu karar asla tartışılmazdı.

Burun bu haberi duyunca öfkeden kudurdu. Ağakerim'e de, Vasili'ye de, Mirzaibi'ye de sövüp saydı, tehdit-

ler savurdu ve onların yalvarıp yakarmalarına aldırmadan bir öğle üzeri kardeşi Gülbala'yla birlikte Abdul Gaffarzade'nin odasına daldı.

Burun'un gerçek ismi Sultanmurat'tı; burnu normalden çok büyük olduğundan bu isimle biliniyordu ama. On sekiz yaşında cinayet işlemiş, on beş sene hapis yatmış, arkasından gündüz saatinde herkesin gözü önünde banka soymuş ve tekrar on beş sene yemiş, bu sürenin de on yılını yatmış olan bu adam Bakü'nün yukarı mahallelerinde nam salmıştı ve aynı mahallelerin 'delikanlı' gençleri arasında en geçerli yemin onun ismiyle ilgiliydi:

"Sultanmurat'ın aziz başı için!"

Hapisten çıktıktan sonra taksicilik yapmaya başlamıştı Burun, fakat bu işten kazandığı para Tilki Geldi Mezarlığı'nın gece hayatından kazandığının onda biri bile değildi.

Burun'un biraderi Gülbala yaklaşık iki metre kadar boyu olan, yüz elli kiloluk bir adamdı. Kendisi eski boksörlerdendi. O da taksicilik yapıyordu ve kardeşler sadece taksi şoförlerince değil, şehrin imalathane ve restoran müdürlerinden polis memurlarına değin herkes tarafından tanınıp biliniyorlardı. Burun'un sedef rengi GAZ-24 markalı arabası da Bakü sokaklarında en az sahibi kadar meşhurdu.

Abdul Gaffarzade odasında yalnızdı o sırada; aynen şimdi olduğu gibi gazeteleri önüne yığılmış okumakla meşguldü.

Burun, kendinden bir hayli uzun ve kalıplı olan kardeşini kenara iterek doğrudan Abdul Gaffarzade'nin üzerine yürüdü:

"Kapatıyorsun demek morgu?"

Abdul Gaffarzade elindeki gazeteyi masaya bıraktı. Önce Burun'a, sonra kardeşi Gülbala'ya baktı ve kafasını "Evet, kapatıyorum." anlamında salladı. Bu arada, "Ne tu-

haf," diye düşünmeden de edemedi, "iki kardeşten birinin burnu kocaman, ötekisi ise bu kadar iriyarı olmasına rağmen sıradan bir burnu var."

Burun öfke saçılan gözleriyle Abdul Gaffarzade'ye bakıp esmer ve kaba derili boğazının kalın damarlarını şişirerek bağırdı:

"Beni tanıyor musun sen?"

Abdul Gaffarzade gözlerini karşısındaki elli dört, elli beş yaşlarındaki delişmen adamdan çekmeden altındaki sandalyeyi düzeltti önce, sonra da dirseklerini masaya dayayıp ellerini birbirine sürttü:

"Domal ne, biliyor musun?"

Burun:

"Bilmem!" diye bağırdı.

Abdul Gaffarzade her zamanki temkiniyle:

"Sen nereden bileceksin ki zaten?" diye sordu. "Zor bulunur bir şeydir. Almanya'da üretiliyor. Ona buna ağız edeceksin de öyle bulunacak. Deterjan işte, tuvaleti falan yıkamak için... Bak Sultanmurat," Abdul Gaffarzade dikkatlice Burun'un gözlerinin içine baktı, "seni o deterjan gibi ufalattırırım! O koca burnunu da kıyma makinesinden geçirtir, karına, çoluğuna çocuğuna yediririm!"

Burun'un kalbi göğsünü parçalayıp dışarı fırlayacaktı neredeyse; o an öz annesini bile öldürebilirdi, ne var ki yerinden kıpırdamıyor, ağzını açıp tek kelime söyleyemiyordu. Zira o an Sultanmurat, Abdul Gaffarzade'nin gözlüğün arkasından dikkatlice bakan bomboz gözlerinde öylesine soğuk bir ifade görüyordu ki bu ifade hayatının çoğunu hapisanelerde geçirmiş, suç dünyası içinde canavar sayılan bu adamın içini üşütüyordu. Sultanmurat, yumuşak sandalyede oturup dirseklerini masaya dayamış olan bu bomboz gözlü, siyah kravatlı, gözlüklü adamın, söylediklerinin tamamını anında ve aynen yapabileceğini sadece duygularıyla değil, bütün mevcudiyetiyle hissediyordu.

Suratı bembeyaz kesmiş ve sinirden yerinde duramayacak bir hale gelmiş olan Gülbala birdenbire uykudan uyanır gibi oldu ve Abdul Gaffarzade'nin üzerine yürümek istedi, ama Burun gözlerini Abdul Gaffarzade'den ayırmadan eliyle kardeşini tuttu ve bir tek kelime etti:

* "Görüyoruz!" dedi; sonra da sert bir hareketle geri döndü ve kardeşini de peşinden çekip götürerek odadan çıktı.

O olayın arkasından Burun Tilki Geldi Mezarlığı'nda görünmedi bir daha, ama yirmi, yirmi beş gün kadar sonra *İnturist Oteli* restoranında tesadüfen Vasili'yle karşılaştı ve kendini tutamayarak Vasili'nin yanındaki kızın gözleri önünde (Vasili restorana genç ve güzel bir kızla gelmişti yine) yarım şişe konyakı adamın kafasından aşağı boca etti, sonra da konyakla ıslanmış olan suratına okkalkı bir tokat indirdi. Bu suretle Burun, Abdul Gaffarzade'den öcünü almış oldu sözde.

Abdul Gaffarzade restoran vakasından hemen haberdar oldu elbette; olaydan iki gün sonra, akşam üzeri Burun'un kullandığı taksiye dört genç adam bindi, arabayı Zuğulba¹⁵⁸ istikametine sürdürdüler, şehirden biraz uzaklaşınca arabayı durdurdular, Burun'un üzerine çullanarak adamı bayılıncaya değin dövdüler, sonra da pantolonunu çıkarıp çekip gittiler. Ertesi sabah Burun'un pantolonu, oturduğu evin sokak kapısının üzerinde bayrak misali dalgalanıyordu ve mahallenin tamamı -delikanlılar, kadınlar, çocuk çocuk- sokakta aslı bulunan o pantolonu görmüştü.

Burun'la Gülbala üç kez daha saldırmak istemişlerdi Abdul Gaffarzade'ye, ama her defasında da öyle bir hizmete uğramışlardı ki Abdul Gaffarzade sıkıntılı anlarında bu hizmetleri hatırladıkça keyfi yerine geliyordu. Daha

¹⁵⁸ Zuğulba - Bakü'nün banliyölerinden; Hazar Denizi kıyısında olup, tatil beldesidir. (ç.n.)

sonra Burun uzunca bir süre ortalıklarda görünmedi, bütünü unutturdu kendini; ne var ki günün birinde Abdul Gaffarzade'nin makam odasının kapısı aniden açıldı ve Burun içeri girdi:

"Bana yardım et Abdul ağabey!"

Semerkant'taki fizik öğretmeni Sayzulla Mirzamuhametof Burun'a çok fena bir kazık atmış ve adamın başına kötü bir bela musallat etmişmiş meğerse. Burun çırpınıp durmasına rağmen kurtulamıyormuş bu beladan.

Abdul Gaffarzade, Burun'a yardımcı oldu.

Abdul Gaffarzade'nin yardımının arkasından Burun, elinde gazete kâğıdına sarılı bir paket olduğu halde adamın odasına girip saygılarını sunmak istedi, ama Abdul Gaffarzade gazete kâğıdına sarılı o pakete ani bir bakış fırlattıktan sonra:

"Gerek yok," dedi. "Bayramlarda uğra yeter..."

O sırada Nevruz'a birkaç gün vardı ve Burun her Nevruz günü Abdul Gaffarzade'ye uğrayıp hediye getirir oldu. Ne var ki bir defasında Abdul Gaffarzade Ağakerim'i yanına çağırıp şöyle söyledi:

"Nevruz'dan başka bayram yok mu bu ülkede? Burun Sovyetler Birliği vatandaşı değil mi? 7 Kasım, 1 Mayıs, Anayasa Bayramı ne güne duruyor? Ben üstlerimi kutluyorum mesela, oysa bu adam İran'da yaşıyormuş gibi davranıyor, Humeyni'nin yeğeniymiş gibi hareket ediyor. Nevruz dışında bir bayram bilmiyor yani! İki yüz milyonluk Sovyetler Birliği halkı nasıl yapıyorsa, Burun da öyle! Söyle kendisine!"

Bunun üzerine Burun, bütün resmî bayramlarda uğrar oldu Abdul Gaffarzade'ye; Abdul Gaffarzade ise Burun'un getirdiği hediyeleri gülümseyerek, büyük bir zevkle kabul ediyordu. Bu iş öylesine zevkli bir hale gelmiş bulunuyordu ki bir vakitler Abdul Gaffarzade'yle uyuşturucu kavgası eden Burun, saygısızlık olur diye adamın yanında sigarası bile içmeye cesaret edemiyordu artık.

Abdul Gaffarzade, morgu, yetmişer rubleden altı öğrenciye –her odada iki kişi olmak üzere– kiralamayı emretti Ağakerim'e. Uzak köylerden gelip Bakü'de yüksekokulda okuyan bu öğrenciler sessiz sakin insanlardı ve mezarlıkta çok iş olduğu zaman Ağakerim, Vasili veya Mirza-ibi berduşlar gibi onları da bedavaya çalıştırıyorlardı bazen.

Öğrenciler her ay dört yüz yirmi rubleyi bekçi Eflatun'a teslim ediyorlardı (kiracıların sorumluluğu bekçi Eflatun'un üzerindeydi bütünüyle, yani bu konuda herhangi bir problem çıkacak olursa mesela, hesap verecek şahıs bekçi Eflatun'du, Abdul Gaffarzade ise hiçbir şeyden haberdar değildi sözde); bekçi Eflatun ise parayı Abdul Gaffarzade'ye götürüyordu. Abdul Gaffarzade paranın yirmi rublesini bekçi Eflatun'a veriyor (bekçi Eflatun bu yirmi rubleyi alırken hep aynı sözleri söylüyordu: "Allah seni bizim başımızdan eksik etmesin!.. Allah senin kesene, şey işte, sen söyleyiver adını, bereket versin!.. Biz de senin sayende, şey işte, sen söyleyiver adını, geçinip gidiyoruz!.."), geri kalanını ise cebine koyuyordu. Aylık dört yüz ruble, önemli bir para değildi Abdul Gaffarzade için, fakat her işin kuralına göre yapılması icap ederdi; Abdul Gaffarzade büyük paralar kazandığı için küçük paralardan imtina edecek biri değildi hem: her meblağın yeri ve değeri ayrıldı.

İşte o Nisan günü Abdul Gaffarzade önce Ferit Kâzımlı'yı, arkasından da Burun'la kardeşini anımsadı, kollarını genişçe açıp zevkle gerinerek gülümsedi, sonra da zile basarak sekreterini çağırdı. Genç ve güzel sekreter kız içeri girince Abdul Gaffarzade on günden beridir ilk kez olarak kızı tepeden tırnağa dikkatlice gözden geçirdi ve:

"Vasili'yi çağır bana." dedi.

Abdul Gaffarzade'nin bakışları altında kıpkırmızı kesilen sekreter kız, odadan kendini zor attı dışarı. Bugüne kadar kimsenin kendisine böylesine açık saçık baktığını hatırlamıyordu; öte yandan Abdul Gaffarzade kızı, acaba olmuş mu diye karpuz ya da kavuna nasıl bakılırsa, öyle bakıyordu işte...

Mezarlık İdaresi'nde çalışan kadınların neredeyse tamamı, işlerini dört dörtlük yapmalarının ötesinde, hem de güzeldiler. Daktilocu Bedure Hanım'dan muhasebeci Yevdokiya Stanislavovna'ya değin hepsini Abdul Gaffarzade bizzat kendisi seçerek almıştı işe. Bunlardan bazıları yaşlanmıştı artık, ama Abdul Gaffarzade onları görevde tutuyordu hâlâ, kendilerine eskisi kadar saygı göstermeyi de sürdürüyordu. Eskisi kadar – yani gençliklerinde olduğu gibi: bu kadınların tamamı Abdul Gaffarzade'nin sevgilisi olmuştu bir vakitler...

Birgün öğle tatili sırasında kadınlar evden getirdikleri öğle yemeğini beraberce yerlerken, muhasebeci Yevdokiya Stanislavovna aniden dalıp gitmişti bir süreliğine; mavi gözleri dolmuş ve derin bir iç geçirdikten sonra:

"Abdul vseh nas nadul..."¹⁵⁹ deyivermişti.

Veznedar Margarita İosifovna ise muhasebeciyi şöyle düzeltmişti:

"Abdul vsyu sovetskuyu vlast nadul..."¹⁶⁰

Neyse... Bunlar Tilki Geldi Mezarlığı'nın mutfak muhabetleriydi artık...

Abdul Gaffarzade, Vasili Mitrofanof'u Rostov'daki dostlarının referansı üzerine işe almıştı. Vasili de ihtiyar annesiyle birlikte Bakü'ye taşınarak Mezarlık İdaresi'nde çalışmaya başladığı günden itibaren geçen on yıllık süre-

¹⁵⁹ "Abdul bizim hepimizi makaraya sardı aslında..." (Rusça) (ç.n.)

¹⁶⁰ "Abdul koca Sovyet rejimini makaraya sardı canım!.." (Rusça) (ç.n.)

de o referansı yüzde yüz haklı çıkarmıştı. Mavi gözlü, sarışın, zayıf, yakışıklı ve ilk bakışta biraz safça görünen bu genç adam Abdul Gaffarzade'nin bir tek bakışından veya tebessümünden, onun ne istediğini anlayabiliyordu ve bu nedenle de Abdul Gaffarzade'ye belki en yakın olan şahıstı; ailesini saymazsak elbette, zaten yeryüzündeki bütün insanlar Abdul Gaffarzade'nin nazarında iki kısma ayrılıyordu: ailesi (yani Karatel, Sevil, Ömer, küçük Abdul; eskiden bir de zavallı Orduhan) ve geride kalan herkes.

Abdul Gaffarzade, Vasili'nin Bakü'de iki odalı bir daire almasına yardımcı olmuş ve Vasili antika eşyalar ve güzel resim eserleriyle süslediği o dairede ihtiyar annesiyle birlikte yaşamaya başlamıştı. Bazen Abdul Gaffarzade'nin ihtiyacı oluyordu o daireye, böyle durumlarda Vasili dairenin anahtarını getirip Abdul Gaffarzade'ye veriyor, annesini de alıp Bakü'deki sayısız arkadaşlarından birinin evine gidiyor ve yalnızca Abdul Gaffarzade kendisine haber gönderince evine dönüyordu: üç saat, ya da üç hafta sonra...

Abdul Gaffarzade, ilçenin seçkin emekçilerinin resimlerinin yer aldığı Övünç Tabelası'na astırmıştı Vasili'nin fotoğrafını. Çeşitli rapor ve konuşmalarda, hatta basında bile sık sık rastlanıyordu Vasili'nin ismine. Adam iki defa madalya almıştı ve şimdi Abdul Gaffarzade, Vasili'nin "büyük ödül" alması için çalışıyordu. Bazen, keyfinin yerinde olduğu anlarda Abdul Gaffarzade gülerken şöyle söylüyordu Vasili'ye:

"Mezar kazıcı olarak geçiyor işte ismin! Mezar kazıcı ya değer veren mi var! Başka bir işte çalışsan, berber bile olsan şimdiye Emek Kahramanı yapmıştım seni, *dorogoy*¹⁶¹ Ülkenin tamamı seni konuşuyordu şimdi! Millet-

161 "Azizim" (Rusça) (ç.n.)

vekili bile yapardım seni! Ama elden ne gelir? Mezarlık işte burası, ismi kötü..."

Abdul Gaffarzade, Vasili'yi Emek Kahramanı, ya da milletvekili yapmamıştı gerçi, ama onun partiye girmesini sağlamış, bir süre sonra da Mezarlık İdaresi'ndeki parti kolunun başkanı yapmıştı: işçi, üstüne üstlük milliyet itibarıyla Rus – dolayısıyla hem halklar arasındaki kardeşliğin iyi bir örneğini teşkil ediyordu, hem de Abdul Gaffarzade'nin, kendisine karşı sadık olan insanlara ne derecede değer verdiğinin bir göstergesiydi.

Vasili Mitrofanof, Rostov'da mevki sahibi ve zengin bazı adamlar için dört dörtlük keyif ve eğlence ortamları hazırlamak suretiyle para kazanıyordu. Fena da kazanmıyordu hani. Bakü'ye gelip Tilki Geldi Mezarlığı'nın gündüz ve gece hayatını tanıdıktan sonra buranın şartlarını iyi analiz edip doğru değerlendirmesini bildi hemen. Bir süre Rostov'daki mesleğini sürdürdü: tanıdığı kızları vakit vakit Rostov'dan Bakü'ye davet etti, öte yandan Bakü'deki fahişelerle iş ilişkileri kurdu ve geceleri Tilki Geldi Mezarlığı'na gelen müşterilere hizmet etmeye başladı. Müşteriler votka ve uyuşturucu almanın dışında Vasili'ye bir miktar (bu miktar fahişeye ve müşteriye göre değişiyordu elbette) para ödeyerek (ödenen paranın yüzde altmış fahişenin, yüzde kırkı ise Vasili'nin cebine giriyordu) bir gecelik fahişe de götürebiliyorlardı buradan (fahişelerin müşteriden ek olarak ne kadar para koparacakları ise onların kendi bilecekleri bir işti). Ne var ki Vasili'nin gitgide hız kazanan bu faaliyeti uzun sürmedi: Abdul Gaffarzade, Tilki Geldi Mezarlığı'na fahişe getirmeyi ve Vasili'nin böylesine aptalca bir işle ilgilenmesini tamamen yasakladı.

Vasili Tilki Geldi Mezarlığı'na fahişe getirmede bir daha, fakat Bayıl civarında yaşayan ve afyon müptelası olan

bazı genç Rus kızlarından faydalanmaya başladı: bu kızlara afyon temin ediyor ve onları Azerbaycan'ın çeşitli vilayetlerinde, komşu Gürcistan ve Ermenistan'da, Dağıstan'da, Krasnodar ve Rostov vilayetlerinde bulunan zengin kolhoz başkanlarının, sovhoz¹⁶² müdürlerinin, yerel ölçekli parti yetkililerinin hizmetine veriyordu. Adamlar izne ayrılıp Kislovodsk, Soçi¹⁶³ veya Yurmala'ya¹⁶⁴ tatile giderlerken, kızlar da Vasili'den kendilerine bir ay yetecek kadar afyon (bazıları morfin ve kokain kullanmaya başlamışlardı ve Vasili afyondan çok daha pahalı olan bu uyuşturucuları da bularak almak zorunda kalıyordu) aldıktan sonra o adamların hesabına, onların kalacakları sanatoryumlara veya tatil köylerine civar yerlerde kiralanan evlerde kalıyor, adamları eğlendiriyor, sonra da Bakü'ye dönüyorlardı tekrar. Vasili hem kızlardan, hem de adamlardan para alıyordu; kızlar da iyi para kazanıyorlardı bu arada.

Abdul Gaffarzade, bir erkeğin kendi işini fahişeye bağlı olmaksızın kurması gerektiğine kaniydi; "Bir işe kadın karışmışsa eğer (fahişeyse üstelik!) o işin sonu hayra varmaz!" diye düşünüyordu hep. Bu yüzden Vasili Mitrofanof Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki işlerinin dışında yalnızca Abdul Gaffarzade'nin aşk ilişkilerini yönetir olmuştu şimdi.

Abdul Gaffarzade'ye bu kadar yakın olmasına rağmen Vasili, konumunu kötüye kullanmayı asla düşünmemişti; Abdul Gaffarzade'nin yanında sigara bile içmiyor (elinde sigara varsa, Abdul Gaffarzade'yi görür görmez arkasına saklıyordu), içki kullanmıyordu. Abdul Gaffarzade bütün bunları göz önünde bulundurarak şehir dışı gezileriyle ilgili işleri de Vasili'ye havale etmişti.

¹⁶² Sovhoz – Ziraat üretim kooperatiflerinin bir çeşidi. (ç.n.)

¹⁶³ Soçi – Rusya'da, Karadeniz kıyısında şehir; tatil beldesi olarak ün yapmıştır. (ç.n.)

¹⁶⁴ Yurmala – Letonya'da şehir; tatil beldesi olarak ün yapmıştır. (ç.n.)

Abdul Gaffarzade, şehir dışına iki nedenle: ya aşk, ya da kumar yüzünden çıkıyordu genelde. İşle ilgili meseleleri Bakü'de hallediyor, SSCB'nin diğer şehirlerinde yaşayan dostlarına ihtiyaç duyduğu zaman da onları Bakü'ye davet ediyordu. Uzunca zamandan beri kumar da oynamıyordu Abdul Gaffarzade; bunun nedeni son oyunda (Riga'da bir araya gelmişlerdi) bir gecede yüz on bin ruble para kaybetmesi değildi – kumar bu, adı üstünde, kumar oynayan biri kazanmayı bildiği gibi kaybetmeye de hazırlıklı olmalı: asıl sorun şu ki eski kumarcılar yoktu artık: çoğu ölmüş, bazıları öldürülmüştü hatta, bir kısmı da Sovyetler Birliği'nden ayrılarak İsrail'e gitmek bahanesiyle yabancı ülkelere yerleşmişlerdi ve şimdi Amerika'da, Batı Almanya'da, İtalya'da, Türkiye'de, Yunanistan'da, ya da gerçekten İsrail'de oldukları haberleri geliyordu ara sıra...

Bir zamanlar Moskova'da, Leningrad'da, Tiflis'te, Taşkent'te, Erivan'da, Tallin'de veya diğer şehirlerde oturan bu adamlar sadece servetlerinin çokluğuyla değil, temkinleri (ağır olup batman gelen insanlardı hepsi!), tedbirlilikleri ve davranışlarındaki ölçülülükle de Abdul Gaffarzade'nin dengiydiler; ayak takımı değillerdi yani, ufak tefek hırsızlıkla da işleri olmazdı. O görmüş geçirmiş adamların yerini çoluk çocuk almıştı şimdi; bunların parası eskilerinkinden daha çoktu gerçi, ne var ki kendileri delikli kuruş etmezlerdi. Bu yeni kuşak daha geniş arazileri yönetiyordu: bu geniş arazilerin parti ve hükümet yöneticileri dışında fabrikaları, ticarethaneleri, hizmet sektörlerini, uyuşturucu ve kadın ticaretini yöneten yeraltı bir örgütü de mevcuttu yani; bazen bu yeraltı örgütü, resmî yöneticilerle iyi bir diyalog içine bile girebiliyordu; ama her şeye rağmen bu yeni kuşak büsbütün kendini beğenmişlerden oluşuyordu. Eskilerden henüz hayatta olanlar (Abdul Gaffarzade mesela!) yok değildi elbette; fakat hepsi de

yaşlanıyordu artık. Bu konulara kafa yorunca Abdul Gaffarzade kendi kendine gülümsüyordu bazen, zira gazeteler, radyo ve televizyonlar sabahtan akşama kadar menfur kapitalist ülkelerinde mevcut olan mafyadan bahsediyor, hemen akabinde de –yine aynı gazetelerden birinde mesela– Orta Asya’daki bir Emek Kahramanı, Rostov vilayetinde, ya da Baltık cumhuriyetlerinden birindeki ünlü bir yönetici hakkında övgü dolu yazılar çıkıyordu; ne var ki Abdul Gaffarzade tam da o Emek Kahramanı, ya da yöneticisiyle Odessa’da, Erivan’da veya Kislovodsk’ta kumar oynadığını, ya da kendi işleriyle ilgili bazı sorunları görüşüğünü iyi biliyordu...

Yeni kuşağın yaşam tarzını da asla beğenmiyordu Abdul Gaffarzade; bu yüzden de kumar toplantılarına katılmıyordu artık, iş ilişkileri ise eskisi gibiydi haliyle. Bu genç insanların günlük hayatlarının göz önünde olan parçası: içtikleri viskiler, kollarına taktıkları orospulara aldıkları pahalı kıyafet ve mücevherler, kendilerinin afyon içip morfin kullanmaları, her restoran ziyafetinin arkasından garsona yüz, iki yüz ruble bahşiş bırakmaları, kimseden çekinmeyerek büyük malikâneler yaptırılmaları, herkesin gözü önünde Mercedeslerde dolaşmaları Abdul Gaffarzade’nin hiç hazzetmediği şeylerdi. Parti ve hükümet yetkilileri, Sovyetler Birliği’ni oluşturan cumhuriyetlerin, vilayetlerin, şehirlerin yöneticileri, adliye kadrosundakiler bolca rüşvet alıyorlardı gerçi, her şeye rağmen yeni kuşağın yaptığı gibi, gemide oturup gemiciye böylesine ayan beyan meydan okumak doğru değildi ve Abdul Gaffarzade’ye sorulacak olursa bütün bu işlerin sonu kötü bitebilirdi. Kaderde daha nelerin yazılı olduğunu bilmek imkânsızdı gerçi, ama görünen o ki Brejnev’in pek az bir ömrü kalmıştı: birileri koluna girmeden yürüyemiyor ve toplantılarda konuşurken ağzını öylesine şapırdatıyordu ki ne söylemeğe çalıştığı bir türlü anlaşılamıyordu. Tarih,

Sovyetler Birliği’nde bir numaralı adamın ahlak ve zihniyetine çok şeylerin bağlı olduğunu kanıtlamıştı. Brejnev’in yerine kim geçecekti acaba? Her şeyin yolunda, hatta Brejnev dönemindekinden daha iyi gitmesini sağlayacak biri gelebilirdi ülkenin başına (zaten böyle olacağından zerre kadar kuşkusu yoktu Abdul Gaffarzade’nin! Söylenen sözlerle görülen işler arasında bu denli uçurumun olduğu bir toplumu düzeltmek imkânsızdı: rejim çökebilirdi zira; işte bu nedenledir ki başa geçecek şahsın yine bu topluma denk biri olması icap ederdi), ne var ki –şer söylemeden hayır gelmez– ülkenin başına, her şeyi altüst edecek birinin geçmesi de mümkündü pekâlâ (burası Sovyetler Birliği nasıl olsa; öte yandan tarih de sürprizlerle doludur her zaman!). Abdul Gaffarzade, hiçbir şeye inanmasa bile paranın gücüne yüzde yüz inanıyordu gerçi, yine de bu yeni kuşağın yaptıkları, asla tasvip edilecek türden işler değildi!

Eskiden Moskova’dan ta Herson’a¹⁶⁵ değin çeşitli şehirler arasında telefon görüşmeleri yapar, bir araya gelirlerdi; kumar da, keyif ve eğlence ortamları da bir bahaneydi o vakitler, gerçek amaç farklıydı hep: birbirlerine akıl danışır, tavsiyelerde bulunur, yardım eder, kendi işleriyle ilgili bilgi takası yapar ve gelecekteki yeni iş ilişkilerinin zeminini hazırlarlardı. Ama şimdi kumarın, ya da eğlencenin kendisiydi asıl amaç; çok fazla para kazanıyorlardı çünkü, eskisinden daha kolay kazanıyor, eskisinden daha fazla rüşvet yediyorlardı, rüşvet alanların sayısı da artmıştı zaten. Eski adamların ahbabları profesörler, ünlü sanatçılar, besteciler, ressamalar, yazarlar, meşhur doktorlardı hep. Bugünkü kuşağın da emrinde (!) profesörler, başkanlar, hatta bakanlar vardı gerçi, ne var ki Abdul Gaffarzade, bugünün profesörlerinin ve mevki sahiplerinin de

¹⁶⁵ Herson – Ukrayna’da şehir. (ç.n.)

cılızlaşmış olduklarına her gün daha fazla kanaat getiriyordu; bu cılızlaşma sürüyordu da üstelik, kısaca söylemek gerekirse, eski ağırbaşlı adamlar yoktu artık...

...Vasili içeri girince Abdul Gaffarzade gözünü gazeteden ayırıp:

“Moskova’yla irtibata geç.” dedi. “Otelde iki kişilik yer ayırt yarına.”

Vasili şaşırıp ve aksansız bir Azericeyle (dil öğrenme konusunda özel bir yeteneği vardı anlaşılan, Abdul Gaffarzade’nin daveti üzerine Bakü’ye taşındıktan topu topu bir sene sonra Azericeyi aksansız olarak konuşmaya başlamıştı) sordu:

“Moskova’ya mı gidiyorsunuz beyefendi?”

Abdul Gaffarzade, Ferit Kâzımlı’nın baldızının oğlunu düşünüp suratını ekşitti:

“Yoo, tanıdıklar gidecek.”

“Lüküs mü olsun beyefendi?”

“Olsun bakalım.” Abdul Gaffarzade gözlüğünü çıkarıp mendiliyle camlarını silerken hafifçe gülümsedi: “Teyzesinin kocası varlıklı nasıl olsa.”

Vasili bir şey anlayamadı gerçi bu sözlerden, ama bir şey anlamadığı durumlarda bile kendini alakadar etmeyen hususlarda sorular sormak, Vasili’nin hizmet anlayışına tersti. Her zamanki gibi:

“Başka bir şey ister misiniz beyefendi?” dedi.

“Yok *dorogoy*. Senin iyiliğini isterim ancak.”

“Teşekkür ederim. Gidebilir miyim beyefendi?”

“Git *dorogoy*; akşam evde olacağım, telefon açıp söyler sin bana.”

“Baş üstüne.”

Vasili odadan çıktı, ama Moskova’yla ilgili o konuşmanın arkasından, Vasili’nin odayı terk etmesiyle birlikte içeri tuhaf bir ilkbahar havası doldu sanki. Abdul Gaffar-

zade bu ilkbahar havasını hemen hissetti ve tanıdı elbette; o ilkbahar havası adamın anılarında capcanlıydı henüz; aniden akla geliveren bazı hatıralar Abdul Gaffarzade’nin içine bir gençlik şevki getirmiş, bütün derdini tasasını alıp götürerek yerine yepyeni güzel duygular bırakmış gibiydi. Gerçi Roza’nın balık misali kaygan vücudu birdenbire kayıp gitmişti kucağından, ama o ilkbahar havasıyla dolu taptaze duyguları alıp götürmüş değildi; o duygular Abdul Gaffarzade’de baki kalmıştı ve zaman zaman işte böyle aniden akla geliverdiği oluyordu.

Roza yirmi sekiz yaşındaydı; geçen senenin o güzelim, hiçbir zaman unutulmayacak ve her akla geldiğinde insanın kanını coşturan ilkbaharındaki yirmi sekiz yaşı vardı yani. Hayatında birçok kadın görmüş olan Abdul Gaffarzade, Roza’nın en sevicecek döneminde olduğunu biliyordu; beş sene, hatta üç sene sonra bile bugünkü Roza olmayacaktı asla. Abdul Gaffarzade, Roza’yı görür görmez bu kadının vücudunu hayalinde ne şekilde canlandırmış idiye Roza’nın vücudu gerçekten de öyleydi: bembeyaz, pürüzsüz ve sağlıklı teni, dolgun baldırları, karnının derinlerine çekilmiş olan göbeği, zıp zıp zıplayan, canlı ve hep sıcacık göğüsleri başlı başına bir saadetti ve bu saadet geçen senenin ilkbaharında Abdul Gaffarzade gibi bir adamın bile aklını başından alacaktı neredeyse. Roza, nasıl bir yaşta olduğunun farkındaydı kendisi de; beş sene sonra da güzel olacağını, arzu ve şevk dolu olacağını biliyordu elbette, ama asla bugünkü Roza olmayacağını da anlıyordu. Roza, insanın aklını başından nasıl alması gerektiğini de iyi biliyordu bu arada.

Roza, Bakü’nün Sekizinci Kilometre adıyla bilinen mevkiinde, üç katlı eski bir binanın tam karşısındaki bir banka şubesinde çalışıyordu. Kendisini tanıyanlar arasında sadece bu bölgenin değil, Bakü’nün tamamının en güzel kadınlarından biri olarak ün yapmıştı. Roza’yla ilk kez

Vasili –tertiplendiği sayısız eğlence ortamlarından birinde tanışmış bulunuyordu. Kadının güzelliğini ve işvesini görünce, onu kendine değil Abdul Gaffarzade’ye uygun görmüştü hemen. Roza’nın güzelliği ve işvesi öylesine etkileyiciydi ki Vasili Mitrofanof az kalsın şeytana uyacak, Abdul Gaffarzade’nin hizmetinde bulunduğu bunca yıl zarfında ilk kez ihanete sapsın olacaktı. Vasili, Abdul Gaffarzade’nin nasıl bir zevke sahip olduğunu çok iyi biliyordu ve adamın Roza’ya deliler gibi âşık olacağından emindi. Vasili, âşık olduğu zamanlarda Abdul Gaffarzade’nin nasıl paralar saçtığını da biliyordu elbette. Roza’yla işbirliği yapabilir, Abdul Gaffarzade’den koparılacak olan parayı kadınla yarı yarıya paylaşabilirdi ve bu paranın hatırı sayılır bir meblağ olacağından kuşkusu yoktu (Abdul Gaffarzade’ye para harcatmanın en ince yöntemlerini çok iyi bilen Vasili, Roza’nın yardımıyla bu yöntemleri kullanabilirdi yani); fakat “Lanet şeytana.” diyerek güçlük de olsa nefisini zapt etmeyi başarmıştı.

Roza’nın kimsesi yoktu, Vasili’nin önerisini de kabul lenirdi muhtemelen; ama Abdul Gaffarzade’nin bu ihanetten haberdar olma ihtimali bir anlığına aklına geliverince, genç yaşına rağmen çok şeyler görüp geçirmiş, görmedikleri konusunda da nazarı bilgilere sahip bulunan Vasili’nin tüyleri diken diken oldu ve bu korku hissidir ki kendisini Abdul Gaffarzade’ye her zamanki gibi sadakatle hizmet etmek zorunda bıraktı. Vasili Roza’yla Abdul Gaffarzade arasında sadece aracılık yapmakla yetindi.

Abdul Gaffarzade Roza’yı gördükten sonra, bu kadınla Bakü’de ve alelacele görüşmek istemedi; önce Vasili Moskova’ya giderek hazırlık yaptı, sonra Roza gitti Moskova’ya, en sonda da Abdul Gaffarzade. Abdul Gaffarzade, kendinde böylesine gençlik ihtirası kalmış olabileceğini aklının ucundan dahi geçirmemişti; Roza, adamı bir delikanlı misali yeniden coşturmuştu. Son dönemlerde,

özellikle de zavallı Orduhan’ın ardından Abdul Gaffarzade, yaşamının artık sona varmak üzere olduğunu düşünmeye başlamıştı, fakat geçen senenin ilkbaharında Moskova’daki Rozalı günler adamı yeniden hayata döndürdü sanki; yine o Rozalı günler otuz sene önceki duygu ve heyecanların yalnızca hatırasını değil, o duygu ve heyecanları geri getirmişti.

Roza milliyet itibariyle Süryani’ydi ve boş vakitlerinde eski Asurya’yla ilgili çok kitaplar okumuş olan Abdul Gaffarzade, kocaman simsiyah gözleri parıl parıl parlayan bu kadının, Bakü’deki bir banka şubesinden değil, o eski devirlerden çıkagelmiş olduğunu vehmediyordu bazen.

Roza, Moskova’nın göbeğindeki otelin üç odalı lüksü içinde üzerine hiçbir şey giymiyor ve sürekli kakule çiğneyerek (Abdul Gaffarzade seviyordu kakulenin kokusunu) çıtır çıtır dolaşıyordu; yatakta uzanıp veya koltukta oturup bu sağlıklı ve ihtiras dolu kadını izlemeye doyamayan Abdul Gaffarzade ise Roza’yla övünüp gurur duyduğu kadar hiçbir zaman, hiçbir parayla, hiçbir mücevherle övünüp gurur duymuş değildi; o anlarda Roza, Abdul Gaffarzade’nin bütün hayat boyu elde etmiş olduğu kişisel malvarlığının en değerli parçasıydı.

Abdul Gaffarzade, istediği zaman, Sovyetler Birliği’nin istediği noktasına iş gezisine çıkabiliyordu; o Moskova seferini de on beş gün olarak düşünmüştü ve bu sürenin ilk beş günü geceli gündüzlü yekpare bir an –duygu ve heyecanlarla dolu kocaman bir an– gibi geçiverdi. İlk beş gün zarfında ne Abdul Gaffarzade, ne de Roza otel odasının dışına çıktı, restorana bile inmediler hatta (Abdul Gaffarzade restoranda vakit geçirmeyi sevmezdi zaten); Roza da amcası Asatur’a telefon açacak fırsatı bulamadı bu arada.

Roza’nın en sıcak ve aydınlık çocukluk anılarından biri, belki birincisi Asatur amcasının yılda, iki yılda bir Moskova’dan Bakü’ye gelirken hediye olarak getirdiği koca bir

kutu renkli kalemdi. O kalemlerin kırmızısı, yeşili, sarısı, pembesi, turuncusu on iki, on üç, on dört yaşındaki bir kız çocuğunun, Roza için ebedî bir mazide kalmış olan tertemiz, saf ve samimi duygularının rengine dönüşüyor gibiydi bazen. Roza, anılarını birdenbire sarıp sarmalamış olan o kırmızının, yeşilin, sarının, pembenin, turuncunun parlaklığı içinde tuhaf bir kırılma, hatta gözyaşı bulunduğu vehmediyordu vakit vakit; böyle düşününce de gözleri doluyor ve yaşamının baharında bulunan bu kadar güzel bir kadın, sebepsizce için için ağlamak istiyordu.

Asatur amca Moskova'da vatmanlık yapıyor, tramvay sürüyordu; kardeşi -Roza'nın babası yani- vefat edip de Roza'nın annesi komşulukta yaşayan dul bir Azeri berbere vardığı günden itibaren, on üç on dört seneyi aşkın bir süreden beri Bakü'ye gelmiyordu artık; ama bütün bayramlarda, yılbaşında, 8 Mart, 7 Kasım günlerinde, Azerbaycan'da Sovyet rejiminin ilanı günü olan 28 Nisan'da, bir de her sene doğum gününde tebrik kartları atıyordu Roza'ya. Asatur amca, Roza'ya tebrik kartları atan tek insandı yeryüzünde.

Vasili Mitrofanof, Abdul Gaffarzade adına Roza'yla görüşüp konuştuktan ve Roza bu güzel Moskova seyahatine çıkmayı kabul ettikten sonra, bir gece vakti o kırmızının, yeşilin, sarının, pembenin, turuncunun kırılma parlaklığı yine sarıp sarmalayiverdi anıları; Asatur amcanın o anıardaki yüzü de Roza'nın çocukluk duyguları, heyecanları misali tertemiz, saf ve samimiydi. Roza, Moskova'da Asatur amca'yı mutlaka arayacak, onunla görüşecek, onun evine gidecekti; bu konudan Abdul Gaffarzade'ye de bahsetmişti, ne var ki Asatur amcasının tramvay sürücüsü olduğunu söylemeye utanarak SSCB Ticaret Bakanlığı'nda çalıştığını uydurmuştu. Roza yalanından dolayı tedirgindi biraz, "Abdul Gaffarzade, Ticaret Bakanlığı'nda çalışan o adamla görüşmek ister mi acaba?" diye düşünüyordu. Bu

tedirginliği yersizdi oysa; nice Rozalar tanımış olan Abdul Gaffarzade, kadının yalan söylediğini içgüdüleriyle hemen anlamış ve kendi keyfini kaçırmamak için üstüne varmamıştı...

Beş gün boyunca dışarıdaki hayatı hatırlatan tek şey Vasili Mitrofanof'un telefonlarıydı sadece. Vasili de aynı otele kalıyordu; sabah ve akşam olmak üzere her gün iki kez Abdul Gaffarzade'yi arayarak:

"Bir şey ister misiniz beyefendi?" diye soruyordu.

Abdul Gaffarzade daha ne isteyebilirdi ki? O güzelim ilkbahar günlerinde, üç odalı lüksün içinde Roza'yla beraberken, yeryüzünün hiçbir mücevherine ihtiyacı yoktu Abdul Gaffarzade'nin. Fakat beşinci günün akşamında Vasili yine arayınca, Abdul Gaffarzade:

"Kemençe dinlemeyi özledim fena halde." dedi. Üstelik bu sözleri öyle bir iç yangısıyla söyledi ki Vasili, Abdul Gaffarzade'nin sesinin böylesine içli olduğunu asla hatırlamıyordu.

Abdul Gaffarzade, nasıl olup da kemençe sesini özlediğini kendisi bile bilmiyordu aslında; genelde üzgün olduğu zamanlarda kemençe dinlerdi, oysa Moskova'daki o ilkbahar günlerinde Abdul Gaffarzade'nin bütün vücudu yeniden çiçeğe durmuş olan asırlık bir ağaç gibiydi; adam yeryüzündeki derdin tasanın tamamını unutmuştu sözde, ama kalbinde bir şeyler varmış demek ki...

Roza'dan farklı olarak Abdul Gaffarzade odada asla çıplak dolaşmıyor, yataktan kalkar kalkmaz üzerine bir şeyler alıyordu. Roza'nın bembeyaz ve tel gibi gergin vücuduna karşılık koca ve kıllı karnından, kendi yaşından utanıyordu; aşk konusunun bütün inceliklerini iyi bilen Roza'nın kahkahalar içinde yaptığı şevk ve ihtiras dolu davetlerine rağmen, onunla birlikte duşa bile girmiyordu asla; banyoda Roza'yı büyükçe bir Çin havlusuna sarıp kucağına alıyor ve yatağa götürüyordu.

Vasili ertesi gün sabah erkenden Bakü'ye uçtu, akşam uçağıyla da ünlü kemençe ustası Ahmet Şirkerim'le birlikte Moskova'ya döndü. Vnukovo havaalanından taksiyi doğruca Moskova'nın merkez pazarına sürdürdü, Azeri çiçek tüccarlarından Roza için kucak dolusu gül aldı ve aynı akşam Ahmet Şirkerim'le birlikte Abdul Gaffarzade'yle Roza'nın kaldıkları odaya geldi. Abdul Gaffarzade'yle Roza ise özenle giyinip oturarak Ahmet Şirkerim'in kemençesini dinlediler.

Ahmet Şirkerim kemençeyi akort ettikten sonra, alışkın olduğu üzere gözlerini kapattı ve önce Segâh¹⁶⁶ çaldı. Fakat o Segâh'ı öylesine içten çaldı ve müzik, Moskova'daki o otel odasında öylesine büyülü, aynı zamanda da mahrem seslendi ki kemençe sevmeyen ve klasik Doğu müziğinden anlamayan Vasili ile Roza bile gerçekten zevk aldılar. Ahmet Şirkerim daha sonra halk müziğinden ve danslarından örnekler çaldı, tekrar klasik müziğe döndü, sonra da Abdul Gaffarzade'nin isteği üzerine "Sarı Bülbül" ezgisini çaldı. Rahmetli Hıdır çok severdi bu ezgiyi; Abdul Gaffarzade daha dün gibi hatırlıyordu her şeyi: kışın ortasında bile bahçedeki musluktan akan buz gibi suyun altında yıkanırken, kendi kendine "Sarı Bülbül"ü söylendi Hıdır. "Sarı Bülbül" o eski "Sarı Bülbül" dü hâlâ, Hıdır ise çoktan göçüp gitmişti bu hayattan. Ahmet Şirkerim de haberdardı sanki bütün bunlardan; Abdul Gaffarzade'nin içini sızlatan anıları kemençe aracılığıyla dile getiriyor gibiydi: Abdul Gaffarzade'nin gözleri doldu. Ahmet Şirkerim en sonda Kesme Şikeste¹⁶⁷ çaldı ve gözlerini kapatıp kafasını kemençenin ahengine uygun bir şekilde sağa sola salladıkça, Abdul Gaffarzade, kemençeden

¹⁶⁶ Segâh – klasik Doğu müziği makamlarından biri. (ç.n.)

¹⁶⁷ Kesme Şikeste – Segâh makamı temelinde oluşturulmuş klasik Azerbaycan müziği makamlarından biri. (ç.n.)

dökülen bu sesle Roza'nın koskoca simsiyah gözleri, bembeyaz ve pürüzsüz teni arasında tuhaf bir yakınlık, bir bağ olduğunu düşündü kendi kendine; bu akrabalık bağı değildi elbette, tarihin çok eski dönemlerinin ulaşılamazlığını anımsatan bir zaman bağıydı ve Abdul Gaffarzade de gözlerini kapatıp kemençe sesini dinlerken o eski ve ulaşılamaz dönemlere uzanıvermişti.

Kesme Şikeste'nin arkasından otel odasını tuhaf bir sessizlik kapladı, fakat bu sessizlikte de çok çok eskilere mahsus bir hal vardı; daha sonra Abdul Gaffarzade elini ceketinin iç cebine sokup timsah derisinden yapılmış ve neredeyse otuz seneden beri cebinde dolaştırdığı kocaman cüzdanını çıkardı, on adet yüz rublelik banknot sayarak Ahmet Şirkerim'in önüne koydu ve:

"Helal!" dedi.

Vasili, kendinden memnun bir halde Ahmet Şirkerim'e bakıp kafasını, "Görüyorsun, değil mi?" anlamında salladı.

Gıcır gıcır banknotlardan ve Abdul Gaffarzade'nin müziğe verdiği bu değerden şevke gelen Ahmet Şirkerim ayağa kalktı ve kemençeyle birlikte Bakü'den getirdiği kemani mahfazasından çıkarıp Roza'nın önüne geldi, yine gözlerini kapatarak Roza için "Oçi Çyornıye"¹⁶⁸ şarkısını çaldı...

Aynı gece Abdul Gaffarzade'nin yanı başında uykuya dalmadan önce Roza, odanın karanlığı ve sessizliği içinde adamın kalbinin çarpıntısını ayan beyan duyuyor ve bu çarpıntıda hiçbir zaman hissetmemiş olduğu bir yakınlık hissediyordu kendine. Koca ve kıllı göbeği olan bu adamı bütün kalbiyle sevmeye başladığını düşünüyordu Roza; kendine o kadar uzakken birdenbire bu kadar yakın oluveren kemençe de uzaklarda bir yerlerde tekrar çalınmaya

¹⁶⁸ Rusya'da bir dönemin ünlü parçalarından. (ç.n.)

başlamıştı sanki. Otel odasının sessizliği içinde kemençenin içli sesi uzaklardan süzülüp geliyordu işte; Roza uykuya dalmak üzereyken otel odasında değil, kendi evinde olduğunu canlandırmaya başlamıştı hayalinde; yanındaki adam da kocasıydı artık. Roza bir karı koca mahremiyeti, bir aile sıcaklığı hissediyordu ayan beyan; tam da uykuya dalacakken Abdul Gaffarzade'nin kıllı göğsünü hafifçe okşamıştı da.

Bakü'de, Roza'nın çalıştığı banka şubesinin tam karşısındaki üç katlı eski binanın üçüncü katında, sokağa bakan pencerelerin üst çerçevesiyle damın arasında taşa kazınmış olan bir yazı vardı:

1867

MEŞHEDİ MİRZA MİR ABDULLAH
MEŞHEDİ MİR MEHMET HÜSEYİN OĞLU

Çalıştığı banka şubesinin penceresinden o yazıyı her görüşünde, oradaki tarihin eskiliği ve Meşhedi Mirza'nın hayatının kadimliği ile kıyaslanınca, kendi yaşamının ve duygularının çocuk oyuncuğu olduğunu düşünürdü Roza. Şimdi de otel odasında uykuya tam dalacakken Abdul Gaffarzade'nin kıllı göğsünü hafifçe okşadıkça, Roza yaktaki değil, işte o kadimliğin koynunda hissediyordu kendini; bu hakikatsiz dünyada yalnızca o kadimliğe güvenebileceğini düşünüyordu ve bu düşüncesi genç kadının jütün vücuduna bir huzur ve gevşeklik getiriyordu...

Ne var ki aynı gece telefon aniden çaldı, Abdul Gaffarzade zilin sesini duyunca Bakü'den arandığını anladı hemen. Geldiğinin ilk günü telefon açarak oteldeki numarasını Karatel'e bildirmişti (Bakü dışında olduğu zamanlarda hep böyle yapıyordu zaten); aceleyle kalkıp ahizeyi kaldırdı.

Hatta Ömer vardı.

"Zdravstvuyte dyadya Abdul. Eto Omar govorit.¹⁶⁹ Nasılısınız?"

"Ne oldu?"

"Çto?"¹⁷⁰

"Ne oldu dedim?"

"Annem rahatsızlandı dyadya Abdul."

Abdul Gaffarzade önce Ömer'in annesinin, yani Mürşit Gülcihanî'nin karısının rahatsızlandığını düşünüp rahat bir soluk aldı.

"Durumu ciddi mi?"

"Çto?"

"Durumu ciddi mi diyorum? Ağır mı yani?"

"Evet, ağır."

"Senin annen zavallı, sapasağlamdı ama..."

"Benim annem değil, dyadya Abdul. Karatel anne hasta. Biz de buradayız. Sizin kvartiradan¹⁷¹ arıyorum. Sevil skazala çtob ya pozvonil vam, a to ya ne bespokoil bı vas. Ona oçen boitsya..."¹⁷²

Abdul Gaffarzade'nin bütün vücudunu bir titreme sardı birdenbire (Orduhan'ın ölümünden sonra zamansız ölümlerden çok korkar olmuştu adam); kendini toparlamak için ne kadar gayret ettiyse de yapamadı; başka hiçbir şey sormadan ahizeyi telefonun üzerine fırlattı; Roza'nın kendisine bahşetmiş olduğu o saadet duygusu da, Moskova'da geçirdiği altı günde içini doldurmuş olan ilkbahar havası da bir anda kayboluverdi; Abdul Gaffarzade soğuk suyla elini yüzünü yıkayıp üzerini giyinmeye başladı hemen.

¹⁶⁹ "Merhaba Abdul amca. Ben Ömer..." (Rusça) (ç.n.)

¹⁷⁰ "Ne?" (Rusça)

¹⁷¹ Kwartira: daire. (Rusça)

¹⁷² "Sevil istedi sizi aramamı, yoksa ben rahatsız etmeyecektim." (Rusça)

Uykudan uyanmış olan Roza elini kaldırıp başının üstündeki gece lambasını yaktı, kalkıp yatağın içinde oturdu, battaniye üzerinden kayıp baldırlarına düştü ve o an Roza'nın gece lambasının ışığı altında görünen göğüsleri tamamıyla sıradan kadın göğüsleriydi işte...

"Çto sluçilos?"¹⁷³

"Ben gitmek zorundayım Roza..."

"Nereye?"

"Bakü'ye."

"Ya ben?"

"Sen istediğin kadar kalabilirsin burada. Gezip tozarsın. Neydi o adamın adı, Asatur'du değil mi? Gidip onu görürsün... Vasili de burada kalacak ve istediğin zaman seni Bakü'ye getirecek."

Abdul Gaffarzade bir yandan ceketini giyerken, öbür yandan telefon açıp Vasili'yi uyandırdı, aşağı inip otelin zemin katında kendisini beklemesini söyledi, sonra da elini ceketinin iç cebine sokup timsah derisinden yapılmış kocaman cüzdanını çıkardı, içinden üç bin ruble alıp televizyonun üzerine bıraktı ve uykulu gözlerle kendisine bakan Roza'ya:

"Bu senin." dedi.

Roza gözlerini kısarak dikkatlice Abdul Gaffarzade'ye baktı:

"Ne?"

"Bu para senin."

Deminden beri susup hiçbir şey söylemeyen Roza, kendi misali yataktan fırladı birdenbire, televizyonun önüne geldi ve üç bin rubleyi alıp yere savurdu:

"Beni ne zannettin sen? Para ödüyorsun demek bana? Za uslugu?"¹⁷⁴

¹⁷³ "Ne oldu?" (Rusça)

¹⁷⁴ "Hizmetimin karşılığı olarak mı?" (Rusça)

Abdul Gaffarzade aynı gece Bakü'ye uçtu.

Abdul Gaffarzade'nin Roza'ya almış olduğu kürk manto, altın bilezik, inci kolye, pırlanta taşlı yüzük ve küpe takımı, Japon üretimi yirmi dört kişilik yemek takımıyla kıyaslanınca üç bin ruble hiçbir şeydi aslında; ne var ki Roza'nın o geceki hareketi, "Beni ne zannettin sen? Para ödüyorsun demek bana?" sözleri adamın o kadar çok hoşuna gitmişti ki Roza'yla bir daha beraber olmamasına rağmen (tekrarı sevmezdi Abdul Gaffarzade), yazın Vasili aracılığıyla İktisat Üniversitesi'nin ikinci öğretimine kaydettirdi kadını. Abdul Gaffarzade, Roza'nın tahsilli bir ekonomist olmasını istiyordu ve o unutulmaz ilkbahar günlerinden sonra Roza'yı sık sık anımsıyor, onun mesut olmasını bütün kalbiyle diliyordu. Roza'nın gelecekte daha fazla bozulmasını, kötü ellere düşmesini hiç istemiyordu Abdul Gaffarzade; ara sıra, Vasili'yi Roza'yla evlendirmeyi bile geçiriyordu kafasından, fakat bu konuda kesin kararını henüz vermiş değildi.

Üç bin ruble para odanın zeminine saçılıp kaldı öylece; Abdul Gaffarzade çıkıp gittikten sonra Roza o gıcır gıcır yüzük banknotları teker teker yerden toplamak zorunda kaldı haliyle...

HÜSREV Hoca, gerçek hayatta Kelenter Hoca'nın kızlarını görmüş değildi hiç. Ama eskiden sık sık, zamanla daha seyrek ve şimdi - seksenli yıllarda- ara sıra olmak üzere o kızları rüyasında görüyordu. O kızların yüzü yoktu, daha doğru söylemek gerekirse iki, ya da üç katlı bir tülün ardında gibiydi yüzleri, ama Hüsrev Hoca, onların Kelenter Hoca'nın kızları olduğunu biliyordu yine de. Kelenter Hoca'nın kızları biteviye ağlıyorlardı ve onların gözlerinden akan su, sel olup sokakları dolduruyor, zamanla bir denize dönüşüyordu; Hüsrev Hoca, o denizde boğulup ölmekten korkuyordu rüyasında. Ama kenardan biri -Kelenter Hoca'nın karısı muhtemelen (aradan geçen uzunca zamanda Hüsrev Hoca, o kadının yüzünü unutmuştu büsbütün)- kızlara da, Kelenter Hoca'ya da, bütün bunları rüyasında gören (üstelik rüya gördüğünün farkında olan) Hüsrev Hoca'ya da teselli vermeye çalışarak sık sık yineliyordu:

"Su aydınlıktır, su aydınlıktır..."

Hüsrev Hoca rüya gördüğünü biliyordu gerçi, buna rağmen o denizde boğulmaktan korkuyordu yine de. Kelenter Hoca ise küçük bir kayığın içinde, yüzüp duruyordu. "Benim keyfim yerinde," diyordu, "baştan şanslıymı-

şım çünkü. Yedi kız babasıysam ne var; bizim karı yarım kilocuk etten hem o kadar fazla çeşit, hem de o kadar leziz yemek yapıyor ki ye ye bitmez. Karın tok oldu muydu, tamamdır! Okulda kimya dersinde hiçbir sorun olmayacak demektir!.." Böyle konuştuğuça, bir taraftan da gülüyordu Kelenter Hoca. Ama Hüsrev Hoca, bunun aslında gülmek değil, ağlamak olduğunu da biliyordu, çünkü Kelenter Hoca'nın gözlerinden akan yaşlar, kaygısını dolduruyordu ve nihayet o kayık da, Kelenter Hoca da kaybolup gidiyorlardı; Hüsrev Hoca, Kelenter Hoca'nın denizde boğulduğunu anlıyordu hemen; kendisinin de boğulacağından korkuyordu yine; kızlar ise biteviye ağlıyorlardı hâlâ, denizin suyu gittikçe yükseliyor, Hüsrev Hoca'yı içine alacak gibi oluyordu sahiden de...

Arzu şöyle söylemişti Hüsrev Hoca'ya:

"Ben neyse de, bir başınyardım ne de olsa, zavallı Kelenter Hoca'nın yedi kızı kaldıydı..."

Arzu'nun o sözlerinden sonra, uzunca bir süre, Hüsrev Hoca nerede dilenci ve sefil bir kadın görse, Kelenter Hoca'nın kızlarından biri olduğunu vehmederdi hep; kendini tutamayarak o kadına uzun uzun bakmaya, o kadını uzun uzun incelemeye başlar, onunla Kelenter Hoca arasında bir benzerlik bulmaya çalışırdı; o kadar uzun bir süre bakardı ki, dilenci kadın korkup kaçardı nihayet...

Hüsrev Hoca'nın rüyada gördüğü kızların sayısı epey çoktu, ama sayıları ne kadar çok olursa olsun, onların, Kelenter Hoca'nın yedi kızı olduğunu biliyordu Hüsrev Hoca; gerçek hayatta yüzlerini bile görmediği o yedi kız olduklarını biliyordu...

Yetmişli yılların sonuna doğru -Hatice kadın doğru söylemişti yani- Hüsrev Hoca, ömr-ü hayatında ilk kez (ve galiba son kez!) yazın tatile gitti; Ağustos ayı, Bakü'nün çok sıcak olduğu bir mevsimdi; Hüsrev Hoca postadan yıllık izninin parasını aldı (gazete bayiindeki son

senesiydi o sene; sonra emekli oldu), yıllardan beri biriktirdiği iki yüz rublenin üzerine ekledi ve Bakü - Kislovodsk treninin üçüncü sınıf vagonuna bilet alarak akşam üzeri Bakü'den ayrıldı.

Hüsrev Hoca trene son kez 1956 yılında, Tomsk vilayetinden Bakü'ye dönerken binmiş bulunuyordu. Günlerce, yine böyle bir vagonun penceresi önünde oturarak dışarıyı seyretmiş, ama değişip duran manzaraların hiçbirini görmemişti; o manzaraların yerine Ovanes Usta'nın Şuşa yolunun yokuşunu tırmanan faytonunu, rengârenk tüpleri olan ölü horozu, Hadrut yolunu kapatan bariyerin arkasındaki Kızıl Yakup'u görmüş, Hadrut'a altı kilometre mesafede yanan o kocaman ateşi izlemiş, uzun uzun Hıdır Hoca'nın (Hıdır Hoca'nın on yedi yıl önce, 1939 senesinin o karlı kış günlerinden birinde kurşuna dizildiğini bilmiyordu daha, Bakü'ye geldikten sonra öğrendi bunu) yüzüne bakmış, o yüzün bütün çizgilerini gözlerinin önünde canlandırmış, Hıdır Hoca'yı yeniden tanımak ve anlamak istemişti. Hüsrev Hoca, Hıdır Hoca'nın Hıdır Hoca değil, sorgu hakimi Memetağa Aliakperof olduğunu vehmediyordu ara sıra, zira on yedi yıllık bir ayrılığın ardından Bakü'ye dönerken, gözlerini bindiği trenin penceresine dikip Hıdır Hoca'yı düşünmeye başlar başlamaz, pencere camında birdenbire sorgu hakimi Memetağa Aliakperof'un suratı belirliyordu hep...

Tomsk vilayetinden gelen tren de, o trenin üçüncü sınıf vagonunun penceresi önünde oturduğu günler de mazide kalmıştı artık; yıllar geçtikçe Hadrut'a altı kilometre mesafedeki o kocaman ateş de, Ali Asker Hoca'nın evindeki ziyafet de, Narım'ın insanın iliğine işleyen soğuğu da, kısacası her şey, birbirine karışıyor, yekpare bir kütleye dönüşüyor ve o kütle bazen sıkışıp, sıkışıp, sıkışıp bir ceviz kadar olduktan sonra Hüsrev Hoca'nın boğazına takılıp kalıyordu; Hüsrev Hoca o an kalbinin duruvereceği-

ni, ölüvereceğini düşünüyordu, ama ölmüyor, kalbi durmuyordu; dünya durdukça Hüsrev Hoca'nın da yaşayacağı anlaşılmış oluyordu bu sayede...

İşte o Ağustos akşamında Hüsrev Hoca Bakü - Kislovodsk treninin üçüncü sınıf vagonuna bindi, biletini gösterip yerini sormak istedi, ne var ki fazlaca şişman ve yaşlı bir kadın olan kondüktör, kendi kompartımanında oturmuş, bir taraftan yazın o cayır cayır yakan sıcağında elindeki kocaman salatalık turşusunu iştahla yerken, öteki taraftan da eski bir kitabı okuyor ve kafasını bile kaldırmadan:

"Davay... Davay..." diyordu, "Prohodi..."¹⁷⁵

Hüsrev Hoca vagonun içine girip kendi yerini buldu (yine cam kenarındaydı yeri), küçük valizini tahta oturacağın altına koydu ve üçüncü sınıf vagonun çeşit çeşit kokulardan mürekkep, ağır ve çok sıcak havasını solurken, kondüktör kadını nereden tanıdığını düşünmeye başladı. Tren hareket edip de o şişman kondüktör kadın, sağ elinin şahadet parmağının uzun tırnağıyla dişlerinin arasında takılıp kalmış olan hiyar turşusu kırıntılarını temizleye temizleye yolcuların biletlerini kontrol ederken, Hüsrev Hoca'nın önünde durdu ve Hüsrev Hoca, bu kadını mutlaka bir yerlerden tanıdığına emin oldu, ne var ki kim olduğunu çıkaramadı yine.

Kondüktör kadın, vagonun tamamı duysun diye sesini yükselterek:

"Tuvaleti temiz tutun!" dedi. "Kim tuvaleti pisletirse, fırçayı eline tutturup kendine temizleteceğim!.." Sonra da tırnağıyla dişlerinin arasını temizlediği elini Hüsrev Hoca'ya doğru uzattı: "Davay..."¹⁷⁶ Çabuk ol bakalım... Ver bakalım biletini..."

¹⁷⁵ "Haydi... Haydi... Geç bakalım..." (Rusça)

¹⁷⁶ "Haydi..." (Rusça)

Hüsrev Hoca elinde hazır tuttuğu bileti kondüktör kadına uzattı, ama kadın bileti almak yerine, hızla ilerleyen trenin ışığı altında dikkatlice Hüsrev Hoca'ya baktı ve birdenbire:

"A-a-a..." dedi. "Hüsrev Hoca mısın sen?" sonra da gözleri ayan beyan bir ilgiyle parlayarak ilave etti: "Seni kurşuna dizmediler miydi be adam? Hortladın mı yoksa? Niçego sebe!.."177

Hüsrev Hoca bu kadını iyi tanıdığını, hatta çok iyi tanıdığını biliyor, onun kim olduğunu ise çıkaramıyordu bir türlü; içinden de kötü bir duygu baş kaldırmaya başlamıştı Hüsrev Hoca'nın, o kötü duygu, vagondaki ter, haşlanmış yumurta, sucuk, soğan, sarımsak kokusuna karışarak adamın midesini bulandıracak gibi oluyordu.

Kondüktör kadın, Hüsrev Hoca'nın biletini alıp baktı nihayet:

"Fiktivni¹⁷⁸ değil, değil mi?" diyerek yüksek sesle güldü ve sordu: "Beni tanımadın mı?"

Hüsrev Hoca karşısındaki şişko, yer yer beyazlamış olan saçları yüzüne dökülmüş, gülünce ağzının kenarında yıpranmış metal dişleri görünen kadına bakıyordu hâlâ... Bu kadının kim olduğunu biliyordu Hüsrev Hoca... Biliyordu bu kadının kim olduğunu... Fakat kimdi bu kadın sahiden de?... Deminki kötü duygu Hüsrev Hoca'nın boğazına takılıp kalmıştı tekrar; Hüsrev Hoca yutkundukça gırtlakındaki sivri çıkıntı bir yukarı bir aşağı hareket edip duruyordu.

Kondüktör kadın:

"Benim işte..." dedi. "Tanımadın mı? Arzu'yum işte, Ali Asker Hoca'nın kızı Arzu!"

177 "Vay canına!" (Rusça) (ç.n.)

178 Sahte. (Rusça) (ç.n.)

Hüsrev Hoca yutkunup duruyor ve tek kelime söylemiyordu; adamın alnından süzülen ter damlaları burnunun ucunda birikiyor, oradan dizine düşüp keten pantolonunun üzerinde iz bırakıyordu.

Kondüktör kadın (Arzu!) güldü yine:

"Eskisi gibi hiç konuşmuyorsun! Vay canına! Ben, seni çoktan kurşuna dizmişlerdir diye düşünüyordum, kemiklerin bile çürümüştür diye düşünüyordum seni!.. İyi kalmışsın ama!" Sonra o şişko kondüktör kadın sustu, birdenbire çok uzaklara gider gibi oldu ve: "*Je vous félicite mademoiselle!*" dedi, "Hatırlıyor musun?"

Ne tuhaf; her şeyi hatırlıyordu Hüsrev Hoca, öte yandan hiçbir şeyi hatırlamıyor gibiydi de. Zihninde ve duygularında her şey birbirine karışmış bulunuyordu ve o karışıklığın içinde en beklenmedik şey, yeni doğmuş bir bebeğin çok uzaklardan işitilen ağlama sesi idi... Kimdi acaba o bebek? Cafer miydi? Aslan mıydı? Azer miydi? Arzu muydu yoksa? Kimdi acaba?..

Yeni doğmuş bebek bağırarak ağlıyordu...

O sırada vagonun elektriği gitti ve yolcular gürültü yapmaya başladılar:

"Heyyy... Hooooop!"

"N'ooluyooooor?"

"Çeksene elini!"

Aynı gürültünün içinden kondüktör kadının (Arzu'nun!) vagonun gerçek sahibi gibi amirane ve hırıltılı sesi yükseldi:

"Hırsızlık yapmayasınız! Polis komşu vagona hemen!"

Sonra elektrikler tekrar geldi, gürültü dindi, yolcular oturdukları yerde uykuya dalmaya başladılar yavaş yavaş; tren Derbent istasyonundan geçti ve Gülzar hayattaysa henüz, Hüsrev Hoca'nın o gece Derbent'ten geçen o trenin yolcuları arasında bulunduğunu aklının ucundan bile geçirmiyordu kuşkusuz...

Gecenin ilerleyen saatlerinde o kondüktör kadın (Arzu!) yine Hüsrev Hoca'nın önüne dikildi; açık yakasından kocaman göğüslerini tutan sutyenin kenarları görünüyordu; göğsünün terini elindeki mendille silerken:

"Niye uyumuyorsun sen Hüsrev Hoca?" diye sordu. "Uykudan daha güzel bir şey var mı yeryüzünde? Uykuya hasretim ben... Sen neden uyumuyorsun peki?"

Hüsrev Hoca gözlerini karanlık pencereden çekip birbirinin omuzuna yaslanmış, boyunlarını bükerek kimi tatlı bir uyku çeken, kimi de rahat edemediği bir durumda uyumaya çalışan yolculara baktı önce, sonra Arzu'ya baktı ve hiçbirşey söylemedi yine.

Arzu ağzını geniş açıp esnedi, esnerken ağzından alkol kokusu duyuldu, gözleri yaşardı ve esneye esneye:

"Seni görünce çok şeyler hatırladım." dedi. "Nereden geldin sen bu vagona?" Sonra yine esnedi ve: "Ben neyse de, bir başıyaydım ne de olsa, zavallı Kelenter Hoca'nın yedi kızı kaldıydı..." dedi.

İşte o gecedен sonra Kelenter Hoca'nın, canlı hayatta yüzlerini dahi görmediği yedi kızını rüyada görmeğe başladı Hüsrev Hoca. Hüsrev Hoca aynı rüyayı görmeye öylesine alışmıştı ki, rüyada gördükleri de Hadrut'a altı kilometre mesafede yanan o kocaman ateş, sorgu hâkimi Memetağa Aliakperof'un tükürükleri ya da Gülzar'ın bir sürücüye varıp Derbent'e taşınması gibi sahiden olmuş, Hüsrev Hoca'nın hayatının bir parçasına dönüşmüş ve zihnindeki o karmakarışık olaylar yumağının içine girmiş gibiydi...

Hüsrev Hoca, Kislovodsk'ta bir ay kaldı; her gün Narzan suyundan¹⁷⁹ içti, kirada kaldığı evin yakınında sakın bir park vardı, her gün o parka gidip oturdu ve günlerden bir gün uzaklarda bağırarak ağlayan bir bebeğin sesini

duydu yine; Hüsrev Hoca, o bebeği annesinin karnından dikkatlice çıkararak Profesör Fazıl Ziya'yı gördüğünü vehmetti sonra, hatta Profesör Fazıl Ziya o parka gelerek Hüsrev Hoca'nın yanına oturdu... Hüsrev Hoca, profesör Fazıl Ziya'yı bir iki kez Ali Asker Hocalar'ın evinde görmüştü sadece; aradan geçen onca zamandan beri ilk kez anıyordu kendisini; bu adam birtakım tavsiyeler vermiş, bazı yollar göstermiş ve Arzu doğmuştu nihayet, aradan geçen zamana rağmen hiç de değişmemişti üstelik... Hüsrev Hoca, Kislovodsk'taki o sakın parkta Profesör Fazıl Ziya'nın yüzüne dikkatlice bakıyordu; sonra uzaklardan gelen o bebek sesi altı yaşındaki Cafer'in, dört yaşındaki Aslan'ın, iki yaşındaki Azer'in sesine dönüşüverdi, profesör Fazıl Ziya ise profesör Lev Aleksandroviç Zilber oldu birdenbire...

Kislovodsk'ta geçirdiği bir ay zarfında, evinin yakınındaki o sakın parkta sık sık böyle şeyler aklına geldi Hüsrev Hoca'nın...

Kislovodsk'taki o sakın parkta oynayan çocuklar, o parka uğrayan gençler, bazen kendi kendine konuştuğunu gördükleri o zayıf ve uzun boylu ihtiyara aynen parktaki sıralar, ya da ağaçlar gibi alışmışlardı; sonra o zayıf ve uzun boylu ihtiyar ortadan kayboldu, ama ne parkta oynayan çocuklar, ne de parka uğrayan gençler vardı bunun farkına. Parktaki sıralar ve ağaçlar ise oldukları yerde kalakaldılar yine...

Hüsrev Hoca Bakü'ye döndü, sonra sonbahar geldi ve Hüsrev Hoca o senenin sonbaharını çok zor geçirdi; Kislovodsk'un o tertemiz havasından sonra Bakü'nün isli paslı havasına alışamıyordu galiba; dışarı çıktığında da, evde bulunduğu zaman da sürekli bir tedirginlik vardı üzerinde; bazı geceler soluğu tıkanarak uykudan uyanır ve bir daha uyuyamayarak yatağının içinde otururdu.

¹⁷⁹ Narzan - Kislovodsk'ta bulunan şifalı kaynak suyu. (ç.n.)

Ardından kış geldi elbette; bir iki gün kar yağdı, sonra erimeye başladı ve karın eridiği o günlerden birinde –bir pazar günü– Hüsrev Hoca bir buçuk kilo elma, bir buçuk kilo güzel kokulu ayva, bir kilo da mandalina alıp otobüse binerek Sekizinci Kilometre kasabasına gitti. Tren sabahın köründe Kislovodsk'a varınca Arzu, adresini bir kâğıda yazıp Hüsrev Hoca'ya vermiş, Hüsrev Hoca da o kâğıdı hep cebinde taşımıştı; Sekizinci Kilometre kasabasında otobüsten inince Hüsrev Hoca işte o adresi sora sora üç katlı eski bir binanın önüne geldi.

O üç katlı eski binanın taş duvarları kapkara kararmış, pencerelerin ve balkon korkuluğunun tahtalarının boyası kuruyarak kopmuştu; kar eridikçe korkuluklardan kirli su damlıyordu. Binanın üçüncü katında, sokağa bakan pencerelerin üst çerçevesiyle damın arasında taşa kazınmış ve güçlkle okunan bir yazı vardı:

1867

MEŞHEDİ MİRZA MİR ABDULLAH
MEŞHEDİ MİR MEHMET HÜSEYİN OĞLU

Meşhedi Mirza Mir Abdullah Meşhedi Mir Mehmet Hüseyin Oğlu'nun yaptırmış olduğu bu bina Hüsrev Hoca'dan otuz üç sene önce doğmuştu ve orada sessizce dikilerek dünyanın işlerini izliyordu hâlâ; Hüsrev Hoca, bu binayla tanışıyor olduğunu vehmetti birdenbire, bu bina da bir insandı sanki ve Hüsrev Hoca onu bir yerlerden tanıyordu işte: "Nereden tanıyorum ben bu binayı?"

Hüsrev Hoca yaşadığı bu hayatın ikinci hayatı olduğunu düşünürdü zaman zaman: önceleri bir kez daha yaşamışlığı vardı bu dünyada...

Hüsrev Hoca evin bahçesine girdi ve birinci kattaki yedi numaralı kapının önünde durdu. Kapının sol tarafında, asfaltın üzerinde, tahta kasalardan tavuk kümesini andı-

ran bir şey uyduruvermiş, çevresini yıllardan beridir pas tutmuş olan demir bir ağıla çevirmişlerdi ve kirli kar suyundan ıslanmış olan o tahta parçalarının arasında on, on beş kadar tavuk Hüsrev Hoca'yı görür görmez gıdıklamaya, ağıla çevrili o daracık alanda birbirlerine takıla takıla sağa sola kaçışmaya başladı.

Kümeşte biriken pislikten öylesine keskin bir koku yayılıyordu ki Hüsrev Hoca gayriiradî olarak yüzünü yana çevirdi ve ne tuhaftır ki aynı anda Hıdır Hoca'yı hatırlayıverdi; Hıdır Hoca'nın kaslı vücudu, kafasını dimdik tutarak düzgün adımlarla yürümesi gözlerinin önünde canlandı, hatta Hüsrev Hoca'nın tüyleri diken diken oldu, çünkü o keskin tavuk pisliği kokusunun kümeştenden değil, Hıdır Hoca'nın, kasları ceketinin üzerinden bile belli olan vücudundan geldiğini vehmetti.

Hüsrev Hoca, 1939 yılının o karlı kış gününde Hıdır Hoca'nın ihbarı üzerine yakalandıklarını sanıyordu hâlâ (bundan yüzde yüz emindi!); aslında Ali Asker Hoca'nın vermiş olduğu bir bilgi üzerine yakalandıklarını hiçbir zaman öğrenemeyecekti Hüsrev Hoca; eğer ruh denen şey gerçekten varsa, Ali Asker Hoca'nın ruhu bu durumdan dolayı pek bir tedirgin olsa gerekti şimdi...

Hüsrev Hoca elini kaldırıp yedi numaralı kapıyı çalmak istedi, ama o an Arzu, tavukların arkasından konuşa konuşa kapıyı açtı zaten:

"Ne doyumsuz mahlukatmış bunlar canım?! Az önce ekmek vermedim miydi size, midesi delinesiceler?" Sonra Hüsrev Hoca'yı görüp duraksadı, hatta irkilir gibi oldu: "A-a-a... Sen de nereden çıktın be adam? Seni görünce korkuyorum, biliyor musun? Hortlak görür gibi oluyorum..."

Arzu'nun bir elinde, dibinde erişte çorbası olan bir tabak vardı; öteki eliyle, ev içinde giydiği, omuzları süzülmüş mavi renkli eski kondüktör gömleğinin yakasını kapatıp:

“Geç, geç bakalım içeri.” dedi. “Hoşgeldin!”

Arzu kenara çekildi, Hüsrev Hoca içeri girdi, daracık holde Arzu'nun tulum misali şişko ve pörsümüş vücuduna dokuna dokuna ayakkabılarının üzerinden giydiği lastik pabuçları çıkardı, elindeki poşeti koyacak bir yer aradı, bulamayınca yere bırakıverdi ve paltosunu çıkarmaya başladı.

Arzu:

“Hemen geliyorum.” dedi. “Şu açların karnını doyurayım da... O kadar çok yiyorlar ki astarı yüzünden daha pahalya mal oluyor! Ne var ki yumurtaları pek bir lezizdir boyu devrilesicelerin! Teker teker Stavropol'den¹⁸⁰ getirdim ben bunları...”

Dışarı çıkıp tabağın dibinde kalmış olan çorbayı kümeşe doğru döktüverdi, erişte parçaları ağın demirlerine takılıp kaldı ve Stavropol'den gelme tavuklar o kirli kış gününde büyük bir açgözlülükle, birbirlerine fırsat vermeden ağdaki o çorba kırintılarını gagalamaya başladı.

Arzu içeri girip elindeki kirli tabağı musluğun altında ki diğer bulaşıkların üzerine bıraktı, musluğu açıp ellerini ve çorba bulanmış dudaklarını yıkadı alelacele, yine aceleyle duvara çakılı bir çividen asılmış olan havluya silindi, sonra da ellerini gayriihtiyarî olarak eski kondüktör gömleğinin eteklerine sildi bir iki sefer.

“Gel, gel bakalım!” dedi. “Ne iyi ettin de geldin!” Hüsrev Hoca'yla birlikte o daracık holden geçip odaya girdi ve yuvarlak bir masanın arkasındaki tahta sandalyelerden birini çekip: “Otur.” dedi. “Ama dur, altına bir minder vereyim...”

Hüsrev Hoca oturmak istedi:

“Gerek yok...”

“Ne demek gerek yok?” Arzu kahkahayla güldü ve gözaltılarında torbacıklar oluşmuş, güldükçe etli gerdanı göğsünün üzerine doğru sarkan bu şişko kadının yıpranmış metal dişleri görüldü: “Kupkuru kurumuşsun zaten, tahta sandalye kemiklerini acıtacak oturunca...”

Arzu, kumaş kaplamasının altından demir yayları belli olan eski kanepenin üzerinden küçük ve yuvarlak bir minder alıp Hüsrev Hoca'nın altına tıktı ve geçip adamın karşısında oturdu. Bir süre hiçbiri konuşmadı, sonra Arzu tekrar güldü:

“Vay be Hüsrev Hoca! Niçego sebe! Aynı Hüsrev Hoca'sın! Aradan kırk sene geçmemiş sanki! Ne kırkı be, daha fazla! Anlat bakalım, ne var ne yok? Seni nasıl kurşuna dizmediler o zaman? *Stukaç*¹⁸¹ sen miydin yoksa?”

Hüsrev Hoca hiçbir şey söylemiyor, yutkunup duruyordu sürekli olarak; gırtlığındaki sivri çıkıntı bir yukarı, bir aşağı hareket ediyor, dışarıdaki kümeden gelen keskin koku holden geçerek odaya doluyordu.

“*Sevgili dostlar! Kelenter Hoca'dan binlerce defa özür dilemekle beraber, kalbimden kopup gelen sözleri burada mutlaka dile getirmek zorundayım...*”

“Taze çay yaptım az önce, bir bardak getiriyim de iç!”

Arzu ayağa kalkıp kanepenin yanındaki dolabı açtı, iki bardakla iki tabak ve yarım litrelik bir kavanozda yarılanmış elma reçeli çıkardı, kavanozu getirip Hüsrev Hoca'nın önüne koyarken:

“İyi reçel.” dedi. “Saratof'ta¹⁸² aldıldım. Orada malzemedem çalmıyorlar bir şey yaparken, bizimkiler gibi hırsız değiller. Fiyatı da ucuz hem...” Holün başında yanmakta

¹⁸⁰ Stavropol – Rusya'da şehir. (ç.n.)

¹⁸¹ “İspiyoncu” (Rusça) (ç.n.)

¹⁸² Saratof – Rusya'da şehir. (ç.n.)

olan doğalgaz ocağının üzerinden çaydanlığı aldı, bardaklara çay koyup getirdi. "Dur kaşık da getireyim." Dolabın aynı gözünden iki de kaşık çıkardı; bir kaşık reçel alıp Hüsrev Hoca'nın bardağına koydu: "İç..." Sonra birdenbire güldü yine, ama bambaşka bir gülümseme vardı yüzünde; bu defaki gülümseme hem kendine, hem de farklı birine (farklı bir Arzu'ya!) aitti sanki: "Hatırlar mısın, rahmetli annem Ordubat'tan gönderilen ceviz içi koyardı masaya?"

Hüsrev Hoca gözlerini Arzu'nun sulanarak rengini kaybetmiş olan mavi gözlerinden çekti, raptiyelerle odanın duvarlarına tutturulmuş olan resimlere, duvarın yanındaki köşede yan yana iki iskemlenin üzerinde neredeyse tavana kadar yükselmiş olan kitaplara baktı. Arzu'nun yüzündeki deminki tebessüm kaybolmuş değildi henüz:

"Alibaba Hoca'yı hatırlar mısın? Sofya Kovalevskaya olacağımı söylerdi benim... Nerede? Ama Sofya Kovalevskaya kırk bir sene yaşamış topu topu; ben ise elliyi devirdim, ölmek gibi bir niyetim de yok şimdilik! Güzel güzel kitaplar okuyorum yine! Beni şu tavukların açgözlülüğü öldürebilir ancak!"

Arzu yine kahkahayla güldü ve ağzının kenarındaki yıpranmış metal dişleri göründü yine; Arzu'nun dişleri üç katlı o binanın üst tarafındaki

1867

MEŞHEDİ MİRZA MİR ABDULLAH
MEŞHEDİ MİR MEHMET HÜSEYİN OĞLU

yazısı gibi dünya üzerinde ölüm diye bir şeyin var olduğunu hatırlatıyor, trenler geçen uzak yolları ve o uzak yollar boyunca yaşayan milyonlarca fani insanın her birinin ayrı bir kaderi olduğunu anlatıyordu sanki...

"Sen ağzını açıp tek kelime konuşmamak için mi geldin buraya, be adam? Çayını iç bari... Reçel çok güzel, Saratof'tan aldıldım... Yalnız mı yaşıyorsun? Yalnızsın işte, suratında yazıyor yalnız olduğun! Peki, kim bakıyor sana? Beni almayı düşünmez misin?" Bu kez daha yüksek bir sesle, daha içten güldü Arzu. "Ne yapacaksın canım, benim gibi çağı geçmişin tekini; baksana, resimlerden ayırmıyorsun gözünü, doğru ya benim neyime bakacaksın ki?"

Duvardaki resimlerden birbirlerine benzemeyen üç delikanlı bakıyordu Hüsrev Hoca'ya; Hüsrev Hoca, dışarıdaki kümeden gelen o kokuyu resimdeki delikanlıların da hissettiklerini sandı bir anlığına...

Arzu ayağa kalkıp resimlere yaklaştı:

"Üçü de benim oğlum!.." dedi. "Şu gördüğün var ya, işte onun babası Cümşütlü... Hatırlar mısın? Partide çalışıyordu hani? Ayyaşın, ahlaksızın tekiydi deyyus! Okulda 'izhar-ı nefret toplantıları'nda beni alkışlıyor, herkese örnek olarak gösteriyordu... Sonra bize acıdı sözde, anneme bir kuaför salonunda hademelik işi ayarladı. O zamandan beri takmışmış beni kafasına, alçak herif. Annem ölünce, savaşın sonuna doğru, buldu beni... On beş, on altı yaşlarındaydım, ama yirmi yaşımıdaymışım gibi gösteriyordum, biraz tombuldum ya hani, erken gelişmiştim işte!.." -Arzu gülerek Hüsrev Hoca'ya baktı.- "Sen konuşmuyorsun nasıl olsa, ben anlatayım bari... Evet, işte, o alçaktı şunun babası; geberdi gitti, cenazesine katılan tek insan çıkmadı! Karısı, çoluğu çocuğu vardı adamın, beni de dost tutmuştu kendine, ayrı bir ev kiralamıştı bana... Ahlaksızın tekiydi işte!.. Her tarafımı morartmıştı deyyus! Ne güzel düşmüştüm işte eline, tepe tepe kullanıyordu beni, doymuyordu yine! Babasına benzemiyor ama çocuk iyi ki. Karısı çatlağın teki çıktı ama. Komşuların gözü önünde benim saçlarımı yoluyordu orospu! Karı koca, ikisini de

kovdum yanımdan! Komşular da bir komşu olsa barıl.. Neyse... Şunu görüyor musun, bak..."

Arzu lafını yarım bırakıp bir şeylere kulak kesildi ve o sessizlik içinde bahçedeki tavukların gıdaklama sesleri daha net duyuldu.

"Duyuyorsun değil mi, tavukların sesini? Ne doyum-suz mahlûklar! Daha demin bir tabak çorba verdim! Doy-muyor işte gözleri!.. Ben burada yokken çocuklar yumur-talarını çalıp götürüyorlar bir de... Komşular da sağa do-la şikâyet dilekçesi yazıp duruyorlar üstelik; neymiş efendim, tavuklar bahçeyi pisletiyormuş!.. Yazarlarsa yazsınlar canım! Böyle şeyleri takmam ben! Sen çayını iç!.."

Hüsrev Hoca bardağı yavaşça kaldırıp çayını içmeye başladı. Bardak elinden kayıverecekmiş, çay da, elma reçeli de masanın üzerine dökülecek, camlar kırılacakmış gibi geliyordu adama... Elindeki bardakta çay değil, tavukların önüne dökülen çorba varmış gibi geliyordu...

Arzu:

"Bu ise..." -duvardaki resimlerden ikincisini gösterdi-"Barnaul'da¹⁸³ oturuyor. Böyle bir şehir duydun mu: Barnaul! İşte orada oturuyor! Polis memurudur kendisi. Babası da polisti zaten, rahmetli oldu. Karısı da Rus bunun. Çocuklarımın içinde en iyisi bu, ama beceriksizin tekidir. Beceriksiz olmasa polis olur muydu zaten? Karısı da iyiy-miş galiba; ne biliyim ben canım, görmedim ki hiç! Barnaul'a hiç gitmedim daha... Askerliğini Barnaul'da yaptıydı da, bitirince de kalıverdi orada. Yine orada evlendi. Geçen sene bir koli göndermişlerdi bana postayla; çikolata, şeker falan vardı içinde, bir çift de ayakkabı vardı. İyi ayakkabıydı gerçi, ne yazık ki küçük geldi bana, Rostov'da satıverdim birine... İki de çocukları var, resimlerini göndermişlerdi, tiplerini görsen aynen Rus dersin... Bu da üçüncü

¹⁸³ Barnaul - Rusya'da şehir. (ç.n.)

oğlum işte..." -Arzu, elini üçüncü resme doğru, resimdeki gözünü oymak istermiş gibi bir öfkeyle uzattı.- "Şerefsizin teki bu! Babası fena adam değildi gerçi; kondüktördü o da, istasyonlar arasında ufak tefek ticaretle uğraşıyor diye hapse tıktılar zavallıyı, içeride öldü zaten... Bu ev de onundu, karısı ölünce adama vardığımda da buraya taşındıydım... O güne değin sağda solda kaldım hep... Babamdan sonra evi de aldılar elimizden, annemle beni sokağa attılar... İşte bu alçağa babamın adını taktıydım, Ali Asker'di adı, ama şerefsizin teki çıktı, ne yaparsın... Benim yanımda kalıyordu, kondüktörüm ya ben, yolculuğa çıkınca, ev adamın ihtiyarında nasıl olsa, bin bir türlü dolap çeviriyordu burada. Ayyaşlık, kumar... Kendisi iyi fayans ustasıdır ama, doğru düzgün çalışsa iyi para kazanır yani... Bir Süryani kızına âşık oldu sonra, kız yaşça büyük kendisinden... Roza diye biri, bizim şurada bir banka var ya hani, işte orada çalışıyor... Tanıyorum kendisini, son moda orospunun tekidir! Kancayı bizim salağa takmış... Yoksa kim alacaktı orospuyu? Nikâh kıydırdılar basbayağı... Bu eve getirmek istiyordu orospuyu, izin vermedim! Hâlâ sarhoş olunca ara sıra geliyor buraya şerefsiz, seni dava edeceğim diye tehdit ediyor beni; evin yarısı onun hakkıymış sözde!.. Avucunu yalarsın!.. Ben kaptır mıyım bu evi sana? Fakat evlat işte, ne yaparsın; onun da resmini astım buraya... Her geldiğinde ortalığı ayağa kaldırıyor ama şerefsiz! Şimdilik o orospunun evinde oturuyorlar..."

Arzu, Hüsrev Hoca'nın karşısına geçip oturdu yine, Hüsrev Hoca'nın boşalmış bardağına işaretle:

"Bir çay daha getireyim mi sana?" diye sordu.

Hüsrev Hoca:

"Yoo," dedi, "sağol."

"Reçel ye öyleyse!"

“Sağol.”

“İyi reçel ama. Saratof’ta kötü şey satmazlar zaten...”

“Sevgili dostlar! Kelenter Hoca’dan binlerce defa özür dilemekle beraber, kalbimden kopup gelen sözleri burada mutlaka dile getirmek zorundayım...”

“Evim fena değil, doğru mu? Mutfağı yok gerçi, ama iki oda, holde doğalgazı ve suyu var gördüğün gibi. Tuvaleti de bahçede. Bunu o Süryani orospusuna verip yine sokaklarda mı kalayım yani? Senin karına ne oldu, söylese-ne? Yeni evlenmiştiniz hani!.. Gülzar’dı ismi de, hatırlıyorum...”

Hüsrev Hoca cevap vermedi, ama birdenbire Gülzar’ın kucağının asla ulaşılamayacak bir uzaklıkta kalmış olan sıcaklığını hissetti sanki; yine aynı sıcaklık o kirliliğin gününde Hüsrev Hoca’nın kemiklerini belli belirsiz ısıtmak ister gibi oldu, sonra bahçedeki kümesten gelen pislik kokusu içinde eriyerek kaybolup gitti.

“Beklemedi, değil mi? İyi hatırlıyorum, gözlerimin önünde şu an... Yanakları alev alevdi... Onun gibi kadınlar erkeksiz kalamaz!..” –Arzu güldü yine.– “Ne yapsın canım, erkeksiz çok zor gerçekten de...”

Hüsrev Hoca ayağa kalktı:

“Ne oldu?”

“Ben gideyim artık...”

“Niye? Otur işte... Bu kadar erken gidip ne yapacaksınız? Su ısıtıp kafanı gözünü iyice bir yıkayayım senin istersen. Yalnız adamsın, dinlenmiş olursun biraz!..”

“Yok, sağ ol...”

“Ne sağ olu yahu? Voronej’den¹⁸⁴ harika kurutulmuş mantar aldım, güzel bir çorba yapayım sana o zaman!”

“Yok, sağ ol...”

“Bir kadeh de votka veririm, istemez misin? Artık votka bile içemeyecek kadar ihtiyarladın mı yoksa? Ne diyorsun?”

“Yok...”

“Seni göndermem votka almaya, merak etme... Var evde... Getireyim mi?”

“Yok...”

Hüsrev Hoca hole çıktı, eğilip lastik pabuçlarını giydi, şapkasını kafasına koydu, sonra da paltosunu giymeye başladı. Arzu da o daracık holde Hüsrev Hoca’nın karşısında durmuş, eski kondüktör gömleğinin açılıp duran yakağını ilikliyordu.

“...İzin verseniz de karşımızdaki şu güzel kızın şerefine içsek artık!.. Onu tebrik etsek artık!..”

“Bir dakika Hüsrev Hoca, bir dakika! Arzu bizim nasıl olsa, şerefine de içeriz, tebrik de ederiz; acelesi yok. Ama bu kez kadehlerimizi Hıdır Hoca’nın söylediği gibi yoldaş Mir Cafer Bağirof’un şerefine kaldıralım. Hıdır Hoca bizden hızlı davrandı gerçi, hepimizin kalbinden geçeni okudu bu kez yine; senin de kalbinden geçeni okudu Hüsrev Hoca! İyi de etti hani...”

Tavuklar daha yüksek bir sesle gıdıklamaya başladılar.

Arzu:

“Kapının açılacağını nasıl da hissediyorlar!” dedi. “Böylesine açgözlü hayvan görmedim! Kandırılmışlar beni!.. Stavropol’de nasıl doyuruyorlarmış bunları acaba? En sonunda beni de yiyecekler yani!..”

Holün öteki başında, doğalgaz ocağının üzerindeki çaydanlığın içindeki su kaynıyor ve çaydanlığın kapağını oynatıyordu.

Hüsrev Hoca:

“Hoşça kal...” dedi.

¹⁸⁴ Voronej – Rusya’da şehir. (ç.n.)

Arzu yerdeki poşeti gösterip:

“O da ne?” diye sordu.

“Biraz meyve, sana getirdim...”

Çaydanlığın kapağı oynayıp duruyordu.

“Ya ben ne vereyim sana?” Arzu, ilk kez görüyormuş gibi bakışlarını sağa sola dolaştırdı daracık holde. “Ne vereyim, söylesene?”

“Sağ olasin...”

“Buğdum...” dedi Arzu, sonra da hırıltılı sesiyle, aynen kırk yıl önce olduğu gibi her kelimeyi özel bir vurguyla telaffuz ederek, yüksek sesle söylemeye başladı:

Vı bili vçera bezimennı

Sedaya zurna Suleymanı...

Hüsrev Hoca kapıyı açıp bahçeye çıktı.

Tavuklar daha yüksek bir sesle gıdıklamaya başladılar.

Kümeden gelen o koku insanın burnunun direğini kırarak gibi oluyordu.

Sonra Hüsrev Hoca üç katlı o binanın bahçesinden uzaklaştı, ama kümeden gelen pislik kokusu da, açık kapının önünde durup gitgide iyice bağırarak şiir söyleyen Arzu'nun hırıltılı sesi de Hüsrev Hoca'ya bir süre daha eşlik etti:

Djambula

sedaya dombra...

Tak poyte je Stalinu slavı

Stikhamı,

podobnımı splavu

Zolota i serebra!..

Sonra yukarısında

1867

*MEŞHEDİ MİRZA MİR ABDULLAH
MEŞHEDİ MİR MEHMET HÜSEYİN OĞLU*

yazan üç katlı eski bina da, o binanın karşısındaki banka da geride kaldı...

O ses işitilmez oldu...

O koku duyulmaz oldu...

Hüsrev Hoca, o kirli kış gecesi Kelenter Hoca'nın yedi kızını rüyasına gördü yine...

Üç katlı o binanın yedi numarasında oturan kondüktör kadını ise hiçbir zaman görmedi rüyasında...

Ama ara sıra, kümesteki tavuklar o kadını sahiden de yer mi diye endişe duyar oldu...

Fareler bodrum katında bir bebeği nasıl yerse, tavuklar da o kadını öyle yedi işte...

Uzaklarda bir yerlerde bir bebek bağırarak ağlıyordu vakit vakit...

Kelenter Hoca'nın yedi kızını rüyasında görüyordu Hüsrev Hoca...

Yine rüyasında, derslerinden hep yüksek notlar alan on yaşındaki o bilmiş kızın da Kelenter Hoca'nın yedi kızı arasında olduğunu hissediyordu Hüsrev Hoca...

On yaşındaki o kız görünmüyordu rüyada, ama kız, o rüyanın içindeydi...

Rüyadaki solgun ışık da yıpranmış metal dişlerin parlaklığıydı aslında...

Kızlar biteviye ağlıyorlardı...

Kızların gözlerinden akan yaşlar sel olup sokakları doluruyor, bir denize dönüşüyordu yavaş yavaş...

Aynı denizde, aynı yıpranmış metal dişlerin parıltısı altında küçük küçük kayıklar yüzüyordu...

O kayıkların hiçbir kurtulma umudu yoktu...

O kayıklar batmak zorundaydı...

Hüsrev Hoca da o kayıklardan birindeydi Kelenter Hoca gibi...

Ama Hüsrev Hoca, seksen yaşını geride bıraktıktan sonra bile batmak istemiyordu bir türlü...

Hüsrev Hoca yaşamak istiyordu...

Meşhedî Mirza Mir Abdullah Meşhedî Mir Mehmet Hüseyin Oğlu, isminin bunca uzun olmasına karşılık uzun bir hayat yaşayabilmiş miydi acaba?..

Hüsrev Hoca Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki mezarlardan habersizdi elbette, o mezarlığın tarihinin bu şahsın mezarıyla başladığını da bilmiyordu...

-XIII- KUZU BUDU

GECE ilerledikçe yollarda arabalar azalıyor, toprağa, asfaltın üzerine bir emniyet sınıyordu sanki; Abşeron'u sarıp sarmalamaya başlayan ilkbahar havası daha ayan beyan duyuluyordu bu arada, yine aynı Nisan gecesi *Salakça*, dişleri arasında küçük bir kuzu budu olduğu halde asfalt yol boyunca topallaya topallaya koşmayı bırakmış, yavaş yavaş yürüyordu artık. *Salakça* çok açtı gerçi, dişleri arasında tuttuğu o soğuk kuzu budunu da hemen yemek istiyordu haliyle, ama yolda hiç araba kalmamış gibiydi, yolun her iki tarafındaki bahçeli evlerin ışıkları da kararmıştı tamamen; o gecenin ışığı bir tek ayda ve yıldızlardaydı yani, bu sessizlik ise *Salakça*'nın içini bir emniyet duygusuyla doldurmuştu; civarda başka bir köpeğin kokusu da yoktu o sırada, demir tellerin de bir yerde bitmesi gerekiyordu nihayetinde, yani *Salakça* yoldan çıkıp ağzındaki kuzu budunu afiyetle yiyecekti az sonra.

Sessiz, arabasız ve hareketsiz olmasına rağmen o aydınlık gecenin altında uzayıp giden asfalt yol –esasında dünyaya gözünü açtığı günden beri gördüğü bütün asfalt yollar– *Salakça* için yabancı bir duyguyu da barındırıyordu kendinde; asfalt yollar işte o anki gibi en sessiz ve tekin zamanlarında dahi gizli bir korku kaynağıydı. Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki toprak alanlar hesaba katılmayacak olursa, hayatının hemen tamamını asfalt üzerinde (Mezarlık

İdaresi'nin bahçesinde) geçirmiş olmasına rağmen *Salakça* yalnızca asfaltla kaplı alanlardan kurtulup da ayağını toprağa bastığı an rahat olabiliyordu ve bu duyguda en ilkel zamanlardan kalma bir içgüdü vardı belki.

O gece yarısı *Salakça*, dişleri arasında küçük bir kuzu budu olduğu halde Abşeron'un deniz kıyısındaki köylerinden birinin içinden geçen asfalt yol boyunca ilerliyordu. Yolun her iki tarafı tellerle çevrilmiş, taş duvarlarla örülmüştü. Buralar Bakülülerin özel mülkleriydi, her özel mülk ise sahibinin kalesi gibiydi.

Salakça'nın koşacak kadar takati yoktu, topallayarak da olsa hızlı hızlı yürüyordu ama; köpeğin yoldan çıkmasını engelleyen demir teller ve taşla örülü duvarlar ise bitmek bilmiyordu henüz. Et çok soğuktu gerçi, ama *Salakça*'nın ağzındaki kısmı ısınıyordu yavaş yavaş; demir teller ve taşla örülü duvarlar biter bitmez *Salakça* ağzındaki küçük kuzu budunu yiyecekti; köpeğin dişlerinin arasından sıkan su yer yer asfaltın üzerine akıyordu şimdilik.

Büyük kenti terk edeli birkaç gün olmuştu: kalabalık caddeler, yüksek binalar ve geniş parklar yoktu artık; *Salakça* fabrikaların yakınından, petrol kulelerinin arasından geçip gelmiş, köpeklerin takibinden kurtulmak için sürekli bir çaba göstermek zorunda kalarak Bakü civarındaki köyleri teker teker geride bırakmıştı; ayakları köpeği nereye sürüklüyorsa, oraya gidiyordu.

Salakça'nın yaralı bacağı acıyor, yaralı boynunun sızısı gitgide artıyordu, köpek kafasını kıpırdatmakta bile zorluk çekiyordu artık, ama o aylı yıldızlı gecenin sessizliği, bir merhem misali köpeğin, Tilki Geldi Mezarlığı'nı terk ettiği günden beri geçen onca zamanda çektiği bütün acılarının üzerine yayılıyordu sanki; *Salakça* o asfalt yolun üzerinde nihayet sonsuz bir tokluğa, sonsuz bir huzura doğru ilerliyor gibiydi.

Salakça'nın dişleri arasındaki o kuzu budu diş doktoru Necef Ağayevič'in buzdolabından çıkmıştı.

Necef Ağayevič her cumartesi günü karısı Nadejda Fyodorovna ile birlikte Jigulu markalı arabasına binerek Bakü'ye otuz beş kilometre mesafedeki yazlıklarına gider, geceyi orada geçirir ve pazar günü akşam serinliği bastırınca tekrar Bakü'ye dönerdi. Çiftin hiçbir akrabası, hiçbir yakını tanı mıyordu bu yazlığı. Necef Ağayevič'in, çokuluslu ailesini ve halklar arasındaki kardeşliği elinde bırakarak yaparak Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Kurulu'na, Moskova'ya SSCB Komünist Partisi Merkez Kurulu'na, hatta bizzat Brejnev'e yazdığı dilekçelerin ("Bizim çokuluslu bir ailemiz var; ben Azeri'yim, karım ise Rus. Zorlu çalışma temposunun ardından dinlenebileceğimiz bir yere sahip değiliz ama...") ve Nadejda Fyodorovna'nın İlçe İcra Kurulu'ndan Parti Şehir Örgütü'ne değin her türlü resmî kuruma yaptığı sayısız ziyaretin bir sonucu olarak, içindeki üç odalı bir evle beraber işbu yazlığı hükümetten kiralamayı başardıkları günden beri buraya kendileri hariç kimsenin ayağı değmiş değildi. Bu çokuluslu aile her hafta sonunu dünyanın her türlü karışık işinden, fitne ve fesadından uzak bir ada misali olan bu yazlıkta dinlenerek geçiriyor ve kendilerini kimse rahatsız edemiyordu.

Necef Ağayevič'le Nadejda Fyodorovna bu cumartesi Bakü Müzikli Komedi Tiyatrosu'nda Offenbach'ın *Güzel Helena* operetinin prömiyerini izlediklerinden, her hafta olduğundan daha geç bir saatte ulaşmışlardı yazlığa. Dış kapının sayısız kilidini açıp içeri girer girmez, Nadejda Fyodorovna her zaman yaptığı üzere Fin üretimi buzdolabına baktı önce, izledikleri operetin etkisinden kurtulamamış olacak ki yüzünü büyük bir nefretle ekşiterek:

"Oy, tvoya ta baranina ujasno vanyayet!.."185 dedi.

185 "Üf, senin şu koyun eti korkunç fena kokuyor!" (Rusça)

Nadejda Fyodorovna koyun etini sevmezdi asla, dana etini, fazla yağlı olmayan domuz etini, tavuk, hindi ve mersin balığını yeğlerdi; yine bu nedenledir ki bu çift hiç bir zaman koyun eti almıyordu. Necef Ağayeviç ise seviyordu koyun etini, hatta uzun süre sığır eti yeyince zayıf düştüğünü bile hissediyordu. Koyun eti Necef Ağayeviç'e daha fazla bir güç veriyordu sanki, şehirdeki bitip tükenmek bilmeyen işlerini daha hızlı ve daha büyük bir şevkle görmesini sağlıyordu. Koyun eti yediği günler, gece Nadejda Fyodorovna'yı da daha fazla memnun edebiliyordu...

Koyun etini Necef Ağayeviç'in taşralı, ya da Bakü civarındaki köylerde oturan müşterileri, ödedikleri nakit paraya ilaveten hediye olarak getiriyorlardı bazen, bu yarım kuzu parçasını da geçen hafta getirmişlerdi. Necef Ağayeviç parçanın üst taraflarını –kaburgalarla kolu- yiyip bitirmiş, budu ise yiyememişti henüz; et, bir haftadan beridir buzdolabında kalarak biraz ağırlaşmıştı...

Necef Ağayeviç poşete sarılı eti buzdolabından çıkardı, burnuna yaklaştırıp kokladı –gerçekten de kokuyordu galiba- ve dedi:

*"Seyças vımyu. Mojet proydyot zapah."*¹⁸⁶

Nadejda Fyodorovna hâlâ Offenbach'ın operetinin etkisindeydi; bu güzel kadından hiç beklenmeyen bir açıklıklıkla:

"Da bros tı etu baraninu," dedi. *"Çto uvideli tvoi dikari v baranine, a, ne kak ne poymu?.. Aziat tı vsyo je, aziat!.."*¹⁸⁷

Sonra Nadejda Fyodorovna kendi kendine Güzel Helena'nın aryasını söylerken odanın içinde fır döndü ve her ay İsrail'den koliler dolusu elbise getirten bir karaborsacı-

dan (devamlı müşterilerinden birinden) aldığı uzun ve geniş elbisesinin etekleri havayla dolarak şemsiye gibi kabardı.

Necef Ağayeviç elindeki kuzu buduna baktı önce, sonra da Nadejda Fyodorovna'ya baktı ve karısının keyfini kaçırması olmamak için evden çıktı, üç metre yüksekliğinde taş duvarla çevirdiği yazlığın demir dış kapısından da çıktı ve eti, kapının karşısındaki kocaman dut ağacının dibine bıraktı – "Kurt kuş alır gider nasıl olsa..." Necef Ağayeviç, derin bir iç geçirip geri döndü: akşamki güzel operetin arkasından keyfi yerine gelmiş olan Nadejda Fyodorovna'yı gece memnun etmek gerekiyordu üstelik...

Kocaman dut ağacının dibindeki bir parça kuzu budu nu ilk bulan *Salakça* oldu. Takati büsbütün kesilmiş olan, yaralı bacağı ve boynu sızlayıp duran köpek, adımlarını güçlkle atıyordu, fakat eti ağzına alırmaz, ağacın dibinden fevkalade bir kuvvet de aldı sanki: eti başka bir köpeğe, ya da herhangi başka bir varlığa kapturmaktan korkarak kulaklarını kısıp topallaya topallaya kaçıp gitti ve Necef Ağayeviç'in yazlığının demir dış kapısından uzaklaştı.

Necef Ağayeviç'in yazlığı, denize doğru uzanan asfalt kaplı ana yolun üzerinde bulunuyordu ve dut ağacının yanından kaçıp ana yola düşmüş olan *Salakça* artık adımlarını yavaşlatmıştı. Kuzu budununun, ağzında ısınmış olan parçası, o aydınlık Nisan gecesinde köpeğe, yaşamındaki güzel anları –bir zamanlar soğuk ve fırtınalı havalarda sığınabildiği sıcak bir yer olduğunu, yine eski ve çok uzak günlerden birinde kocaman bir el tarafından okşanmasını, ya da güzel bir günde peşine takılan bembeyaz bir kancığı- animsatıyordu; bütün bu hatıralar koyu bir sis perdesinin arkasında ve birbirine karışmış durumdaydı ama, her şeye rağmen, o dumanın ve karmakarışıklığın içinden

¹⁸⁶ "Yıkarım şimdi. Belki gider koku." (Rusça)

¹⁸⁷ "Yahu, at götsin şu koyun etini! Senin vahşiler koyun etinde ne buluyorlar, anlayamıyorum! Asyalısın sen de her şeye rağmen, Asyalısın iştel!" (Rusça)

bile bir ılıklik ve yumuşaklik akıyordu bu hatıralardan (belki de az sonra yiyeceği kuzu budu yüzündendi bütün bunlar), aynı ılık ve yumuşak hisler *Salakça*'nın bacağındaki acıyı da, boğazındaki sızıyı da azaltıyor gibiydi üstelik.

O sırada *Salakça* uzaklardan bir araba kokusu aldı, araba sesi duydu, ama duyduğu o ses, gecenin sükûneti içinde hiçbir kötülük barındırmıyor gibiydi kendinde: *Salakça* ne irkilmış, ne de tedirgin olmuştu; Abşeron'un o aydınlık gecesinde, denize doğru uzanan yolun üzerinde hiçbir kötülük yapılamazdı sanki.

Sonra araba farlarının ışığı belirdi, peşinden bir araba daha köşeyi döndü ve *Salakça* biraz hızlanarak yolun kenarına çekildi.

...Öndeki Jiguli marka arabada dört kişi vardı: arabanın sahibi ve sürücüsü genç yazar Selim Bedbin, ön koltukta ünlü ve ödüllü şair Erestun Bozdağlı, arka koltukta ise iki genç şair daha bulunuyordu.

Selim Bedbin, yayınevinde redaktör olarak çalışıyordu ve altındaki bu arabayı, yayınevi müdürü gaddar ve cahil İslamzade, grafoman ve her türlü ülküden yoksun Mürşit Gülcihanî, gazete ve dergi idarelerinde otuz seneden beridir edebiyat sayfalarını yönetmekte olup, kendi kişisel çıkarlarını Azerbaycan edebiyatının çıkarına çevirmiş olan Muhtar Hudavende gibi insanları, genç yazar, genç şair, genç eleştirmen olarak geçinip vatanlarını ve milletlerini değil, kendilerini düşünen ve Selim Bedbin'in edebiyat alanında kazandığı başarıları kıskanan diğer bazı kalem sahiplerini çatlatmak için iki seneden beri ödeyip bitiremediği borç parayla almış bulunuyordu. Selim Bedbin, direksiyon arkasına aç mideyle bile geçmişse, araba kullanırken kendini öyle bir kasiyordu ki Mürşit Gülcihanî gibi naftalin kokan solucanlar öfke ve hiddetten ne yapacaklarını şaşırıyorlardı.

On seneden beri her gece, karısı ve çoluk çocuğu yatıp uyuduktan sonra, tek odalı dairesinin mutfağında neredeyse sabahlara kadar çalışarak kendini edebiyat uğruna feda eden, kalemiyle milletinin dertlerini dile getirmeye çalışan Selim Bedbin, nihayet ikinci hikâye kitabını bastırmaya muvaffak olmuş ve genç yazarlara karşı hep hasetçi bir tutum sergileyen ve onların yazdıklarından pek bir şey anlamayan yobaz müdür İslamzade'nin, telif ücretini asgari sınırdan belirlemiş olmasına rağmen, yayınevi muhasebesinden parasını dün alarak, bugün genç arkadaşlarını ve hep gençlerle takılmaktan hoşlanan ödüllü şair Erestun Bozdağlı'yı Abşeron'un güzel kebabçılarında birine davet etmişti. Dört beş saat kadar kebabçıda oturmuş, koyun ve mersin balığı kebabı yiyip votka içerek Selim Bedbin'in yeni kitabını kutlamışlardı beraberce ve o aylı yıldızlı cumartesi gecesinde deniz kıyısına giderek Hazar'ı seyretmek isteği doğmuştu içlerinde; arkadaki arabada ise Selim Bedbin'in arkadaşları olan üç genç yazar vardı.

Jiguli'nin bütün camlarını açtırmış olmasına ve hızla ilerleyen arabanın içinde rüzgârın fır dönmesine rağmen, Erestun Bozdağlı, kebab ziyafetinin arkasından, havasızlıktan boğuluyor gibiydi. Bu iriyarı adam, her defasında havayı ciğerlerine derince çekerek:

"Tarihî bir ziyafet oldu aslanım." diyordu. "Mürşit Gülcihanî yetmişini geçmiş olmasına rağmen, cimri herif, bizi topu topu bir kez bir ziyafete davet etti: oğlunu evlendirirken. Cimri ve kuru bir adam. *Pravda*¹⁸⁸ gazetesinin başyazıları gibi herif."

Mürşit Gülcihanî'nin ismi anılınca kendini tutamayan Selim Bedbin, suratını ekşitip:

¹⁸⁸ *Pravda* – Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Kurulu'nun yayıncı olan günlük gazete; SSCB'nin en nüfuzlu gazetelerinden biri. (ç.n.)

“İşte aynı düğün nedeniyledir ki İslamzade adama yaranmaya çalışıyor.” dedi. “Bu memlekette en büyük makam, Abdul Gaffarzade’nin akrabası olmaktır! Tanıyorsunuz değil mi adamı, hocam? Mezarlık İdaresi’nin müdürü hani...”

“Tanımaz mıyım aslanım? Ciğerinin kıvrımını bilirim onun!”

“Bir defasında yüzüne karşı söylediydim.”

Ünlü ve ödüllü şair Erestun Bozdağlı onca içmesine rağmen kendini büsbütün kaybetmiş değildi henüz; Selim Bedbin’in, o aydınlık gecede daha da zayıf ve solgun görünen yüzüne şaşkınlıkla bakıp:

“Kimin yüzüne karşı söyledin aslanım?” diye sordu. “Abdul Gaffarzade’nin mi?”

Deminden beri arka koltukta hıçkırma hıçkırma susmaya devam eden genç arkadaşı:

“Abdul Gaffarzade’nin yüzüne karşı söylemiş olsa, kemikleri Tilki Geldi Mezarlığı’nda çürüyordu şimdi...” dedi.

Erestun Bozdağlı gözlerini Selim Bedbin’in solgun yüzünden çekip kocaman kafasını geriye doğru çevirdi ve kalın sesiyle acı bir kahkaha attı.

İkinci kitabını bastırmak uğruna yıllardan beri vermiş olduğu mücadele Selim Bedbin’in sınırlarını iyice yıpratmış bulunuyordu ve genç yazar, içinden taşan bir öfkeyle direksiyonu sıkıp:

“Önemli değil.” dedi. “Bizim halkımız da uyanır bir gün. Abdul Gaffarzade gibi insanların yüzüne tükürürüz o zaman...”

Ödüllü şair Erestun Bozdağlı, genç yazar arkadaşının yüzüne baktı yine:

“O zaman Abdul Gaffarzadeler olmayacak yani, öyle mi?”

“Tabii hocam, tabii. Halk uyanacak... Yalnızca halkını, milletini seven insanlar yaşayacak o zaman... O büyük gün gelecek, hocam; mutlaka gelecek...” Böyle konuştuğu Selim Bedbin iyice duyulandı (millet konusu açılınca hep duyulanırdı adam) ve lafını şöyle tamamladı: “Zavalı halk... Kadersiz millet...”

...Araba farlarının ışığı yaklaştıkça *Salakça*’nın heyecanı da artmaya başladı birdenbire, farların ışığı kendi üzerine düşünce nihayet bir şeyler sezmiş gibi oldu ve ürküp hızını arttırarak koşmaya başladı.

Arabadakiler, karşılarında birdenbire peydahlanan hayvanı tanıyamadılar önce:

“Kurt bu...”

“Yok canım, çakal, çakal...”

“Ağzında da et var...”

“Köpek, köpek...”

“Evet, köpek bu...”

Erestun Bozdağlı kocaman kolunu ileri uzatıp:

“Bu köpek de Mürşit Gülcihanî gibi aç gözlüdür.” dedi.

Selim Bedbin, deminki öfkesinin arkasından doğan bir ikrah duygusuyla:

“Elâlem yiyecek et bulamazken, şunun ağzındakine bakın.” dedi.

“Emekçi etidir o...”

“Et karneyle satılıyor halka...”

“İşçinin, köylünün etidir o...”

Selim Bedbin arabanın hızını arttırarak köpeği kovalamaya başladı; köpek, asfalt yolun sağına soluna doğru atılarak kaçıp kurtulabileceği bir yer, demir ağların ya da taş duvarların arasından geçebileceği bir delik arıyor, fakat bütün gayretleri boşa gidiyordu.

“Kovala onu...”

“Kovala...”

"Kovala..."

Araba asfalt yolun üzerinde hızla hareket ettikçe, Eres-tun Bozdağlı, kafasını cama çarpmaktan korumak için kocaman ellerini öne dayayarak:

"Sen," dedi, "Selim Bedbin değil, Selim Bora'sın aslanım, Selim Bora."

Arka koltuktakiler de güzel kebab ziyafetinin çakırkeyfliğinden kurtulmaya başlamış gibiydiler; canlarını edebiyat, ahlak, millet konularından kurtaracak bir fırsat yakalamış olduklarından gözlerini -ayan beyan bir avcı merakıyla- önlerinde koşan, yaşamını ve ağzındaki bir parça eti kurtarmak için yolun bir sağına bir soluna geçen köpekten ayırmadan bağıryorlardı:

"Kovala onu..."

"Kovala..."

"Kovala..."

Genç yazar Selim Bedbin direksiyonu iki eliyle sıkıca kavrayıp sağa sola sallıyor ve yayınevi müdürü İslamzade'den, grafoman Mürşit Gülcihanî ve menfaatçi Muhtar Hudavende gibi insanlardan, genç yazar olarak geçinip kıskançlık ve hasetten çatlayanlardan, dedikodu yapanlardan öç alıyormuşçasına, arabanın hızını daha da arttırarak köpeği takip ediyordu.

Salakça kendini izleyen arabanın müthiş korkusunu bütün mevcudiyetiyle hissediyordu elbette, ama yaralı bacağına, boğazındaki sızıya ve takatinin tükenmiş olmasına rağmen delicesine koşmasının nedeni bir tek bu korku değildi; köpek, bundan daha fazla, ağzındaki eti düşürebileceğinden korkuyordu belki. *Salakça*, çenesini öylesine sıkı kapatmış bulunuyordu ve bu işe o kadar fazla bir güç harcıyordu ki, ağzındaki kuzu budu, onun vücudunun bir parçası oluvermiş gibiydi.

"Kovala onu..."

"Kovala..."

"Kovala..."

Salakça, demir ağılardan ve taş duvarlardan oluşan, upuzun, bitip tükenmeyen bir kafese kapatılmıştı sanki; kafes uzadıkça uzuyor, köpek gitgide soluk alamaz bir hale geliyordu; *Salakça*'nın kalbi, ağzındaki kuzu buduyla birlikte fırlayıp asfalt kaplı yolun üzerine düşecekti neredeyse.

Salakça bir kez daha yolun sağına geçmek isterken, genç yazar Selim Bedbin (Bora) köpeği geride bıraktı ve köpek iki arabanın arasında kalıverdi: arkadan gelen ikinci Jiguli'nin farları da *Salakça*'nın üzerine vuruyor ve o arabadaki genç kalem sahipleri de aynı coşkuyla bağıryorlardı:

"Kovala onu..."

"Kovala..."

"Biz eti karneyle yerken sen nereden buluyorsun öyle bedava?.."

"Kovala..."

"Kovala..."

Salakça iki arabanın arasında koşuyordu şimdi; arkadaki araba kendisini takip ediyor, öndeki araba ise fazla ileri koşmasına müsaade etmiyordu. O aydınlık cumartesi gecesinde, Abşeron'daki asfalt kaplı o yolun üzerinde *Salakça*, ömr-ü hayatında duymadığı kadar müthiş bir korku içindeydi; Kara köpeğin, boğazına sarıldığı an bile bu korkuyla kıyaslanamazdı ve *Salakça* her şeyi - dişlerinin arasındaki kuzu budunu bile - unutuvermişti artık; motorların ve frenlerin tüyleri diken diken eden sesinden, insanların çılginca bağırmasından kurtulabilmeyi düşünüyordu sadece.

"Kovala onu..."

"Kovala..."

"Kovala... Kovala... Kovala..."

O sırada, yolun sağ tarafındaki demir ağların dibinde küçük bir delik buldu *Salakça*; hemen de oradan içeri sokuluverdi ve ağzındaki kuzu budunun ağlara takılıp düştüğünün de, ağın sivri uçlu demirlerinin bedenini çizip kanattığının da farkına varmadı. İncir ağaçlarının arasından koşarak geçip asma bahçesine girdi.

Salakça kalbi ağzından dışarı fırlayacakmış gibi derin derin soluyordu, ama bahçede başka bir köpek bulunduğunu hissetti hemen, bunu hisseder etmez demir dış kapının dibinde başka bir delik buldu (bu yazlığın sahibi mülküne çok iyi bakmıyordu anlaşılabilir...) ve ürkütücü soluşunu ensesinde hissettiği o köpek tarafından yakalanmadan deliğe tıkiverdi kendini; demir ağların sivri uçları bir kez daha *Salakça*'nın yüzünü gözünü çizip kanattı, tüylerini yoldu...

Asfalt kaplı yolun üzerindeki o iki arabamın sona kadar basılan frenlerinin sesi civardaki incir, dut, vişne, kayısı, erik, nar, iğde, badem ağaçlarının ve asma bahçelerinin o geceki huzurunu kaçırdı, hatta o Nisan gecesinde Abşeron semasındaki ayı ve yıldızları bile ürkütmüş gibi oldu.

Daha ileriden denizin uğultusu geliyordu ve *Salakça* dili ağzından bir karşı sarkmış olarak, sadece bacağı ve boynunu değil, vücudunun tamamı acılar içinde sızlayarak denize doğru yürüdü, sahilin ıslak kumlarının üzerine uzanıp kaldı.

Deminki arabaların artık uzaklardan gelen motor sesleri duyuldu yine ve *Salakça*, yavaş yavaş eriyip kaybolan o motor seslerini sonuna kadar dinledi. Arabaların uzaklarda kaybolan sesinde şimdi bir emniyet vardı artık, deminden beri olup biten her şey, *Salakça*'nın sahil kumlarının üzerine devrilip kalması içindi sanki...

Salakça, o müthiş, o korkunç güçlerin kendisinden bütün uzaklaştığını anladı, ama bunu anlamak köpeğin ısıtırlarını zerre kadar azaltmadı, onun içine zerre kadar huzur getirmedi.

Hafif bir rüzgâr esmekteydi, deniz dalgalı değildi, ama şiddeti artmayan ve de azalmayan hep o aynı uğultu geliyordu denizden; denizden gelen bu uğultunun o gecenin aylı yıldızlı gökyüzüyle asla uyuşmayan bir hali vardı üstelik.

O Nisan gecesinde dış doktoru Necef Ağayevic'in Fin üretimi buzdolabından çıkmış olan bir parça kuzu budu, toza toprağa belenmiş bir halde demir ağların yanına düşüp kalmıştı; *Salakça* kalkıp geri dönecek olursa o eti bulurdu belki, bir süre sonra geç olabilirdi artık, kurt kuş, başka bir köpek (aynı bahçedeki köpek mesela) sahiplenebilirdi eti; ne var ki *Salakça* yerinden kalkıp o etin peşinden gitmedi. *Salakça*'nın bütün dünyaya boş vermiş gibi bir hali vardı; köpek bir tek denizin uğultusunu duyuyordu o sırada, denizin uğultusu ise başka hiçbir şeyi değil, sadece denizin kendisini anlatıyordu...

-XIV-
ABDUL GAFFARZADE
(DEVAMI)

İŞTE o Nisan günü Abdul Gaffarzade, genç sekreter kızın bakkaldan alıp getirdiği peynirle ekmeği yedikten ve üzerinden Bedure Hanım'ın her zamanki gibi iyi demlediği kakule karışık Hindistan çayından iki bardak içtikten sonra odasındaki pencerenin önüne geçip mezarlığa bakmaya başladı: bu pencereden Tilki Geldi Mezarlığı'nın tamamı görülebiliyordu. Mezarlık bambaşka bir dünyanın; baştanbaşa keder ve hüznü dolu, çaresizlik dolu bir dünyanın, yaşamın anlamsızlığının ve hayatın hakikatsizliğinin habercisi olan küçük bir şehirdi sanki; pencereden görünen sayısız mezar taşı ise işte o keder ve hüznü dolu, çaresizlik dolu şehrin ebedî bir sessizliğe ve hareketsizliğe gömülmüş olan sakinleri gibiydi.

Doktor Bronştyen'le Profesör Mürselbeyli bambaşka insanlardı elbette, ama Abdul Gaffarzade, Doktor Bronştyen'in boyalı saçları ve bıyığı ile Profesör Mürselbeyli'nin bembeyaz kolalı önlüğü ve kıllı göğsü arasında bir yakınlık olduğunu vehmetti birdenbire; daha tuhafı ise o boyalı saçlar ve bıyık, o bembeyaz kolalı önlük ve kıllı göğsüle Tilki Geldi Mezarlığı arasındaki yakınlık, hatta mahremlik duygusuydu; bu hiç hazzedilmeyecek bir duyguydu aynı zamanda: Abdul Gaffarzade bu duygudan çabucak kurtulmaya çalıştı.

Abdul Gaffarzade sabah gözünü açınca kışın arkasından ilk kez güneşin sıcaklığını hissetmişti ve güneşin o sıcaklığında bir iyimserlik vardı gerçi; ama sonra makam odasındaki işte bu pencereyi anımsayıvermiş, işte bu mezar taşlarını gözünün önüne getirmişti ve güneşin sıcaklığındaki o iyimserlik duygusu bir pisliğin içinde kaybolup gider gibi olmuştu. Mezarlık yeryüzünün en iç karartıcı yeriydi sahiden de, ne var ki mezarlığı bir pislik olarak görmek günahı; dünyanın fani, yaşamın anlamsız oluşunun getirdiği ümitsizlik anlarında Abdul Gaffarzade'nin teselli bulmaya çalıştığı bir şey vardı: bu dünyaya gelmiş olan ve bu dünyayı terkedip gidecek olan ne ilk, ne de son insandı kendisi, büyük büyük ilim adamları (İbn Sina mesela!), şairler (Fuzulî mesela!), komutanlar (Napolyon mesela!), devlet adamları (Lenin mesela!) yaşamın bu anlamsızlığı karşısında ümitsizliğe kapılmayarak büyük işler görmüşlerdir, o halde yaşamın anlamsızlığı üzerine kafa yormak doğru değil, hem elinde olmayan bir şey için ne diye kafa yoracaksın ki?

Abdul Gaffarzade mendilini çıkarıp gözlüğünün camlarını sildi, sonra kalın ve kıllı parmaklarıyla bomboz gözlerinin etrafını ovuşturdu, gözlüğü tekrar gözüne taktı, hep yaptığı üzere ellerini arkasında kavuşturarak göğsünü kabarttı ve düşünceli düşünceli odasından çıktı; kendisini görünce dimdik ayağa fırlayan genç sekreter kızın yanından geçip Mezarlık İdaresi'nin bahçe kapısı önünde durarak ilerideki yamaç boyu uzayıp giden mezarlara baktı.

Üzerindeki harfler yıllardan beridir silinerek büsbütün okunamaz hale gelmiş olan daktilosunda bu kez meyve ve sebzelerin Bakü'deki manavlara arabalarla naklinin ekonomik problemleri konusunda bir tez yazmakta olan Bedure Hanım (bu daktiloda Bedure Hanım dışında kimse tek satır bile yazamıyordu) bekleme odasından geçip bahçeye çıkan Abdul Gaffarzade'ye baktı ve adamın kocaman

gözlüğünün arkasındaki bomboz gözlerini görünce, onun yine mezarlıkta dolaşmak üzere çıktığını anladı. İnsan sahil parkında, ya da ormanda, çayırdaki çimende dolaşmak isteyebilirdi zaman zaman; Bedure Hanım Mezarlık İdaresi'nde çalıştığı uzun yıllardan beri Abdul Gaffarzade'nin de ara sıra mezarlıkta dolaşmayı sevdiğini öğrenmiş bulunuyordu; hem bu hüznün ve keder dolu tuhaf bir sevgiydi. Son zamanlarda bu sevgi artmıştı da üstelik, bir ihtiyaç halini almıştı hatta: solunacak hava, yenecek yemek gibi bir şey oluvermişti; bu sevgideki o hüznün ve keder havası da artmıştı. Bedure Hanım bu gibi durumlarda Abdul Gaffarzade'ye acıyordu, daktilosunun dilleri üzerinde makineli tüfek hızıyla dolaşan parmaklarını bir anlığına durduruyor ve içleniyordu (sonra parmakları yine makineli tüfek gibi dolaşmaya başlıyordu daktilonun tuşları üzerinde).

Abdul Gaffarzade, Bedure Hanım için korkunç bir adamdı elbette; bu adam Bedure Hanım'ın bütün hayatını mahvetmişti (Bedure Hanım böyle düşünüyordu en azından; bu yapayalnız kadın yıllar geçtikçe artan bir çaresizlik, bir kin ve düşmanlık duygusu içinde Abdul Gaffarzade'yi kendi yapayalnızlığının da, çaresizliğinin de, hatta ihtiyarlığının da biricik nedeni olarak görüyordu), her şeye rağmen kalbinin derinlerinde bir yerlerde bu adamla ilgili olarak mahrem bir duygu da başkaldırıyordu zaman zaman; bu duygu çok hafif ve çok geçici bir şey oluyordu gerçi, ne var ki aynı hafiflik ve geçicilik bu duyguyu daha bir zarıflaştırıyordu da. Adam Abdul Gaffarzade olmuşsa ne var yani, o da bir babaydı nihayetinde ve bu babanın evladı işte bu mezarlıkta yatıyordu...

Bekçi Eflatun Tilki Geldi Mezarlığı'na öylesine alışmıştı ki gündüzlerini de burada geçiriyordu ve kısacık boylu, bir deri bir kemik, ama çok da hareketli bu adamın ne zaman yatıp uyduğunu kimse bilmiyordu. İşte o Nisan gü-

nü bekçi Eflatun burnunu çeke çeke Tilki Geldi Mezarlığı'nın bahçesinde sağa sola koşturup duruyordu yine, Abdul Gaffarzade'yi görünce adamın yanına geliverdi bir cırpıda, dili ağzında büyük yer kapladığından kaba konuşmasıyla:

“Selamünaleyküm Abdul!” dedi. “Bir emrin var mı? Şey işte, sen söyleyiver adını, bir şey lazım mı?”

Bekçi Eflatun, Tilki Geldi Mezarlığı'nda Abdul Gaffarzade'ye ismiyle hitap eden tek adamdı (bununla sadece Tilki Geldi Mezarlığı'nda değil, evde karısının, oğlu Kolhoz'un, üçü kocaya varmış olan, ikisi ise evde koca bekleyen kızlarının, torunlarının yanında da basbayağı övünüyordu), geri kalan herkes – marangozdan, işçilerden, fotoğrafçı Ebulfez'den daktilocu Bedure Hanım'a değin herkes– Abdul Gaffarzade'yi “Beyefendi” diye çağırıyordu. Bir tek mezar kazıcı berduşlar istisnaydı elbette, mezar kazıcı berduşlar Abdul Gaffarzade'nin ismini dahi bilmiyorlar, bilseler de akıllarında tutamıyorlardı, ama bu adamdan yani Abdul Gaffarzade'den müthiş derecede, hayvani bir korkuyla korkuyorlardı, zira mezar kazıcı berduşlara herhangi bir nedenden dolayı kızdığı zaman Abdul Gaffarzade demirci Ağakerim'i çağırıp adamları iyice hırpalatıyordu.

Mezar kazıcı berduşlar Ağakerim'in tekme ve yumruklarına dayanabilirlerdi de, eşek sudan gelinceye kadar dayak yedikten sonra Abdul Gaffarzade'nin emri üzerine bekçi Eflatun'un kulübesine kapatılıp kendilerine koca gün boyu bir gram dahi votka verilmemesine (hatta su bile verilmemesine) dayanamıyorlardı işte; bu, gerçek bir işkence, müthiş bir cezaydı ve mezar kazıcı berduşlardaki hayvani korku duygusunu oluşturan asıl nedendi.

Mezar kazıcı berduşlar böyle cezalandırılınca bekçi Eflatun koca bir günü dışarıda geçirmek zorunda kalıyordu; soğuk havalarda geceler dış kapının önünde hızlı hızlı vol-

talayıp durarak (yağmur yağınca adamın durumu daha kötü oluyordu haliyle) taksileri, votka müşterilerini bekliyor, ara sıra kulübeye yaklaşıp içeride inlemekte olan mezar kazıcı berduşlara, "Geberin, şey işte, sen söyleyiver adını, itten türeyenler." diye sesleniyor, yirmi dört saat bitip de berduşlar dışarı çıkarılınca tuvalet gibi kokan kulübesini temizlemeye girişiyordu. Bir zamanlar bu kulübede yaşayan *Salakça* bile (son günlerde görünmüyordu bu köpek, ölmüş müydü acaba, yoksa kaybolmuş muydu?) kulübeyi mezar kazıcı berduşlar kadar pisletmiyordu köpek olmasına rağmen...

Abdul Gaffarzade karşısında emirlerine amade bir halde bekleyen bekçi Eflatun'a baktı; gözlerini açtığı gündemberi bekçi Eflatun'u işte böyle görmüştü Abdul Gaffarzade. Bekçi Eflatun ihtiyarlamamıştı asla, zaten sülalecek uzun yaşıyordu bunlar. Bir annesi vardı bekçi Eflatun'un, yüz küsur yaşına gelmiş olmasına rağmen cıva gibiydi kadın, durup dinlenmeden yemek yapıyor, yıkıyor, siliyor, süpürüyordu. Kanserden öldü aniden, kanser olmasa halen daha yaşardı kim bilir. Acılarını dindirmek için eczanelerden özel reçeteye verilen sakinleştirici ilaçları annesine içirmeyerek uyuşturucu müptelalarına satıyormuş bu şerefsiz, diye anlatıyorlardı. Her şey beklenir bu bekçi Eflatun'dan! Belki de aslı astarı yok dedikoduydu söylenen her şey. Adamın bir kere ismi kötüye çıkmayagörsün! Başka bir sürü şey de anlatıyorlardı gerçi. Adam cellâtlık da yapıyormuş anlatılanlara bakılırsa. Yani kurşuna dizilmek suretiyle idama mahkûm edilen insanları öldürüyormuş belli bir maaş karşılığında... Abdul Gaffarzade bu konuda bekçi Eflatun'a hiçbir şey sormuş değildi, başka kaynaklardan da araştırmak istememişti meseleyi (istese doğrusunu öğrenebilirdi elbette), çünkü ne denli iğrenç bir mahlûk olursa olsun bekçi Eflatun Hıdır'la arkadaşlık

yapmış biriydi ve adamın gerçekten de cellât olduğunu öğrenmek Abdul Gaffarzade'yi kötü etkilerdi.

Eflatun tramvay sürüyordu bir vakitler. Abdul da mahalledeki diğer çocuklarla birlikte koşup tramvaya biniyor, sonra da tramvay hareket halindeyken yere atlıyordu. Eflatun bir defasında Hıdır'a söylemişti bunu, Hıdır da (Allah bin kere rahmet etsin kendisine) Abdul'ü öyle bir döv-müştü ki aklına geldikçe o tekmelerin, tokatların yeri hâlâ sızlıyor gibi hissediyordu. Bir defasında da sigara içtiği için döv-müştü Hıdır Abdul'ü. Abdul'ün güçlü ve sağlıklı olmasını istiyordu Hıdır, herkesin Abdul'den korkmasını istiyordu; Abdul bir av değil, avcı olsun istiyordu. Zavallı Hıdır, keşke hayatta olsaydı şimdi...

Hıdır'ı her hatırladığında Abdul Gaffarzade'nin kalbinde taptaze bir yara sızım sızım sızlıyordu sanki; yıllar geçiyor, fakat o yara iyileşmek bilmiyordu işte. Hatta Orduhan'ın ölümünden sonra, Abdul Gaffarzade'nin kalbinde Orduhan'ın o müthiş yarasıyla birlikte Hıdır'ın yarası da çöküp kalmış bulunuyordu - Orduhan'ın acısı Hıdır'ın acısını yokedememişti yani.

Hıdır öleli kırk sene oluyordu, ama bu kısa boylu adam -bekçi Eflatun işte- hiç değişmeden duruyordu, sürekli burnunu çekerek, "Şey işte, sen söyleyiver adını" diyerek sağa sola koşturuyordu hâlâ. Koştursun bakalım. Hıdır'la Eflatun'un arası çok iyiydi. Sağlıklı ve kalıplı bir adam olan Hıdır'ın yanında kısa boylu Eflatun hep küçük gibi davranmış, birdenbire partiye kaydolup tramvay sürmeyi bırakarak okulda müdür yardımcılığı görevine atandıktan sonra da kibirlenmemiş, bilakis çalışıp dininerek Hıdır'ın aynı okulda beden eğitimi hocası olmasını sağlamıştı. Abdul Gaffarzade asla unutmuyacaktı bunları, hayatının sonuna kadar bekçi Eflatun'un bir parça ekmeğini kazanmasına yardım edecekti.

“Hayır, Eflatun, sağ olasin...”

Abdul Gaffarzade böyle cevap verdi, hemen arkasından da düşünmeden edemedi ki yeryüzünde mutluluk diye bir şey gerçekten mevcutsa eğer, işte bu kısa boylu adamın – bekçi Eflatun’un dünyanın en mutlu insanı olması icap eder: ne üç alacağı var, ne beş vereceği; birkaç kuruş kazanıp ailesini geçindiriyor, hayatından da memnun üstelik. Abdul Gaffarzade “küçük adamlara” işte böyle özenirdi ara sıra, bu özentisinde büsbütün samimi olduğuna da inanırdı kendisi.

Bekçi Eflatun bir süre daha yerinden kıpırdamadan, Tilki Geldi Mezarlığı’na doğru yürüyen Abdul Gaffarzade’nin peşinden bakakaldı... Aktif bir parti üyesi olduğu eski güzel günlerde Mir Cafer Bağirof’u çokça görmüş bulunuyordu Eflatun. Bakü’deki bütün toplantıları takip ediyordu o sıralar. Gerçekten de güzel günlerdi hani. Herkes Eflatun’dan çekinirdi. Eflatun da parti uğruna varını yoğunu ortaya koymuştu. Bir defasında – 1939 yılının ilkbaharında Bakü Milli Eğitim çalışanlarının Filarmoni Binası’nda yapılan siyasi konulu toplantısında Mir Cafer Bağirof koridorun her iki tarafında duvar diplerinde heykel misali kıpırdamadan duran bir sürü adamla tokalaşırken Eflatun’la da el sıkışmıştı ve bekçi Eflatun, Mir Cafer Bağirof’un yuvarlak camlı gözlüğünün altından bakan bomboz gözlerini asla unutamıyordu; Mir Cafer Bağirof’un gözlerinde de, suratında da öylesine soğuk bir ifade vardı ki insanın içini tir tir titretiyordu. Bekçi Eflatun, demin olduğu gibi Abdul Gaffarzade’yle yüzyüze durduğu anlarda adamı Mir Cafer Bağirof’a benzetiyordu; bekçi Eflatun’un zengin hislere sahip biri olduğu pek söylenemezdi gerçi, ama aynı buz soğukunu Abdul Gaffarzade’nin bakışlarında, kalın dudaklarındaki tebessümde de hissedebiliyordu bekçi Eflatun. Abdul Gaffarzade’den, bir zaman-

lar Mir Cafer Bağirof’tan korktuğundan daha az korkmuyordu üstelik...

Abdul Gaffarzade Mezarlık İdaresi’nin bahçesinden düşünceli bir halde çıkıp Tilki Geldi Mezarlığı’nın içine girdi ve kendisini görür görmez toparlanmaya çalışan – biri gülmesine, öteki konuşmasına ara veriyordu hemen, bazıları da ellerindeki sigarayı saklıyorlardı – işçilere aldırmadan, hatta onları görmeden mezarlığın içlerine doğru yürüdü.

Hıdır’ı o okula aldırmasaydı keşke Eflatun; Hıdır, alçak ve hain insanların kurbanı oldu zira okulda: 1939 yılının karlı bir kış gecesinde üç kişinin kapıya dayanarak Hıdır’ı alıp götürmelerini bütün ayrıntılarıyla hatırlıyordu Abdul Gaffarzade.

Aynı kış gecesini kalınca bir yorgana sarılmış olan Abdul uyumak istiyor, ne var ki bir türlü uyuyamıyordu. Daha dün gecedden itibaren “bir şeyler” olduğunun farkındaydı Abdul. İyi “bir şeyler” olmuştu üstelik, Hıdır’ın işleri daha bir yolunda gidecekti anlaşılın. Dün gece Hıdır okul müdürünün kızının doğum gününe katılmış ve işte o doğum gününde “bir şeyler” olmuştu. Ne olduğunu bilmiyordu Abdul, ama Hıdır’ın işlerinin daha bir yoluna gireceğini biliyordu artık.

Hıdır geç bir saatte dönmüştü ziyafetten, üzerini çıkarıp yatağına yatmış, ne var ki sabaha kadar uyuyamamıştı. Odanın karanlığı içinde Abdul’ün de uyumadığını hissederek: “Sen neden uyumuyorsun?” diye sormuş, sonrada “Uyu, uyu bakalım!..” demişti. Buna rağmen Abdul’ün uyuyamayacağını biliyordu Hıdır; Hıdır’ı çok seviyordu zira Abdul, ağabeyiyle ilgili bütün duyguları açık bir elektrik kablosu misali çok hassastı. Abdul, ağabeyinin heyecanını hemen fark edebiliyordu.

Ziyafetten dönmüş olduğu o gece şöyle konuşmuştu Hıdır:

“Uyu, uyu bakalım!.. Her şey çok güzel olacak! Bizim için her şey daha yeni başlıyor! Harika günler başlıyor! Senin için de harika olacak her şey!”

Hıdır'ın bu sözleri söyleyişinde, aynen vücudundaki kaslar misali bir güç ve inanç vardı; küçük Abdul, sarıldığı kalınca yorganın altında Hıdır'ın dilinden duyduğu o “harika” kelimesinin insanın içini bir hoş eden, hatta yatağı bile daha bir yumuşak yapan etkisiyle uykuya dalıvermişti.

Abdul öğleden sonra okuyordu okulda; ziyafetin ertesi günü okul dönüşü ağabeyini evde bulmuştu, Hıdır'ın keyfi yerindeydi ve keyfinin yerinde olduğu anlarda hep yaptığı üzere ıslıkla “Sarı Bülbül” ezgisini çalıyordu yine (bugün bile “Sarı Bülbül” ezgisi Abdul Gaffarzade'nin bütün içini titretiyor her defasında; Abdul Gaffarzade, bu ezginin Hıdır'ın talihsizliğine adanmış olduğunu düşünüyor gayriihtiyarî); soğanla et kavurup yemek yapmış (Hıdır'ın yaptığı o son yemeğin tadını bugün dahi ağzında hissedebiliyordu Abdul Gaffarzade), Abdul'e bir şişe limonata, kendine ise bir sürahi bira almıştı. Kardeşler masanın arkasına geçip beraberce yemek yemişlerdi. Hıdır ara sıra baş parmağını kaldırıp kendinden neredeyse yirmi yaş küçük olan biraderine işaret yapıyordu:

“Harika olacak her şey, harika!..”

Abdul, ağabeyinin bir spor müsabakasından bahsettiğini sanmıştı önce, ama masanın arkasında Hıdır'la karşılıklı oturup o leziz yemeği yedikçe bambaşka bir şeyin mevzubahis olduğunu anladı: Hıdır'ı da, küçük Abdul'ü de daha fazla mutlu edecek önemli bir şey vardı ortada. Abdul hiçbir şey sormuyordu ama, birbirlerini çok sevmelerine rağmen kardeşler arasında hep bir saygı ortamı vardı aynı zamanda, söylenecek bir şey olduğu zaman Hıdır söylerdi zaten, Abdul'ün yersiz merakı yakışık almazdı.

O kış gecesi Abdul kalınca yorganına sarılmıştı yine. Bu, evdeki biricik yorgandı ve Hıdır o yorganı Abdul'e vermişti. Kendisi ise bir battaniyeyle yatıyordu kışın, hava çok soğuksa paltosunu da üzerine alıyordu. Ç kalın yorgan Abdul'ün yüzünü görmediği babasından, hayal meyal hatırladığı annesinden kalmış bulunuyordu, ama o yorganla ilgili olan en güzel şey, Hıdır'ın yorganı kendine kıymayarak Abdul'e vermiş olmasıydı yine de: Hıdır Abdul'ü sadece soğuktan değil, dünyanın, insanın içini üşüten kötülüklerinden de korumaya çalışıyordu sanki.

Daha sonra kapı çalındı, üç kişi içeri dalarak henüz büsbütün uyanmamış olan Hıdır'a giyinmesini emretti ve Hıdır'ı alıp götürdü. Abdul henüz on yaşındaydı o sırada, ama o üç kişinin hayırlı bir iş için gelmediklerini hemen anlamıştı. Çocuğun bütün vücudunu sarmış olan duygu korkudan daha ziyade şaşkınlıktı: dün geceki o “harikalar”ın, bu akşam masanın arkasında karşılıklı oturup yedikleri o leziz yemeğin, Hıdır'ın ara sıra başparmağını kaldırarak yaptığı işaretin arkasından o üç kişinin beklenmedik ziyareti, Hıdır'a karşı saygısızca davranmaları on yaşındaki Abdul'ü hayretler içinde bırakmıştı; çocuk kendine geldiğinde Hıdır'ı evden çıkarıyorlardı artık.

Abdul kalınca yorganını sırtından atıp ayağa fırladı, deliler gibi bağırdı. Hıdır kafasını geri çevirip odadaki petrol lambasının ışığı altında Abdul'e baktı ve: “Merak etme,” dedi, “döneceğim.” Bu sözler Abdul'ü rahatlatmıştı biraz. Hıdır kadar güçlü bir insana kim ne yapabilirdi ki zaten? (O küçük aptalın – on yaşındaki Abdul'ün yani – Stalin ata hakkında duymuş olduğu tek şey güzel masallardı henüz: Stalin ata yetmiş iki yabancı dil biliyor; Stalin ata Sovyet sporcusunun dostudur – zavallı Hıdır sık sık tekrar edip duruyordu bu sözü – Stalin ata Kursk istasyonunda yetim ve aç bir çocuk görünce dayanamayarak ağlamış ve kendi arabasını o çocuğa hediye etmiş... Stalin atanın

canavar olduğunu nereden bilecekti küçük aptal?..) Oda-
daki petrol lambasının ışığı altında Hıdır'ın yüzünde öy-
lesine şefkatli bir ifade, dudaklarındaki tebessümde öyle
bir tatlılık vardı ve o şefkat ve tatlılık, Hıdır'ı alıp götür-
mek üzere gelen üç kişinin suratlarındaki, hareketlerinde-
ki, konuşmalarındaki soğukluktan ve yabancılıktan öyle-
sine bariz bir şekilde ayrılıyordu ki küçük Abdul, demin-
ki rahatlamaya rağmen kendini tutamayarak ağlamaya
başladı.

Sokaktan, hızla kapatılan araba kapılarının sesi işitildi,
sonra araba hareket etti ve o arabanın sesi, alıp götürdü-
ğü Hıdır'la birlikte evden uzaklaştı. 1939 yılının o karlı
kış gecesinde on yaşındaki Abdul, Hıdır'ın bir hiçliğe gö-
türüldüğünü anlayamazdı elbette; o günden itibaren ihti-
yarlayıp takatten düşmüş olan halasının himayesinde yarı
aç ve kimsesiz büyüyeceğinin farkında olamazdı. İleride
ancak kendi çabalarıyla bir tarafa çıkabileceğini, kendin-
den başka kimseden bir yardım görmeyeceğini kavraya-
mazdı henüz...

Her şey geçiyor nasıl olsa; bütün bunlar da mazide kal-
mıştı ilelebet. Ne zavallı Orduhan haberdar olmuştu bu
hikâyeden, ne Sevil, ne de küçük Abdul. Bu, Abdul Gaf-
farzade'nin kendi hayat hikâyesiydi, bu kötü hatıralar
onun kendine aitti yani; herkesin, kendi kaderini omuzla-
mayı başarması gerekiyordu işte...

İki gün önce yağmur yağmıştı ve mezarlığın içinden
geçen asfalt döşeli tek yolun iki tarafındaki toprak henüz
kurumuş değildi. Yer yer küçük su birikintileri ve çamur
vardı. Ama o su birikintileri de, o çamur da Tilki Geldi
Mezarlığı'na tuhaf bir hayat emaresi getiriyor gibiydi o an.
O Nisan günü ellerini arkasında kavuşturup göğsünü ka-
bartarak yavaş adımlarla ilerleyen Abdul Gaffarzade, me-
zarlıkta daha önce hiç duymadığı bir kupkuruluk hissediy-

yordu ama, mezar taşları da kupkuruydu sanki, kum gibi
ufalanacak gibiydi.

Aynı kupkuruluk mezarlıktan yükselip Abdul Gaffar-
zade'nin bütün vücudunu sarmış, içini doldurmuş gibiydi
üstelik; adamın iç organları da –aynen kum saatinde oldu-
ğu gibi– akıp asfaltın üzerine dökülüverecekti az kalsın.
Az önce iki bardak çay içmiş olmasına rağmen ağzı da
kupkuruydu Abdul Gaffarzade'nin. Bu kupkuruluk yavaş
yavaş adamın düşüncelerine, anılarına da sirayet ediyordu:
düşünceler de, anılar da mezar taşlarında olduğu gibi
kum misali ufalanacaktı neredeyse.

Birdenbire ortaya çıkan o kupkuruluk duygusu öylesi-
ne arttı ki Abdul Gaffarzade burnuna, kulaklarına, gözle-
rine, saçlarının arasına da kum dolduğunu vehmetti, hat-
ta arkasında kavuşturduğu ellerini kaldırıp saçlarını, ku-
laklarını kumdan temizleyecek gibi oldu az kalsın. O ani
kupkuruluk duygusu Abdul Gaffarzade'nin her zamanki
temkinini de alt etmeye muvaffak oldu: adam adımlarını
hızlandırdı ve neredeyse koşarak mezarlığın ortasında, as-
faltla kaplı yolun kenarında üç sene önce yaptırmış oldu-
ğu çeşmeye doğru ilerledi.

İki gün önce aynı çeşmenin başında Molla Esedullah
vardı; kahverengi Buhara papağını¹⁸⁹ kafasından çıkarıp
çeşmenin taş duvarının üzerine bırakmış, acele etmeden
elini yüzünü yıkamaktaydı. Abdul Gaffarzade'nin geldiği-
ni görünce hemen kenara çekilip kız eli gibi incecik elle-
riyle kısa ve bembeyaz sakalını sıvazlamıştı. İki gün önce
Abdul Gaffarzade işte şu çeşmenin başında Molla Esedul-
lah'a efradını câmi bir selam veriydi:

“Selamünaleyküm molla amca.”

¹⁸⁹ Kuzu derisinden yapılan bir tür başlık. Eskiden çokça kullanılmış
olup, bugün ender görülmektedir. (ç.n.)

Molla Esedullah, bu adamın yani Mezarlık İdaresi müdürünün Bakü'nün en büyük kodamanlarından biri olduğunu biliyordu. Abdul Gaffarzade'nin dünürü (yazarmış adam) Mürşit Gülcihanî bir süre Molla Esedullah'la aynı mahallede oturmuştu (faytoncu Ali Memet'in – adam rahmetli olalı epey sene geçmişti – kızı Adile'yle evlendiği de kendi evi olmadığından kayınpederinin evinde oturuyordu; tatsız tuzsuz bir adamdı, nasıl yazar olmuş Allah bilir...) ve Molla Esedullah uzaktan uzağa olsa bile Abdul Gaffarzade'nin ailesini tanıyordu. Yine bu nedenden dolayı ki adamın alayla karışık selamını ciddi kabul ederek (böyle bir adamla laubali olmanın pek iyi sonuçlanmayabileceğini anlıyordu elbette) mükemmelen cevapladı:

"Aleykümselam ve rahmetullahi ve barekatüh, dadaş!.."

Abdul Gaffarzade, Tilki Geldi Mezarlığı'na takılan mollalardan hiçbiriyle özel olarak tanışmıyordu; adam mollaları sevmiyordu da aslında, zira gerçek mollalar parmakla sayılacak kadar azdı bugün, çoğu üçkâğıtçının teki olup sırf para kazanmak için yapıyorlardı bu işi. Abdul Gaffarzade, özellikle son dönemlerde dinle ilgileniyordu basbayağı; akşamları (evde Karatel'le Abdul Gaffarzade oluyordu sadece ve Karatel bitkin bir halde kanepeye uzanıp gözlerini kapatıyordu) koltukta oturup kakule karıştırıp kendi elleriyle demlediği Hindistan çayından içerek dinî kitaplar okuyor ve her defasında aynı kanaate varıyordu: dinle hurafeler başka başka şeylerdir: din ciddi bir konudur, oysa hurafeler cehaletle eşdeğerdir.

Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki defin merasimlerine katılıp para kazanan mollalarla şahsen tanışmıyor olmasına rağmen, onların tamamı hakkında bilgi sahibiydi Abdul Gaffarzade. Çeşme başında karşılaştığı Molla Esedullah'ın da ne mal olduğunu iyi biliyordu elbette, bu nedenle de alayla karışık şakasını sürdürdü:

"Riba ne demek molla amca?"

Molla Esedullah ne irkildi, ne de gözünü kırptı; bilakis, bir öğretmen edasıyla cevapladı Abdul Gaffarzade'nin sorusunu:

"Riba bir çeşit muameledir dadaş, bugünkü dilde söyleyecek olursak borcun faizi demek. Din ribayı yasaklamıştır, hem sadece ribayı değil, içinde ribanın küçücük bir unsuru bulunan her şeyi de yasaklamıştır, örneğin piyanogoyu. İşte böyle, dadaş!.."

"Öyle mi? Kuran bu konuda bir şey söylüyor mu yani molla amca?"

"Söylüyor tabii! Söylemez olur mu hiç? Kuran şöyle buyuruyor: *'Allah ticareti helal, faizi haram kılmıştır.'* Başka bir âyette ise şöyle buyrulmuştur: *'Allah, faizle kazanılan malın bereketini giderir, zekâtı verilen malın bereketini ise artırır.'* İşte böyle, dadaş!.."

Yaratılmışların eşrefi olan insan, mahlûkların en tuhafiydi da aynı zamanda: Abdul Gaffarzade, o an mümin bir insan kesilen Molla Esedullah'ın savaş yıllarında kocaları, babaları, oğulları, kardeşleri cephede savaşan, öldürülen kadınlara ve çocuklara, ellerindeki son altın yüzüğü, saati, kolyeyi rehin bırakmaları şartıyla faizle borç para verdiğini çok iyi biliyordu. Savaşın sürdüğü dört sene boyunca – 1941-1945 yılları arasında bir hazine dolusu altın ve mücevher toplamıştı Molla Esedullah. Çocuklarına bir parça ekmek alabilmek için son yüzüğünü rehin bırakarak yüksek faizle borç alan kadınların çoğu daha sonra o nişan yüzüğünü, ya da dededen kalma altın saati, ninelerinden kalma kolyeyi, bileziği veya küpeyi geri alacak parayı bulamamışlardı; sonuçta bunca servetin tamamı papakçı Esedullah'a kalmıştı haliyle. O vakitler papakçılık yapıyordu Esedullah, mollalık yapmaya daha sonra – savaşın üzerinden epey geçtikten sonra, Kruşçev zamanında başladığıydı...

Şimdi de iyi para kazanıyordu gerçi Molla Esedullah, ama ara sıra -çocuklarını evececeği zaman mesela- o altınlarından bir iki parça satıyordu ve Mezarlık İdaresi'nde ocakçılık yapan Mirzaibi'ye sattığı (genelde ona satıyordu) altınların tamamının Abdul Gaffarzade'nin eline geçtiğinde haberi bile yoktu: Molla Esedullah'ın sattığı parçaları Mirzaibi aracılığıyla Abdul Gaffarzade alıyordu.

Molla Esedullah iyiydi yine: en azından Kuran'ı biliyordu adam, "riba" kelimesinin anlamını zerre kadar sıklıkla açıklıyordu gerçi, ama Kuran'dan örnekler vermesini de biliyordu bari; oysa Tilki Geldi Mezarlığı'na takılan mollalar arasında Kuran'dan asla haberdar olmayanlar da vardı: sabikalı dalavereciler, ateizm konusunda ders vermiş olan eski üniversite hocaları, hatta sirk oyuncusu...

İki gün önce Abdul Gaffarzade bomboz gözlerini kısarak bakışlarını gözlüğünün camları üzerinden Molla Esedullah'ın gözlerine dikip şöyle sordu:

"Bu mezarlığa takılan mollaları tanıyor musun?"

Molla Esedullah da şöyle cevap verdi:

"Tanımaz olur muyum, dadaş? Elbette tanıyorum."

"Hepsini mi?"

"Çoğunu!"

Molla Esedullah bu sorgulamanın nedenini anlayabilmiş değildi henüz. Müdür, onun bilgisini mi tartıyordu yoksa? Yine de sabır ve ciddiyetle cevaplıyordu soruları:

"Çoğunu tanıyorum."

O mollaları tanıyorsa, hepsinin üçkâğıtçı olduğunu da biliyor demektir adam. Abdul Gaffarzade soracağı sorudan önce gülümsedi; bu sorusuyla Molla Esedullah'tan birilerinin, ya da bir şeylerin öcünü alıyor gibiydi sanki; sonra da sordu:

"Sen ölünce o mollalardan hangisi cenazende Yasin okuyacak?"

Abdul Gaffarzade işte böyle söylüyordu söyleyeceği lafi: insanın yüzüne karşı, dobra dobra söyleyiveriyordu yani; ne var ki Molla Esedullah da eski kurttu elbette, gözü nü bile kırpmadan eliyle ipek gibi yumuşak bembeyaz sakalını sıvazlayıp cevap verdi:

"Ölmeden önce daha çokook adamın cenazesinde Yasin okurum ben, dadaş!.."

O sırada birdenbire fotoğrafçı Ebulfez peydahlanıverdi, mezarlardan birinin içinden çıktı sanki; hemen de makinesini yüzüne götürüp çeşmenin yanında Abdul Gaffarzade'yle Molla Esedullah'ın resmini çekti:

"Çok şık duruyordunuz beyefendi! Mükemmel bir fotoğraf olacak! Az sonra getirip teslim edeceğim size!"

Molla Esedullah'ın birkaç manaya yorulmaya müsait sözlerinin ardından fotoğrafçı Ebulfez'in birdenbire ortaya çıkıp onların resmini çekmesi Abdul Gaffarzade'nin pek hoşuna gitmediydi iki gün önce. Adam resim çekilmekten hazzetmiyordu zaten. Resim çekilirken gelecekteki üzüntüyü ve yokluğu önceden hissediyor gibi oluyordu: ileride birileri bu resme bakıp şöyle konuşacak: "Bu Molla Esedullah işte, şerefsizin, alçağın tekiydi; kemikleri bile çürümüş olmalı artık! Mezarında rahat yatmayasıc! Tüyü bitmemiş yetimin parasıyla geçindirdi hep çoluğunu çocuğunu... Bu da Abdul Gaffarzade işte. Tilki Geldi Mezarlığı diye bir yer vardı Bakü'de, o mezarlığın müdürüydü adam..."

Peki, sonra ne söyleyeceklerdi?

Ta nerelere vardı düşünceleri, baksana!

Evet, ne söyleyeceklerdi sonra?

İki gün önceki o karşılaşma nereden geldi ki aklına?

O Nisan günü Abdul Gaffarzade koşaradım çeşmeye geldi, gözlüğünü aceleyle çıkarıp yüzüne birkaç avuç su

vurdü hemen, ıslak elini boynunda, ensesinde dolaştırdı. Çeşmenin suyu kumu alıp götürdü sanki, deminki kupkuruluk duygusuna da bir ıslaklık kattı elbette, kumu bir nevi harca çevirdi yani (defin sonrasında mezarların üstü işte böyle bir harçla sıvanıyordu). Abdul Gaffarzade'nin içi ferahlar gibi oldu, adam kendini toparladı biraz; deminki beklenmedik (ve sevimsiz) düşüncenin – Doktor Bronştyen'in boyalı saçları ve bıyığı, Profesör Mürselbeyli'nin bembeyaz kolalı önlüğü ve kıllı göğsü ile mezar taşları arasında bir mahremlilik olduğu düşüncesinin- tortusu da yavaş yavaş eriyip kaybolmaya başladı...

Ya sonra? Sonra ne söyleyecekler?

“Ne söyleyecekler acaba?”

Abdul Gaffarzade, zihnine birdenbire saldıran benzeri sorulardan kaçmaya çalışıyordu hep; bu kez de “Mollalar iyice çizmeyi aşmışlar.” diye düşündü hemen. Papazların da onlardan geri kalır yanı yoktu aslında. Yıllardan beri Abdul Gaffarzade'nin komşusu olan bir papaz var mesela, sabahtan akşama değin votka içip evde kalmış olan kız kardeşiyle küfürleşiyor boyuna, ne var ki papazların işi olmazdı Tilki Geldi Mezarlığı'nda; buraya bir tek mollalar uğruyordu ve çeşmeden ayrılıp mezarlığın içlerine doğru yürümekte olan Abdul Gaffarzade, işte o mollalara (Molla Esedullah da dahil elbette) iyi bir ders vermek gerektiğini düşündü: “Daha fazla sıkıştırmalı bu adamları, iyiden iyiye sıkıştırmalı!”

Abdul Gaffarzade mollaları unutmuş değildi kuşkusuz, bu konuyla ilgilenmeyi demirci Ağakerim'e havale etmiş bulunuyordu. Ağakerim, her pazar, Tilki Geldi Mezarlığı'na takılan mollalardan (yaklaşık on beş kişilerdi) yirmişer ruble topluyor ve paranın tamamını ertesi gün, pazarı sabahı yani, Abdul Gaffarzade'ye teslim ediyordu. Abdul Gaffarzade ise o paradan keyfine göre bir, ya da iki, hatta bazen üç adet yirmi beş rublelik banknot ayırıp Ağa-

kerim'in cebine sıkıştırıyordu. Mollaların verdikleri bu para kira gibi bir şeydi; ödemekten kaçınacak olurlarsa Ağakerim mezarlığa sokmazdı onları, Tilki Geldi Mezarlığı'na adımlarını bile atmalarına izin vermezdi. Kime şikâyet edeceklerdi ki mollalar? Hiçbirinin kaydı yoktu Diyanet'te. Bu uyduruk adamların şikâyetini kimse dinlemezdi yani. Resmî kurumlara başvuracak olurlarsa, Mezarlık İdaresi müdürü, muzır unsurlara karşı savaştığı gerekçesiyle bir teşekkür daha alırdı üstlerinden. Mollalar çok iyi biliyorlardı bütün bunları. İçlerinden hem devlete, hem de Tilki Geldi Mezarlığı'nın sahiplerine beddualar ede ede ödüyorlardı parayı.

Ellerini arkasında kavuşturup göğsünü kabartarak mezarların arasından yürüyüp gitmekte olan Abdul Gaffarzade, bu üçkâğıtçı mollalardan (Molla Esedullah da dahil elbette) haftalık yirmi değil, otuz ruble (şimdilik otuz ruble, gerisini sonra düşünecekti...) almaya karar verdi; parayı vermek istemeyen olursa tekme basacaktı sırtına. Bu uyduruk mollalar sümsük köpek gibi şeylerdi ve istenen parayı ödemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Dilencileri de sıkıştırmak lazımdı bu arada. Tilki Geldi Mezarlığı'na takılan dilencilerden de haftalık on beşer ruble alıyordu Ağakerim; ama onlar da aşıyorlardı çizmeyi. Abdul Gaffarzade, içlerinden bir tanesinin – daha önce sorgu hâkimliği yapmış olan Memetağa Aliakperof isimli karı kılıklı bir şerefsizin (devletten emekli aylığı alıyordu bir de üstüne üstlük) gizliden gizliye Jiguli marka bir araba bile aldığını duymuştu hatta. Dilencilerin de haracını aynen mollalar gibi haftalık otuz rubleye çıkarmak gerekiyordu!..

Abdul Gaffarzade herhangi bir konuda kesin kararını verdiği zaman kendini hafiflemiş hissediyordu hep. Şimdi de öyle oldu. Deminki kupkuruluk duygusu geçip gitmişti artık.

Mezarlıkta dolaştıkça mezar taşlarına kazınmış resimler arasında bazı tanıdık yüzler görüyordu Abdul Gaffarzade: bu insanlardan bir kısmını yakından, bir kısmını ise uzaktan uzağa tanıyordu ve şu an onların tamamı kara toprakların altındalardı. Bu hüznü bir şeydi kuşkusuz, ama Abdul Gaffarzade hüznü birlikte bir iyimserlik de hissetmeye başlamıştı birdenbire. O yakın ve uzak tanıdıklar, ya da tanıdık olmayan bir sürü insan daha toprağın altında yatıyordu şimdi, Abdul Gaffarzade ise on yıl, yirmi yıl, otuz yıl önceki gibi hayatta ve sağlıklıydı. Şimdi toprağın altındakilerden birinin hayatta olup Abdul Gaffarzade'nin toprağın altında bulunması da mümkündür oysa; öyle değildi ama, hayatta olan, sağlıklı olan Abdul Gaffarzade'ydi işte. Bu da bir çeşit şanstı elbette. Abdul Gaffarzade o şansı neredeyse elle tutulur bir şey gibi hissedebiliyordu zaman zaman. Abdul Gaffarzade'nin yaşamında zor günler de olmuştu gerçi, çok zor günler de olmuştu hatta, ama aynı şans hep başının üstündeydi adamın; bundan sonra da öyle olacaktı – Abdul Gaffarzade tamamıyla emindi. Deminki kupkurluk duygusunun ardından şimdi geçirmekte olduğu hisler bazı çocukların, kendilerinin ve anne babalarının hiçbir zaman ölmeyeceklerine inanmalarına benziyordu gerçi, Abdul Gaffarzade kalbinin derinlerinde bir yerlerde farkındaydı bu durumun, ne var ki o derinliğe inmekten kaçınıyordu.

Görevini hakkıyla yapan herhangi bir belediye başkanı kendi şehri veya kasabasını cadde cadde, sokak sokak nasıl tanırsa, Abdul Gaffarzade de Tilki Geldi Mezarlığı'ndaki mezarların neredeyse tamamını –eski olsun, yeni olsun– tanıyordu; mezarların arasından uzanıp giden toprak yollara, patikalara aşınaydı. Burası eski bir mezarlık ve artık tamamen dolmuş sayılırdı, bu yüzden Tilki Geldi Mezarlığı'nda yer bulmak çok zordu. Bazı ailelerin yıllar öncesinden ayrılmış olan alanları vardı ve aynı aileden bi-

ri öldüğü zaman Tilki Geldi Mezarlığı'na gömülmesi mümkün olabiliyordu. Bu durumda cenaze sahiplerinin masrafı fazla olmuyordu da. Oysa diğerleri beş, ya da on kat fazla masrafa girmek zorunda kalıyorlardı. Sade ve düzenli tertipli Yeni Mezarlık şehre epey mesafedeydi ve şehir halkının gözünde o Yeni Mezarlığın hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktu. Bakülüler nasıl şehir merkezinde ve deniz manzaralı yerlerde ev sahibi olmak istiyorlarsa, cenazelerini de Tilki Geldi Mezarlığı'na gömmek istiyorlardı işte. Sade ve düzenli tertipli Yeni Mezarlık ise betonarme yapıları birbirinin aynı olan nev-icat kasabalar gibi bir şeydi ve o kasabalarda yalnızca hiçbir mevki makam sahibi olmayan fakir insanlar yaşıyorlardı...

Cenazeleri için Tilki Geldi Mezarlığı'nda yer ayırtmak isteyen insanlar Ağakerim, Vasili veya Mirzaibi'yle görüşüp anlaşıyorlardı; bazı saygın kimseler ise doğrudan Abdul Gaffarzade'ye başvuruyorlardı ve Abdul Gaffarzade, o insanların mezar yeri almalarına müsaade ettikten sonra kendilerini yine Ağakerim, Vasili veya Mirzaibi'ye gönderiyordu, çünkü kendisi alacak verecek hesaplarına doğrudan katılmıyordu asla. Mezarlık alanının manzaralı, ulaşımı kolay (mezarlığın içinden geçen asfalt kaplı biricik yolun kenarında bulunan) ve su hattına yakın yerlerindeki mezarların fiyatını epey yüksek tutuyordu Abdul Gaffarzade. Bu yerler dükkân sahiplerine veya restoran müdürlerine, ya da bol paralı başka insanlara kısmet oluyordu genelde. Mezarlığın orta yerindeki ferah bir alanı ise yüksek makam sahibi insanların yakınları ve akrabaları için düşünmüştü. Bu yerleri Ferit Kâzımlı telefon açarak ayırıyordu genelde, ender durumlarda –cenaze sahibinin makamına göre– Parti İlçe Başkanı M. P. Garipli bizzat telefon açıyordu. Makam sahibi insanların yakınları için ayrılan mezar yerlerinden Abdul Gaffarzade bir kuruş olsun koymuyordu cebine elbette, bu cenazeler yasalara uygun

defnolunuyor ve yapılan hizmetin bedeli olarak resmî tarife aynen uygulanıyor, alınan para karşılığında makbuz kesiliyordu. Mezarlık İdaresi'nin muhasebesi bir tek bu durumlarda – yani koltuk sahibi insanların yakınlarının defni zamanı – ayrılan mezar yerinin ve verilen hizmetin tam karşılığını kayda geçirmiş oluyordu; geri kalan bütün diğer zamanlarda muhasebe kayıtları Ağakerim, Mirzaibi veya Vasili'nin direktiflerine göre düzenleniyordu: plana uygun olarak günlük ne kadar makbuz kesilmesi gerekiyorsa kesiliyor, makbuzların kopyası Mezarlık İdaresi'nin muhasebesinde saklanarak aslı yırtılıp atılıyor (cenaze sahibine teslim edilmesi gerekiyordu sözde) ve her ayın sonunda resmî maaşlarına ilaveten Ağakerim, Mirzaibi veya Vasili aracılığıyla muhasebeci Yevdokiya Stanislavovna beş yüz, veznedar Margarita İosifovna ise üç yüz ruble para alıyordu Abdul Gaffarzade'den. İşler, Bedure Hanım'ın ellinci doğum günü dolayısıyla Abdul Gaffarzade'nin kadına hediye ettiği Japon üretimi kol saati gibi dakik yürütülüyordu. (Bedure Hanım'ın elli yaşını bitirdiğini Abdul Gaffarzade dışında bilen yoktu Tilki Geldi Mezarlığı'nda; Bedure Hanım bu gerçeği müthiş bir sır gibi herkeslerden saklıyordu.)

Tilki Geldi Mezarlığı'nda üzerlerinde biten otların altında kaybolup gitmiş, büsbütün unutulmuş ve artık kimse'nin ziyaret etmediği çok sayıda eski mezar vardı. Abdul Gaffarzade bu mezarları yeniden kazdırarak insanlara satıyordu, eski mezardan çıkan kemikler ise mezar kazıcı berduşların derince kazdıkları kuyulara atılıyordu.

Henüz hayattayken Tilki Geldi Mezarlığı'nda kendileri için yer ayırtmış olan insanlar da vardı. Kendileri için mezar kazdırıp duvarlarını taşlarla ördürüyor, boş mezarın üzerine kubbe yaptırıyor, çevresine söğüt, nar, incir ağaçları ve çiçekler diktiyor ve her hafta uğrayarak ağaçları, çiçekleri suluyorlardı. Bunlar genelde yaşamlarının sonu-

na yaklaşmış olan ihtiyarlardı; mezar yerini kendi paraları, ya da evlatlarının veya damatlarının parasıyla on beş, yirmi katı fiyatına alıyorlardı Abdul Gaffarzade'den (aynı paraya Bakü'de küçük bir ev bile alınır); böyle mezarlar hiçbir resmî evrakta kayıtlı değildi elbette. Son dönemlerde yeni bir şey yaygınlaşmaya başlamıştı ama: birtakım devlet kurumlarını kendi kişisel kazanç kaynaklarına çevirerek veya illegal ticarete soyunarak kısa sürede zengin olan bazı genç ve sağlıklı insanlar ev, yazlık, araba falan aldıktan sonra bir de mezar yeri ayırtıyorlardı kendilerine, mezarın üzerinde heykellerini bile diktiyorlardı üstelik. Abdul Gaffarzade, böyleleri için yer fiyatlarını iyice yükseltiyor ve bu adamların tamamının geri zekâlı olduklarına inanıyordu...

Ellerini arkasında kavuşturup göğsünü kabartarak mezarların arasında yürümekte olan Abdul Gaffarzade, ayaklarının onu nereye götürdüğünü iyi biliyordu ve deminki iyimserliğe bir tedirginlik karışıyordu yavaş yavaş; topu topu yarım saatlik bir sürede bu kadar çeşitli ruh hallerine sahip olmak Abdul Gaffarzade'yi yoruyordu.

İki gün önce fotoğrafçı Ebulfez (o şerefsizi de kovmak lazım buradan!..) çeşme başında Molla Esedullah'la birlikte ne diye resmini çekti ki onun?

Ne diye çekti o resmi?

İlla da bir anlam yüklemek icap etmez ki buna? Çekmişse çekmiş, ne var yani?

O Nisan günü Tilki Geldi Mezarlığı'nda, mezarların arasında yürümekte olan Abdul Gaffarzade bir fotoğraf soğukluğu, bir fotoğraf cansızlığı hissetmeye başlamıştı birdenbire; ama böyle durumlarda hep yaptığı üzere kafasını başka bir konuyla meşgul etmeye çalıştı ve yine kendi işlerini düşünmeye daldı.

Abdul Gaffarzade bir anlığına durarak kafasını daha da yukarı kaldırdı ve yalnızca yanı başındaki mezarların üzerinde değil, mezarlığın tamamında dolaştırdı bakışlarını: Tilki Geldi Mezarlığı bir hazineydi aslında, gerçek anlamda bir hazineydi hem de; burada, toprağın altında ne kadar altın takma diş vardı acaba, toplansa en az bir ton altın yapar... Bir ton altın... Bir ton değil, yüz kilo olsun... Elli kilo olsun hatta...

Zor bir şey değildi; berduşlardan ikisini görevlendirse, geceleri mezarları teker teker açıp cesetlerin, iskeletlerin çenesindeki takma dişleri çıkardıktan sonra mezarların üstünü eski haline getirirlerdi tekrar. Kim bilecek? Kimse... Kim duyacak? Kimse...

Son üç seneden beridir aynı düşünce Abdul Gaffarzade'nin kafasının içinde bir belirip bir kayboluyordu. Abdul Gaffarzade her yeni düşüncesini gerçekleştirmeden önce ayrıntılı bir hazırlık yapıyor, yüz ölçüp bir biçiyordu yani. Çalışma odasındaki kasada hep bulundurduğu Azerbaycan Ceza Kanunu'nu açıp bakmıştı da: bugüne değin böyle bir olaya rastlanmış değildi Azerbaycan'da -Abdul Gaffarzade bundan emindi- ve Kanun'un 231. maddesi böyle bir suçun karşılığında iki sene hapis öngörüyordu. Onca altının karşılığında topu topu iki sene hapis yani; ne kadar gülünç... Eğer yakalanacak olursa -Abdul Gaffarzade, bu işi asla yakalanmayacak şekilde bir titizlikle gerçekleştirebilirdi gerçi- Mirzaibi'ye şöyle söyleyebilirdi mesela:

"Gidip iki sene hapis yat, şu bir put¹⁹⁰ altını da al, hapisten çıkınca hayatının sonuna değin yan gel yat artık..."

Tamı tamına üç seneden beridir bu düşünce rahatsız edip duruyordu Abdul Gaffarzade'yi; adam bütün hayatı boyunca ilk kez karar vermekte zorlanıyor ve bu yüzden

ıstırap çekiyordu. Yeryüzünde mezar eşmekten daha iğrenç bir iş olamazdı elbette, fakat öte yandan onca altından (bedavaya, tamamen bedavaya mal olacak onca altından!) vazgeçmek de doğru değildi kuşkusuz; toprağın altında kemikleri bile çürümüş olan (çürümemişse ne yazık ki; daha dün ölen biriyle 1913 yılında rahmetli olarak Tilki Geldi Mezarlığı'nda toprağa verilen Meşhedi Mirza Mir Abdullah Meşhedi Mir Mehmet Hüseyin Oğlu arasında bir fark mı var sanki?) rahmetliler için altın takma dişlerin hiçbir önemi yok artık nihayetinde. Abdul Gaffarzade, böyle olduğundan kesinlikle emindi, ne var ki bir türlü son kararını veremiyordu işte...

Yine o dayanılması imkânsız, kalbine ta sapına kadar bir hançer saplanmışçasına hissetmesine neden olan düşünce Abdul Gaffarzade'nin zihninden yıldırım hızıyla geçti: aynı toprağın altında onun kendi evladı da yatıyordu ve onun da ağzında altın takma diş vardı...

Ayaklarının onu nereye götürdüğünü biliyordu Abdul Gaffarzade, her dakika farklı bir ruh haline sahip oluşunun nedenini de biliyordu; o zavallının mezarı çekiyordu yine adamı, dün gece uykuda da o zavallının mezarı çekiyormuş demek ki kendisini, sabahın köründe, uyanır uyanmaz neşesini kaçırın şey de buymuş meğerse...

Altı sene önce, soğuk bir Aralık günü Orduhan'ı da burada, Tilki Geldi Mezarlığı'nda toprağa vermişlerdi. Orduhan'ın mezarı mezarlığın yukarı başında, küçük bir tepenin üzerindeydi; o tepenin arka tarafı Sulu Dere denilen yerd, ön taraftaysa Tilki Geldi Mezarlığı uzanıp gidiyordu. Tepenin üzerinden mezarlığın da, şehrin tamamının da geniş bir manzarası açılıyordu. Bu yeri Abdul Gaffarzade bizzat seçmişti ve tepenin üzerinden açılan manzara belli belirsiz bir teselli duygusu aşıyor gibiydi adama.

¹⁹⁰ Eski Rus ağırlık ölçüsü; 16.4 kilograma eşitti. (ç.n.)

Abdul Gaffarzade, Orduhan'ın mezarını, dünyadan zamansız gitmiş olan o güzel ve masum varlığa yakışır şekilde yaptırmak istiyordu; o mezarın bütün diğer mezarlardan farklı olmasını arzu ediyor, üzerine yüzlerce yıl ayakta kalacak bir abide diktirmeyi düşünüyordu. Bakü'nün en iyi heykeltıraşlarını, Babek,¹⁹¹ Köroğlu, Lenin, Kirof, daha önceki tarihlerde ise Stalin heykellerini yapmış ve bu çalışmalarının karşılığı olarak devletten büyük ödüller almış olan heykeltıraş ve mimarları çalıştırmayı, hatta Moskova'dan Sovyetler Birliği'nin en ünlü sanatçıları bu iş için Bakü'ye davet etmeyi düşünüyordu; ne var ki zamanla bu düşüncesi cazibesini kaybetti ve Abdul Gaffarzade'nin her zaman tetikte olan zihni, o coşkun babalık duygularını bastırdı: böyle bir mezar herkesin dikkatini çekecekti kuşkusuz, her ortamda konuşulacaktı ve aylık 135 ruble maaşla çalışan bir adamın herkesin gözü önünde oğluna öylesine muhteşem bir mezar yaptırması akıl kârı değildi...

Kapitalist bir ülke olsa, Türkiye, ya da İran olsa iş değişirdi tabii. Sovyetler Birliği tuhaf bir yerdi ama, burada hükümeti de, halkı da soyarak istediğin kadar servet toplayabilirdin, fakat o serveti açıktan açığa harcayamazdın işte... Tedbirli olmakta fayda vardı; yeryüzünde tedbirlikten kimse zarar görmüş değildi şimdiye değin...

Orduhan'ın mezarı sade, düzenli ve güzeldi: yeşillik, çiçekler, küçük bir havuz, havuzun yanı başında henüz dallanıp budaklanmamış olan bir söğüt ağacı, biraz aşağıda yazın kıpkırmızı çiçekler açan, sonbaharda kocaman meyveler yetiştiren bir nar ağacı, nar ağacının yanında ise beyaz mermerden yapılma mezarın üzerinde pembe granitten mezar taşı. Bir de üzerindeki yazı elbette:

GAFFARZADE ORDUHAN ABDUL ALİ OĞLU (1951 - 1976)

Pembe granitin üzerindeki bu yazıyı her okuyuşunda Abdul Gaffarzade'nin bütün vücuduna bir titreme musallat oluyordu. Altı sene geçmiş olmasına rağmen bu yazıya alışabilmiş değildi henüz. Zihni, o pembe granitin, o beyaz mermerin altında yatanın evladı olduğunu anlıyordu elbette, ne var ki kalbi bir türlü kabullenemiyordu bu gerçeği.

O Nisan günü Abdul Gaffarzade yine pembe granitin karşısına geçti, mendilini çıkarıp gözlüğünün camlarını sildi, gözlüğünü tekrar gözlerine taktı ve o an gözlüğün tertemiz camları arkasından bakan bomboz gözlerde bir dünya hüznü, bir dünya keder vardı.

Mezarlık İdaresi çalışanlar ndan herhangi biri değil, bizzat Ağakerim, Mirzaibi veya Vasili her gün Orduhan'ın mezarının çevresindeki çiçekleri, na ı ve o genç söğüt ağacını suluyor, otların üstünü hep aynı ölçüde biçiyor, beyaz mermerle pembe graniti tertemiz silerek pırıl pırıl yapıyorlar, mezarın etrafındaki kare şekilli genişçe alanı çevreleyen taş duvarın dışarısını da silip süpürüyorlardı; bütün bu işler her gün - kışın karlı fırtınalı günlerinde de, yazın cehennem sıcaklığında da aksatılmadan yapılıyordu; bu işler bir nevi merasime dönüşmüştü artık, Vasili de, Ağakerim de, Mirzaibi de bu işleri kendi manevi vazifeleri olarak görüyorlardı. Abdul Gaffarzade mezara her uğrayışında, yapılan işlerin tanığı oluyordu: toprağın üzerindeki yeni süpürge izleri, beyaz mermerin ve pembe granitin pırıl pırıl oluşu, yeni biçilmiş ot kokusu Abdul Gaffarzade'nin kalbine birazcık olsun teselli veriyordu. Vasili'nin, Mirzaibi'nin ve Ağakerim'in sadakati ve vefası Abdul Gaffarzade'yi duygulandıracak gibi oluyordu neredeyse, bazen hatta duygulandırmıyordu da.

¹⁹¹ Babek - IX. yüzyılda Azerbaycan'da hilafet ordularına karşı yerel direniş hareketinin ünlü lideri. (ç.n.)

Sevil'in zevkinde bir kız zarafeti vardı, Orduhan'ın mezarında da aynı kız zarafeti seziliyordu; yine bu kız zarafetiyle Orduhan'ın kaderi arasında bir yakınlık var gibiydi. Sevil'in ricası üzerine Abdul Gaffarzade, mezarı çevreleyen duvar için kesme taş, ya da mermer değil, irili ufakları sıradan çakıl taşı getirtmişti ve altı sene boyunca mezarı sıkça ziyaret eden Abdul Gaffarzade, duvara örülmüş olan o taşları teker teker ezberlemişti neredeyse. Sevil de haftada en az bir veya iki kez, çoğu zaman küçük Abdul'ü de yanına alarak arabasını sürüp buraya geliyordu. Abdul Gaffarzade, küçük Abdul'ün mezarlığa getirilmesine karşıydı aslında, çocuğun içinin sıkılmasını istemiyordu, oysa Sevil:

"Net papa," diyordu, "Pust on vseгда pomnit yego. Pust znayet kem on bil dlya nas!.."192

Sevil yaş dolmuş gözlerini saklamaya çalışıyordu, babasının bu gözleri görmesini, daha fazla üzülmesini istemiyordu; iyi evlattı Sevil, hakikatli kız kardeşti, ne var ki zaman kendi işini görüyordu: küçük Abdul büsbütün unutmuştu artık Orduhan'ı. Orduhan isimli bir dayısı olduğunu, bu mezarın onun mezarı olduğunu, Orduhan'ın, annesi için de, anneannesiyle dedesi için de çok çok sevili bir insan olduğunu, bu mezarın onlar için çok şeyler ifade ettiğini biliyordu elbette; ama Orduhan'ın yüzünü, sesini, gülüşünü anımsamıyordu artık, Orduhan öldüğünde küçük Abdul topu topu iki yaşındaydı çünkü.

Orduhan da, aynen Hıdır gibi hiçbir şey bırakmamıştı geride: babasının, annesinin ve kızkardeşinin hatıralarında yaşıyordu kendisi bir tek; bir de arkadaşları, çıktığı kızlar ve kadınlar yaşıyorlardı onu anılarında muhtemelen. Yıllar geçecek, kuşaklar değişecek ve Orduhan'ın hatırası

192 "Hayır baba. Bırak da çocuk hep hatırlasın onu. Onun, bizler için ne anlama geldiğini bilsin hep." (Rusça)

da işte o arkadaşlar ve kızlarla birlikte mezara gömülecekti. Doğacak yeni Gaffarzade'ler ise -Sevil'in soyundan gelecek olanlar yani- (soyadlarının ne olacağını kim bilir? Küçük Abdul'ün soyadı Gülcihani'ydi mesela ve Abdul Gaffarzade bu gerçeği bir türlü kabullendirebilmiş değildi kendine) Orduhan hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayacaklardı. Orduhan'ın sarı solgun fotoğrafları kalacaktı muhtemelen aile albümlerinde. O Nisan günü Abdul Gaffarzade işte o beyaz mermerin ve pembe granitin önünde, kendi soyunun elli sene sonraki temsilcilerinin Orduhan'ın sarı solgun fotoğraflarına bakıp söyleyecekleri sözleri duyar gibi oldu birdenbire:

"Bu kim anne?"

"Bilmem, büyükanne'nin ağabeyi galiba..."

Elli sene sonra Orduhan'la ilgili olarak söylenecek olan o sözler Abdul Gaffarzade'nin kalbini kaba ve nasırlı bir el misali avucuna alıp sıkmaya başladı. Abdul Gaffarzade, "Bir tek insanlar benzemiyor birbirlerine," diye düşündü kendi kendine; "ağaçlar da insanlara benzeyebiliyor bazen. Bu gencecik söğüt ağacı, Orduhan'ın ta kendisi mesela: tertemiz, korunmaya muhtaç ve masum. Fakat bir gün dallanıp budaklanacak elbette ve işte o zaman Orduhan'a benzemeyecek artık. O zaman bu söğüt ağacı... Abdul Gaffarzade'ye benziyor olacak."

Abdul Gaffarzade bu ani benzetmeden irkildi ve o pembe granitin üzerindeki

ABDUL ALI

yazısında kara toprakların soğuk karanlığını hissetti. Abdul Gaffarzade'nin soluğu tıkanacak gibi oldu neredeyse; kendini toparlayıp bu duygudan kurtulmaya çalışarak Karateli anımsadı.

Abdul Gaffarzade de, Sevil de Karatel'i mezarlığın yanına bile yaklaştırmıyorlardı asla. Buraya gelecek olursa, eve sağ salim dönemeyeceğini iyi biliyorlardı çünkü. Karatel bazen için için, sessizce ağlayarak: "İyi," diyordu, "hayattayken izin vermiyorsunuz madem yavrurun yanına gitmeme, cenazemi götürürsünüz ölünce..." Karatel, kocasına ve kızına karşı koyup da mezarlığa gelecek takati bile bulamıyordu kendinde bir türlü...

Her evin, her ailenin bir acısı, bir derdi var işte...

Dışarıdan bakınca hiç öyle görünmüyor olsa bile...

Abdul Gaffarzade, gözlerini o beyaz mermerle pembe granitten çekmeden, aradan geçen altı senede kendi içinde aslında çok çok ağlamış olduğunu düşündü o sırada. O kadar çok ağlamıştı ki, içi kupkuru kurumuştur hatta; deminki kuruluk hissi de bu yüzden olsa gerekti.

Oğluna mı ağlamıştı ama? Yoksa kendi haline mi?

O sırada sakallı bir adamın tanıdık yüzü, sapsarı resmi aniden pembe granitin üzerine kazınıverdi sanki. Aynı sakallı yüz, o Nisan günü Abdul Gaffarzade'nin suratına, büyük bir dert sahibi olan bir insan kendisi kadar dertli başka bir insanı nihayet bulmuş gibi bakıyordu. Abdul Gaffarzade o sakallı adamın sapsarı bakışlarıyla karşılaşmak istemiyordu asla; o müthiş ve yağmurlu kış gecesini anımsamak istemiyordu kesinlikle. Ne var ki demin - ayakları onu bu beyaz mermerle pembe granitin yanına sürükleyip getirirken yani- ziyaretinin bu şekilde sonuçlanacağını da biliyordu: o müthiş hatırayı bir kez daha gözlerinin önünde canlandıracağından da, yine aynı hatıranın onu bir kez daha öldüreceğinden de haberdardı...

O sapsarı bakış, karşı konulması imkânsız bir miknatis gibi, Abdul Gaffarzade'nin içindeki her şeyi çekip çıkarıyordu sanki; Abdul Gaffarzade, gerçekten de ruhunu teslim edecek gibi oluyordu bu anlarda.

Sapsarı bakışları olan o sakallı adam Nikolay Romanof'tu - sabık imparator II. Nikolay'dı yani; bakışlarındaki sarılık ise altın sarısıydı. II. Nikolay'ın, pembe granitin üzerine kazınıveren yüzü onluk ve beşlik altınların üzerindeki yüzün aynıydı. O Nisan günü, mezarlığın sessizliği içinde, II. Nikolay'ın duygusuz ve donuk sapsarı yüzü canlanır gibi oldu birdenbire. II. Nikolay karşısındaki esmer, uzun boylu, iri kemikli, kalın çerçeveli gözlükleri olan adama dikkatlice bakıp şöyle sordu:

"Ne var, ne yok?"

Abdul Gaffarzade bu soruyu ayan beyan duydu. Bu sözler bambaşka bir dünyadan gelmekteydi sanki, bu dünyanın seslerinden tamamen farklı bir özellikteydi üstelik; her şeye rağmen aynı sözlerde bu dünyaya ait bir acı, hem de müthiş bir acı vardı. Bu müthiş acı Nikolay Romanof'un kendi içinden fıkkırıyordu elbette, yani Nikolay Romanof'un kendi kaderinin acısıydı; ne var ki Nikolay Romanof aynı zamanda Abdul Gaffarzade'nin de haline acıyor gibiydi:

"Ne var, ne yok?"

Sonra o sapsarı yüz, en derin bir esefle ve en yakın bir dert ortağı misali Abdul Gaffarzade'nin acısını paylaşmak istedi:

"Her şey var; ama aynı zamanda da hiçbir şey yok; değil mi?"

Daha sonra o sapsarı yüz donuverdi tekrar; o sapsarı ve bebeksiz gözler de hiçbir şey göremez oldu yine. O bebeksiz gözlerle birlikte o sapsarı yüz de pembe granitin üzerinde yavaş yavaş eriyerek kaybolup gitti...

Abdul Gaffarzade çok gizli işler görmüştü o güne değin, fakat bütün o gizli işler içinde adamın öyle bir sırrı daha vardı ki yeryüzünde kimse haberdar değildi bu sırdan, bugünden sonra da kimse haberdar olamayacaktı kuşkusuz; bu sırdan Tanrı bile haberdar değildi kim bilir, zira haberdar olsa, izin vermezdi.

Altı sene önce, 27 Aralık günü, kışın zemherisinde Bakü'de sağanak bir yağmur vardı ve o yağmurun sesini Abdul Gaffarzade bugüne değin unutamamış değildi; ömrü olduğu sürece de unutamayacaktı asla. Yağmur yağmurdu elbette, ama o 27 Aralık gününün, o gaddar ve cellât günün yağmurunda Abdul Gaffarzade'nin içine sinmiş olan bambaşka bir ahenk, bambaşka bir inleyiş, bambaşka bir ümitsizlik vardı. Karatel'in deli feryatlarından da, akrabaların, yakınların ağlayışlarından da çok farklı bir ahenk, inleyiş ve ümitsizlik vardı o yağmurun sesinde.

Orduhan topu topu bir hafta içinde ziyan olup gitti: gripten gitti çocuk, kaderde böyle yazılıymış demek ki: grip oldu, gribin fesadı böbreklerine sirayet etti ve çocuğu kimse kurtaramadı. Hatta Vasili ile Mirzaibi'nin acilen Moskova'ya uçarak yirmi dört saatte Bakü'ye getirdikleri ordinaryüs profesör İvan Sergeyeviç Frolovski bile Orduhan'ı muayene edip röntgen filmlerine baktıktan sonra "K sojaleniyu uje pozdno..."¹⁹³ dedi. Vasili ile Mirzaibi, profesörü aynı gün uçakla Moskova'ya gönderdiler tekrar.

Abdul Gaffarzade, oğlunu Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Hukuk Fakültesi'ne kaydettirmişti. Savcı olmasını istiyordu Orduhan'ın (boyuna posuna, yakışıklılığına bakılırsa, sırf savcı olmak için doğmuş gibiydi zavallı Orduhan); ama sonra daha farklı düşünmeye başlamıştı: Orduhan partide görev almalı, ilçe başkanı meykiine yükselmeliydi (Bakü'nün ilçelerinden birinde görev alması gerekiyordu üstelik!); Sovyetler Birliği'nde parti başkanlığından daha iyi bir görev yoktu çünkü: restoran, dükkân, imalathane ya da ticaret merkezi müdürlerinin toplam kazancı, parti başkanının kazancıyla kıyaslanınca bir hiç hükmündeydi; milletvekilliği, çeşitli ödüller, parti yöneticilerine hizmet veren tatil köyleri, makam arabası, özel

¹⁹³ "Ne yazık ki artık çok geç..." (Rusça)

şöfor – hizmetçi... Bu yüzden üniversiteyi bitirince çocuğu yüksek lisansa kaydettirdi, "Önce bir tez savunsun hele." diye düşünmüştü...

Oysa kader neler hazırlamışmış meğerse...

Orduhan iyi bir sporcuymuş öte yandan (gerçek bir sporcu!), Azerbaycan'ın voleybol millî takımının oyuncusuydu. Sovyetler Birliği millî takımında da üç kez forma giymişti. Hastalanmadan üç dört gün kadar önce yine Sovyetler Birliği millîsinin antrenmanlarına davet edildiğini bildiren bir telgraf almıştı Moskova'dan.

Hıdır'ın spora olan ilgisi ve sporla ilgili hayalleri, daha sonra Abdul Gaffarzade'ye çok safça görünürdü hep, ama o saflıkta duygusal bir bağ, bir sevgi de vardı ve Orduhan'ın iyi bir sporcu olması Abdul Gaffarzade için aynı duygusal bağın ve aynı sevginin devamı niteliğindedi. Yirmi beş yaşındaki Orduhan Bakü'nün en saygın gençlerindendi ve tanımadığı kızların telefonlarından bıkip usanmış olan Karatel bazen makası alıp telefonun kablo-sunu kesecek raddeye geliyordu neredeyse: Orduhan, Bakü'nün güzel kızlarının da gözdesiydi.

27 Aralık günü öldü Orduhan (Gaffarzadeler de, Sevil-ler de yılbaşının kutlamıyorlardı o günden beri; Sevil-ler'de şöyle bir gelenek oluşmuştu artık: her sene 27 Aralık tarihinden 2 Ocak tarihine değin Ömer evde, piyanoda Şopen'in ve Skryabin'in hüznü parçalarını çalıyor, daha doğru ifade etmek gerekirse çalmak zorundaydı; Vasili, Mirzaibi ve Ağakerim de yılbaşını kutlamıyorlardı altı seneden beridir, 31 Aralık günü Abdul Gaffarzade'nin evine geliyor, bir süre oturup havadan sudan konuşarak çay içiyor, sonra da çekip gidiyorlardı ve Abdul Gaffarzade Vasili'nin de, Ağakerim'in de, Mirzaibi'nin de doğrudan eve gittiklerini, hiçbir eğlenceye katılmadıklarını iyi biliyordu); 28 Aralık günü ise Orduhan'ı işte bu Tilki Geldi Mezarlığı'nda toprağa verdiler. Defin törenine Abdul Gaffar-

zade'nin sayısız tanıdıklarının (bir tek Azerbaycan'dan değil, Sovyetler Birliği'nin pek çok yerinden gelmiş insanlar vardı; bizzat gelemeyenler ise Abdul Gaffarzade'ye başsağlığı dileklerini iletmek üzere kendi namlarına temsilciler göndermişlerdi) dışında, Bakü'nün genç nüfusunun neredeyse tamamı da katılmıştı; güzel kızların, kadınların ağlamaktan kıpkırmızı olmuş gözlerinde o an ebedî görünen bir hüzmün vardı; her şeye rağmen Abdul Gaffarzade o defin töreninin hiçbir ayrıntısını anımsamıyordu, çünkü Abdul Gaffarzade o defin töreninden önce dünyanın en korkunç gecelerinden birini geçirmiş bulunuyordu.

26 Aralık tarihinde Bine havaalanından doğrudan hastaneye, Orduhan için özel olarak ayrılan koğuşa gelen (Vasili'yle Mirzaibi'nin eşliğinde elbette) profesör İvan Sergeyeviç Frolovski: "*K sojaleniyu uje pozdno...*"¹⁹⁴ deyince, Abdul Gaffarzade artık hiçbir mucize gerçekleşmeyeceğini, Orduhan'ı kaybettiğini anladı ve aynı dakikadan itibaren günlerden beri çekmiş olduğu ıstırapların ardından adamın zihninde tuhaf bir netlik belirdi: kaderden kaçılmazdı. Abdul Gaffarzade bomboz gözlerini Profesör İvan Sergeyeviç Frolovski'ye dikip:

"*Ya mogu yego ustroit daje v Kremlevskuyu bolnicu, profesor...*"¹⁹⁵ dedi.

Frolovski derin bir iç geçirmenin ardından cevap verdi:

"*Ne pomojet... Boyus çto segodnyaşiy den posledniy den yego jizni...*"¹⁹⁶

Abdul Gaffarzade, profesöre saygıda kusur edilmeme-

¹⁹⁴ "Ne yazık ki artık çok geç..." (Rusça)

¹⁹⁵ "Onu Kremlin hastanesine bile yatırabilirim gerekirse, profesör..." (Rusça)

¹⁹⁶ "Bir yararı olmaz... Korkarım, bugün onun hayatının son günü..." (Rusça)

sini emretti Vasili'yle Mirzaibi'ye (bu, profesöre verilecek paranın, siyah havyarın ve konyağın önceden konuşulmuş birkaç katına çıkarılması gerektiği anlamına geliyordu); kendini yırtan Karatel'i koğuşa almayarak Ağakerim'le birlikte eve gönderdi, Sevil'e, annesini yalnız bırakmamasını söyledi; akrabalara haber saldı, arkadaşlarına ve tanıdıklarına siparişlerini ilettiler, Şeyhülislam'ın evine bir adam göndererek yarına en iyi mollalardan birini hazırda bekletmesini istedi; kendisi ise bütün bir günü ve geceyi Orduhan'ın yatağının kenarında oturarak geçirdi. Sabah saat beşe doğru Orduhan irkilmiş gibi gözlerini açtı, Abdul Gaffarzade'nin elini tutarak "Hiçbir yere ayrılmama..." dedi ve yatağın kenarında, evladının yanı başında oturan Abdul Gaffarzade, oğlunun ölmekten korktuğunu hissetti. "Hiçbir yere ayrılmama..." sözleri o ölüm korkusunun ifadesiydi. Yine aynı dakikada gözlerini tekrar kapattı Orduhan, ama babasının elini bırakmadı; doktorlar, hemşireler gelip kendisiyle ilgilenirken de bırakmadı babasının elini (o elin sıcaklığı da, soğuğu da, anlattıkları da sürekli olarak Abdul Gaffarzade'yle birlikteydi, bundan sonra da Abdul Gaffarzade'yle birlikte olacaktı - Abdul Gaffarzade kendisi böyle düşünüyordu en azından). Sabah saat yediyi geçerken Orduhan yatağında doğruldu, lisede ve üniversitede Rusça eğitim almış olmasına, evde, arkadaşlarıyla ya da kızlarla genelde Rusça konuşmasına rağmen, o son anlarında Azerice: "Ölüyorum ama babacığım." dedi fısıltıyla; Orduhan'ın gözleri doldu, Abdul Gaffarzade ise gözülüğünün altından gözlerini kapattı. Orduhan, yirmi altı yıllık yaşamında her halde ilk kez olarak babasını bu kadar çaresiz gördü. Saat sekize tamı tamına çeyrek kala Orduhan, babasının kollarında son nefesini verdi ve ahirete uçtu.

Orduhan'ın naaşını hastaneden önce Yeni Pir Camii'ne götürdüler, yıkayıp kefene sardıktan sonra eve getirdiler. O gün, yani 27 Aralık tarihini ayrıntılı olarak hatırlıyor-

du Abdul Gaffarzade; başsağlığı dileklerini iletmek için eve gelen sayısız insanı da gözlerini kapatıp teker teker anımsayabilirdi halen (o insanlardan bazıları işte bu Tilki Geldi Mezarlığı'nda yatmaktaydı şimdi); 27 Aralık günü Abdul Gaffarzade'nin beyni çaresizlik ve kader karşısındaki güçsüzlük yüzünden uyanıvermişti sanki: bir saat misali tıkr tıkr ve dakik çalışıyordu. Abdul Gaffarzade'nin beyni, dertten tutuşacak gibi olan duyguların ve heyecanların üzerine su serpiyordu: Orduhan'ın layığıyla defnedilmesi gerekiyordu.

Yağmur işte o 27 Aralık günü başladı.

Orduhan'ın naaşı salondaki masanın üzerine konmuştu. Salondaki eşyaların tamamı –piyanodan televizyona değin her şey– boşaltılmış, kırk metrekaarelik salon baştanbaşa halılarla kaplanmış ve dört duvar boyunca sandalyeler dizilmişti; taziyelerini iletmek üzere gelen sayısız adam ve Orduhan'ın genç arkadaşları o sandalyelerde oturuyorlardı. Şeyhülislam'ın bizzat görevlendirdiği ve Bakü'nün en bilgili mollalarından olan doksan yaşlı Ahont Fethullah Ağa cenazenin baş tarafında, Abdul Gaffarzade ise cenazenin yanında oturmuştu. Kadınlar öteki odada toplanmışlardı ve onların feryat figanları erkeklerin bulunduğu salonda ayan beyan duyuluyor, Abdul Gaffarzade'ye başsağlığı dilemek üzere gelen çelik iradeli adamların bile gözlerinin dolmasına neden oluyordu.

Abdul Gaffarzade yirmi yıldan fazla bir süredir parti üyesiydi o sırada (1956 yılında Stalin döneminin sorgulanmaya başlanmasının ve Hıdır'ın isminin suçsuz yere kurşuna dizilen bir şahıs olarak aklanmasının ardından partiye kaydolmuş bulunuyordu), ama Profesör Frolovski "K sojaleniyu uje pozdno..."¹⁹⁷ diye söyleyip de, artık hiçbir

mucize gerçekleşmeyeceğini anladığı an, hiçbir şeyden çekinip sakınmadan, biricik oğlunun cenazesini İslam'ın uygun gördüğü şekilde, usulüne göre kaldıracağına karar vermişti. Kim ne derse desin, parti üyeliği ile dinin birarada olamayacağını söyleyip yaygara koparsınlar hatta, kararını aynen uygulayacaktı (uyguladı nitekim!).

İşte o 27 Aralık günü Ahont Fethullah Ağa, gözlerini kapatarak kulak okşayan sesiyle Kuran okuyordu, ama yağmur başlayınca Abdul Gaffarzade yağmurun sesine kulak verdi bir süre, sonra yavaş yavaş Ahont Fethullah Ağa'yı da, kadınların komşu odadaki feryat figanlarını da duymaz oldu; yeryüzünde bir tek o yağmurun sesi vardı sanki, başka da hiçbir ses yoktu. O yağmur sesinin eşliğinde Orduhan'ın doğduğu günden, kendi kollarında can verdiği ana kadarki bütün yaşamı – çocukluk, delikanlılık, gençlik yılları Abdul Gaffarzade'nin gözlerinin önünden geçmeye başladı. Gözlerinin önünde canlanan o görüntüler sırlısklandı ama, henüz kurumamış olan fotoğraflardı sanki; hem su sadece dışarıda yağın yağmurdan değil, – Abdul Gaffarzade'nin gözyaşlarını görmüyordu kimse (çünkü gözyaşları yoktu zaten!), Abdul Gaffarzade'nin duyguları beyninin kontrolü altındaydı o sırada – adamın o görünmeyen gözyaşlarından akarak doluyordu anılara.

Abdul Gaffarzade, anıların ve çektiği onca ıstırabın ötesinde, zihninde tuhaf bir tabaka daha oluştuğunu, beyninin yepyeni bir karar almış olduğunu hissediyordu o sırada; biricik oğlunun cenazesinin yanı başında oturan bu adam olanca gücüyle o tabakaya inmemeye, sadece anılara dalıp gitmeye çalışıyordu, zira o tabakada ne olduğunu, beyninin nasıl bir karara varmış bulunduğunu biliyor ve kendi kararından korkuyordu...

Gece olunca eve uğrayanların sayısı azalmaya başladı, salonda da aileye yakın adamlar kaldı sadece: bazı akrabalar, dostlar, Ömer, Mürşit Gülcihanî, Mirzaibi, Vasili, Ağa-

¹⁹⁷ "Ne yazık ki artık çok geç..." (Rusça)

kerim, sık sık öteki odaya geçerek Karatel'e sakinleştirici iğne yapan doktor Bronştyen, özel bir saygı alameti olarak (gösterdiği bu saygı özel olarak da değerlendirilecekti elbette!) evine gitmeyip geceyi cenazenin yanında geçiren Ahont Fethullah Ağa...

Orduhan'ın arkadaşları hızını gittikçe artıran yağmura aldırılmadan askerî birliğe gidip koca bir çadır getirerek bahçede kurdular, çadırın içine elektrik kablosu uzattılar, soba koydular, yakındaki okuldan epey masa ve sandalye getirip çadıra dizdiler ve geceyi o çadırda geçirdiler.

Abdul Gaffarzade gün boyu ağzına tek lokma koymuş deş'idi. Bir tek yudum su, ya da çay içmiş değildi; saat geçenin birine doğru salonun bir köşesinde oturup gayri-iradî uyuklamakta olan Mürşit Gülcihanî gözlerini açıp çevresine bakındı önce, salondakilerin epey azaldığını gördü, sonra da yerinden kalkıp bomboz gözlerini gözlüğü'nün arkasından meçhul bir noktaya dikmiş olan Abdul Gaffarzade'ye yaklaştı ve adamın kulağına eğilerek:

"Git bir bardak çay iç bari, bir lokma bir şey ye..." dedi. "Böyle olmaz ama... Yarın da hep ayakta olacaksın."

Abdul Gaffarzade bomboz gözlerini o meçhul noktadan çekti, kafasını çevirip Mürşit Gülcihanî'ye baktı ve o an yazar Mürşit Gülcihanî, söylediklerinin dünürü tarafından anlaşılmadığını, dünürünün hatta kendisini tanımadığını düşündü. Akraba oldukları onca süre zarfında Mürşit Gülcihanî ilk (ve son!) kez acıdı Abdul Gaffarzade'ye; deminki sözlerini fısıltıyla yineledi:

"Git bir bardak çay iç bari, bir lokma bir şey ye..."

Abdul Gaffarzade Mürşit Gülcihanî'ye bakıyordu yine, sonra aniden gülümsedi ve dünürünün, oğlunun cenazesi başındaki o gülümsemesi Mürşit Gülcihanî'nin içini üşüttü; yazarın uykusu kaçiverdi büsbütün, tek kelime daha etmeden salonun köşesindeki sandalyesine doğru yürüdü adam.

Abdul Gaffarzade ise ayağa kalkıp salondan çıktı, kadınların toplandıkları odanın (bağırarak ağlamaktan sesi kısılmış olan Karatel inleyip duruyordu hâlâ) önünden geçip yatak odasına girdi, arkasından kapıyı kilitledi (Abdul Gaffarzade'nin beş odalı dairesinde her odanın ayrı bir anahtarı vardı), ışığı yakıp yatakların arasından yürüyerek duvardaki kitap raflarının önünde durdu. Abdul Gaffarzade bazı geceler uykuya dalmadan önce buradaki kitapları karıştırır, bazılarını okurdu; rafları ise üç dört sene kadar önce kendi tasarımına uygun bir şekilde yaptırarak duvarın içine gömdürmüştü.

Bir süre ayakta, kıpırdamadan durdu, bir şeylere kulak kesilmiş, ya da soluğunu düzenlemek, kendini toparlamak ister gibiydi; sonra hızlı ve kesin bir hareketle üstten üçüncü rafın cam kapaklarını açtı, raftaki tarih ve din (o sıradan Hıristiyanlık ve Yahudilik) konulu kitapları teker teker indirip Karatel'in aynalı tuvalet masasının üzerine bıraktı, sonra boş rafı iki eliyle kenarlarından tutarak sert bir hareketle kendine doğru çekti ve duvarın içinden çıkardı. Rafın arkasından ince naylon poşetlere sarılı paketleri çıkardı, paketler kucağında olduğu halde bir süre kıpırdamadan bekledi yine: dışarıda yağın yağmurun sesini dinledi.

Üstten üçüncü rafın arkasındaki o paketlerden kimse, hatta Karatel bile haberdar değildi. Paketlerde beş yüz bin ruble, yüz bin dolar, elli adet (Abdul Gaffarzade bu rakamları ezber biliyordu) onluk altın, elli adet beşlik altın ve elli adet çeşitli mücevher – pırlanta taşı yüzük ve küpeler, kolye ve bilezikler vardı...

Bütün bunlar, dünyanın işlerine hiç mi hiç güveni olmayan Abdul Gaffarzade'nin kara gün için saklamış olduğu servetti. Ne var ki evinde sakladığı bu servet Abdul Gaffarzade'yi rahatsız ediyordu hep, üstten üçüncü rafın arkasındaki o gizli yerin aslında pek güvenli olmadığı dü-

şüncesi adamın sürekli bir tedirginlik hali içinde bulunmasına neden oluyordu.

Abdul Gaffarzade, kucağındaki paketleri yatağın üzerine bıraktı, içinde beş yüz bin ruble olan paketi rafın arkasındaki yerine koydu yine, dolabın üzerinden ortası fiçı gibi bombeli kristal vazoyu alıp özenle paketlenmiş olan o serveti – dolarları, altınları ve mücevherleri teker teker vazoya doldurmaya başladı. Son paketi vazoya koyarken Abdul Gaffarzade'nin içinde çılgın bir istek baş kaldırdı: o son paketkilerin beşlik altınlar olduğunu eliyle hissedebiliyordu Abdul Gaffarzade; gecenin o saatinde, sağanak yağmurun sesi eşliğinde o altınlara bakmak, altın sikkeleri kendi gözleriyle görmek istedi; bu, karşı konulamayacak bir istekti ve bu isteği bastırmak mümkün değildi kesinlikle.

O dakikaya kadar yaptığı her şeyi daha önce yüz defa prova yapmışçasına soğukkanlı ve hızlı bir şekilde gerçekleştiren Abdul Gaffarzade'nin kalbi birdenbire çarpmaya başladı; adam nefesini tutup kapiya baktı: kalbinin çarpıntısının diğer odalardan duyulduğunu vehmediyordu; sonra her tarafı derin bir sessizlik kaplar gibi oldu, dışarıda sağanak yağmurun sesi de duyulmuyordu artık. Abdul Gaffarzade, o derin sessizliğin yarattığı dahili bir boşluk içinde titreyen parmaklarıyla son paketin ipini çözmeye başladı dikkatlice.

Sağ avucunu karnına bitiştirerek paketdeki beşlik altınların bir kısmını yavaşça avucuna boşalttı. Altın beşlikler hep biraradayken ağırdı, teker teker ise tuhaf bir hafiflik, hatta zarafet, dahası bir yumuşaklık vardı o sikkelerde. Abdul Gaffarzade çocukluk yıllarındaki o kalınca yorganın altında hissetti kendini, yumuşaklık da o yorganın yumuşaklığıydı işte; yine aynı yorgan Abdul Gaffarzade'yi herkesten ve her şeyden, aklın alabildiği ya da alamadığı bütün güçlerden koruyordu. Avucunu kıpırdatmadan (altın

paraların yere döküleceğinden korkuyordu) kafasını aşağı indirerek kalın gözlüğünün arkasından beşlik altınlara bakmaya başladı. Yine çılgın bir arzu daha baş kaldırdı adamın içinde: avucundaki beşlikleri ve vazoya doldurduğu altının tamamını tekrar saymak istedi; ne var ki bu kez o çılgın isteğini alt etmeyi başardı, avucundaki sikkeleri vazonun içine döküverdi ve elindeki son beşliği ışığa doğru tutarak dikkatlice bakmaya başladı. O an Abdul Gaffarzade için yeryüzünde hiç kimse mevcut değil, hiçbir şey yoktu, bir tek II. Nikolay'ın sapsarı ve donuk suratı vardı işte.

Deminki son paketin içinde kalan sikkeleri de aceleyle vazonun içine boşalttı, sonra vazonun ağzını poşetle kapatarak iple sıkıca sardı (reçel dolu bir kavanozun ağzını kapatıyordu sanki), elbise dolabını açıp üst gözde muhafaza edilen yeni çamaşırların ve gömleklerin poşetlerini de yırtıp çıkararak vazoyu sardı, sonra eline ilk geçen şeyi –Karatel'in, dövizle alışveriş yapılan bir dükkândan aldığı Fransız üretimi pijama takımının üstünü– dolaptan alarak vazoyu bir daha sardı. Sonra vazoyu sağ eliyle vücuduna sıkarak dikkatlice, aynı zamanda da kendinden emin bir hareketle kapiyu açıp yatak odasından çıktı, Karatel'in inlemekte olduğu odanın ve boş mutfağın önünden geçti, holdeki askıdan paltosunu aldı, şapkasını kafasına geçirdi ve üçüncü kattaki dairesinden çıktı.

Karatel'in inleme sesi duyulmuyordu artık, her tarafı yağmurun sesi kaplamıştı yine; aynı ses bir serinlik de getiriyor gibiydi beraberinde; Abdul Gaffarzade göğüs dolusu soluk aldıktan sonra hızlı bir hareketle paltosunu giydi, ağır ve kocaman vazoyu sıkıca vücuduna bastırarak karanlık merdivenlerden inmeye başladı.

Bahçe karanlık ve kimsesizdi. Orduhan'ın arkadaşları çadırın içindeydiler, çadırdan gelen ışık bahçede yanyana dizilmiş olan arabaları – Orduhan'ın arkadaşlarının, akra-

balanın, Vasili, Mirzaibi ve Ağakerim'in arabalarını- güçlükle aydınlatıyordu. Abdul Gaffarzade karanlık ağaçların arasından hızla geçerek bahçeyi terk etti ve aynı hızlı adımlarla kendi mahallelerinden uzaklaştı.

Yağmur Abdul Gaffarzade'nin üstünü başını, ayaklarını sırlıklam etmişti, ama adam, ara sıra yanından geçen taksilerden hiçbirini durdurmuyordu, çünkü taksiciler kendisini tanıyabilirlerdi. Rüzgâr, yağmuru Abdul Gaffarzade'nin suratına savuruyordu, ne var ki Abdul Gaffarzade ne yağmuru, ne de o kış rüzgârının soğuşunu hissediyordu; bilakis terlemişti adam, içinden bir buğu yükseliyordu sanki, dahası, ateşler içinde yanıyor gibiydi. Her şeye rağmen, elindeki büyük ve ağır vazoyu vücuduna sıkıca bastırılmış olan Abdul Gaffarzade, gecenin ortasında, sağanak yağmurun altında, Bakü'nün kimsesiz sokaklarında asla bir korku ve tereddüt hissetmiyordu; bir kere kararını vermiş bulunuyordu ve ne olursa olsun, verdiği o kararı gerçekleştirecekti.

Nihayet karşıdan gelmekte olan koca bir arabanın farlarının ışığı, sağanak yağmurun altında Abdul Gaffarzade'nin üzerine vurarak adamı aydınlattı; Abdul Gaffarzade önce o aydınlıktan kaçıp saklanmak istedi gayriiradî olarak; korktuğundan değil elbette, ama o aydınlık, adamın gerçekleştirmekte olduğu operasyona büsbütün yabancıydı: Abdul Gaffarzade'nin yapmakta olduğu işle araba farlarının ışığı birbirine taban tabana zıt şeylerdi.

Abdul Gaffarzade'nin her zaman uyanık olan zihni duygu ve heyecanlarını alt etti yine; adam o kocaman arabanın şoförünün gözleriyle gördü kendini: gecenin karanlığı içinde, sağanak yağmurun altında siyah paltolu, siyah şapkalı, uzun boylu bir adam, elindeki büyükçe bir paketi vücuduna sıkıca bastırılmış olarak bomboş sokakta hızla yürüyordu...

Karşıdan gelen o arabayı durdurmak icap ederdi. Abdul Gaffarzade vazoyu sağ eliyle göğsüne bastırarak sol elini kaldırdı. O an, gerek gördüğü takdirde arabanın şoförünü öldürebileceğini hissediyordu kendisi: asla tereddüt etmeden öldürebilirdi şoförü.

Araba Abdul Gaffarzade'nin önünde durunca, bunun bir çöp kamyonu olduğunu anladı; gecenin ortasında, yağmurun ve rüzgârın altında, Bakü'nün kimsesiz sokaklarında ne işi vardı çöp kamyonunun? Allah bilir...

Abdul Gaffarzade arabaya binip şoförün yanına oturdu, eliyle yüzünün gözünün suyunu sildi, vazoyu kucağına koyarak cebinden on rublelik bir banknot çıkarıp şoföre verdi ve arabayı Tilki Geldi Mezarlığı'na doğru sürmesini istedi. İyi ki şoför Rus'tu, Azeri, ya da Ermeni olsa meraktan çatlayacak, bir sürü soru sormadan edemeyecekti. Oysa Rus şoför parayı cebine sokup:

"Çyort!.. Kakoy dojd, a?!"¹⁹⁸ dedi ve arabayı Tilki Geldi Mezarlığı'na doğru sürmeye başladı.

Abdul Gaffarzade arabadan Mezarlık İdaresi'nin değil, mezarlığın arka tarafındaki eski toprak yolun yanında indi. Bu yerlerde, değil böylesine yağmurlu rüzgârlı bir kış gecesinde, gündüz bile kimsecikler bulunmuyordu. Abdul Gaffarzade, rüzgârın ona yardım etmek için böyle hızlı estiğini, yağmurun ona yardım etmek için bardaktan boşanırcasına yağdığını düşündü o an; bu, kaderdi işte ve kaderden kaçılmazdı.

Çöp kamyonundan inip neredeyse topuklarına kadar çamura gömülerek mezarlığa girdi ve çöp kamyonunun hızla uzaklaşan sesi (aldığı on rubleye rağmen bu yerlerden de, bu yolculardan da bir an önce uzaklaşmak için can atıyordu galiba şoför), yağmurun şırlıtısı içinde büsbütün kayboluncaya değin eski bir mezarın yanındaki yüksekçe

¹⁹⁸ "Kahretsin!.. Ne yağmur ama..." (Rusça)

bir çam ağacının altında dikilerek bekledi ve sonra aniden yağmurun yıkayıp temizlediği o çam ağacının kokusunu aldı. Bu koku, cenaze törenlerine getirilen çelenklerin kokusunu andırıyordu. Abdul Gaffarzade bir anlığına, topu topu bir anlığına evinin salonunda bırakıp geldiği cenazeyi düşündü, sonra yine eliyle yüzünün gözünü suyunu sil-di, civarda kimsecikler bulunmadığından emin oldu ve hızla Tilki Geldi Mezarlığı'nın üst tarafındaki tepeye doğru yürüdü.

Orduhan'ın cenazesi hastaneden Yeni Pir Camii'ne götürülürken Abdul Gaffarzade, Mirzaibi, Vasili ve Ağakerim'e, oğlunun mezarının işte o tepenin üzerinde kazılmasını emretmişti. Burası Abdul Gaffarzade'nin titizlikle muhafaza etmiş olduğu bir yerdi; Abdul Gaffarzade en yüksek makam sahiplerinden bile saklamıştı burayı, içinden gelen bir ses, "Bu yere ihtiyacın olacak." diye uyar-mıştı sanki.

Tepenin üzerinde yeni kazılmış olan mezar hazır-dı artık. Akşam üzeri yağmur başlayınca, mezarın bozulmaması için, üzerine bir çardak bile kurulmuştu. Abdul Gaffarzade her karışını tanıdığı mezarlığın içinde çamura gömüle gömüle yürüyerek o tepenin yanına ulaştı, kaygan zeminde neredeyse emekleyerek tepenin üzerine çıktı, elindeki vazoyu mezarın kenarına atılmış olan toprağın üzerine bıraktı, dikkatlice çevresine bakındıysa da gecenin karanlığı içinde ne bir tahta parçası, ne de bir parça demir takıldı gözüne; elini paltosunun cebine sokup hep üzerinde bulunan anahtarları (dairenin, makam odasının ve kasanın anahtarlarını) çıkardı ve yeni kazılmış olan mezarın içine girdi. Mezarın zemini ve duvarları kesme taşlarla özenle örülmüş bulunuyordu, ama havadaki rutubet ve çardağın yağmur sularını tamamen önleyememesi yüzünden taşların arasındaki sıva henüz kurumuş değildi; Abdul Gaffarzade çömeli oturarak elindeki anahtarların en

uzunu ile mezarın zeminindeki taşların arasını hızla kazı-maya başladı.

Anahtarla hızlı hızlı kazıyor, parmaklarıyla taşların arasındaki sıvayı çıkarıyor ve asla hiçbir şey düşünmüyordu. Bir tek mezarın kenarına bıraktığı vazoya bakıyordu sık sık; civarda kimsecikler yoktu elbette, kimse vazoyu alıp kaçacak da değildi haliyle (demin çam ağacının altında, çöp kamyonunun uzaklaştığından emin olmak için beklemişti, kamyonun Rus şoförünün dış görünüşünden beceriksizin teki olduğunun anlaşılmasına rağmen). Abdul Gaffarzade bütün bunları çok iyi anlıyordu elbette, ama içinde bir tedirginlik vardı yine de; vazoyu bıraktığı yere her baktığında onu orada göremeyeceğini vehmediyordu. İçindeki tedirginlik, sağanak yağmurun altında adamı daha hızlı olmaya zorluyordu sanki; yirmi dakika sonra Abdul Gaffarzade mezarın dibindeki taşlardan ikisini çıkarmış ve taşların yerinde derinliği yarım metreyi bulan bir çukur açmış bulunuyordu artık. Sonra mezarın kenarına bıraktığı kristal vazoyu alıp çukurun içine yerleş-tirdi dikkatlice, kazıp çıkardığı toprakla çukurun ağzını kapatarak üzerini düzledi tekrar, taşları yerine koyarak sıva parçalarını toprakla karışık olarak taşların arasına tıktı, ayağa kalkıp bir iki avuç kadar toprakla mezarın dibini düzledi yine, dışarı çıkıp mezarın kenarında çömeldi bu kez, elini uzatıp mezarda bıraktığı ayak izlerini çamurla sıvadı.

O yağmurlu kış gecesinde, kara gün için ayrılmış olan servet Tilki Geldi Mezarlığı'na gömülmüş oldu bu suret-le. Burayı Abdul Gaffarzade dışında kimse bilmiyordu yeryüzünde; Bakü'de kimsenin serveti böylesine güvenli bir yerde muhafaza edilmiyordu...

Her şey bittikten, operasyon tamamlandıktan sonra Abdul Gaffarzade mezarın kenarında oturarak soluklandı, ellerini iki yanına uzatıp sırtını mezardan çıkarılmış olan

toprağa dayadı (bu toprak yarın Orduhan'ın cenazesinin üzerine dökülecekti), paltosunun, ceketinin, gömleğinin, atletinin, pantolonunun, donunun, çoraplarının sırlısklam olduğunu daha şimdi hissetti; birdenbire adamın içinden bir hüngürtü fışkırdı, gözlerinden akan yaş yağmurda ıslanmış olan yüzünün gözünün suyuna karıştı, kızgın bir yağ misali bütün içini cayır cayır yakan bir inilti koşturdu:

“Şu düştüğüm hale bak Allah'ım!”

Evinin salonunda bırakıp geldiği cenaze Abdul Gaffarzade'nin gözlerinin önündeydi hâlâ; adam o yeni kazılmış mezarın yanbaşında bir taraftan kaybettiği ve yarın işte burada kara topraklara teslim edeceği oğluna, öteki taraftan ise kendi haline ağlıyordu.

Abdul Gaffarzade kendini kenardan, başka bir insanın gözleriyle gördü yine; içinde bulunduğu durumda dahi zihni olanca keskinliğiyle çalışıyordu adamın; o yağmurlu kış gecesindeki halini olanca korkunçluğuyla idrak ediyor ve bir tek şeyle teselli buluyordu: bu durumdan kimsenin haberi olmayacaktı, bu dehşetin tek tanığı yalnızca kendisiydi...

Yeni kazılmış mezarın yanı başından yükselen hüngürtü yağmurun sesine karışarak Tilki Geldi Mezarlığı'nın Sulu Dere'ye civar kısımlarını kaplamıştı; gecenin o saatinde aynı hüngürtü yağmurun, hatta gecenin tamamının hüngürtüsü oluvermişti sanki...

Abdul Gaffarzade evine vardığında sabahın beşiydi neredeyse. Sağanak yağmurun altında bahçede kimsecikler yoktu, çadırdan yayılan aynı ışık bahçedeki arabaları güçlükle aydınlatıyordu yine; Abdul Gaffarzade karanlık ağaçların arasından yürüyerek üçüncü kata çıktı: her şey üç dört saat önce bıraktığı gibiydi.

Abdul Gaffarzade dairesinin açık kapısından içeri girdiğinde Mürşit Gülcihanî tuvaletten çıkıyordu; ikisi holde karşılaştı ve yazar, dünürünü tepeden tırnağa sırlısklam ve çamura bulanmış görüp yamyaş suratının rengine ve ifadesine bakınca hayretler içinde kaldı: hayatının neredeyse kırk yılını yazarlığa adanmış olan Mürşit Gülcihanî böyle bir yüz gördüğünü hatırlamıyordu asla. Dahası, karşındaki adam Abdul Gaffarzade'nin ta kendisiydi! Abdul Gaffarzade yağmurda ıslanıp paçavraya dönmüş olan şapkasını, suyu süzülen çamurlu paltosunu çıkarıp Mürşit Gülcihanî'nin üzerine fırlattı ve kocaman ayakkabılarının çamurlu izini holün parke kaplı zemininde bırakarak doğrudan yatak odasına geçti.

Mürşit Gülcihanî suyu süzülen paltoyu ve şapkayı bırakacak yer aradı önce, nihayet elindekileri boş bir sandalyenin üzerine koyuverdi ve Abdul Gaffarzade'nin peşinden yatak odasına doğru yürüdü. Mürşit Gülcihanî, Abdul Gaffarzade'nin yatıp uyuduğunu zannediyordu deminden beri. İçinden, “Adam yatıp uyuyor işte, ama biz sabaha kadar salonda, cenazenin yanında oturmak zorundayız...” diye geçirmişti hatta. Oysa dünürü evde değilmiş... İntihar etmeyi mi düşünmüş yoksa?

Mürşit Gülcihanî yatak odasına girdiğinde Abdul Gaffarzade odanın ortasında, sırtı kapıya dönük olarak, daha devrim öncesinde dokunup güzelliğini ilk günkü gibi muhafaza etmekte olan Tebriz işi halının üzerinde dikiliyordu çamurlu ayakkabılarıyla. Mürşit Gülcihanî bir iki adım yürüyüp durdu, ayakkabılarıyla Tebriz işi o güzel halının üzerine basmaya cesaret edemeyerek içten gelen hazin ve yumuşak bir sesle:

“Olmaz böyle kardeşim.” dedi. “Kendini toparla biraz...”

Abdul Gaffarzade sert bir hareketle geri döndü, kıpkırmızı kızarmış, kapakları da kızarıp şişmiş olan gözlerinin

den nefretler yağdırarak Mürşit Gülcihanî'ye baktı ve boğuk bir sesle bağırdı:

"Defol buradan! Defol! Defol diyorum!"

Sonra da sıırıslıklam ceketi ve paçaları büsbütün çamura bulanmış olan pantolonuyla yatağa yatıverdi.

Mürşit Gülcihanî kalbi hızlı hızlı çarparak, dizleri titreyerek çıktı yatak odasından...

...O müthiş gecenin üzerinden altı sene geçiyor şimdi. Ama Abdul Gaffarzade o geceki sağanak yağmurun sesini unutabilmiş değil henüz. Aynı yağmurun, adamın içine sinmiş olan ahengi de, iniltisi de adamı altı seneden beri terk etmiş değil. Bazen ayan beyan ortaya çıkan, bazen diplerdeki bir tortu gibi hissedilen o ahenk ve iniltiyi, o sıırıslıklam elbiselerin ve iç çamaşırlarının soğuşunu her anımsayışında Abdul Gaffarzade'nin içine bir titreme musallat oluyor.

İşte o Nisan günü beyaz mermer ve pembe granitten yapılmış mezarın önünde dikilip ellerini arkasında kavuşturarak bomboz gözlerini

GAFFARZADE ORDUHAN ABDUL ALİ OĞLU
(1951 - 1976)

yazısına dikmiş olan Abdul Gaffarzade'nin kalbinde heyecanla ve içini yakıp kavuran güvensizlik duygusuyla dolu bir istek vardı: bu mezarı sadece (ama sadece!) oğlu için ziyaret ettiğine inandırmak istiyordu kendini. Ne var ki içine bir şeytan sokuluveriyordu adamın, nabzının atışıyla birlikte yineleyip duruyordu sürekli olarak:

Hayır, sadece oğlun için gelmiyorsun buraya!..

sadece oğlun için gelmiyorsun buraya!..

sadece oğlun için gelmiyorsun buraya!..

sadece oğlun için gelmiyorsun buraya!..

sadece oğlun için gelmiyorsun buraya!..

.....
.....
.....

Sonra II. Nikolay'ın sapsarı ve donuk yüzü pembe granitin üzerinde beliriyordu tekrar; II. Nikolay'ın o sapsarı ve donuk yüzü insanın tüylerini diken diken eden bir ifadeyle gülümsüyordu: bir kadavra, yüzünün kaslarını ve dudaklarını kıpırdatarak gülümsüyor gibi oluyordu...

Abdul Gaffarzade geri döndü, elleri arkasında olduğu halde yavaş adımlarla tepenin üzerinden indi ve Tilki Geldi Mezarlığı'nın daracık toprak patikalarından geçerek Mezarlık İdaresi'ne doğru yürüdü. Adam, oğlunun mezarını her ziyaret edişinde yüz yıl ihtiyarladığını hissediyordu; bir süre sonra her şey yoluna giriyordu gerçi, ama kalp denen şey çelikten yapılmamıştı nihayetinde; bunca ıstıraba dayanması mümkün değildi kalbin...

Mezarlık İdaresi'ne doğru yürürken pembe granitin üzerindeki

ABDUL ALİ

ismini anımsadı Abdul Gaffarzade; adımın içine o ana değin belki hiç tatmamış olduğu bir korku doldu; gözlerinin önünde günlerin birinde bir mezar taşına kazınacak olan

GAFFARZADE ABDUL ALİ ORDUHAN OĞLU
(1929 - ?)

yazısı canlandı; adamın bütün vücudundan soğuk bir ter boşandı, midesinin bulanmaya, kafasının dönmeye başladığını hissetti.

Bu kadarı da fazlaydı ama. Yaşlanmış mıydı yoksa? İnsanoğlu, tarihinin bir noktasında yeryüzünün en sade,

ama aynı zamanda en bilgece bir gerçeğini keşfetmiş bulunuyordu: herkes tek bir defa geliyor yeryüzüne; bir defaya, topu topu bir defaya mahsus olarak verilen bu hayatı bunca ıstırap çekerek geçirmek hiç doğru değildi. Bir defaya mahsus olarak verilen bu hayatın bir başlangıcı, bir nihayeti bulunuyordu elbette, ama o başlangıçla nihayetin arasında bir de sonsuzluk vardı aslında, insanoğlunun o sonsuzluğu değerlendirebilmesi gerekiyordu.

Deminki duygu ve heyecanlar yatışmaya başladı yavaş yavaş. Abdul Gaffarzade'nin zihni bir sis perdesinin içinden kurtularak netlik kazandı yine; deminki korkunun üzerine su serperek onu söndürdü ve adam, her zamanki temkinine kavuştu nihayet.

Abdul Gaffarzade Mezarlık İdaresi'nin bahçesine girerek kendi odasının yolunu tuttu.

HER ŞEY GEÇİYOR

TALEBE Murat Yıldırım geceyi Bayıl'daki otoparkta geçirdi. Kendisinden önce bekçilik yapmış olan insanlar meyve sebze kasalarını sökerek kulübeye benzer bir şey uydurmuşlardı burada; kış geride kalmış olduğundan talebe Murat Yıldırım geceyi insanın iliğini donduran soğukta geçirmek zorunda kalmıyordu artık; yine daha önceki bekçilerin bırakıp gittikleri eski püskü bir gazyağı ocağı, o kulübemsi yeri ısıtmaya yetiyordu: talebe Murat Yıldırım, yer yer süzülüp delinmiş olan yün bir şala (bu şal da daha önceki bekçilerin hatırasıydı yine) sarınarak tahta bir iskemlenin üzerinde oturuyor ve ayaklarının dibinde yanmakta olan gazyağı ocağının sıcaklığını hissedebiliyordu basbayağı.

Tamamen sakindi talebe Murat Yıldırım; kulübemsi yerin, dışarıyı gözetlemek için açılan küçük penceresinden o Nisan gecesinin karanlığına dikmişti gözlerini: yeryüzünün karanlığı gökyüzünün karanlığına karışmıştı ve bu karanlıklar içinde, çok derinlerde güçlükle sezilen bir iki yıldız görülebiliyordu ancak. Talebe Murat Yıldırım o yıldızlara bakıp düşünüyordu.

Kuran, insanoğlunun inancını ve isteğini bildiren Fatıha suresiyle başlar:

"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, rahmandır ve rahimdir. Ceza günü-

nün malikidir. Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umarız. Bize doğru yolu göster, kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!"

Bunları dileyen insanoğlunun kendisidir yani; bu dilekler insanoğlunun içinden kopup gelmekte, insanoğlu bu dilekleri şuuruyla kavrayabilmektedir: "Bize doğru yolu göster." Peki Allahü Teâlâ neden herkese doğru yolu göstermemektedir; daha da ötesi, insanoğlunun, kendisini sakındırmasını Allah'tan dilediği eğri yol ne diye mevcut? Her şey Allahü Teâlâ'nın elinde değil mi zaten?

Kuran'ın Bakara suresinde insanoğluna hitapla şöyle buyrulur:

"Bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümrânlığı yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır."

Göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümrânlığı yalnızca Allah'ın olduğu ve Allahü Teâlâ, Kuran'da defaatle buyrulduğu üzere âdil olduğu halde, doğru yolla beraber eğri yolların da mevcudiyetini nasıl kabul eder?

Yine Bakara suresinde şöyle buyrulur:

"O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece 'Ol!' der, o da hemen olur."

Allahü Teâlâ, eğri yolları da doğru yola çevirmek için neden 'Ol!' demiyor peki? Böyle olsa cehenneme ihtiyaç kalmaz, Ceza, yani Kıyamet gününde kötülüklerle kötülük, iyiliklere de iyilikle karşılık verilmesi gerekmez, çünkü kötülükler bütünüyle ortadan kalkar ve herkes cenneti hak etmiş olur.

Kuran'ın Nisa suresinde şöyle buyrulur:

"Kim iyi bir işe aracılık ederse, onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse, onun da ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir."

Böyle olduğu halde Allahü Teâlâ, birilerinin kötü işlere aracılık etmesine, dahası yeryüzünde kötülüklerin var olmasına neden izin veriyor? Kıyamet gününde, günahlarının karşılığını vererek insanları cezalandırmak için mi bir tek? Talebe bütün bunları insanoğluna verilmiş olan kısıtlı akılla düşünüyor da işin künhüne varamıyor mu yoksa? Galiba öyle...

Evet, galiba öyle...

Her iki günde bir Bayıl'daki özel otoparkta bekçilik yaptığı geceler talebe Murat Yıldırım ne doğru düzgün uyuyabiliyor, ne de büsbütün uyanık kalıyordu; bu geceleri uykuyla uyanıklık arasında geçiriyor ve talebenin uyuklarken bile çalışıp duran zihni kendisini fazlaca yoruyordu. Sabah olunca talebe Murat Yıldırım doğrudan üniversiteye gidiyor ve ders dönüşü o kadar yorgun oluyordu ki zavallı Hatice kadın, kiracısının yüzüne bakıp şöyle konuşuyordu her defasında:

"Vah garibim, vah; ne hallere düşmüşsün yine! Kendine ne diye bu kadar eziyet ediyorsun evladım? Kendini ne diye bunca üzüyorsun, söylesene!"

Talebe Murat Yıldırım, "Bunca zorluğa katlanmamın nedeni sana her ay kira olarak yetmiş ruble ödüyor olmamdır." diye cevap veremiyordu haliyle...

Uykusuzluktan talebenin gözleri kapanıyordu, ama odasındaki demir yatağına uzanıp mavimtırak battaniyeyi üzerine örtünce bir türlü uyuyamıyordu işte; ya karmakarışık hayaller dünyasına kapılıyor, ya da gerçek hayatta asla görmediği, sadece hayalinde canlandırdığı erotik sahneler üniversitede aynı sınıfta okudukları kızların simasında gözlerinin önünde belirliyordu; talebe Murat Yıldırım bütün bu hayallerin ve husumet dolu düşüncelerinin ıstırapından kurtulabilmek için ayağa kalkıp Ahundof Kütüphanesi'ne gidiyordu bu kez; yıl ortası sınavlarına hazırlanıyor, eski gazete ve dergileri karıştırıyor, edebî eserleri

okuyor, İngilizce öğrenmeye çalışıyor ve hikâyeler yazıyordu. Yazdığı hikâyeler hiçbir yerde yayınlanmıyordu ama (bugüne değin tek bir yazısı bile yayınlanmış değildi talebe Murat Yıldırım'ın!), gazete ve dergilerin Muhtar Hudavende gibi edebiyat şubesi yöneticilerinin masalarında yatıyordu yıllar yılı... Muhtar Hudavende hiçbir hikâyeyi bedavaya yayınlayacak bir insan değildi çünkü; makam sahibi birinin rica etmiş olması, bir yerlerden para bularak kendisini birkaç defa restorana davet edip iyi ziyafet çekmek, ya da köyden et, piliç, tulum peyniri, bal vesaire getirmek gerekiyordu hediye olarak... Gerçi köylerin durumu da pek iç açıcı değildi bu aralar: köylüler Bakü'ye gelip devlete ait dükkânlarda satılan ucuz peynir, hatta bitkisel yağ alıp götürüyorlardı memleketlerine, ama bütün bunlar olayın bambaşka tarafıydı...

Dün Hüsrev Hoca'yla birlikte Tilki Geldi Mezarlığı'ndan dönüp, zavallı Hatice kadın için mezar yeri ayırtmamış oldukları anlaşılınca, mahalle halkı hoşnutsuzlukla bir Hüsrev Hoca'ya, bir talebe Murat Yıldırım'a bakıp birbirleriyle fısıldaşmaya, fırıncı Ağabala'nın askerden yeni dönmüş olan oğlu yavaş sesle küfürler savurarak oturduğu yerde dönmeye başladı ve talebe Murat Yıldırım, yirmi yedi yıllık hayatının en önemli anlarını yaşamakta olduğunu anladı birdenbire; o ana değin asla hissetmemiş olduğu bir güven duygusu talebe Murat Yıldırım'ın bütün varlığına hâkim oldu: talebe Murat Yıldırım, Tilki Geldi Mezarlığı'nın sahibini öldürmek zorundaydı ve bunu yapacaktı!

Talebe Murat Yıldırım aynı dakikalarda gözlerini birbirleriyle fısıltıyla konuşarak ne yapacaklarına karar vermeğe çalışan mahalle erkeklerinden, yeryüzündeki kötü insanlara beddualar okuyan mahalle kadınlarından ayırmadan, bir gerçeğin farkına vardı: dört yıl önce, o uzak dağların koynundaki kimsesiz ve miskin köyden sırf bu ci-

nayeti işlemek için Bakü'ye gelmiş bulunuyordu; dört sene beridir Bakü'de talebelik yapıyor olmasının nedeni de bu cinayetti yine; dahası, sadece Bakü'ye değil, dünyaya gelişinin nedeni aynı cinayetti ve zavallı Hatice kadın yine bu cinayet işlensin diye ölmüştü; talebe Murat Yıldırım, Hatice kadın'ın ölmediğini, bu cinayet işlensin diye kendini feda etmiş olduğunu düşündü hatta...

Mahalle halkı, kendi aralarında konuşup anlaşarak, zavallı ve mümin bir kadını çölün ortasındaki Yeni Mezarlıkta defnetmelerinin günah olacağı ve mahallenin şanına asla yakışmayacağı kararına vardı yine; Hatice kadının, dedelerinin de mezarının bulunduğu Tilki Geldi Mezarlığı'na gömülmesi gerekiyordu mutlaka. Molla Esedullah, mahalle arasında para toplayıp Tilki Geldi Mezarlığı'nın sahiplerine vererek merhumeye mezar yeri ayırtmaları gerektiğini salık verdi; bugün geçti artık, ama yarın merhumenin Tilki Geldi Mezarlığı'na defnedilmesi gerekiyordu. Fırıncı Ağabala'nın askerden yeni dönmüş olan oğlu, kuru buz bulmak üzere gitti hemen; cesedin yarına kadar ağırlaşmasını önlemek için üzerine kuru buz dizilmesi gerekiyordu.

"Baştan beri böyle yapacaktık aslında, bunları eli boş olarak oraya göndermeyecektik yani!" - Molla Esedullah böyle söyleyip, bütün suç Hüsrev Hoca'yla biçimsiz vücutlu talebe kiracıdaymış gibi kinle baktı onlara; sonra da tespihini daha bir hızlı çevirmeye başlayarak gözlerini Balaniyaz'a çevirdi. Öğleden beri oturduğu yerden kıpırdamamış olan Balaniyaz, olup biten her şeyin fevkinde, çok yüce bir makamda bulunuyordu sanki: keskin gözlerini, artık karanlığın bastırmış olduğu bahçenin gizli köşelerinde dolaştırıyordu yine. Molla Esedullah kendini tutamayıp sol elini, "Şuna bak hele..." anlamında havada salladı...

Molla Esedullah'ın sözlerinin ve gözlerindeki husumetin de, mahalle halkının fısıltılarla konuşmasının da, Hüsvrev Hoca'nın gözlerinden hâlâ kaybolmayan acının da talebe Murat Yıldırım için hiçbir anlamı yoktu artık; her şey kesin olarak kararlaştırılmış bulunuyordu: Tilki Geldi Mezarlığı'nın müdürü katledilecekti. Talebe, bunu yapacağına bütün varlığıyla inanıyordu, o gözlüklü ve korkunç adamı öldürecek kesinlikle, çünkü aksi halde kendisi, yani talebe Murat Yıldırım yaşayamayacaktı bu dünyada.

Olay bir tek o müdürle, yani onun şahsıyla ilgili değildi elbette –talebe, bütün yaşamı boyunca o adamı bir kez görmüştü topu topu– olayın asıl mahiyeti şundan ibaretti ki... Neden ibaretti? İşte bu soruyu açıklığa kavuşturamıyordu talebe. Her şeye rağmen o adamın öldürülmesi ve bu katli ille de talebe Murat Yıldırım'ın gerçekleştirmesi gerekiyordu. Sorgulama sırasında, müdürü öldürmesinin nedenini izah edemeyecekti elbette, çünkü Tilki Geldi Mezarlığı'nda uğradığı hakaret nedeniyle Binbaşı Memetof'u öldürmesi gerekiyordu aslında, oysa talebe Murat Yıldırım, müdürü öldürmeyi planlıyordu; o anlarda talebe Murat Yıldırım, mezarlık müdürünün, insanları *Azizimin Cefası* romanını okumak zorunda bırakan şahsın, daha doğru ifade etmek gerekirse gücün ta kendisi olduğunu vehmediyordu, yazılmamış o romanın müellifi de mezarlık müdürünün ta kendisiydi...

Talebe Murat Yıldırım, kelimeleri bugüne kadar asla söylemediği bir selasetle telaffuz ederek ve hiç hissetmediği bir kendinden eminlik duygusu içinde, para toplamak gerekmediğine inandırmaya çalıştı mahalle erkeklerini; yarın sabah erkenden Tilki Geldi Mezarlığı'na giderek mutlaka bir yer ayırtacağını anlattı.

Hep sıkılgan ve fazla heyecanlı olan bu biçimsiz vücutlu kiracının birdenbire böylesine sakin ve kendinden emin bir tavırla konuşmaya başlaması Balaniyaz'ı bile etkiledi

galiba; Balaniyaz gözlerini bahçenin gizli köşelerinden çekip hayranlıkla talebeye baktı ve kendini tutamayarak:

“*Molodçik!*”¹⁹⁹ dedi.

Molla Esedullah bu kez ayan beyan bir nefretle baktı Balaniyaz'ın yüzüne, sonra da talebeyi tepeden tırnağa gözden geçirdi ve gözlerindeki ifadeyle, dudaklarındaki acı bir alayla dolu tebessümle talebenin miskinliğini mahalle halkına bir kez daha göstermek istemişçesine:

“Bir karış boyun var senin.” dedi. “Nasıl yer alacaksın sen onlardan? Madem öyle, bugün alsaydın ya? Boşa zaman kaybettirme bize!”

Kendisini onca kalabalığın arasında küçük düşüren bu sözler Murat Yıldırım'ı zerre kadar olsun etkilemedi bile; talebe, yarın mezarlıkta mutlaka yer ayırtacağını aynı kendinden emin ve kesin tavırla yineledi. Bu taşralı gencin, bu biçimsiz vücutlu kiracının sözlerindeki ve tavırlarındaki kendinden eminlik Molla Esedullah'ı da etkiledi nihayet: adam, para toplama konusunda ısrar etmedi artık. Molla Esedullah, ilk bakışta dikkati çekmeyen böyle insanlardan her şey beklenebileceğini biliyordu; bir vakitler mahallelerinde kirada oturan yine aynen böyle bir adam bugün Parti Merkez Kurulu'nda çalışıyordu ve deniz manzaralı beş odalı bir daireye taşınmıştı. Öte yandan, para toplanacak olursa, herkesten önce Molla Esedullah'ın elini cebine sokması gerekecekti...

Zavallı Hatice kadının evinin bahçeye açılan penceresinden –talebenin kirada kaldığı odanın penceresinden– gözlerini bahçeye dikerek erkeklerin alacağı kararı bekleyen mahalle kadınları da, kocalarının daha fazla masrafa girmekten kurtulacaklarını anlayınca, ayan beyan bir sevinçle talebe Murat Yıldırım'a bakıp, Molla Esedullah'ın sabah söylemiş olduğu sözleri yinelediler:

199 “*Afferim!*” (Rusça) (ç.n.)

“Zavallı kadın seni çok seviyordu zaten!..”

“Seni oğlundan daha az sevmiyordu yani rahmetli!..”

“Allah sana uzun ömürler versin!..”

“Allah senin gibi okumuş yazmış adamları bizim başımızdan eksik etmesin!..”

Balanyaz da kafasını sallayarak mahalle kadınlarının söyledikleri sözleri onayladı:

“Bittabi öyle!.. Bittabi!..”

Hüsrev Hoca ise aynı dilsiz sessizlik içinde talebe Murat Yıldırım’a bakıyordu.

Talebe Murat Yıldırım mahalleden ayrılıp Bayıl’daki otoparka giderken bindiği ilk otobüsten inip Bayıl yönüne giden ikinci otobüse binmeden önce bir hırdavatçıya uğradı ve iki günlük yiyecek parasını vererek bir ruble doksan kapik’e uzun ve keskin bir ekmek bıçağı aldı...

Şimdi otoparktaki kulübemsi yerde şala sarınarak tahata iskelemenin üzerinde oturmuş olan talebe, ceketinin iç cebine sakladığı o uzun ekmek bıçağının soğğunun, gazyağı ocağının sıcaklığını kestiğini vehmediyordu yer yer. O anlarda bıçağın buz soğğunu bütün vücudunda hissediyordu talebe Murat Yıldırım, ama bu duygu hemen de kaybolup gidiyor, gecenin karanlığı ve sessizliği içinde eriyiveriyordu.

Talebe, Bayıl’daki bu otoparkın kokusunu iki üç sokak öteden bile alabiliyordu; önceleri bu kokuda mazot ve demir kokularıyla beraber, talebeyi zaman zaman heyecanlandıran büyülmüş bir gece halet-i ruhiyesi de mevcuttu; çünkü geceler otoparka gelen arabalardan bazılarında şoförün dışında, dışarıdan tanınmalarını önlemek için çoğu zaman yüzlerini saklamaya çalışan kızlar, kadınlar da bulunuyordu. Arabayı otoparktaki diğer arabaların arasına park ediyor, ama arabadan inmiyorlardı ve bazen iyice sessizlik olunca, talebe Murat Yıldırım arabadan gelen sesleri duyabiliyordu... Sonra o araba ya otoparktan ayrılıp gi-

diyor ve bir süre sonra içinde artık kız, ya da kadın olmadan geri dönüyor veya otoparkta kalıyor ve içindekiler ya vaşça inip diğer arabaların arasından yürüyerek bekçi kulübesinin yanından geçiyor ve karanlıkta gözden kayboluyorlardı. Arabadan inen kadını ya da kızı kulübenin küçük penceresinden kalbi heyecanla çarparak izleyen talebe, onun para kazanan bir fahişe mi (onlardan bazılarını akşam üzerleri şehirde, “Azerbaycan Sineması” civarında görmüş bulunuyordu zaten; fahişeler birkaç defa göz kırparak talebeye takılmışlardı da, talebe heyecandan boğularak adımlarını hızlandırmış ve oradan hemen uzaklaşmıştı), yoksa gizli bir aşkın kurbanı mı olduğunu hemen anlayabiliyordu; bazen karanlıkta onların yüzlerini ve üzerlerindeki kıyafetleri görmese bile, yürüyüşlerinden ve hareketlerinden anlayabiliyordu kim olduklarını (anlayabildiğine inanıyordu en azından). Bazen adam, kadını birkaç adım ileri geçiriyor, kendisi ise o kulübemsi yerin kapısını açarak tek kelime bile söylemeden talebenin cebine üç ya da beş ruble para sıkıştırıyordu ve gecenin karanlığı, sessizliği ve otoparkın kokusu ile bütünleşmiş gibi görünen bu olay o kadar hızlı bir şekilde gerçekleşiyordu ki talebe Murat Yıldırım kızacak, karşı koyacak zamanı bile bulamıyordu; her defasında heyecanlanıyor, öfkeleniyor ve bozuluyordu bu harekete, ama sesini de çıkaramıyordu bir türlü. Uzunca bir süre cebinde dolaştırdığı o paraları ne yapacağını bilemiyordu önceleri; cebinde iğrenç bir şey var gibi hissediyordu kendini, dahası o iğrenç şeyin, içine gireceğini, bütün içini kirleteceğini vehmediyordu. Ama daha sonra o paraları Yeni Pir Camii civarındaki dilencilere vermeye başladı... Otoparka araç park edenlerin arasında orta yaşlı, uzun boylu ve iri kemikli bir kadın da vardı (Evler Kurumu şubelerinden birinin başkanı olduğu söyleniyordu kadının) ve o kadın otoparka bazen genç erkekler getiriyordu...

Aynı otopark kokusunu yine algılıyordu talebe Murat Yıldırım, o koku ayaklarının dibindeki gazyağı ocağından yayılan kokudan bambaşka bir şeydi üstelik; fakat o otopark kokusunda sıra dışı ya da heyecanlı hiçbir şey yoktu artık; bunun nedeni otoparkta kimseciklerin bulunmaması da değildi, akşam üzeri mahallede bütün mevcudiyetine hakim olan o kendinden eminlik ve güven duygusu talebe Murat Yıldırım'ın hislerini ve duygularını da büsbütün etkilemiş, o hislere ve duygulara öyle bir sertlik katmış bulunuyordu ki Murat Yıldırım artık her dakika heyecanlanan, öfkelenen ya da içlenen o eski talebe olmaktan çıkmıştı sanki: çok eski bir tarihte bir duvara yapılmış da yıllardan beridir kurumanın ne olduğunu bilmeyen bir sıva, birdenbire kupkuru kurumuş, zerre kadar rutubeti kalmamış gibiydi.

Peki ya daha sonra gördükleri? Bir rüya mıydı, bir uyuklama, ya da bir kâbus muydu yoksa?

Herkes bir tilkinin peşinde koşup duruyordu...

Herkes aynı şeyi bağıyordu üstelik:

"...tilki geldi!.."

"...tilki geldi!.."

"...tilki geldi!.."

Tilkinin kendisi yoktu ortalıklerde, ama herkes onu takip ediyor, onun peşinde koşuyordu; yine herkesin üzerine parıl parıl bir sarı kızıl aydınlık vuruyordu; uçsuz bucaksız bir kalabalık sarı kızıl bir aydınlığın altında bağıra çağıra tilkiyi arayıp duruyordu...

"...tilki geldi!.."

"...tilki geldi!.."

"...tilki geldi!.."

Hatice kadın da bir deri bir kemik kalmış olan yaşlı mı yaşlı bir acuzeydi; kınasının günü geçtiğinden kıpkırmızı kızarmış saçları kabararak omuzlarına ve göğsüne dağılmıştı... Hatice kadın da tilkinin peşinden koşup duruyordu...

Koşmuyor, uçuyordu hatta...

Evet, Hatice kadın uçuyordu...

Balanıyaz... Ödüllü şair Erestun Bozdağlı... Molla Esedullah... Fırınıcı Ağabala'nın askerden yeni dönmüş olan oğlu... Edebiyat şubesi yöneticisi Muhtar Hudavende... Binbaşı Memetof... Genç yazar Selim Bedbin... Bembeyaz saç ve sakalı olan Süleyman Peygamber... Polis memuru Asker... Evler Kurumu'nun şube başkanı olan uzun boylu o kadın...

"...tilki geldi!"

"...tilki geldi!"

"...tilki geldi!"

Hüsrev Hoca, Mezarlık İdaresi müdürünün içi pamuk dolu meşinle kaplı kapısına omzuyla dayanmış, açılmasına izin vermiyordu...

Meşin kaplı o kapı da sarı kızıl bir tilki rengindeydi...

Birdenbire ortalığı bir sessizlik kapladı, o uçsuz bucaksız kalabalık dilsiz bir sükût içinde, hareketsiz kaldı...

Talebenin zihninde şu sözler dolaşmaya başladı hızlı hızlı:

"...tilki burada işte! Tilki burada işte! Tilki burada işte!"

"Bak şimdi!.. bak şimdi!.."

Sarı kızıl tilki rengindeki meşin kapı ardına kadar açıldı sonra...

Kalabalık içeriye doldurdu...

İçeride o kadar çok sayıda insan vardı ki, kimsenin kendi yüzü görünmüyordu artık, kimseyi tanımak mümkün değildi...

Bir tek Abdul Gaffarzade, üzerinde papaz kıyafetine benzeyen bir elbise olduğu halde kalabalığın ortasında durmuş, kalın sesiyle Sovyetler Birliği'nin millî marşını söylüyordu. Abdul Gaffarzade'nin başının çevresinde ise parıl parıl sarı kızıl renkli kutsal bir hâle vardı...

Tilkiyi arayan kalabalık da, içerdeki de – herkes birbirine karışmıştı şimdi...

Kırmızı kumaş parçaları üzerine kocaman beyaz harflerle yazılmış olan sloganlar vardı dört bir tarafta: “On Birinci Beş Yıllık Planı Layıkıyla Yerine Getireceğiz!” “Ülkemiz Halklarının Sarsılmaz Kardeşliğine Selam Olsun!” “Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin XXV. Kurultayı’nın Kararlarını Hayata Geçireceğiz!” “Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin Leninist Merkez Kurulu’na Selam Olsun!”...

Dört bir tarafta Leonid İliç Brejnev’in resimleri vardı ve bu resimlerin tamamı sarı kızıl renkteydi...

Politbüro üyelerinin resimleri de hep sarı kızıl renkte olup birbirlerinden seçilmiyordu: Suslov... Tikhonof... Grişin... Krilenko... Gromiko... Ustinov... Çernenko... Romanof... Andropov... Kunayev... Pelşe... Şerbitski...

Genel Başkan’ın arabanın camından sarkan eli görünüyordu...

Sonra Leonid İliç Brejnev elini, sarı kızıl renkli saçlarında dolaştırdı, dimdik durarak ağzını şapırdatta şapırdatta Abdul Gaffarzade’nin deminki papaz sesiyle *Enternasyonal* okumaya başladı...

Abdul Gaffarzade de *Enternasyonel* okumaya başladı...

Sonra herkes –tanınmayan yüzlerden oluşan bütün bir kalabalık– Leonid İliç Brejnev’le birlikte *Enternasyonal* okumaya girişti...

...Talebe Murat Yıldırım ertesi sabah Tilki Geldi Mezarlığı’na gelip Mezarlık İdaresi’nin demir dış kapısından içeri girerken, dün Binbaşı Memetof tarafından nasıl kovulduğunu bütün ayrıntılarıyla hatırlayıverdi doğal olarak; ne var ki bu kez zerre kadar heyecanlanmadı, kendini hakarete uğramış ve küçük düşürülmüş hissetmedi asla; bu inatçı gencin içindeki dün akşamki özgüven duygusu hiç azalmış değildi zira: Murat Yıldırım’ın, Tilki Geldi Me-

zarlığı’nın müdürünü öldürmesi gerekiyordu ve Murat Yıldırım, Tilki Geldi Mezarlığı’nın müdürünü öldürecek-ti.

Talebe, müdürün bekleme odasının kapısını açıp içeri girdi ve kalbi, dün akşamdan beri ilk kez heyecanla, hatta biraz da tedirginlikle çarpmaya başladı: Hüsrev Hoca, pardösüsü üzerinde ve şapkası kafasında olduğu halde, dünkü yerinde – bekleme odasının bir köşesindeki sandalyede- oturmuş ve gözlerini bu kez müdürün kahverengi meşin kaplı kapısına değil, bekleme odasının bahçeye açılan kapısına dikmişti. Hüsrev Hoca’nın talebe Murat Yıldırım’ı beklediği açıktı; talebe içeri girer girmez ikisinin bakışları buluştu ve Murat Yıldırım düşünmeden edemedi ki, Mezarlık İdaresi müdürünü öldürecek olsa dahi (öldürecek de nitekim!) zavallı Hatice kadın için mezar ayırma işi suya düşecek ve mahalle halkının, merhumeyi Tilki Geldi Mezarlığı’nda toprağa vermesi mümkün olamayacak.

Hüsrev Hoca, gözlerini talebeden çekmeden sık sık yutkunuyor ve yutkundukça, gırtlığındaki sivri çıkıntı bir aşağı bir yukarı hareket edip duruyordu.

Daktilocu kadın dünkü yerinde oturmuş, daktilosunda bir şeyler yazmakla meşguldü yine; kadının gözlerinin altındaki torbacıklar daha fazla belli oluyordu ve kirpiklerinin dipleri şişip kızarmıştı: bütün geceyi uyumayarak ağlamış gibiydi. Şimdi de kafasını daktilosunun üzerinden bir an olsun kaldırmıyor, ne genç ve güzel sekreter kıza bakıp dünkü belli belirsiz tebessümüyle gülümsüyor, ne de Hüsrev Hoca’yla talebe Murat Yıldırım’a bakıyordu.

Genç ve güzel sekreter kız ise kıpkırmızı telefonun ahizesini sık sık kaldırıp aynı sözleri söylüyordu yine:

“Sayın Gaffarzade yoklar!.. Henüz gelmediler!..”

Telefon, kısık sesiyle inler gibi ötüyordu yine, ama bu kez mezar taşları değildi arayan; dahası, talebe, o küçük

bekleme odasında hızlı bir iş temposu seziyordu. Mezarlık İdaresi'nin bahçesindeki karınca yuvasını andıran hareketlilik, aceleyle verilen emirlerin, aceleyle yerine getirilen işlerin heyecanı, o küçük bekleme odasını gözle görülemeyen dalgalar misali doldurmuş gibiydi.

"Sayın Gaffarzade yoklar..."

"Sayın Gaffarzade yoklar..."

"Sayın Gaffarzade yoklar..."

Talebe Murat Yıldırım, bir süre daha kapının ağzında dikilip o küçük bekleme odasının havasını soluyacak olursa, kalbinin duruvereceğini vehmetti birdenbire... Neden acaba? Korkuyor muydu yoksa? Peki bu korku nereden peydahlanmıştı içinde? Ya Hüsrev Hoca? Gözleriyle neler anlatmaya çalışıyordu acaba? Bu genç adamın içinden, dayanılması imkânsız sıcaklığı insanın soluğunu tıkayacak gibi olan bir buğu yükseldi birdenbire. Aynı buğu, adamın göğsünü delip dışarı çıkacak gibi oldu hatta. Talebe Murat Yıldırım, içeri nasıl sessiz sakin bir şekilde girmişse, aynı şekilde de dışarı çıktı. Hüsrev Hoca da yerinden kalkıp talebenin peşinden yürüyerek Mezarlık İdaresi'nin bahçesine çıktı.

O Nisan sabahında gökyüzü büsbütün bulutsuzdu; güneşin, Mezarlık İdaresi'nin üzerine vuran ışınlarında ayan beyan bir tertemizlik vardı, yine aynı tertemizlik, bu yerlerdeki ceset ve ölüm havasını büsbütün yıkayıp götürmüş, eritmiş gibiydi. O aydınlık gökyüzünün altında, o güneş ışınlarının tertemizliği talebe Murat Yıldırım'ın da içine sirayet etti sanki, talebenin içine bir hafiflik getirirken, adamın dün akşamdan beri ilk kez kuşku duymasını sağladı: Mezarlık İdaresi müdürünü öldürebilecek miydi gerçekten? Daha doğru ifade etmek gerekirse, bir insan -talebe Murat Yıldırım- başka bir insanı -müdürü- öldürebilir mi? Öldürmeli midir? Öldürme hakkına sahip midir?

Tuhaf olan şu ki birdenbire baş gösteren bu şüpheler ve tereddütler içinde talebe Murat Yıldırım ömrü hayatında ilk kez kendini suçlamıyor, kendi korkaklığının ve cesaretsizliğinin acısını hissetmiyordu. "Karar verdin! Bıçağı cebine koyup buralara kadar geldin üstelik! Oysa şimdi korkuyorsun! Korkaksın çünkü! Lüzumsuz ve miskin bir mahlûksun çünkü!" diyerek kendinden nefret de etmiyordu talebe. Talebe Murat Yıldırım, müdürü öldürebileceğini hissediyordu yine (belki gerçekten öldürecek üstelik!), hiçbir şeyden de korkmuyordu. Hayır, buna korkaklık denemezdi asla! Ne var ki talebe Murat Yıldırım, bir insanın, bıçağı başka bir insanın kalbine saplama hakkına sahip olup olmadığını düşünüyordu sahiden de. İnsanoğlu binlerce yıldan beri bu soruyu sorup duruyordu kendine, yine binlerce yıldan beri öldürüyordu da; yani soruyu cevaplayacağına, öldürüyordu... Talebenin kendi içinde kurmuş olduğu mahkeme, Murat Yıldırım'a başka birini öldürme hakkını verebilir miydi gerçekten de? Talebe Allah değildi nihayetinde! Bir insan hakkında ölüm hükmünü yalnızca Allah verebilir! Yalnızca Allah'ın elinde bulunan bir yetkiye ortak olunur mu? Kuran şöyle buyuruyor:

"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur."

Yeryüzündeki bütün insanlar, bütün diğer mahluklar ölümü tadacaklardı zaten. "İyi insan", "kötü insan" kavramları göreceliydi yani. "İyi rejim", "kötü rejim" mefhumları da göreceliydi. Bütünüyle "Hayır" ve "Şer" de göreceli kavramlardı... Talebe kendi miskinliğine ve korkaklığına hak kazandırmaya mı çalışıyordu yoksa? Bu nedenle yalandan filozof mu kesilmişti şimdi?

Hayır! Her halükârda talebe Murat Yıldırım Allah değildi! Fakat... Fakat Abdul Gaffarzade de insan sayılmazdı aslına bakılacak olursa... Neden sayılmayacakmış? Onu

da bir anne doğurmamış mıydı yani? O da herkesle birlikte aynı havayı solumuyor muydu nihayetinde? Onun da çocukları yok muydu? O da üzülüyor muydu herkes gibi, sevinmiyor muydu? O da bir insandı elbette! Evet, bir insandı! Oysa talebe Murat Yıldırım Allah değildi!

Talebe Murat Yıldırım kendisi bile farkında olmadan Mezarlık İdaresi'nin bahçesinden çıkmış, Tilki Geldi Mezarlığı'nın içlerine doğru ilerleyerek aynen dünkü gibi mezar taşlarının arasında dolaşmaya başlamış bulunuyordu; ne var ki mezar taşları dünkü gibi soğuk değildi artık, mezarlığın geniş arazisini sarıp sarmalamış olan dilsiz sükût da dünkü gibi korkunç değildi. O sayısız mezar taşlarının dilsiz sükûtunda talebe hiçbir zaman ve hiçbir yerde -o uzak dağların, sık ormanların ve geniş ovaların tekinliği ve sessizliği içinde, ya da Nurlu pınarın hafif şırlıtısı altında bile- asla hissetmediği bir mana ve derinlik hissediyordu şimdi. Mezarlıktaki işte bu mana bir gün çözümlü de ortaya çıkarılacak olursa, yaşamın anlamı da çözülmüş olacak demektir; insanoğlunun dünyaya gelişinin, çiçeklerin açışının, yerlerin, göklerin, bütün kâinatın sırrı çözülmüş olacak demektir...

Hüsrev Hoca, talebenin bir adım gerisinde yürüyor ve adımlarını öyle bir dikkatle atıyordu ki talebeyi ani bir saldırıdan, onun kendisinin bile haberdar olmadığı bir saldırıdan korumaya çalışıyor gibiydi...

...Gecenin ortasında o kocaman ateş yanıyordu hâlâ...

...O kurbağalar da ötüp duruyorlardı yine...

Talebe Murat Yıldırım, sayısız mezar taşının arasında kendini, Bakü'de geçirdiği dört yıl zarfında asla hissetmediği kadar tedirgin bir kayıtsızlık, bir başıboşluk içinde hissediyordu; talebe Murat Yıldırım'ın tek istediği, cebindeki o soğuk bıçaktan kurtulmaktı şimdi: bıçağı kimsenin asla göremeyeceği, asla bulamayacağı bir yere atmayı, saklamayı arzu ediyordu...

...Mezarlık İdaresi'nin bahçesine döndükleri zaman, talebe Murat Yıldırım'ın içinde, zavallı Hatice kadın için mezar yeri ayırtmayı başaracaklarına dair tuhaf bir inanç vardı; bir mucize gerçekleşecek de Tilki Geldi Mezarlığı'nda yer ayırtmayı başararak döneceklerdi mahalleye. Talebe Murat Yıldırım'la Hüsrev Hoca bekleme odasına doğru yürürken odanın kapısı aniden açıldı, Muhtar Hudavende bahçeye çıkıverdi ve talebeyi görür görmez tanıdı:

"Sen ne arıyorsun burada?" Sonra da bir şeyler hatırlamışçasına: "Hikâyen iyiydi ama!" dedi. "Kimse benden bir ricada bulunmamıştı gerçi, ama zaman buldum da okudum hikâyeni! Şunu söyleyebilirim ki iyi bir hikâye yazmışsın! Asık suratlının tekisin gerçi, ama nasıl derler hani: suyun sessiz akanından, adamın yere bakanından korkacaksın. Öyle değil mi? Hikâyende iyi bir şeyler var hani... Kırmızı balıklar besliyor adam, değil mi? Balıklarla uğraşiyor yani..."

"Hayır, kelebek besliyor..."

"Ah, evet... Kelebek besliyor, doğru ya!.. Şunu söyleyebilirim ki iyi çocuksun sen... İki de bir odama sokulup hikâyenin yayınlanmasını talep etmiyorsun yani... Affetrim!.. Şunu söyleyebilirim ki konusu biraz tanıdık geldi bana, daha önce kullanılmış bir mevzu yani, yine de iyi hikâye ama!.. Kelebeklerle uğraşıyordu değil mi? İsmi neydi hikâyenin?"

"Her Şey Geçiyor..."

"Evet, evet, hatırladım..."

Hüsrev Hoca tek kelime etmeden bir talebenin, bir Muhtar Hudavende'nin yüzüne bakıyor, dikkatlice onları dinliyor ve sık sık yutkunuyordu, yutkundukça da gırtlığındaki sivri çıkıntı bir aşağı bir yukarı hareket edip duruyordu...

“Evet, doğru... Ama şunu söyleyebilirim ki, senin yerine olsam hikâyenin ismini değiştirerek *Kelebeklere Adanmış Hayat* yapardım. Nasıl, iyi isim, değil mi? İsim seçimi çok önemlidir! Ben mesela, şunu söyleyebilirim ki” –Muhtar Hudavende sağ elinin başparmağıyla omzunun üzerinden arkaya, bekleme odasına doğru işaret yaptı– “adam hakkında, Abdul Gaffarzade hakkında işte, bir makale yazıyorum şimdi. *Komünist* gazetesinde²⁰⁰ yayınlanacak. Koskoca adam! Onca seneden beridir çalışıp duruyor! Nice ödüller, madalyalar almış! Hem, şunu söyleyebilirim ki kolhozda çalışmıyor adam, Mezarlık İdaresi’nde çalışıyor! Bunca seneden beri Mezarlık İdaresi’nde çalışmanın ne demek olduğunu bilir misin sen? Azerbaycan Millet Meclisi’nden altı defa teşekkür almış! Altı defa! Bu bir rekor, biliyor musun? İşte şimdi, şunu söyleyebilirim ki, yazacağım makaleye iyi bir isim bulmak zorundayım. Öyle bir isim ki konuya uygun olmakla beraber, okuru da kendine çekerek makalenin okunmasını sağlasın...”

Muhtar Hudavende’nin keyfi yerindeydi besbelli. Talebe Murat Yıldırım, bu adamın böyle bir şevkle, bu kadar uzun bir süre konuştuğunu görmüş değildi hiç. Muhtar Hudavende, müdürün – makalesinin müstakbel kahramanının- odasından cebi dolu olarak çıkmıştı anlaşılan.

“Ben... Biz...”

Muhtar Hudavende artık çekip gitmeye hazırlanıyordu galiba:

“Ne oldu şimdi? Fırsat bulunca yayınlayacağım hikâyenin, merak etme! Fırsat bulunca!”

²⁰⁰ *Komünist* – İlegal olarak 1919 yılından itibaren çıkmaya başlayan, Sovyet döneminde Azerbaycan Komünist Partisi, Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu’nun ortak neşri olan gazete. Sovyet döneminde Azerbaycan’ın en yüksek tirajlı ve nüfuzlu gazetesiydi. (ç.n.)

“Hayır, ben başka bir şey söyleyecektim... Benim... Bizim sizden bir ricamız var...”

Ve talebe Murat Yıldırım, kendinden asla beklemediği bir aceleyle Muhtar Hudavende’den yardım istemeye başladı: Muhtar Hudavende onlara yardım etmeli, müdürle konuşarak Tilki Geldi Mezarlığı’nda zavallı Hatice kadın için yer almalarını sağlamalıydı; talebe bir daha asla bir şey isteyecek değildi Muhtar Hudavende’den; hem herkes Muhtar Hudavende’yi övüyor, onun fukara babası olduğunu, herkese karşılıksız yardım ettiğini, iyiliksever bir insan olduğunu anlatıyor zaten; mahalle halkının fazla parası yok, hepsi fakir insanlar, zavallı Hatice kadının da kimsesi yok şu yeryüzünde, eğer Muhtar Hudavende, Hatice kadına yardım etmezse, başka kimse yardım edecek değil zavallıya...

Talebe, aynen Yeni Pir Camii civarındaki dilenciler gibi yalvarmakta olduğunu anlıyordu elbette; konuştukça, kendi sözlerine şaşırıp kalıyordu üstelik, acizden ve miskinliğinden dolayı kendinden nefret ediyordu hatta; kendisinin aczi ve miskinliği, şu koca dünyada böylesine küçük ve zavallı oluşu talebenin gözlerini yaşlarla dolduruyor ve talebe Murat Yıldırım, o yaş dolu gözleriyle yalvarmayı sürdürüyordu. Talebe Murat Yıldırım daha önce hiç böylesine aşağılanmış değildi; ilk kez başka biri tarafından değil, bizzat kendisi tarafından küçük düşürülüyordu ve Muhtar Hudavende’nin karşısında yalvarmayı sürdürdükçe, öte yandan şurasını da düşünmeden edemiyordu ki, Binbaşı Memetof dün onu bu yerlerden köpekler misali kovarken haklı, hem de çok haklıymış: Murat Yıldırım gibi insanların sadece buradan değil, her yerden, hatta yeryüzünden kovulması gerekiyor kuşkusuz. İçindeki miskinliğin birdenbire (daha da önemlisi kendisinin bile beklemediği bir anda!) ortaya çıkiverdiğine bakılacak olursa,

yeryüzündeki en lüzumsuz mahluk olduğu kesindi! Demin mezar taşlarının arasında dolaşırken hissettiği derinlik de, kayıtsızlık ve başboşluk da, kendi şahsına karşı duyduğu saygının tamamı da büsbütün kaybolmuştu artık.

Mahalle halkı talebeyi bekliyordu şu an; mahalleye dönünce herkes talebenin yüzüne tükürecekti kuşkusuz ve talebe o tükürüklerden kurtulmak için şimdi kendi yüzüne tükürüyordu işte. Muhtar Hudavende'ye yalvarıyor, dahası ayan beyan yalan konuşarak yalvarıyordu: gençlerin tamamı Muhtar Hudavende'nin ne kadar iyi bir adam olduğunu anlatırmış hep, Muhtar Hudavende kimseden yardımını esirgemezmiş, işte şimdi de o zavallı Hatice kadına yardım etmesi gerekiyor, zira merhumeyi defnedemiyorlar ve cesedi halen kulübeye benzeyen evinin içinde orta yerde kalakalmış; eğer Muhtar Hudavende zavallı Hatice kadına yardım edecek olursa, bu iyiliğinin karşılığını mutlaka bulur, talebe ömrü oldukça Muhtar Hudavende'nin iyiliği için dua eder, Muhtar Hudavende çok sevaplar kazanır ve Muhtar Hudavende'nin çocukları bahtiyar olur kuşkusuz...

Aynen bir dilenci gibi yalvarıyordu...

Hüsrev Hoca elleri siyah pardösüsünün cebinde olduğu halde, üşüyormuş gibi büzülmüş, tek kelime dahi söylemeden talebenin yalvarışlarını dinliyor ve yüzüne dikkatlice bakıyordu.

...Gecenin ortasında o kocaman ateş yanıyordu hâlâ...

...O kurbağalar da ötüp duruyorlardı yine...

Muhtar Hudavende belermiş gözlerle, hatta şaşkınlıktan kendini kaybetmiş olarak kâh talebeye, kâh da ağzını açıp tek kelime dahi söylemeyen uzun boylu zayıf adama bakıyordu; Edebiyat Şubesi yöneticiliği yaptığı yirmi altı yıl zarfında hiçbir genç yazarın ağzından duymuş değildi bu sözleri, Muhtar Hudavende'nin hayırseverliğinden

bahsetmiş değildi kimse, yine kimse Muhtar Hudavende'nin yaptığı iyiliklerin kıymetini bilmemişti bugüne değin; tam tersine olarak adamın arkasından hep kötü konuşmuş, bir parça but hediye etmişlerse mesela, Muhtar Hudavende'den üç koyunluk bir iyilik talep etmişlerdi; herkes Muhtar Hudavende'yi, yüzsüzün teki olan Erestun Bozdağlı'dan bile daha menfaatçi bellemişti üstelik...

Yüzü hiç gülmeyen (suratı mahkeme duvarıydı sanki!) bu genç adam – talebe Murat Yıldırım ise karılar gibi yalvarıp yakararak öyle bir atağa geçmiş bulunuyordu ki Muhtar Hudavende daha fazla dayanamayarak:

“Peki, madem.” dedi; “Gidip adamla konuşayım bari... Az önce geldi odasına... Beraber geldiydik zaten... Keyfi de yerinde Allah'tan... Siz burada bekleyin bakalım...”

Muhtar Hudavende bekleme odasının kapısını açıp içeri girdi tekrar.

Hafif bir rüzgâr esiverdi sanki o sırada. Talebe Murat Yıldırım o hafif esintiyi sadece yüzünde ya da ellerinde değil, elbiselerinin altından vücudunun tamamında hissetti hatta; talebe Murat Yıldırım'ın kalbi öyle bir heyecanla çarpıyordu ki Hüsrev Hoca'nın bile bu çarpıntıyı duyduğunu vehmediyordu.

Neyse canım...

Neyse işte... Her şey geçiyor nasıl olsa... Bu da geçer... Bu günler de geçip giderek erişilmez bir uzaklıkta kalır zamanı gelince... Talebeyi şimdiki gibi acıtmaz o vakit...

Şu hayat denen şey ne tuhaf?.. Ve insanoğlu böyle bir hayattan neden kurtulmak istemez ki? Sayısız insan geliyor yeryüzüne, hepsi de hayatlarının sonuna değin, işte şu hayatı terk etmenin korkusuyla yaşıyor... Ne tuhaf!..

Her Şey Geçiyor...

Talebe Murat Yıldırım, bu hikâyeyi geçen senenin sonbaharında yazmış bulunuyordu ve ilginçtir ki hiçbir sebep yokken hikâyesini ninesinin ağabeyine ithaf etmişti:

“DEVİRİM YOLUNDA CANINDAN GEÇMİŞ OLAN
MURAT YILDIRIM’IN ANISINA”

Hikâyesinin baş tarafına işte böyle yazmıştı talebe Murat Yıldırım; sonra silmiş, sonra tekrar yazmış, sonra tekrar silmişti...

Talebenin Zeliha ninesinin Murat Yıldırım isimli bir ağabeyi varmış; devrimci ve çekistmiş kendisi, 1920’li yıllarda Hadrut’ta ölmüş (nasıl öldüğünü bilmiyordu ama talebe; devrim karşıtlarıyla çatışırken ölmüş olması gerekiyordu galiba...) ve bugün kimse anmıyor artık adamın ismini (devrimin böyle sayısız kurbanı vardı kuşkusuz; bugün hepsini anmak, hepsi hakkında kitaplar kaleme almak imkânsızdı haliyle...); bir tek ninesi, uzun kış gecelerinde odunsuzluktan sönen ocaklarının soğuğu içinde ağabeyinden hep övgüyle bahsediyor, onun cesaretini, kurt avlayışını, sabahın köründe atları köyün aşağı başındaki Nurlu pınara götürüşünü ve o çıplak atlardan birinin sırtına binişini anlatıyordu hep; sonra torununa hayattan zamansız ve arkasından hiçbir hatıra bırakmadan gitmiş olan ağabeyinin ismini vermişti işte: Murat.

...Her şey geçiyor...

Aynı sessiz sakin ve uyku akan sonbahar gecesinde üzerine açtığı yün battaniyenin yumuşaklığından ve sıcığından keyif alarak yeryüzünün tuhaf ve akıl sır erdirilemeyen işleri hakkında düşünürken, yağmur yağmakta olduğunu hissetti birdenbire.

Arabaların, otobüslerin, sabahın köründe çalışmaya başlayan trolleybüslerin gürültüsünden kurtulmak için çift camlı sokak pencerelerini sıkı sıkıya kapatmışlardı ve bu yüzden yağmurun sesini duyamıyordu; ama o sonbahar yağmurunun kokusu sıkı sıkıya kapatılmış olan pencereden bile geçerek yatak odasına doluverdi aniden. Yağmurun kokusunu hemencecik aldı ve o kokuyla dolu havayı

ciğerlerine çekti; Tahire’yi uyandırmamaya çalışarak yatağından yavaşça kalkmayı, sokağa bakarak yağmuru izlemeyi bile düşündü; ne var ki nereden anımsadığını bilmediği kocaman narların kırmızı ve hazan yapraklarının sarısı birdenbire gözlerinin önünde canlanıverdi. O kırmızı ve sarı renklerde bir canlılık vardı üstelik, karanlığın konyundan parlaya parlaya gülümsüyor, adamın içine bir sıcaklık ve mutluluk getiriyor, yeryüzündeki iyi şeyleri anımsatıyor ve güzel mi güzel kelebeklerin rengini akla getiriyorlardı.

Nereden anımsadığını bilmediği o nar ağacı gözlerinin önünde gibiydi hâlâ: çiskinli bir sonbahar günü (sonbaharın bitimine doğru) yağmur, nar ağacının sapsarı yapraklarını tertemiz yıkamış, hatta yumuşatmıştı ve o sapsarı yapraklar, çiskinin altında ilkbahar güneşi altındaymış gibi parıl parıl parlıyordu; aynı hazan yapraklarının arasındaki kocaman narlar da yağmurun altında tertemiz yıkamıştı ve o kıpkırmızı narlar da parıl parıl parlamaktaydı.

Bu manzarayı ne zaman görmüştü acaba? Nerede görmüştü? İşte bunu hatırlayamıyor, bu konuya kafa yormuyordu da aslında. Üzerindeki yün battaniyenin yumuşaklığı ve sıcaklığı içinde gözlerini kapatarak narların o parıl parıl kırmızısını, sonbahar yapraklarının o parıl parıl sarısını izlerken, dışarıda yağmakta olan yağmurun hazzını duyup gülümsüyordu.

Tahire aniden uyanıp ışığı yakar da, gecenin ortasında kocasının, yatağın içinde kendi kendine gülümsediğini görececek olursa şaşırıp kalırdı kuşkusuz; “Neler oluyor acaba?” diye düşünmeden edemez ve deminki sorusunu yinelerdi muhtemelen:

“Neler oluyor sana?”

Bir daha gülümsedi adam; ömr-ü hayatında duymadığı bir huzur içinde bulunuyor ve her şeyden haz alıyordu o an: her zaman yattığı yatağının o geceye değin hiç fark et-

mediği genişliği ve rahatlığından da, hep üzerine açtığı yün battaniyenin o geceki yumuşaklığı ve sıcaklığından da, aynı gecenin sessizliği içinde Tahire'nin derin derin solumasından da, hatta o gecenin ortasında sokaktan ara sıra geçen arabaların sıkı sıkıya kapatılmış çift camlı pencerenin ardından belli belirsiz duyulan sesinden de haz alıyordu. Dahası, o sessiz sakın ve uyku akan sonbahar gecesine değin asla farkına varmamış olduğu veya farkına varıp da kendisini sinirlendiren şeyler, o an hep çok güzel, yeri doldurulamayacak kadar güzeldi.

Adamın adı Melik, baba adı Yusuf, şoyadı ise Ahmetli'ydi. Yusuf oğlu Melik Ahmetli kırk yaşında bir zooloji doktoru olup Zooloji Enstitüsü'nde "kıdemli araştırmacı" statüsünde çalışmaktaydı. Evli ve dört çocuk babasıydı adam: iki oğlu (Adil ve Kâmil), iki de kızı (Ayten ve Zehra - küçük kıza kendi annesinin ismini vermişti) vardı. Yeniköy'ün beşinci kısmında üç odalı dairesi, Jiguli marka bir arabası ve evine topu topu üç kilometre mesafede bir garajı vardı.

Akıl sır erdirilemeyen ve kimsenin asla inanmayacağı o olay ise evvelsi günü düne bağlayan gece başlamış bulunuyordu.

Böyle bir olayı kime anlatabilirdin? Kim inanırdı buna?

Evvelsi gün, sıradan günlerden (kimin aklının ucundan geçebilirdi olacaklar?) biriydi aslında: sabah erkenden uyanarak mutfaktaki doğalgaz ocağını yaktı, çaydanlığı doldurarak ocağın üzerine koydu, yıkandı, tıraş oldu, üzerini giyip evden çıktı ve üç kilometrelik yolu hızlı hızlı yürüyerek garaja gitti.

Rüzgâr bayağı esiyordu, ama Melik Ahmetli otobüse binmedi yine de (evle garajın arası otobüsle topu topu bir duraktı) - kendini kelebeklere övlesine kaptırmıştı ki bir süreden beri sağlığını epey ihmal etmiş bulunuyordu, ne

spor yapıyor, ne yürüyor, ne de yeyip içtiği şeylere dikkat ediyordu ve kötü günlerden birinde -geçen ilkbaharın sonuna doğru- kalp krizinin eşiğinden dönmüştü: tansiyonu fırlamış, hayatında ilk kez hastanelik olmuş, hastanede yirmi gün yatmak zorunda kalmıştı üstelik. Hem Tahire'yi korkutmuş, hem de kendisi korkmuş ve sağlığına dikkat etmeye başlamıştı artık; üç kilometrelik bu yolu her sabah hızlı hızlı yürümek de bir nevi spor yerine geçiyordu aslında.

Son zamanlar kendini daha iyi hissediyordu gerçi, ne var ki kollarındaki ve bacaklarındaki eklem ağrıyor, ara sıra kalbi hızlanıyor, soluk alıp vermekte zorlanıyor, bazen böğründe, bazen de kalbinde sancılar hissediyordu. Kıscası, kelebeklere adanmış olduğu hareketsiz hayat yüzünden, vakitsiz ihtiyarlamaya başlamıştı Melik Ahmetli.

Jiguli'yi garajdan çıkarıp her zamanki gibi fırına sürdü önce, sıcak ekmek alıp eve döndü. Tahire de, çocuklar da uyanmışlardı. Tahire çayı demlemiş, kocasının öğle vakti atıştırması için yaptığı ekmek arası peyniri hazırlayarak yazı masasının üzerine bırakmıştı unutmasın diye. Melik Ahmetli ekmek arası peyniri çantasına koydu, unuttuğu bir şey var mı diye kâğıtlarını bir kez daha kontrol etti, sonra da mutfak duvarına asılı radyoyu çalıştırdı ve bir taraftan haber dinlerken, çocuklarla birlikte kahvaltı yapmaya başladı.

Haberlerin sonunda spiker ilginç bir bilgi verdi:

"Yeryüzündeki en yalnız ağaç Büyük Sahra'nın Terer vahasında biten palmye; bu palmyeye en yakın ağaç bin kilometre mesafede bulunuyor."

Tahire, çayının son yudumlarını içerken:

"Zavallı palmye." deyiverdi.

Adil'le Ayten Tahire'nin öğretmen olduğu okulda okuyorlardı ve Tahire çocuklarla birlikte otobüse binerek okula gitti. Melik Ahmetli ise Zehra'yı arabayla anaokuluna

biraktıktan sonra (Kâmil öğlenci olup okula kendisi gidiyordu), Enstitü'ye gitti.

Enstitü'ye varınca İbrahim'in karısı zavallı Emine'nin çektiği acıların nihayet son bulduğunu, kadının dün gece ölmüş olduğunu ve bugün defnedileceğini öğrendi. Bu haber herkesin keyfini kaçırmıştı elbette, çünkü İbrahim (İbrahim de "kıdemli araştırmacı" statüsünde çalışıyordu) her zaman ve her davete (kutlama toplantılarına, tez savunma şerefine yapılan partilere, bayram yürüyüşlerine, ya da cenaze merasimlerine) karısıyla birlikte katılan tek insandı Enstitü'de. Yine bu nedendir ki Enstitü çalışanlarının çoğu Emine'yi tanıyorlardı. Zavallı Emine, o güzel ve sevecenlik dolu kadın henüz kırk yaşına bile varmış değildi ve beş altı ay kadar önce kansere yakalanmıştı ne yazık ki.

Emine'nin ölümü herkesi kötü etkilemişti elbette, yine de Enstitü'de çalışmalar her zamanki gibi sürüp gitti ve Melik Ahmetli, Emine'nin cenazesine katılabilmek için işten biraz erken ayrıldı. Zehra'yı anaokulundan her zamankinden daha erken bir saatte alarak eve bıraktı, sonra arabayı garaja sürdü (cenaze mersimlerine de, partilere ve Enstitü çalışanlarının evlatlarının düğününe de arabayla katılmıyordu asla; tanıdıkları arabaya almak ve merasim, parti ya da düğün bitince teker teker evlerine bırakmak zorunda kalıyordu hepsini; adamların herbiri şehrin bir ucunda oturuyordu üstelik), garajın kapısını kilitledi ve otobüse binerek İbrahimlerin evinin yolunu tuttu.

Rüzgâr iyice hızlanmış, hava bayağı soğumuş bulunuyordu ve Melik Ahmetli daha önce bir kez - İbrahim'le zavallı Emine'nin evliliklerinin onuncu yılıydı galiba - gelmiş olduğu evi arayıp buluncaya değin epey üşüdü.

İbrahimlerin evi Bakü'nün kenar mahallelerinden birinde, iki katlı bir binada idi. Bahçeye bir çadır kurulmuştu ve Melik Ahmetli çadıra girerek tanımadığı insanların

arasında oturdu. Rüzgâr, kocaman çadırı neredeyse söküp götüreceği gibi esiyordu ve dört beş delikanlı çadırı, tellerle demir direklere daha sağlam bağlamaya çalışıyorlardı. Melik Ahmetli, önüne konan sıcak çaya bir parça limon atıp içmeye başlarken, bir taraftan da o delikanlıların çadırı sağlamlaştırmadıklarını, Emine isimli genç bir kadının hayatının sonuna tellerle düğüm attıklarını düşündü kendi kendine.

O zavallı Emine bu hayatta iyi bir gün görmüş müydü acaba? Belki de görmüştür, kim bilir; Melik Ahmetli, kadını çok iyi tanımıyordu ne de olsa. Belki güzel günleri, mutluluk dolu günleri de olmuştur, aşkı da tatmıştır belki, hatta kocasına aşıkmiş, kim bilir... Her şeye rağmen bütün bunlar sona ermişti işte. Melik Ahmetli, insan ömrüyle iki günlük kelebek ömrü arasında hiçbir fark olmadığını düşündü kendi kendine; sonra Emine'yi - o kanlı canlı ve güler yüzlü genç kadını- gözlerinin önüne getirdi ve bunu yapınca kalbi hızlı hızlı çarpmaya başladı: o genç ve güzel kadının birdenbire yok olup gitmesi, bir hiçe dönüşmesi adamı basbayağı sarsmış bulunuyordu.

Rüzgâr, gittikçe hızını daha da arttırıyordu ve Abşeron'un bu rüzgârının bazen evlerin çatılarını alıp götürdüğü, koca koca ağaçları kırıp döktüğü ya da köküyle birlikte topraktan söküp çıkardığı oluyordu; aynı rüzgâr, hafif ve zarif kelebeklere hiçbir şey yapamıyordu ama: kelebekler hayatta kalabilecekleri bir yer bularak saklanmayı başarıyorlardı hep. Melik Ahmetli böyle düşünüp gülümsemedi; tuhaf olan şu ki morali bozulunca veya işleri yolunda gitmeyince, kelebekler imdadına yetişiyordu adamın, durumu haber alarak yardımına koşuyorlardı sanki.

Melik Ahmetli üniversiteyi bitirdiği günden itibaren, yani on sekiz seneden beridir lepidopteroolojiye adanmıştı kendini, daha açık olmak gerekirse, kelebekleri incelemekle meşguldü ve bu süre zarfında entomoloji bilimine

Zehra kelebeği kazandırmış bulunuyordu. Melik Ahmetli, o güne değin keşfedilmemiş olan yeni bir kelebek türü bulmuş ve bu güzel türe annesiyle küçük kızının ismini vermişti.

Koskoca yeryüzünde Zehra kelebeğe bir tek İsmayılı'nın dağlık bölgelerinde rastlanabiliyordu, zira Zehra kelebeğin kurdunun beslendiği kadife çiçeği o dağlarda bitiyordu bir tek.

İbrahimlerin evlerinin arka tarafından banliyö trenleri geçiyordu; şimdi o trenlerin sesi duyuluyordu ara sıra, yine aynı ses, asla ulaşılamayacak olan bir uzaklıktan bahsediyor gibiydi ama; öyle ki, o uzaklığa karşılık insanoglunun ömrü, bir kelebek ömrü kadar ehemmiyetsizleşiyordu sanki.

Melik Ahmetli, şabahleyin radyodan duyduğu yalnız palmiyeyi hatırladı birdenbire, o palmiyenin yalnızlığının boyutlarıyla İbrahimlerin evinin arka tarafından geçen banliyö trenlerinin sesi arasında tuhaf bir yakınlık, bir ilişki var gibiydi.

Zavallı Emine'nin cenazesini bahçeye indirirken, İbrahim'in kapı komşusu tarıcı Abdullah, tarı göğsüne bastırıp gözlerini kapattı ve içler yakan bir Segâh çalmaya başladı; kadınların hüngürtüsü, akrabaların feryat figanı birbirine karıştı. Zavallı İbrahim ise karısının cenazesinin biraz ötesinde dikiliyor ve kıpkırmızı kızarmış gözlerini yere dikmiş olarak titreyen parmaklarının arasındaki sigarayı derin nefeslerle içerken dumanı ciğerlerine iyice çekiyordu.

Cenazenin üzerine yeşil ipekten bir örtü açılmış ve rüzgâr alıp götürmesin diye kocaman tahta çamaşır mandallarıyla dört taraftan tabutun kenarlarına tutturulmuştu. Melik Ahmetli, bakışlarını o kocaman tahta mandallara dikmiş, bahçenin bir tarafında duruyordu.

Birazdan Emine'nin cenazesi toprağa verilecek ve bir süre sonra o genç, güzel ve sevecenlik dolu kadın büsbü-

tün toprağa karışıp gitmiş olacaktı. Toprağın üst katının bir metrekaresinde binden fazla haşere çeşidi barınmaktadır ve bunlardan bazıları bitkilerle, bazıları bitki kökleriyle, bazıları çürümüş bitki kalıntılarıyla, bazıları ise diğer haşerelerle besleniyor. Emine işte o toprağa karışıp gidecekti yani; yeryüzündeki bütün insanlar aynı toprağa karışıp gideceklerdi. Melik Ahmetli rüzgârda üşürken bütün bunları düşünüp bir sigara yakmak istedi, ne var ki hastanelik olduktan sonra sigarayı bırakmış bulunuyordu ve o an üzerinde sigara yoktu haliyle.

Yeryüzündeki bütün haşereler içinde en güzeli keleklerdi kuşkusuz, keleklerin en güzeli ise Zehra kelebektir; o güzel Zehra kelebeğin hafifliği şimdi Melik Ahmetli'nin içine de bir hafiflik getirdi sanki.

Evin arka tarafından geçen banliyö treninin sesi duyuldu yine, trenin sesi kısa bir süreliğine Abdullah'ın çaldığı tarın sesini bastırdı ve bahçede toplanmış olan kalabalık kafasını kaldırarak evin arka tarafına doğru bakındı, insanlar hoşnutsuzluğa kafalarını salladı, sonra trenin sesi uzaklaşarak işitilmez oldu ve insanlar yine cenazeye bakmaya başladılar.

İbrahim'le zavallı Emine'nin evliliklerinin onuncu yılı kutlaması sırasında da -ki Melik Ahmetli bu kutlamaya katılmıştı- tarıcı Abdullah tar çalıyordu; insanlar yiyip içiyor, konuşup eğleniyorlardı ve yiyip içen, konuşup eğlenen o insanlardan biri de zavallı Emine'ydi.

Abdullah o içler yakan Segâh'ı bitirince kadınların hüngürtüsü, akrabaların feryat figanı daha da arttı; İbrahim de sigarayı atarak elleriyle yüzünü kapattı, omuzları titreye titreye ağladı, sonra yakınları Emine'nin cenazesini alarak bahçeden çıktılar ve bahçedeki kalabalık, cenazenin peşine takıldı.

Herkes sokağa çıkarak üç dört yüz metre kadar ilerideki arabalara doğru yürüdü. Tabutu - zavallı Emine'nin ce-

nazesini-arabaya koyacak, kendileri de arabalara binerek mezarlığa gidecek ve Emine'yi toprağa vereceklerdi.

Enstitü'de teknik işler sorumlusu olarak çalışan Uzun Caferkulu kalabalığı yararak Melik Ahmetli'ye yaklaştı ve her zamanki boğuk sesiyle sordu:

“Arabayla mı geldin?”

Melik Ahmetli kafasını “hayır” anlamında salladı ve Uzun Caferkulu başka hiçbir şey söylemeyerek ayan beyan bir hoşnutsuzlukla sağa sola bakınmaya başlayarak kalabalığın içinde özel otomobiliyle gelmiş olan birini aramaya koyuldu.

Sokakta, banliyö trenlerinin sadece sesi duyulmakla kalmıyor, tren geçerken yer sarsılıyordu da üstelik ve Melik Ahmetli, geçip giden trenin hareketini bu kez bütün sinirleriyle hissetti.

“Zavallı İbrahim'in başına geleni gördün, değil mi?” – Böylesine esefle konuşan Enstitü'nün anabilim dalı başkanlarından biri olan Profesör Fazılzade'ydi. – “Arabayı getirdin mi?”

“Hayır...”

Profesör Fazılzade de kalın camlı gözlüğünün arkasından kalabalığa bakarak uzaklaştı.

Kelebekler trenden korkmuyordu asla; rayların üzerine konuyor ve tren bir metre yaklaşınca, konduğu yerden uçarak rayların altındaki traverse konuyordu; vagonlar keleşin başı üzerinden hızla geçip gidiyor ve keleş hafifçe uçup deminki yerine konuyordu yine. Melik Ahmetli, cenazenin peşinden yürürken, uzayıp giden demiryolunun üzerinde raylara konmuş olan o bembeyaz keleşin gözünün önüne getirdi.

Altı yedi sene kadar önce, laboratuarda oturup peşine henüz düşmüş olduğu keleşin (geleceğin o güzel Zehra keleşini!) incelediği günlerin birinde, kendi hayatı bomboş ve anlamsız görünmüştü Melik Ahmetli'ye. Yer-

üzünde, keleşlerle uğraşmaktan daha aptalca bir iş olamayacağını vehmetmişti birdenbire. Kocaman kâğıtlara tutturularak laboratuvarın duvarlarına asılmış olan kurutulmuş keleşlere, yüzlerce, binlerce defa büyütülmüş olan keleş gözlerinin, keleş kanatlarının, keleş ayaklarının, keleş başlarının resimlerine baktıkça, kendini dünyanın en miskin, en bahtsız insanı olarak görmüştü. Fakat birkaç gün sonra bu düşüncelerden büsbütün kurtuldu, sonra da o güzel Zehra keleşini keleşti.

“Arabın burada mı?” – Bu kez “kıdemli araştırmacı” Musa Bağır'di soran. Musa'nın da özel otomobili vardı, ama böyle bir iş çıkınca hep de bozuluyordu araba. – “Benimkinin karbüratörü bozuldu yine...”

Melik Ahmetli kafasını salladı ve Musa Bağır aceleyle uzaklaşverdi adamdan.

Kalabalık, arabaların yanına ulaşmıştı artık. Cenaze, içi halıyla kaplanmış olan üstü açık bir yük otomobiline kondu; molla, yakın akrabalar, o cümleden İbrahim de arabaya binerek cenazenin etrafında ayakta durdular. Geride kalanların bir kısmı özel otomobillere, bir kısmı ise cenaze merasimi için sipariş edilmiş olan otobüse doluştu; bu kez de cenazenin olduğu araba önde, diğerleri arkada mezarlığın yolunu tuttular.

Melik Ahmetli otobüsün penceresinden sokağın aşağı başına – İbrahimlerin evine doğru- baktı; evin arka tarafından geçen banliyö trenlerinin sesi duyulmuyordu artık; Melik Ahmetli bir anlığına, topu topu bir anlığına otobüse binerek herkesle birlikte mezarlığa gitmekte olduğunu değil, o banliyö trenlerinden birine binerek erişilmez uzaklıklara doğru yol almakta olduğunu vehmetti: üzerinde bulunduğu bu yol Melik Ahmetli'yi o yapayalnız palmiyeye götürecekti ve her şey, hatta güzel keleşler bile ilelebet mazide kalmış olacaktı.

Rüzgâr mezarlıkta iyiden iyiye firavunluk yapıyor ve

kocaman tahta çamaşır mandallarını koparıp yeşil ipekten yapılmış örtüyü tabutun üzerinden alıp götürmeye çalışıyordu: erkeklerden iki üç tanesi örtüyü tabutun üzerinde güçlkle tutuyorlardı. Herkes rüzgârdan kaçarak bir yerlere sığınmıştı.

Musa Bagir de başka araba bulamayarak otobüse binmek zorunda kalmıştı ve şimdi bir eliyle rüzgârın, kafasındaki şapkayı alıp götürmesine engel olmaya çalışırken, öteki eliyle Melik Ahmetli'nin kolunu tuttu ve:

"Rüzgârı görüyor musun?" dedi, "o zavallının bahtına esiyor böyle. Şu hayat denen şey ne kadar anlamsızmış, değil mi?" Sonra da şapkasını iki eliyle gözlerinin üzerine bastırdı iyice: "Bildığın iyi bir karbüratörücü var mı?"

Melik Ahmetli, bahçedekine oranla daha fazla üşüyecek kafasını, "hayır" anlamında salladı.

Emine'nin cenazesi toprağa verildi.

Herkes geldiği arabaya bindi yine; hep beraber geri dönerek İbrahimlerin evinin önüne geldiler. Hava iyice kararmıştı. Rüzgâr öyle bir hızlanmıştı ki sokakta durmanın imkânı yoktu. İnsanlar teker teker İbrahim'e yaklaşarak başsağlığı diliyor, İbrahim de herkesi bahçedeki çadıra davet ediyordu, fakat çoğu insan özür dileyerek gitmek zorunda olduğunu söylüyor ve çadıra bir tek en yakın akrabalar giriyordu. Melik Ahmetli de eve dönmek istiyordu artık, hem çok üşüyor, hem de kalbinde bir rahatsızlık hissediyordu, ne var ki İbrahim:

"Beni yalnız bırakmayın." dedi ve Melik Ahmetli bahçeye girerek çadıra geçti.

Melik Ahmetli aynı gece İbrahimlerde daha fazla oylanmadan herkeslerle beraber çekip gitmiş olsa, akıl sır erdirilemeyen o olay olmayacak, o tuhaf karşılaşma gerçekleşmeyecekti belki.

Rüzgâr uğuldayarak esiyor, çadırı tutan demir direkleri tir tir titretiyor, çadır bezinin boşta kalan kısımlarını şa-

pırdatıyordu; ama İbrahim'in kıpkırmızı kızarmış olan gözlerinde öyle bir hüzün vardı ki rüzgârın uğultusu da, o uğultunun içinden banliyö trenlerinin güçlkle işitilen sesi de Melik Ahmetli'yi rahatsız etmiyordu artık. Adam şimdi daha az üşüyor gibiydi hatta; ne var ki yeşil ipek örtüyü dört tarafından tutan kocaman tahta mandalları bir türlü aklından çıkarabilmiş değildi. Aynı tahta mandallar, yeşil ipek örtü ve cenaze arabasının içine açılan halıyla birlikte eve dönmüşü muhtemelen; birkaç gün geçecek, yine çamaşırlar yıkanacak ve kuruması için ipe asılıp aynı mandallarla mandallanacaktı...

Bunda şaşılacak, ya da özel bir anlam ifade eden bir şey mi vardı sanki? Melik Ahmetli'yi bunca etkileyen neydi peki? Çadırın içindeki masanın üzerine beyaz bir masa örtüsü açılmıştı ve belki işte bu masa örtüsü (komşudan, ya da cenaze hizmetleri şirketinden alınmış değilse şayet) yıkanınca aynı mandallarla mandallanacaktı hatta. Bunda herhangi bir sıradışılık mı var yani?

Çadırdaki muhabbetin seyri öyle gelişti ki İbrahim, kıpkırmızı kızarmış gözlerini ara sıra -herhalde acıdığından olacak- sıkı sıkıya kırparak tavşanlar hakkında konuşmaya başladı. Herzamanki gibi, tavşanlarla ilgili onca tuhaf şey anlattı ki herkes, bu uzun kulaklı ve çevik hayvanların aklına hayran oldu neredeyse. İbrahim, yirmi beş seneden beri tavşanları inceliyor ve bıkıp usanmadan yeni bir tavşan türü yetiştirmeye çalışıyordu.

Melik Ahmetli ayrılmak istiyordu artık; hem yine üşümeye başlamıştı, hem de epey yolu vardı ve eve on birden, on bir buçuktan önce varması imkânsızdı; oysa çadırdakiler İbrahim'i öyle bir ilgiyle dinliyorlardı ki zamanı da, ortalığı kasıp kavuran rüzgârı da unutmuş gibiydiler. İbrahim de, acılarını kısa bir süreliğine olsun unutmuşçasına şevkle konuşuyordu ve Melik Ahmetli, adamın lafını bölerek onu yine kendi dertleriyle başbaşa bırakmak istemiyordu.

O sırada rüzgâr birdenbire öyle bir esti ki çadır bezini bir anda demir direklerden kopararak havaya savurdu, kaldırıp İbrahimlerin iki katlı binalarına çarptı, sonra tekrar savurarak daha yüksekler kaldırdı ve çadır, tarih öncesi dönemlerin, dinazorlar devrinin devasa bir kelebeği misali, iki katlı binanın üzerinden uçarak karanlıkta gözden kayboldu.

Rüzgâr uzun masanın üzerindeki çay bardaklarını, şekerliği ve kül tablasını da etrafa savurdu, sandalyeleri devirdi, çadırdakilerden kiminin şapkasını kapıp götürdü, kiminin atkısını boynundan aldı; beyaz masa örtüsü uçup çadırın demir direklerine takıldı, elektrikler gitti, ağızlarından çıkan lafi kulaklar duyamaz oldu; İbrahim'e teselli verecek, İbrahim'le vedalaşacak zaman değildi artık; komşular, kendilerini evlerine dar attılar, diğer insanlar da evin bahçesinden çıkıp sağa sola dağıldı ve Melik Ahmetli o mahalleyi pekiyi tanımadığından, kendisi de farkında olmadan binanın arka tarafına –banliyö trenlerinin geçtiği yere- doğru yürüdü.

Evvelse günün bütün ayrıntıları bundan ibaretti işte, oysa o tuhaf hadise, akla mantığa sığmayacak o karşılaşma henüz gerçekleşmiş değildi.

İbrahimlerin evinin arkasından geçen sokak bomboştu; aynı sokağın aşağı tarafından demiryolu uzanıyor ve banliyö trenleri işte bu demiryolundan geçiyordu. Melik Ahmetli şapkasını gözlerinin üzerine indirmiş, boynunu içine çekmiş, zorlukla soluyarak rüzgâra karşı yürüyordu.

Sokaktan ne durdurabileceği bir araba geçiyordu, ne de otobüs durağının nerede olduğunu sorabileceği bir insan.

Melik Ahmetli sokağın köşesine güçlkle vardı; kendisi, demir yoluna ulaştığını düşünüyordu gerçi, oysa buradan tramvay hattı geçtiğini anlayıverdi birdenbire; aynı anda tramvay, siparişe gelmiş gibi (belki siparişe gelmiş-

ti gerçekten de) yetişerek sokağın tam köşesinde durdu, tramvayın kapısı açıldı ve Melik Ahmetli tramvaya bindi.

Tramvayın tam olarak nereye gittiğini bilmiyordu, ama şehir merkezine doğru gittiği kesindi ve Melik Ahmetli ilerideki caddelerden birinde inerek Yeniköy'ün beşinci kısmına giden bir otobüse ya da trolleybüse, en kötü ihtimalle bir taksiye binebilirdi.

Tramvayın içi bomboştu; bir tek yolcu, pencere önünde oturmuş dışarıyı seyrediyordu; vatmanın olduğu bölümün kapısının camından ise vatmanın ensesi görünüyordu. Son on beş, yirmi senede tramvaya hiç binmediği ve Bakü'nin önemli bir kısmında artık tramvay hattı kalmamış olduğu nedenle, Melik Ahmetli tramvay biletinin fiyatını da, bileti nereden alacağını da bilmiyordu.

Melik Ahmetli, en kötü ihtimalle bilet parasını vatmana vereceğini düşünerek, tramvayın biricik yolcusunun üç dört koltuk gerisinde oturdu; biraz rahat etmişti şimdi, derin bir soluk aldıktan sonra elini pardösüsünün yakasından içeri sokup göğsünün sol tarafını ovuşturdu – kalbinde bir sancı hissetmiş ve bu sancı Melik Ahmetli'nin içinde tuhaf bir korku peydahlanmasına neden olmuştu.

Melik Ahmetli demin rüzgârda savrulurken binaya çarpılan, sonra da damların üzerinden uçarak gözden kaybolan çadır bezini hatırladı birdenbire; böyle bir kelebeğin hiçbir zaman, tarih öncesi dönemlerde bile mevcut olmayacağını, bugünden sonra da asla ortaya çıkamayacağını düşündü kendi kendine: o kadar ağır, büyük, kaba ve iğrenç kelebek olamazdı çünkü.

Tramvayın biricik yolcusu gözünü pencere camından çekerek dikkatlice Melik Ahmetli'ye baktı ve Melik Ahmetli, adamın gözlerinde derin bir tedirginlik, tasalı bir hal sezdi; kısa boylu ve ince kemikli bu adamın tuhaf, hatıra sıradışı bir görüntüsü vardı aslında, ama bu sıradışılığın ne olduğu çok açık değildi öte yandan. Adamın yüzü

üçgeni andırıyordu: çenesi çok ince, alını ise genişti; sakalı çok sık olduğundan tertemiz tıraş edilmiş olmasına rağmen yüzü, hatta boynu bile mosmor görünüyordu; kıyafeti de tuhaftı adamın: yıllar önce -kırklı, ellili senelerde- uykuya dalıvermiş de bugün -1986 yılında- uyanarak aynı kıyafetleri; modası geçmiş yağmurluğu sırtına almış, yine eski moda atkıyı ve kravatı boynuna geçirmiş, vagonun zayıf ışığı altında parıl parıl parlayan lastik pabuçları ayakkabılarının üzerinden giymiş gibiydi.

Adamın ses tonunda da ayan beyan bir zavallılık ve ürkeklik vardı, ama en tuhafı söylediği sözlerdi; adam uzunca bir süre Melik Ahmetli'ye baktıktan sonra besbelli bir korkuyla:

"Benimle uğraşmayın!" deyiverdi; "Benimle uğraşmayın!"

Melik Ahmetli:

"Bana mı söylüyorsunuz?" diye sordu şaşırarak, sonra da tramvayda başka biri olup olmadığını kesinleştirmek için sağa sola bakındı. Oysa tramvay gerçekten de bomboştu ve Melik Ahmetli, "Ben sizinle uğraşıyor muyum ki?" diye sordu.

O tuhaf yolcu:

"Hayır!" dedi. "Hayır! Evet! Olabilir!.. Kimmiş?.. Neden?"

Melik Ahmetli o tuhaf yolcunun kendi kendine konuştuğunu zannederek akıl hastası olabileceğini düşündü, ama o an adamın, tam karşısına geçip oturmuş olduğunu gördü. En tuhafı da şu ki, adam yerinden kalkıp yürüyerek Melik Ahmetli'nin karşısına gelmiş değildi, oturduğu yerden birdenbire kaybolmuş ve yine birdenbire Melik Ahmetli'nin karşısında peydahlanıvermişti.

Peki kimdi acaba bu adam? İllüzyonist miydi, sirk oyuncusu muydu yoksa? Göz açıp kapayacak kadar kısa

sürede Melik Ahmetli'nin karşısındaki koltuğa geçmeyi nasıl başarmıştı?

"Hayır!.. Ben yanılmışım demek... Evet!.. Tabii!.. Siz insansınız!"

Bunca tuhafliğına rağmen, adamın sözleri Melik Ahmetli'yi güldürdü; gülümseyerek:

"Ya siz kimsiniz?" diye sordu.

O tuhaf yolcu bu soruyu duymamış gibiydi:

"İnsansınız!. İnsansınız!.." dedi. "Siz insansınız!.."

Sözleri hep çok acelesi varmışçasına hızlı hızlı telaffuz ediyordu, öte yandan birilerinden çekiniyor gibi bir hali vardı. Birdenbire Melik Ahmetli'nin yüzüne dikkatlice bakarak:

"Ne kelebeği?" diye sordu. "Hayır!.. Hayır!.. Ben kelebek değilim!.."

Melik Ahmetli bu sözlere iyice şaşırıp, o sırada kelebekleri düşünmüyordu çünkü, hem yolcu - ömrü hayatında hiç görmediği bu tuhaf adam - Melik Ahmetli'nin kelebeklerle ilgisini nereden biliyordu acaba?

Yolcu:

"Gitmeli miyim?" diye sordu. "Sizce gitmeli miyim?.. Ne diyorsunuz?"

Yolcu o kadar hızlı konuşuyordu ki Melik Ahmetli düşüncecek, hatta şaşırarak, hayret edecek, ya da karşı çıkacak zamanı bile bulamıyordu. Omuzlarını kaldırıp:

"Bilmem..." dedi. "Nereden bileyim?" Sonra da kalbinin hızlanmaya başladığını hissetti.

Yolcu aynı aceleyle:

"Tamam!" dedi. "Tamam! Evet!.. Olabilir!.. Söyleyin o zaman! Çabuk söyleyin!.. Hiç zamanım yok!.."

Melik Ahmetli iyice tedirgin olmuştu şimdi, kalbi şiddetle çarparak:

"Ne söyleyeyim?" diye sorup vatmanın olduğu bölü-

mün kapısına baktı: kapının camından vatmanın ensesi görünüyordu yine, etraftaki her şey yerli yerindeydi.

Yolcu:

“Söyleyin!.. Söyleyin!..” diye ısrar etti. “Çok acelem var!..” Hırıltılı sesinde hem bir emir, hem de bir yalvarış vardı sanki. “Söyleyin!.. Bir... Evet mi? Hayır!.. Hayır!.. İki... İki isteğinizi söyleyin! Çabuk olun ama! Acelem var!.. Sizin isteklerinizi yerine getirmem lazım!.. Çabuk olun!..”

Yoksa Melik Ahmetli'nin kendi sınırları mı bozulmuştu iyice? Bu oyun, bu acayip karşılaşma, bu tuhaf sözler ve aceleci hava onun hasta tefekkürünün ürünü müydü yoksa? Hayır, etraftaki her şey gerçek ve olağandı, tramvay da, camdan ensesini gördüğü vatman da gerçek dünyaya aitti; Melik Ahmetli her şeyi net olarak görüyordu, dumanlı, ya da belirgin olmayan hiçbir şey yoktu.

Yolcu gitgide daha fazla acele ediyor ve sözleri daha hızlı söylüyordu:

“Söyleyin!.. Söyleyin!.. İki isteğinizi söyleyin!.. Çabuk olun! Çabuk! Benim acelem var ama!.. Söyleyin!..”

Melik Ahmetli karşısındaki bu tuhaf yolcunun ürkek ürkek, hatta ayan beyan bir tedirginlikle bakan kocaman simsiyah gözlerini, geniş alnını, ince çenesini gözden geçirirken, mutlaka bir şey söylemesi gerektiğini anladı, bu sıradan bir karşılaşma değildi çünkü; yolcunun kim olduğunu bilmiyordu gerçi –başka bir gezegenden mi gelmişti, cin ya da şeytan mıydı yoksa– fakat yeryüzünün en tuhaf olayıyla karşı karşıya olduğunu biliyordu.

“Çabuk olun!.. Acelem var!.. Çabuk!.. Ben sizin isteğinizi, iki isteğinizi, iki, evet iki isteğinizi yerine getirmek zorundayım!.. Çabuk olun!.. Ne istediğinizi, ne istediğinizi söyleyin!..”

Yolcunun konuşmalarındaki acelecilik Melik Ahmetli'ye de sirayet etmiş gibiydi, bu aceleciliğin karşısında

düşünecek zamanı bile bulamıyordu adam; ama tam da o sırada Zehra kelebek dışarıdaki rüzgârı yardı sanki, ara sıra zil çalarak rayların üzerinde tıkırtıyla ilerleyen tramvayın içine girerek Melik Ahmetli'nin heyecandan titreyen elinin üzerine kondu. Melik Ahmetli, Zehra kelebeğin hafifliğini, zarifliğini hissetti ve bu his, adamın içine bir huzur getirir gibi oldu.

“Çabuk olun! Acelem var ama!.. Çabuk olun!.. Ne istediğinizi söyleyin!.. Söyleyin!”

Melik Ahmetli tam da ağzını açıp bir kelebek daha keşfetmek istediğini söyleyecekti ki, kalbine birdenbire hızlı bir sancı saplandı, adam elini gayriiradî olarak kalbine götürdü ve bir çırpıda:

“Uzun yaşamak istiyorum!” deyiverdi.

Yolcu, robottu sanki, yine aceleyle:

“Kaç sene?” diye sordu. “Kesin bir rakam söyleyin! Kesin bir rakam! Kesin bir rakam! Kaç sene?”

Melik Ahmetli:

“Yüz...” dedi. “Hayır, bin... Bin sene... Bin sene yaşamak istiyorum...”

Yolcu:

“Ya ikinci isteğinizi? Ya ikinci isteğinizi?” diye sordu. “Çabuk olun!.. İkinci isteğinizi de söyleyin!.. Benim vaktim sona ermek üzere!.. İkinci isteğinizi de söyleyin!.. Söyleyin!..”

Melik Ahmetli:

“Başka isteğim yok.” dedi.

Aklına başka hiçbir şey gelmiyordu gerçekten de.

“Olmak zorunda!.. İkincisi de olmak zorunda!.. İkinci isteğinizi de olmak zorunda!.. Çabuk olun!.. Ben işimi gücümü bırakıp bir tek sizinle ilgilenemem ama!.. Çabuk olun!.. Hayır!.. Zaman doldu!.. Gitmem lazım!.. İkinci isteğinizi yarın söylersiniz! Akşam dokuzda! Sizi bekleyeceğim!.. İlk isteğinizi yerine geldi! Evet! Tamam! Yerine geldi..”

Yolcu lafını bitirince konuştuğu kadar hızlı bir şekilde ayağa kalktı, hafifçe –aynen Zehra kelebek gibi– Melik Ahmetli'ye dokundu, sonra bir şemsiye misali süzülüp havaya yükseldi, önce sol eliyle tramvayın tutamağını yakaladı ve Melik Ahmetli, yolcunun ayaklarının yerden koptuğunu ayan beyan gördü; sonra gözlerini yolcunun ayaklarından çekip yüzüne bakmak istedi, ama yolcu artık tramvayda değildi.

Melik Ahmetli'nin vücudundan soğuk terler boşanıyordu; adamın duyguları bu karşılaşmayı kabulleniyor, akli ve mantığı ise asla kabullenemiyordu; her şey, bir kâbus değil, aynen rayların üzerinde tıkırtıyla ilerleyen tramvay, dışarıda esen deli rüzgâr, tramvayın içini aydınlatan zayıf elektrik ışığı, deminden beri yerinden kıpırdamadan tramvayı sürmekte olan vatman gibi gerçektir... Ama olup bitenler aklın alabileceği şeyler değildi asla; hiçbir sağlam düşünce tramvaydaki bu karşılaşmayı kabul edemezdi. Melik Ahmetli, akıl hastalarının, kendi hastalıklarından haberdar olmadıklarını, her şeyi gerçek ve sıradan gördüklerini de düşünmeden edemedi...

Melik Ahmetli alnındaki soğuk teri eliyle sildi, sonra kendini bir uykudan uyandırmak, bir rüyaya son vermek istermişçesine alnını ovuşturdu ve birdenbire kalbinin çarpıntısının durduğunu; kol ve bacak eklemlerindeki ağrıların kaybolduğunu hissetti. Vücudundaki kanın bile değişmekte olduğunu vehmetti Melik Ahmetli, taze kanın sıcaklığını bütün azalarında hissetti üstelik, o taze kan adamın vücuduna bir coşku da getirdi ve Melik Ahmetli, oturduğu yerden kalkıp koşmak, zıplamak istedi birdenbire; yıllardan beri bu kadar kolay ve göğüs dolusu nefes aldığı hatırlamıyordu Melik Ahmetli, vücudunda böyle bir çeviklik, böyle bir hafiflik hissetmiş değildi; içinde bir kelebeğin hafifliği var sanıyordu, o güzel Zehra kelebeğin hafifliği var sanıyordu hatta.

O gece yarısı bomboş tramvayın içinde Melik Ahmetli, bütün vücudunun gençleşmiş olduğunu anladı birdenbire, zira kendini sonsuza değin mazide kalmış olan o uzak yıllarda, on yedi, on sekiz yaşlarında olduğu gibi hissediyordu ve bu duygu da az önceki karşılaşma kadar hayret vericiydi.

Aynı gece Melik Ahmetli, tanıdığı sokaklardan birinde tramvaydan indikten sonra trolleybüse, otobüse ya da taksiye binmedi; hızla esmekte olan rüzgâr Melik Ahmetli'nin şevkini kırmış değil, hatta bilakis arttırmış gibiydi ve Melik Ahmetli, Yeniköy'ün beşinci kısmına kadar ki uzun bir mesafeyi yayan olarak yürümeye başladı; tramvay biletinin parasını ise pencereden sadece ensesi görünen sürücüye vermeyi unuttu.

Tramvayın sürücüsü mesai saatini tamamlayacak, evine gidip yemeğini yiyecek, sonra da yatıp uyuyacak, yani her zaman yaptığı şeylerin aynısını yapacaktı yine; ama onun sürmüş olduğu tramvayda yeryüzünün en akıl almaz karşılaşmasının gerçekleştiğini hiçbir zaman bilmeyecekti.

Rüzgârın firavunluk ettiği o sonbahar gecesinde, Yeniköy'ün beşinci kısmına götüren sokaklar bomboştu ve Melik Ahmetli o bomboş sokaklardan geçip evine giderken az önceki akıl sır erdirilemez karşılaşmaya büsbütün inanmış bulunuyordu artık; bin yıl yaşayacağına mantığıyla inanmanın ötesinde, bunu cismiyle de hissediyordu. Kırk yaşındaki zooloji doktoru, mesleğini bütün kalbiyle seven lepidopteroloji uzmanı, entomoloji bilimine o güzel Zehra kelebeği kazandırmış olan Melik Ahmetli, şu bin sene olayına kimsenin asla inanmayacağını da iyi anlıyordu elbette, bu sır, adamın kendi içinde kalacaktı hep. Melik Ahmetli, sokakların bomboş olmasından da memnundu o sırada, sokakta birileri bulunacak olursa, Melik Ahmetli'nin o uzak yolu yayan yürüdüğünü görüp bu sırdan

haberdar olabileceğini vehmetmişti çünkü. Aynı sır, gizli bir define gibiydi ve bu define bir tek Melik Ahmetli'ye aitti.

Melik Ahmetli merdivenleri bir delikanlı çevikliğiyle bir çırpıda tırmanarak dairesine girdiğinde çocuklar çoktan uyumuşlardı; üzerinde gece kıyafetleri olan Tahire uykulu uykulu kapıyı açarak:

“Niye geç kaldın?” diye sordu. “Defnettiniz mi zavallıyı?”

Sonra da cevap beklemeden yatak odasına giderek yatağına uzandı ve hemencecik de uyudu.

Melik Ahmetli mutfağa geçerek dolabın üst gözünde misafirler için saklamış olduğu sigaradan birini aldı, pardösüsünü çıkarıp mutfaktaki sandalyelerden birinin üzerine bıraktı, doğalgaz ocağının yanında duran kibriti alarak bahçeye açılan balkona çıktı ve kibriti ceketinin etekleri arasında rüzgârdan sakınarak sigarasını yaktı, sigaradan derin bir nefes alarak dumanı ciğerlerine çekti.

Tahire, kocasının o rüzgârda bir tek ceketle balkona çıktığını, üstüne üstlük sigarayı böylesine bir şevkle ciğerlerine çektiğini görse, düşüp bayılacak gibi olurdu muhtemelen; kendini tutamaz ve bağırıp ağlayarak, “Çocukları babasız mı bırakmak istiyorsun?” derdi.

Tahire nereden bilecekti olup bitenleri...

Yeniköy'deki binaların pencerelerinin hemen tamamı karanlıktı, insanlar sabah erkenden kalkıp işlerine güclerine gitmek zorundaydılar ve Melik Ahmetli uyku içinde olan o binalara baktıkça yeryüzündeki bütün insanların günlük yaşamlarında bir acelecilik olduğunu ilk kez bu kadar kuvvetli bir şekilde hissetti. İnsanların çoğu bu aceleciliğin farkında bile değillerdi belki, ama müthiş bir acelecilik vardı işte. Hatta aynı acelecilik o an uyku içindeki binaların başının üstünde –bir yırtıcının kendi avını beklemesi misali– pusuda beklemekteydi: sabah olur olmaz

saldırıya geçecek ve insanları yataklarından çıkarıp kendi temposuna ayak uydurmak zorunda bırakacaktı. Hayat öylesine kısıydı ki, insanoğlu doğduğu dakikadan itibaren aceleci bir koşuşturmacanın içine düşüveriyordu ve her şeyin –hasetçiliğin, ihanetin, cimriliğin, nankörlüğün ve hakikatsizliğin– gerçek nedeni aynı aceleci koşuşturmacaydı aslında; insanoğlunun düşünecek ve bekleyecek zamanı yoktu çünkü.

Rüzgâr uğuldayıp duruyordu ve rüzgârın uğultusu bir yandan dünyanın ebediliğini, öte yandan ise bin yıllık bir sürenin –o ebedilikle kıyaslandığı zaman bile– genişliğini, derinliğini ve temkinini anlatıyordu.

Melik Ahmetli içeri girdi; böyle bir gecede yatıp uyumak istemiyordu, ama Tahire'nin uyanarak, “Neden uyu-muyorsun? Neyin var?” diye sormasını da istemiyordu. Tahire'ye ne söyleyebilirdi ki? Böyle bir gecede yalan söylemiş olmayı da istemiyordu asla, hakikati nasıl söyleyeceğini ise bilemiyordu.

Mutfağın ışığını kapatarak yatak odasına geçti, üzerini çıkarıp yatağa girdi. Yeri soğuktu gerçi, ama aynı soğuklukta bir sağlıklı olma duygusu da vardı ve Melik Ahmetli o güzel Zehra kelebeği anımsayıverdi birdenbire: bin yılda daha ne kelebekler keşfolunacaktı...

Ne Uzun Caferkulu, ne Profesör Fazılzade, ne Musa Bagir, ne de zavallı İbrahim haberdardı olup bitenlerden; onların hiçbiri, hatta yeryüzündeki hiçbir insan yarından itibaren canlı bir tarihle, canlı bir gelecekle görüşüp konuşacaklarını bilmiyorlardı. Şimdilik kimse bilmeyecekti bunu, ama ileride – yüz, iki yüz, ya da beş yüz sene sonra– insanlar Melik Ahmetli'yi işaret ederek şöyle konuşacaklardı:

“Şu genç adama, şu ünlü bilim adamına bakınız! O yeryüzünün en büyük mucizesi! O tamı tamına beş yüz yaşında!” Ya da “...Yedi yüz yaşında! ...Sekiz yüz yaşında!”

Birdenbire o uzak geleceğin endişesi kapladı Melik Ahmetli'nin içini, o zaman kimse olmayacaktı çünkü yeryüzünde, geleceğin insanları olacaktı yani bir tek, ama onların arasında ne Tahire, ne de çocukları bulunacaktı...

Yatağın soğuğu Melik Ahmetli'nin içine işledi sanki, Melik Ahmetli aynen mezarlıktaki gibi üşüdü, sonra yine Zehra kelebek adamın gözlerinin önünde canlanıverdi: bin yıl zarfında Zehra kelebek milyonlarca, hatta milyarlarca defa kuşak yenilemiş olacak, ya da belki soyu büsbütün tükenecekti. O gece yarısı Yeniköy'ün beşinci kısmındaki dairesinin yatak odasında, yatağında uzanmış olan Melik Ahmetli, kafasının içinde birdenbire, asla beklemediği bir anda oluşan manzarayı, o manzaranın içindeki küçük bir ayrıntıyı Zehra kelebeğin gözleriyle gördü, Zehra kelebeğin duygularıyla hissetti.

...O güzel kelebek güneşin sıcağından haz duyarak, bahçenin sarı, mor, turuncu, kahverengi, mavimsi çiçeklerinin, yemyeşil otlarının renginden sevinip mutlu olarak, kıpkırmızı bir lalenin zarif yaprağına konup kanatlarını topladı ve bahçenin sesine kulak kesildi.

O güzel kelebek sadece bülbülün ya da cırcır böceğinin değil, bütün diğer böceklerin ve küçük haşerelerin de sesini duyabiliyor, şarkılarını dinleyebiliyordu; bahçede sadece kuşlar, böcekler ya da haşereler değil, çiçekler ve otlar da şarkıya eşlik ediyorlardı üstelik; o ilkbahar gününde bahçenin renklerini öylesine parıl parıl yapan güneşin ışınları bile aynı şarkıya eşlik ediyordu.

İki avcı, biraz dinlenmek üzere bahçeye gelerek o güzel kelebeğin yanı başında yere oturuverdiler. Avcılar, kanatlarını toplayarak hemen yanlarındaki kıpkırmızı lalenin zarif yaprağına konmuş olan o güzel kelebekten haberdar değillerdi elbette.

Avcılardan biri şöyle konuştu:

“Dört yüz yıl yaşamış olduğu rivayet edilen Musa Aleyhisselam, Tur'a yakın bir kulübede oturmuş. Bir gün halk toplanarak sormuş: ‘Neden kendine doğru düzgün bir ev yapmıyorsun?’ Musa Aleyhisselam cevap vermiş: ‘Ömrünün kısalığına karşılık insanın kendine bir ev yapmasının ne anlamı var?’...”

İkinci avcı samimi bir esef duygusuyla cevap verdi:

“Doğru vallahi. Göz açıp kapayınca kadar geçiveriyor insanın ömrü...”

Avcılar insanoğlunun hayatının kısalığını düşünüp iç geçirdiler, sonra da ayağa kalkıp yollarına devam ettiler.

Kıpkırmızı bir lalenin zarif bir yaprağına konmuş olan o güzel kelebek avcılarının arkasından bakarak:

“Nankör insanlar...” dedi.

O güzel kelebeğin ömrü topu topu üç gündü, yani o güzel kelebek yeryüzünde topu topu üç gün yaşayacaktı ve o üç günün ikisi artık geride –bir daha asla ulaşılamayacak olan uzak mazide– kalmış bulunuyordu...

...Rüzgâr, yatak odasındaki pencerenin camını tıkırtıp duruyordu; Tahire de pek rahat değildi galiba, bir sağına bir soluna dönüyordu sürekli olarak. Melik Ahmetli, Tahire'nin karanlıkta güçlkle sezilen bembeyaz benzine bakarak, bin yıllık bir ömürle kıyaslandığı zaman bir göz kırpmı kadar kısa bir süre sonra, kadının artık hayatta olmayacağını düşündü; sonra Adil, Kâmil, Ayten ve Zehra da terk edecekti bu dünyayı, sonra onların çocukları, sonra o çocukların çocukları, sonra da diğerleri, diğerleri, diğerleri... Melik Ahmetli karanlık bir tünelin içinde koşuyormuş gibi hissetti kendini; tünelden çıkmaya, karanlıktan kurtulmaya çalışıyor, ama o upuzun tünel bir türlü bitmiyordu işte... Melik Ahmetli'nin kalbi sıkışıyor, soluğu tıkanıyordu... Adam, çocuklarını teker teker gözlerinin önüne getirerek çok kısa bir süre –elli, altmış, en fazla yüz yıl– sonra Adil'in de, Kâmil'in de, Ayten'in de, Zehra'nın

da artık hayatta olmayacaklarını düşünüyordu. Kendisi büyük baba, büyük büyük baba olacak, sonra hiç tanımadığı bir sürü insanın canlı selefine, ecdadına dönüşecek... Melik Ahmetli'nin kalbi tramvayda olduğundan daha hızlı çarpmaya başladı birdenbire; adam doğrularak soğuk yatağının içinde oturdu.

Emine'nin cenazesinin üzerindeki yeşil ipek örtüyü tutan kocaman tahta mandallar Melik Ahmetli'nin gözlerinin önünde canlandı yine, Melik Ahmetli gözlerini kapatarak alnını ovuşturdu; kendisinin de aynen o tahta mandallar gibi olduğunu düşünmüştü birdenbire: insanlar - zavallı Emine gibi mesela- gelip geçecek, Melik Ahmetli ise aynen o kocaman tahta mandallar misali hep kalacaktı...

Zavallı İbrahim de ölüp gidecek bir gün, başka bir bilim adamı araştırarak artık tavşanları; sonra o da ölecek ama; Uzun Caferkulu, Profesör Fazılzade, Musa Bagir de ölecekler, Melik Ahmetli ise yaşayacak ve günlerin birinde bütün bu insanları büsbütün unutmuş olacak, bunca insanı sürekli olarak akılda tutmak imkânsız çünkü... Bir gün çocuklarını da aklında tutamaz olacak muhtemelen, Kâmil'le Ayten'i, ya da Zehra'yla Adil'i birbirlerine karıştıracak; Adil de, Kâmil de, Ayten de, Zehra da uzak, çok uzak bir mazide kalmış olacak çünkü... Melik Ahmetli'nin bütün içini bir suçluluk duygusu kaplamış bulunuyor ve adam, kendini müthiş bir ihanet işlemiş olarak görüyordu.

Tahire yatağın içinde döndü yine; Melik Ahmetli karanlıkta dikkatlice karısına baktı: Tahire neden rahat edemiyordu ki? Sıradan bir insan olduğu halde, herhangi bir kusuru bulunmadığı halde neden bir türlü rahat edemiyordu? Tahire'yi hangi mesele bu kadar rahatsız ediyor olabilirdi ki?

Sıradan insanların dertlerinin, taşalarının tamamı Melik Ahmetli'nin gözlerinde birdenbire büsbütün küçülüp ehemmiyetsizleşerek bir nankörlük gibi göründü...

Tramvaydan indikten sonra Yeniköy'ün beşinci kısmına doğru yürürken geçtiği bomboş sokaklar geldi aklına; Melik Ahmetli, o bomboş sokakların, kendi bin yıllık yaşamının yolu olduğunu düşündü gayriiradi: bomboş, kimsesiz, tekin...

Melik Ahmetli'nin kalbi göğsünden dışarı fırlayacak gibiydi; adam yatak odasında daha fazla duramayarak mutfağa geçti, dolabın üst gözünden bir sigara daha aldı, demin sandalyenin üzerine bıraktığı pardösüsünü pijamalarının üzerinden sırtına geçirdi ve balkona çıkıp sigarasını pardösüsünün etekleri arasında yakarak aynen İbrahim gibi heyecandan titreyen parmaklarıyla içmeye başladı.

Melik Ahmetli öylesine heyecanlıydı ki bir anda gençleşmiş ve eski sağlıklı haline kavuşmuş olan vücudu bile bu heyecanı kaldırmakta zorlanıyordu.

Yeniköy'ün beşinci kısmındaki binaların bütün pencereleri karanlıktı ve o karanlık pencerelerin arkasında uyumakta olan insanlardan hiçbiri Melik Ahmetli'nin, onların pencerelerinde dolaşan bakışlarının özlem dolu olduğundan haberdar değildi.

Melik Ahmetli sahranın ortasındaki yapayalnız palmiye anımsadı birdenbire, kendisinin de yavaş yavaş o yapayalnız palmiyeeye dönüşmekte olduğunu hissetti.

Yeniköy'ün beşinci kısmını sarıp sarmalamış olan o gece karanlığı Melik Ahmetli'nin içini öyle bir sıktı ki adam, küçük bir çocuk misali ağlayacak gibi oldu neredeyse.

Melik Ahmetli o gece hiç uyuyamadı; o geceyi gözünü dahi kırpmadan geçirmiş olduğundan kimsenin haberi yoktu gerçi, ama Tahire bir şeyler hissetmiş gibiydi ve sabah olunca kocasının yüzüne dikkatlice bakarak:

“Neyin var?” diye sordu.

Melik Ahmetli:

“Bir şeyim yok.” diye cevapladı karısını; bir yandan kahvaltısını yaparken, mutfağın balkona açılan kapısının camından dışarı baktı: rüzgâr epey dinmişti. Zehra’yı alarak aşağı indi, demin garajdan çıkararak kapının önüne park etmiş olduğu arabasına bindi, Zehra’yı anaokuluna götürdü, sonra Enstitü’ye gitti ve arabasını Musa Bagir’in arabasının yanına park etti (Musa’nın arabasının karbüratöründeki arıza gece kendi kendine giderilivermişti anlaşılabilir...).)

Dün geceki rüzgâr Melik Ahmetli’nin çalıştığı laboratuvarın penceresinin nefesliğini açarak kocaman beyaz kâğıtlara (kâğıtlar yıllardan beri sararmış bulunuyordu gerçi) tutturulup laboratuvarın duvarlarına asılmış olan kurutulmuş kelebekleri etrafa savurmuş ve kelebeklerin bir kısmının kanadını, bacağına koparmıştı.

Melik Ahmetli o gününü kurutulmuş kelebekleri onarmaya harcadı hep; kopan kanatları ve bacakları mikroskop altında öyle bir titizlikle yapıştırdı ki rüzgârın azizliğinden haberdar olmayan biri, hiçbir şey fark edemezdi.

Kurutulmuş kelebeklerin onarımıyla uğraştığı bütün o süre zarfında, dün İbrahimlerin evinin bahçesinde tarcı Abdullah’ın, zavallı Emine’nin cenazesi üstüne çaldığı Segâh uzaklardan süzülüp gelerek laboratuvarda işitilmekteydi sanki. Melik Ahmetli, müziğin o civarda çalınmadığını, dün gecenin belli belirsiz bir aksisedası olarak onun kendi içinden akıp geldiğini anlıyordu gerçi; bir kurutma kâğıdı tertemiz bir suyu –mürekkebi değil ama– nasıl emerse, Melik Ahmetli’nin fikri zikri de aynı Segâh’ı öylesine emmiş bulunuyordu işte.

Mesai saati bittiğinde, kurutulmuş kelebeklerin onarımını bitirmiş bulunuyordu Melik Ahmetli; bu öylesine titizlikle yapılması gereken bir işti ki Melik Ahmetli bu işi

başka kimseye havale edemezdi ve bu yüzden baştan sona her şeyi bizzat yapmıştı.

Enstitü’den çıkıp arabasına binerek (Musa Bagir çekip gitmişti anlaşılabilir, arabası sabahki yerinde değildi) anaokuluna gidip Zehra’yı aldı, eve gidip ailesiyle birlikte akşam yemeğine oturdu ve Tahire kocasının yüzüne yine dikkatlice bakarak:

“Neyin var senin?” diye sordu.

“Bir şeyim yok.”

Melik Ahmetli evden çıktığında sakindi büsbütün (bu sakın haline kendisi bile şaşırıyordu üstelik); her şeye rağmen içinde, uzak bir yolculuğa çıkıyor, üstelik yeryüzünün henüz keşfedilmemiş olan köşelerine doğru bir yolculuğa çıkıyor gibi bir his vardı.

Saat sekizi geçiyordu ve tramvaydaki o tuhaf yolcuyla randevularının mekânını kararlaştırmış olmamalarına rağmen Melik Ahmetli, randevu yerinin demir yolunun karşısındaki köşede bulunan tramvay durağı olduğunu içgüdüleriyle hissediyordu.

Arabayla aynı köşe başını bulması pek kolay olmadı, Melik Ahmetli iki kez İbrahimlerin evinin önünden geçtikten sonra dünkü sokağı bularak, arabasını tramvay durağına doğru sürdü.

Bu yerler Bakü’nün en seyrek yerleriydi anlaşılabilir; rüzgârın epey dinmiş olmasına rağmen, civarda kimsecikler yoktu. Melik Ahmetli tramvay durağına vardığında dokuz iki geçiyordu ve her şey topu topu bir anda gerçekleşiverdi: arabanın kapısı açılmadı asla, ama dünkü yolcu birdenbire ön koltukta – Melik Ahmetli’nin yanı başında peydahlandı, hemen de öylesine hızlı konuşmaya başladı ki Melik Ahmetli yine şaşırarak ya da itiraz edecek zamanı bulamadı:

“Neden geç kaldınız? Neden?.. Çabuk olun!.. Benim hiç zamanım yok!.. Çabuk olun!.. İşimi gücümü bırakıp

bir tek sizinle uğraşamam ama!.. Evet!.. Bilmem!.. Olabilir!.. Çabuk olun!.. Daha fazla bekleyemem!..”

Yolcunun üçgeni andıran yüzü de, kıyafetleri de, kocaman siyah gözlerindeki ifade ve parıltı da dünkünün aynıydı; bir tek sesi dünküne oranla daha fazla hırıltılıydı galiba, burnunun ucunda ise bir damla su vardı.

Yolcu aynı aceleyle yağmurluğunun cebinden küçük bir “Biseptol” kutusu çıkardı ve kutudaki son hapı alarak yutuverdi; sonra burnunu çekti ve:

“Söyleyin!..” dedi; “İkinci isteğinizi söyleyin!.. Bir sürü işim var benim ama!.. Evet!.. Çabuk olun!.. Söyleyin!..”

Melik Ahmetli koca bir gün boyu laboratuarda kurtulmuş kelebekleri onarıırken, araba kullanırken, ya da evde yemek yerken işte bu anı gözlerinin önünde canlandırmış, bu an söyleyeceği sözleri binlerce defa yinelemişti kendi kendine:

“Benim... Benim ikinci isteğim şu: dünkü ilk isteğimin iptalini istiyorum!”

Önce derin bir sessizlik oldu ve aynı sessizlik içinde, soğuk almış olduğu anlaşılan yolcunun burnunu sık sık çektiği işitildi bir tek. Melik Ahmetli'nin kalbi hızlı hızlı çarpıyordu yine, yolcu da dünyanın en zavallı insanıydı şimdi; birkaç kez öksürdü, burnunu çekti, büsbütün şaşır-mış olarak ne yapacağını bilemez bir halde kalakaldı, sonra çok acelesi olduğunu hatırlayıverdi birdenbire:

“İyi!.. Tamam!.. Tamam!.. Ben gitmek zorundayım!.. Çok işim var!.. Çok işim var!.. İnsanoğlunu anlamak çok zor!..”

Yolcu kendi kendisiyle konuşuyor gibiydi bu kez:

“Çok zor!.. Çok zor!.. Çok!.. Anla bakalım anlayabilecek misin!.. Kendin geliver de anla bakalım, anlayabilecek misin?.. Ben hep söylemişimdir!.. Hep söylemişimdir!.. Ama inanmıyorlar işte!..”

Yolcu, aynen dün tramvayda yaptığı gibi, hafifçe Melik Ahmetli'ye dokundu, sonra arabaya bindiği gibi aniden değil, soğuk algınlığına yakalanmış sıradan bir insan misali burnunu çekip öksürerek kapıyı açıp arabadan indi ve tramvay yolu boyunca yürüyüp gözden kayboldu. Yolcu uzaklaşarak karanlıkta kayboldukça, Melik Ahmetli bütün vücudunda bir değişiklik hissetti, kanının bile değişmekte olduğunu anladı sanki; bu değişikliği hissettikçe kalbinin çarpıntısı da azalmaya başladı, sonra büsbütün durdu; adam ayan beyan rahat etti; daha sonra kol ve bacak eklemlerindeki o güzel, o munis ve o sevgili acılar geri geldi, hatta Melik Ahmetli, kalbinde de hafif bir sancı hissetti.

Kalbindeki o sancıya da, eklemlerindeki o acılara da bütün mevcudiyetiyle minnettar gibiydi Melik Ahmetli...

O sırada ön koltukta kalmış olan boş “Biseptol” kutusunu gördü Melik Ahmetli; boşalmış ve sıradan bir ilaç kutusuydu işte: “Biseptol 480”.

...Tahire huzur içinde uyuyordu bu kez.

Melik Ahmetli de yeryüzünün mutlu insanlarından biriydi.

Yatağına uzanarak ellerini başının altında çaprazlamıştı ve gözlerinin önünde oynayıp duran o nar kırmızısı, o sonbahar sarısı yeryüzündeki en güzel keleklerin rengini andırıyordu.

Melik Ahmetli, iki günlük rüzgârın ardından yağmakta olan sonbahar yağmurunun kokusunu alarak, filozoflardan birinin asırlar önce yeryüzünün en sıradan, ama hem de en derin anlamlı sözlerinden birini söylemiş olduğunu düşünüyordu kendi kendine: her şey geçiyor...

O akıl almaz olay, o hayret verici karşılaşma maziye ait bir anıydı artık. Zaman geçtikçe de uzun uzun yılların gerisinde kalacaktı. Melik Ahmetli'nin saklamakta olduğu

“Biseptol” paketi ise bu anının gerçekliğinin -en azından kendisi için- bir delili hükmünde olacaktı hep...

...Her şey geçiyor...

Muhtar Hudavende bekleme odasının kapısını açarak kendinden memnun bir halde ve yukarıdan aşağı baktı talebeye:

“Geçin bakalım... Konuştum adamla. Çok hümanist bir insandır kendisi... Şunu söyleyebilirim ki o koca vücudun altında çok yufka bir yürek var. Yardım edeceğine söz verdi! Onun bu iyilikseverliğini de anlatacağım makalemede. Ruslar nasıl der hani: ‘*Net huda, bez dobra!*’²⁰¹ İyi oldu aslında. Şunu söyleyebilirim ki makale için iyi bir malzeme oldu! Beni de kırmadı adam, sağ olsun! Ama şunu söyleyebilirim ki onun bu iyiliği karşısında büyük bir minnet altında kaldım. Hayatımın sonuna kadar da kurtulamam bundan!” –Muhtar Hudavende bu sözleri söylerken talebe Murat Yıldırım’ın değil, Hüsrev Hoca’nın yüzüne bakıyordu her ne sebepleyse...– “Geçin bakalım içeri! Bekliyor sizi! Haydi bakalım. Benim acelem var şimdi...”

Talebeyle Hüsrev Hoca bekleme odasına girip o genç ve güzel sekreter kızın ve kızarıp şişmiş olan gözlerini daktilosunun üzerindeki kâğıda dikmiş daktilocu kadının yanından geçerek içi pamukla doldurulmuş kahverengi meşinle kaplı kapıyı açtılar ve talebe önde, Hüsrev Hoca arkada olmak üzere müdürün odasına girdiler.

Tilki Geldi Mezarlığı’nın müdürü, masasının arkasında oturmuş, matbaa kokulu yeni gazeteleri okumakla meşguldü ve içeri girenleri görünce:

“Siz miydiniz?” diye sordu. “Ben de, kim acaba bunlar, diye düşünüyordum.” Sonra gözlüğünün arkasından bakan bomboz gözlerini talebenin yüzüne dikti: “Sovyetler Birliği’nin yasalarını gördün, değil mi?”

Talebe cevap vermedi.

Müdürün bomboz gözleri gülümsedi:

“Bir daha yasalardan bahsedecek misin?”

Talebe cevap vermedi.

“Hah işte!.. Sovyetler Birliği’nin yasalarından bahsetmenin sonu dünkü gibi olur! Anladın, değil mi? Yasalar, işte bu gazetelerin yazdığı değil evladım! Yasa demek, insan demektir! Yasa, işte benim!” Abdul Gaffarzade sağ elinin uzun parmağını göğsüne dayayarak kendinden hiç beklenmeyecek bir açıklıkla: “İşte benim yasa!” dedi. Sonra da Hüsrev Hoca’ya baktı: “Bu adam kim dediydin?”

Abdul Gaffarzade o an karşısında sessizce dikilmekte olan ve gözlerinde hasta kıvılcımlar oynayan o zayıf ve uzun boylu adamın çok çok yıllar önce Hıdır’la aynı okulda çalıştığını ve yine Hıdır’la birlikte hapsedildiğini aklının ucundan dahi geçirmiyordu elbette; Hüsrev Hoca da bomboz gözleriyle gözlüğünün arkasından dikkatlice bakmakta olan bu adamın, beden eğitimi hocası Hıdır Gaffarzade’nin öz kardeşi olduğunu tahmin dahi edemezdi. Onların ikisi de bu gerçekten habersizlerdi.

Abdul Gaffarzade yine Hüsrev Hoca’yı işaretle:

“Baban mı?” diye sordu.

Talebe yine cevap vermedi.

O sırada yeryüzünün en beklenmedik olayı gerçekleşti: Hüsrev Hoca ihtiyar yaşına ve cansızlığına yakışmayan bir hız ve hayvani bir ihtirasla Abdul Gaffarzade’nin üzerine atlayıp iki elinin uzun ince parmaklarıyla adamın kalınca boynuna sarılarak onu boğmaya başladı; bir taraftan da şakaklarının ve ince boynunun damarlarını şişirerek bağırıyordu:

²⁰¹ “Herşeyde bir hayır vardır.” (Rusça) (ç.n.)

“Sensin! Bütün felaketlerimizin nedeni sensin! Beni öldüren sensin! O ateşi yakan da sendin! Sen taunsun! Taunsun! Taun! Taun!..”

Abdul Gaffarzade hırlaya hırlaya Hüsrev Hoca'nın parmaklarını yakalayıp kendini kurtarmaya çalıştı, ama o parmakları boynundan koparmayı başaramadı. Hüsrev Hoca olanca gücüyle sıkıyor, yine olanca gücüyle bağırıyordu:

“Taun! Taun! Taun!..”

Gürültüye daktilocu kadınla sekreter kız koşarak içeri girdiler ve bağıra çağıra, siyah pardösünün içindeki bir yığın kemiği yumruklarıyla dövmeye başladılar, ne var ki Hüsrev Hoca'nın kupkuru parmakları Abdul Gaffarzade'nin boynundan kopmak bilmiyordu yine de.

“Taunsun sen! Taun! Seni tanıyorum ben! Taun! Taun! Taunsun sen!..”

Olaylar o kadar hızlı gelişmişti ki büsbütün şaşırıp kalmış olan talebe Murat Yıldırım ne yapacağına da, ne söyleyeceğine de karar verememişti henüz. Daktilocu kadın yüzünü talebe tutarak bağırıyordu:

“Bostan korkuluğu gibi ne dikiliyorsun orada? Gelip yardım etsene! Öldürüyor adamı, görmüyor musun?”

Talebe Murat Yıldırım da Hüsrev Hoca'nın siyah pardösüsüne asılarak adamı Abdul Gaffarzade'den koparmaya çalıştı. Oysa Hüsrev Hoca'nın parmakları Abdul Gaffarzade'nin boynundan kopmuyordu işte.

“Taun! Taun! Taun!..”

Abdul Gaffarzade ayağa kalkmayı başardı nihayet, sağ elinin tabanıyla Hüsrev Hoca'nın göğsüne bir darbe indir-di ve bu darbe öylesine güçlü oldu ki Hüsrev Hoca'nın parmakları Abdul Gaffarzade'nin boynundan koptu, Hüsrev Hoca yalpalayarak geri geri gitti ve sırtını hızla duvara çarptı:

Abdul Gaffarzade:

“Şerefsiz!” dedi. “Anormal herifi!” Sonra da sol eliyle kıpkırmızı kızarmış olan boynunu ovuşturmaya başladı.

Hüsrev Hoca'nın, bebeklerinde hasta kıvılcımlar oynayan gözleri büyüyerek yuvalarından fırlayacak gibi olmuştu ve adam, olanca gücüyle bağırıyordu:

“Taun! Taun! Taun!..”

Hüsrev Hoca aynı bağırımlarla bekleme odasına, oradan da Mezarlık İdaresi'nin bahçesine çıktı; yine:

“Taun! Taun! Taun!..” diye bağıra bağıra çekip gitti.

Bekçi Eflatun, Mezarlık İdaresi'nin demir dış kapısı önünde ayakta zor duran üç kişiye; iki erkek ve bir kadın berduşa küfürler savuruyor, onların yüzlerine tükürüyor ve kendilerini içeri sokmamaya çalışıyordu (bunlar iki gün önce dar çıkmazda *Salakça*'yla karşılaşmış olan aynı berduşlardı). Bekçi Eflatun gözlerini berduşlardan çekerek “Taun! Taun! Taun!..” diye bağıra bağıra demir dış kapının küçük kanadını açıp sokağa çıkan zayıf ve uzun boylu adama şaşkınlıkla baktı, sonra berduşlara küfürler savurmaya devam etti yine.

Hüsrev Hoca:

“Taun! Taun! Taun!..” diye bağıra bağıra yürüyordu sokak boyu.

Talebe Murat Yıldırım da Hüsrev Hoca'nın peşinden koşarak Mezarlık İdaresi'nin bahçesinden çıktı; Hüsrev Hoca'nın gitgide uzaklaşan sesi süre daha işitildi Mezarlık İdaresi'nin bahçesinden:

“Taun!.. Taun!.. Taun!..”

Sokaktan geçen, ya da duraklarda otobüs, trolleybüs bekleyen insanlar, hızlı adımlarla bağıra bağıra yürüyen eski siyah pardösülü, zayıf ve uzun boylu adama –bazıları şaşkınlıkla, bazıları ilgiyle, bazıları ise gülümseyerek– bakıp, Bakü'nün sokaklarında yeni bir akıl hastası peydahlandığını düşünüyorlardı...

...Gecenin ortasında o kocaman ateş yanıyordu hâlâ...
 ...O kocaman ateş yanıyor, yanıyordu...
 ...O kurbağalar da ötüp duruyorlardı yine...

Abdul Gaffarzade makam odasının içinde ayakta dikiyor ve kıpkırmızı kızarmış olan boynunu ovuşturarak, bomboz gözlerinde korkunç bir öfkeyle bağıyordu:

“Şerefsiz! Görürsün sen! Şu Muhtar Hudavende de-yusunun da kıcına öyle bir kazık sokturayım ki kendisi bile afferim desin bana! *Negodyay!*”²⁰²

Bedure Hanım bekleme odasından bir bardak soğuk su getirdi hemen. Abdul Gaffarzade, bardağı sinirli bir hareketle kadının elinden alıp kocaman yudumlarla suyu içmeye başladı ve birdenbire hızla öksürdü; su Abdul Gaffarzade'nin ağzından sıçrayarak etrafa döküldü, öksürük gitgide şiddetlendi, Abdul Gaffarzade boğulacak gibi oldu neredeyse, adamın dizleri titredi ve kendini sandalyesine güçlkle atabildi; tam da o sırada ağzından kan akmaya başladı, hırılarak öksürdükçe kan daha fazla akıp yakasına ve masasının üzerine döküldü ve masanın üzerindeki yeni gazeteleri kıpkırmızı kızarttı.

Bedure Hanım yüksek sesle bağırdı:

“Yetişin!.. Adam kan kusuyor!..”

-XVI-
MÜRŞİT GÜLCİHANİ

HAYATTA aramaz beni bu adam, ama geçenlerde bir baktım, arayan o. “Ne var ne yok Mürşit Hoca? Göremiyoruz seni.” diyor. Duyan olsa, beni görmeği çok istiyormuş sanacak yani. “İyilik sağlık,” dedim; “işten güçten fırsat bulabiliyor muyuz ki hiç?” “Yahu,” dedi, “yeter bu kadar yazıp çizdiğin canım. Nereye baksan senin kitapların var zaten. Gururumuzsun işte!.. Ama dinlen biraz, kendine bakmayı ihmal etme.” Mutlaka bir laf sokacak yani, en azından iğneyi batıracak hani. Abdul Gaffarzade bu nasıl olsa! Bizim yayınevini müdürü İslamzade bunun arkadaşı ya; gözü doymazın tekidir; hiç sağlam pabuç da değil üstelik, ne var ki yirmi seneden beri koca yayınevini müdürlüğünü yapıyor. Eskiden beş senede bir bile yayınlamıyordu benim kitaplarımı. Sarı, seyrek dişlerinin arasından tükürükler sıçratarak, “Yakışık almaz.” diyordu, “Yayınevinde redaktör olarak çalışıyorsun nasıl olsa. Kendi kendini basıp duruyorsunuz derler. Yazdıkların da kimsenin ilgisini çekmiyor pek, biliyorsun. Satmıyor yani.” Yüzüme karşı söylüyordu bütün bunları, şerefsiz!.. “Senin kitabın çıkınca eleştirmenler yaygarayı koparıyor, yetenekli yazarlar varken Mürşit Gülcihanî'nin romanlarını neden yayınlıyorsunuz diye. Darılma ama, sen de komünistsin nasıl olsa, ben de komünistim. Seninle iki komünist olarak konuşuyoruz burada...” Yalancının ta... Senin neren komü-

nist ulan? Ahlaksızın tekisin ki bunu bilmeyen yok Bakü'de. Rüşvetçisin de üstelik, bastığın kitapları da rüşvetle basıyorsun; bunu da biliyor herkes. Ama ne çare ki ben bunları adamın yüzüne söyleyecek olsam, beş senede bir bile basmayacak kitaplarımı; yayınevinde de sıkıştırmaya başlayacak beni. Utanmaz adam, vesselam; ne saygıdan anlar, ne yaşa başa bakar. Bir defasında da gözlerimin içine bakıp şöyle dedi: "Kitaplarını basmamı istiyorsan yayınevindeki görevinden ayrıl, bir daha da uğrama bura-ya!" Fakat bu adamla, Abdul Gaffarzade'yle işte, akraba olunca (olmaz olsun öyle akrabalık!) koca koca yazarları sürüm sürüm süründüren İslamzade (hâlâ da süründürüyor herkesi!) değişip bambaşka biri oluverdi. Her sene bir kitabımı basıyor şimdi. Ne oldu peki be şerefsiz; sırf kendi kendinizi basıyorsunuz derler diye korkmuyor musun artık?! Nerede kaldı komünistliğin, a riyakâr? Aslında mezarlık müdürü nere, yayınevi müdürü nere diye düşünür insan; ama vicdanım üzerine yemin ederim, zavallı Ömer, Abdul Gaffarzade'nin o at gibi kızıyla tanışıp evlendiği günden sonra, bunların can ciğer kuzu sarması olduklarını anladım. İkisi de aynı mal ya! Hem dünyanın işine bakın ki koca İslamzade, Abdul Gaffarzade'ye bir yağ çekiyor, öyle bir çekiniyor ki adamdan, kendi bakanından bile o kadar çekinmiyordur. Bazen beni çağırıp halimi hatırımı soruyor -İslamzade'yi kastediyorum- yine bir beklentisi olduğunu anlıyorum hemen, sadede gelmesini bekliyorum; başlıyor ötmeye nihayet: "Bizim kız üniversitede falanca hocanın dersinden çakmış yine, ben utanıyorum söylemeye." (yüzsüzün tekisin, ne diye utanacakmışsın?!)" "Ne olur Mürşit Hoca" (eskiden sadece Mürşit derdi, şerefsiz!), Abdul abimize söyle de bir hallediversin." Ben de söylüyorum Abdul Gaffarzade'ye; ne yapayım? Kendimi küçük düşürüyorum gerçi, ama devir kötü işte. Benim gibi bir adamı, benim gibi bir yazarı böylelerine

muhtaç ediyor. Kendini genç yazar olarak gören Selim Bedbin diye utanmaz bir herif var (kendine Bedbin ismini seçen birinden ne beklenir zaten?), utanıp kızarması da yok herifin, yüzüme bakıp sırta sırta ne derse beğenirsiniz? "Azerbaycan'da en büyük makam bakanlık falan değil, Mürşit Hoca; Abdul Gaffarzade'nin akrabası olmaktadır." Şimdi ne diyeceksin bu vicdansız herife? İçim kendimi yakar, dışım başkalarını! Oğlumun, biricik evladımın evine gidip bir bardak çay içme hakkım bile yok benim. Gider gitmez, Abdul Gaffarzade'nin o at gibi kızı, "Tiho," diyor, "Abdulçik zanimayetsya!"²⁰³ Kendisi de yanı başımızda oturup kitap okumaya başlıyor. Okuduğu da kitap olsa bari, hep Yahudilerin karaladıkları şeyler. Zavallı Ömer sesini bile çıkaramıyor; o bana bakıyor mahzun mahzun, ben ona bakıyorum; en sonda kalkıp evime gidiyorum. Çocuğa da bunun ismini takmışlar zaten. Her "Abdulçik" dediklerinde kafamdan aşağı kaynar sular dökülüyor sanki. Çocuk beni takmıyor zaten, beni görünce oturduğu yerden kıpırdamıyor bile. Ama Abdul Gaffarzade'yi görünce, "Dedulya"²⁰⁴ diye üzerine atlıyor. Çocukta değil suç tabii. Bir defasında kandırdım çocuğu, dizime aldım, pencerenin önünde oturduk ikimiz. Akşamdı. Gökyüzünde yıldızlar parlıyordu. İçimde romantik duygular baş kaldırdı. Çocuğa da romantik duygular telkin edeyim istedim. "Bak çocuğum," dedim, "yıldızları görüyor musun? Hangisini istiyorsan gökyüzünden koparıp sana vereyim; senin yıldızın olsun!" Çocuk daha ağzını açmadan acuze annesi çemkirdi hemen: "Mürşit amca, siz devletten kendinize bir yıldız alıp yakanıza iliştierseniz daha iyi olur. Torununuz, dedem de diğer yazarlar gibi ödül almış, diye övünür o zaman. Kuru bir madalyanız bile yok! Bu yüzden kimse tanımıyor sizi!" Çocuğu çekip aldı, öteki odaya gö-

203 "Sessiz olun, Abdulcuğum çalışıyor." (Rusça)

204 "Dedeciğim!" (Rusça) (ç.n.)

türdü. Acuze işte, acuze! Abdul Gaffarzade'nin kızı romantik duygulardan ne anlar zaten? Hem yalan söylüyor! Dört madalyam var benim; bir de Azerbaycan Millî Meclisi'nin özel teşekkürünü almış bulunuyorum. Öte yanda bu devirde benim gibi bir yazara kıymet veren mi var? Ben Brejnev miyim ki elimi torbaya her daldırdığımda bir yıldız çıkarıp yakama iliştireyim?! Acuze seni! Ne Moskova'ya gidip eleştirmenlere ziyafetler çekiyorum, ne de buradan hediyeler gönderiyorum kendilerine. Hükümette bir tanıdığım da yok! Sırf kendi yeteneğim sayesinde yazarım ben! Kendi vicdanım sayesinde! Ama şimdi yeteneğe ve vicdana bakan mı var? Stalin gibi bir dâhinin bile mezarından çıkarıldığı bir ülkeden ne beklenir zaten? Stalin kurmadı mı bu ülkeyi? Hem ne diye kimse tanımaya cakmış beni? Ben mütevazı bir insanım, o kadar. Abdul Gaffarzade'nin kızı nereden bilecek bunu? Çocuktaki yeteneği de Ömer'e değil, kendi babasına bağlıyor. Çocuğun müziğe bu kadar çok ilgi duymasının nedeni Abdul Gaffarzade'ye benzemesiymiş. Söylediği lafa bakın: *"Moy papa oçen muzikalniy çelovek! Mı vse v nego poşli! İ Abdulçik toje!"*²⁰⁵ Çocuğun soyadını da değiştirip Gaffarzade yapmayı düşünüyor galiba, Ömer saklamaya çalışıyor ama bizden. Zavallı Ömer... O at gibi kız Ömer'e her şeyi yapar, ne desen beklenir onlardan; aldatıyordur da belki Ömer'i. Gözleri fır dönüyor, baksanıza!.. Utanması olmayan o Selim Bedbin, geçenlerde herkesin içinde bana şöyle dedi: "Mürşit Hoca, gelinini gördüm." Bir şeyler ima etmek istiyormuş gibi dedi hem. İnsanların içinde varmadım üstüne. Nerede gördüğünü sorsam, kim bilir ne diyecek. Allah bilir nerede görmüş; o acuzeden ne desen beklenir! Babasının kızı nasıl olsa! Benim gelinimi nereden tanıyorsun,

²⁰⁵ "Babam müzik duygusu gelişmiş bir insandır! Biz hepimiz ona benzemişiz! Abdulcuğum da dahil!" (Rusça)

diyecek olsam, yine ne cevap verecek kim bilir. Geçştiriverdim, hiçbir şey söylememiş gibi yaptım... Zavallı Ömer... Çiçekler gibi saf, söz dinleyen, ince ruhlular bir çocuktur kendisi. Ama kurtların arasına düşmüş... Bunların da -Abdul Gaffarzade'nin yani- bir oğlu vardı Orduhan diye. Genç bir çocuktuktu, ama çok da zamparaydı. İşi gücü el âlemin karısını ayartmak, el âlemin karısına kızına asılmaktı. Abdul Gaffarzade Irak konsolosunun Mercedes'ini almıştı benim adıma (o kadar faydalanıyor ki benim isimden, haberim bile olmuyor çoğu zaman), oğluna vermişti arabayı, çocuk da yüz basıyordu Bakü'nün caddelerinde. Sporcuymdu kendisi, voleybol mudur nedir, onunla ilgileniyordu. Millî takıma aldırılmıştı Abdul Gaffarzade çocuğu. Her hafta Türkiye'ye, Brezilya'ya, Japonya'ya falan gidiyordu. Ben koskoca yazar olduğum halde tek bir defa Bulgaristan'da bulundum turist olarak, ama Orduhan Hindistan'dan ABD'ye atlıyordu bir bakıyorsun. Topu topu bir haftada gripten gidiverdi. Allah görüyordu çünkü bu haksızlıkları; babasının da, oğlunun da ahlaksızlığını görüyordu; cezalarını verdi işte. Ben ateistim gerçi, ama bir cezalandırıcı güç var demek ki... Kafamda bir roman var şimdi onun ölümüyle ilgili; hazır bir roman hem de, oturup kâğıda dökmek kalıyor bir tek. Ne var ki Abdul Gaffarzade okuyup anlar da başımıza iş almış oluruz diye korkuyorum. (Ama okuyamayacak işte!..) Orduhan'ın ölümünden sonra - yılbaşına doğru ölmüştü- o at gibi kız, gelinim yani, zavallı Ömer'i her yılbaşında yedi gün boyunca sabahtan akşama kadar matem müzikleri çalmak zorunda bırakıyor. Kime anlatacaksın bu dertleri? Neyse işte... Nerede kalmıştık; "Her tarafta senin kitapların var." diyordu adam. Ben de iyi cevap verdim ama, çok mükemmel bir cevap verdim hakikaten, kendi cevabımdan memnun kaldım yani, "Yazar dediğinin kitabı olur elbette!" diye cevap verdim. Güldü, ama bu kez gülüşünde bir tuhafılık vardı; yazarım ben nasıl olsa, anlarım hemen... "Sana

ihtiyacım var Mürşit.” dedi. Kulaklarıma inanamadım. Abdul Gaffarzade'nin bana ihtiyacı olacak, he? Bunca zamandır tanışıyoruz, ilk kez böyle bir şey söyledi bana. Acaba birtakım dolaplar mı çeviriyor, diye düşündüm. “Söyle.” dedim. “Senin profesör bir arkadaşın vardı ya...” dedi. “Hangi profesör?” “Sametbeyli midir, Ahmetbeyli midir nedir?” “Mürselbeyli olmasın?” “Evet, Mürselbeyli işte; beraber gidelim de bana bir baksın istiyorum.” Sapaşğlam bir adam bu Abdul Gaffarzade. Tavuk budunu kemiğiyle birlikte yutuveriyor. Şimdi nesi var acaba, diye geçirdim aklımdan. “Sen nere, doktora görünmek nere?” diye sordum. Güldü, ama yine bir tuhaflık vardı gülüşünde; yazarım ben nasıl olsa! “Pek bir şey yok aslında.” dedi. “Dün Doktor Bronştyen'e uğradıydım, iyi bir uzmana görünmemi tavsiye etti...” Eskiden padişahların saray hekimleri olurdu ya, Doktor Bronştyen de bunların aile hekimisi işte. Kendisi panikçinin tekidir. Ömerler'e de uğruyor her on beş günde bir. Tanıyorum kendisini, övüyorlar adamı, ama sırf Yahudi diye hepsi. Yahudi olunca iyi doktor oluyor sanki... Azeri kafası işte!.. Sen asıl Abdul Gaffarzade'nin kendi canını ne kadar düşündüğüne bak; sapaşğlam olduğu halde hem de! Karısı altı seneden beridir can çekişiyor, umurunda bile değil adamın. Doktor Bronştyen iki kelime bir şey söyledi diye nasıl telaşlanmış... “Gideriz canım.” dedim. “Ne olacak? Ben de tedirgin olmuşum, acaba ne oldu diye. Vallahi korkuttun beni...” Ne yapayım ama, böyle konuşmak zorundayım adamlarla... Mürselbeyli benimle aynı köyden, demagoji yapar durur adam sürekli olarak, bu sayede ulaşmış zaten olduğu yere. Ağzından çıkanı kulağı duymaz hem, patavatsızdır çok. Bir iki ay kadar önce sokakta karşılaştıydık da bana bakıp güldükten sonra şöyle dedi: “Kırk yıldan beridir ilme hizmet ediyorum ben; ne var ki şimdi ben de profesörüm, senin oğlun da!” Ömer'in Abdul Gaffarzade saye-

sinde konservatuarda profesör olduğunu ima etmek istiyor işte. Sonra da şakayla karışık –asıl içinden geçeni söylüyor ama bu arada– şöyle takıldıydı bana: “Dünürünün çok parası varmış. Biraz da sana verse ya o paradan! Kendine bir şapka alırsın bari, kırk yıldan beridir aynı şapkayı takıyorsun!..” Ben de şakayla karşılık verir gibi: “Dünürümse ne var yani? Cimrinin tekidir!” dediydim. Gülüştüydük ikimiz de; ama şaka değildi benimki, gerçektir. Cimrinin tekidir Abdul Gaffarzade. Çocuklara ev, araba almış gerçi. Ama cimrilik kötü! En ufak bir olayda kendini gösteriyor bazen. Yazarım ben, hiçbir şey kaçmaz benden! Adamın o sevimsiz kurumunda Bedure diye bir daktilocu var. Çok dikkatli ve düzgün yazıyor daktiloda. Eskiden beri tanırım kendisini. Ellili yıllarda yayınevinde çalışıyordu. Güzelliğiyle ünlüydü Bakü'de. Abdul Gaffarzade kandırıp kendi yanına işe aldı, sonra da dostu yaptı Bedure'yi. O sersem kadın da buna uyup kendi hayatını kaydırdı; kocaya da varmadı, yapayalnız kalıverdi... Sersem bir yaşamın sonu budur işte... Neyse... “Bedure iyi yazıyor daktiloda, yeni romanımı vereyim de yazsın.” diyorum Abdul Gaffarzade'ye; “Olmaz,” diyor, “bana göre senden para almaz kadın. Yakışık almaz. Bırak da kendini geçindirsin. Başka birine yazdır romanını. Paran mı yok? Yoksa ben vereyim parasını!” Bu kadar cömertsin madem, Bedure'ye versene o paradan! Kadının şirasını emdin yıllarca (bir güzellik, bir vücut vardı ki Bedure'de, geceleri insanın rüyasına giriyordu!), şimdi yaşlanmış artık; geçindirsene yine kadını! Madem o kadar cömertsin! Hem benden para almaz ne olur yani? Bir tarafı mı eksilir? Yalnız bir kadın işte, parayı ne yapacak? Abdul Gaffarzade, yaptığı zamparalıklardan Karatel'in haberi olmuyor sanıyor. Her şeyi saklayabildiğini zannediyor. Etten olan duvara itibar yok. Bedure telefon açıp anlatıyor hepsini Karatel'e. Herkese akıl veriyor Abdul Gaffarzade, ama kendisi, Bedu-

re'den bıktığı, Bedure'yi terkettiği günden beri Bedure'yle Karatel'in ne denli sıkı fıkı olabileceklerini aklının ucundan bile geçirmiyor. Her hafta telefonla görüşüyor, dertleşip ağlaşıyorlar. Bir defasında Adile (karım) bizzat tanık olmuş buna... Karatel de pek sağlam pabuç değildi hani, oğlunun ölümünden sonra tükeniverdi. Ben kesin bir şey bilmiyorum gerçi, ama bir defasında şöyle bir şey oldu: Ömerlerin düğününe şair Erestun Bozdağlı'yı da davet etmiştim ben. Boş adamdır gerçi, kendini beğenmiş tekidir üstelik, ama halk tanıyor işte kendisini. Erestun Bozdağlı hep yaptığı üzere bağıra bağıra uzun bir aşk şiiri okudu. Düğünden sonra yayınevinde karşılaştık bir defasında; çakırkeyfti hafiften. Bana ne dese beğenirsiniz: "Oğlunun kayınvalidesi çok çapkın be üstat. Düğünden iki gün sonra telefonumu bulmuş, beni arayıp şiir istedi. Oğlunun kayınvalidesi gerçi, ama babaannem yaşında kadın, darılmayasın, şiiri hak etmiyor yani üstat. Erestun Bozdağlı coşkunu bir pınar gibidir, ama yalnızca taze çiçekler için!" Bu da şair diye geçiniyor işte; hayvanın teki!.. Her neyse canım... Abdul Gaffarzade, beraberce Mürselbeyli'ye gitmemizi istedi benden. Buluşup gittik. Abdul Gaffarzade'nin o günkü kadar tedirgin olduğunu hatırlamıyorum hiç. Can gerçekten tatlıdır ya; korkudan rengi kaçmıştı adamın. Mürselbeyli de gamsızın tekidir hani, gülererek karşıladı bizi. Ömer için elçi gittiğimiz zaman Mürselbeyli'yi de bulup götürdüyüm, bir saygınlığı var nasıl olsa diye. Tanışıyorlardı yani o olay dolayısıyla; görüşüp hal hatır sordular önce. Mürselbeyli yine takıldı bana kaşla göz arasında: "Mürşit Gülcihanî arka arkaya yazıyor romanları, nazar değmesin; adama yepyeni bir kuvvet gelmiş sanki!" İçimden: "Sen ne anlarsın bre cahil romandan." dedim. "Roman mı okuyorsun ki sen? Edebî eserin ne olduğunu ne bilirsin?" İçimden söyledim bunları, yüzüne karşı değil. Ama yüzüne karşı da iyi oturttum lafi:

"Sizler için yazıyorum işte..." Oku, adam ol, demeye getirdim yani. Profesör olmuşsan ne yazar, demeye getirdim. Abdul Gaffarzade kendi canını düşünüyordu tabii, bu muhabbete karışmadı bile. Bomboz gözleri var adamın, kurt gözü gibi, ama Mürselbeyli'nin yanında o bomboz gözlerinde bir melal vardı; bir telaş vardı gözlerinde. Öyle ki, Allah'ın gücüne gitmesin -ateistim gerçi benimde öç alma duygusuna benzer tuhaf bir duygu baş kaldırdı. Neyse... Mürselbeyli önden, Abdul Gaffarzade de takati kesilmiş deve misali onun arkasından yürüyüp gittiler, Japon cihazlarında muayene olmaya götürdü adamı. Ben de Mürselbeyli'nin odasında oturup onları beklemeye başladım. O an o kadar tedirgin olmasına bakmayın adamın; oğlunu kaybettiği gün bir damla olsun gözyaşı akıtmadı. İnsan değil işte, kurt o, kurt! Gözlerinden belli zaten. Ama bir şey var: yazarım ben, Abdul Gaffarzade dahi olsa gördüğümü söylemem lazım; bir olayı hatırlıyorum şimdi. Oğlunu kaybettiği gün, cenazeyi kaldırmamışlardı henüz, çok da yağmur yağıyordu, iyi hatırlıyorum. Adam cenazenin başında geçirdi bütün bir günü, kimseye aldıracağı, kimseyle konuştuğu-ralan da yoktu. Gecenin ortasında aniden ayağa fırlayıp odadan çıkıverdi. Bayağı bir zaman geçti üzerinden, geri dönmedi adam. Uyumaya gitti diye düşündüm ben kendi kendime; ne desen beklenir çünkü bundan, oğlunun cenazesini bırakıp gidip uyur yani. Saat gecenin kaçıydı bilmem, tuvalete gittiydim, hole çıkınca bir baktım kapı açıldı, Abdul Gaffarzade giriverdi içeri. Adamı görünce korktum açıkçası. Tepeden tırnağa sıırılsıklamdı ve çamurun içindeydi. Suratı da cesedi andırıyordu. Yazarım ben nasıl olsa, yüzüne bakar bakmaz anladım her şeyi, intihar etmeye gitmişmiş adam, suratından okudum ben bunu, intihar edecekmiş, ama yapamamış, kendini öldürecek gücü bulamamış kendinde... Abdul Gaffarzade dahi olsa acıdım adama. Gidip biraz tesel-

li etmek istedim, kendini toparlasın diye; ama öyle bir bağırdı ki birdenbire, üzerinden altı sene geçmiş olmasına rağmen, aklıma geldikçe tüylerim diken diken oluyor. Hakaret etti bana. Ben de sesimi bile çıkarmadım, ne yapayım? Ertesi gün de hiçbir şey olmamış gibi davrandım. İslamzade gibi bir adam zerre kadar sanattan anlamadıktan ve benim kitaplarımı Abdul Gaffarzade sayesinde neşrettikten sonra, ben ne yapabilirim yani? Bu yüzden yutmak zorundayım hakaretli sözlerini. Çok çektim ben, çok... Yayınevleri çok uğraştırdı beni; gerçek sanattan anlayan, gerçek sanata değer veren mi var günümüzde? Üçkâğıtçıların işi tıklarında şimdi. Neredeyse Sovyet rejimi karşıtı eserler yazıyor adamlar, önce dergilerde tefrika ediliyor, sonra da kitap halinde basılıyor hepsi. Başına buyrukluk almış yürüyor yani. Bugün olumlu kahramanlarla ilgili eser yazmış olan bir yazarın kendisini olumsuz kahraman olarak görüyorlar artık. Stalin döneminde böyle bir şey mümkün müydü? Adamın canına okurlardı. Bizim şu genç yazar, yüzünüzün tekidir dediğim vardı ya hani, geçenlerde herkesin içinde bağıra çağıra ne söylese beğenirsiniz: "Bizim yazarların çoğu kapitalist bir ülkede açlıktan öldü." diyor. "Kim yayınlıyacaktı eserlerini? Parti yönetimine, eserimiz basılmıyor diye şikâyet dilekçesi yazacaklardı nasıl olsa. Basılıp kitapçı raflarını dolduran, sonra da toplanıp yakılan beş para etmez eserlerini yayınlamak için akraba, tanıdık falan da ayarlayamayacaklardı kendilerine. Böylesi bir israfa Sovyetler Birliği dayanır ancak. Kapitalist bir ülke olsa, 'Basmıyorum, o kadar! Yazar değilsin sen!' derler adama. 'Kimin yakını olursan ol canım! Zararlı çıkacağım bir işi ne diye yapayım?' diye reddederler adamı." Hem böyle konuşuyor şerefsiz Selim Bedbin, bir taraftan da yüzüme bakıyor benim. "Sen Sovyetler Birliği'nin iyiliğini mi istiyorsun sanki, be alçak?" diye soracaktım adama. Yazdığı eserlerin tamamı rüşvet-

çileri, hırsızları falan anlatan eserlerdir. Hep olumsuz karakterler yani! Bir şey söylemedim fakat. Anlamı yok çünkü bir şey söylemenin. Gerçek şu ki Stalin'den sonra Sovyet sanatı öldü! Adamın zamanında bunlar sesini çıkarabilir miydi hiç? Hemen hayatlarını kaydırırlardı hepsinin! Mir Cafer Bağırof ne yapardı bunlara, söyleyeyim mi? Başparmağıyla tahtakurusu misali ezerdi hepsini, izleri bile kalmazdı üstelik. Ama ne yaparsın ki bugün Sovyet vatanına iftira eden, onu rüşvetçi olarak gösteren, her türlü pisliği dile getiren eserler yayınlanıyor; yayınlanmakla kalmıyor üstelik, o eserleri övüyor, yere göğe sığdıramıyorlar. En korkuncu da şu ki, bazen bizzat hükümet ödül veriyor o eserleri yazan insanlara! Sovyetler Birliği'nin gerçek ödülü Stalin Ödülü'ydü canım! Parıl parıl parlardı insanın yakasında. Bana da vereceklerdi bir tanesini, ramak kalmıştı; ama hep bir terslik çıkıyor benim işlerimde! *Mesut Hayatlar Kolhozu* diye bir romanım vardı, Mir Cafer Bağırof konuşmalarının birinde zikretmişti hatta romanımı, "Cemiyet hayatının olumlu yönlerini gösteren böylesine eserlere ihtiyacımız var!" deyivermişti. Basın hep benim romandan bahsedip duruyordu. İki sene zarfında üç kez basıldı, okul müfredatına alındı, Rusçaya çevrilip Moskova'da basıldı, Ermeniceye tercüme edildi, Stalin Ödülü'ne aday gösterildi... Ne var ki Stalin ölüverdi işte! Şans bu ya!.. Stalin ölünce Mir Cafer Bağırof'u Politbüro üyesi adayı yaptılar önce, üç dört ay kadar sonra da görevden aldılar, mahkemeye çekip kurşuna dizdiler. Koskoca adamı! Bizim ödül de gidiverdi tabii... Öyle bir roman bir defa daha yayınlanmadı o günden beri. Yayınlanmaması neyse de, *Mesut Hayatlar Kolhozu* romanı, tekdüzeliğin bariz bir örneğidir, diye eleştirmeye de başladılar üstüne üstlük. Şans yok işte bizde öteden beri. Dünya değişiyor... Değişiyor derken, bozuluyor gitgide. Ruslar mesele, köca Semyon Babayevski'nin ismini dahi anmıyorlar

şimdi. Sovyet rejimi karşıtlarının eserleri moda bu aralar. Gerçek komünistleri kurşuna dizmeye başlarlar yakında. Neyse... Anlatmakla bitmez bu dertler. Hani bir laf vardır halk arasında, "Nerde o eski atlar?" diye sorar biri, öteki de cevap verir: "Eski yiğitler binip gitti." diye. Stalin öyle bir adamdı ki her şey yakışıyordu kendine. İki tane yıldız vardı yakasında topu topu, ama insana, gökyüzünün bütün yıldızları Stalin'in yakasındaymış gibi geliyordu. Oysa Brejnev yakasını doldurmuş madalyalarla, ta kuşağa kadar dizivermiş yıldızları, beş tane de Kahramanlık Ödülü yıldızı takmış ki tek sıraya yerleşmediğinden iki sıra yapmış yakasında. Savaş sırasında sıradan bir albaydı, ama şimdi Zafer Ödülü bile almış kendine, mareşal olmuş üstelik (dünyanın işine bakın!), "Gazi" de olur bu ileride, ama ne yazar! Stalin bıyığının bir tek kılını kıpırdatmakla Brejnev gibi bin tane insanı siliverirdi yeryüzünden. Halk bilmiyor mu sanki bütün bunları? Biliyor elbette! Halk Stalin'i seviyor! Hep de sevecek! Brejnev'i gerçekten seven var mı? Herkes yüzüne karşı övüyor işte adamı! Ben de geçenlerde yayınevindeki parti kolu toplantısında boyuna övdüm adamı: yeryüzünde barışın sağlanması yolunda bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiyle mücadele eden, günümüzün büyük devlet adamı, Lenin'in idare ve liderlik tarzının halefi!.. Ne yaparsın işte! Herkes nereye, sen de oraya! Şöyle konuştum hatta: "Lenin'in de, Brejnev'in de baba adları İliç'tir. Doğa kendisi sembolik bir benzerlik yaratmış yani ikisi arasında!" Ben böyle konuştum konuşmasına da, Brejnev'in o makama tesadüf eseri gelmiş olduğunu bilmeyen mi var? Kruşçev hele! Ortalığı berbat etti melun! Rejim karşıtıydı kendisi. Partiyi yok etmeyi düşünüyordu adam. BM'de ayakkabısını çıkarıp kürsüye dövdü ya herif! Kimler geçmiş Stalin'in yerine, bakar mısınız! Bunları da mı görecektik yani! Ortalık gönü beş para etmeyen adamlara mı kalacaktı böyle? Erestun Bozdağlı gi-

bi biri bile ödül alıyor da, ben bir roman yayınlamak için Abdul Gaffarzade'nin kahrını çekiyorum. Neyse... Bir saatten fazla bekledim Mürselbeyli'nin odasında. Geldiler nihayet. Abdul Gaffarzade'nin yüzü bembeyazdı, kalbi de küt küt atıyordu. "Neyim var, doktor?" diye sordu; hem öyle bir sordu ki bundan daha zavallı bir insan yok yeryüzünde sanırsınız. Mürselbeyli göbeğini biraz da öne çıkarıp: "Senin gibi bir adamın neyi olacak, canım?" dedi. Öyle bir kahkaha attı ki bir de, *Meşhedi İbat* komedisini izliyormuş da, *Meşhedi İbat* rolünde de rahmetli Mirza Ağa²⁰⁶ varmış, zannedersiniz. Abdul Gaffarzade'nin suratının rengi yerine gelmeye başladı yavaş yavaş. Gözlerindeki o tedirgin ifade de silinmeye başladı. "Hiçbir sorun yok mu yani?" diye sordu. "Hiçbir sorun yok! İçin cam gibi tertemiz! Süper!" diye cevap verdi Mürselbeyli. "İlaç falan almayayım mı yani?" Mürselbeyli kısacık kollarını (bu kadar kısa kollar ve bu kadar kısa parmaklarla nasıl ameliyat yapıyor bu adam?) öne uzatıp etli ellerini oynatarak: "Hiçbir ilaca ihtiyacın yok!" dedi. "Yiyip içeceğim şeylere dikkat etmem gerekiyor mu peki?" "İstedğini yiyip içebilirsin." Mürselbeyli böyle söyleyince, benim yüzüme baktı Abdul Gaffarzade; bomboz gözlerinden ayan beyan bir zafer okunuyordu. "İşte Mürşit Gülcihanî, otuz seneden beridir midende yara varsa ben ne yapabilirim ki?" demeye getiriyor gibiydi. "Sen her gün diyet yapmak, yiyip içtiğine dikkat etmek zorundasın, ama ben canımın çektiğini yedim bugüne kadar, bugünden sonra da canımın çektiğini yiyeceğim hep!" Böyle demeye getiriyordu besbelli. Ne yaparsın ki midem de beni zor durumda bırakıyor işte böyle bir insanın karşısında... Abdul Gaffarzade kocaman elini pantolonunun cebine sokup üç tane -yazarım ben, hiçbir şey kaçmaz gözümden, sayıverdim anında- üç tane

²⁰⁶ Mirza Ağa Aliyev (1883-1954) - Azerbaycanlı ünlü tiyatro sanatçısı. (ç.n.)

gıcır gıcır yüzlük çıkararak Mürselbeyli'nin önlüğünün cebine sıkıştırdı. Üç yüz ruble benim iki aylık maaşım eder, vergiler düşüldükten sonra elime geçen net para eder yani. İki ay çektiğim emeğin karşılığıdır yani. Onlarca sene boyunca o maaşla geçindim ben hep. Abdul Gaffarzade'yle akraba olup da şerefsiz İslamzade benim kitaplarımı basmaya başlayınca değin. Yiyecek bir şey bulamayıp ekmele turşu atıştırmaktan midem yara oldu işte. Mürselbeyli, "Ne gereği vardı, canım?" dedi, laf olsun diye. Öyle bir ifadeyle söyledi ki bu sözleri, ahlaksız bir kadının, yeni bir adamla -affedersiniz- yatmadan önce naz yapıyor sanki. Benden olsun utanmıyor, şerefsiz! Şu gelmiş olduğumuz noktaya bakar mısınız? Profesöre bakar mısınız? Bir saatin içinde benim iki aylık maaşımı cebe indiriyor da, ahlaksızcasına naz da yapıyor üstüne üstlük. Abdul Gaffarzade, "Senin gibi birine helal bu para." dedi. Helalden haramdan anlıyormuş gibi konuşuyor adam! Selim Bedbin'in -bizim yayınevinde çalışan şu yüzüzün hanı- söylediği gibi: bunca suiistimale Sovyetler Birliği dayanır bir tek! Mürselbeyli'den ayrılıp çıktık hastaneden. "Sen de amma vesveseciymişsin be canım!" dedim. "Öyle, öyle!" dedi. Sonra da güldü; her zamanki gibi güldü bu sefer, hüznün falan yoktu yani gülüşünde. "Haydi Gülcihanî, git romanını yaz artık!" dedi. Bana telefon açıp çağıran, tedirginlik içinde kıvranan deminki adam bu değil sanki. Ayrıldık, Abdul Gaffarzade mezarlığa gitti, ben de yayınevine döndüm. Dâhilerden birinin bir lafı var: "İnsanın mutlu olması için iki şey gerekiyor: işe şevkle ve severek gitmesi; işten eve şevkle ve severek dönmesi." Açıkça söylemek gerekirse yayınevinden nefret ediyorum ben (otuz seneden beri çalışıyorum yayınevinde); Adile de fena bir kadın değil aslında, ama hep vır vır edip duruyor, hep vır vır, hep vır vır! Otuz beş seneden beridir! Faytoncu Ali Memet'in kızı işte, ne olacak! Objektif bir insanım-

dır ben, kayınpederim de olsa doğrusu neyse onu söyleyim. Rahmetli faytoncu Ali Memet de geçimsizin tekiydi. Neyse... Akşam hiç beklenmedik bir şey oldu ama (kim-senin aklının ucundan dahi geçmeyecek bir şey); telefon çalıyor baktım, kaldırdım ahizeyi, Mürselbeyli'ymiş arayan. "Sana çok önemli bir şey söyleyeceğim; ben Sahil Parkı'na gidip temiz hava yutacağım biraz, sen de kukla tiyatrosunun önüne gel, görüşelim." dedi. "Ne oldu?" diye sordum; "Gel de duy." dedi ve telefonu kapattı. Üzerimi giyip gittim, görüştük. "Mürşit," dedi, "dünürünün işi yaş." "Ne demek yaş?" "Adam kanser!" Şaşırdım kaldım ben. "Hani hiçbir şeyin yok dediydin?" "Ne yapsaydım yani? Bir de yazarım diye geçinirsin. Abdul Gaffarzade, sen kansersin ve topu topu bir iki ay kadar ömrün kalmış, böyle mi söyleseydim?" "Yanılıyor olamaz mısın?" dedim. "Ne yanılması be adam? Japon cihazı derler buna! Akciğeri-ni kanser sarmış. Metastaz yapmış hep. Kanserin en kötüsünden." "Suratında hiçbir değişiklik yok ama. Çok sağlıklı görünüyor." "Yakında başlar acı çekmeye. Çaresi yok. Ameliyat da fayda etmez. İşkenceyle ölecek zavallı!" Mürselbeyli, üç yüz rubleyi çıkarıp, 'Al da iade et.' diye geri verecek sandım. Ama nerede? Yarım ağızla bir 'Görüşürüz.' dedi adam, sonra da sahil parkına temiz hava yutmaya gitti. İşte böyle... Ömer'e söylerim ben. Abdul Gaffarzade'nin karısına, kızına haber verir mi, vermez mi onların bileceği iş artık. Bana ne canım? Elimdeki roman da yarım kalmış işin kötüsü... İyimser, çalışkan bir kolhoz başkanını anlatıyor. Kolhozun sıradan bir ismi var; tumturaklı isimler geçmiyor artık: Göktepe Kolhozu. 1400 hektarlık alana pamuk ekmişler de bunun yüzde doksanını iş makineleriyle toplamaya karar vermişler. Bitkilerin yaprağını yine makineler marifetiyle dökecekler, hem bunu bölgede ilk kez olarak uygulayacaklar. Dokuz adet makine temin etmişler bu niyetle. Gereken araç gerecin tamamını ayar-

lamışlar. Tarım ilaçları da hazır. Bir tek Göktepe Kolhozu'nda değil, vilayetin dört bir yanında pamuk toplama sezonuna hazırlık çalışmaları sürüyor. Makineler tamirden çıkmış. Yeni makineler de alınmış bu arada. Toplam makine sayısı 880'e ulaşmış. Yetmiş bin ton ürünün makinelerle toplanacağı öngörülüyor. Çok güzel bir eser olacak canım. Ben çağdaş bir yazarım nasıl olsa: toplumsal sorunlar bazında yani. Açığımı söylemek icap ederse, kolhoz başkanı gibi ağırlığı olan bir kahraman ortaya çıkarılmış değilim romanlarımda. Birtakım hataları da olacak adamın pek tabii... Ne var ki Abdul Gaffarzade ölünce İslamzade basacak mı ki benim romanı? Benim şansım baştanberi yok işte. Hep söylerim... Şu işe bakın siz. Abdul Gaffarzade de ölebilmemiş yani... Ateistim gerçi ben, ama bir güç var demek ki; bir güç var ve cezalandırıyor işte. Adileler'in baba evi Bakü'nün yukarı mahallelerinden birindeydi. Molla Esedullah diye bir fırlama vardı mahallelerinde. Ara sıra görüyorum yine kendisini; üçkâğıtçının tekidir. Tilki Geldi Mezarlığı'nda geçiriyor bütün gününü. Birdenbire aklıma geliverdi işte: Abdul Gaffarzade ölecek, o Molla Esedullah da -mesela yani- gelip adamın cenazesinde Yasin okuyacak. Adamın mekânı cennet olsun diye dua edecek Allah'a. Dünyanın tuhaf işleri varmış. Bir cennete girmek isteyene bakın, bir de bunun için dua edene... Abdul Gaffarzade'nin müdürlük yaptığı mezarlıkta fotoğrafçı var bir tane: Ebulfez midir, nedir ismi. Tanırım kendisini, eskiden yayınevlerinde çalışmışlığı vardır; serserinin teki. Mezarlıkta fotoğraf çekip cenaze sahiplerine satıyor. Abdul Gaffarzade'nin cenazesinde de resimler çekecektir muhtemelen; sonra da Ömer'e satacaktır. Zavallı Ömer. Abdul Gaffarzade'nin ölümünden sonra bile onların esaretinden kurtulamaz herhalde... Bir yerlere para saklamıştır mutlaka, ne kurttur o; kime kalacak acaba o paralar?..

HATİCE kadını Tilki Geldi Mezarlığı'na değil, Bakü'ye epey mesafede bulunan Yeni Mezarlığa defnettiler. Fırıncı Ağabala'nın karısı Yeni Mezarlığı ilk kez görüyordu; içi yanarak:

"Vah, vah." dedi. "Ne kadar uzakmış burası."

Yılların henüz fazla yıpratmadığı, ebatları da, şekilleri de birbirine benzeyen mezar taşları sonu yokmuş gibi görünen bir alanda uzayıp gidiyordu ve Bakü'nün epey uzandığındaki bu mezarlık kısa bir sürede öylesine hızlı büyümüşü ki yeryüzündeki hiçbir şehir o hızla büyüyemezdi. Mezar taşlarının birbirinin aynı oluşunda, hep aynı ebatları mezar yerlerinin küçücük bostan alanları misali yan yana dizilişinde de bir kimsesizlik, bir yetimlik seziliyordu ve fırcı Ağabala'nın karısı kendini tutamayarak:

"Zavallı Hatice teyze..." deyiverdi.

Ama o sırada tuhaf bir şey oluverdi: iki günden beri ağlayıp sızlayan, zavallı Hatice kadının cenazesinin eski mezarlıkta -mahalle halkının seleflerinin defnolunduğu Tilki Geldi Mezarlığı'nda- toprağa verilmesini isteyen, Yeni Mezarlığın adını bile anmaya yanaşmayan ve burayı ihtiyar ve mümine bir kadının ruhuna yakıştırmayan mahal-

le kadınları birdenbire fırıncı Ağabala'nın karısını azarlamaya başladılar:

"A-a-a... Nesi var buranın?"

"Niye beğenmiyorsun kız, mezarlık işte!"

"Buraya gömülen bunca insanı adamdan saymıyor musun sen?"

Madem Tilki Geldi Mezarlığı'nda yer bulunamamıştı, Hatice kadını buraya gömmek zorunda kalmışlardı madem, bu gerçekle barışmak icap eder demektir. Hatice kadını Tilki Geldi Mezarlığı'na defnetmeğe gücü yetmemişti işte mahalle halkının. Üzülüp durmanın ne anlamı vardı ki? Mahalle halkı -erkekli kadınlı herkes- kiracı talebeyi de, eski Rusça öğretmenini de verdikleri sözü tutmadıkları için ayıplamıyordu artık; Tilki Geldi Mezarlığı'nda yer alamadıkları için onlara suçlayan nazarlarla bakmayı bırakmışlardı. Yıllar geçip de dünya değiştikçe mahalle halkı kendi acıyla daha fazla barışık olmaya başlamıştı zaten. Bu durumu üzerlerine almıyorlardı pek; ne var ki dünyanın gidişatına gitgide daha fazla ayak uyduramadıklarının farkındaydılar. Fırıncı Ağabala'nın askerden yeni dönmüş olan oğlu gibi atıp tutabiliyorlardı en fazla. Her şey parayla ölçülür bir duruma gelmişti artık, mahalle halkı fakirdi oysa, parasızdı yani. Her şey makam, mevki sahiplerinin elindeydi bugün, mahalle halkından makam mevki sahibi kimse yoktu oysa; en büyük koltuk sahibi Molla Esedullah'ın noter yeğeniydi ki Hatice kadının cenazesine bile gelmemişti adam... Dünya değişiyordu işte... Daha doğru ifade etmek gerekirse dünya değişmişti artık... O Nisan akşamı Hatice kadını Yeni Mezarlığa defneden mahalle halkı, bugünden itibaren cenazelerini hep buraya, işte bu Yeni Mezarlığa getirmek zorunda kalacaklarını da hissediyordu içgüdüsel olarak...

Molla Esedullah, kadınların arasından geçip yeni kazılmış olan mezara doğru ilerlerken:

"İslam'da mezarın toprakla aynı seviyede olması, toprağa karışıp kaybolması gerekir aslına bakarsanız." dedi. "Müslüman mezarı topraktan fark edilmemeli. Bugünkü tumturaklı mezarlar sonradan uydurulmuş hep, önce böyle bir şey yokmuş. Veli bir zat, ya da çok kıymetli bir ilim adamı öldüğü zaman onlara türbe yaparlardı sadece. Ama bugün velilik mi kalmış? Parası olana yapıyor türbe!"

Talebe Murat Yıldırım, "Acaba Molla Esedullah'ın mezarının üzerine türbe yapılacak mı?" diye düşünmeden edemedi. "Zavallı Hatice kadının mezarına gelince, onun ki toprağa karışıp gidecekti kuşkusuz."

Hüsrev Hoca, elleri siyah pardösüsünün ceplerinde olduğu halde yeni kazılmış mezarın aşağı tarafında mahalle erkeklerinin arasında durmuş, şimdilik boş olan mezara bakıyordu; sonra gözlerini kaldırıp insanların başları üzerinden Yeni Mezarlığa baktı ve birdenbire iki üç sene kadar önce görmüş olduğu bir rüyayı hatırladı: Kruşçev'i görmüştü rüyasında, üzerinde yakası işlemeli Ukrayna gömleği olan Kruşçev iki eliyle tuttuğu çay tabağından hüpürdeterek çay içiyordu. "Zdravstvuyte Nikita Sergeyeviç!.." "A-a-a!.. Husrev Hodja, kak dela?" "Niçego... A kak vaşi dela?" "Toje niçego..."²⁰⁸

Hatice kadının defnedildiği o Nisan akşamı, Hüsrev Hoca, Kruşçev'in de Bakü'nün epey uzağındaki bu Yeni Mezarlığa gömülmüş olduğunu vehmetti birdenbire: birbirinin aynı olan o mezar taşlarından biri Kruşçev'indi işte...

Yeni mezar taşlarının tertemizliği ve düzeni beyaz önlükleri anımsattı Hüsrev Hoca'ya, beyaz önlükler ise Profesör Lev Aleksandroviç Zilber'i getirdi gözlerinin önüne;

²⁰⁸ "Merhaba Nikita Sergeyeviç!.." "A-a-a!.. Hüsrev Hoca, ne var ne yok?" "Ne olsun... Sizde ne var ne yok?" "Bizde de ne olsun..." (Rusça)

Hüsrev Hoca, Profesör Zilber'in de bu Yeni Mezarlığa gömülmüş olduğunu vehmetti...

Özellikle son zamanlarda kendi dünyasına fazlaca kapılmış olurdu Hüsrev Hoca, oradan ayrılmakta epey zorlanıyordu adam; ama her şeye rağmen Kruşçev'in de, Zilber'in de buraya defnedilmediklerini çok iyi anlıyordu haliyle; bir gün gelip – üç gün sonra mı, üç sene sonra mı – kendisinin de buraya gömüleceğini de anlıyordu elbette (morgda sahipsiz kalıp tıp öğrencileri için kadavraya çevrilmese tabii; büyük ihtimalle öyle olacaktı, zira Hüsrev Hoca'nın yeryüzünde kendinden başka kimsesi yoktu).

Hüsrev Hoca da ölecekti bir gün; anlamlı mı, anlamsız mı (anlamsız galiba...) geçmiş olan uzun bir hayat sona erecekti nihayet; işte bu mezarlığa gömülecek olursa şayet, Hüsrev Hoca'nın mezar taşında da buradaki sayısız diğer mezar taşlarında olduğu gibi bir kimsesizlik ve yetimlik sezilecekti. Fakat öteki tarafta... İşte öteki tarafta Hüsrev Hoca'nın ruhu altı yaşındaki Cafer'le, dört yaşındaki Aslan'la, iki yaşındaki Azer'le buluşacaktı mutlaka. Başka türlü olamazdı zira; öteki taraftaki o buluşma da yoksa eğer, cennetle cehennem birer efsaneden ibaretse ve kimse cehennem ateşinde yanarak cezasını çekmeyecekse, hayatın ne anlamı vardı ki? Hüsrev Hoca, seksen yıllık bir yaşamın ıstıraplarına ne diye dayanmıştı; bu hayat ne diye bu kadar uzamıştı öyleyse?

Molla Esedullah mezarın başucunda durmuş Kuran okuyordu ve o okudukça talebe Murat Yıldırım, çevresindeki mahalle erkeklerinin yüzlerine bakıyordu teker teker. Bu adamların çoğunu tanıyordu talebe Murat Yıldırım; ama aralarında tanımadığı insanlar da vardı ve o an Melik Ahmetli'nin de bu adamların arasında olduğunu vehmediyordu. Melik Ahmetli diye biri gerçekten de mevcuttu sanki, o tuhaf yolcuyla da gerçekten görüşmüş bulunuyordu, bu Yeni Mezarlıkta Zehra kelebek gibi bir sürü kele-

bek uçmuştu sanki, şu an o kelebekler bir yerlerde saklanıyorlardı, herkesler çekip gidince tekrar uçmaya başlayacaklardı...

...Zavallı Hatice kadını toprağa verip hava karardıktan sonra geri dönen mahalle erkekleri matem sofrasının arkasına geçip kadınların pişirmiş oldukları bozbaşı²⁰⁹ yerlerken, Balaniyaz'ın bakışları bahçenin gizli köşelerinde dolaşıyordu yine; ne var ki talebe Murat Yıldırım, Balaniyaz'ın fare değil altın ve para aradığını düşünüyordu artık: Balaniyaz, Hatice kadının varını yoğunu nereye sakladığını bulmaya çalışıyordu...

Mahallenin delikanlıları bozbaş kâselerini, sofradan artakalan peyniri, yeşilliği, ekmeği, lavaşı toplayınca, ortaya çay ve mahalle kadınlarının pişirdikleri helva gelince, Balaniyaz birdenbire ayağa kalktı, hep bir şeyler arıyormuş gibi görünen keskin gözlerinin güçle sezilecek bir işaretyle talebe Murat Yıldırım'ı çağırdı. Talebe, kötü bir haber alacağını anladı hemen; ayağa kalkıp Balaniyaz'ın peşinden bahçenin yukarı başına, tuvaletin yanındaki o damlayıp duran çeşmeye doğru yürüdü. Çeşmenin yanında yüzyüze durdu ikisi. Balaniyaz karşısındaki kısa boylu kiracıya değil, bahçenin gizli köşelerine baka baka:

“Sen,” dedi, “yeni bir yer bul artık kendine! Yarın boşalt burayı! Satacağım burayı! Bittabi, müşterisi daha dünden hazır buranın!”

Balaniyaz dün de fare aramıyormuş meğersem, müşteri arıyormuş...

Balaniyaz daha sonra bahçedeki sofranın arkasında oturup sessizce çay içen Hüsrev Hoca'yı işaretle:

“Ona da sen söyle.” dedi. “Yarın çıksın buradan!” Balaniyaz ilk kez talebe Murat Yıldırım'ın gözlerine baktı:

²⁰⁹ Et, patates ve nohutla yapılan bir çeşit yemek. (ç.n.)

“Sen söyle, n’olur? Annem çok severdi seni. Bittabi çok severdi!..”

Balanyaz zavallı Hatice kadının odalarının da, küçük holünün de, mutfağının da gizli köşelerini arayacaktı besbelli, duvarları karış karış tıklatacak, döşemenin ve tavanın tahtalarını kaldırıp annesinin altınlarını arayacaktı – talebe Murat Yıldırım işte böyle düşünüyordu, düşünmekten de öte, talebe Murat Yıldırım her şeyi gözleriyle görüyor gibiydi hatta: Balanyaz da bir fareydi esasında ve o fare sağa sola koşturup durarak her tarafı iyice arayacaktı... Sonra da satacaktı bu evi...

Talebe Murat Yıldırım’ın kalacak yeri vardı bu gece, yarın da Bayıl’daki otoparkta kalacağına göre iki gecelik akıbeti belliydi. Ya Hüsrev Hoca? Bu gece burada kalacaktı Hüsrev Hoca da. Peki yarın?

Kuran şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Sabır ve ibadetle Allah’tan yardım dileyin. Zira Allah sabredenlerledir, onların dostudur.”

-XVIII- İNTİHAR

AKŞAM olmak üzereydi ve o Nisan akşamında bomboş plajdaki çardakların, upuzun sıraların kışın ardından rengini henüz kaybetmemiş olan rengârenk tahtaları, demir direkleri, kocaman ve çadır bezinden yapılmış rengârenk şemsiyeler yağmurun altında sırlıklı olmuştu. Batıya doğru kayan ilkbahar bulutlarının arasından zaman zaman güneş ışığı vuruyor ve rengârenk şemsiyeler de, çardakların ve upuzun sıraların rengârenk demir direkleri ve tahtaları da o güneş ışığına sevinmiş gibi parlıyordu. Sahile doğru saldıran dalgaların köpüğü bembeyazdı ve *Salakça*, simsiyah gözlerini denizin ve bulut kümelerinin bombozluğu içinde o beyazlığa dikmiş, sahili döven dalgaları seyrediyordu.

Sonra yağmur, başladığı gibi aniden de diniverdi, uzaklarda güçlükle sezilebilen ufuk çizgisiyle bulutların arasından yavaş yavaş gökkuşağı belirmeye başladı ve gökkuşağının yeşil, sarı, mavi, kırmızı renkleri zamanla daha da netleşti. Plajın tam karşında ufuk çizgisinden başlayan bu gökkuşağı, bulutların arasından geçen bir kavisle bu yerlerden çok uzaklarda, ama yine de ufuk çizgisinde bitiyordu.

O ıssız plajın üst tarafındaki kayaların önünde, arka bacakları üzerinde çömelerek ön bacaklarını kumsala dayamış olan *Salakça* gözlerini bembeyaz köpüklü dalgalar-

dan çekerek gökkuşağına baktı. Bir süre daha böyle devam etti, sonra yeşil, sarı, mavi ve kırmızı renkler bulutların arasında yavaş yavaş erimeye başladı sanki; zamanla da büsbütün kayboldu: gökkuşağı, birdenbire ortaya çıktığı gibi, yine birdenbire o ıssız plajla, kayalarla, bembeyaz köpüklü dalgalarla vedalaştı. Gökkuşağı bu ıssız sahile bir revinç getirmişti aslında, giderken de bir hüznün, ipince bir keder bırakıyordu arkasından.

Denizin dalgaları, aynı hüznün, aynı ipince kederin sinmiş olduğu beyazlıktan bulutlara da ikram etti sanki; bulutlar da bembeyaz kesildi, sonra yavaş yavaş seyrelmeye başlayarak batı yönünde, güneşin altında kırmızımsı bir renk aldı. Deniz bomboştu; bulutların bir kısmı kırmızı, bir kısmı ise beyazdı, dalgaların köpüğü de bembeyazdı bu arada ve Abşeron sahilindeki o Nisan akşamında bu renklerin tamamında bir hüznün vardı.

Uzaklarda şimşek çaktı, ama şimşegın sesi bu ıssız sahile ulaşamadı. *Salakça* olduğu yerde doğruldu. Küçük bir hareket bile köpeğin bütün vücudunu sızım sızım sızlatıyordu; buna rağmen *Salakça* bir iki adım ileri yürüdü, simsiyah gözleriyle – aynen o beklenmedik gökkuşağı gibidenizle, ıssız plajla, yağmurda ıslanmış rengârenk şemsiyeler, çardaklar ve upuzun sıralarla vedalaştı, sonra da kafasını önüne indirip yavaş adımlarla kayaların arasından geçerek plajdan uzaklaştı.

Plajın ve kayalığın havasında bir tertemizlik vardı; özellikle deminki yağmurun ardından bu tertemizlik daha da artmış gibiydi. Biraz ileriden ise benzin kokusu, demir kokusu, mazot kokusu duyuluyordu; bütün bu kokular ani saldırıların, beklenmedik darbelerin ve tehlikelerin de habercisiydi ve *Salakça* şimdi bu tehlikelere doğru gitmekteydi.

Kayaların üst tarafındaki kumsalda duruverdi *Salakça*; Tilki Geldi Mezarlığı'ndan ayrıldığı günden beri öylesine

zayıflamıştı ki şimdi biraz yokuş tırmandığı için derin derin soluyor ve kaburgaları çıkmış böğürleri hızlı hızlı inip kalkıyordu. Köpek etrafını kokladı önce, sonra da civardaki yalnız akasya ağacına doğru bakındı: ağacın dibinde küçücük iki enik birbirlerine takılıp düşe kalka sağa sola koşup duruyorlardı ve bu eniklerin tüyleri de aynen *Salakça*'nıninki gibi kahverengi siyah karışımıydı.

Eniklerin gözleri henüz açılmıştı ve onlar *Salakça*'yı önce sezip sonra görerek kuma bata çıka, kayıp düşe kalka bu büyük köpeğin yanına koştular, bacaklarına tutunup yukarı tırmanmak istediler, karnının altında bir şeyler aradılar. Boyun kaslarındaki dayanılmaz acıya rağmen *Salakça* kafasını indirerek ön bacaklarının arasından karnının altında dolanıp duran eniklere baktı, sonra ise kafasını kaldırıp uzak ışıkları yavaş yavaş belirmeye başlamış olan Bakü istikametine doğru dikti bakışlarını; köpeğin, Tilki Geldi Mezarlığı'na doğru bakan gözlerinde bir hüznün vardı o sırada, fakat bir özlem değil asla, bir hüznün...

Salakça gözlerini Bakü'nün o uzak ışıklarından çekip ön bacaklarının arasından eniklere baktı tekrar. Eniklerden biri burnunu *Salakça*'nın burnuna dayadı önce, öteki de kendine yer açmaya çalışarak aynısını yaptı bir süre sonra ve *Salakça* o iki küçücük eniğin tertemiz soluğunu hissetti.

Enikler güven ve ümit doluydular baştanbaşa, aşağıdan yukarıya doğru *Salakça*'nın karnını koklaya koklaya emcek arıyor ve yine birbirlerine takılıp düşe kalka sağa sola koşup duruyorlardı.

Salakça, bu eniklerin güvenini de, ümidini de hissediyordu elbette.

Uzaklarda yine sessiz bir şimşek çaktı.

Ayakta duramıyordu *Salakça*, ya çömelmesi, ya da yere yatması gerekiyordu bütünyle; köpeğin vücudu o kadar yara bere içindeydi ki ayakta durduğu zaman da, yürürken

de sızım sızım sızılıyordu; ama *Salakça* ne çömeldi, ne de yere yattı, yavaş adımlarla öne doğru yürümeye başladı.

Eniklerin ikisi de *Salakça*'nın peşine takıldı, bir süre beraberce yürümeye devam ettiler, sonra *Salakça* adımlarını hızlandırmak istedi, fakat yapamadı, enikler bir türlü ayrılmıyordu köpekten. Nihayet *Salakça* bir anlığına durarak arka ayaklarıyla eniklerin üzerine kum savurdu. Enikler de durup gözlerini kapattılar hemen, kum onların suratlarına saçıldı, ıslak burunlarına, dudaklarına yapışıp kaldı ve o iki enik artık büyük köpeğin peşini bırakmaları gerektiğini anladı.

Karşıdaki kum tepesinin ilerisinden demir yolu geçiyordu. Gitgide denizden uzaklaşan demir yolunun traversleri mazota bulanmıştı, raylar da yağlıydı ve *Salakça* eniklerden ayrılınca o mazot ve demir kokusunu takip etmeye başladı; sonra da bütün vücudunu sarmış olan acılar, demir tellerle çizik çizik suratının sızılıması içinde tepenin üzerine tırmanarak oradan etrafına bakmaya başladı.

Bakü'nün ışıkları uzaklarda göz kırıp duruyordu ve bu uzak ışıklarda hiçbir meçhullük yoktu artık. *Salakça*'nın o uzak ışıklara dikilmiş olan simsiyah gözlerinde ayan beyan bir aldırışsızlık vardı şimdi. Tilki Geldi Mezarlığı da o uzak ışıkların göz kırptığı yerdeydi. *Salakça* kafasını önüne indirip canını dişine takarak bin bir zorlukla da olsa Tilki Geldi Mezarlığı'na dönebilirdi elbette; üç güne mi, beş güne mi ulaşırdı oraya; ama köpek aldırışsız bakışlarını o uzak ışıklardan çekti ve akasya ağacının altına dönmüş olan eniklere baktı yine. Enikler *Salakça*'yı görmüyorlardı artık, ama birbirlerini koklaya koklaya henüz göz açmış oldukları dünyayı tanımaya çalışıyorlardı. *Salakça*'nın simsiyah gözlerine derin bir hüznün sindi yine, daha doğru ifade etmek gerekirse gözlerindeki o hüznün (her zaman var olan o hüznün!) daha da çoğaldı; köpeğin bacakları titredi ve *Salakça* artık ayakları üstünde durma-

yı başaramayarak tepenin üzerinde yere çömeldi. *Salakça*, kocaman ve sıcak bir elin o iki eniği de okşayacağını, sonra o sıcaklığın ilelebet kaybolup gideceğini ve eniklerin dikenli tellerle donatılmış çitlerin, taş duvarların dibinde, asfaltın üzerinde büyüyeceğini şimdiden anlıyor gibiydi; sonra bütün hisler birbirine karıştı ve her şeyin yerini müthiş ve dayanılmaz bir acı, dayanılmaz bir açlık, dayanılmaz bir susuzluk aldı.

Akasya ağacının altındaki enikler birbirlerini koklaya koklaya serçeler gibi cıvıldaşıyorlardı ve onların cıvıltısı denizin uğultusu karşısında çok ehemmiyetsiz kalıyordu; yine bu cıvıltı tepenin her iki tarafını, kayalığı ve kumsalı da, uzayıp giden mazotlu demir yolunu da belli belirsiz bir sis tabakası misali zavallılık, aciz ve ümitsizlikle sarıp sarmalıyordu sanki.

Batıya doğru uzadıkça kırmızılığını büsbütün kaybeden bulutların altında güneş batmak üzereydi; doğudan ise ay çıkmaktaydı ve o ayılı güneşli Nisan akşamında kum tepesinin üzerinde çömelmiş olan *Salakça*'nın gözlerindeki hüznün, deminki gökkuşağı misali eriyip kayboldu sanki; gece oldukça köpeğin simsiyah gözlerindeki ifade de karanlığa karışıp gitti.

Salakça ayağa kalktı, tepenin üzerinden son bir kez uzaklarda göz kırıp duran ışıklara baktı, sonra kafasını önüne indirdi, o uzak ışıkları da, o yalnız akasya ağacını da geride bıraktı, tepenin üzerinden inerek demir yoluna çıktı ve rayların arasına girip yavaş adımlarla yürümeye başladı.

Rayların arasında yürümek zordu bayağı; rayların altına döşenmiş olan tahtaların arası çakilla doldurulmuştu ve her defasında pençesini tahtadan çakıla, çakıldan tahtaya koydukça köpeğin kaslarının tamamı, üzerinde yaraları kabuk bağlamış olan derisi dayanılmaz bir acıyla sızılıyordu; *Salakça* rayların arasından çıkıyordu ama, kafa-

sı önünde olduğu halde yavaş adımlarla yürümeye devam ediyordu.

Salakça rayların titrediğini hissetti, uzaktan hızla gelmekte olan tekerlerin sesini duydu ve kafasını daha da aşağı indirdi. İçgüdüsel olarak bir darbeden korunmaya çalışıyor gibiydi, fakat rayların arasını terk etmiyordu yine; bilakis, vücudunu saran acılara rağmen adımlarını daha net atmaya, rayların tam ortasından yürümeye başlamıştı.

Arkadan gelen tren hızla yaklaşıyordu; *Salakça* o hızı cismen hissediyordu artık, ama ne geriye bakıyor, ne de rayların arasından çıkıyordu.

Trenin hızı sadece rayları değil, rayların altındaki tahtaları de titretiyordu şimdi; *Salakça'nın* kalbi de aynı hızla çarpıyordu, ama köpek rayların arasından çıkmıyordu yine.

Az sonra müthiş bir darbe alacağını hissediyordu *Salakça*, içgüdüsu köpeği rayların arasından çekip almak istiyordu, ama *Salakça* olanca iradesini toplayarak içgüdü-sünü boğmaya, içgüdü-süne teslim olmamaya çalışıyordu.

Köpek, trenin hızını iyice yakınında duydu, sonra bir karışlığında hissetti, sonra da her şey bitti.

Tren, hızla geçip gitti bu yerlerden.

Başka hiçbir ses duyulmadı; civara yalnızca trenin sesi yayılmaktaydı.

Sonra tren uzaklarda gözden kayboldu.

Bu yerleri sessizlik kapladı yine.

Güneş tamamen batmıştı artık, batıya sürüklenen bulutların arasından ara sıra ay beliriyordu.

Salakça'nın bir kucak kanlı kemikten ve kahverengi siyah karışımı tüylerden ibaret cesedi rayların arasında kalmıştı.

Uzaklarda yine sessiz bir şimşek çaktı...

327

Ş-13010

Azerbaycan'ın tanınmış yazarlarından Elçin, Türk okuyucusu için artık bizden bir isim olmuştur. Okuyucularımız onu *Şuşa Dağlarını Duman Bürüdü*, *Sarı Gelin* isimli hikâye kitaplarıyla, *Akdeve*, *Mahmut ile Meryem*, *Gümüş Beyazı Karavan* adlı romanlarıyla tanışmışlardı.

Şimdi de yazarımızın yeniden Türkiye Türkçesine aktarılan *Ölüm Hükümü* romanının yeni basımını sunuyoruz. Bu roman, Sovyet devrine siyasi, iktisadi ve sosyal bakımdan ışık tutan çok yönlü bir eserdir. Azerbaycan'daki 70 yıllık Sovyet rejiminin zulümle, adaletsizlikle, ahlaksızlıkla dolu uygulamalarını bütün somutluğuyla gözler önüne sermektedir. Elçin bu eserinde ayrıca zengin şuuraltına sahip kahramanlarıyla psikolojik olguları da gayet güzel şekilde aktarmakta, felsefi düşüncelere de yer vermektedir.

Ölüm Hükümü'nün bu yeni aktarımını daha büyük bir ilgi ve merakla okuyacağınızdan eminiz.

Ölüm Hükümü

ELÇİN

